

T.C.

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

KAZAK MASALLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dinara ASHİMOVA

Prof. Dr. ERDOĞAN ALTINKAYNAK

Doktora Tezi

Ardahan, 2020

KAZAK MASALLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dinara ASHİMOVA

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı

Doktora Tezi

Ardahan, 2020

KABUL VE ONAY

Dinara Ashimova tarafından hazırlanan “Kazak Masalları Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı bu çalışma, 29.06.2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Danışman)

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Ardahan Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi /Ardahan Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü/ Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

29/06/2020

 [İmza]

Dinara Ashimova

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

(1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı

*oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** nerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*

(3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun nerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **niversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince **enstitü** veya **fakülte** tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

Tez **danışmanının nerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.*

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

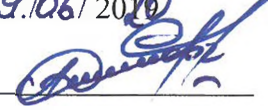
(İmza)

Dinara ASHIMOVA

BİLDİRİM

Hazırladığım projenin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☒ Projenin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Projenin sadece Ardahan Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Projenin.....yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

29.06/2019

Dinara Ashimova

ÖZET

ASHİMOVA, Dinara. *Kazak Masalları Üzerine Bir Değerlendirme*, Doktora Tezi, Ardahan, 2020.

Kazak folkloru ve dünyadaki etnik kimliklere mahsus halk edebiyatının en zengin ürünlerinden biri olan masal, Kazak etnik kimliği açısından XIX. yüzyılın ikinci döneminde Rus dilinde ve Ruslar tarafından yapılan çalışmalarda yerini almaya başlamıştır. O dönemlerde Kazakistan, Rusya etkisi altında olduğu için çoğu araştırmalar Rus dilinde ve Rus bilim adamları tarafından yapılmıştır. 1860 yıllarından itibaren Kazak halk edebiyatı araştırmaları yazıya geçirilmeye başlandı. Yazıya geçirilen halk edebiyatı araştırmalarıyla beraber, 1860-1880 yıllarında Ş. Valihanov, I. Altınsarin, A. Kunanbayev, V. Radloff, G. Potanin ve İ. Berezin sayesinde Kazak folklorunun derlenip toplanmasında ve yayınlanmasında önemli gelişmeler sağlanmıştır. Rus halk bilimciler tarafından yapılan ilk çalışmalarda ve araştırmalarda Kazak Halkının ve göçebe kültürün etkileri masallarda görülür.

Kazak halkının ağızında yüzyıllardır değişmeden bugüne kadar saklanmış, dönüştürülmüş ve kendi yaşantılarına göre değiştirilmiş olan anlatılar, masallar, destanlar ve öyküler, Kazak halkbiliminin hazinesini teşkil etmektedir.

Masallar, çocukları merhamete, adalete, iyiliğe, doğruluğa ve kendi hayatının kahramanı olmayı öğretir. Onlar masal dinleyince kendi hayaller dünyasında kendi masallarını yaratmaya başlar ve herkese iyilik yapan ideal bir tip olarak kahraman olmaya çalışırlar. Bu yüzden masallar çocukların gelişiminde önemli bir yere sahiptir.

Aslında masallardan daha zengin olan bir folklor ürünü yoktur. Fakat Kazak masallarının bilimsel açıdan toplanması ve araştırılması, çeşitli teoriler bakımından incelenmesi oldukça zayıftır. Bundan ötürü tezimizde Kazak halk edebiyatındaki masallara dair Psikoanalitik kuram ele alınarak değerlendirmeye tabii tutulmak üzerine kurulmuştur. Bu tür bir çalışma Kazak masalları üzerine yapılan ilk çalışmadır ve bu açıdan da oldukça önemlidir.

Çocukluğumuzdan beri dinlediğimiz ve sevdiğimiz masalların sadece sanat eseri olarak değil, anlatıldıkları sosyal çevre ve şartlarla birlikte kültürel bir değer olarak ortaya

konulması şüphesiz Kazak halkına ve literatürüne, sözlü kültür ortamında bir katkı sağlayacak ve geleneği canlı olarak ifşa etmesine katkı sağlayacaktır.

Çalışmamıza katkı olarak Kazak masalları hakkında yapılan bütün akademik çalışmalar eklenmiş, netice itibarıyla elli tane Kazak halk masalı özenle ve türlerine göre seçilerek onların orijinal metinleri Türkiye Türkçesine aktarılıp, epizotları, arketipsel ve psikoanalitik çerçevesi incelenmiş olup bu alanda ilk olma özelliği taşımaktadır. Bu yüzden psikoanalitik alanına, Kazak halk masallarıyla ilgili olarak önemli bir katkıda bulunmayı düşündük. Tezin hazırlanış amacı da budur.

Anahtar Sözcükler

Folklor, Masal, Kazak Halkı, Kazak Halk Bilimi, Rusya, Arketip, Psikoanalitik

ABSTRACT

ASHIMOVA, Dinara. *An Evaluation On The Tales of Kazakhstan*, Doctoral Thesis, Ardahan, 2020.

In the second half of the 19th century, Kazakh folklore and one of its richest genres, namely fairy tales, began to take their place in literature in Russian language. As Kazakhstan was under the reign of Russia at that time, most researches were conducted in Russian by Russian scientists. From 1860 onwards, Kazakh folk literature products began to be recorded. The researches of folk literature in this period were conducted by Sh.Valihanov, I. Altinsarin, A. Kunanbayev, V. Radloff, G. Potanin and Ī. Berezin, and significant improvements were made in Kazakh folklore. In the early studies and researches carried out by Russian folk scientists, the effects of the nomadic culture of the Kazakh people can be observed in fairy tales.

The narratives, fairy tales, epics and stories preserved, transformed and changed in accordance with Kazakh people's culture and beliefs, have survived in the words of Kazakh people for centuries unchangedly, and they constitute the treasure of Kazakh folklore.

Fairy tales lead children to become merciful, just, good, and truthful and so they learn how to become the heroes of their own lives. When they listen to fairy tales, they begin to create their own fairy tales, develop the faculty of fictional creativity, and by this way they turn into heroes who try to help others in an idealistic way. Therefore, fairy tales play an important role in the character development of children.

In fact, there is no folklore product that is richer than fairy tales, and the tales have an important place in the tradition of Kazakh tales compared to those in other countries. However, the scientific compilation and research on Kazakh tales is very weak. Therefore, in our thesis, an evaluation was made about the tales in Kazakh folk literature. The aim of this study is to present tales that we have listened to and loved since childhood, not only as a work of art, but also as a cultural value with the social environment and conditions in which they are told. Our study is based on archetypal and psychoanalytic framework and is the first in this field.

The research and analysis of fairy tales, which we have listened and loved since our childhood period not only as works of art, but as products narrated in a social

environment, will make significant contribution to folk literature tradition in Kazakh literature and the people there, and it will be possible to keep the tradition alive.

All the academic studies on Kazakh fairy tales are included in our study, and a total of fifty Kazakh fairy tales are distinguished, classified and recorded in their original versions. They are translated into Turkey Turkish with a view to their genres and analysed according to their episodic structures, arhetypal contents and psychoanalytic features, which is the first study on them in this regard. The main aim in this study is the compilation, analysis and translation of Kazakh fairy tales.

Keywords

Folklore, Tale, Kazakh People, Kazakh Folklore, Russia, Archetype, Psychoanalysis

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	
ETİK BEYAN.....	
ÖZET.....	5
ABSTRACT.....	7
İÇİNDEKİLER	9
KISALTMALAR	19
TRANSKRİPSİYON	20
ÖNSÖZ	22
GİRİŞ	24
Tez Konusu.....	25
Tezin Amacı	26
Tezin Kapsamı.....	26
Tezde Kullanılan Yöntemler	26
Kazakistan Tarihi	27
Kazakistan Ekonomisi.....	28
I. BÖLÜM: MASALLAR HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	29
1.1 MASAL HAKKINDA GENEL BİLGİLER	29
1.1.1 Masal Nedir?.....	29
1.1.2 Masalların Özellikleri	30
1.1.3 Masalların Genel Özellikleri.....	31
1.1.4 Masalın çeşitleri nelerdir?.....	32
1.2 KAZAK MASALLARI HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	32
1.2.1 Kazak Masallarının Özellikleri.....	34
1.2.2 Kazak Masallarının Şekil Özellikleri.....	34
1.2.3 Kazak Masalların Muhteva Özellikleri.....	35
1.2.4 Kazak Masallarının Araştırılması	36
1.2.5 Kazak Masallarının Tasnifi.....	37
1.2.6 Kazak Masallarının Eğitimdeki Yeri	38
1.2.7 Kazak Masallarının Anlatım Geleneği	39

1.2.8 Masallarda Anlatım Özellikleri	40
1.2.9 Kazak Masallarının Yapısı ve Amacı	41
1.2.10 Masal Anlatıcı “Ertekşi”	41
1.3 KAZAK MASALLARI ÜZERİNE YAPILAN AKADEMİK ÇALIŞMALAR	43
1.3.1 KAZAK MASALLARIYLA İLGİLİ YAPILAN TEZLER	43
1.3.1.1 Lisans Tezleri.....	43
a-) Kazakistan’da.	43
b-) Türkiye’de	43
1.3.1.2 Yüksek Lisans Tezleri	43
1.3.1.3 Doktora Tezleri	44
1.3.2 Kitaplar	44
a-) Kazakistan’da	44
b-) Türkiye’de	47
1.3.3 Makaleler	48
a-) Kazakistan’da	48
b-) Türkiye’de	48
1.3.4 Bazı Yabancı Ülkelerde Kazak Masalları Üzerine Yapılan Akademik Çalışmalar	49
1.4 KAZAK MASALLARININ DERLENMESİ	50
1.5 DERLEME ESNASINDA KARŞILAŞILAN PROBLEMLER VE ÇÖZÜM YOLLARI	51
1.6 KAYNAK KİŞİLERİN GRAFİĞİ	52
II. BÖLÜM: KAZAK MASALLARININ ORJİNAL METNİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİ	53
2.1 KAZAK MASALLARININ ORJİNAL METNİ	53
2.2 Kaynak Kişilerden Derlenen Metinler	53
2.2.1 Jaqslyq pen Jamandyq.....	53
2.2.2 Aqyl, Gylym, Baqyt	56
2.2.3 Aldar Kóse	56
2.2.4 Qanbaq Shal	57
2.2.5 Etikshi jáne Han	59
2.2.6 Baı men Kedeı.....	61
2.2.7 Maqta Qyz ben Mysyq	64

2.2.8 Tazsha Bala	64
2.2.9 Han men Kedeı.....	70
2.2.10 Aqyldy Qyz	72
2.2.11 Tapqyr Bala.....	74
2.2.12 Jylqyshy Qul	75
2.2.13 Hannyń Qyzy Ózine Qalaı Jar Tańdady.....	79
2.2.14 Úsh Aqyldy Keńes	80
2.2.15 Alyp Qara Qus.....	83
2.2.16 Bilimdi Jigit.....	92
2.2.17 Salaqbaı jáne Túlki.....	95
2.2.18 Qotyr Torgaı.....	96
2.2.19 Ákesiniń Ulyna Ósieti.....	98
2.2.20 Ógiz	99
2.2.21 Túlki men Bódene	100
2.2.22 Bere Bilgen Bóle Biler	102
2.2.23 Túlki, Aıy jáne Qoıshy.....	103
2.2.24 Jalqaý Qoıan.....	105
2.2.25 Qumyrsqanyń Qanaǵaty.....	106
2.2.26 Jemister men Kempirqosaq	107
2.2.27 Balyqshy men Sıqyrshy.....	110
2.2.28 Altyn Quiryqty Jylan.....	112
2.2.29 Balasyn Joǵaltqan Kúnshe	114
2.2.30 Altyn Múizdi Kúik.....	116
2.2.31 It pen Mysyq Adamǵa Qalaı Úirendi?	118
2.3. Çevirilen Metinler.....	121
2.3.1 Qasqyr men Kisi.....	121
2.3.2 Esekmergen	122
2.3.3 Tumarbas Batyr.....	124
2.3.4 Arystan Patsha.....	126
2.3.5 Ğajayıp Baq.....	128
2.3.6 Qustar Nege Sóileı Almaıdy?.....	133
2.3.7 Altyn Saqa.....	135

2.3.8 Áýezhannyń Qyryq Uly	138
2.3.9 Dostyq	141
2.3.10 Áǵaryndy Eki Jigit	145
2.3.11 Hannyń Úsh Uly.....	147
2.3.12 Tas Bolǵan Shahar	151
2.3.13 Zayıt pen Mysyq	153
2.3.14 Jaqansha	155
2.3.15 Altyn Qus	161
2.3.16 Ury	167
2.3.17 Qyryq Aqymaq.....	170
2.3.18 Qoıshy men Shaitan	171
2.3.19 Er Tóstik.....	173
2.4 KAZAK MASALLARININ TÜRKiYE TÜRKÇESİ	192
2.4.1 Kaynak Kişilerden Derlenen Metinler	192
2.4.1.1 İyilik ve Kötülük (Jaqslyq pen Jamandyq)	192
2.4.1.2 Akıl, İlim, Mutluluk (Aqyl, Ğylym, Baqyt).....	193
2.4.1.3 Aldar Köse (Aldar Kóse)	193
2.4.1.4 Ğanbağ Dede (Qanbaq Shal).....	194
2.4.1.5 Kunduracı ve Han (Etikshi jáne Han)	195
2.4.1.6 Zengin ile Fakir (Baı men Kedeı)	196
2.4.1.7 Pamuk Kız ile Kedi (Maqta Qyz ben Mysyq).....	199
2.4.1.8 Keloğlan (Tazsha Bala).....	200
2.4.1.9 Han ve Fakir (Han men Kedeı)	202
2.4.1.10 Akıllı Kız (Aqyldy Qyz)	203
2.4.1.11 Becerikli Çocuk (Tapqyr Bala)	204
2.4.1.12 Seyis Köle (Jylqyshy Qul)	206
2.4.1.13 Hanın Kızı Kendisine Kocayı Nasıl Seçti (Hannyń Qyzy Ózine Qalaı Jar Tańdady)	207
2.4.1.14 Üç Zeki Nasihat (Úsh Aqyldy Keńes)	208
2.4.1.15 Zümrüdüanka (Alyp Qara Qus)	209
2.4.1.16 Âlim Delikanlı (Bilimdı Jigit).....	213
2.4.1.17 Salakbay ve Tilki (Salaqbai jáne Túlki).....	213

2.4.1.18 Uyuz Serçe (Qotyr Torǵai).....	215
2.4.1.19 Babasının Oǵluna Nasihati (Ákesiniń Ulyna Ósieti)	216
2.4.1.20 Öküz (Ógiz).....	217
2.4.1.21 Tilki ile Bildircin (Túlki men Bódene)	217
2.4.1.22 Vermesini Bilen Paylaşmasını da Bilir (Bere Bilgen Bóle Biler).....	218
2.4.1.23 Tilki, Ayı ve Çoban (Túlki, Aıy jáne Qoıshy)	219
2.4.1.24 Tembel Tavşan (Jalqaý Qoıan)	220
2.4.1.25 Karıncanın Kanaati (Qumyrsqanyń Qanaǵaty)	220
2.4.1.26 Meyveler ve Gökkuşaǵı (Jemister men Kempirqosaq).....	221
2.4.1.27 Balıkçı ve Büyücü (Balyqshy men Sıqyrshy)	222
2.4.1.28 Altın Kuyruklu Yılan (Altyn Quiryqty Jylan).....	224
2.4.1.29 Oǵlunu Kaybeden Künşe (Balasyn Joǵaltqan Kúnshe)	225
2.4.1.30 Altın Boynuzlu Geyik (Altyn Múizdi Kúik).....	226
2.4.1.31 Köpek ile Kedi İnsana Nasıl Alıştılar? (It pen Mysyq Adamǵa Qalayırendi?)	228
2.4.2 Çeviri Metinleri.....	229
2.4.2.1 Kurt ile İnsan (Qasqyr men Kisi)	229
2.4.2.2 Esekmergen (Esekmergen).....	229
2.4.2.3 Tumarbas Kahraman (Tumarbas Batyr).....	231
2.4.2.4 Kral Aslan (Arystan Patsha)	232
2.4.2.5 Muhteşem Bahçe (Ǵajayıp Baq)	233
2.4.2.6 Kuşlar Niye Konuşamıyorlar (Qustar Nege Sóıleı Almady?)	236
2.4.2.7 Altın Saka (Altyn Saqa)	237
2.4.2.8 Auezhan'ın Kırk Oǵlu (Áýezhannyń Qyryq Uly).....	239
2.4.2.9 Dostluk (Dostyq).....	241
2.4.2.10 İki Kardeş (Aǵayındy Eki Jigit)	243
2.4.2.11 Hanın Üç Oǵlu (Hannyń Úsh Uly).....	244
2.4.2.12 Taş Olmuş Şehir (Tas Bolǵan Shahar).....	246
2.4.2.13 Zayıt ve Kedi (Zayıt pen Mysyq).....	247
2.4.2.14 Jaǵanşa (Jaqansha)	249
2.4.2.15 Altın Kuş (Altyn Qus).....	253
2.4.2.16 Hırsız (Ury)	259

2.4.2.17 Kırk Aptal (Qyryq Aqymaq).....	260
2.4.2.18 Çoban ile Şeytan (Qoishy men Shaitan)	261
2.4.2.19 Er Töstük (Er Tóstik)	263
III. BÖLÜM: KAZAK MASALLARININ PSİKANALİTİK TAHLİLE GÖRE İNCELENMESİ	275
3.1 Psikanaliz Üzerine	275
3.2 Arketip Kavramı	276
3.2.1 Anne Arketipi	277
3.2.2 Anima ve Animus Arketipleri.....	278
3.2.3 Ben Arketipi.....	279
3.2.4 Baba Arketipi	280
3.2.5 Ruh Arketipi / Yüce Bilge Arketipi	280
3.2.6 Kahraman Arketipi	281
3.2.7 Yetim Arketipi	282
3.2.8 Gezgin Arketipi.....	282
3.2.9 Fedakâr Arketipi	282
3.2.10 Masum Arketipi	283
3.2.11 Büyücü Arketipi.....	283
3.2.12 Persona / Maske Arketipi.....	284
3.2.13 Gölge Arketipi	284
3.3 Kazak Halk Masallarının Psikanalitik Kurama Göre Tahlili	285
3.3.1 İyilik ve Kötülük	285
3.3.2 Akıl, İlim ve Mutluluk.....	285
3.3.3 Aldar Köse.....	286
3.3.4 Qanbaq Dede	286
3.3.5 Kunduracı ve Han.....	287
3.3.6 Zengin ile Fakir	287
3.3.7 Pamuk Kız ile Kedi	288
3.3.8 Keloğlan	289
3.3.9 Han ve Fakir	290
3.3.10 Akıllı Kız.....	290
3.3.11 Becerikli Çocuk.....	291

3.3.12 Seyis Köle.....	291
3.3.13 Hanın Kızı Kendisine Kocayı Nasıl Seçti	292
3.3.14 Üç Nasihat	292
3.3.15 Zümrüdüanka.....	293
3.3.16 Alim Delikanlı	294
3.3.17 Salakbay ve Tilki	295
3.3.18 Uyuz Serçe	295
3.3.19 Babasının oğluna Nasihati	296
3.3.20 Öküz	296
3.3.21 Tilki ile Bildircin	297
3.3.22 Vermesini Bilen Paylaşmasını da Bilir	297
3.3.23 Tilki, Ayı ve Çoban	298
3.3.24 Tembel Tavşan	298
3.3.25 Karıncanın Kanaati.....	299
3.3.26 Meyveler ve Gökkuşağı.....	299
3.3.27 Balıkçı ve Büyücü	300
3.3.28 Altın Kuyruklu Yılan.....	301
3.3.29 Oğlunu Kaybeden Künşe.....	301
3.3.30 Altın Boynuzlu Geyik	302
3.3.31 Köpek ile Kedi İnsana Nasıl Alıştılar?	303
3.3.32 Kurt ile İnsan	303
3.3.33 Esekmergen	303
3.3.34 Tumarbas Kahraman	304
3.3.35 Kral Aslan.....	305
3.3.36 Muhteşem Bahçe	305
3.3.37 Kuşlar Niye Konuşamıyorlar?	306
3.3.38 Altın Saka	306
3.3.39 Auezhan'ın Kırk Oğlu	307
3.3.40 Dostluk	308
3.3.41 İki Kardeş	308
3.3.42 Hanın Üç Oğlu.....	309
3.3.43 Taş Olmuş Şehir	309

3.3.44 Zayıt ve Kedi	310
3.3.45 Jağanşa.....	310
3.3.46 Altın Kuş	311
3.3.47 Hırsız	312
3.3.48 Kırk Aptal.....	312
3.3.49 Çoban ile Şeytan.....	313
3.3.50 Er Töstük.....	313
3.4 Kaynak Kişilerden Derlenen Metin Epizotları	317
3.4.1 İyilik ve Kötülük.....	317
3.4.2 Akıl, İlim ve Mutluluk	319
3.4.3 Aldar Köse	319
3.4.4 Qanbaq Dede.....	320
3.4.5 Kunduracı ve Han	321
3.4.6 Zengin ile Fakir.....	323
3.4.7 Pamuk Kız ile Kedi.....	324
3.4.8 Keloğlan.....	325
3.4.9 Han ve Fakir.....	327
3.4.10 Akıllı Kız	328
3.4.11 Becerikli Çocuk	329
3.4.12 Seyis Köle	331
3.4.13 Hanın Kızı Kendisine Kocayı Nasıl Seçti?	332
3.4.14 Üç Nasihat.....	333
3.4.15 Zümrüdüanka	334
3.4.16 Alim Delikanlı	335
3.4.17 Salakbay ve Tilki	336
3.4.18 Uyuz Serçe.....	337
3.4.19 Babasının oğluna Nasihati	338
3.4.20 Öküz.....	339
3.4.21 Tilki ile Bildircin	339
3.4.22 Vermesini Bilen Paylaşmasını da Bilir.....	340
3.4.23 Tilki, Ayı ve Çoban	341
3.4.24 Tembel Tavşan.....	342

3.4.25 Karıncanın Kanaati	343
3.4.26 Meyveler ve Gökkuşığı	344
3.4.27 Balıkçı ve Büyücü	345
3.4.28 Altın Kuyruklu Yılan	346
3.4.29 Oğlunu Kaybeden Künşe	347
3.4.30 Altın Boynuzlu Geyik	348
3.4.31 Köpek ile Kedi İnsana Nasıl Alistılar?	349
3.5 Çeviri Metin Epizotları	349
3.5.1 Kurt ile İnsan	349
3.5.2 Esekmergen	350
3.5.3 Tumarbas Kahraman	351
3.5.4 Kral Aslan	351
3.5.5 Muhteşem Bahçe	352
3.5.6 Kuşlar Niye Konuşamıyorlar?	353
3.5.7 Altın Saka	353
3.5.8 Auezhan'ın Kırk Oğlu	354
3.5.9 Dostluk	356
3.5.10 İki Kardeş	356
3.5.11 Hanın Üç Oğlu	357
3.5.12 Taş Olmuş Şehir	358
3.5.13 Zayıt ve Kedi	359
3.5.14 Jağanşa	359
3.5.15 Altın Kuş	361
3.5.16 Hırsız	362
3.5.17 Kırk Aptal	363
3.5.18 Çoban ile Şeytan	364
3.5.19 Er Töstük	364
SONUÇ	367
KAYNAKÇA	369
YAZILI KAYNAKLAR	369
DİJİTAL KAYNAKLAR:	372
KAYNAK KİŞİLER	373

EKLER.....	377
DERLEME ESNASINDAKİ KAYNAK KİŞİLERLE FOTOĞRAFLAR.....	377
ÖZGEÇMİŞ	383

KISALTMALAR

C. Cilt

s. Sayfa

ss. Sayfa Sayısı

Haz. Hazırlayan

Çev. Çeviren

Akt. Aktaran

SSCB. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

K.K. Kaynak Kişi

BS. Babalar Sözü

vb. ve benzeri

vd. ve diğeri

TRANSKRİPSİYON

LATYN NEGİZİNDEĞİ ÁLİPBİ

KIRIL NEGİZİNDEĞİ ÁLİPBİ

1	A a	[a]
2	Á á	[á]
3	B b	[by]
4	D d	[dy]
5	E e	[e]
6	F f	[fy]
7	G g	[gi]
8	Ć ċ	[gy]
9	H h	[hy]
10	İ i	[i]
11	I ı	[ii]
12	J j	[jy]
13	K k	[ki]
14	L l	[yl]
15	M m	[my]
16	N n	[ny]
17	Ń ń	[yń]
18	O o	[o]
19	Ó ó	[ó]
20	P p	[py]
21	Q q	[qy]
22	R r	[yr]
23	S s	[sy]
24	T t	[ty]
25	U u	[u]
26	Ú ú	[ú]
27	V v	[vy]
28	Y y	[y]

А а	[a]
Ә ә	[ə]
Б б	[бы]
Д д	[ды]
Е е	[e]
Ф ф	[фы]
Г г	[gi]
Ғ ғ	[ғы]
Х х	[хы]
І і	[i]
И й	[ii]
Ж ж	[жы]
К к	[ki]
Л л	[ыл]
М м	[мы]
Н н	[ны]
Ң ң	[ың]
О о	[o]
Ө ө	[ө]
П п	[пы]
Қ қ	[қы]
Р р	[ыр]
С с	[сы]
Т т	[ты]
Ұ ұ	[ұ]
Ү ү	[ү]
В в	[вы]
Ы ы	[ы]

29 Ё ё [uý]

30 Z z [zy]

31 Sh Sh [Shy]

32 Ch ch [chy]

У у [ұу]

З з [зы]

Ш ш [шы]

Ч ч [чы]

ÖNSÖZ

Orta Asya'nın bağımsız Türk devletlerinden biri olan Kazakistan, dünyanın en büyük dokuzuncu ülkesidir. Yüzölçümü 2.7 milyon kilometrekare, 19 milyon nüfusa sahip olan ülke, coğrafya itibarıyla Türk ve Müslüman ülkelerin en büyüğüdür. Doğal kaynakları bakımından yine bu grup içerisindeki en zengin ülkedir. Kazakistan: Rusya Federasyonu, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Hazar Denizi ile komşudur. 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığına kavuşmuş olan Kazakistan'ın diğer ülkelerle, özellikle de diğer Türk devletleriyle siyasi, ekonomik ve kültürel bağları gelişmeye başlamıştır. Bu gelişmenin sağlanmasında en büyük rollerden birini ise, halk bilimi, dil ve edebiyat alanlarında yapılmış araştırma ve incelemeler oynamıştır.

Kazak boyları ve halk arasında sözlü kültür ve edebiyatları oldukça zengindir. Hayatın çeşitli dönemleri ile ilgili törenler, Kazaklar arasında çok canlı bir şekilde yaşamaktadır. Kazak Türkçesindeki halk edebiyatı terimleri, Batı Türkçesi terimlerinden farklıdır. Kazak folklorunda özellikle masal, hikâye ve destanlar geniş yer tutar.

Masal metinleri kaynağını toplum ve toplumun kültüründen almaktadır. Aynı şekilde beslendiği toplumun kültürel değerlerini yansıtmaktadır. Geçmişten günümüze kadar hemen hemen her milletin farklı kültürleri oluşmuştur. Bu açıdan bakıldığında insanların doğasını anlamak ve toplumun, milletlerin düşünce sistemini açıklamak için masallar üzerinde yapılan analizler büyük öneme sahiptir. Analiz sürecinden geçen masallar hem toplumun hem de bireylerin ruhsal durumlarını da yansıtmaktadır.

Özellikle çocuklar için masallar büyük öneme sahiptirler. Gelişim döneminde olan her çocuk için masal ve masal kahramanları büyük heyecan uyandırmaktadır. Çocuk masal kahramanlarıyla özdeşleşerek kahramanın sahip olduğu değerleri benimsemektedir. Dolayısıyla çocukların hayallerinde ki kahramanların ne şekil ve nasıl olacağı, ileride çocukların düşünce yapısı ve ahlaki değerleri nasıl belirleyeceği de masallar ve masal kahramanlarının önemli yeri vardır. Her çocuğun hayalindeki masal kahramanı farklıdır. Toplumsal kalkınma ve ahlaki değerler çerçevesinde çocukların şekillenmesi için masal ve masal kahramanlarına büyük önem verilmektedir.

Ben ve danışmanım bu düşünceden dolayı, Kazak masalları üzerine psikoanalitik bir değerlendirme yapmayı uygun bulduk. Çalışmamız Önsöz, Özet, Giriş ile üç bölümden

(Kazak Masallarının Orijinal Metni ve Türkiye Türkçesine Aktarılması; Kazak Masallarının Epizotları; Kazak Masallarının Psikoanalitik Kurama Göre Tahlili) ve Sonuç ve Kaynaklardan meydana gelmektedir.

Çalışmamızda Kazak masallarının özellikleri, fonksiyonları, Kazakların masal anlatım geleneği ve masal anlatıcısı, masalın tasnif ve tahlil yöntemleri, Kazak masalları üzerine yapılan akademik çalışmalar hakkında kısaca bilgiler verilmiştir ve Kazak masallarının psikoanalitik kurama göre tahlili yapılmıştır.

Çalışmamızda Kazak masalları hakkında yeteri ölçüde bilgiler vermeye gayret gösterdik. Çalışmamıza yön vereceğini umarak masal araştıran ve yorumlayan birkaç yazar ve halk edebiyatı profesörlerinden de faydalandık.

Çalışmamda her türlü desteği veren, çalışma disiplini kazandıran ve her zaman yardımını esirgemeyen ve bizlerin yetişmesinde büyük emekleri geçen danışman hocam Sayın Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca, çalışma sırasında her alanda maddi ve manevi destek veren aileme, kocama ve en yakın arkadaşlarıma da teşekkür ederim.

Dinara Ashimova
Ardahan, 2020

“Masallar gerçekten ötedir; bize ejderhaların var olduğunu anlattıkları için değil, ejderhaların bile yenilebileceğini anlattıkları için”.

G. K. Chesterton

GİRİŞ

Masalın mitlerden günümüze kadar düş gücünü anlatılar aracılığı ile kutsalın büyüsi olan söze dönüştürdüğünü ve yaşam karşısında bir duruş sergilediğini gözlemlemek mümkündür. Bu bağlamda masallar da mitolojik çağdan günümüze kadar tüm insanlığın evreni, doğayı ve olayı insanüstü bir şekilde anlamlandırmaya çalışmasının sonucudur. Masallarda olağanüstü hikâyeler olduğundan dolayı zaman ve mekân belirsiz olur.

Kajıbayeva'nın (2011) çalışmasında, Muhtar Avezov'un masal hakkında açıklamaları yer alır:

“Masalların yeri de, zamanı da belirsiz olur. Eski zamanlarda olan hikâyelerdir. Belirsiz ateş deryası, cin, periler mekânı, altın saray, gümüş bayterek (bir ağaç türü), gökyüzünde yapılan evlerden oluşuyor. Bunun gibi basit hayata garip gelen şeyler bir masal yeteneği olarak kabul edilir.” (s. 8)

Kazak sözlü edebiyatının en önemli türlerinden biri de Kazaklar tarafından “ertegi” olarak tanımlanan masaldır. Masal; Kazak halkının gelenek-görenek ve kültürel özelliklerinden bahsettiği için gelecek nesillere bir eğitici unsur olduğu da bilinir. Masallar sözlü olarak anlatıldığı için anlatım esnasında estetik kaygılara da başvurulur. Bu sözlü hikâyeler, masallar sayesinde insanların mutluluğunu, özgür yaşamlarını, geleceğe dair umut ve hayallerini anlatmaktadır. Masallarda anlatılan birçok ilginç olay gerçekçi olmamakla birlikte daha çok hayalidir. Kazak halkının tarihi de masallarda anlatılmıştır. Kazak Edebiyatı'nda (1999) bu ifadelere yer verilir:

“Ertegi” ismi de erte (en eski zamanlarda) kelimesinden ortaya çıkmıştır. Bazen “Ertek” diye de söylenir. Bundan ötürü masal anlatıcısına “ertegişi”, “ertekşi” denilir. Kazak masallarının çoğu “ertede bir bay bolıptı (eski zamanda bir zengin olmuş)”, “ertede bir han bolıptı (eskide bir han olmuş)”, “ertede bir kempir men şal bolıptı (eskide bir nine ile

dede olmuş)), ya da “ertek-ertek erte eken (bir varmış bir yokmuş)” diye başlamaktadır.” (s. 226- 227)

Kazak folklorunun örnekleri, özellikle masallar XIX. Yüzyılın başlarında araştırılmaya başlanmıştır. Masal, o zamandan bugüne kadar devam eden, gelişen ve folklorun zenginleşen bir hazinesidir. Avezov’un (1997) eserinde şu ifadeler yer alır:

“Kazak masalı ta Üysin ve Kaŋlı boylarından itibaren, Kıpçak ve Moğol hücumları zamanından beri anlatılan olayların çeşitli şekillerinden oluşmaktadır. Kazak ülkesi ortaya çıkmadığı, İslamiyet’in henüz kabul edilmediği eski dönemlerde ve o dönemlerde yaşayan boylara ait pek çok masal bulunmaktadır. Dünyayı tanıma, dine inanma alanında Budizm ve Şamanizm zamanında ortaya çıkan masallar da vardır. O zamandan beri dini kültürün bir vasıtası olarak kitaplar sayesinde Kazak edebiyatına geçmiş masallar da bulunmaktadır.” (s.68)

Masallar, toplumun kökeni hakkında da bilgiler edinmemizi sağlar. “Daha sonraları Kazak halkı kurulup dili, ekonomisi, geleneği ve toplumsal ayrımı belirlendikçe, o ülkenin kökeninde bulunan eski hikâyelerin her biri gizli olarak sonuçlandığı için yeniden canlanmış ve yeniden doğmuş gibi bir yapı kazanmıştır.” (Avezov, 1997, s. 68)

Elbette ki veriler ortaya getirilmeden bilimsel bir bağlantı kurmak ve sonuca varmak mümkün değildir. Öncelikle, masalın bütün çeşitlerini toplayarak onları kaydedip ve yayınlamak, bilim yolundaki en önemli çalışmalardan biri olduğunu düşünmekteyiz.

Tez Konusu

Çalışmamızın konusunu Kazak masalları üzerine psikoanalitik bir değerlendirme oluşturmaktadır. Çalışmada Kazak halk masalları kaynak kişilerden derlenerek ve “Babalar Sözü” koleksiyonundan elde ettiğimiz metinleri Türkiye Türkçesine aktarıp psikoanalitik kurama göre tahlil ve incelemesi yapılmıştır.

Tezin Amacı

Bugüne kadar Kazak halk masalları üzerine gerek Türkiye’de gerekse Kazakistan’da çok değerli makale kitap ve tez çalışmaları yapılmıştır. Bunları kaynakça kısmında gösterdiğimiz gibi ayrıca bir başlık altında değerlendirdik. Görüleceği üzere Kazak halkının anlatım esasına dayalı metinlerinden olan masalların psikoanalitik kurama göre değerlendirilmediği, tahlil edilmediği ortadadır. Bu çalışmanın amacı da Kazak halk anlatım esasına dayalı metinlerin psikoanalitik kurama göre tahlil edilmesine örnek olmaktır.

Tezin Kapsamı

Tezin kapsamını Kazak halk masallarının psikoanalitik tahlile göre incelenmesi oluşturmaktadır. Kazak halk masallarından elli tane halk masalının epizotu çıkartılarak bu masalların incelenmesi yapılmıştır. Ele aldığımız masalları hem orijinal haliyle ve hem de Türkiye Türkçesine aktarılmış haliyle verdik. Bu masalların epizotlarını da ayrıca gösterdik. Kazak halk masallarının ne şekilde oluştukları, arketip çeşitleri ve Kazak halk masallarının sınıflandırılıp fonksiyon yapılarının incelenmesi tezin kapsamındadır.

Tezde Kullanılan Yöntemler

Araştırmanın yöntemi, birden fazla yöntem kullanılarak oluşturulmuştur. Birinci yöntem olarak saha çalışması (derleme) yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda kaynak kişilere gidilmiş ve onlardan bilgiler alınmıştır. Kaynak kişiler etik kurallar çerçevesinde isimleri kullanılmamış, kaynak kişi 1 diye başlayarak 42 ‘ye kadar sürdürülmüştür (KK1, KK2.... vb). Kaynak kişilerden bilgi alınırken ses kaydı ve video sistemi kullanılmıştır. Daha sonra alınan bilgiler yazılı metin hâline getirilmiştir. Psikoanalitik yorumlama yöntemi kapsamında da sembolik ve eşdeğerlikçi inceleme yöntemi kullanılmıştır. Ekici’nin (2015) eserinde yer alan yöntemle ilgili açıklamalar şu şekildedir:

“Sembolik inceleme masaldaki figürleri, objeleri, eylemleri Freud ve Jung’a göre anlamlandırır. Böylece anlatı sembolik ifadelerin yansımalarına dönüşür. Dinamik inceleme, masalın içinde bulunan psikolojik etkiler üzerinde durur. Çocuklar, geleneğe bağlı anlatılarda kendi ebeveynlerinin korkular ve fantezilerle nasıl uğraştıklarını ve gerçeklikle bunların üstesinden nasıl geldiklerini öğrenirler. Eşdeğerlikçi inceleme ise, metnin kendisinde ki değişkenlikler üzerinde durur. Burada anlatıcının metnin eylemleri ve figürleri üzerinde oynamaları önemlidir.”
(s. 217)

Kazakistan Tarihi

Kazakların kökeni, Hunlar, Sakalar ve Göktürkler’e kadar uzanmaktadır. Bu durum Kazakların çok eski tarihlerden itibaren varlığı, en eski zamanlarda yaşamış Türk kavimlerinden olduğu inkâr edilemez bir gerçektir.

Ülkenin bağımsız ve millileşmesi için Nursultan Nazarbayev çeşitli mücadelelerde bulunmuştur. Bunun neticesinde 1991 yılında meclis tarafından Cumhurbaşkanlığı yetkileri kendisine verilmiş ilk Kazak Cumhurbaşkanı olmuştur. Resmi dil Kazakçadır.

Kazakistan, Sovyetlerin parçalanma süreciyle beraber reform hareketlerine girişerek bağımsızlık mücadelesi vermeye başlamıştır. Sovyetlerin yıkılmasıyla beraber ise hemen Kazakistan’ da yeni bir devlet şekli oluşturulmaya çalışılmıştır. Nazarbayev öncülüğündeki bu devlet modeli bağımsızlık hareketleriyle beraber Sovyet asimilasyonlarından da arındırma çabası gösterilmiştir. Bu süreç 1991 yılında meyve vermiş ve Kazakistan bağımsız bir cumhuriyet olmuştur. Kazakistan’ da 28 Ocak 1993’ te kabul edilen anayasaya göre Kazakistan Cumhuriyeti kendi siyasal yapısını, demokratik, laik ve üniter bir devlet olarak tanımlamıştır. Geçen süre içerisinde siyasi iktidarı, ekonomik büyümesi, kültürel ve sosyal yönden gelişimlerini üst seviyelere çıkartan Kazakistan “Orta Asya’nın parlayan yıldızı” olarak nitelendirilmiştir.

Çarlık döneminde Kazakları Hristiyanlaştırma çabaları görülmüştür. Daha sonraları ise Sovyetler döneminde ise ateist inancı yaygınlaşmıştır. Bu politikalar İslamiyet’in etkisini azaltmak ve yok etmek için yapılan birçok çalışmayı içermektedir. Buna rağmen

Kazak Türklerinde İslam dininin etkisi önemli ölçüde değişikliğe uğramadan devam ettiği görülmüştür. Ülkede halen daha misyonerlik faaliyetleri görülmekle beraber İslam dininin farklı yorumlanmalarıyla birlikte çeşitli tarikatlar ortaya çıkmıştır. Bu tarikatların ortaya çıkması bağımsızlığı kazanmasıyla beraber hız kazanmıştır. Bu durum Kazakistan'ın siyasi sahadaki imajını olumsuz etkilemektedir. Bu yüzden bu faaliyetlerin bilinçli bir şekilde yapıldığı düşünülmektedir.

Kazakistan Ekonomisi

Kazakistan bağımsızlığını ilan ettikten sonra kendisine yetebilen bir ekonomi sistemi oluşturmaya çalışmıştır. Ancak küresel etkiler ve yeni bir oluşum içerisinde oldukları için bu kolay olmamıştır. Özellikle geçirdikleri ekonomik krizlerin etkisi büyük olmuş ve bu krizleri atlattıkları ülke ekonomisine ve toplumsal yapıya oldukça zarar vermiştir. Zengin yer altı kaynaklarından elde edilen gelir ve ihracat sayesinde bu ekonomik krizlerin etkisi en aza indirilmeye çalışılmış ve başarılı olunmuştur.

Kazakistan'ın konumu itibariyle Rusya, Çin gibi küresel güç ve ekonomik bakımdan büyük bir pazar olan bu ülkelerle ikili ilişkileri iyi tutmaya çalışılmıştır. Askeri ve siyasi ilişkiler bakımından da jeopolitik konum göz önünde bulundurulmuş ve buna göre ilişkiler düzeltilmeye çalışılmıştır.

Kazakistan'ın ekonomisinin büyük bir bölümünü ülkenin yer altı kaynakları oluşturmaktadır. Zengin yer altı kaynakları olan Kazakistan'da özellikle altın, doğalgaz, petrol, uranyum ve demir rezervleri bakımından oldukça zengindir. Ülkenin ihracatının büyük bir bölümünü de zaten bu yer altı kaynakları karşılamaktadır. Sanayileşmenin giderek artması ve kişilere iş istihdamı sağlanması da Kazakistan ekonomisine yarar sağlamaktadır.

Kazakistan iklim ve toprak mahsülleri açısından da zengindir. Özellikle hayvan yemi, sanayi bitkisi, buğday ve pirinç üretimi bakımından da zengindir. Ülkenin geçim kaynaklarından birisi de hayvancılıktır. Hububat ve buğday üretiminin ihracatı yapılmaktadır. Tarım ve hayvancılığın gelişmesi için devlet tarafından bu sektör girişimcileri desteklenmektedir.

I. BÖLÜM: MASALLAR HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1 MASAL HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1.1 Masal Nedir?

Kazak literatürlerinden yaptığımız doküman analizinden ve bölgede yaptığımız alan araştırmasından hareketle, bölge kültürü açısından masalı tanımlama yoluna gittik. Genellikle halkın yarattığı, ağızdan ağıza, kuşaktan kuşağa sürüp gelen, çoğunlukla olağanüstü durum ve olayları yine olağanüstü kahramanlara bağlayarak yer ve zaman belirtilmeden anlatan halk anlatılarına “masal” denir.

Türkiye’de de masal üzerine birçok tanım ve araştırma bulunmaktadır. En değerli tanımlardan biri ise şu şekildedir. “Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde dinleyicileri inandırabilen bir sözlü anlatım türüdür” (Sakaoğlu, 2002, s.5).

Sakaoğlu (2012) eserinde masal hakkında açıklamalarını genişletir:

“Kavramlar ve terimler her döneme göre yeni ve farklı anlamlar kazanabilir. Oysa masal sadece çocukların eğlenmesi ve onların eğitilmesi amacıyla ortaya konulan bir halk edebiyatı ürünü değildir. Masal dünyasının kapısını arayanlar bilirler; öyle masallarımız vardır ki iç içeliğinden dolayı çocukların onları anlamaları pek de kolay olmayacaktır. Belki, belirli masalların, özellikle hayvan masallarının dinleyicilerini çocuklar olarak kabul edebiliriz, aksi takdirde çocukları içinden çıkılmaz olaylarla karşı karşıya bırakabiliriz. Bir “Helvacı Güzeli’ni”, bir “Hayat Otu”nu veya bir “Muradına Nail Olmayan Dilber”i, öyle her çocuğa anlatıp da onun zevkle dinlemesini bekleyemeyiz” (s.2).

Seyidoğlu (1986) masal ansiklopedisinde masal tanımı hakkında şöyle açıklama yapmaktadır:

“Masal kelimesi ile halk arasında, yüzyıllardan beri anlatılmakta olan ve içinde olağanüstü kişilerin, olağanüstü olayların bulunduğu, ‘bir varmış,

bir yokmuş’ gibi klişe bir anlatımla başlayan, belli bir uzunluğu olan, sonunda ‘yedi, içti, muratlarına erdiler’ yahut ‘onlar erdi muratlarına, biz çıkalım kerevetine, gökten üç elma düştü, biri anlatana, biri dinleyene, biri de bana’ gibi belirli sözlerle sona eren, zaman ve mekân kavramlarıyla kayıtlı olmayan, bir sözlü anlatım türü kastedilmektedir” (s. 149-153).

Şemseddin Sami’nin (1989) **Kâmûs-ı Türkî** adlı sözlüğünde masal - “çocuklara anlatılan, çoğu insanlarla ilgili, olağan ve olağandışı hadiselerle dayanan, öğüt verici hikâye” (s.1288) diye açıklanmaktadır. Masalın tanımlanmasına yine başka bir örnek olarak Boratav’ın açıklamalarına yer verebiliriz. “Nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlardan ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayal ürünü, gerçeğe ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı” diye tanımlar (Boratav, 1969, s. 80).

Stith Thompson masal tanımını şöyle açıklar: “Belirli bir uzunlukta birtakım motiflerden veya epizotlardan oluşmuş bir edebi şekil. Olay gerçek olmayan bir dünyanın bilinmez bir yerinde geçer; belirli karakterleri olmayan fakat şaşırtıcı olaylarla dolu bir anlatı şeklidir” (Doğanç, 1988, s. 167). Masal kelimesi yerine kullanılan kelimeler de bulunmaktadır. “Türk dünyasında masal kelimesine karşılık olarak kullanılan kelimelerden bazıları da şunlardır: Çorçor (Teleütler); Ertek/ertegi/ü (Kazaklar, Kırgızlar); Imak (Sagaylar); Nıbah/Sersek (Şorlar); Nağıl (Azerbaycanlılar); Hallep (Çuvaşlar); Çocek (Doğu Türkistanlılar)” (Sakaoğlu, 2012, s. 4).

1.1.2 Masalların Özellikleri

“Masalın kendine göre bir mantığı, peşin olarak kabul edilmiş imkânları vardır. Hayvanlar konuşur, bazıları kılık değiştirip insan oluverirler, kimi insanlar hayvan kılığına girerler, varlıklar ve olaylar alıştığımız ölçülerin dışına çıkabilirler: Aklın alamayacağı kadar büyürler ve küçülürler...” (Boratav, 1992, s.13). Bundan hareketle Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin ve Esma Şimşek gibi hocaların görüşleri paralellik göstermektedir.

Alptekin’in (2003) eserinde şu ifadeler yer alır:

“Halk edebiyatının anlatmaya dayanan türleri arasında yer alan masallar, sözlü kültürümüzün en güzel örneklerindendir. Kitle iletişim araçlarının fazla yaygınlaşmadığı dönemlerde; anlatılması günlerce süren masallar; hoşça vakit geçirmek için yegâne vasıtalar idi. Usta anlatıcının etrafına oturan dinleyiciler, bir taraftan işlerini yaparlarken, bir taraftan da Zümrüdüanka’nın Sırtında masal dünyasına doğru süzülüp; bazen yedi başlı ejderha ile savaşırlar; bazen de hadi Şah’ın güzel kızına kavuşmak için türlü imtihanlardan geçerlerdi. İşte sözlü kaynaklar arasında yer alan ve hususi bir anlatıcı tarafından, belli bir geleneğe bağlı olarak, dinleyicilere anlatılan masalların kendine mahsus bazı özellikleri vardır. Bu özellikleri üç ana başlık ile bunların alt başlıkları halinde değerlendirebiliriz” (s. 14).

1.1.3 Masalların Genel Özellikleri

“Masalın genel özellikleri; konu, olay, yer, mekân, zaman, kişi ve amaç olarak ayrılmaktadır” (“Edebiyat Öğretmeni”, t.y). Masallarda bütün insanları ilgilendiren evrensel değerler ve konular anlatılmaktadır. Özellikle çocuklara doğruluk, dürüstlük, iyilik, güzellik, ahlaklı olmak, erdemli olmak, yardımseverlik gibi duygular verilmek istenir. Ve bütün masalların sonu iyiliğin ve adaletin kazanmasıyla biterek halkı haksızlığa karşı bir önderin direnmesi sağlamaktadır. Masallar olay eksenli bir edebiyat türü olduğu için hayal ürünü olan olaylar ve olağanüstü nitelikler taşımaktadır. O yüzden masallarda belirli yer ve mekân yoktur. Periler ülkesi, yedi kat yerin altındaki padişahın sarayı gibi hayali mekânlar olmaktadır. Genellikle masallarda zaman belirsiz olur çünkü geçmişteki hayali bir zamandan bahsetmektedir. Masal kahramanları da gerçek hayatta rastlanamayacağımız olağanüstü niteliklerin sahibi olan kişilerdir. Masallarda “peri, dev, cadı, Zümrüdüanka” gibi hayalî kahramanlar karşımıza çıkabilir. Masalların amacı dinleyicilere masaldaki kötü kahraman gibi olmaması için eğitici ders vermesidir. Dinleyici hep iyiliği düşünsün diyen niyette masaldaki iyilerin yaptığı iyiliğini yücelterek söylerler. Bu yüzden eğitimde masalın yeri ayrı olmaktadır.

1.1.4 Masalın çeşitleri nelerdir?

Masalın çeşitleri 5 temel gruptan oluşmaktadır: Hayvan masalları, olağanüstü masallar, gerçekçi masallar, güldürücü masallar ve zincirlemeli masallardır.

1.2 KAZAK MASALLARI HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Masal, folklor sanatı olan halk nesrinin gelişmiş ve sanatsal bir şeklidir. Amacı, dinleyiciye bir işaret göndermekle yanı sıra estetik zevk sağlamaktır. Masalın hizmeti çok geniştir: Hem eğitimsel hem de sanatsal-estetik rolü vardır. Masalın bütün tür özellikleri bu iki hizmetten başlamaktadır. Bu sebeple masalın asıl amacı öyküyü yeterince etkili, sanatsal ve ilgi çekici olarak anlatmasındadır. Dolayısıyla masal gerçeğe yönlendirilmemiştir ve masal anlatıcısı masalın hayatta gerçek olduğunu kanıtlamaya çalışmaz. Bir masal türünün ortaya çıkması ve gelişme hikâyesi çok uzundur. Kökenleri, ilk toplumda doğmuş olan antik mitler, av hikâyeleri, farklı gizemler ve efsanelerdir. Masalın oluşumu sırasında bu türlerin birçok özellikleri vardır. Bu türlerin bazıları özgünlüklerini yitirmiş ve tamamen masala dönüşmüştür. Bunların biri de mit türüdür. Mitin masala dönüş süresi birçok aşamalardan geçmiştir.

Mit, ilk toplumun kutsal sayılan gizli hikâyesi ve tarihçesidir. O zamanlar miti herkese ve her yerde söylememişlerdir. Mitte çevre, kahraman, totemler, yeryüzü ve gökyüzü hayatı ve onun nasıl faydalı olduğu hakkında fantezi olarak anlatılmaktadır. Ve o zamanlar herkes bu anlatılara şüphesiz inanmışlardır. Ama zaman geçtikçe mit kendi gizliliğini ve kutsallığın kaybederek birçok değişikliklere uğramıştır. Dinleyiciler artık mitlere inanmamaya başlamışlardır. Hatta anlatıcı da kendi düşüncelerinden ve hayallerinden katarak anlatmaya başlamıştır. Böylece mit sade bir hikâyeye dönüşmüş ve ondan sonra da masala dönüşmüştür. Masallardaki cadı, tepegöz, dev, peri kızı gibi karakterler mittten gelmiştir.

Babalar Sözü'nde (2011) masal hakkında ifadeler yer alır:

“Masalın yine bir kökeni ilk topluluğun av efsaneleri ve hikâyeleridir. Gerçeğe dayalı efsaneler (anıt) kişiler tarafından değişiklikler ile doldurularak yavaş yavaş hikâyelere ondan sonra masala dönmüştür.

Bunun gibi anıt av efsaneleri Kazak masallarında da az değildir. Tabii eski halinde değil sanatsal folklor halinde bize gelmişlerdir” (s. 7-9).

Kazak masalları her masal gibi olağanüstü nitelikleri taşımaktadır. Büyültme veya küçültmeler abartılıdır. Örneğin, Simurg kuşunun bir kanadı güneşi kapatacak kadar büyüktür, insan gibi konuşma niteliğine sahip olan Tulpar, Şalkuyruk v.b. gibi olağanüstü masal tipleri bütün masallarda karşımıza çıkmaktadır.

Her ülkenin kahramanlık destanları, gelenek-göreneklerinde özellikle masal ve efsane gibi ürünle birbiriyle benzerlikler taşımaktadır. Bu benzerliklerin esas nedeni ise ekonomisi, toplumu, gelenek-göreneklerinin bir dengede olarak birbirine benzemesi, o ülkenin kendi toprağında benzer bir şekilde edebi ürünlerin ortaya çıkmasına sebep olur. Benzer ekonomik hayat tezahürü içerisinde kalan toplumlar birbirleriyle benzer zevkleri beğenileri heyecanları gösterir. Bu nedenle Kırgızlarla, Nogaylarla, Başkurtlarla Kazakların bedii zevk ve estetik beğenileri benzer yaşam tarzı sürdürdükleri için birbirlerine çok benzer.

Hayatımıza korkularımız yön verir. Kazaklar hayvancı toplumdur. Hayvancılarının en büyük korkusu kurttur. Bu nedenle kurda korkudan kaynaklanan bir saygı da söz konusudur. Kazakların çok eskilerden günümüze kadar gelen süreç içerisinde masallarında kurt sembolüne çok sık rastlanılmaktadır. Çünkü kurt Kazaklarda insanların hem kutsal bir dostu olarak hem de güçlü karakteriyle ilişkilendirilmektedir.

Masallar, Kazak halkının sözlü şiirsel yaratıcılığından, tarihinin sayfalarından, bozkır göçebesinin yaşam tarzını, gelenek-göreneklerini yansıtan, halk bilgeliğinin değerli incilerini, zekâsını, becerikliliğini, manevi cömertliğini içeren önemli bir örnektir. Onlardan, halkın zorlu ve dayanılmaz eseri, ezeli düşmanlarının yaşadığı nefret hakkında, yabancı işgalcilerle yapılan kahramanlık mücadelelerini öğreniriz. Bütün masallarda alaycılık, karamsarlık ve zenginlerin sınırsız açgözlülükleri, yüceltilmiş bilgelik, kahramanlık ve fakirlerin kötü durumundan bahsetmektedir. Adalet ile hakikat her zaman galip gelir.

Masallarda bir sürü mizah ve fantezi olur. Kazak masalları etkileyicidir ve aynı zamanda büyük bir ilgi ile okunmaktadır.

Masalların özellikleri bahsinde de belirttiğimiz gibi, masal bir ihtiyaçtan doğmuştur. Alptekin’in (2003) eserinde şu ifadeler yer alır:

“Televizyonun, radyonun, kısacası günümüzün haberleşme araçlarının olmadığı devirlerde, uzun kış gecelerinde bilhassa bala (çağ)lara (çocuklara) hoşça vakit geçirmek maksadıyla masal anlatmış ve masal dinlenmiştir. Belki de masalların köküne inecek olursak, ilk törenler dediğimiz ve daha çok kam, şaman, oyun, baksılar tarafından yönetilen “şölen”, “şeylan”, “sığır”, “yuğ” törenlerinden günümüze doğru uzanan çizgide epeyce uzun bir geçmiş vardır. Belki de şaman ayinleri dediğimiz ve bugün mitolojinin kökü diyebileceğimiz pek çok olay günümüzde masal olarak adlandırabileceğimiz metinlerin ilk idi. Zamanla masalcıların dilinde bu olaylar günümüzde ki masalların şeklini aldı. Mitolojik izlere daha çok hayvan masallarında rastlanır. Bilhassa av ve avcılar konu alan pek çok masal daha çok neolitik devirde ortaya çıkmıştır. Aradan geçen yıllar ve yıllarda ki değişiklikler hiç şüphesiz masal ve masalcıyı da etkilemiş ve böylece masalların konusu ve şekli yenilenmeye başlamıştır. Bunlar bazen adı belli olmayan kişiyle ilgili olarak bazen de devlerle ilgili olarak (yedi başlı dev) anlatılmıştır” (s. 23).

1.2.1 Kazak Masallarının Özellikleri

“Kazak halk masallarının özellikleri, hayatta gerçek olan olaylar ile gerçek olmayan hikâyelerin karışımından meydana gelmektedir” (K.K.4). Bu yüzden masalları diğer türlerden ayıran en önemli özelliklerden biri de anlatılanların gerçek olduğu yönünde bir inandırma kaygısının olmamasıdır. Bu türde olayın geçtiği yer ve zaman da belli değildir.

1.2.2 Kazak Masallarının Şekil Özellikleri

Masalların şekline bağlı, dış yapısı ile ilgili özellikleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Masallar, bir destan veya halk hikâyesi kadar olmasa da uzun metinlerdir.
2. Masallar genellikle nesir şeklindedir. Ancak, azda olsa bazı masallarda anlatıcıya bağlı olarak manzum parçaların ilave edildiği görülür.

3. Masalların, başında, ortasında ve sonunda, “Formel”, “Kalıp ifade”, “tekerleme” gibi adlar verdiğimiz klişe sözler vardır. Örneğin; “bar eken de jok eken aş eken de tok eken (bir varmış bir yokmuş bir açmış bir tokmuş)” formeli, tekerlemeli başlangıç formelidir. “Agası osı jolda kete tursın biz inisine kelek (abisi bu yolda devam etsin biz gelelim kardeşine)” geçiş förmelidir. “Murat maksatına jetipti (murat maksadına ermiş)” ifadesi ise bitiş formelidir. Masallardaki formelistik sayılar: 1,3,7,8,9,30,40 karşımıza çıkmaktadır.

4. Masalların dilleri sadedir ve herkesin anlayabileceği bir dilde yazılırlar. Anonim olup halkın edebi kimliğini yansıtır.

5. Masalların içerisinde tipler vardır. Bu tipler ise toplumun kimliğinin sembolik anlamlarla kişileştirilmesidir.

1.2.3 Kazak Masalların Muhteva Özellikleri

1. Masallar olağanüstü olaylarla doludur.
2. Masalların kahramanları da olağanüstü özelliklere sahiptir.
3. Masal kahramanlarının dua ve bedduaları gerçekleşebilir.
4. Masal kahramanlarından bazıları sembolik tiplerdir ve karakteristik özellikler gösterirler.
5. Kahramanlar genellikle olağanüstü yardımcılar sayesinde başarıya ulaşırlar. Bu yardımcılar; kahraman atı, köpeği, kedisi, ineği vb. olabileceği gibi; daha önce hayatını kurtardığı veya yardım ettiği kuş, balık, karınca, yılan vb. de olabilir.
6. Bütün masallar insanları iyiliğe ve güzelliğe çağırırlar.
7. Kahramanın başından geçen olaylarda İslami değerlere sığınması ve yardım dilemesi, masalların İslamiyet etkisiyle şekillendiğini göstermektedir. Örneğin; “Şırağım! Köp korımda akemnın molası bar edi. Soğan mına nandı aparıp, Kur'an okıp, jep keke goy, senen başka balalarğa senbeymin” (Alptekin, 2003, s.21) ifade bize bunu açıkça göstermektedir.
8. Bir masalda, anlatıldığı bölgenin kültürel ve folklorik özelliklerine de rastlanır. Usta bir anlatıcı, masalı cümle cümle ezberlemez. O bir başkasından dinlediği masalı, kendi muhayyilesinde, kendi bilgi ve kültürüyle yoğurarak yeniden şekillendirip anlatır.

1.2.4 Kazak Masallarının Araştırılması

Alptekin'in (2003) eserinde Kazak masallarının araştırılması hakkında bilgiler yer alır:

“Kazak masalları üzerine yapılan çalışmalar bütün Türk dünyasında, hatta dünya da olduğu gibi on dokuzuncu yüzyılın başlarında başlar. Bu araştırmalarda bilimsel olanları yanı sıra sadece metin tespiti ve bunların yayımlanmasına yer verenleri de vardır. Bizim Türkiye’deki şartlarda kazak masalları üzerindeki bütün kaynakları görmemiz imkân dâhilinde olmamıştır. Bu sebepten çeşitli kaynaklardan yararlanılarak tespit edebildiğimiz ve masallara yer veren çalışmaları, kronolojik olarak aşağıda vermek istiyoruz.” (s. 24)

Kazak masallarını ilk olarak V.V.Radloff, I.Altınşarin, Potanin gibi araştırmacılar araştırmaya başlamıştır. Onlar masalları halk ağzından derleyerek toplamış ve bu derlediklerini sözlü kültürden elde ettikleri için sonradan yazıya aktarmışlardır. Masal toplayıcılar halkın anlattıklarını değiştirmeden yazılması ve yayımlanması gerektiğini dile getirmişlerdir.

Savran'ın (1998) eserinde Kazak masallarıyla ilgili araştırma yapan kişilerin adları geçer:

“Kazak halk masallarını ilk araştırıp toplayan Şokan Ualıhanov, G.N. Potanin, V.V. Radloff, A.E. Alektorov, A. İvanovskii, L.İsakov, O. Aljanov, R. Düysenbayev. M. Köpeyev’ler oldu. Sonradan ise E. Didayev, N. Pantusov, A.Melkov, M. Auezov, S. Seyfullin, M. Gabdullin’ler araştırmaya devam etmişlerdir. Modern Kazak edebiyatının temelini atanlar, Kazak Türkçesi ile eserler vücuda getiren Çokan Velihanov (1873-1865), İbray Altınşarin (1841-1889), ve Abay Kunanbayev (1845-1904) gibi aydınlardır” (s. 2).

Babalar Sözü’nde (2011) yukarıda bahsettiğimiz ifadelerle benzer açıklamalar yer alır:

“Bugün sahip olduğumuz bilgilere göre Kazak folklorunun metinleri XIX yüzyılın ikinci döneminden itibaren yayımlanmaya başlamıştır. Onları 1870, 1892 ve 1893 yıllarında V.V. Radloff, A.V. Vasilyev ve A.E. Alektorov kendi gezdiği yerlerden derleme yaparak basınlarda folklor

örneklerini yayınlarak daha sonraları birikim olarak dinleyicilerine sunmuşlardır” (s.6).

Babalar Sözü’nde (2011) cilt olarak hazırlanan çalışmalar hakkında da bilgiler yer alır:

“Folklorlu metinlerin Kazak ve Rus dillerindeki bilimsel basınların cilt olarak yayınlamak 1957 yılında M.O. Auezov tarafından ele alınmıştır. “Kazak Halk Edebiyatı Birçok cilt” olarak dört cilt Kazak masalları 1986-1989 yıllarda yayınlanmıştır. Bu cilt masallar kitabında olağanüstü masallar 2 cilt, hayvanlar masalı ve kahramanlık masalları birer cilt olarak basılmıştır. Ama bu kitaplarda mezahi masallar bazı sebeplerden dolayı yayınlanmamıştır” (s. 8).

1.2.5 Kazak Masallarının Tasnifi

Kazak masallarının tasnifini yapan araştırmacılar genellikle dünyada kabul görmüş olan Antti Aarne ve Stith Thompson sınıflamasına yakın bir tasnif yapmışlardır. Örneğin:

1. “Batırlık Ertegiler (Kahramanlık Masalları)
2. Kıyal-Ğacayıp Ertegiler (Olağanüstü Masallar)
3. Hayvanatlar Jaylı Ertegiler (Hayvan Masalları)
4. Novellalık Ertegiler (Novel) (Roman) Tarzındaki Masallar
5. Satırlık Ertegiler (Mizahi Masallar) (Konıratbayev, 1999, s. 55-78)

Konıratbayev, aynı çalışmasının bir başka yerinde ise masalları şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Mifologiyalık Ertegiler (Mitolojik Masallar)
2. Hayvanattar Turalı Ertegiler (Hayvan Masalları)
3. Realistik Ertegiler (Gerçekçi Masallar)” (Konıratbayev, 1999, s. 97-125).

Masalların sınıflandırılmasıyla ilgili Babalar Sözü’nde (2011) şu ifadeler yer alır:

“Kazak masalları tür ve hikâye bakımından çeşitlilik gösterir. Onlar birkaç türlere ayrılmaktadır: hayvan masallar, olağanüstü masallar, kahramanlık masallar, novel (hikâye) tarzındaki masallar ve mizahi masallar. Öyküler ancak Kazak masallar ile sınırlı değil başka ülkelerin

de masallarını içermektedir. Birçoğu tarihsel olarak tipolojiktir, bazıları tarihsel olarak genetik, bazılarının tarihsel-kültürel bağlantı yoluyla Kazak halkına yayılmış olan akraba ülkeler için ortaktır. Bu yüzden Kazak masalları arasında milli, uluslararası ve göçebe olan öyküler de beraber yaşanmıştır” (s. 9-10).

1.2.6 Kazak Masallarının Eğitimdeki Yeri

“Masal-pedagojinin ana beşiğidir.” (K.K.32) Çünkü insanoğlunun çocukluk çağı masallarla sıkı sıkıya bağlıdır. Biz ninelerimize bize masal anlatmasını ya da okumasını sık sık isteriz. Olağanüstü hikâyeleri dinlemek heyecanlı olduğu için masalın sonunu merakla bekleriz. Neşeli ve üzgün, korkunç ve güldürücü olan hikâyeler bize biraz yakındır. Onlarla beraber bizim dünyamızda iyilik, kötülük ve adalet hakkında ilk görüşlerimiz şekillenmektedir. Dışarıdan bakıldığında sadece küçük bir hikâyeye gibidir. Ancak bu hikâyelerin derinliklerinde halkın ahlaki unsurları, merhameti ve zulmü hakkında anlatmalar vardır. “Hayatta karşılaşılan bazı zor durumlar vardır. Bu zor durumlardan kurtulmak için “Ne yapmamız lazım? Nasıl doğru karar vermemiz lazım?” gibi soruların doğru cevabını bulabilmemiz için masallar bize yol gösterici olmaktadır.” (K.K. 36)

Amageldikızı’na (K.K.31) göre: “Masallar bize ta eski zamanlardan gelir. Biz masallardaki korkunç olayları sanki kendimiz yaşıyormuşuz gibi korktuğumuzda gözlerimizi kapatırız. En önemlisi sonunun iyi biteceğine inanırız. Kazak halk masallarında ahlaki dersler çok olduğu için gelecek kuşaklar için masalın yeri ayrıdır. Oysa teknolojinin geliştiği zamanda çocukların kendi hayal düşüncelerini masallarla anlatabilme şansı oldukça fazladır.” (K.K.33)

Ayrıca bağımsızlığımızı aldıktan sonra kendi ana dilimizde konuşmayı sağlayan bu masalların halkın sözlü edebiyatındaki yeri oldukça farklıdır.

Aydarbekoviç’in (K.K.35) bize aktardığı ifadeler şu şekildedir: “Kazak halk masalları hayatta olup biten bütün kötülüklerden kurtuluş yolunu anlayışlı kolay bir dilde anlatmanın yardımcı kuralıdır. Masallar-hayattaki kuralları, ilişkiyi kalıplaştırmaya, dayanıklı olmamıza, kendi hayatımızın kahramanı olmamıza, adaletli, terbiyeli, temiz

ve dost sever olmamızı öğreterek amacımıza ulaşmaya yardım etmektedir. Kötülükten, yalandan ve zulümden uzak olmamıza yardımcı olur. Ve her zaman masalın sonunda adaletin ve iyiliğin kazanacağı vurgulanır.” (K.K. 37)

Bu nedenle masal; düşünme ve hayal kurma kapasitemizi de geliştirmeye yardımcı olmaktadır.

Kazak masallarının ne için lazım olduğunu araştıran edebiyat araştırmacısı A. Baytursinov (1991) şöyle açıklıyor:

1. Halkın unutulmuş olan kelimeleri masalarda bulunmaktadır. Bu yüzden masal dil konusunda önemlidir.
2. Çocuk edebiyatının olmadığı yerde çocuğun gelişmesi çok zordur. Masal, çocuğu konuşmaya ve hayal etmeye yönlendirmektedir.
3. Eskilerin gelenekleri hakkında bilgi vermenin en önemli aracı olduğu için gereklidir (s.15).

1.2.7 Kazak Masallarının Anlatım Geleneği

Masal anlatmak herkesin yapabildiği bir iş değildir. Çünkü anlatıcı masal anlatırken dinleyicilerini meraklandırmak ve masalı yarı yolda bırakmamak gibi sorumluluklar taşımaktadır. Anlatıcılar “Ertekşi” kısmında belirttiğimiz gibi çoğunlukla kadınlardır. Çünkü çocuklarla daha fazla vakit geçiren ve ilgilenen annelerdir. Çocukları uyutma, avutma ve oynatma gibi görevler annelerin sorumluluğundadır.

Anlatıcının hafızası ve hayali dünyası geniş olması gerekir. Anlatıcı masalın kelimelerini değiştirmeden ağızdan çıkan her kelimeyi yerinde kullanarak dinleyicilerine yetiştirmelidir.

Alptekin’in (2003) eserinde masal anlatım geleneğiyle ilgili ifadeler yer alır:

“Masalların hususi anlatıcıları vardır. Destan ve halk hikâyelerinde olduğu gibi masallarında anlatıcıları vardır. Herkes masal dinler veya okur, fakat aynı güzellikte anlatamaz. Dinlediği masalı kendi bilgi ve kültürüyle yoğurarak, yeniden şekillendirdikten sonra kendi üslubu ile anlatan kişiler usta anlatıcılardır ve bunlara “masal anası”, “masal ninesi”

veya “masalacı” adı verilir. Masal anlatıcıları genellikle hanımlardır. Erkek anlatıcılarda vardır, fakat asıl anlatıcılar kadınlardır. Erkekler, daha çok halk hikâyelerine yakın olan masalları anlatırlar.” (s. 22)

“Doğada masal anlatıcısının kendi hayallerinden anlatılan masallar, çocukların beyninin tüm gizli köşeleri boyunca yayılan ışıklardır.” (K.K.5) Onlar hayali masalları ve hayvan masallarını dinlemeye isteklidir. Çünkü çocuklar doğuşlarından itibaren hayvanlara ayrı bir ilgi duyarlar. Hayvanları doğal olarak içten seviyorlardır. O yüzden sınıfta yani akranlarıyla kalabalıkta beraber dinlenen masallar çok etkileyici olduğundan dolayı okula yeni başlayan çocuklar okula gitmeye daha hevesli olurlar. Onları masal anlatan öğretmenleri de etkiler. Çünkü onlar masalı öğretmenlerinden dinlerler. Öğretmen, çocuğun ruhsal dünyasında masal sayesinde bir ömür boyu hatırlanacaktır. “Masal küçük bir tohumdur, çocuğun yaşamsal olgularda duygusallık değerlendirmesi bu tohumdan çıkar. Masal; hayal beşiğidir, bir çocuk yetiştirmeye geldiğinde, bu beşiğin tam belleğini ömür boyu tutmak gerekir.” (K.K. 34) Masal, düşünmenin zevkidir ve masalı hayallerden yaratmak, çocuğu düşünmeye teşvik eder. Böylece masal, bir öz-değer duygusu yaratır.

1.2.8 Masallarda Anlatım Özellikleri

- Anlatım hiçbir engele uğramadan akıp gider. (Akıcılık)
 - Gereksiz söz tekrarları yapılmaz.(Akıcılık) Ancak ahenk unsuru olacak söz tekrarlarına ve tekerlemelerine yer verilir.
 - Ses akışını bozan, söylenmesi güç seslere ve kelimelere yer verilmez. (Akıcılık)
 - Gereksiz ifadeler olmaz. (Duruluk - Açıklık)
 - Anlaşılması güç cümlelere kurulmaz. (Duruluk - Açıklık)
 - Anlatım sade ve süssüz olur. (Yalınlık)
 - Duygu ve düşünceler kısa ve kesin ifadelerle dile getirilir. (Yalınlık)
- (<https://www.turkedebiyati.org/anlatimin-ozellikleri.html> 16. 09. 2019)

1.2.9 Kazak Masallarının Yapısı ve Amacı

Masalın yapısı ile esas anlatım yönünü araştırırsak, masalın asıl amacı hayatta murada ermenin yolları ve insani karakterleri ortaya koymaktır. “Bu insani karakterlerinin en önemlisi de akıllı olmaktır.” (K.K. 40)

“Masal kahramanları, insan mutluluğunun en yüksek zirvesi ile sonuçlanır. Olağanüstü masallar çocukların düşünmesini geliştirir ve dil yeterliliklerini artırır. Masalın ana amacı, bilinmeyen doğa güçlerinin üstesinden gelmektir.” (Kastay, 2017)

1.2.10 Masal Anlatıcı “Ertekşi”

“Günümüzde yaşanmış olan hikâyelerin kasıtlı değişimi masalın asıl özelliklerinin biri olduğu için masal anlatıcı da masalın yeterince etkileyici ve dinleyicilerin ilgisini çekmesini sağlayarak abartılı şekilde anlatmaya çaba gösterir.” (Babalar Sözü 73.c., 2011, s. 8-9)

“Masalcılar eski ozanlığın, kadınlarda devam eden kısmıdır. Ozanlık babadan oğula kaldığı gibi, masalcılık da anneden kıza intikal eder. Erkek masalcılar da varsa da, ekseriya masalcılar kadın cinsindedir.” (Aslanoğlu, 1991, V) Bütün Türk halklarında olduğu gibi masal anlatıcılar Kazalarda da aynıdır. Çoğunlukla masal anlatıcıları büyükler ve kadınlardır.

Alptekin’in (2003) eserinde masal anlatıcısı hakkında bilgiler yer alır:

“Kazak Türkçesinde “ertek”, “erteği” gibi kavramlarla karşılanan masal, anonim halk nesrinin en önemli türlerinden birisidir. Türkiye de nasıl masal anlatana “masal anası” deniliyorsa, Kazakistan da da “ertekşi”, “erteğişi” gibi adlar, verilmektedir. Hiç şüphesiz sözlü kültürün bir ürünü olan masallar nesilden nesile yukarıda adlarını saydığımız “ertekşi” ve “erteğişi”lerin yardımıyla günümüze kadar ulaşmıştır.” (s. 23)

Masal; anlatıcısıyla masaldır. Her bir masal anlatıcısı başka bir anlatma yöntemleriyle, farklı bir dil, kavram, sanatsal ifadesiyle farklıdır. Masallar arasında masal anlatıcısı kendi hayatından örnek vererek masala farklı bir ifade, farklı bir çeşit vereceği tartışılmaz bir gerçektir. Mahaykızı (K.K. 38) bize masal anlatıcısı hakkında şu bilgileri aktarmıştır: “Masal anlatıcısı bir komik, esprili adamsa onun masallarındaki

kahramanlar da güldürücü ve hep komik olaylarla karşılaşmaktadır. Eğer masal anlatıcısı kahramanlığı seviyorsa o zaman masal içerisinde savaş alanından, kahramanca bir karakterden çok daha fazlasını yansıtır. Derin düşünceli bilge adamların masallarında ise kahramanın ağzında bulunan ahlaki, iyilik ve kötülük, bilge adamların sözleri, örnek emirler gibi birçok derin düşünce vardır” (K.K. 41)

Altınkaynak (2015) eserinde anlatıcı hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Anlatıcı anlatımı esnasında sık sık dinleyici kitleye, hazır bulunanlara, din ulularına, tarihi ve milli kahramanlara hayır dualarda bulunur. Bazı kereler, hikâyenin durumuna göre dinleyicilerin onayına sunulan sorular sorulur. Ancak bu sorulara cevap beklenmez. Bu sorular “Öyle değil mi; siz olsaydınız ne yapardınız; nasıl derler?” gibi sorulardır.” (s. 6)

Bu ifadelerden hareketle, masal anlatıcısının rolünün önemli olduğu görülmektedir. En azından her bir masal anlatıcısının kendi düşünceleriyle kurduğu dili ve örneği değiştirmeden kelimesi kelimesiyle söylemesi gerektiği görülmektedir.

Aynı zamanda, Rus masal araştırmacısı bilim adamlarının çalışmaları ve deneyimleri çok önemlidir. (Zelenin, Smirnov, Onçukov, Sokolov kardeşler, Azadovskiy, Andreev vb.) Kazaklarda da birçok usta hikâyeciler ve masal anlatıcıları vardır. “Kazak masallarını okuyup gözlemlersek, masal anlatıcılarının çoğunun çobanlar (koyun, sığır yetiştiricileri) ve işçiler olduğunu görebiliriz. Özellikle kritik masalarda, Aldarköse ile Jirenşe hakkında ve hayvan masallarında Kazakların yayladaki sabit hayatı, çobanları, yılıkçılarıyla ilgili ifadeler bulunur.” (K.K.39) İşte burada, Kazak masallarının sosyal çevrelerinde nasıl doğdukları ve yaygın bir şekilde geliştiğini ve bu masalı daha sık kimlerin dağıttığını göstermektedir. Bu arada “ünlü hikâyeci ve masal anlatıcısı Omar Şipin, Kayıp Aynabekov, Töleu Köbdikov, İmanjan Moldahmetov gibi şair yazarların çoğu gençken çoban olmuşlardır” (K.K.42) Bununla beraber, masal eski zamanlardan bugüne kadar devam eden bir mirastır. Her bir masal anlatıcısının önceki masal anlatıcısından aldığı, öğrendiği yeteneği, ezberlediği cümleleri ve sanatsal özellikleri vardır. Masal anlatıcılarının etraflarında da kendi öğrencileri, çocukları ve onlar gibi olmak isteyen insanlar bulunur. Masal anlatıcılarını araştırdığımızda sadece bir kişiyi değil bütün kökenini araştırmak gereklidir.

1.3 KAZAK MASALLARI ÜZERİNE YAPILAN AKADEMİK ÇALIŞMALAR

1.3.1 KAZAK MASALLARIYLA İLGİLİ YAPILAN TEZLER

1.3.1.1 Lisans Tezleri

a-) Kazakistan'da

Kazakistan'ın Bilimler Akademisi Kütüphanesi ve katalogları ile Milli Kütüphanede yapmış olduğumuz araştırma neticesinde Kazakistan'da lisans tezi olarak herhangi bir masal çalışmasına rastlanılmamıştır. Bu çalışmadan sonra öyle bir tez hazırlanır ise ilave edilecektir. Yüksek Lisans ve doktora tez konusu olarak da bir çalışma yapılmamıştır. Bu konuda yapılan bilimsel çalışmaların tamamına yakını, aşağıda da verdiğimiz gibi Türkiye'de gerçekleştirilmiş çalışmalardır.

b-) Türkiye'de

1. Gülmira Ospanova, Kazak Halk Masalları (Çeviri), Kayseri 1997, (Yayımlanmamış lisans tezi).

Lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada, Avezov'un Ertegiler I adlı eserinde bulunan masallar Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Nazım ve nazım-nesir karışımı olan masal metinleri çalışmaya alınmamıştır.

2. Mustafa Sargın, Kazak Hayvan Masalları, Muğla 1997, (Yayımlanmamış lisans tezi).

Çalışma lisans tezi olarak hazırlanmıştır. “Avezov'un Ertegiler I adlı eserinin yüz otuz beş sayfası Kiril alfabesinden Latin alfabesine aktarılmıştır.” (Bakırcı 2010, 122-124)

1.3.1.2 Yüksek Lisans Tezleri

1. Bengü Hüsna Özcan, Kazak Ertegileri (Kazak masalları) Metni Esasında Kazak Türkçesinde Fiil, Ankara 2001, (Güzin Tural), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çalışma; Giriş, İnceleme, Sonuç, Metin ve Aktarma bölümlerinden oluşmaktadır. On

bir Kazak masalı Türkiye Türkçesine aktarılarak bu metinler üzerinde yapım ve çekim ekleri incelenmiştir. Bu metinlerde hayvan masalı yoktur.

1.3.1.3 Doktora Tezleri

1. Çağrı Özdamendeli, Kazak Halk Edebiyatı “Ertegiler1” Gramer-Metin-Sözlük, Edirne 1997, (Vahit Türk), (Yayımlanmamış doktora tezi).

Trakya Üniversitesi’nde doktora tezi olarak hazırlanan bu eserde, Muhtar Avezov’un Ertegiler I adlı eserinde bulunan 163 masal Latin alfabesine aktarılmış ve bu metinler üzerinde gramer çalışması yapılmıştır.

1.3.2 Kitaplar

a-) Kazakistan’da

1. Muhtar Avezov, Kazak Halık Edebiyeti, Ertegiler I, Almatı 1988.

Eser, üç ciltten oluşmaktadır. Birinci cilt hayvan masallarına ayrılmıştır ve “Hayvanattar Turalı Ertegiler” (Hayvan Masalları) başlığını taşımaktadır. İkinci ciltte 74 masal metnine yer verilmiştir. Bu masallar gerçekçi masallardır. Üçüncü ciltte 67 masal metni yer almaktadır. Buradaki masallar “Kıyal-Gacayıp Ertegiler” (Olağanüstü Masallar) başlığını taşımaktadır. Birinşi tomda, “Ertegiler” başlığında Avezov tarafından kaleme alınan geniş bir giriş yazısı yer almaktadır (5-56). Burada Kazak masalları hakkında bilgiler verildikten sonra Kazak masalları ile ilgili bir tasnife yer verilmiştir. Ayrıca bu tasnifte yer alan maddeler hakkında da bilgiler verilmiştir. Eserin metinler kısmında 163 masal metni yer almaktadır. Bu masalların tamamı hayvan masalıdır. Ancak içerisinde efsane özelliği taşıyan metinler de vardır. Ayrıca burada yer alan metinlerden bazıları nazım veya nazım-nesir karışımıdır. Eserin sonunda yazar, masalların kaynakları ile ilgili bilgiler de vermiştir.

2. Asıl Söz Ölümler / Ertekder / Anızdar, Almatı 1987.
3. Şakir İbrayev, Ak Sanık Kök Sandık, Almatı 1988.
4. A. Konıratbayev, Kazak Folklorının Tarihi, Almatı 1999.

5. E. Ismayolov, “Kazak Ertekleri Turalı”, Adebiet Caneİskusstvo, No:1, 138-148.
 6. Muhtar Avezov, Kazak Edebiyatı Tarihi, Almatı 1948.
 7. A. Divayev, Kazahskaya Narodnaya Poeziya (hızl. N. S. Smirnova-M. G. Gumarova-M. S. Silçenko-T. S. Sıdıkov), AlmaAta 1964.
 8. K. Cumalıyev, Kazak Eposı Hem Edebiet Tarihının Meseleleri, Almatı 1985.
 9. M. Gabdullin, Kazak Halkının Avız Edebieti, Almaatı 1958.
 10. E. İsmayılov, Kazak Ertegileri, Almatı 19757.
 11. V. M. Sidelnikov, Kazakhskie Skazki I, Almatı 1958.
 12. V. M. Sidelnikov, Kazakhskie Skazki II, Almatı 1962.
 13. E.Tursinov, “Etegide Şındık Maselesi Caylı”, Kazakistan Mektebi, No: 10, 78-81.
 14. S.A. Kaskabakov, “Geroi Kazakhskoy Volşebnoy Shazki”, Sovetskaya Tyurkologiya, 1970/3, 109-118.
 15. S. A. Kaskabakov, Kazaksкая Volşebnoya Skazka, Almatı 1972.
 16. E. Tursinov, “Ertegiler”, Kazak Folkloristikası, Almatı 1972, 74-86.
 17. Avelbek Konıratbayev, Kazak Eposı jane Türkologiya, Almatı 1987.
 18. Kazak Halık Edebiyatı-Ertegiler, 2. C., ,Almatı 1988.
 19. Şakir İbrayev, Ak Sandık Kök Sandık, Almatı 1988.
 20. Ertegiler/ 1,2,3 cilt Almatı 1988.
 21. Soroy Nebylits, Kazakhskie Shazki, Almatı 1935.
 22. E. Ismayolov, “Kazak Ertekleri Turalı”, Adebiet Cane İskusstvo, No:1, 138-148.
 23. Muhtar Avezov, Kazak Edebiyatı Tarihi, Almatı 1948.
- [Çalışmanın “Ertegiler” (masallar, s. 64-105) başlığı altında masallar çok yönlü olarak ele alınarak incelenmiştir. Avezov’un çalışmasının ikinci baskısı 1960 yılında yapılmış olup, masallarla ilgili kısım Yard. Doç. Dr. Ali Abbas Çınar tarafından Türkiye Türkçesine aktararak, Folklor Yazıları adıyla 1997 yılında yayımlanmıştır. İlgili çalışma, kitabın 67-130. Sayfaları arasında verilmiştir.]
24. A. Divayev, Kazahskaya Narodnaya Poeziya (hızl. N. S. Smirnova-M. G. Gumarova-M. S. Silçenko-T. S. Sıdıkov), Alma-Ata 1964.

[Eserin 33-80. Sayfaları arasında Başkurt Türkü Abubekir Divayev'in Kazak Türküleri arasından derlediği 10 masal metnine yer verilmiştir.]

25. K. Cumaliyev, Kazak Eposı Hem Edebiyet Tarihının Meseleleri, Almatı 1985.

26. M. Gabdullin, Kazak Halkının Ağız Edebiyeti, Almatı 1958.

27. E. İsmayılov, Kazak Ertegileri, Almatı 19757.

28. V. M. Sidelnikov, Kazakhskie Skazki I, Almatı 1958.

29. V. M. Sidelnikov, Kazakhskie Skazki II, Almatı 1962.

30. E. Tursinov, "Etegide Şındık Maselesi Caylı", Kazakistan Mektebi, No: 10, 78-81.

31. S. A. Kaskabakov, Kazaks kaya Volşebnoya Skazka, Almatı 1972.

32. E. Tursinov, "Ertegiler", Kazak Folkloristikası, Almatı 1972, 74-86.

33. Avelbek Konıratbayev, Kazak Eposı Cane Türkologiya, Almatı 1987.

[Çalışmanın 52-69. Sayfaları arasında Kazak masalları hakkında bilgilere yer verilmiştir.]

34. Kazak Halık Edebiyatı-Ertegiler, 2. C., Almatı 1988.

[Çalışmada 56 masal metnine yer verilmiştir.]

35. Şakir İbrayev, Ak Sandık Kök Sandık, Almatı 1988.

[Çocuk edebiyatı örnekleri arasında çoğunluğu hayvan masalı olan masal metinlerine de yer verilmiştir.]

36. Ertegiler/ Birinşi Tom, Almatı 1988.

[Çalışmada 163 masal metnine yer verilmiş olup bunların çoğunluğunu hayvan masalları meydana getirmektedir.]

37. Ertegiler/Ekinşi Tom, Almatı 1988.

[Çalışmada 74 masal metnine yer verilmiş olup bunların çoğunluğunu gerçekçi masallar meydana getirmektedir.]

38. Ertegiler/ Üşünşi Tom, Almatı 1988.

[Çalışmada 67 masal metnine yer verilmiş olup bunların çoğunluğunu olağanüstü masallar meydana getirmektedir.]

39. Asıl Söz Ölender/ Ertekder / Anızdar, Almatı 1987.

[Çalışmada çoğunluğunu hayvan masalı olan masal metinlerine de yer verilmiştir.]

40. A. Konıratbayev, Kazak Folklorının Tarihi, Almatı 1999. [Kitabın 97-125. Sayfaları arasında masallarla ilgili geniş bir inceleme verilmiştir.]

b-) Türkiye’de

1. Ali Berat Alptekin, Kazak Masallarından Seçmeler, Ankara 2003.

Kitap; Önsöz ve Giriş’in dışında üç bölüm ve Bibliyografya’dan oluşmaktadır. Eserin “Giriş” kısmında, masalın Türk dünyasında kullanılan karşılıkları ve masal üzerine çalışmalar yapan araştırmacıların masal tanımları verilmiş, masalların şekil ve muhteva özellikleri incelemeye esas olan metinlerden örnekler verilerek maddeler halinde sıralanmıştır. Alptekin, “Kazak Masalları Hakkında Genel Bilgiler” başlığı altında Kazak Türkçesinde masal için kullanılan kelimeleri vermiş ve Kazak masalları hakkında yapılan tasnifler üzerinde durmuştur. Eserde 46 masal yer almaktadır. Bu masalların 13’ü hayvan masalı, 25’i asıl halk masalı, 5’i fıkra, 3’ü zincirleme masaldır.

2. Muhtar Avezov, Folklor Yazıları, (hızl. Ali Abbas Çınar), Ankara 1997a.
3. Muhtar Avezov, Makaleler, (hızl. Zeyneş İsmail-Ahmet Güngör), Ankara 1997b.
4. Saim Sakaoğlu, Türk Dünyası Ortak Edebiyatı / Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, C. II, Ankara 2002. [Kitabın 294-299. Sayfaları arasında Kazak masallarıyla ilgili bilgi verilmiştir.](Alptekin 2003, 24-27).
5. Mustafa Sargın, Kazak Hayvan Masalları, Muğla 1997.
6. Çağrı Özdamar, Erteğiler I / Gramer-Metin-Sözlük, Edirne 1997.
7. S. Kaskabakov, “Kazak Türklerinin Peri Masalı Kahramanları” (çev: Mehmet Tezcan, Kardeş Edebiyatlar, (10), 1985,21-28.
8. Saim Sakaoğlu, Türk Dünyası Ortak Edebiyatı/Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, C. II, Ankara 2002. [Kitabın 294-299. Sayfaları arasında Kazak masallarıyla ilgili bilgi verilmiştir.](Alptekin 2003, 24-27).
9. Saim Sakaoğlu, Türk Dünyası Ortak Edebiyatı / Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, C. II, Ankara 2002.
10. Eserin 294-299. sayfaları arasında Kazak masalları ile ilgili bilgiler verilmiştir.

1.3.3 Makaleler

a-) Kazakistan'da

1. A.M. Demeuova, "Kazak Ertegilerinin Zerttelui" (Kazak Masallarının Araştırılması), Vestnik Kaz NPU imeni Abaya, seriya "Poliyazıçnaya obrazovanie i inostrannaya filologiya", Almatı, No 3, 2013 god.
2. P.T. Auesbayeva, "Ertegilerdeki Miftik Aydahar, Jılan Obrazdarının Transformaciyası" (Masallardaki Ejderha, Yılan Şekillerinin Mitik Dönüşümü), Ult Tağılımı dergisi, Almatı, No 3-2012.
3. P.T. Auesbayeva, "Kazak Ertegilerindeki Köne Motivter Mani" (Kazak Masallarındaki Eski Motifler Anlamı), A. Yasevi Universitetinin Habarşısı, Türkistan, No 2-2007.
4. Edige Tursınov, "Ertegi jane Şındık Maselesi Jailı" (Masal ve Gerçek Meselesi Hakkında), Kazakistan mektebi gazetesi, No 10-1968.
5. K. Alpısbayeva, "Kazaktın Batırlık Ertegilerinin Jinalu Taihı" (Kazak'ın Kahramanlık Masallarının Toplama Tarihi), Keruen jurnalı, No 3 (33)-2013.
6. S.S. Sagındıkova, "Kazak Ertegilerinin Zerttelu Şejiresi" (Kazak Masallarının Araştırılma Künyesi), "Bolaşak", Karagandı, Bolaşak-Baspa, No 3-2015.
7. A. Mamıt, "Kazak Ertegilerinin Janrlık Ereşseligi" (Kazak Masallarının Tür Özellikleri), Şakarım gılımı-tanımdık jurnalı, Semey, No 4-2016.
8. A.D. Kulmagambetova, "Kazak jane Türik Halıktarı Ertegilerinin Jinaluı, Zerttelui jane Ertegilerdi Klassifikasiyalau Maseleleri" (Kazak ve Türk Halkları Masallarının Toplaması, Araştırılması ve Masalların Sınıflandırılma Meselesi), Kazakistan'nın gılımı men ömiri, No 2-2016.

b-) Türkiye'de

1. Ali Berat Alptekin, "Kazakistan'da Anlatılmakta Olan Hayvan Masalları Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma", IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Son Elli Yılda Türkiye Dışındaki Türk Halk Kültürü Çalışmaları Seksiyon Bildirileri, Ankara 2002, 14-24.

Alptekin bu makalesinde, hayvan masalının tanımına ve tasniflerdeki yerine, Türkiye’de ve Kazakistan’da hayvan masalları üzerine yapılan çalışmalara yer vermiştir. Kazakistan’da tespit edilen 10 hayvan masalının motif sırası ve bu masalların EB ve Aath tip kataloglarındaki tip numaraları verilmiş ve Türkiye’de ki benzerleriyle mukayese edilmiştir.

2. Çağrı Özdarendeli, “Kazak Ertegileri”, Kardaş Ağızlar / Türk Lehçe ve Şiveleri Dergisi, 5, Ocak-Şubat-Mart 1988, 10-11.

Bu makalede Özdarendeli, hazırlamış olduğu doktora çalışması ile bilgi vermiş ve Kazak Türkçesi gramerinden bahsetmiştir.

3. Mehmet Akça, “Bir Kazak Masalı: Kün Astındağı Künükey Kız”, Erciyes, 19 (227), Kasım 1996, 16-24. 7.

1.3.4 Bazı Yabancı Ülkelerde Kazak Masalları Üzerine Yapılan Akademik Çalışmalar

1. W. Radloff, Proben der Volksliteratur der Türkischen Stamme/ Süd-Sibiriens, Kirgisische Mundarten St. Ptersburg 1870.

[Çalışmanın onuncu bölümü masal metinlerine ayrılmış olup on bir masal metnine yer verilmiştir.]

2. Maray Lao Masey, Stories of the steppes/ Kazak Folktales, New York 1968.

Eserde, Kazak masallarından seçilen metinler İngilizceye çevrilmiştir. Metinlerden 3’ü hayvan masalıdır.

3. S. A. Kaskabakov, “Geroi Kazakhskoy Volşebnoy Shazki”, Sovetskaya Tyurkologiya, 1970/3, 109-118.

4. Fikret Ehmedov, Kazak Halk Nağılları, Bakı 1980.

5. Folk Tales from the Soviet Union/ Central Asia and Kazakhstan, Moskova 1986.

6. Fuzuli Güzelov, Zaman Zaman İçinde Türk Halglarının Nağılları, Bakı 1983.

[Çalışmada 3 Kazak masalına yer verilmiş olup, bunlar kitabın 85-100. Sayfaları arasındadır.]

1.4 KAZAK MASALLARININ DERLENMESİ

Masalların derlemesi aşamasında öncesinde sahaya çıkmadan önce bir anket hazırlanmıştır. Anketimizde kazak masallarının özellikleri ve tasnifi hakkında 15 soru kullanılmıştır. Bu 15 soruların kaynak kişi künyesi Kazak masalları hakkında bildikleri ve düşünceleri öğrenmek amacıyla sorulmuştur. Anket soruları hazırlanırken Ali Berat Alptekin'in hazırlamış olduğu Kazak Masallarından Seçmeler kitabından ilhamla tarafımızca düzenlenmiştir. Bu soruların bazılarını kaynak kişilerimiz cevap vermekten imtina etmişlerdir. Bunun en büyük sebeplerinden birisi kaynak kişilerimiz eğitim durumlarıdır. Sorularımız Kazak Türkçesiyle kaynak kişilere verilmiştir. Anketlerin bazılarının kaynak kişinin kendisi bazılarını ise yüz ve yüz görüşmelerimizde karşılıklı soru cevap halinde biz doldurduk. Hazırladığımız anket soruları aşağıdadır:

1. İsim soyadı
2. Doğum yeri
3. Doğum tarihi
4. Çalıştığı yer
5. Mesleği
6. Masal nedir?
7. Kazak masallarının özellikleri neler?
8. Kazak masallarının sınıflandırılması ve tasnifi hakkında neler biliyorsunuz?
9. Kazak masallarının fonksiyonları hakkında bilginiz
10. Kazak masallarının araştırılması
11. Kazak masallarının yapısı ve amacı
12. Kazak masallarının anlatım geleneği
13. Masal anlatıcısı hakkında bilginiz
14. Psikoanalitik tahlil hakkında neler biliyorsunuz?
15. Kazak masallarının eğitimdeki yeri

Soruları hazırlamaktaki maksadımız kaynak kişilerimizin Kazak halk masalları hakkında ne bildiklerini ortaya koymaktır. Genellikle kaynak kişilerimizden

alamadığımız cevaplar genellikle masal nedir, masalların özellikleri, fonksiyonları, tasnifleri, türleri ve benzeri ile ilgili sorduğumuz sorulardır. 14. soruya (Psikoanalitik kuram hakkında ne biliyorsunuz) hemen hiçbir kaynak kişimiz cevap verememiştir. Bu da bize kaynak kişilerimizle ilgili olarak yeterli bilgi verme açısından ışık tutmuştur. Psikoanalitik kuramın halk arasında tıpkı başka kuramlarda olduğu gibi bilinmediği görülmüştür.

1.5 DERLEME ESNASINDA KARŞILAŞILAN PROBLEMLER VE ÇÖZÜM YOLLARI

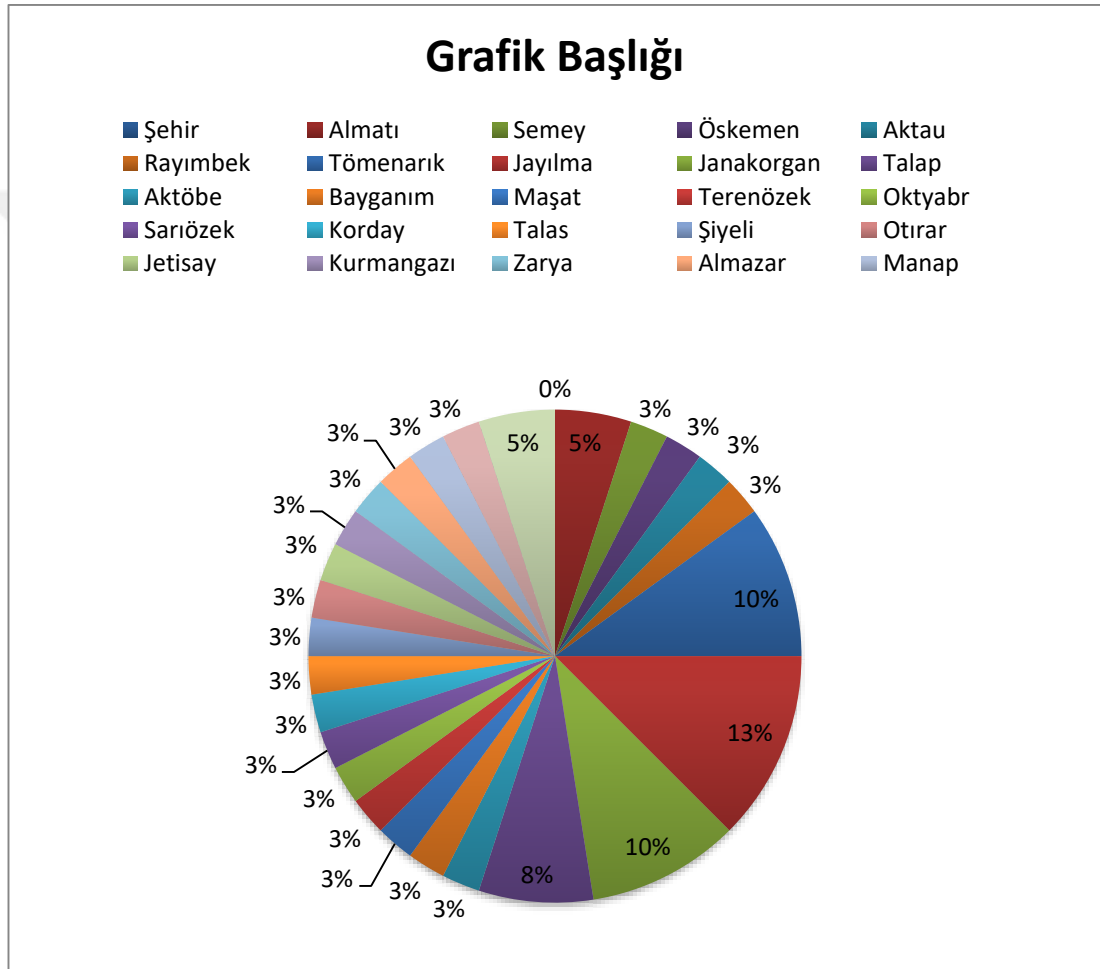
Derleme çalışmasının ilk aşamasında konuyla ilgili bilgi almak için konuya hakim olan akademisyenlerin görüşlerine başvurduk. Çalışma alanı Kazak dili ve edebiyatı olan öğretim üyelerinin düşünceleri olumlu, yararlı ve pozitif. Kazak masalları hakkında bilgi ve kaynak sağladılar. Eğitici ve öğretici yönlendirmede bulundular. Akademisyenlerin fikirleri dikkate alınarak sahaya çıkıldığında ilk anket çalışmasına belirlenen illerin şehir merkezindeki ilkokullarda çalışan öğretmenlerle yapılmaya başlanmıştır. Mesai saatleri içerisinde oldukları için anket sorularına yeterince vakit ayıramamışlardır. Mesai saatleri dışında görüşülmeye gidildiğinde ise sorulara çok kısa cevaplar vererek yine zaman ayıramayacaklarını, vakitlerinin olmadığını söylemişlerdir.

Daha sonra anket çalışmalarına derlemenin yapıldığı illerin ilçelerinde ve köylerinde devam edilmiştir. Çalışmanın yapıldığı yerlerde yaşayan insanların eğitim düzeyi ortaokul seviyesinde olup bazı kişiler anket sorularını cevaplamak yerine anne, hala, teyze, nine ve komşulardan küçükken duydukları masal metinlerini vermişlerdir. Bazı kişiler ise metin vermek için zamanlarının olmadığını belirterek sorulara kısa cevaplar vermişlerdir.

Çalışmanın sağlıklı veriler içermesi için, araştırmanın gerekli olduğunu ve görüşlerine başvurmamızın önemini anlatmamıza rağmen insanlar fikirlerini ve bilgilerini paylaşmakta çekimser kalmışlardır. Anket yapılan kişilere isimleri, yaşları sorulduğunda sorulara cevap vermek istemediklerini belirtip tedirgin olmuşlardır. Tedirginliklerini gidermek için bilgilendirici nitelikteki resmi evraklar gösterilmiş olup anket soruları sorulmaya devam edilmiştir.

Tezde kaynak kişilerden derlenen anket soruları ve masal metinleri Kazak dilinde verildiği için metinlerin ve anket sorularının tamamı Türkiye Türkçesine çevrilmiştir. Ayrıca tezde kaynak kişilerden derlenen metinlere ek olarak Kazak masal metinleri “Babalar Sözü” koleksiyonundan alınarak Türkiye Türkçesine çevrilmiştir.

1.6 KAYNAK KİŞİLERİN GRAFİĞİ

II. BÖLÜM: KAZAK MASALLARININ ORIJİNAL METNİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİ

2.1 KAZAK MASALLARININ ORIJİNAL METNİ

2.2 Kaynak Kişilerden Derlenen Metinler

2.2.1 Jaqsylyq pen Jamandyq

Buryngy ótken zamanda Jaqsylyq, Jamandyq atty eki adam bolypty. Bir kúni Jamandyq jaraý júrip kele jatsa, artynan bir atty kisi jetipti. Ekeyi jón surasyp, qaıda bara jatqanyn bilisipti. Ol kelgen Jaqsylyq eken. Sonda Jamandyq turyp:

- Jaqsylyq, sen meni artyña mingestire ketshi,-depti. Jaqsylyq:

-Olai bolsa, sen qazir myna atqa min de, biraz jer júrip baryp, túsip, atyńdy baila da óziń jaraý kete ber. Codan soń men jetip, atpen biraz jerge júrip, saǵan taǵy bailap ketermin. Sótip, baratyn jerimizge kezek minip jeterik. Ekeymiz mingessek atqa qıyn soǵar, - depti. Sonan soń Jamandyq atqa minip alyp, sol ketkennen Jaqsylyqty esine almastan, kete beripti.

Jaqsylyq sharshap, aryp-ashyp, keshke jaqyn bir kúrkege keledi. Ishine kirse, jan joq. Biraq ortada bir úlken qazan asyly tur eken. «Aıdalada qainap turǵan ne qylǵan tamaq? Dám tataıyn», - dep, bir saýsaǵynyń ushyn batyryp, dám tatady da, kúrke tóbesine shyǵyp jatady. Bir ýaqytta qasqyr, túlki, arystan - úsheýi kelip, kúrkege kırıpti. Túlki tamaqty kóre sala:

- Oıbaı, myna tamaqtan bireý jepti! - dep, baıbalam saladı. Qasqyr men arystan ekeyi:

- Kim jeýshi edi? Adam keletin jer me, bul jer? - dep, keıigen soń, túlki sózdi doǵaryp, úsheýi otyryp tamaq ishıp, áńgimege kırısedı. Arystan, qasqyr, túlki - úsheýi kórgen-bilgenderin aıtysady. Arystan men qasqyr túlkige:

- Túlki, sen ne kórdiń, ne estip, ne bildiń? - deıdi. Sonda túlki turyp:

- Men bir jerden bir altyn kórdim. Pálen degen baidyń qystaýynyń qasyndaǵy jaman qystaýdyń ortasynda, bir súiem jerdiń astynda jatqan bir qumyra altyndy kúnde qaraýyldap, qarap kelemin, - deidi. Sonda qasqyr turyp:

- Men kúnde pálen degen baidyń qoiynyń arasynda úlken ala toqtyny qaraýyldap kelemin.

Sebebi: ol baidyń aýyryp jatqan boıjetken qyzy bar, qandaı em qylsa da jazylmaıdy jáne onyń emin eshkim bilmeıdi. Biraq men bilemin: ol qyzdy jazatyn ala toqty. Ala toqtyny soıyp, ókpesin jegizse, jazylady. Taǵy da ol baı jar salǵan: «Kimde-kim osy qyzymdy emdep jazsa, soǵan osy qyzymdy beremin», - dep. Biraq onyń emin áli eshkim taýyp aitqan joq, taýyp aıta almaıdy da, - deidi. Kezek kelgen soń, arystan turyp:

- Men de túnde baryp, túgen baidyń jylqysynyń bireýin jep kelip júrmın. Ol baı meni esh yaqytta ustai almaıdy jáne maǵan onyń eshbir jylqysy qýyp jete almaıdy. Jetetin biraq tayı bar. Ol taı pálen toǵaıdaǵy jylqynyń ishinde. Sol taidan basqasynan men qutylyp ketemin. Jáne ol baidyń jar salǵany bar: «Kimde-kim meniń jylqymdy jep júrgen arystandy ustap berse, soǵan bir úir jylqymdy beremin», - dep. Olar ángimelerin aıaqtap, uıyqtap qalady da, azannan turyp, bet-betine ketedi. Jaqsylyq olardyń barlyq ángimelerin estip alyp, adam emdeýshi bop, baidikine keledi. Baı onyń túrine qarap: «Osy emshi shyǵar», - dep oılap:

- Joǵary shyq! - deidi. Jaqsylyq otyrǵan soń, baı:

- Qyzyma bal ashyp ber! - deidi. Jaqsylyq: «Maqul», - deidi de, qyzdy qarap:

- Balany emdetpeı, bosqa qınapsyńdar ǵoı! Ákel anaý úlken ala toqtyny. Munyń aýrýy sonyń ókpesinde, - deidi. Baı dereý, qoıshylardy jiberip, toqtyny aldyrtady. Jaqsylyq qyzǵa toqtynyń ókpesin jegizip, emdeidi. Jazylǵan soń, qyzdy ózi alady. Budan keıin Jaqsylyq baǵanaǵy jaman qystaýǵa keledi. Qoranyń ortasyn bir súiemdei qazsa, bir qumyra altyn shyǵady. Ony alyp, arystannyń aitqan jerine barady. Barsa, baı bir arystandy ustai almaı júreken. Muny bilgen soń Jaqsylyq baıǵa:

- Men sol arystandy ustap bersem, sen maǵan ne beresin? - deidi. Baı:

- Eger ustap berseń, saǵan bir úir jylqy beremin, - deidi. Jaqsylyq: «Jarar», - dep, toǵaıdaǵy jylqylardıń ishinen ala taidy ustap alyp, arystandy kútip turady. Arystan kelip, jylqyny alyp qasha bergende, Jaqsylyq álgi ala taimen qýyp jetip, arystandy uryp jyǵyp, baıdyń bir úir jylqysyn alyp, kelgen jolyna túsedı. Neshe aı, neshe jyldar ótkende, bir kúni buǵan Jamandyq kelipti. Jaqsylyq Jamandyqqa qarasa, ústi-basynda tók joq, qayrshy, dýana sekildi eken. Ol Jaqsylyqty kórip:

- Jaqsylyqjan! Men saǵan jamandyq qylamyn dep, mundaı kúige ushyradym. Endi sen meni adam qyl. Sen bul mal-múlikterdi qai jaqtan taptyń? - deidi. Sonda Jaqsylyq:

- Ne de bolsa, adamzatsyń ǵoı! Sen jamandyq istegenmen, men saǵan jaqsylyq isterin, - dep, óziniń bastan keshken oqıǵasyn aıtypty. Sonan soń turyp:

- Pálen tóbede bir úi bar. Sen qazir soǵan jet. Onyń ishinde asýly bir qazan et bar. Biraq onyń ishindegi etten tek bir saýsaǵyńdy batyryp, dámin kór de údiń tóbesine shyǵyp jat. Sonda túlki, qasqyr, arystan keledi. Sen olardıń ángimesin tyńdaı ber. Olar ketkennen keın estigen sózderińdi isteseń, sen osyndaı bolasyń, - deidi.

Jamandyq: «Jarady,» - deidi de, baıaǵy kúrkege baryp kiredi. Jaqsylyq aıtqandaı, qazan toly et asýly tur eken, qyzyǵyp ketip, shydaı almaı: «Myna bir jiligin jerinshi» - dep, etten jep, sorpasynan da, bes-alty ret urttap alypty. Sóıtipti de, údiń tóbesine shyǵyp jatıpty. Bir ýaqytta túlki, arystan, qasqyr - úsheýi kúrkege kiredi. Túlki tamaqty kóre sala:

- Oıbaı, myna ettiń toqpaq jiligi joq, omyrtqasy joq, sorpasy joq, bireý jepti! - deidi. Oǵan arystan men qasqyr:

- Kim jeýshi edi? Bul jerge adam kelýshi me edi? - dep, kónberdi.

- Joq! Bir bále bar! Men tús kóreınshi, - dep, túlki jata qalypty da, azdan soń qaita turyp:

- Osy kúrke ústine shyǵaryqshy, sonda bir pále bar sekildi, - depti. Bul sózin qasqyr men arystan da maqul kórip, túlki tóbege shyqsa, Jamandyq jatyr eken. Úsheýi Jamandyqty bas salyp jep qoıypty. Sóıtip, Jaqsylyq jaqsylyǵynan ómir súrip, murat-maqsatyna jetipti. Jamandyq jamandyǵynan it-qusqa jem bolypty (K.K.9).

2.2.2 Aqyl, Gylym, Baqyt

Aqyl, Gylym, Baqyt – úsheýi bir-birinen artyqshylygyn salystyryp talasyp sarapqa túsipti. Sarapshylar olarğa bylai deпти:

Birinshi, Baqytqa: sen, turaqsyz, opasyzsyń, ornyńdy tańdamai qonasyń, qonǵanyńdy isintesiń, tasytasyń, aqyrynda bir kúni laqtyryp tastap ketesiń. Aqylmen tize qos, sonda kóp jasaisyń, – deпти.

Ekinshi, Gylymǵa: dúniede senen kúshti nárse joq, qara tasty qainatasyń, dúnie júzin jainatasyń, saqaýdy sairatasyń, joqty bar etip, bardan joq jasaisyń, bar ǵalamdy ózińe baǵyndyrǵyń keledi, baǵynbaǵandy demde álek qylasyń. Túzeý de, buzý da senen shyǵady. Aqylmen birik, sonda abyroimen uzaq jasaisyń, – deпти.

Úshinshi, Aqylǵa: dúniede adamzatqa senen artyq dos joq, biraq Ashý ústińe kirip kelgende, ornyńdy berip shyǵasyń da ketesiń. Ashý búldirip-búldirip ketken soń, kiresiń de ashýdyń búldirgenin ońdaisyń. Áýelden ornyńnan turmai otyrsań, Ashý seniń ústińe kirmegen bolar edi.

- Baryńdar, Aqyl, sen adam bol, Gylym, sen at bol, Baqyt, sen qamshy bol. Úsheýiń birikseń eshbir muń-muqtajdaryń bolmaidy, – deпти (K.K.8).

2.2.3 Aldar Kóse

Ertede bir aýylda saqalsyz qý Aldar Kóse bolǵan eken. Kózderi ótkir, aiaqtary tez, qoldary eptilik pen aılakerlikke ie bolypty. Aldar Kóse, ózi kedei biraq ol aqylsyz jáne baqytsyz bailardy aldaý arqyly tamaǵyn tabady eken. Bailardy mazaq etkendi jaqsy kóretin, biraq kedeilerdi eshqashan renjitpeitin adam eken. Aýylda Jatyr-bai jymyr jáne óte aqymaq adam bolǵan eken. Jatyrbaidyń qoilarynyń sany kóp bolǵandyǵy sonshama, olar tań atqannan kún batqanǵa deyin áreń sanap bitedi eken. Aldar Kóse bir kúni baiǵa kelip, qaltasy bolmaǵandyqtan aqshasyn únemi qolynda ustap júryǵe májbúr bolǵandyǵyn aıtypty. Aqymaq baidan kómektesýin surapty. Alaqanyndaǵy eki aqshasyna bir laq satýyn otinipti. Jatyr bai ol usynysyna qýana ketip bir aqsaq jáne óleuin dep turǵan aryq laqty alyp kelipti. Aldar laqty alǵannan keiin sheshiminen

ainyǵanyn aıtypty. Qolyndaǵy aqsha men laqtyń ornyna bir qozy berýin surapty. Aqymaq baı eki aqsha men laqtyń ornyna bir qozy berýdi jaqsy usynys retinde kóripti. Eń kishkentaı qozyny ákelip ornyna aqsha men laqty berýin surapty. Aldar qozyny da alyp taǵy da raıynan qaitqanyn aıtypty. Jatyrbaidyń aqymaqtyǵyn qoldanyp taǵy da bir usynys jasapty. Eki aqsha, bir laq jáne bir qozynyń ornyna eshki berýin surapty. Dál sol sekildi eshkini de qolǵa túsiripti. Alalda taǵy da ol raıynan aınyyp barlyǵynyń ornyna bir qoi berýin surapty. Biraq ózi tańdap alatynyn aıtypty. Aqymaq baı taǵy da Aldardyń aitqanyna senip qoi tańdap alýyna ruqsat beripti. Aldar qoilardyń ishinen eń semizin tańdap ornyna eki aqsha, bir laq, bir qozy men eshkini beripti. Aqymaq baı eki aqsha, bir laq, bir qozy men eshkiniń ornyna bir qoi bergendigine qýanypty. Alalda, Aldar Kóseniń eki aqshaǵa bir qoi alyp ketkenin túsınbegen aqymaq baı Aldardy aldaǵanyna máz bolypty (K.K.4).

2.2.4 Qanbaq Shal

Bar eken de, joq eken,

Ertek-ertek, erte eken.

Eshkileri bóрте eken,

Qyrǵaıyly qyzyl eken,

Quıryq júni uzyn eken.

Buryn, buryn, burynda Qanbaq shal degen shal bolypty. Mal men basqa zar bolypty. Kedeilikten shyqpapty. Ol aı salyp, balyq ustap, tamaq asyrapty. Jel soqsa, shal domalap jóneledi eken. Sodan oǵan Qanbaq shal dep at qoıylǵan eken.

Kún saıyn aıyna ilingen eki balyǵynyń bireýin bir túlki, álimjettik qyp tartyp jeı beredi eken. Túlkiniń qorlyǵyna shydaı almaı, shal bir kúni ekinshi jerge kóshem dep, dúnie-múlkin arqalap, jolǵa shyǵypty. Sharshaǵan soń, ony bir jerge kómip ketipti; bir jerge eldiń soıǵan malynan jınap alǵan ishek-qarnyn kómip ketipti; bir jerge qaryndaǵy airanyn kómip ketipti. Júktiń salmaǵymen Qanbaq shal ushyp ketpeı keledi. Júkten

arylgan soń, jelmen ushyp, bir jerge túsipti. Qarasa, bir dáý eki taýdy birine-birin shaqpaq qylyp, uryp tur eken. Dáý:

– Qaıda bara jatqan shalsyń? Kel, ekeýimiz kúsh synasayyq!– dep, qazandai bir qara tasty kóterip, aspanǵa laqtyryp jiberedi de, qaita qaǵyp alyp:– Al, shal, sen de osylai qaqpaqyl etshi!– deidi.

Shal sasqalaqtap, qaiterin bilmei, tasty qushaqtap aspanǵa bir, tasqa bir qarap, kúnimen turady. Sonda dáý:

– E, neǵyp tursyń? Laqtyr!– deidi. Shal turyp:

– Aspanǵa laqtyrsam, «aspan ainalyp jerge túsedı-aý!» dep, jerge qaqpai túsirsem, «jer ortasynan oıylıp túse me?» dep, qaýıp qylyp turmyn!– deidi. Sonda dáý kelip, shaldyń qolynan ustai alady da:

– Aqsaqal, laqtyрмаı-aq qoi, tekke qyrylarmyz!– dep jalynyp qoiǵyzady. Dáýdiń aqyly tarazdyǵyn bilip, shal erlenip, oǵan:

– Kel, jerdiń ishek-qarnyn shyǵarayyq!– deidi.

Dáý júgirip kelip, jerdi teýip qalady. Jer tizeden oıylady. Eshteńe shyqpaıdy. Shal ózi buryn kómiq qoiǵan, qan-jyny arylmaǵan ishek-qaryn jatqan jerdi júgirip baryp, teýip qalsa, ishek-qaryn shyǵa keledi. Dáý jaman qorqady. Sosyn shal:

– Kel, endi jerdiń mıyn shyǵarayyq,– deidi.

Dáý pármenimen kelip, jerdi teýip qalady. Jer taǵy da tizeden oıylady. Eshteńe shyqpaıdy. Shal manaǵy airanyn kómiq ketken jerdi júgirip baryp teýip qalsa, byrq etip airan shyǵa keledi. Dáý odan beter qorqady. «Myna shal ne degen orasan kúshti»,– dep, shaldyń aitqanyn isteı beredi. Aqyry, shal odan qalai qutylaryn bilmei:

– Endi kait! Erteń bizge qonaqqa kel,– deidi. Dáý:

– Jarıady,– dep ketip qalady. Shal úıine kelip, kempirine:

– Erteń dáý qonaqqa keledi,– degende:

– Oıbai, nemizdi beremiz?–dep sasady kempir. Shal turyp:

– Erteń dáý keledi. Men esiktiń aldynda otyrarmyn. Sonda sen onyń kózinshe: «Ne istemin, shal?»– dep maǵan qara, men ne desem, sony istemekshi bolyp, pyshaqty alyp, tura umtyl!– dep, kempirine úretip qoiady. Erteńine úsh dáý kelip, dosynyń úinde otyrady. Sol kezde kempir otyryp:

– Shal, neni asamyn úidegi qonaqqa? Túk joq! – depti. Sonda shal turyp:

– Basqy dáýdiń basyn as, ortanshy dáýdiń tósin as, ol jetpese, dosym dáýdiń ózin as!– degende, kempir pyshaǵyn alyp, tura umtylady. Úsh dáý tym-tyraqai qasha jóneledi. Dosy lashyq úin basymen kóterip, alyp ketedi. Shal aıqailap:

– Áı, dosym, lashyǵymdy tastap ket! Qaıda barsań da, qutylmaısyń!– deıdi. Dáý lashyqty tastai sala, qashyp bara jatsa, balaǵy álimjettik qyp balyǵyn tartyp jei beretin túlki jolyǵady.

– Taqsyr, qaıdan qashyp kelesiń?– deıdi túlki.

– Bir pále shaldyń qyrsyǵynan qutyla almaı qashyp kelemiz,– deıdi dáýler. Túlki:

– Sol Qańbaq shaldan qorqyp júrsińder me? Menimen júr, men seniń óshińdi alyp berein,– dep, dáýdi ertip, shaldy izdep qaıta kele jatsa, shal lashyqtyń janynda tur eken. Túlkiniń ertip kele jatqanyn kórip, shal aıǵai salady:

– Eı, túlki-áý? Arǵy atańda alty atamnyń quny bar, bergi atańda bes atamnyń quny bar, ózińde bitispeitin kegim bar edi, úsh dáýdi sonyń úshin bergeli kele jatyrıyń ǵoı! Báribir onymen bitpeimin!– dep daýystady.

Sonda dáý qorqyp: «Bul bizdi sol atalarynyń quny na berýge aldap alyp kele jatyr eken ǵoı!»– dep oılap, túlkini quıyǵynan alyp jerge bir uryp óltirip, aldy-artyna qaramastan qasha jóneledi. Sótip, Qańbaq shal dáýler men túlkiden osylaı qutylǵan eken deıdi (K.K.31).

2.2.5 Etikshi jáne Han

Buryńǵy ótken zamanda bir patsha bolǵan eken. Onyń árbir tártibin halqy eki etpei yaqytymen oryndap turady eken. Bir kúni bul patsha: «Meniń árqashan halyq pайдасына

etken ámirim ornyna naqpa-naq kelip turady jáne halqym da meni jaqsy kóredi. Sondyqtan da men olardyń paidasyn oilamyn. Endi men osy halqyma zıandy bir ámir taratayın. Halqym tyńdap, ornyna keltirer me eken? Joq, keltirmes pe eken?» - dep oilap ýázirlerine:

- Halyqqa tegis habarlandyryńdar: «Eshkim basyna paida qylmasyn!» - dep, ámir qylady. Budan soń ýázirler bul ámirdi halyqqa estirtip bolyp, patshağa:

- Halqyńyz ámirińizdi naqpa-naq aıtqanyńyzdai ornyna keltiretin boldy, - deidi. Patsha ýázirlerine esh jaýap aıtpaıdy. Tún bolğan soń ústine bóten, eski kım kıp, ámiriniń qalai oryndalğanyn kórý úshin kóshede júirse, shettegi bir úide sham janyp tur eken. Patsha qayır surağan kisi bolyp, sham janyp turğan úige kelse, úidiń ishinde bir etikshi etik tigip otyr eken. Etikshi qayırshyny kórip tura kelip, bir kishkene nan beredi. Sonda qayırshy:

- Sen patshanyń ámirin tutpağan ne qylğan adamsyń? «Eshkim basyna paida qylmasyn jáne sham da jaqpasyn», - degeni qaıda? - deidi. Sonda etikshi: «Seniń onda ne jumysyń bar? Sondaı ámir qylyp otyrğan patsha da aqymaq. Sebebi, men jarly adammyñ. Kúnde tórt teńge paida qylamyn da, tórt teńge zıan qylamyn. Mine, men sonymen kún kórip otyrmyn. Patsha aqyldy bolsa, osyny biler edi», - deidi. Patsha buğan jaýap qaitarmastan úine keledi de, aqyldy tórt ýázirin shaqyryp alyp: Sizderdi basqalardan aqyly kóp dep, ózime ýázir qylyp edim. Endi meniń sizderden suratyn saýalym bar. Kúnine tórt som paida, tórt som zıan qylamyn. Sol paidam men zıanym ne? Úsh kún ishinde sony tabyńdar. Taba almasańdar, bastaryńdy alamyn! Ózderiń tappasańdar da tabatyn kisi tapsańdar, jazadan qutylasyńdar! - depti. Ýázirler úsh kúnniń ishinde ózderi de sheshe almaı jáne tabatyn kisi de taba almağan soń, endi patshağa kórinbei, qashpaqshy bolyp júrgende, baiaғы etikshi ýázirlerge kelip:

- Men patshanyń surağan saýalyn tapsam, sizder mağan ne berer edińizder? - deidi. Ýázirler tórt myń dilda bermekshi bolady. Etikshi ýázirlerden tórt myń dildany sanap alyp, olarmen birge patshağa barady da:

- Taqsyr, men etik tigip, ár kúni tórt som paida, tórt som zıan qylam. Ol bylai: bir somdy qaryzğa beremin. Bir somdy eski qaryzymdy tóleýge beremin, bir somdy qudyqqa tastamyn, bir somdy áielimmen ekeymizge jumsamyn, - depti. Sonda patsha:

- Áielińmen ekeýińe jumsalǵan aqshaǵa bárimiz de túsinemiz, qalǵan úsh somnyń jumsalǵan ornyn anyqtap túsindir, - depti. Bul sózge etikshi bylaısha jaýap qayırypty:

- «Bir somdy qaryzǵa beremin», - degenim: «Qartaǵanda ózimdi asyrar», - dep balama beremin. «Bir somdy eski qaryzyma beremin» - degenim: ózimdi jasynda asyraǵan kári ákem men shesheme beremin. «Endi bir somdy qudyqqa tastamyn» - degenim: kúieýine turmai, qaityp kelip otyrǵan qyzym bar, soǵan beremin degenim, - depti. Sonda patsha: «Bul etikshi aqyldy adam eken», - dep, ózine ýazır qylǵan eken (K.K.1).

2.2.6 Bai men Kedei

Bar eken de joq eken aǵayındy eki jigit bolypty. Kishkentainyń balasy joq eken biraq bai eken. Úlkeni kedei eken biraq Hasan men Hýsein degen eki balasy bar eken. Balalary egistikten qulpynai terip, analary sol qulpynaidy bazarda satyp kún kóredi eken.

Bir kúni qulpynai terip júrip eki bala bir kók qusty kóredi de artynan qýyp uiasyna deın barady jáne qustyń uiasyndaǵy kishkentai jumyrtqalardy kóredi. Jumyrtqalardy jeýge qımaı bai kókelerine satypty. Jymyr kókeleri olarǵa qusty ákelse taǵy da aqsha beretinin aitypty. Balalar júgirip ketedi de sol qusty ustap kókelerine ákep beredi. Kókeleri jymyr bolǵanyna qaramastan balalarǵa bergen ýádesinde turyp olardyń syıyn beripti. Bai bazarǵa ketetinin jáne kelgende keshki tamaqqa sol qusty ázirlep qoiýyn buıyrypty. Áieli qusty qazanǵa salyp kórshisiniń úine ketipti. Sol arada eki aǵayındy kelip qazandaǵy qustyń júegin jep ketip qalypty. Áiel úine kelgende qustyń júeginiń joq ekendigin ańǵaryp, kúieýinen sógis estýden qorqyp daladaǵy qorazdyń júegin qazanǵa salypty.

Keshkisin kúieýimen birge tamaqtaryn jep bolǵan soń tańerteń oıanǵanda jastyqtarynyń astynan bir qap altyn bolatynyn aıtyp qýanypty. Alaida tańerteń oıanǵanda jastyqtary astynda altynnyń joq ekendigin kóripty. Hasan men Hýsein tańerteń oıanyp jastyqtarynyń astyndaǵy altyndy kórip qatty tańqalypty. Biraq ákesi ómirinde mundaı altyndy kórmegendikten qatty qorqyp bai aǵasy baryp bolǵan jaıty baiandap beripti. Qatty qyzǵanǵan bai aǵasy oǵan jyn-shaitandardyń áserinen bolǵandyǵyn jáne eki balasyn qurbandyqqa shalmasa sońy jaman bolatyndyǵyn aitypty.

Keshkisin ákesi úine kelip uzaq oilana kele eki balasyn óltire almaityndyǵyn túsinipti. Tańerteń ákesi kórshisiniń atarbasyn alyp eki balasyn otyrǵyzypty. Úinen alystaǵy egistikke aparyp keshkisin oralǵansha qulpynai jınap qoiǵylaryn ótinipti. Artyna qaramastan jylap úine oralypty. Balalary ákesiniń kelýin kúte kúte ormanda túneýge májbúr bolypty. Tańerteń oıanganda bas jaqtarynda taǵy da altynnyń úindisin kóripti. Biraq balalar qoryqqandyqtan altynǵa tıspepti. Sol jerde qaldyryp kete beripti. Kele jatyp jolda bir qart ańshyǵa kezigipti. Orman óte úlken bolǵandyqtan qaidan kele jatqandyqtaryn bilmeı aldynan shyqqan birinshi adamǵa bala bolatyndaryn aıtypty. Qart kisi balalary joq ekendigin jáne olardy balalary retinde qabyldaıtyndyǵyn aıtypty. Balalar bul usynysty maqul kórip, qart kisige qaryz bolyp qalmaı úshin qalǵan jerlerinde eki qap altyn qaldyryp ketkendigin aıtypty. Ekeýi uzaq ýaqyt qart kisiniń úinde qalypty. Batyl jáne aqyldy ańshy bolyp ósıpti. Ańshy qart kisi sol aýyldaǵy eń bai kisi bolapty. Balalar óskennen keiin jastyqtarynyń astynda kún saıyn paıda bolatyn altynдар joq bolyp ketipti.

Bir kúni eki baýyr uzaq sólesip óz áke-sheshelerin tabýǵa sheshim qabyldapty. Ańshy kisi eki baýyrdyń sheshimine qurmetpen qarap ekeýine eki at jáne bir qanjar berip shyǵaryp salypty. Qanjardyń ereksheıigi, baýyrlardyń bireýi bir jaǵdaıǵa ushyraityn bolsa bir jaǵy tat basady eken. Eki baýyr bir aı boıy jol júripti. Sońynda joldyń ekige aırylǵan jerine kelipti. Sol jerde eki baýyr joldarynyń ekige aırylatynyn jáne sol jerde qaita qaýyshatyndyǵyna ýádelesip qanjardy joldyń ortasyna qadapty. Eki aǵaıyndy sol jerde qoshtasyp eki jolǵa túsıpti. Hasan uzaq júrgennen keiin aldyndaǵy úlken qalany kórip sol qalaǵa qarai bet alypty. Jaqyndaǵan saıyn qalanyń ár jerinde asylyp turǵan qala jalaý Hasandy qatty tańǵaldyrypty. Aldynan shyqqan qart áielden asylyp turǵan qara jalaýdyń sebebin surapty. Sóitse sol qalada jeti basty jylan bar eken jáne kún saıyn bir qyz ben bir qoiıan jeıdi eken. Kezek hannyń qyzyna kelgende qara jalaýdy ilip qoiýdy buıyrypty. Hasan hannyń qyzyn jeti basty jylannan qutqarypty. Qyz oǵan úlenetinine ýáde retinde qolyndaǵy altyn júzigin beripti. Osy sátte qyzdyń aman qalǵанын kórgen hannyń ýáziri hanǵa júgirip kelip qyzdy qutqarǵанын aıtyp qyzyna úlenýge usynys jasapty. Han qyzyn ýázirine úlenýge ruqsat berip jatqan sátte Hasan kelip jylandy ýáziriniń qalai óltirgenin dáleldeýin surapty. Qyzdyń júzigin Hasanda ekenin kórgen ýázir ony urlyqshy dep aıyptapty. Biraq Hasan taǵy bir usynys jasapty. Eger jylannan qutqarǵany ras bolsa onda jylandy terezeden laqtyryp jiberýin surapty.

biraq ýáziriniń qolynan kelmepti. Hasan jeti basty jylandy alyp terezeden ózenge laqtyryp jiberipti. Han qyzyn Hasanǵa úlendirdi.

Bir kúni Hasan han sarayındaǵy ómirinen jalyqqan soń ańǵa shyǵypty. Janynda óte ádemi ańǵa shyǵatyn iti bar eken. Sol kúni aya raıy óte keremet eken ózenniń jaǵasynda ketip bara jatqanynda aya raıy kúrt ózgerip jelmen qar jaıa bastapty. Japan dalada jelden qorǵaný úshin tal izdeıdi. Alysta uzyn ári úlken báterek aǵashyn kóredi. Úlken shatyr sekildi kórinipti. Sol aǵashtyń túbine baryp aty men itin baılap jylyný úshin ot jaǵypty. Bir sát aǵash ústinde daýyl sekildi ulyǵan kári kempirdi kóripti. Hasan kári kempirge túsip otqa jylynýdy usynypty. Alaida kári kempir túse almaıtyndyǵyn aıtyp Hasannyń qolyndaǵy talaǵyn surapty. Hasan qolyndaǵy talaqtyń sıqyrly ekenin bilmeıdi eken. Kári kempir talaqty alǵannan keıin atty, itti jáne Hasandy sol sıqyrly talaqpen tasqa aınaldyryp jiberipti. Sol tas halinde aǵashtyń túbinde qalypty.

Aǵasynan bólinip ketkennen keıin Hýsein de úlken bir qalada han bolypty. Hasan ólgen kúni Hýsein de sezgenderi qatty jabyrqap aǵasyn izdeýge shyǵypty. Ýádelesken jerine kelip qanjardyń tat basqanyn kórip qatty jabyrqapty. Dúnieden ozyp ketken bolsa da óligin kórmeı qatpaýǵa sert berip aǵasynyń ketken joly men júrip ketipti. Aǵasynyń ómir súrgen qalasyna baryp jeńgesine kezigipti. Jeńgesi Hasannyń ańǵa ketkennen qatyp kelmegenin aıtypty. Hýsein aǵasyn izdep ańǵa shyǵyp balaǵy sol aǵashtyń janyna kelipti. Ol da aǵash ústinde jylap otyrǵan kári kempirdi kóripti. Alaidy Hýsein ol kempirden kúdiktenip oǵan qarsy myltyǵyn tosyp, aǵasynyń óarda ekenin aıtpasa óltiretindigin aıtypty. Kári kempir qoryqqanynan óziniń otyrǵan tas ekendigin jáne buny oǵan ýazirdiń jasatqanyn aıtypty. Hýsein sıqyrly talaqpen aǵasyn qutqarypty.

Eki baýyr sol qalada birshama qalǵannan keıin óz áke-sheshelerin izdep eski aýyldaryna qarai bet alypty. Bazarda bai kókelerine kezdesip qalypty. Kókeleri áke-shesheleriniń ormanda terezesi joq bir saraida ómir súrip jatqandaryn jáne olardyń ekeýiniń de soqyr bolyp qalǵandaryn aıtypty. Eki baýyr áke-sheshelerine qaýyshypty. Ákesi barlyq kiná kókeleriniń ekendigin jáne balalaryn óltirmeý úshin solai jasaǵandyǵyn aıtyp beripti. Eki baýyr kókelerin qudyqqa tastap jiberipti. Áke-shesheleri jáne áıelderimen baqytty ğumyr keshipti (K.K.3).

2.2.7 Maqta Qyz ben Mysyq

Ertede maqta qyz ben mysyq bolypty. Ekeýi dos bolyp júredi. Bir kúni Maqta qyz úin jınap júrese, bir meiz taýyp alady. Mysyqty shaqyrady. Shaqyrady - kelmeıdi, shaqyrady - kelmeıdi, sosyn «kelmesen, kelme», - dep, meizdi ózi jep qoiady. Jep bolgan soń mysyq kelip: - Nege shaqyrдын? - dep suraıdy. Maqta qyz aıtpaıdy. Sosyn mysyq aıtady: «Endeshe qatyǵynды tógem», - deıdi. Maqta qyz: «Men quiryǵynды kesip alamyn», - deıdi. Mysyq qatyqty tógedi. Maqta qyz mysyqтын quiryǵyn kesip alady. «Apa, apa, quiryǵymdy bershi», - deıdi. Sosyn Maqta qyz: «Menin qatyǵymdy tólep ber», - deıdi. Mysyq sıyrǵa barady. «Sıyr-sıyr, maǵan qatyq bershi», - deıdi, sıyr aıtady: «Menin qarnym ashyp tur, maǵan japyraq ákelip ber», - deıdi. Mysyq aǵashqa baryp: «Aǵash, aǵash, japyraǵynды bershi!» - deıdi. Aǵash aıtady: «Men shóldep turmyn, sý ákelseń, japyraq beremin», - deıdi. Sýǵa bara jatsa, sý ákele jatqan qyzdardy kórip: «Qyzdar, qyzdar, maǵan sý bershi», - deıdi. Qyzdar: «Bizge saǵyz ákelip berseń, biz saǵan sý beremiz», - deıdi. Mysyq dúkenge barady. «Aı, dúkenshi, maǵan saǵyz bershi», - deıdi. Dúkenshi: «Maǵan tuqym ber», - deıdi. Mysyq taýyqqa barady: «Taýyq, taýyq, maǵan tuqym bershi», - deıdi. Taýyqtar aıtady: «Bizge dán ákelip berseń, biz saǵan tuqym beremiz», - deıdi. Mysyq: «Endi ne qylamyn», - dep bara jatsa, bir in qazyp jatqan tyshqandy kóredi. Mysyq tyshqandy qorqytp: «Janyń barynda ait, úiinde ne bar?», - deıdi. Tyshqan qoryqqanynan: «Úimde bir batpan tarym bar», - deıdi. Mysyq aıtady: «Maǵan bir ýys tary ber», - deıdi. Tyshqan úine baryp, bir ýys tary beredi. Taryny aparyp taýyqqa beredi, taýyq tuqym beredi, tuqymdy aparyp dúkenshige beredi, dúkenshi saǵyz beredi, saǵyzdy aparyp qyzdarga beredi, qyzdar sý beredi, sýdy aparyp aǵashqa beredi, aǵash japyraǵyn beredi. Japyraqty aparyp sıyrǵa beredi, sıyr qatyq beredi, qatyqty aparyp Maqta qyzǵa beredi. Maqta qyz mysyqтын quiryǵyn beredi (K.K.2).

2.2.8 Tazsha Bala

Erte zamanda bir tazsha balanyń áke-sheshesi ólip, jetim qalypty. Kúnderde bir kún tazsha bazardy aralap júrese, muńaıyp otyrǵan bir shaldy kóredi. Tazsha shaldyn qasyna kelip otyrady. Shal:

– Ne qylyp júrgen balasyń? – dep suraıdy. Sonda tazsha:

– Balasy joqqa bala bolıyn dep júrmin, – deıdi. Shal:

– Endeshe, balam joq edi, maǵan bala bola ǵoı! – dep, tazshany ertip, úıine alyp kelipti.

Bir kúni shal tazshaǵa:

– Anaý kóringen aǵashtyń basynda aq sary degen qustyń úiasy bar, sol uıada qustyń jumyrtqasy bar. Sen baryp qusqa bildirmeı, astynan bir jumyrtqasyn alyp kelshi, – deıdi.

Tazsha:

– Jaraıdy, – dep, júgirip baryp, aǵashtyń butaqtaryn syldyratpastan basyna shyǵady da, kusqa bildirmesten bir jumyrtqasyn alyp kelip, shal ákesine beredi. Sonda shal:

– Endi jumyrtqany aparyp, qusqa bildirmesten, uıasyna salyp kele qoıshy, – depti.

Tazsha:

– Jaraıdy, – dep jumyrtqany aparyp, qusqa bildirmesten, uıaǵa salyp kelipti. Sonda shal:

– Jaraısyń, balam! Qolyńnan is keledi eken, – depti. Bir kúni tazshaǵa ógeı ákeshesesi:

– Anaý kóringen úıde ózderi baı jáne ólgenshe sarań bir shal men kempir bar. Úıindegi mol tamaqtan ózderi de jaryp jemeıdi, kisige de nár tatyрмаıdy jáne túnde jatqanda ekeýi qaptaǵy qurtyn basyna jastanyp, qaryndaǵy sary maıyn qoıynna alyp jatady. Solardyń jumysyn tabanym tesilip, talai istesem de, jarytyp aqy bermedi, aýyz tolarlyq tamaq ta bermedi. Sonda kóp aqym ketip barady. Meni áke deseń, oǵan ketken aqym úshin sol qý, sarań shaldyń qoıynna tyǵyp jatqan sary maıyn alyp kelshi, – deıdi.

– Jaraıdy,- deıdi de, tazsha túnde jurt uıqtaǵan ýaqytta baryp, kempir men shaldyń úıine kirip, ekeýiniń aralyǵyna jata qalyp, kempirdiń daýsyna salyp: «Ári jat!» - dep, shaldy shyntaǵymen bir túrtip, bir ýaqytta shaldyń daýsyna salyp: «Ári jat!» - dep, kempirdi shyntaǵymen bir túrtip, aqyrynda sary maıyn alyp jónelipti. Artynsha, uzamai-aq maıdy joqtap, shal shyǵypty. Shaldyń ózi de jasynda bir qý tazsha eken: «Pálen she shaldyń asyrap alǵan bir tazsha balasy bar edi, sol alyp ketken shyǵar», - dep, ornynan tura sala júgirip, tazshaǵa kórinbeı, bir jaǵymenen onyń úıine buryn jetip, qolyna bir shelek alyp,

tazsha úine kire bergende, kempirdiń daýsyna salyp, shelekti tazshanyń qolyna ustata beredi de:

– Shyraǵym, maıdy maǵan ber de, mynaý shelekpen bir shelek sý ákele ǵoı! – deıdi. Ańqaý tazsha bóten adam ekenin ańǵarmaı, maıdy berip, shelekti ala sala júgirip, sýǵa kete beripti. Shelekpen sýdy alyp kelip, sheshesine:

– Má, sý! – dep, berse, sheshesi:

– Men saǵan sý ákel degenim joq! Maı ákel demedim be? – deıdi. Tazsha aldanganyń bilip: «Maıdyń ıesi qý neme eken, maıyn ózi alyp ketken eken, men de jetein! Qaisymyz basym ekenbiz?» – dep júgirip kete beredi. Shaldyń kózine túspeı, tótelep baryp, buryn jetip, basyna bir aq jaýlyqty oraı salyp, shaldyń aldynan aıqai salady:

– Tileýiń qurǵyr, shal, qaida ketip ediń?.. Qoraly qoiýndy qasqyr qýyp ketti. Júgirip jetip, jyldamyraq qaiyryp, aıdap kel! Bolmasa, qasqyr qyryp ketedi! – deıdi. Tazshanyń kempir daýsyna salyp, sóilegen sózine shal nanyp, qolyndaǵy sary maıdy:

– Al, mynany! – dep, laqtyryp tastap, qoilaryń izdep júre beripti. Tazsha bala shaldy aıdap jiberip, maıdy alyp, úine kelipti. Manaǵy shal o jaq, bu jaqqa júgirip, qoidan derek taba almaı, sharshap, sandalyp, qaityp úine kelip qarasa, qoilary ap-aman qorasynda jatyr. Shal baıǵus aldanganyń endi bilip: «Qap! Ózim de jas yaǵymda osyndaı qýlyqty kóp istep edim, qartaıǵanda aldyma kelgeni ǵoı!» –dep, erte tura sala, tazshanyń ákesine aıtypty:

– Seniń tazshań meniń bir qaryń sary maıymdy alyp ketti, maıymdy qaitaryp ber! Bolmasa, tazshańdy sózsiz óltiremin! – depti. Sonda tazshanyń ákesi bul shalǵa:

– Men maıyńdy kórgenim joq! Eger anyq tazshanyń alǵanyń sezgen bolsań, ne qylsań, o qyl, men ara túspeimin, – depti.

Maıyn aldyrǵan shal qolyna bir ótkir balta alyp, jurttan jasyrynyp, kóp qorymnyń arasyna baryp, bir tesilgen qabirdiń ishine kirip, jasyrynyp jatıpty. Bul shaldyń kempiri esh nárese sezbegeń kisi bolyp, manaǵy tazshany shaqyryp alyp:

– Shyraǵym! Kóp qorymda ákemniń molasy bar edi. Soǵan myna nandy aparyp, quran oqyp, jep kele ǵoı, senen basqa balalarǵa senbeimin, – depti. Tazshanyń oıyna qapelimde esh náirse túspei:

– Maqul! –dep, nandy alyp, kete beripti. Molaǵa baryp, quran oqyp, nandy jep otyrǵanda, kórdiń tesiginen bir shal arbańdap shyǵa keledi. Qolynda baltasy bar. Kádimgi ańdysyp júrgen shaly ekenin tazsha tanı ketedi. Tazsha ońaılyqpen óle qoısyn ba? Shaldan buryn qam qyp, qolyndaǵy baltasyn julyp alyp, shaldyń ózine dúrse qoıa beripti. Shal jalynyp, ázer qutylypty.

Bular turǵan shahardyń hany halqyna óte qatal bolypty, elge salyqty kóp salyp, kedeı men jalshyny zar jylatyp, sorlata beripti. Solardyń qatarynda tazshanyń ákesine de salyqty mol salyp, shal qatty qysylypty. Bul jaıdy bilgen tazsha ákesine:

– Siz qysylmańyz, hannynń óz altynyn ózine bereiik! – depti. Sodan keiın bul tazsha hannynń qazynasyna túsip, bir qumyra dildasyn alyp ketipti. Erteńine han dildanyń joǵalǵanyn bilip, barlyq ýázirin jinap:

– Uryny qalaısha taýyp, ustaýǵa bolady? – dep aqyldasypty. Sonda bir ýáziri:

– Qazynanyń esiginiń aldynan shuńqyr qazyp, belýardan batatyn shyrysh jelim toltıryp qoıalyq: qarańǵyda bilmegen adam túsip ketse, shyǵyp kete almaıtyn bolsyn! Osyndaı amalmen ustalyq, – depti. Han osy amaldy maqul kórip, aıtqandaı qylyp, jelimdi daıarlata beripti. Qý tazsha qalaısha bilse de, bul amaldy bilip alyp, endi qazynanyń esigine jolamapty.

Han munymen de qazynaǵa túsip júrgenniń kim ekenin anyqtaп bile almaǵan soń, oılap-oılap, ekinshi amal istepti. Hannynń bir baqyraýyq nary bar eken. Ony ustamaq túgil, bireý mańyna jaqyn barganda, daýsynynń barynsha baqyrady eken. Sol nardy shógerip jatqyzdyryp, birneshe ańdýshy qoidyrypty. Eger nar baqyrsa-aq, uryny ustamaq eken. Tazsha muny da bilip, túnde qolyna bir baý jońyshqany alyp baryp, alysta turyp nargа kórsetse, ol shópti jeimin dep, ornynan turyp, sońynan júredi. Tazsha aqyryndap alystaı beredi, nar ere beredi. Daýsy estilmeitin jerge bargan soń, nardy ustap aparyp, bir toǵaıdyń qalyń jerine barlap tastapty.

Erteńine jasaýyldar nardy taba almaı, daǵdaryp, hanǵa kelip habar beripti. Han bul amaly da iske aspaǵan soń, oılap-oılap, taǵy bir amal taýypty: dalaǵa bir otaý tikkizip, ishine jaqsy tósekte jaidyryp, soǵan óziniń qyzyn jatqyzyp: «Qyzymmenen kim sólesip, ángimesi kelisse, qyzymdy soǵan beremin!» – dep jurtqa jar salypty. Ondaǵy oıy: «Eger sol ury amaly kóptigine súenip, kelse, qyzym almas qylyshpen qolyn kesip alyp qalsyn; erteń shahar adamdaryn tegis teksereın: «Kimniń qoly kesilgen bolsa, sony ustatyp, darǵa astyraıyn!» – degeni eken.

Qý tazsha bul amaldy da bilip alypty. Qalada bir bai qasapshy bar eken. Tún ishinde jatyp qalǵan qasapshyǵa baryp, terezesinen: «Hanǵa bir qoidyń qarny kerek edi, terezeden bere ǵoi», – dep daýystapty. «Hanǵa kerek» degen soń lajy bar ma, bir qaryndy terezeden qoly men shyǵaryp: «Al!» – degende, tazsha qolyndaǵy almas qylyshpen qasapshynıń qolyn shaýyp túsiripti, sótip, qaryn men kesilgen qoldy ala jónelipti. Álgi qaryndy syǵa toltyryp, aýzyn bایلap, ońasha otaýda jatqan hannıń qyzynıń qasyna kelipti. Ári-beri sóleskennen keıin, tazsha syrtqa shyǵyp ketýge ruqsat surasa, qyz jibermeıdi. Tazsha: «Ketip qalady deseńiz, meniń qolymdy ustaı turyńyz!» – deıdi. Qasapshynıń kesilgen qolyn qyzǵa ustatyp, qarynnyń bir jerin tesip sydy shyryldatyp aǵyzyp qoıyp, ózi ketip qalypty. Bir ýaqytta qyz: «Osy nege únsiz jatyr?» – dep, baıqap, qarasa, óziniń ustaǵany bir kesilgen qol eken. Qyz erte tura sala, ákesine:

«Uryny ustap edim, óz qolyn ózi kesip, qashyp ketipti», – deıdi. Han jarlyq qylyp, shahar adamdarynıń qolyn túgendese, qoly kesilgen qasapshy bolyp shyǵady, han aldyna alyp kelip tergegende, ol kórgen-bilgenin aıtady. Han munyń kinásiz ekenine senip, qoıa beripti.

Han bul amaly da iske aspaǵan soń, oılap-oılap, tórtinshi amaldy taýypty. Bir kúni: «Eger ury kele qoısa, ózim ustap alaıyn!» – dep, ońasha otaýda ózi jatıpty. Tazsha muny da bilip, áıeldiń'áдеми kúimderin kúip, bir sulý kelinshek bolyp, túnde kelip, otaýǵa kirip, hannıń qasyna otyrıpty. Sonda han:

– Ne qylyp júrgen áıelsiń? – dep surapty. Kelinshek-tazsha:

– Erim ólip edi, qanaǵalaryma tıgim kelmeıdi. Sol sebepti, taqsyr, sizge arız aıta keldim. Súgenime tıǵe ruqsat berseńiz eken! – dep, jaýap beripti. Han sulý «kelinshekke» qyzyǵyp:

– Olaı bolsa, maǵan tı! – depti. «Kelinshek» tura kelip:

– Quldyq, taqsyr! Olaı deseńiz, armanym joq! Sizge tiemin! – depti. Sótip otyrǵanda, ordanyń aldyndaǵy dar aǵashtardy kórsetip, «kelinshek»:

– Taqsyr, mynaı qıqayıp turǵan aǵashtar nege qajet? – dep surapty. Han:

– Kináli adamdardy asyp óltiretin dar degen osy, – depti. Sonda «kelinshek» buryń dardy kórmegen kisideı bolyp tańyrqap:

– Iapırm-aı, munymen kisini qalaı asyp óltiredi eken? Meni asyp kórsetińizshi? – depti.

Han «kelinshekti» darǵa asyǵa yńǵaisyz kórip, dardyn arqan tuzaǵyn óz moınyna kızızip, «kelinshekke» túsindirmek úshin:

– Arqannyń anaı ushyn sen bar kúshinmen tart, biraq meniń aıaǵym jerden kóterilip, men býynyp bara jatqan kezde, arqandy bosatyp qoıa ber! Bolmasa, men ólip qalarmyn! – depti. «Kelinshek» arqannyń ushyn qolyna alyp tartyńqyrıp, hannyń ókshesi jerden kóterile bergen kezde, aıaǵynyń ushy jerge tier-timestei etip, arqannyń ushyn bir aǵashqa myqtap baılap qoıyp, ózi hannyń qazynasyna kirip, taǵy bir qumyra dildasyn alyp ketipti.

Erteńine hannyń adamdary darǵa asyly, óli men tiriniń arasynda turǵan handy kórip, bosatyp alypty; ordasyna kirgizip, táyipter jınap, emdep jazyp. Bul habar uzyn eldin irine, qysqa eldin qıyryna jaıylıp bolypty.

Osy hannyń elimen shekaralas bir eldin hany: «Bolımsyzdyǵynan eki ret qazynasyn, bir ret naryń aldyryp, úshinshi ret qyzyn bazarǵa salyp, onymen turmaı, ózin darǵa tartqyzyp, jurtqa masqara bolǵansha, han bolmaı-aq bireydiń qoıyn baqsa bolmaı ma?» – dep kelemejdepti. Buny estigen álgi han yza bolyp: «Qudaı atymen ant ishemin. Osy isterdi istegen qı kim bolsa da, kinásyn keshemin, maǵan kelip málim bolsyn. Biraq bir tapsyratyn isim bar, sonı ornyna keltirse, buryńǵy kinalaryń salaıat qylyp, qyzymdy berip, kúıey qylamyn!» – dep, jurtqa jar shaqyrypty. Muny estip, baıaǵy tazsha: «Qayıp! Ne de bolsa, táyekel, kóreın!» – dep, hanǵa kelip, málim bolypty. Sonda han:

– Pálen handy amalyn taıyp, pende qylyp, maǵan ákelip bersen, barlyq kináńdi keshshemin, qyzymdy da saǵan beremin! – depti.

Tazsha hannyn bul tapsyrghan qyzmetin qyynsynbai, qabyly alypty. Shahardaǵy bar ustalardy jdyryp, áyeli bularǵa temirden bir bitey arba soqtyrypty: onyn ishi-syrtyna qonyray bailatypty jáne jup-juqa túnikeden ádik bir shoqpar jasatyp, ony qolyna alypty jáne bir kók serkeni soıdyryp, terisiniń jún jaǵyn syrtyna qaratyp ústine kiip, teriniń qylshyǵyna birneshe qonyraydy taǵy bailapty, sótip, bir kórim sekildi bolyp, álgi arbaǵa minip, túnikeden qalqan kóterip, shoqpardy iinine salyp, manaǵy hannyn shaharyna kelip kirip, teke bolyp baqylap, qonyraylatyp aıqai salypty.

– Men, men qudaıdyń jiberen perishtesimin! Bul shahardyń hany zalym bolypty. Eı, buqara halyq! Qudaı-taǵala senderge: «Zalym handaryńdy óz qoldaryńmen ustap, bailap, meniń bitey arbama salyp berýge buıyq qyldy. Sonda qudaı-taǵala senderge rıza bolady. Eger ony qylmai, hanǵa bolyssańdar, maǵan buıyq berdi: bireýinıdi tiri qaldyрмаı, qolymdaǵy on myń put shoqparmen shaharyńnyń kirpishin tas-talqan qyp, topyraq etip, shań-tozańyn ushyryp jiberemin!» – depti.

Sonda shahardyń halqy tazshanyń aıbatynan qorqyp: «Qoi, óz basymyzdyń amandyǵy kerek! Mynaı qudaıdyń jiberen pálesine qarsy turyp bolmas!» – desedi de, hany ustap, bailap, bitey arbaǵa salyp berip, jalynyp-jalpaıyp, «perishte» tazshany jóneltipti.

Tazsha handy pende qylǵan boıymen alyp kelip, óz hany na tapsyrypty. Sonda bul han turyp, tutqyn hanǵa:

– Iá, maǵan kúle berýshi ediń, ózin neǵyp mundaı kúıge ushyradyń? Munan bylai kúlme?! Meniń jurtymda osyndaı ónerli adamdar bar! – dep maqtanypty.

Aqyrynda, eki hannyn ekeýi de tazshanyń ónerine rıza bolyp, ekeýi de buǵan qyzdaryn berip, tazshany ózderine ári kúeý, ári aqylǵoi qylyp ustapty (K.K.5).

2.2.9 Han men Kedeı

Ertede bir aqyldy adam bolypty. Kúnderdiń kúnde balasyn shaqyryp alyp, bir aqylyn úretpi. Aqylynda:

– Balam! Birinshiden – qatynyńa syryńdy aıtpa, ekinshi – aqymaqpen dos bolma. Úshinshi – jańa baıǵannan qaryzdar bolma! – depti.

Balasy ákesiniń bul aıtqan sózderin maquldap, kóngen. Biraq, nege aıtqanyn bilmei, talaiǵa deyin túsine almaı júripti. Oılaı-oılaı, oıynıń túbine jete almpty. Bir kúnderi bolǵanda, ákesiniń aıtqandarynyń bárin qolmen istep, kózimen kórmekshi bolyp, bir baidan qasaqana qaryz alady. Bir aqymaqpen dos bolady. Sóitip, úıine kelip bir qoidy baýyzdap óltirip, qolyn qandap, úıiniń artynan jer qazyp kóme salyp, qatynyna kelip:

– Qatyn, mynaý meniń qolymdaǵy qandy kórdiń be? Men bir kisi óltirip edim, sen eshkimge aıta kórme, – deidi.

Qatyny: «Oı táńir-aı, kimge aıtayın, eshkimge aıtpaimyn», – deidi. Sonymen biraz kún ótedi. Bir kúni túnde qatynymen ursysyp qalady. Qatyny, azanmen tura salyp, hanǵa baryp aрыз beredi. «Baıym anada bir kisiniń qanyn iship edi, endi meni de súıpekshi boldy. Meni tünimen sabap shyqty», – deidi. Han estisimen-aq jendetin jiberip, jigitti shaqyrtady, jendet baidyń balasyn aıdap kele jatqanda, kýálikke dosymdy erte júreın dep dosyna kelse, «qolym timei jatyr» dep barmaıdy. Qoshtasyp budan óte bergende, balaǵy qaryzdary ushyrasady. Olai-bulai deýine qoımaıdy. Aqshasyn suraıdy. Jabysyp jaǵadan alady da qalmaıdy. Janyn tyqsyrıp bara jatqan soń, buryńǵy aqshasyn janynan sýyrıp bere saladı. Budan ótip hanǵa keledi. Han: «Ne úshin qanisherlik qylasýn? Qatynyń anada bir adam óltirip edi, endi meni óltirmekshi boldy dep aрыз berip otyr, ras pa?» deidi. Bala: «Joq, taqsyr, olai etken emespin...» – dep shynyn bastan-aıaq aıtyp beredi. Han senbesten adam jiberip tekserip, istiniń anyǵyna jetip, senedi. Biraq han, munyń ákesiniń aqyldylyǵynan qorqyp baǵyma bóget bola ma degendeı maqsatpenen balanyń kózin joımaqshy bolady. Bir tereń zyndan qazdyryp, soǵan ákesi men balasyn salyp kómdirip tastatady. Eki-úsh jyl ótedi. Oǵan shein dıhandarda qarap jatpastan eginin egip, oǵyp-buǵyp zyndandarynyń ústin taptaýǵa jaqyndatady.

Bir kúni hannıń tamaǵyna shóp ketip aýyrady. Dúńiede baqsy-bálger, táýipterdiń eshqaisysyn qoımaı qaratsa da jazylmaıdy. Bir kúni buryńǵy bilgir adamnyń qadirin biletin bir adam hanǵa kelip: «Ol jaqsy adam edi, sizdiń aýrýyńyzdy qalaı da bolsa jazatyn edi, altynnyń qolda barda qadiri joq degendeı, siz onyń qadirin bilmedińiz, jazasyn tartqanyńyz osy», – deidi. Han jurtyń jıyp: «Ol adam shyn bilgir bolsa, áli kúńge shein ólgen joq» dep, bilinbeı qalǵan zyndannyń mańdaıynan úngirlep qazdyryp jatqanda bir súiek shyǵady. Bul qaisysyniki ekenin ajyrata almastan, odan da aрыз qazdyrǵanda, aqyldynyń ózin taýyp alady. Balaǵyda kómerlerinde ózimen birge bir

dorba toqash kómilgen eken. bilgir sodan kúnine jep kún eltip, tiri jatyr eken. Biraq qansyz, sólsiz, ólýdiń az aldynda eken. Jurt: «Hanymyz aýyryp jatyr edi, seni jazady degen soń, soğan jiberip edi. Biz alyp ketkeli keldik, soğan jú» deidi. Bilgir: «Joq, barmaıymyn, han meni bir óltirip, endi ózine kerek bolǵanda ǵana shaqyrdy ma! Bar aıtyńdar», – deidi. Jurt, hanǵa qarta baryp, kelmetinin bildirgende: «Endeshe, eger meni jazsa, kúlli baq-dáýletimniń bárin berem dep jatyr deńder», – deidi. Jurt bilgirge qarta baryp, hannıń sózin aıtypty. Bilgir: «Olaı bolsa qyryq qyz ákelińder, bir saty taýyp, soğan zyndannyń aýzyna jetkenshe qyzdardy jaǵalata qoıyńdar», – degen. Aıtqanynyń bárin istedi. Satydan joǵary órlep kele jatyp joldaǵy jaǵalaı turǵan qyryq qyzdyń betinen shopylatyp qyryq súip, ústige shyǵady. Beti sóldenip, qyzyl kirip qalady. Ábden aıǵyp, hanǵa kelse, tamaǵyna shóp qadalyp, azaptanyp ólýdiń az-aq aldynda jatqanyn kóredi. «Sen jazyla almaısyń. Biraq, meniń bir shartym bar, sony oryndasań ǵana jazylýyń múmkin», – deidi. Sonda halqy da, han da: «Eger, jazatyn bolsań oryndarmyz» deidi. «Endeshe hannıń jalǵyz balasy bar eken, sony ákelińder. Aldyńa baýyzdaimyn, sodan jazylar», – deidi bilgir. Han munysyna: «Balam ólgennen ózim ólgenim artyq» dep kónbeidi. Sonda qart: «Joq, seniń ólgenińnen balańniń ólgeni artyq, jas balań ósip bizdi bilegenshe, bizdiń tuqymymyz qurıdy» degen soń, «ylajysyz» balasyn baýyzdaýǵa qıady. Balany alyp kelip, aldyna aıaǵyn býyp baýyzdamaqshy bolyp turyp: «Qoı, kózine kórsete baýyzdamaıyq, hanymyz talyp qalar», – deidi de aldyna shı tartyp, hannıń kózinshe balany shıǵe kirgizip, basqa bir qoidy aıaǵyn býyp ákelip, «Qor etkizip shalyp jiberedi. Han jalǵyz balamnan aıyldym-aý degendeı qylyp «ah... ýh!» dep kúrsingende tamaǵynda qadalyp kóldeneń turǵan shóp syzylyp kólbep túse qalady, hám hannıń ózi de, balasy da aman qalady (K.K.6).

2.2.10 Aqyldy Qyz

Ertede Edilbai degen bir bai qazaq ómir súripti. Onyń úsh uly bolyp. Eki ulyń úlendiriپ kezek kishi uly Jandaýletke kelipti. Ulynyń qanshalyqty aqyldy ekenin synaý úshin oǵan qyryq eshki berip, bazarǵa aparyp satpastan qyryq metr atlas alyp kelýin ótinipti. Uly bul jumbaqtyń sheshimin kóp oilanypty biraq taba almady. Tún ortasy bir kedediń úıine túneyge kelipti. Dastarhan basynda ákesiniń tapsyrǵanyn bárimen bólisiپ sheshimin tabalmaǵanyn aıtypty. Jas jigit áńgimesin támańdaǵan kezde kedediń qyzy

bunyn sheshimi óte ónai ekendigin aitypty. Eshkilerdi satpastan olardyń múizderin kesip sat jáne sol aqshaǵa qyryq metr atlas al depti.

Ertesi kúni jigit bazarǵa baryp qyzdyn aıtqanyndaı jasapty.

Ákesi, balasynyn bul tapsyrmany oryndaı almaıtyndygyn bilip oǵan kimniń kómekteskenin surapty. Uly ákesine bolǵan jaıty aıtyp beripti. Bai, ulyn sol aqyldy qyzǵa úlendirse, ulynyn barlyq álsizdikterin jasyryp, sonyn aqylynyń arqasyndy ómirde jeńistikterge jetetinín oılaǵan. Sıtıp ulyn sol aqyldy qyzǵa úlendiripti.

Bir kúni Edilbai bazarǵa ketip bara jatyp kelinderine ne kerektingin suraǵan eken. Úlken kelini amasy bar ádemi sandyq ákep berýin ótinipti. Ortańǵy kelini oıylary bar kilem ákep berýin surapty. Kishkentaı kelini eshteme qalamatynyn biraq bir sómke berip ashpastan qaitadan kerı alyp kelýin ótinipti. Biraq Edilbai kishi kelininiń nege eshteme qalamastan bir sómkeni aparyp ákelýin ótingenine tań qalyp sómkeni ashypty. Sıtse sómkede qyryq eshkiniń mújilgen shyntaq súekteri bar eken. Ony kórgen Edilbai kishi kelinine qatty ashýlanyp súekterdi dalaǵa laqtyryp jiberipti. Sol sátte ony qaraqshylar ustap alypty. Edilbai óziniń bostandyǵy úshin olarǵa alpys dana kári túelerin jáne jetpis dana jas túelerin беретindigin aitypty. Qaraqshylar bul usynysyn qabyldap olardy bosatypty.

Túelerin alýǵa erip kele jatqan qaraqshylardyń basshysy Edilbaıǵa kópten beri onyn sońynda júrgenderin aitypty. Biraq olardyń qyryq bir kisi bolǵandygyn jáne olardy ustaı óte qıyn bolǵanyn jáne sol qyryq kisiniń qaida joq bolyp ketkenin surapty. Sol sátte Edilbai kishi kelininiń bergen sómkedegi qyryq súektiń sıqyrly ekenin túsinipti. "Úidiń sıyq nemese jyly ekenin qys kelgende jáne kimniń jaqyn ne alys ekenin basyńa is túskende túsinersin" dep oılanypty.

Edilbai áylyna kelgende kelini onyn aıtqan alpys kári túeniń-áýyldaǵy alpys aqsaqal ekenin jáne jetpis jas túeniń-jetpis jas jigitter ekenin dereý túsinip úne shaqyrypty. Alpys aqsaqaldyn ádil sheshim беретinin jáne jetpis jigittiń qaraqshylardy ólimshi etip sabatynyn kelini túsinipti. Osylaıshy aqyldy kelininiń arqasynda Edilbai qaraqshylardan qutylypty (K.K.7).

2.2.11 Tapqyr Bala

Ertede bir jesir áiel bar eken. Áieldiń bir balasy jáne qyzy bar eken. Kedeı otbasy bolǵandyqtan eshqashan tamaqqa toıyp, bútin kiimder kie almaǵan eken. Arada uzaq ýaqyt ótse de kedeilikten qutyla almaǵan eken.

Bir kúni balasy kelip anasynan baqyttyń ne ekenin surapty. Anasy, balalarynyń ash qalmaıy, ústi-basy bútin bolıy jáne balalarynyń eshqashan jabyrqamaıy anasy úshin eń úlken baqyt ekenin aıtypty. Sonymen birge janyńda árdaiym durys jol kórsete bilgen adal dosyń bolsa budan asqan baqyt joq ekenin aıtqan. Sonda da uly anasynyń janyndan ketpeı oıyndaǵysyn taǵy surapty. Ányzdardaǵy qaharmannyń batyl bolǵandyǵy úshin árdaiym tabysty jáne baqytty bolatyndyǵy jaily estigenin jáne osynyń maǵynasy ne ekenin túsindirip berýin ótinedi. Anasy bunyń durys ekenin aıtqan. Egerde aldyna bir maqsat qoıyp árdaiym soǵan umtylatyn bolsa ol adamdy baqyt pen sátilik eshqashan tastamaıtynyn aıtqan. Eger adam balasy qalasa barlyq nársege qol jetkizetinin jáne baqytqa jetetinin aıtqan. Qus qanattarymen aspanǵa usha alatyndai adam balasy da armandarymen aspanǵa usha alatynyn aıtqan. Sol kezde balasy baqytty kútip otyрмаı baqyttyń sońynan ketetinin aıtyp jolǵa shyǵy úshin anasynyń ruqsatyn alypty. Anasy ulynyń jolda azyǵy retinde nanǵa maı jaǵyp salyp berip shyǵaryp salypty.

Jigit taılardy, qyrlardy jáne kólderdi asyp uzaq jol júrgennen keiın bir ormanǵa kelipti. Ol ormanda periler ómip súredi eken. Perilerdiń barlyǵy balany kóre salyp adam balasyn ol jerde ólim kútip turǵanyndan habary joq ekendigin aıtypty. Alaida bala ólimnen qoryqpaıtynyn aıtyp batyl jaıap beripti.

Bala men periler kúshterin synasý úshin mámile jasasypty. Bala, eger qara tastan qaisysy maı shyǵarsa sonyń jeńetindigin aıtypty. Aldymen periler qara tastan maı shyǵarýǵa tyrysypty biraq eshbiriniń qolynan kelmepti. Sodan soń kezek balaǵa kelgende perilerge bildirmesten bala qolyn qaltasyna salyp anasynyń nanǵa jaǵyp bergen maıdy qolyna jaǵyp perilerge tastan maı shyǵarǵanyn aıtypty. Kelisim boıynsha perilirdiń oǵan bas ıy kerektingin aıtypty. Periler de kelisim boıynsha balanyń aıtqanyna kónip balany úlerine alyp barypty. Qarnyn toıdyryp sonan keiın tósegin daıyndap beripti. Bala uıyqtatyn dep jatqan kezde perilerdiń óz aralarynda birdeme aıtyp jatqandaryn estip qalypty. Ony óltirmek bolǵandarynan kúmándanyp, túnde jatarda

kúrteshesin sheship jatqan jerine qaldyryp, tósegin shetke aparyp sol jaqta uıyqtapty. Tún ortasynda periler turyp balanyń uıyqtap jatqan jerine shatyrdań úlken tas laqtyrpyty. Tańerteń periler balanyń sap-saý ekenin kórgende qatty tańqalypty. Periler baladan qalaı uıyqtap turǵanyń surapty. Bala, óte jaqsy uıyqtaǵanyń tek shybyn-shirkeı biraz mazasyn alǵanyń aıtypty. Perilerdiń basshysy balanyń ólmegendigin kórip odan qorqa bastapty. Sótip ony periler áleminen qaitarý úshin balaǵa kóptegen sylyqtar men altındar berip, ony úıine deın aparyp tastaý úshin peri áskerlerine buıryq beripty.

Bala úıine qaityp bara jatqanda ormanda bir bórene kórip onyń anasyna qajet bolatynyn oılap sońynda erip kele jatqan perilerdiń ústine asyp qoıypty. Tań qalǵan periler bir-birine qarap balasynyń osyndaı kúshi bolsa anasy odan da kúshti ekenin oılapty. Bala úıine sap-saý oralypty. Sol kúnnen bastap kedeı otbasy eshnársege muqtaj bolmapty (K.K.10).

2.2.12 Jylqyshy Qul

Buryńǵy zamanda bir ámirli hannyń úsh tulpar attary bolyp, ol tulpar attaryń óziniń bir óte senimdi qulyna ǵana baqtyrady eken. Han seiilge shyǵarynda, hannyń minemin degen tulparyn atbaǵyshy quly erttep ákep berip, keshke qul tapsyryp alyp turady eken. Han álgi senimdi qulyna ótirik aıtpaıdy dep óte qatty senedi eken.

Bir kúnderde, hannyń ordasynda barlyq ýazirlerimen ózara keńesip otyrǵanda han otyryp, menin tulparlarym baǵyshy qulym ómirinde ótirik aıtpaıdy, mundaı ótirik aıtpaıtyn adam bolady eken dep. Sonda qasynda otyrǵan bas ýaziri: Taqsyraı ótirik aıtýǵa týra kelgende ótirik aıtpaıtyn adam balasy bola ma eken? Ol qulyńyzydyń ótirik aıtýyna týra keletin ister kezikpeı júz ǵoi dep. Sonda han, ol qulym ólip ketýine haıyr ótirik aıtpaıdy. Ol jónde men qatty senemin dep. Sonda ýazir turyp:

– Taqsyr, sol qulyńyzǵa ótirik aıtqyzsam qaitesiz, – dep. Sonda han turyp, «egerde sen sol qulyma ótirik aıtqyzsań men ornymnan túsip handyǵymdy saǵan beremin, eger ótirik aıtqyza almasań basyńda alamyn», – dep.

Bul sózge ýazirde kelisip, qulyńyzǵa úsh-tórt kún ishinde ótirik aıtqyzamyn dep, ýazir ordadan shyǵyp úıine kelipty. Ýazirdiń aı dese aı emes, kún dese kún emes, óte sulý úsh

qyzy bar eken. Ýázır úıne kelgen soń qyzdaryn shaqyryp alyp, «balalarym, men hanman osyndai ýáde toqtam jasap keldim, hannyń ana úsh tulparyn baǵatyn qulyna bir aýyz ótirik aıtqyza alsaq, qudai jarylqap men han boldym, al endi ótirik aıtqyza almasaq úsh balam ákeńnen úmit qylmańdar, men ólgen kisi», – depti. Sonda qyzdary otyryp, oıbai is qıynǵa aınalypty ǵoi, endi ol qulǵa qalai ótirik aıtqyzý kerek depti. Sonda ýázir turyp, «balalarym sender ákemiz ólimnen aman bolyp, muradyna jetsin deseńder, onyń ońai», – depti. Sonda qyzdary, oıbai, ol qul bizben bailyanysty ótirik aıtатыn bolsa, ol úshin kórsetken aqylńyzǵa bizder daıarmyz ǵoi depti. Sonda ýázir turyp:

– Balalarym ol jóndegi aqylym, búginnen bastap ol quldyń at baǵyp turǵan jerine úsheýiń úsh tın qonaq bolyńdar. Sender árqaisýı ol qulmen bir kesh birge jatyp, buyymtai suraǵanda, baǵyp tulparynyń biriniń basyn surap, úsheýiń úsh tınep, sol úsh tulpardyń basyn kestirip ákelseńder, ol qulda ótirik aıtpatyn shara qalmaıdy, – depti. Bul sózge qyzdary «maqul» dep birinshi kúni úlken qyzy túrlishe asyl kımderdi kiiip, hosh iisti mailardy jaǵynyp, beıne bir periniń qyzy sıaqtanyp, atbaǵýshy quldyń jatатыn úıne keledi. Aıdai bolyp sulý qyz qasyna jetip kelgende qul nederin bilme almaı, «hanshaym jolyńyz bolsyn», – depti. Sonda ýázirdiń qyzy ákesiniń úretýi boıynsha «men bas ýázirdiń qyzy edim. Ózimiz teńdes ýázir, bek

hazadalaryń balalary jastyq mahabbatpen oınap-kúlelik desedaǵy, solardyń ómir mahabbátinan sizdiń kúnińizdi artyq kórip, sizge kópten beri jan-dilimnen ǵashyq bolǵanymnan, sizdiń qasyńyzǵa bir tınep shyqsam dep, ádeıi izdep kelip edim. Eger ruqsat bolsa», – depti. Sonda qul qanyshaǵa, «oıbaıaý sizdiń mundaı oıyńyzǵa men daıarmyn», – dep, ol tındi ekeýi tamashamen ótkizip, qyz táńerteń úıne qaitpaqshy bolǵanynda, qul turyp «ıa hanysham kónilge alǵan búıimtaińyz bar ma?», – depti. Sonda ýázirdiń qyzy meniń suraǵanymdy beretin bolsańyz búıimtaiym bar depti. Sonda qul turyp «kónilińizde ne bolsada oryndaimyn demedim be, ne suraǵyńyz bolsada aıtyńyz», – depti. Sonda ýázirdiń qyzy: «tilegim tulpardyń biriniń basy edi» degende, qul sózge kelmesten, bir tulpardy alyp uryp, basyn kesip, bere salypty. Ýázirdiń qyzy basyn alyp úıne barypty. Hannyń qyzy ketkennen keıin qul buryńǵy ádetinshe hanǵa baryp, taqsyr tulparlar aman dep attardyń amadyq habaryn bere almaı ol kúni qalǵan eki atyn baǵyp, jata beripti. Ekinshi kúni keshinde ýázirdiń ekinshi qyzy hannyń qulyna qonaqqa kelip, ákesiniń úretýi boıynsha aldyńǵy tátesi sıaqty túrlishe kımderin kiiip

kelip, periniń qyzyndaı bolyp kelip, qonaq bolyp túnimen birge jatyp, erteńinde qaitarda eki tulpardyń biriniń basyn kestirip alyp, ákesine kelip baıandap beripti. Úshinshi kúni keshinde ýaziridiń kishi qyzy aldyńgy táteleri sıaqty at baǵýshy qulǵa kelip, qonaq bolyp, túnimen birge jatyp, erteńinde qalǵan úshinshi tulpardyń basyn kestirip alyp ketipti. Atbaǵýshy qul úsh kúnge dein hanǵa bara almaı tórtinshi kúni hanǵa baryp, attardyń amandyq habaryn bermekshi bolypty. Hanǵa ne aıtaryn bile almaı, basyndaǵy bórkin tór aldyna qoıyp, bórkin han qylyp qoıyp, ózi buryńgy ádetinshe esikten kirip kelipti.

– E, úsh kúnnen beri qaıdasyń, tulparlar aman ba?

– E, taqsyr, tulparlar túgel aman, sabyndap jýyldy, – dep turyp, basyn shaiqap, «joq munym bolmaıdy eken» dep, syrtqa shyǵyp ketipti. Eki ret qaıtyp oralǵanda bórkin:

– E, úsh kúnnen beri neǵyp kelmediń, tulparlar aman ba? – deıdi. Sonda qul:

– E, taqsyr, tulparlar daq buryńgydaı emes, úsh kúnnen beri jem-shóp jemeı qatty aýyryp tur deıdi de, joq dep, basyn shaiqap, bul da bolmaıdy, – dep taǵyda dalaǵa shyǵyp ketedi. Osylaısha áldeneshe qaıtalap jáne kirip kelip, han bolyp:

– E, sen úsh kúnnen beri neǵyp kelmediń? Tulparlar aman ba? – deıdi. Munan keıin ózi bala bolyp:

– E, taqsyr tulpar kónildegideı aman emes. Sebebi, tulpardyń úsheıide aýyryp, bireıi búgin ólip ketti dep turyp, basyn shaiqap-shaiqap, joq-jog, bul da bolmaıdy, bolmaıdy, – dep jáne dalaǵa shyǵyp ketip, tórtinshi ret qaıtyp kelip turyp, han bolyp:

– E, sen úsh kúnnen beri neǵyp kelmediń? Tulparlar aman ba? – deıdi. Keıin ózi bolyp:

– E, taqsyr tulparlar aman emes. Ózi han bolyp:

– E, ne boldy, tulparlar aýyryp qaldy ma? Ne boldy depti? Sonda atbaǵýshy qul:

– Taqsyr attar aýyrǵan joq, biraqta, úsheıide tiri emes, úsheıide ólip qaldy. Han bolyp:

– Oı mynaı ne sandyraqtap tur, aýyrmaǵan attar ólyshi me edi, oı, ne deısin? – deıdi. Ózi bolyp:

– Taqsyr, qairan tulparlardyń úsheýide aýyrmaı-aq ólip ketkeni ras – depti. Ózi han bolyp:

– Aýyrmaı qalaı óldi, sen mas bolyp turmysyń? – deıdi. Ózi bolyp:

– Taqsyr, han kesseńiz mini basym, sizdiń ýazirińizdiń úlken qyzy maǵan qonaqqa kelip, ol maǵan ǵashyq eken, menimen bir tún birge jatty. Ertesine qyz úıine qaitar kezinde men qyzdan ne búıimtaıyń bar dep suraǵanymda, maǵan myna baǵyp turǵan tulparyńnyń basy qajet dep surady, sonda sonda men sózge de kelmeı tulpardyń biriniń basyn kestim de qyzǵa berip jiberdim. Sonan ekinshi kúni keshte sizdin ýazirińizdiń ekinshi qyzy kelip, menimen taǵyda bir tún birge jatyp, ol qyzda qaitarynda bir tulpardyń basy qajett edi dep suraǵan soń, oǵanda bir tulpardyń basyn kesip berdim. Sonan ótken túni ýazirińizdiń úshinshi qyzy kelip, ol qyzda bir tún menimen birge jatyp, ertesin endi qalǵan bir tulpardyń basyn suraǵan soń, qalǵan bir tulpardyń basyn oǵanda kesip berip jiberdim, – dep, bórkin alyp, basyna kúip, buryńǵy ádetinshe óziniń han ordasyına baryp, hannyn ýazir bekterimen keńesetin úıine kirip kelgeninde hannyn bas ýaziri ishinde, ózge ýazirleri jáne bar, qansha adamdarymen han ordasynda otyr eken. Sonda han atbaǵyshy qulyna:

– E, sen úsh kúnnen beri qaıdasyń, tulparlar aman ba? – depti. Sonda atbaǵyshy qul:

– Taqsyr, tulparlar aman emes, qairan tulparlar aman bolmaı qaldy ǵoı – depti. Han ashýlanyp:

– E, ne bolyp qaldy? – deıdi. Qul:

– Taqsyr, han siz kesý úshin basymdy daıarlap keldim. Ol tulparlaryń aman bolmaǵan sebebi munandaı edi depti:

– Osydan úsh kún buryn, keshinde sizdiń bas ýazirińizdiń úlken qyzy maǵan kelip, qonaq bolyp, ekeýmiz bir tún birge jatyp, qaitarynda ne búıimtaıyń bar? – dep suradym. Meniń búıimtaıym ózińniń baǵyp júrgen tulparlaryńnyń basy degen soń, men bir tulpardyń basyn kesip berip jiberdim. Sonymen erteńgisi keshinde ýazirińizdiń ekinshi qyzy kelip, qonaq bolyp, menimen bir tún birge jatyp, ol qyzda qaitarynda, meniń qajetim tulpardyń biriniń basy edi degen soń, oǵan taǵy bir tulpardyń basyn kesip berip jiberdim. Sonan keıin túni keshkisin ýazirińizdiń úshinshi qyzy kelip, qonaq bolyp,

menimen bir tún birge jatyp, baǵana qatar kezinde ol da bir tulpardyń basyn suraǵan soń qalǵan tulpardyń basyn kesip berip jiberdim. Basymdy úsh tulpardyń basy úshin aldyńyzǵa ákelip turmyn, – depti. Sonda hanmen bás qylǵan bas ýázir qaltyrap, dirildei bastapty. Han úsh tulparynyń birdei ólip ketkenine renjip, otyrǵan kópshilikke ýázirimen bolǵan básterin baıandap beripti. Sonan keıin jendetterin shaqyryp, bas ýázirdiń basyn alǵyzyp tastap, onyń ornyna atbaǵýshy quldy bas ýázir etip sailapty. At baǵýshy qul ótirik aıtpaǵandyqtan aqyry muradyna jetip, ýázir bolyp ómir ótkizipti (K.K.11).

2.2.13 Hannyń Qyzy Ózine Qalai Jar Tańdady

Baıaǵyda bir hannyń elden asqan sulý, aqyldy qyzy bolypty. Han qyzynyn eshkimge atastyrmapty. Ol:

- Qyzym kimdi súise, soǵan barsyn, - deidi eken. Bir kúni hynnyń qyzy ákesine kelip:
- Áke, meniń erge shyǵatyn ýaqytym boldy, kimde-kim kónilime jaǵatyndaı sylyq ákelse, sol kisige rızalyǵymdy beremin. Osy oıymdy sizge aıtýǵa keldim, - deidi. Ákesi qyzynyń sózin maquldap:
- Eı, halayıq, kimde-kim qyzymnyń kóniline jaǵatyndaı sylyq ákelse, qyzymdy soǵan beremin, - dep, shahardaǵy hylyqqa jar salypty.

Han qyzynyń sulýlyǵyna esi ketken jigitter, baidyń myrzalary ár jerden kelip jatady. Biri ishik, biri patsay kóılek, endi biri altynmen áshekeılengen etik ákeledi. Han qyzynyń kóniline birde-biri jaqpady. Sylyq ákelgenderdiń basy salbyrap, úlerine qaitady. Osy mezgilde úsh shahardan úsh kisi baǵyn synamaqqa han eline qaraı shyǵady. Han eliniń kúre jolyna kelgende úsheyi bir-birine jolyǵady. Olardyń Birinde sylyqqa kilem, ekinshisinde aına, úshinshisinde bir alma bolypty. Jol-jónekeı úsh adam han qyzyna ákele jatqan sylyqtarynyń qasıetterin aıtady. Birinshi jigit:

- Meniń kilemim kózdi ashyp-jumǵansha qalaǵan jerińe jetkizedi, - deidi. Ekinshi jigit:
- Al, meniń anama qaraǵan adam jer ústinde ne bolyp jatqanyn kóredi, - deidi. Úshinshi jigit:

- Meniń almam - jańǵa shıpa, táńge dári. Eger almany jese, ólgen adam tiriledi, - deidi. Osy kezde kilemi bar jigit, anasy bar jigitke:

- Anańa qarashy, jer ústinde ne bolyp jatyr eken? - dep ótinedi. Jigit anańa qarap:

- Han qyzy kirpigi ǵana qımyldap, ál ústinde jatyr eken? - deidi.

Muny kórgen jigitter ekinshisiniń kilemine otyra salyp, han qyzy jatqan saraıǵa lezde qalyqtap ushyp keledi. Úsh jigit kelgenshe qyz ólip qalǵan eken. Sol arada úshinshi jigit baryp, almasyn jegizip, qyzdy tiriltip alady. Úsheyi de ákelgen sylyqtaryn tirilgen han qyzynyń aldyna tartady. Han qyzy kilemdi, anany óz ielerine qaitaryp beredi. Al, almasy bar jigitke turmysqa shyqpaq bolady. Sonda kilemi, anasy bar jigitter turyp:

- Bizdiń sylyǵymyz eshkimdikinen de kem emes, eger anamen qarap kórmesek, kilemge otyryp jyldam ushyp kelmesek, siz ólgen bolar edińiz. Nelikten siz alma ákelgen jigitti tańdadyńyz, - dep, ókpe aitady. Sonda qyz turyp bylai deidi:

- Kesh kelse de, ol jigit meni tiriltip alar edi. Bul bir, ekinshiden, men almasyn jep qoidym. Endi men ol almany qaitaryp bere almaıymyn. Al senderdiń aınalaryń men kilemderiń ózderinde, - deidi.

Eki jigit osylai sózden jeńilip, eline qaityp ketedi. Qyz alma ákelip tiriltken jigitke qosylyp, baqytty ǵumyr keshedi (K.K.12).

2.2.14 Úsh Aqyldy Keńes

Ertede bir baıdyń jalǵyz balasy jylqy baǵyp júirse, bir adam kelip:

- Balam! Bir úir jylqy berseń, men saǵan úsh aýyz nasıhat sóz úretein, - depti. Bala turyp:

- Qup! Berein, úretińiz, - deidi. Álgi kisi:

- Balam! Sýyn ishken qudyqqa túkirme, erteńgi asty tastama, oń qolyń tóbeles bastasa, sol qolyń arashashy bolsyn, - deidi. Bala bir úir jylqy beredi. Álgi adam jylqyny aıdap óz jónine ketedi. Keshke bala úiine keledi. Ákesi:

- Mal aman ba? - deidi. Balasy:

- Men úsh aýyz nasihat úrenip, bir aıǵyr úir jylqy berdim, basqa mal aman, - deidi. Ákesi ashýlanyp, balasyn qýyp jiberedi. Ákesinen túnilgen bala jańadan úlengen aıaǵy aýyr jas kelinshegine:

- Sen meni kút, ákemniń bir úir jylqysyn úsh úir jylqy etip qataratyndaı qazyna taýyp, qaityp kelemen, - dep qoshtasyp jolǵa shyǵady. Birneshe kúnder dalada qańǵyryp júrip, bir qalaǵa keledi. Qalany aralap júrip, hannýn ordasyna kezdesedi. Hannýn nókerleri munýn jat jerden kelgen, bóten adam ekenin sezedi de jón surady:

- Neǵyp júrgen adamsyń? Jumys istemeısin? - deidi.

- Denim saý, nege jumys istemeimin. Jumys tabylsa isterin, - dep jaýap beredi. Nókerler hanga kelip:

- Bir jolaýshy jas bala jigit, ózi aqyldy, esti kórinedi, qyzmetshi bolǵysy keledi, - deidi. Han shaqyrtyp kórse, boy symbatty, túri ádemi bala jigit eken, Han maqul kóredi de:

- Sen meniń esigimniń aldynda kúzetshi bolyp tur, - deidi. Bala esik kúzetshisi bolady. Bul eki ortada hannýn áieli buǵan ǵashyq bolady.

- Men sendik bolayn, onap-kúlip júrelik, - dep erteńdi-kesh analdyra beredi. Bala hannýn áieliniń sózine azady da, kónili aýady. Biraq kónili aýsa da: «Ákem meni nege aıdap jiberedi. Bir aıǵyr úirli jylqyny nege berdim? Shal «Sýyn ishken qudyqqa túkirme», - degen edi ǵoi, - dep, onýn úretken sózin esine túsiredi. Hannýn áieline kónbeidi. Balanyń bolmaıtynyn bilip hannýn áieli kúder úzip:

- Myna, jańa júrgen jaman, shirik: - «Meni qoınyńa al, dep qoımaıdy», - dep, hanga shaǵystyrady. Han erteń ony óltirmekshi bolyp, kómirshilerine:

- Erteń ertemen kim buryn kelse, sony otqa salyńdar, - dep, buıryq beredi. Sodan soń han balaǵa:

- Erteń baryp kómirshilerden bir qap kómir alyp kel, - dep buıryady.

Bala erte turyp kómirshilerge júgirip bara jatsa, bir kempir aldynan shyǵyp:

- E1, balam, dám tatyp ket! - deidi.

- Jumysym asygys, hannyn jumysy edi, - dep bala kete bergende:

- Balam-aý, ýaqyt áli erte goı! - deidi kempir. Sonda balanyń esine jylqy alǵan qarttyń nasihaty túse ketedi de, kempirdiń úine dám tatqaly kiredi. Sol eki arada hannyn áieli balany bir kórip qalgysy kelip sońynan júgiredi. Hannyn ámirin oryndaýǵa ázirlenip turǵan kómirshiler júgirip kelgen áieldi ustaı alyp, janyp turǵan otqa tastap jiberedi. Kempirdiń úinde tamaqqa aldanyp qalǵan bala kómirshilerden bir qap kómirdi ala sala, júgirip úine qatyp keledi. Han onyn tiri qatyp kelgenin kórip, tańdanady. Qarasa han ordasynda áieli joq. Árkimnen surady, eshkim bilmeidi. Bala neǵyp aman keldi dep, kómirshilerden han suratady. Kómirshiler:

- Hannyn óz jarlyǵymen hanymdy otqa tastadyq, - deidi.

- Men balany otqa salýǵa buıryp edim goı! Bala, sen jádigóimisiń, - dep, han balaǵa qaharlanady. Sonda bala:

- Taqsyr! Meniń bir qasyq qanymdy qisań sózdiń rasyn aıtayn, - deidi. Han ruqsat etedi. Bala:

- Taqsyr! Men bir baıdyń balasy edim. Jańada úlenip edim. Dalada jylqy baǵyp júrgenimde, bir adam kelip: «Bala, bir aıǵyr úir jylqy berseń, úsh aýyz nasihat sóz úiretemin», - dedi. «Maqul, bir aıǵyr úirli jylqy berein, úret», - dedim. Sonda álgi adam: «Balam, sýyn ishken qudyqqa túkirme, erteńgi asty tastama, oń qolyn ury bastasa, sol qolyn arashashy bolsyn», - dep edi. Men sony úrenip, keshke úge kelgen soń, osy sózdiń bárin ákeme aıtyp edim, ol kisi meni uryp-soǵyp, úden qýyp jiberdi. Sonan tentirep, sizdiń aldyńyzǵa keldim. Hanym meni erteńdi-kesh: «Menimen oınap-kúl» - dep, tynyshymdy aldy. Oınap-kúletin desem, bir aıǵyr úirli jylqy berip úirengen nasihatym esime tústi de, ózim sy ishken qudyqqa túkirgim kelmedi. Siz kómirshilerge barýǵa buıyrǵan soń, qapty alyp, ketip bara jatqanda, bir kempir: «Daıar turǵan dám bar, tatyp ket», - degen soń: «Erteńgi dámdi tastama» - degen nasihat esime kelip, kempirdiń úine bara qaldym. Sonan shyǵyp kómirdi alyp qattym. Meniń hanymnan habarym joq. Taqsyr! Sózimniń bolǵany sol, - deidi. Han munyn adaldyǵyna kózi jetip:

- Bárekeldi, anańa rahmet! Seniń kúnán joq eken. Hanym óz jazasyn ózi taýypty, - deidi de, kóp dúnieler berip, at mingizip, balany eline qaitaryp jiberedi. Bala júrip kele jatyp: «Men ketkeli birtalaı jyl boldy. Meniń úidegi áelim ne kúide eken?» - dep oıladı. Tünde aqyryn úine kelse, áeli bir jigitpen ońasha bólmede qatar qoıylǵan tósekte jatyr eken. Janynan qylyshyn sýyryp alyp, shabaryn degende, balaǵy nasihat sóz esine túsip, sol qoly men oń qolyn ustap, ne isterin bilmeı turǵan kezde áeli oıanady. Qorqyp tura kelip, óziniń kúieyin tanıdy. Bala ashylanyp áeline:

- Seniń bul ne qylǵanyń? Men dalada tentirep júsem, sen jigitpenen ońasha jatyrsyń. Asyqpa, jazańdy berermin! - deidi.

- Sizdiń munyńyz qate, qulaǵyńyzdy salyńyz, men sizge aıtayn: men siz ketkende, ózińizge málim, júkti emes pe edim? Bul ózińizdiń jigit bop qalǵan balańyz ǵoi! - deidi áel. Áeliniń qasyndaǵy óz balasy ekenin sonda bilip, jigit onymen qushaqtasyp kórisip, áelinen keshirim surap, tatýlasady, sótip, adaldyqpen muratyna jetipti (K.K.13).

2.2.15 Alyp Qara Qus

Erte zamanda bir patsha bolypty. Patshanyń úsh balasy bar eken. Eń úlkeniniń aty - Asan, ortanshysynyń aty - Úsen, al eń kenje balasynyń aty - Hasan eken. Hasan óte sulý, aqyldy, ári batyr, aq kónildi bala bolyp ósedi.

Patsha uıyqtap jatyp tús kóredi, túsinde bir ǵajayyp qus kóredi. Qustyń kúlse, aýzynan býdaq-býdaq gúl túsedi, jylasa, kózinen monshaq-monshaq marjan túsedi. Mine, patsha osy qusqa yntyq bolady. Dereý ornynan turysymen Asan men Úsendi shaqyryp alyp aıtady: «Men túsimde bir tamasha, ómirimde kórmegen qusty kórdim, ózi óte sulý, kúlse, aýzynan býdaq-býdaq gúl túsetin, jylasa, kózinen monshaq-monshaq marjan túsedi. Osy qusty qaidan da bolsa maǵan taýyp ákep beresińder. Egerde taýyp ákep bermeseńder, bastaryńdy alamyn», - deidi. Asan men Úsen ákesinen koryqqanynan: «Qaidan da bolsa taýyp ákep beremiz», - dep ýáde beredi de, jol júrip ketedi.

Bul ýaqıǵany Hasan bilmeidi. Hasan ákesiniń Asan men Úsendi kúlse, aýzynan býdaq-býdaq gúl túsetin, jylasa, kózinen monshaq-monshaq marjan túsetin qusqa jumsaǵanyn qyryq kúnнен keiın baryp bileidi. Asan men Úsendi osyndai alys jolǵ Erte zamanda bir

patsha bolypty. Patshanyń úsh balasy bar eken. Eń úlkeniniń aty - Asan, ortanshysynyń aty - Úsen, al eń kenje balasynyń aty - Hasan eken. Hasan óte sulý, aqyldy, ári batyr, aq kónildi bala bolyp ósedi.

Patsha uryqtap jatyp tús kóredi, túsinde bir ġajaryp qus kóredi. Qustyń kúlse, aýzynan býdaq-býdaq gúl túsedi, jylasa, kózinen monshaq-monshaq marjan túsedi. Mine, patsha osy qusqa yntyq bolady. Dereý ornynan turysymen Asan men Úsendi shaqyryp alyp aıtady: «Men túsimde bir tamasha, ómirimde kórmegen qusty kórdim, ózi óte sulý, kúlse, aýzynan býdaq-býdaq gúl túsetin, jylasa, kózinen monshaq-monshaq marjan túsedi. Osy qusty qaidan da bolsa maġan taýyp ákep beresińder. Egerde taýyp ákep bermeseńder, bastaryńdy alamyn», - deidi. Asan men Úsen ákesinen koryqqanynan: «Qaidan da bolsa taýyp ákep beremiz», - dep ýáde beredi de, jol júrip ketedi.

Bul ýaqıǵany Hasan bilmeidi. Hasan ákesiniń Asan men Úsendi kúlse, aýzynan býdaq-býdaq gúl túsetin, jylasa, kózinen monshaq-monshaq marjan túsetin qusqa jumsaǵanyn qyryq kúnnen keiın baryp bileidi. Asan men Úsendi osyndaı alys jolǵa jumsap, óziniń úıde qalǵanyna qapa bolyp, ákesine jylap keledi. - Áke, - deidi Hasan, - Asan men Úsendi jumsaǵan jaqqa meni nege jumsamadyńyz, álde meni ol ekeýinen jek kóresiz be, ıa bolmasa maġan senbedińiz be? Patsha aıtady: «Joq, balam, olai emes, men Asan men Úsendi óte qaterli qıyn jolǵa jumsadym. Al seni ol qıyn saparǵa jumsaýǵa qımadym!» Hasan ákesine jalynyp, sol qusty izdeýgerazylyǵyn alyp, el-jurty men qosh aıtysyp, eki aǵasynyń artynan ketedi. Qyryq kún buryn ketken aǵalaryn Hasan qýyp jetedi. Aǵayındy úsheýi bir úlken jolǵa túsip júre beredi. Bir kúnderi bulardyń júrip kele jatqan joly úsh aırylady: bir jol ońǵa, bir jol solǵa, bir jol týra betimen. Ár joldyń basynda úlken tas tur, tastyń betine oıyp jazǵan jazýy bar. Birinshi jolda - «Barsa, keler», ekinshi jolda - «Barsa, múmkin keler, múmkin kelmes», úshinshi jolda - «Barsa, kelmes» dep jazylǵan. Asan «barsa, keler» jolyna túsedi. Úsen «barsa, múmkin keler, múmkin kelmes» jolyna túsedi, al Hasan «barsa kelmes» jolyna túsip júre beredi. Birneshe aı, birneshe kún júrgennen keiın Hasannyń aldynan úlken qala kórinedi, qalanyń analasynda kóp kiik jayılyp júr. Hasannyń osy kezde azyǵy taýsylyp birneshe kúnnen beri as ishpei, ashyǵyp kele jatqan kezi eken. Kiiktiń bireýin atyp alayın dep, beline asynǵan sadaǵyn alyp kezene bergende, kiikterdiń bári mańyrıp Hasandy qorshap alyp, muńly daýyspen shýlaı ketedi. Hasan kiikterdi atpaıdy, «bul janýarlarǵa ne bolǵan» dep

oılap, eshnársege túsinbesten qalanyń ishine kiredi. Bir úlken saraidyń ishine kirip: «Kim bar?» - dep daýystap edi, eshkim jaýap bermedi. Jan-jaǵyna qarap edi, bir altyn tabaq tola qýyrylǵan etti kóredi, ábden ashyqqan Hasan etti jemekshi bolyp, tabaqqa qolyn sala bergende: «Áı, adamzat, tart qolyńdy!» - dep ústi-basy alba-julba, tisi aqsıǵan, túsinen adam qorqatyn bir kempir kelip, bir nárselerdi aıtyp aýzyn kúbirletti de, jerdi teýip qaldy. Osy kezde Hasan kiiкке aınaldy. Álgi kempir Hasannyń moınynan jetektep jańaǵy mańrap Hasannyń aldynan shyqqan kiiкterge aparyp qosty. Hasan adamgershilik túrinen aırylǵanmen, aqylynan adaspady agaların jumsap, óziniń úıde qalǵanyna qapa bolyp, ákesine jylap keledi. - Áke, - deıdi Hasan, - Asan men Úsendi jumsaǵan jaqqa meni nege jumsamadyńyz, álde meni ol ekeýinen jek kóresiz be, ıa bolmasa maǵan senbedińiz be? Patsha aıtady: «Joq, balam, olai emes, men Asan men Úsendi óte qaterli qıyn jolǵa jumsadym. Al seni ol qıyn saparǵa jumsaýǵa qımadym!» Hasan ákesine jalynyp, sol qusty izdeýge razılyǵyn alyp, el-jurtymen qosh aıtysyp, eki aǵasynyń artynan ketedi. Qyryq kún buryn ketken aǵalaryn Hasan qýyp jetedi. Aǵaıyndy úsheýi bir úlken jolǵa túsip júre beredi. Bir kúnderi bulardyń júrip kele jatqan joly úsh aırylady: bir jol ońǵa, bir jol solǵa, bir jol týra betimen. Ár joldyń basynda úlken tas tur, tastyń betine oıyp jazǵan jazýy bar. Birinshi jolda - «Barsa, keler», ekinshi jolda - «Barsa, múmkin keler, múmkin kelmes», úshinshi jolda - «Barsa, kelmes» dep jazylǵan. Asan «barsa, keler» jolyna túsedi. Úsen «barsa, múmkin keler, múmkin kelmes» jolyna túsedi, al Hasan «barsa kelmes» jolyna túsip júre beredi. Birneshe aı, birneshe kún júrgennen keıin Hasannyń aldynan úlken qala kórinedi, qalanyń aınalasynda kóp kiiк jaıylıp júr. Hasannyń osy kezde azyǵy taýsylyp birneshe kúnnen beri as ishpei, ashyǵyp kele jatqan kezi eken. Kiiкtiń bireýin atyp alaiyn dep, beline asynǵan sadaǵyn alyp kezene bergende, kiiкterdiń bári mańrap Hasandy qorshap alyp, muńly daýyspen shýlai ketedi. Hasan kiiкterdi atpady, «bul jańýarlarǵa ne bolǵan» dep oılap, eshnársege túsinbesten qalanyń ishine kiredi. Bir úlken saraidyń ishine kirip: «Kim bar?» - dep daýystap edi, eshkim jaýap bermedi. Jan-jaǵyna qarap edi, bir altyn tabaq tola qýyrylǵan etti kóredi, ábden ashyqqan Hasan etti jemekshi bolyp, tabaqqa qolyn sala bergende: «Áı, adamzat, tart qolyńdy!» - dep ústi-basy alba-julba, tisi aqsıǵan, túsinen adam qorqatyn bir kempir kelip, bir nárselerdi aıtyp aýzyn kúbirletti de, jerdi teýip qaldy. Osy kezde Hasan kiiкке aınaldy. Álgi kempir Hasannyń moınynan jetektep jańaǵy mańrap Hasannyń aldynan shyqqan kiiкterge aparyp qosty. Hasan

adamgershilik túrinen aırylǵanmen, aqylynan adaspady. Erte zamanda bir patsha bolypty. Patshanyń úsh balasy bar eken. Eń úlkeniniń aty - Asan, ortanshysynyń aty - Úsen, al eń kenje balasynyń aty - Hasan eken. Hasan óte sulý, aqyldy, ári batyr, aq kónildi bala bolyp ósedi.

Patsha ııyqtap jatyp tús kóredi, túsinde bir ǵajayıp qus kóredi. Qustyń kúlse, aýzynan býdaq-býdaq gúl túsedi, jylasa, kózinen monshaq-monshaq marjan túsedi. Mine, patsha osy qusqa yntyq bolady. Dereý ornynan turysymen Asan men Úsendi shaqyryp alyp aıtady: «Men túsimde bir tamasha, ómirimde kórmegen qusty kórdim, ózi óte sulý, kúlse, aýzynan býdaq-býdaq gúl túsetin, jylasa, kózinen monshaq-monshaq marjan túsedi. Osy qusty qaidan da bolsa maǵan taýyp ákep beresińder. Egerde taýyp ákep bermeseńder, bastaryńdy alamyn», - deidi. Asan men Úsen ákesinen koryqqanynan: «Qaidan da bolsa taýyp ákep beremiz», - dep ýade beredi de, jol júrip ketedi.

Bul ýaqıǵany Hasan bilmeidi. Hasan ákesiniń Asan men Úsendi kúlse, aýzynan býdaq-býdaq gúl túsetin, jylasa, kózinen monshaq-monshaq marjan túsetin qusqa jumsaǵanyn qyryq kúnнен кейін барып біледі. Asan мен Úsendi osyndai alys jolǵa jumsap, óziniń úide qalǵanyna qapa bolyp, ákesine jylap keledi. - Áke, - deidi Hasan, - Asan men Úsendi jumsaǵan jaqqa meni nege jumsamadyńyz, álde meni ol ekeyinen jek kóresiz be, ıa bolmasa maǵan senbedińiz be? Patsha aıtady: «Joq, balam, olai emes, men Asan men Úsendi óte qaterli qıyn jolǵa jumsadym. Al seni ol qıyn saparǵa jumsaýǵa qımadym!» Hasan ákesine jalynyp, sol qusty izdeýge razılyǵyn alyp, el-jurtyмен qosh aıtysyp, eki aǵasynyń artynan ketedi. Qyryq kún buryn ketken aǵalaryn Hasan qýyp jetedi. Aǵayındy úsheyi bir úlken jolǵa túsip júre beredi. Bir kúnderi bulardyń júrip kele jatqan joly úsh aırylady: bir jol ońǵa, bir jol solǵa, bir jol týra betimen. Ár joldyń basynda úlken tas tur, tastyń betine oıyp jazǵan jazýy bar. Birinshi jolda - «Barsa, keler», ekinshi jolda - «Barsa, múmkin keler, múmkin kelmes», úshinshi jolda - «Barsa, kelmes» dep jazylǵan. Asan «barsa, keler» jolyna túsedi. Úsen «barsa, múmkin keler, múmkin kelmes» jolyna túsedi, al Hasan «barsa kelmes» jolyna túsip júre beredi. Birneshe aı, birneshe kún júrgennen кейін Hasannyń aldınan úlken qala kórinedi, qalanyń amalasynda kóp kúik jayılyп жүр. Hasannyń osy kezde azyǵy taýsylyп birneshe kúnнен beri as ishpeı, ashyǵyp kele jatqan kezi eken. Kúiktiń bireyin atyp alayın dep, beline asynǵan sadaǵyn alyп kezene bergende, kúikterdiń bári mańyrap Hasandy qorshap alyп,

muńly daýyspen shýlaı ketedi. Hasan kúikterdi atpady, «bul janýarlarǵa ne bolǵan» dep oılap, eshnársege túsinbesten qalanyń ishine kiredi. Bir úlken saraidyń ishine kirip: «Kim bar?» - dep daýystap edi, eshkim jaýap bermedi. Jan-jaǵyna qarap edi, bir altyn tabaq tola qýyrylǵan etti kóredi, ábden ashyqqan Hasan etti jemekshi bolyp, tabaqqa qolyn sala bergende: «Áı, adamzat, tart qolyńdy!» - dep ústi-basy alba-julba, tisi aqsıǵan, túsinen adam qorqatyn bir kempir kelip, bir nárselerdi aıtyp aýzyn kúbirletti de, jerdi teýip qaldy. Osy kezde Hasan kúikke aıaldy. Álgi kempir Hasannyń moınynan jetektep jańaǵy mańyrap Hasannyń aldynan shyqqan kúikterge aparyp qosty. Hasan adamgershilik túrinen aırylǵanmen, aqylynan adaspady. Kóp kúikterden bólinip jańaǵy ózi kelgen jolyna túsip, alǵan baǵytyna qaraı júre beredi. Birneshe kún ótkennen keiin, aldynan jańadan soǵylǵan úlken saýletti bir saraı kórinedi. Kúik bolǵan Hasan sol saýletti saraidyń ishine kirdi, aldynan bir sulý qyz shyǵyp, kúikke qarap: «Sen kúik emessiń ǵoi, adamzatsyń ǵoi, egerde men seni adamgershilik qalpyńa keltirsem, sen meni alasyń ba?» - dep surap edi, kúik - Hasan til qatpady. Qyz aıtty: «Seni kúikke aıaldyryp jiberген meniń zalym anam ǵoi, seniń tilińdi de sóiletpei qoiypty ǵoi», - dedi de kúik - Hasannyń betine bir ýys topyraq shashyp jiberip edi, Hasan buryńǵysynan da sulý jigítke aıaldy. Hasan adam qalpyna kelgen soń qyzben sypaıy amandasyp, qyzǵa úlken alǵys aıtty jáne de basynan ótkizgen tarihyn baıan etti. Qyz da basynan ótkenketkenin Hasanǵa aıtyp berdi. Qyz aıtty: «Men sol seni kúikke aıaldyrǵan jalmaýyz kempirdiń jalǵyz qyzy edim, sheshemniń adamǵa jasaǵan dushpandyǵyna tóze almai, enshimdi alyp bólek shyǵyp edim. Men ómirimde adam balasyn kórmei jalǵyz ótermin dep qapalyqta otyr edim, qudaı seni maǵan kezdestirdi, men seniń sońyńnan qalmaımyn», - dedi. Hasan aıtty: «Men ákeme bergen ýademdi oryndamai, saǵan úylene almaımyn», - dedi. Qyz surady: «Ákeńe qandaı ýáde bergen ediń?» Hasan ákesiniń túsinde bir tamasha qusty kórgenin, kúlse, aýzynan býdaq-býdaq gúl túsetinin, jylasa, kózinen monshaq-monshaq marjan túsetinin aıtty. Sol qusqa ákesiniń kórýge qumar bolyp, eki aǵasyn «Sony taýyp ákelińder» - dep jumsaǵanyn, aǵalarynyń artynan baramyn dep óziniń ótinip, qandaı qıyndyq bolsa da tózip, qaidan da bolsa qusty taýyp ákelip beremin degen ákesine bergen ýádesin aıtty. Qyz Hasannyń bul sózin estip jylı berdi. «Sen bul qusty izdeitin bolsań maǵan joqsyń. Bul qus meniń qusym edi, adamsha sóilei alatyn edi. Menen bul qusty peri patshasynyń Kúljamal degen qyzy áskerimen kelip turyp tartyp alyp ketken edi. Ol periniń elin izdep tabarsyń-aý, biraq ta qusty

sağan oñalyqpen aldyra qoimas», - dedi. Hasan aıttı: «Men qandaı qıyndyqqa bolsa da tózyge tiispin, qandaı da bolsa qusty ákeme taýyp aparyp berý mindetim jáne boryshym, al qusty aman-esen taýyp alyp qaıtsam, aldymen sağan kelemen, senen basqa eshkimge úilenbeimin», - dedi. Qyz Hasannyń bettegen jaǵynan qaitpaıtúǵynyn bilgen soń, Hasańa ruqsat berip, jón siltedi. - Batysqa qaraı toqsan kún júresiń, odan keiın aldyńnan aspanmen talasqan biik taý kezdesedi, sen ol taýdyń ar jaǵyna toqsan kún degende ótersiń. Sol taýdyń arǵy túbinde úlken jalǵyz túp báiterек bar, sol báiterекtiń basynda samuryq qustyń uıasy bar. Seni, múmkin, sol samuryq periniń eline jetkizer», - dedi. Sodan keiın qyz aıttı: «Menin zalym sheshem tiri turǵanda ekeýmizdi birge ómir súrgizip qoımaıdy, bir zıanyń tıgizedi, meniń sheshemniń ajaly mynadan bolady», - dep bir sadaqtyń oǵyn berdi. - Qalaı qarap atsań da, meniń sheshemniń mańdaıyna tiedi, - dedi. Hasan sadaqtyń oǵyn alyp, kóp kidirmesten atyp jiberedi, atylǵan oq jalmaýyz kempirdiń mańdaıynan tıip sol zamatta óldi. Budan keiın Hasan qyzben qosh aıtysyp batysqa qaraı júrip ketti. Qyz aıtqandaı Hasan toqsan kún júrip aspanmen talasqan úlken taýǵa kezdesti, taýdyń ar jaǵyna toqsan kún degende zorǵa dep asyp tústi. Úlken jalǵyz túp báiterекке kelip saıasynda demalyp otyr edi: «Áı, adamzat, bizdi ólimnen qutqar, qutqar!» - dep shyryldaǵan samuryq qustyń balapandarynyń daýsyn estidi. Hasan: «Bul músápirlerge ne boldy?» - dep qarap edi, bir úlken aıdahar jyлан balapandardy jutýǵa ázirleńip, báiterекtiń basyna qaraı jyljyp órmelep bara jatyr eken. Hasan kóp oılanbaı, dereý qynaptaǵy qylyshyn sýryp alyp aıdahardy birneshe jerden shaýyp óltirdi. Samuryq qustyń balapandary ólimnen aman- esen qutylǵанын bilip, Hasańa kóp raqmet aıttı, ashyǵyp otyrǵan balapandar aıdahardyń etin jep toıyp aldy. Dál osy kezde qatty jel turyp, nóser jańbyr jaýdy. Hasan balapandardan surady: «Bul ne qylǵan jel, ne degen nóser jańbyr?» - dep. Balapandar aıttı: «Bul jel emes, bizdiń anamyzdyń qanatynyń lebi, al jańbyr degenimiz - bizdiń anamyzdyń kóz jasy. Bizdiń anamyz jylda osy báiterекtiń basyna jumyrtqalyp, balapan basyp shyǵarady eken. Anamyz balapandaryna tamaq izdep ketkende, jańaǵy siz óltirgen aıdahar ininen shyǵyp, bizdiń anamyzdyń basyp shyǵarǵan balapandaryn jep qoıady eken, bizdiń anamyz kelgenshe qaityp inine tyǵylıp qalady eken. Qazir bizdiń anamyz ań aýlap qaityp kele jatyr, bizderdi tiri kóremin be, álde aıdahar jep qoıdy ma dep jylap kele jatyr. Mine, ol jańbyr emes, bizdiń anamyzdyń kóz jasy», - dedi.

- Bizdiń anamyz, - dedi balapandar, - adamzattyń etine sonдай qumar. Sizdi kórse dereý jutyp jiberýi múmkin, sondyqtan siz bizdiń qanatymyzdyń astyna jasyryna turyńyz, - dedi. Hasan balapandardyń qanatynyń astyna jasyryndy. Bir mezgilden keiın samuryq qus kelip báterektiń basyna qondy. Samuryq qustyń salmaǵynan báterek uılıp jerge tidi. Balapandarynyń tamaǵyna kóp buǵy, kúik, taǵy basqa ańdardy alyp kelip úıip tastady. Balapandarynyń tiri ekenin kórip kóz jasy tyıylp, qýanyp ketti. Dál osy kezde jadyrap kún de shyǵyp, katty jel de tyıyldy. Bir kezde samuryq qus tamsanyp jan-jaǵyna qaraı berdi: «Adamzattyń iisi shyǵady, sender kórgen joqsýndar ma?» - dedi. Balapandar aıty: «Eger siz bir kasyq qanyn keshseńiz, biz adamzatty kórsetelik», - dedi. Samuryq «maqul» degendeı bas ızedi, balapandar qanatynyń astyndaǵy Hasandy kórsetip edi, samuryq Hasandy jutyp jibere jazdady. Balapandar shyr-shyr etip, anasynyń tamaǵynan ustaı aldy. Sodan keiın samuryq balapandarynan: «Bul adamzat senderge qandaı jaqsylıq istedi?» - dep surady. Balapandar aıty: «Bul adamzat aıdahardy óltirip, bizdi ajaldan qutqardy», - dedi. Samuryq Hasańǵa úlken alǵys aıtyp, ne jumyspen kelgenin surady jáne de qandaı járdem kerek dedi. Hasan basynan keshken yaqıǵany jasyрмаı aıtyp berdi jáne perilerdiń jerine jetkizip tastaıdy ótindi. Samuryq «maqul» dep jol qamyna kiristi. Balapandaryna ózi qaityp kelgenshe jeterlik aýqat jınap berip, jolda jeitin azyǵyn da alyp, ústine Hasandy mingizip periniń jerine qaraı ushady. Samuryq bir jeti ushady, muhıttan ótedi, shólden ótedi, ot dariasynan ótyǵe jaqyndaǵanda jeitin tamaǵy taýsylyp, basy aınalyp, kózi qaraýytqan samuryq sasty. - Eı, adamzat, baratyn jerimizge jete almaımyz-aý, meniń álim qurydy, qulaýǵa aınaldym! - deıdi. Hasan dereý eki sanynyń etinen eki japyraq et kesip, samuryqtyń aýzyna tosty. Samuryq Hasannyń bergen etin jep, kúshine keledi. Sodan keiın samuryq Hasannan suraıdy: «Bul qaıdan shyqqan et? Sonдай dámdi, ári kúsh беретin et eken», - deıdi. Hasan aıty: «Men sizge sanymnyń etin kesip berdim». Samuryq Hasannyń eki sanyndaǵy jarasyn dereý sıpap edi, jara jazylyp ketti. Osydan keiın kóp uzamaı-aq samuryq pen Hasan periniń jerine kelip jetti. Samuryq aıty: «Periler bir uıyqtasa qyryq kún uıyqtaıdy. Perilerdiń uıyqtaǵanyna qazır úsh kún bopty. Men seni osy jerde úsh kún kútemin, úsh kúnde qaityp kelmesen, men saǵan qaramaı-aq ushyp kete berem», - deıdi. Hasan úsh kúnde qaityp kelýge ýáde berip, qalaǵa qaraı ketedi. Qala óte sulý eken, ylǵı altynnan soǵylǵan, buryn mundaı sulý qala kórmegen Hasan qalany tamashalap, qusty da, samuryqty da umytyp ketedi. Hasan bir kezde qalany aralap júrip, bir úlken tamasha

soǵylǵan saraıǵa kiredi. Saraıdyń ishinde qyryq qyz uıyqtap jatyr, ar jaǵynda ońasha bir bólmede altyn kereýettiń ústinde taǵy bir qyz uıyqtap jatyr. Odan ári taǵy bir bólmege kirip edi - jaiýly dastarqan, neshe túrli tamaq. Tamaqtan alyp jein dep edi, bir nárese shańq ete qaldy: «Áı, adamzat, bireýdiń tamaǵyn nege ruqsatsyz jeisin?» - dep kúlip jibergende aýzynan býdaq-býdaq gúl túsedı. Hasan qarasa, óziniń izdep júrgen qusy eken, altyn qapasta otyr. Hasan qýanyp ketti. Qusty alyp samuryqqa tez qaitpaqshy bolyp, qusqa umtylǵanda qus shar ete tústi. «Sen meni alyp kete almaısyń. Egerde men ashshy daýsymmen saırasam, osy qaladaǵy uıyqtap jatqan perilerdiń bári oıanady. Al, seniń bir mysqal etiń bul jerde myń dilda turady, meni eskertpedi dep ókpeleme, endigisin óziń bil», - dedi. Hasan qusqa jalynyp jyly berdi. Jolda kórgen ýaqıǵalaryn jáne de qustyń buryńǵy egesimen qosylmaqshy bolyp ýádeleskenin aıtty. Qus Hasannyń kónilin qımar: «Maqul, meni alyp kete ǵoi, biraq jolda kórgen oqıǵalaryńdy aıtyp hat jazyp, ana bólek bólmede uıyqtap jatqan qyzdyń qaltasyna sal», - dedi. Hasan qustyń aıtqanyn orındady. Sodan keın qusty alyp samuryqqa keldi. Samuryq endi bolmasa ushıp ketein dep otyr eken. Hasan quspen samuryqtyń arqasyna minip kóp qıyndyq kórmeı, samuryqtyń balapandaryna aman-esen jetti. Ar jaǵyna jetý úshin samuryq qanatynyń bir qaýırsynyn úzip berdi. Hasan quspen samuryqtyń qanatynyń qaýırsynyna minip ýádelesken qyzyna keldi. Qyz qýanyp Hasandy, qusty bar yntasymen qarsy aldy. Birneshe kún demalǵan soń, Hasan qyzdy, qusty alyp, samuryq bergen qaýırsynǵa minip eline qarai júrip ketti. Birneshe kún júrgen soń, aldınan jaiay kele jatqan bir adamǵa jolyqty. Qarasa, óziniń ortanshy aǵasy Úsen eken, jolda jol azyǵy taýsylyp bir baıdyń malyn baǵyp kúnin kórgen, sodan keın eline jaiay qaityp kele jatyr eken. Ózi ábden ashtyqtan azǵan, kiimderi tozǵan. Hasan Úsendi sýǵa túsirip, ústine jańa kiimder kıgizdi, tamaqqa ábden toıǵyzdy. Sóitip, ózderimen birge qaýırsynǵa mingizip kele jatsa, Úseniń halinen de jaman azyp-tozǵan, bitı torǵaıdai, moıny yrǵaıdai bolǵan Asanǵa kezdesedi. Hasan Asandy da Úsen siaqty jýyndyryp, kiindirip, tamaqqa toıǵyzyp, qaýırsynǵa mingizip alyp júredi. Bir kúni bular bir jerge kelip qonady. Osy kezde Asan men Úsen ekeýi aqyldasady. «Bizdiń ákemiz buryn da biz ekeýmizden Hasandy jaqsy kórýshi edi, endi Hasan elge barǵan soń qusty men taptym, qyzdy da ózim taptym der, al bizdi ashtan óletin dep kele jatqan jerinen ózim tamaqqa toıyndyryp aldym der. Ákemiz ekeýmizdiń baıǵa jaldanyp mal baqqanymyzdy estise, meniń atyma daq keltirdińder dep darǵa asýy da múmkin. Qaitken kúnde de

Hasannyn kózin joıy kerek, sodan keın qusty ózimiz taýyp alyp keldik deımiz», - dedi. Ekeıi osylai etip kelisip, Hasanğa keledi. «Bizge qudyqtan sý alyp ber», - dedi. Hasan «maqul» dep beline jip bailap tereń shyńyraý qudyqqa túsedi. Asan men Úsen Hasan qudyqtyń dál ortasyna jetisimen jipti pyshaqpen kesip jiberedi. Hasandy qudyqqa tastagannan keın Asan men Úsen qyzdy «men alamyn», «men alamyn» dep talasyp qalady. Qyz ekeıine de timeı, aıdalağa qańgyryp ketedi. Asan men Úsen qusty alyp eline keledi. Ákesine qusty alyp kelgenin baıandady. Patsha Asan men Úsennen: «Hasan qaida?» - dep surady. Asan men Úsen: «Hasan bizdiń aıtqanymyzğa kónbeı, teńizdiń sýyna shomylyp jatqanda, jayyn jutyp qoıdy. Biraq biz jayındy óltirdik, Hasannyn kegin aldyq», - dedi. Patsha Hasannyn ólgenin estip, qatty qaiғыryp basyn kótermeı kún-tún jatyp alady. Dál sol kúni periler uıqysynan oıanady, peri patshasynyn qyzy qapastaғы qustyn joq ekenin bilip qalağa jar saladı. Qaltasyndaғы hatty kórip, qusty adamzattyń alyp ketkenin bilip, peri patshasynyn qyzy áskerimen qusty izdeýge aspanğa ushady. Hasannyn ákesi bir kúni ózi ornynan turmasthan: «Qusty sairatyńdar!» - dep buıryq beredi. Qusty altyn qapasqa otyrғыzyp sairatady. Qus qaiғыly, muńly ún, ashshy daýyspen sairady. Dál osy kezde aspanda ushyp, qusty izdep keń aspandy kezip júrgen periniń qyzynyn áskerleri Hasannyn eliniń ústinen adam bolyp túse beredi. Aspannan adam jaýған soń, Hasannyn eliniń adamdary úreilenip, qorqyp patshağa kelip tyғыlady. Peri patshasynyn qyzy áskerimen qustyn turған jerine kelip, patshany aldına shaqyrady. Patsha jatqan ornynan turyp kiimin kiip, belin býynyp, allağa sıynyp, peri patshasynyn, aldına keledi. Peri qyzy patshadan surady: «Eı, adamzattyń patshasy! Myna qusty qai balańyz alyp keldi, sony mağan kórsetińiz, men sizdiń sol balańyzben sóileser edim», - dedi. «Áı, peri qyzy! Osy qusyńdy men túsimde kórip, bir kóryge qumar bolғаным ras. Alyp kelińder dep úsh balamdy jumsaғаным ras. Al, sol úsh balamnyn ekeıi aman qaityp keldi, al eń kishisi jaqsy kóretin balam qaitpady, jolda balyq jutty dep keldi, ótirik-rasyn áli anyqtaғаным joq. Al, sol balamnyn qaiғыsynan myna qusty osy birinshi ret kórip turmyn, endigisin ana tiri kelgen eki baladan surańyz!» - dedi de patsha úıine ketti. Peri qyzy Asan men Úsendi shaqyryp: «Qalai alyp qaittyńdar, sony aıtyp berińder», - dedi. Asan men Úsen: «E, qalai alyp qaittyńdar destin nesi bar, júrik atpen bardyq ta, alyp qaittyq», - dedi. Peri qyzy aıttı: «Sender shyndaryńdy aıtpai otyrsyńdar, báribir men qazir qusty sóiletemin, qus barlyq shyndyqty aıtyp, senderdiń sózderiń ótirik bolsa, bastaryńdy alamyn!» - dedi de qusqa

«sóile» dep belgi berdi. Qus jolda bolǵan oqıǵanyń bórin aıttı: «Hasan aq kónil, qaıyrymdy jigit eken, jylap qoımaǵan soń, ergenim ras, Hasan meni alyp meniń buryńǵy ıemniń úıine ákeldi. Sodan keıin bárimiz osy jaqqa qaraı kele jatqanymyzda jolda azyp-tozyp, ashyǵyp kele jatqan Asan men Úsendi kezdestirdik. Hasan bul ekeýin tamaqqa toıyndyryp, kúim kúindirip edi, bular Hasańǵa qastyq oılap qudyqqa aldap túsirip tastap ketti. Sodan keıin meniń buryńǵy ıemdi ekeýi «men alamyn», «men alamyn» dep talasyp edi, ol qyz ekeýine de timeı, aıdalaǵa qańǵyryp ketti. Olardyń ashtan óletin yaǵy bolǵan joq, áli tiri bolýy múmkin», - dedi. Peri qyzynyń bir áskerı jer júzin bir saǵatta analyp shyǵatyn júrik eken, peri qyzy sol júrikti jumsady, al Asan men Úseniń basyn kesip aldy. Peri kyzynyń munysyna baryn óz qulaǵymen estigen patsha qarsy bolǵan joq. Asan men Úseniń basy alynyp bolǵan kezde júrik peri Hasan men qyzdy alyp keldi. Peri qyzy Hasannyń batyrlyǵyna, adamgershiligine rıza bolyp, qusty óz qolynan Hasannyń ákesine syılaıdy. Patsha peri qyzyna alǵys aıtyp qyryq kún toı, otyz kún oıyn jasady. Peri qyzy áskerimen qonaq boldy. Sonymen adal adamdar óz maqsattaryna jetip, baqytty ómir keshti (K.K.14).

2.2.16 Bilimdi Jigit

Ertede bir bilimdi jigit bolypty. Bir kúni jigit ózine laıyqty jar izdep jolǵa shyǵady. Jolda kele jatyp bir kisige jolyǵady. Jón surasady da, barar joly bir bolǵannan keıin:

- Ata, joldy qysqartayyq, - deıdi. Qart:

- Iapyrym-aı, mynaı bir kesepatty adam bolmasa ıgi edi? Sóziniń túri jaman eken dep oılap, jaıap qaıyrmaı, betine ajyraıyp qarap qoıady. Munan keıin jigit te úndemeı kele jatady da, orylmaǵan, biraq pisip turǵan egindi kórip:

- Ata, myna egin sizdiń eldiki me? - deıdi. Qart:

- Ia, bizdiń eldiki, - deıdi. Jigit:

- Iesin bilesiz be? - deıdi. Qart:

- Bilemin, - deıdi.

- Olai bolǵanda, bul ózi jelinip qoiǵan egin be, joq, jelinbegen egin be? - deidi. Qart taǵy da betine ajyraıyp qarap qoiady da: «Iapyrym-aı, mynanyń bir sózinen bir sózi soraqy boldy-aı! Orylmaı turǵan egindi kóre tura, bul ne aıtqany?» - dep oılaıdy. Onan ótip, jolshybaı bir elge kezdesedi. Bul eldiń adamdary bir ólgen kisini kóterip, qabirge qoiǵaly apara jatyr eken. Jigit:

- Ata, myna kisini bilesiz be? - dep suraıdy. Qart:

- Bilemin, - deidi. Jigit:

- Ata, myna kisi ólgen adam ba, ólmegen adam ba? - dep suraıdy. Qart shydaı almaı:

- Ólmese jerleýge aparmaıdy ǵoi! - dep jigittiń betin qaiyryp tastaıdy. Jigit úndemeidi. Kóterip kele jatqan óliktiń qabiri jolda eken. Bular qabirshilerge keledi de solarmen birge ólikti qoıysady. Bylai shyqqannan keiin:

- Ata, álgi kisi ólmegen eken, - deidi. «Ia, qudaı, mynanyń kesepatynan qutqara kór. Kóрге kómip tastaǵan adam ólmeı me eken? Bul ne degen aqymaq!» - deidi qart ishinen. Kún kesh bolady, ekeıi qarttyń úine keledi. Qart ony unatpasa da, kúni boıy joldas bop, birge kelgen soń, qondyrmasqa bolmaıdy. Qonaǵyn úine kirgizedi de boıjetken jalǵyz qyzy bar eken, sony ońasha shaqyryp alyp:

- Shyraǵym, menimen birge úige bir jigit keldi, meıman et! Biraq súkimsiz minezi bar. Sózinde kesepaty zor adam, - deidi.

Qyz tamaq ákelip berip, qonaqpen sólesip kórse, sózi maǵynaly, keskini de ajarly eken. Qyz: «Iapyr-aı, ákemniń aıtqany osy kisi me, basqa jigit pe?» - degen oımen ákesine keledi de:

- Áke, sizben erip kelgen joldasyńyz eki kisi me, álde bir kisi me? - deidi. Ákesi:

- Jalǵyz kisi, - deidi.

- Úide otyrǵan qonaq sol ma? - dep, suraıdy qyz. Ákesi:

- Iá, sol, - deidi. Qyz:

- «Sózinde kesepaty zor», - degen adamyńyz osy bolsa munan qandaı kesepat kórdińiz?
- deıdi. Qart:

- Oıbaı, shyraǵym, onyń kúni boıy sóilegen sózinde kesepatsyz bir sóz joq. Áýeli ol: «Jol qysqartayyq», - dedi. Men: «Jol qalaı qysqarady?» - dep edim. Ol: «Birimizdi-birimiz kezek arqalap otyrayyq», - dedi. «Ol meni, men ony qalaı arqalamaqshymyz», - dep oıladym. Munysy bylaı tursyn. Onan ótip pisip turǵan eginge kez kelip edik: «Ata, myna egin jelinip koıǵan ba, jelinbegen be?» - dep surady. «Orylmaı turǵan egindi kim jep qoıady?» - dedim men. Bul munymen tursyn. Bir kisi ólip, ony tabytqa salyp, qoıǵaly apara jatyr eken, sony kóre sala: «Ata, myna kisi ólgen adam ba, ólmegen adam ba?» - deıdi. Onan shyǵyp kele jatyr edik: «Ata, jańaǵy adam ólmegen eken», - dedi. - Mine, men onyń osyndai tórt kesepatty sózin estidim, - deıdi. Sonda qyz turyp:

- Áke, bul sózder kesepatty sózder emes, zor maǵynaly sózder. - Siz onyń aıtqan sózine túsınbegen eken siz. Onyń birinshi - «Kezek arqalasyp otyralyq» - degeni: «Kezekpe-kezek áńgime aıtyp otyralyq, jol qysqarsyn» - degeni. Ekinshi: «Myna egin jelingi be, jelinbegen be?» - degeni: «Baıdiki me, kedeıdikime?» - degeni. Baıdiki bolsa - óz kóligimen, kisi jaldap jyrtyp, óz tuqymyn sebedi, ónimin erteń ózi alady. Al bul jelinbegen bolyp sanalady. Kedeıdiki bolsa, ol sorly tuqymdy nesiege satyp alady, jerdi kólik jaldap jyrtady da, túsken ónimi boryshtan aspaıdy. Sondyqtan ol shıkideı jep qoıǵanmen bir esep bolady. Úshinshi: «Ólgen adam ba, ólmegen adam ba?» - dep, suraǵany: «Balasy bar ma?» - degeni. Ol ólgen adamdy qabirge salǵanda onyń balalary qabirdiń basynda, barlyǵy búlinip jylap turǵan shyǵar, ony: «Ólmegen adam eken», - degeni sol bolý kerek. Artynda qalǵan balasy bar adamnyń aty joıylmaıdy, sondyqtan: «Ol ólmeıdi», - degen sózi eken. Siz ol jumbaǵyn sheshe almaǵan eken siz, - degen soń, qart óziniń qate oılaǵanyn sezedi de, jigittiń qolyn alyp:

- Men seniń aıtqan sózderińe túsine almaı, ishimnen soǵan qatty renjip edim. Olaı emes, sen aqyldy jigit eken siń. Myna meniń qyzymmen ekeýińniń aqylyń teń, ekeýiń birge ómir súrińder, - dep, qyzyn soǵan beripti (K.K.15).

2.2.17 Salaqbaı jáne Túlki

Túlki ormanda ańshylarǵa ustalyp qalmas úshin aqyryn ketip bara jatyp qustyn iisin sezip qorypty. Júgirip iis shyqqan jerge barsa otqa pisip jatuan qusty kóripti. Ańshylardyń ol qusty umytyp ketkenin oılap qusty jeýge umtylganda tuzaqqa túsip qalypty. Tuzaq aiaqtaryn qatty qysyp qalgany úshin shyǵa almapty.

Ertesi kúni ańshy Salaqbaı tuzaqqa túsken túlkini kórip qatty qýanypty. Biraq túlki jalyna bastapty. Eger bosatsa, qoılar, aq otaý men bir qyz ákep beretine yáde beripti. Salaqbaı túlkige senbepti biraq bir múmkindik beripti. Túlki ony aldamaıtynyn jáne yádesinde turatynyn aıtypty. Salaqbaı túlkini bosatypty.

Túlki júgirip baidyn otaýyna kelip qyzyn Salaqbaıǵa berýge usynys jasapty. Onyn qaladaǵy eń baı adam ekendigin jáne qyzyn berse odan saıyn baı bolatyndygyn aıtypty. Baı, túlkiniń aıtqandaryna senip qyzy úshin elý qasqyr men elý qoı surapty. Baı, túlkini tamaqqa toıdyryp shyǵaryp salypty. Túlki etke toıyp keterinde úlken etten ózimen birge alyp ketipti. Ketip bara jatqanynda ony jolda qasqyr kórip et berýin surapty. Túlki: "Et jegiń kelse elý qasqyrdy shaqyr men senderdi bir baidyn toına alyp baramyn" depti. Qasqyr qýanyp dostaryna júgirip ketipti.

Ertesi kúni túlki elý qasqyrdy alyp baıǵa kelipti. Baı qasqyrlardy temirden jasalǵan qorasyna qamap qoipty. Baı, túlkige rahmet aıtyp taǵy da etke toıdyryp jiberipti. Túlki taǵy da ózimen birge úlken et alyp qoılarǵa kelipti. Olardy da aldap baıǵa alyp barypty. Baidyn qalaǵandaryn oryndaǵannan keiın túlki kúıeybalany ákelýge ketipti. Salaqbaıǵa baryp baidyn qyzyn alatyndaryn aıtypty. Salaqbaı qyzdy ákelý úshin ústinde durys kúiminiń joqtygyn aıtypty. Túlki, Salaqbaıǵa japyraqtar men gúlдерden ádemi kúim tigip beripti.

Baidyn úi ózenniń jaǵasynda eken. Ertesi kúni tańerteń ekeýi ózenniń jaǵasyna barypty. Túlki, Salaqbaıǵa ózenge sekirýin ótinipti. Salaqbaı ózenge sekirgennen keiın túlki, baidyn aýylyndaǵylardan kómek surap aıqailapty. Syda júzip júrgende Salaqbaidyn ústindegi kúimderi jyrtylyp qalypty.

Túlki, baidyn adamlaryna sońdarynan qaraqshylardyń qýyp attaryn tartyp alǵandaryn jáne olardy kórgen soń qaraqshylardyń qashyp ketkendigin aıtypty. Baidyn adamdary

Salaqbai men túlkini qutqarypty. Olardy otaýlaryna aparyp Salaqbaıǵa barqyt shapan men qyzyl etik kızıpti. On kún toı jasap olardy kútkennen keın barlyǵy Salaqbaidyń otaýynda qonaq bolýǵa sheshim qabyldapty. Sol sátte Salaqbai otaýynyń bolmaǵandyǵy jáne bai emes kedeı bolǵandyǵy úshin qatty qobaljyp tún ortasynda ormanǵa qashyp ketýdi oılapty. Biraq túlki: "Jaqyndaryńa jalǵan aıtpa, aınalańdaǵylarǵa syryńdy aıtpa" dep esh ýaıymdamastan oǵan senýin jáne bári jaqsy bolatynyna ýáde beripti. Salaqbai áıeli, enesi, qainatasy jáne qonaqtarmen birge aýylına qarai bet alypty. Túlki aldarynda júgirip ketip qalypty. Jolda qoilardyń otaryn kóripti. Qoıshylardan olardyń kimniń qoilary ekenin surapty. Qoıshylar Aıdahardyń qoilary ekendigin aıtypty. Sol kezde túlki ar jaqtan kele jatqan áskerler aıdahardyń dushpandary ekendigin aıtypty. Qoıshylar qoryqqandarynan sasqalaqtap qalǵan kezde túlki taǵy da bir qýlyǵyn iske asyrypty. Eger bul qoilardyń Salaqbaidyki ekendigin aıtsa qutylatyndyǵyn aıtypty. Alda taǵy qoilardy kórip qoıshylardy taǵy solai aldapty. Qoıshylar, qonaqtarǵa bútkil qoidyń Salaqbaidyki ekendigin aıtypty. Qainatasy, kúıeýbalasynyń bai bolǵanyna qatty qýanypty al Salaqbai bolsa ótirigi ashylıp qalýdan qatty qorqypty. Alysta jarqyrap turǵan aq otaýdy kóripti. Túlki solardyń otaýy ekendigin jáne baryp dastarhan daıyndaýy úshin qonaqtarǵa sol jerde kútylerin ótinipti. Ol aq otaý aıdahardyki eken jáne túlki otaýǵa jylap kiripti. Aıdahardy, atty áskerler óltirý úshin izdep júrgenin aıtypty. Aıdabar syrtqa shyǵyp kóptegen atty áskerlerdiń oıpen kele jatqanyn kórip qatty qorqypty. Túlki endi qashý úshin tym kesh bolǵanyn jáne sabannyń artyna tyǵylýy kerektegin aıtypty. Aıdabar úıilip jatqan sabannyń artyna tyǵylǵan sátte túlki otty sol jaqqa tastap jiberedi. Qonaqtar otaýdaǵy órtti kóripti. Túlki dastarhan jayyp salqyn qymyzben qarsy alypty. Sol jerde toı jasap, qonaqtary rıza bolyp qaitypty.

Túlki taǵy da ańshylar júrgen ormanǵa qaitqysy kelmeı Salaqbaidyń janynda qalypty (K.K.16).

2.2.18 Qotyr Torǵai

Bir qotyr torǵai sheńgelge qonyp otyrsa, qotyrynyń qatparlangan aýzyn sheńgeldiń tikenegi sydyryp ketipti. Torǵai ashýlanyp:

– Qap bálem, seni eshkige aıtpasam! — dep, eshkige kelip:

- Eshki, eshki, ana sheńgeldiń syldyrmaǵyn nege jemeisín? Eshki:
- Ony jemek túgil, ózim laqtaı almaı jatırmyn. Torǵaı:
- Qap bálem qasqyrǵa aıtpasam!
- Qasqyr, qasqyr, ana eshkini nege jemeisín? Qasqyr:
- Ony jemek túgil, ózim baidyń jabaǵysyn jep, taýysa almaı jatırmyn. Torǵaı:
- Qap bálem, seni jylqyshyǵa aıtpasam!
- Jylqyshy, jylqyshy, ana qasqyrdy nege uryp almaısyń? Jylqyshy:
- Ony uryp almaq túgil, ózim uıqym qanbaı júr. Torǵaı:
- Qap bálem, seni baıǵa aıtpasam!
- Baı, baı, ana jylqyshyńdy nege urmaısyń? Baı:
- Ony urmaq túgil ózim qospamdy túgese almaı jatırmyn. Torǵaı:
- Qap bálem, seni tyshqanǵa aıtpasam!
- Tyshqan, tyshqan, baidyń qospasyn nege jemeisín? Tyshqan:
- Ony jemek túgil, ózim inimdi qaza almaı jatırmyn. Torǵaı:
- Qap bálem, seni balalarǵa aıtpasam!
- Balalar, balalar, ana tyshqandy nege uryp almaısyńdar? Balalar:
- Ony urmaq túgil, ózimiz asyǵymyzdy oınaı almaı jatırmyz. Torǵaı:
- Qap bálem, senderdi kempirge aıtpasam!
- Kempir, kempir, ana balalardy nege urmaısyń? Kempir:
- Olardy urmaq túgil, ózim júnimdi sabı almaı jatırmyn. Torǵaı:
- Qap bálem, seni quynǵa aıtpasam!
- Quyn, quyn, kempirdiń júnin nege ushyрмаısyń?

Quıyn soǵyp, kempirdiń júnin ushyrpy, kempir kelip balalardy urdy; balalar tyshqandy uryp jiberdi; tyshqan baıdyń qospasyn testi, baı jylqyshyny urdy; jylqyshy qasqyrdy uryp aldy; qasqyr eshkini jedi; eshki sheńgeldiń syldyrmaǵyn jedi. Sótip, qotyr torǵaı óshin aldy (K.K.17).

2.2.19 Ákesiniń Ulyna Ósieti

Bir baı óler ýakytynda ulyn shaqyryp alyp: - Ulym, men ólgen soń juma saıyn qyz alyp, qala saıyn úi sal. As jeseń, bal je, - dep, ósiet aıtypty.

Baı dúmeden ótip, uly atasynyń ósietin oryndaı bastaıdy: juma saıyn qyz alyp, qala saıyn úi salady. As ishse, bal iship, aqshasyn bitiredi. Sótip, jigit jarly bolady. Bir kúni jigit dalaǵa shyǵyp biraz júrip, bir úilgen tastyń tasasyna otyryp, bórkín qolyna alyp basyn ustap otyrǵan ýaqytta, bir jaqtan bir shal kelip jigitke sálem beredi. Jigit sálemín alǵan soń, ol adam janyña otyrady da jigitke:

- Neǵyp otyrsyń? - deidi. Jigit:

- Jáı otyrmyn, - dep jaýap beredi. Shal:

- Shynyńdy aıt! - dep qysa bastaıdy. Jigit esh nárese aıtpaıdy. Shal:

- Syryńdy jasyрма! Men saǵan jaqsylyq kórsetemin, - deidi. Jigit:

- Meniń atam baı adam edi, sol atamnyń óler aldynda aıtqan ósietin oryndaimyn dep, kedeı boldym, - deidi. Shal:

- Qandaı ósiet aıtyp edi? - deidi. Jigit:

- Áyelgi ósieti: «Men ólgen soń juma saıyn qyz al», - dep edi, men atamnyń sol ósietin tutyp, juma saıyn qyz aldym. Ekinshi ósieti: «Qala saıyn úi sal», - dep edi. Men qala saıyn úi saldym. Úshinshi ósieti: «As ishseń, bal je», - dep edi. Men bul ósietin de oryndap, ár kúni bal jedim. Solai etip, úsh jylda barlyq aqsham taýsyldy, - deidi. Shal turyp jigitke:

- Sen atańnyń ósietin uqpaǵan ekensiń, óitkeni atańnyń: «Juma saıyn qyz al» - degeni: «Áielińmen syılas bol, qadirińdi ketirme. Sonda ǵumyr boıy tatý-tátti ómir súresiń» -

degeni. «Qala saıyn úı sal» degeni: «Qala saıyn dostaryń bolsyn, barǵanda túsetin» - degeni edi. «As ishseń bal je» - degeni: «Eńbek istep as ishseń, baldan tátti bolady» - degeni edi, - dep, qart óz jónine ketipti.

Jigit ákesiniń tereń maǵynaly ósietine sonda ǵana túsinipti (K.K.18).

2.2.20 Ógiz

Balaǵy ótken zamanda bir shal men kempir ómir súripti. Jalǵyz sıyrdyń súti-olardyń qoregi bolypty. Sondyqtan sıyrdyń buzaıy sútke jarymaı óle beripti.

- Kempir, ashyqsaq, ashyǵaıyq, bir jylǵa birnárse etip shydarmyz. Endi sıyrdy saımaı-aq qoıshy, sútin buzaıy emsin deidi shal.

- Jaraidy, saımasam saımaıyn, buzaıy ýyzǵa jarysyn deidi kempir.

Úsh kúnnen soń sıyr erkek buzaıy týady. Buǵan qýańǵan olar qansha taryqsa da, ashyqsa da sıyrdy saımaı, barlyq sútin buzaıǵa beredi. Enesiniń bar sútin bir ózi emip ósken buzaıy úlken ógiz bolyp shyǵady. Kúnderdiń bir kúnde ol óziniń semizdigine masattanady. Osyndai zor, sulý denemmen myna bir jaman sıyrlardyń ishinde jaılyp júrgenim laıyqsyz eken, túelerge baryp qosylǵanym durys shyǵar dep oılanady ógiz.

Ózin erekshe zor sezinip júrgen ol barynsha - aq túie bolýǵa tyrysyp baǵady.

Olardyń jegen shóbin jeidi, alys shólge ketip, sortań jalaidy. Aqyrynda shólden qatyp, ishi aıyryp, shydaı almaidy.

- Ábden óletin boldym, jylqylarǵa barıyn. Olar túeden kishirek qoı, azaby da jeńilirek bolar deidi.

Jylqylar ishinde júrgen de oǵan jaısyz bolady. Solarǵa ilesip, qatarlarynan qalmaı shaıyp júremin dep ábden sharshaidy.

Bir kúni qasqyr tıip, jylqylar dúrkireı qashady.

Bul ilise almaı ardalada qalyp qoıady. (Jylqylar qashyp ketedi de, ógiz qora qasqyrdyń qorshaıynda qalady).

- Mó-ó-ó-óóó! Qutqaryńdar meni. Qutqaryńdar! Mó-ó-ó! Mó-ó-ó-óóó! Kim bar mańaıda? Mó-ó-ó! Dep mónireıdi ógiz.

- Bul ne aıqai? Qulaq túrindershi!

- Tanys daýys qoi ózi.

- Qaidan shyqqan daýys?

- Júrińder, jota asyp qarayyq deıdi, -sıylar.

Tabyn sıyr jotaǵa shyqsa, sol baraǵy ózderin mensinbei jylqylarǵa baryp qosylǵan ógiz qasqyrlardyń qorshaıynda qalǵan eken.

Olar ógizdiń jaman qylyǵyna eshbir kek saqtamastan, ógizdi qasqyrlardan qutqaryp alady.

- Men senderdi renjittim. Óz týystarymnan bólinip kettim. Aqylsyzdyǵymnan osyndaı jaǵdaıǵa tap boldym. Tatý bolǵan, týystarmen bir júrgen qandaı jaqsy! «Bólingendi bóri jeıdi!», -degen osy eken. Keshirińder meni, mó-ó-ó-óóó! Dep keshirim surapty ógiz (K.K.19).

2.2.21 Túlki men Bódene

Túlki men bódene ekeıyi aırylmas dos bolypty. Eki dos talai jerdi sharlapty, talai qyzyq kóripti. Kúnderde bir kúni:

- Dosym, meni bir kúldirshi, - depti túlki.

- Jaraidy, kúldireiin. Sen meniń artymnan er de otyr. Men ushamyn da otyramyn, - depti bódene. Sonymen bódene ushypty da otyrpty, túlki jele jortyp, eripti de otyrpty. Bir jerge kelse, bir kempir sıyr saýyp otyr eken, shaly buzaıdy ustap tur eken. Bódene ushyp baryp, sıyr saýyp otyrǵan kempirdiń basyna qona ketipti. Túlki anadaı jerde tyǵylyp qarap turypty. Bódeneni kóre sala:

- Kempir, kempir, qozǵalma! Men myna tóbeńdegi bódeneni soǵyp alayyn,- depti shal.

- Jaraidy. Biraq qatty soqpa, - depti kempir. Shal jerde jatqan kúrekti alyp, salyp qalganda, bódene usha jónelipti. Kúrek kempirdiń basyna tiip, kempir qulapty. Shelekтеgi súti tógilip qalypty. Túlki ishek-silesi qatyp kúlipti.

- Dosym, kúldiń be? - depti bódene.

- Kúldim, dosym, kúldim. Razymyn, dosym, razymyn! - depti túlki. Kúnderde bir kúni túlki:

- Al, dosym, endi meni bir myqtap turyp qorqytshy! - depti.

- Qatty qorqytaıyn ba, ashýlanbaısyń ba? - dep surapty bódene.

- Joq, ashýlanbaımyn, qatty qorqyt! - depti túlki.

- Jaraidy, qorqytaıyn. Biraq sen kózińdi tas qylyp jum. Men seniń tóbeńe qonyp, eki qanatymmen kózińdi jabamyn. Sodan keiın sen júr de otыр. Ońǵa desem ońǵa, solǵa desem solǵa júr. Qashan men tóbeńnen ushyp: «Kózińdi ash!» degenshe, ashpa, - depti bódene. Sonymen bódene túlkiniń tóbesine qonyp, eki qanatymen kózin jaýypty. Túlki kózin tas qylyp jumyp, bódeneniń júr degen baǵytyna júripti de otyrpyty. Osylai júrip keledi, júrip keledi. Bir kezderde bódene:

- Ash kózińdi! - dep, usha jónelipti. Túlki kózin ashyp jiberse, tazy ertken bir top ańshyǵa taıanyp qalǵan eken. Ańshylar qyzyl túlkini kóre sala qıqýlap, qýyp beripti. Túlki qashyp beripti. Ári-beri qashqan soń túlkiniń aldınan qalyń orman kez bolypty. Túlki jalt berip, ormanǵa kirip, óldim-taldym dep ańshylardan ázer qutylypty. Bir kezde bódene kelip:

Qalai, dosym, qorqıtyń ba?- dep surapty.

- Qorqyt - qorqyt degende osylai qorqyt dep pe edim?! - dep, túlki bódeneni bassalyp, jemek bolypty. Bódene túlkiniń aýzynda turyp:

- Dosym! Uzaq jyldar dos bolyp, oınap-kúldik, talai qyzyq kórdik. Qazir meni jegeli tursyń. Qaitem, jeseń je! Biraq osy kúnge deıin aty-jónimizdi surap bilisken emespiz. Jeseń de, atymdy atyp jeseıshi, aqyrǵy tilegim bolsyn!

- Atym Mańǵyt, edi - depti bódene. Túlki aýzyn ashyp: Mańǵyt deı bergende:

- Aýzyña saňgýt! - dep, bódene usha jónelipti. Osydan bylaı túlki men bódene dostyqtan aırylysypty (K.K.20).

2.2.22 Bere Bilgen Bóle Biler

Baıaǵyda bir jarly bolypty, minýge aty, ishýge asy bolmpty, bala-shaǵasy kóp bolypty. Mal degende mańdaıyna bitken jalǵyz ǵana qazy bolypty. «Ashtyq – atań emes» degen, tesik tamaq shydata ma, aqyr sońynda sol qazdy jemekshi bolyp soıyp, pisiredi. Biraq oǵan salatyn tuzy da, qosyp jetin nany da bolmaıdy. Sonda jarly turyp áieline:

- Qatyn, osy qazdy tuzsyz, nansyz jegennen de hanǵa aparyp tartsam qaitedi? Sótip, odan birneshe kún tamaq qylarlyq astyq surasam qaitedi, – deidi. Qatyny:

- Meiliń, súitseń, súite ǵoi, – deidi. Jarly hanǵa pisirgen qazdy alyp keledi.

- Taqsyr han, – deidi ol, – mynaı sizge ákelgen sylyǵym edi, az da bolsa kópteı kórip alyńyz, barymyz ázir, joǵymyz jaı, – deidi jarly. Han:

- Raqmet, sizge, raqmet! Al endi, bul qazyńdy úi ishimizge birdeı etip óziń bólip ber! – deidi de jarlynyń qolyna pyshaq beredi. Hannyń hanymy, eki uly, eki qyzy – ne bári hannyń ózimen alty jan eken. Sonda jarly qazdyń basyn kesip alyp, hannyń aldyna qoiady.

- Siz údiń basysyz, sondyqtan sizge bas laıyq, al bas moıynsyz, han hanymyz bolmaıdy, sondyqtan sizdiń hanymyńyzǵa moıyn – dep moıyndy kesip, hanymnyń aldyna qoiady. Eki aıaǵyn kesip eki balasyna beredi.

- Sender atanyń jolyn qýyp, izin basasyńdar, sondyqtan senderge aıaq laıyq, – deidi. Sonson eki qanatyn kesip eki qyzyna beredi.

- Sender jat jurttyqqa jaratylǵansyńdar, erteń boıjetken soń ata-ananyń qasynda qalmai, qusqa uqsap ushyp ketesińder, sondyqtan senderge qazdyń qanatyn berýge týra keledi. Al jarly-qonaq, keydesi jarlyǵa qalmaq, – dep qazdyń bar etin óziniń janyna qoiady. Han jarlynyń ádil bólisine tań qalyp, qarq-qarq kúlip, yrza bolady. Ózin ábden sylap, tamaqqa toıdyryp, astyq berip úrine qaitarady. Muny bir myrza estip, jarly bir qaz

aparyp hannan munsha sylyq aldy, men odan kemmin be? – dep jarlynyń alǵanyna qyzǵanysh etedi. Súrtedi de, hanǵa ol birden bes qaz pisirip ákeledi.

Han: «Ákelgenińizge raqmet, biraq muny altaýymyzǵa teń qylyp bólip ber», – deidi. Myrza olai salyp, bylai salyp kóredi. Biraq qazdardy teń bólip bere almaidy. Sonsoń han, balaǵy jarlyny shaqyrtyp alyp: «Myna qazdardy sen ból», – deidi. Jarly, bir qazdy alyp han men hanymǵa beredi de: «Sizder úsheý boldyńyz», – deidi, endi bir qazdy eki balasya berip:

- «Sizder de úsheý boldyńyz», – deidi. Taǵy bir qazdy eki qyzyna beredi de: «Bular da úsheý bolady, myna qalǵan eki qazben men de úsheý boldym», – deidi.

Sonda han: «Mine, ádil bolsań osyndai bol! – Bizge de tegis berdi, ózin de umytqan joq», – depti. «Bere bilgen, bóle biler» degen maqal osydan qalǵan eken. Han jarlyǵa taǵy da qazynasynan kóp sylyq berip qaitarady, myrzany qýyp jiberedi (K.K.21).

2.2.23 Túlki, Aıy jáne Qoıshy

Bir qoıshy qoı baǵyp júrese, bir túlkini bir aıy qýyp keledi eken. Túlki bir tamǵa kiredi. Aıy da tamǵa kiremin degende tar tesigine keydesi syıyp, bóksesi syımai qalady. Al, túlki bolsa, basqa bir tesiginen jylt etip shyǵyp, ainalyp, esikke jaqyndaıdy. Esikten ne ári, ne beri shyǵa almaı ilinip jatqan aıydy túlki ájýalap, kúlip ketedi. Ony qoıshy kórip turady. Aıy áreń degende qaita shyǵyp, jan-jaǵyna qaraıdy. Bolǵan jaıdy baqylap turǵan qoıshyny kóredi. Qoıshyǵa jaqyndap kelip, aıy;

- E, qoıshy sen ne kórdiń? – dep aqyrady. Qoıshy qorqyp ketip:

- Oıbai, men eshteńe kórgen joqpyn dep jaýap beredi. Aıy:

- Jarıady. «Kórgenińdi aıtsań ólesiń» deidi de ketip qalady.

Qoıshy qoılaryn aıdap aıylyna qaitady. Aıylyna kelgen soń kezdesken adamdardyń bárine aıtady.

Aıyldaǵy bala-shaǵa oqıǵany óleń qylyp kúlip júredi. Osy ósekti estigen aıy, yza bolyp qoıshyny izdeidi. Qoı baǵyp júrgen qoıshyny taýyp alady.

- Eshteñe kórmedim, eshkimge aıtpaimyn degen ýádeñ qaida? Endi sóziñde turmaǵanyń úshin men seni jeımin – dep aqyrady. Qoıshy jalynyp:

- Maǵan úsh kún ruqsat ber, úı – ishimmen, aǵaıyn-týyspen qoshtasaıyn dep suraıdy. Aıy:

- Jaradıy. Úsh kúñge ruqsat berein dep ketip qalady.

Qoıshy qoshtasa bastaıdy. Qoıshy eki kún úı-ishimen qoshtasyp, ýádelesken kúñine bir kún qalganda dalada istegen isine ókinip jylap otyrady. Osy kezde qasyna túlki keledi. Túlki:

- E, qoıshym nege jylap otyrsyń?

- Seniń kesirińnen endi óletin boldym,- dep jaıap beredi. Túlki:

- E, úndeme saǵan kómektesein. Aıydan qutylýdyń amalyn tabaıyn. Al, endi maǵan aqylyma ne beresiń? – deidi. Qoıshy: Qıanyp ketedi de:

- Oıbaı, ne qalasań sony berein – deidi. Túlki:

- Eger men seni aıydan qutqarsam sen maǵan ózińniń bir búiregińdi beresiń be? - deidi.

Qoıshy qatty sasyp, qıpaqtap, qınalyp biraq basqa amaly bolmaǵandyqtan.

- Meili berein. – dep kelisedi.

- Sonda túlki qoıshyǵa:

- Aılyńa baryp, demal erteń ýádelesken jerge kel de, aıydy kút. Aıy kelgende anaı jerde shańdy burqyratyp men júreın. Aıy surap: Anaı netken shań? – dep sona sen: «Ol hannıń balasy áieli aıydyń júregine jerik bolyp, sony izdep júı» de aıy qoryqqanynan qashyp keter – deidi.

Ekeıi ýádelesip eki jaqqa tarasady. Kelesi kúni qoıshy ýádelesken jerine keledi. Osy kezde basy salbyrap qoıshy kele jatady. Aıyda keledi.

- Ekeıi kezdesse bergende, aıy alystan burqyrap shyǵyp jatqan shańdy kóredi. Aıy:

- Qoıshym anaı burqyraǵan ne shań? –dep suraıdy. Qoıshy:

- E, ol hannyn balasy ǵoi. Áieli aıdyń júregine jerik bolyp, sony sharq uryp izdep júr deidi. Aıy qorqyp ketedi de, qoishyny qushaqtaı alyp:

- Oıbaı, qoishym onda men tezirek qashaıyn. Tek sen meni kórgenińdi aıtpa, - dep qasha jóneledi.

Osy jaidy alystan baqylap turǵan túlki, aıy qasha jónelisimen qoishynyn qasyna jetip keledi. Túlki qylanyp qoishyǵa kelip:

- Qoishym, men saǵan kómekestim. Endi sen ýadeńde tur. Maǵan bir búregińdi beresiń.

Qoishy qıpaqtap, jylamsyrap, shapanynyn belbeyin sheshe bastaidy. Osy kezde úsh kún boıy jóni tamaq ishpegen, jóni ıyqtaı almaǵan qoishynyn ishi shuryldaidy. Bul shuryldy estip qalǵan túlki qulaǵyn tige qoıyp, Túlki:

- O, ne qynsylaǵan? – dep suraidy. Sol kezde qoishy:

- Túney kúni bir tazynyn kúshigin jutqan edim. Sol endi úlken tazy bolyp, ishimnen shyǵaıyn dep, qynsylap jatyr – deidi. Túlki shoshyp ketip:

Oıbaı, qoishym endeshe dos bolaıyq! Tazy shyǵyp ketpesin men qashaıyn dep aldy-artyna qaramaı qasha jóneledi. Túlkiden qylyq úrengen qoishy basyna túsken aýyrtqalyqtan osylaı qutylady. Qoishy qoılaryn aıdap jaıyna ketedi (K.K.22).

2.2.24 Jalqaý Qoian

Baıaǵy ótken zamanda ormanda qurǵaqshylyq bolypty. Jaz kelse de bir tamshy sý jańbyr jaımapty. Shólden azap shekken jańarlar bir sharasyn oilap tabýǵa jıalypty. Sótıp, aralaryndaǵy bireýiniń usynysymen qudyq qazýǵa bel býypty. Barlyq jańarlar tipti qustarǵa shein kúndiz-túni eńbek etip qudyq qazýǵa kirisipti. Biraq aralaryndaǵy qoian ǵana: «Men áli kishkentaimyn!», - dep jalqaýlanyp jumys istegisi kelmepti. Qoiannyn bul erkeligi ózge jańarlardyń ashýyna tipti. Sótıp jańarlardyń eńbegi bosqa ketpei, qazǵan qudyqtarynan muzdaı sý shyǵa byǵypty. Muny kórgen olar qyanyp, sýdy qanyp iship, ári jyynypty. Al qudyqtyń qazylýyna kómetespegen jalǵyz qoian ǵana sý ishe almpty. Orman patshasy arystan qoiannyn qudyqqa jaqyndamaıy

úshin kún saıyn kezekshi taǵaıyndapty. Qoıan istegen isine ishteı ókinse de, bul ókinishinen eshqandaı paida bolmapty. Bir kúni túnde kezekshilik kezegi pilge kelipti. Pilmen dos bolǵan qoıan «eshkimge bildirtpeı sý berer»,- degen oımen qasyna barypty. Sóıtse pil uıyqtap jatyr eken. Qansha oıatsa da uıqysynan turmapty. Bolmaǵan soń qulaǵyna baryp aıqailapty. Uıqysynan shoshynyp oıanǵan pil qudyqtyń shetinde úiilip turǵan úiindige soqtyǵysyp, úiindini qudyqtyń ishine qulatyp alypty. Osylaısha qudyq bitelip qalypty. Bolǵan oqıǵaǵa qatty qaiǵyrǵan pil: «Munyn bári meniń kesirim! Endi ne ishemiz? Erteń janýarlar ne deidi?»,- dep jylı bastapty. Qoıan: «Dostym, qaiǵyrma, bir jolyn tabarmyz. Ekeýmiz de osy qudyqta qazatyn bolsaq, tań atqansha bitirip qalarmyz»,- depti. Sonda pil: «Sen kishkentı ári álsizsin ǵoi»,- dese qoıan: «Endi kór de turshy meniń qalaı jumys isteitinimdi!»,- depti.

Shynynda da qoıan bilegin sybanyp, iske kirisip, tań atqansha pilmen birge qudyqta qazyp tastapty. Erteńine pil barlyq janýarlarga qoıannyn eńbegin aıtyp maqtapty. Barlyǵy shapalaq uryp, qudyqtan sý ishýine endi laıyqta bolǵanyn aıtypty.

Qoıan sý ishkenimen qoımaı, ózge janýarlarmen qarta tatýlasqanyna da qatty qýanypty. Ózin ormannyń bir múshesindeı baqytty sezinipti. «Eńbektiń nany tátti, jalqaýdyń jany tátti»,- dep ata-babalarymyz bekerge aıtpasa kerek (K.K.23).

2.2.25 Qumyrsqanyń Qanaǵaty

Erte de bir oqymysty bolypty. Ol barlyq halyqtyń, jan–janýardyń, jándik, ósimdiktiń tilin túgel biledi eken.

Bir kúni ǵulama baq ishinde kele jatyp, qumyrsqanyń ileýine tap bolady. Qarap turǵan bireýi joq: bir toby inderin keńeıtip jatyr, bir toby nán qurtty súıretip keledi, endi bireýleri kúzet qoryqta júı, al ana bireýi basqa ileýden ushyrasqan qumyrsqamen alysyyp jatyr.

Álgi adam bir qumyrsqany ustap alady da:

– Seniń basyn nege úlken? - dep suradı.

– Aqlym kóp.

– Quiryǵyń nege úlken?

– Qairatym kóp. Ózimnen qyryq ese aýyr júkti kótere alamyn. Qairatymdy quiryǵyma jınamasam, aýyr júkti kótergende, tońqalań asar edim, - deıdi Qumyrsqa:

– Al seniń ishiń nege jıńishke?

– Qanaǵatym kóp.

– Jaraıdy, - dedi oqymysty. – Aqylyń men qairatyńnyń kóp ekenine kózim jetip tur. Endi qanaǵatyńnyń qandaı ekenin bilein. Eger saǵan bıdaıdyń bir dánin bersem, qanshaǵa jetkizer ediń?

– Bir jylǵa jetkizer edim, – depti qumyrsqa.

– Oqymysty qumyrsqany saýytqa salyp, qasynda bıdaıdyń bir dánin qoıady. Bir jyl ótken soń saýytty alyp qarasa, qumyrsqa bir qyrynan búk túsip, qımylsyz jatyr eken. Qasynda bıdaı dániniń jartysy qalypty. Ári–beriden keiın birte–birte murtyń, aıaǵyn qımyldatady da, qumyrsqa ornynan turady.

– «Bir dán maǵan bir jylǵa jetedi» dep ediń. Jyl ótti, al sen dánniń jartysyn ǵana jepsin. Onyń qalaı? – dep surady oqymysty.

– Iá ... ol dándi bir jylda jep bitirsem, qazir meniń halim álde qaıda jaqsy bolǵan bolar edi. Biraq sen bir jyldan keiın meni bosatýdy umytyp ketseń, onda men bostan–bosqa ashtan ólgen bolar edim. Sol sebepti bir jyl boıy jarty dándi qanaǵat qyldym, – dep jaýap beredi qumyrsqa.

– Eger bosatýdy umytyp ketsem, qalǵan jarty dándi qansha ýaqytqa jetkizgen bolar ediń?

– Tórt-bes jylǵa jetkizgen bolar edim, – depti qumyrsqa (K.K.24).

2.2.26 Jemister men Kempirqosaq

Baıaǵy zamanda jer betindegi ósimdikterdiń barlyǵy tek jasyl tústi bolypty. Bir kúni qatty jańbyr jaýyp, olar qýanyp, asyr saladı. Jańbyrdyń qalaı basylǵanyn da

baıqamaıdy. Japıraqtar betinde jańbyr tamshylar qalady. Tamshylar da ósimdiktermen birge oınaǵysy kelgendeı túrli tústi túske enedi. Dúnie áдеми bop ketedi. Kenet ósimdikter jańbyr tamshylarynan áдеми bireydiń ózderimen birge kúlip, oınap, qýańǵanyn kóredi. Onyń sulýlyǵyna tań qalady.

- Sen kimsiń? – dep suraıdy odan Alma.

- Meniń atym Kempirqosaq, – deidi ol kózin qysyp.

- Sen jańbyr sýynyń ishine qalaı kirip ketkensiń? – deidi Alma tańdanysyn jasyra almaı.

- Men jańbyr sýynyń ishinde emespin, men aspandamyn, – deidi Kempirqosaq.

Aspańǵa qaraǵan Alma tipti tań qalady.

- O-o-o, sen netken sulýsyń, Kempirqosaq, men de siz sekildi sulý bolsam ǵoı, shirkin, – deidi qyzyǵyp.

Alma men Kempirqosaqtyń áńgimesin estigen Qyzanaq:

- Men de sulý bolsam ǵoı, – deidi.

- Meniń de sulý bolǵym keledi, – deidi Baklajan qalyspaı. Sonda Kempirqosaq:

- Meniń qaı túsim erekshe unady saǵan? – dep suraıdy Almadan.

- Qyzyl túsiń, – deidi Alma.

- Onda men saǵan qyzyl túsimnen berein, – deidi de Kempirqosaq Almaǵa qyzyl túsinen saýle shashady. Alma qyp-qyzyl narttaı bop ketedi. Ol qatty qýanady. Ony kórgen Qyzanaq:

- Meniń de qyzyl bolǵym keledi, – deidi taǵatsyzdana.

- Onda sen de qyzyl bol, – dep Kempirqosaq Qyzanaqqa da qyzyl túsinen saýle jiberedi. Lezde Qyzanaq ta qyp-qyzyl bop qýanyshqa bólenedi. Sol sát Baklajan:

- Meniń de qyzyl bolǵym keledi, – deidi.

Onda sen de qyzyl bol, Baklajan, – dep Kempirqosaq oǵan da qyzyl túsinen bólip beredi.

Biraq Baklajangá qyzyl tús unamai qalady. Ol:

- Joq, meniń qyzyl tústi bolǵym kelmeidi. Maǵan kók túsin unap qaldy, – deidi Kempirqosaqqa. Baklajannyń minezin unatpaǵan Kempirqosaq:

- Men bergen túsimdi qaita ala almamyn. Má, saǵan kók tús, – dep qyzyl tústin ústine kók túsin shashyp jiberedi. Baklajan qoiy kók tústi bolyp shyǵa keledi.

- Qalaı túsin endi unady ma? – deidi oǵan Kempirqosaq.

Kempirqosaqqa renjip qalǵan Baklajan basyn tómen qaratyp burtıyp oǵan sóilemeı qoiady.

Jemis-jidekter men kókónisterdiń birinen keiin biri ádemi túske enip jatqanyn kórgen Qiar japyraǵynyń arasynan shyǵa almaı biraz áyrege túsedı.

Daý Asqabaq mańǵaz qalpy asyqpaı:

- Meniń sary bolǵym keledi, – deidi.

- Sen sary bola ǵoi, Asqabaǵym, – degen Kempirqosaq oǵan sary túsinen shashyp jiberedi.

Sol sát sekiremin dep japyraqтарынын arasynan sál basy qyltıyp kórinip qalǵan Qıarǵa sary tústin bir tamshysy tamyp ketedi. Lezde-aq Qıardyń basyndaǵy jap-jasyl gúli sap-sary bop shyǵa keledi. Qýanystan beti bal-bul janǵan Qiar otyra qap basyndaǵy sary gúlin tamashalaýǵa kirisedi.

Al Asqabaqqa sary tús túgel jetpei, onyń denesinde jasyl jolaqtar qalyp qoiady. Biraq Asqabaqqa myna túsi de qatty unady. Ol Kempirqosaqqa:

- Rahmet saǵan Kempirqosaq! Meniń túsimdeı tús eshbir ósimdikte joq-aý deimin. Men osy túsimmen qalamyn, – deidi jadyrap.

Baǵanadan beri analasyndaǵy bolyp jatqan oqıǵaǵa uıqyly oıaý qarap jatqan Qarbyzǵa Asqabaqtyń túsi unap ketip uıqysy shadaı ashylady. Ol da qalyspaı Kempirqosaqtan ádemi bir tústi surap alayn dep umtyla bergende, Kempirqosaq joq bolyp ketedi.

Qarbyz jasył kúinde qalady. Sodan beri ol Kempirqosaqtyń shyǵýyn kútip únemi aspańǵa qarap jatatyn bolypty (K.K.25).

2.2.27 Balyqshy men Sıqyrshy

Balaǵy erte zamanda kempir men shal ómir súripti. Olardyń bir qyzy bar eken. Shal balyq aýlap, kempir aý jamap kúnderin kóripti. Bir kúni balyq aýlap otyrǵan shal aǵyp kele jatqan bir sandyqty kóredi. Sandyqty sydan shyǵaryp, úiine aparady. Kempir men qyzy ekeýi jabylyp sandyqty asha almaıdy. Osy kezde kómekke shal kelip, zorǵa degende sandyqtyń aýzyn buzady. Qarasa, ishinde jeti búktelip aıdahar jatyr eken. Ol basyn kóterip:

- Sen maǵan jaqsylyq jasadyń. Men bir ǵasyr boıy osy sandyqtyń ishine keptelip jattym, sender meni bosattyńdar, sol zamandaǵy bir sıqyrshy maǵan óshigip, aılasyn asyryp osy sandyqqa salyp, aýzyn myqtap qulyptap tastady. Sandyqtyń ishi tym tar bolǵandyqtan bar qasietten, kúshten aıyryldym. Kún kózin kórmegendikten soqyr bola jazdadym. Endi bolmaǵanda ashtan da óler edim, — dep, úsheýine de tiispeıdi, kerisinshe:

- Osy jaqsylyǵyń úshin men seni balyǵy kóp jerge alyp barayın, sol jaqqa kósh, — deıdi de ózi boıyn jazyp, tynyǵyp alǵan soń olardy ertip balyǵy mol jaıly jerge kóshirip aparmaq bolady. Kempir men shal:

- Jaraidy, kóshelik, - dep kelisedi.

Birneshe kún ótken soń, sál de bolsa kúsh jınaǵan aıdahar arqasyna úsheýin otyrǵyzyp, olardyń júkterin artyp aıtqan jerine jetkizedi. Kempir men shal aıdahar kórsetken jerge úiın tigedi, qyzdary olarǵa tamaq ázirleıdi. Bári birge otyryp jańa qonysta tamaq iship bolǵan soń aıdahar olarmen qoshtasyp óz mekenine ushyp ketedi. Endi shal balyq aýlaıǵa sydyń jaǵasyna barady.

Sálden keıin qarmaǵyna bir úlken balyq túsedı. Balyqtyń úlkendigi sondaı, shaldyń ony tartyp shyǵarýǵa áli kelmeıdi. Kúshi jetpegen soń kómekke kempiri men qyzyn shaqyrady. Úsheýi jabylyp júrip, zorǵa degende sol balyqty syrtqa alyp shyǵady. Shal osylaı taǵy eki balyq aýlaptı. Endi ol osy úlken úsh balyqty alyp, sol jerdegi hannyń úiine barady. Han balyqtardy kórip, olardyń úlkendigine tań qalady. Shalǵa úsh tabaq

altyn berip, ġajalyyp balyqtardy satyp alady. Hannyń sylyǵyna razy bolǵan shal úine oralady. Han bolsa keshke balyq jegisi kelip, aspazshysyna balyqtyń bireýin qaqtatyp ákelýin buırady. Aspazshy balyqty alyp tazalaı bastaǵany sol edi, kenet balyqqa til bitip:

- Meni jeme, úlken qatelik jasasyń, — deidi de, joq bolyp ketedi.

Aspazshy bolǵan oqıǵany hanǵa kelip aıtady. Sonan soń han taǵy bireýin pisirtpek bolady. Ol da kúl bolyp ketedi. Sońǵy balyqpen de osyndai oqıǵa bolady. «Bul netken ġajalyyp» degen oımen han balyqtardy ákelip bergen shaldyń úine kelip, odan balyqty qai jerden aýlaǵanyn surap beredi. Endi han qylyshyn alyp sol jerge barady. Sýdy jaǵalap kele jatyp, basy – bas, arty - tas bir adamdy kezdestiredi. Han:

- Sen kim bolasyń? Ne qylyp otyrǵan adamsyń? - dep suraıdy. Basy bas, arty tas kisi:

- Surap ne qylasyń, tez arada bul jerden ket, - dep jaýap beredi.

- Nege ketýim kerek? – deidi túkke túsinbegen han.

- Bul uzaq oqıǵa, jazyqsyz sen de bir pálege dýshar bolarsyń, qazir áielim kelip qalady, ket,-deidi. Han: «Aıt, aıt!» dep qoımaǵan soń, basy bas, arty tas kisi:

- Men ózim úsh rýly elim bar, sony bilep turatyn han edim. Bir kúni el aralap, úige kelsem, malailarym jylap otыр.

- Aý, nege jylaisyńdar? – dep suradym. Olar:

- Oıbai, sizdiń bárbisheńiz osyndaǵy bir sıqyrshy dáymen tamyr bolyp, sıqyr oqýyn úirenip aldy. Endi sizden qutylýdyń amalyn oılastyrýda. Bir kúni sizdi óltiredi ǵoi dep, soǵan jylap otyrmyz, - dedi. – Túnde siz uıyqtaп jatqanda bailaýly turǵan tulpardyń bireýin minip, myna jolmen baryp, myna jolmen keledi.

- Osy aıtqandaryńdy dáleldei alasyńdar ma? - degen edim:

- Kúnde keshke jyqyn ketedi. Búgin de barady, - dep malailarym sózin jalǵastырды.

Bu áńgimeni estigen soń, men áielimdi túnde ańdydym. Ol ketken soń, kúinip artynsha shyqtym. Barsam, áielim qartyp ketipti. Sol jerde malailarym aıtqan dáydi kezdestirdim.

Ashýmen baryp ony qylyshpen salyp qylyp, óltirdim. Úige qaityp kelip ornyma jattym. Erteńine tursam, áielim jylap otyr eken.

- Nege jylaısyń? Bostan-bosqa adam jylaı ma? - degenim sol edi, áielim bir tabaq sýdy shashyp jiberdi.

Osydan keiin óziń kórip turǵan basy - bas, arty - tas adamǵa aınaldym. Munysymen qoımaı elimdi úsh aıyr sý qylyp, halqymdy balyq qylyp jiberdi. Ózi kúnige myna jolmen ólgen dáýge baryp, myna jolmen qaitady. Onyń súegin qushaqtap jylaıdy. Kelip meni uryp ketedi, - dep sózin bitirdi. Áńgimeni tyńdaǵan han:

- Qane, sol jolmen men de baryp kóreim, - dep, dáýdiń súegi jatqan jerge keledi.

Kelip qarasa, rasynda da, dáýdiń súekteri jatyr eken. Endi han basy – bas, arty tas adamǵa kómekteskisi keledi. Osy oimen dáýdiń súekterin qurtyp, ornyna jatady. Birneshe ýaqyttan soń osy araǵa tasqa aınalǵan hannıń áeli keledi. Biraq dáýdiń ornında basqa adamnyń jatqanyn baıqamaıdy. Áiel kele dáýdi qushaqtaı:

- Oıbaı, sen tiriler kún bar ma eken? - dep eńirep jylaıdy. Osy kezde han qozǵalyp:

- Men «baryńdy basyn - bas, arty - tas qyl» dep pe edim. Bar, ornyna keltir, - dep zirkildeıdi.

Buny kútpegen áiel sasyp qalady. Sol kezde han ornynan turyp, áieldi kúieýiniń qasyna ertip barady. Áiel taǵy bir tabaq sýdy shashyp jiberedi. Osy kezde bári buryńǵy qalpyna qaita oralady. Áiel dáýdiń sıqyrynan arylady. Han taǵyna minip, baıaǵy hanmen dos bolyp muratyna jetedi. Osynyń bárine sebepker bolǵan shal men kempirdiń qyzyn basqa hannıń ulyna qosyp, úlken toi jasap bergen eken deidi (K.K.26).

2.2.28 Altyn Quiryqty Jylan

Erte, erte zamanda bir qystaqta Aısulý atty áieldiń sıńiri shyqqan kúieýi men jeti uly bolypty. Jeti balany baǵy úshin Aısulýdyń kúieýi Qudaidyń qutty kúni atyzǵa baryp, eńbek etip, tún jamyla oralsa, Aısulý ár kúni tabanynan tozyp, ózennen sý tasyp, toǵaıdan otyn ákelip, tamaq jasaý sıaqty kúni boıy úi jumysyn istep, janyna ámir bolmaıdy eken. Al, olardyń jeti ulynyń jalqaýlyǵyna jahan da jan jetpeıdi eken.

Kúizelgen kúnderinde de áke-sheshesine olardan qayıp bolmápty. Qasiret shekken ana Qudaıdan qulshylyq qylyp, quldyq urypty: «Qudaı-aý, bizge taғы bir bala bere gór! Bergen balań qara janymyzǵa qayıymdy bolsyn» dep tilenipti. Kúnderdiń birinde Aısulý júkti bolypty. Bala kóredi. Kórgen balasy - bala emes, salaqulash jylan bolyp shyǵypty. Onyń ústine ol týyla salysymen jer baýyrlap, úiden shyǵypty da toǵaıǵa enip, ǵayıp bolypty. Ejelden sormańdaı Aısulý ózinen týǵan balanyń bala emes, jylan ekenin, onyń taғы ketip qalǵanyn kórip, tipti de qaıǵyǵa batypty. Sótip, óziniń baqıtsyzdyǵyna bola, birneshe kún kóziniń jasy qurǵamapty. Bir kúni Aısulý tús kóripti. Túsinde jylan balasy óziniń qoınynda jatqan eken: «Sheshe, men úshin munsha qairat shekkenińiz ne? Meni qarǵys atqan. Sondyqtan jylanǵa aınalyp, týylyp otyrmyn» depti balasy. «Qandai qarǵysqa qalyp ediń?» - dep surapty Aısulý. «Men buryn baılyǵym basymnan asqan adam edim. Sol dúnieden eshqashan da jan pendege, tipti aq sútin emizgen anama da soqyr jarmaq ustatpadym. Baılyǵym basymnan asyp, tógilip jatsa da sheshem ashtyqtan óldi. Meniń bul kúnámdi qara jer kótermeidi ǵoi. Sondyqtan meniń arýaǵym jylanǵa aınalyp, bul dúniege qaıta kelip, barmaǵymdy tistep otyrmyn. Endigi jerde men ár kún saıyn sizge bir súiem altyn, berip kúnámdi jýmaqpyń» deidi jylan. «Bir súiem altyn deisiń be?» dep surapty Aısulý. «Solai, ár kúni bir súiem altyn berem. Erteńnen bastap men ár kúni úge kelip, bir shyny sút ishem. Sútti ishıp bolǵan kezde, siz meniń quıryǵymnan bir súiem kesip alyńyz. Ol dereý altynǵa aınalady» depti jylan. «Balam-aý, búıtsem sen beinet kóresiń ǵoi» depti Aısulý. «Joq, sheshe, ol maǵan bit shaqqan qurly da bolmaıdy» depti jylan. Túsinen oıanǵan Aısulý jylan údiń bir buryshynda jatpasyn degen oımen tóniregin baıqastyra bastapty. Biraq olaı bolmaı shyǵypty. Kórgen túsi sol qalpy esinde qalǵan Aısulýǵa jylannyń sózderi rastai sezinipti. Kelesi kúni ol shylpyldaǵan shipildegen bir shyny sútti edenge qoıypty da jylandy tosyp otyrpyty. Kóp ótpeı jylan jer baýyrlap kelipti de sútti ishe bastapty. Iship bolǵan soń sheshesine qarapty «Quıryǵymnan bir súiem kesip al» dep turǵanyn bile qoıǵan Aısulý, pyshaǵyn alady. Biraq qoly qalтыrap ketipti. Osy kezde túsindegi eń sońǵy bir aýyz sóz esine túsip, pyshaqty alyp, siltep qalǵanda jylannyń kesilgen bir súiem quıryǵy dereý altynǵa aınalypty. Onan soń jylan shyǵyp ketipti de toǵaıǵa enip, ǵayıp bolypty. Sodan bastap jylan balasy ár kúni tańerteń kelip bir shyny sút ishken soń Aısulý onyń quıryǵynan bir súiem kesip alyp turypty. Sótip, olardyń kózi ashylыp, aýызdary asqa, iinderi kiimge jarypty. Aısulýdyń jeti uly jer-kókke syımaı, aqshany sýsha sapыryp, kól-

kósir jumsapty. Aqyry aıaqtap kelgende ár kúni bir súiem altyn olardyń jumyryna juǵym bolmaıtyn bolypty. «Bizge taǵy da aqsha kerek» depti olar sheshelerin etektep. «Kúndigimiz bir súiem altyn bolyp jatyr ǵoı, soǵan da shúkirshilik etkenimiz jón bolar», - depti Aısulý. «Eger jylan inimniń quıryǵynan molyraq kesip alsańyz da, oǵan tıtımdei de aýırsynbaıtynyna, bizdiń joqshylyǵymyzdy túsinetindigine kózimiz jetedi. Onyń ústine, ol bizge qýana qol ushyn беретindeı bolyp turady» depti úlken uly. «Bolmaıdy, - depti Aısulý, - búıtse bolmaıdy, odan artyq kese almamyn!» Biraq uldary eteginen alyp, Qudaıdyń qutty kúni jarmasyp, onyń qulaǵyna maza bermepti. Mazalap, janyń qoımaǵan soń kúnderdiń birinde Aısulý olarǵa amalsyzdan maqul bolady da «jylannyń quıryǵynan bir súiemnen artyǵyraq keskenge eshteńe bola qoımas» degen oıǵa keledi. Kelesi kúni kelgen jylannyń aldyna ol tola bir shyny sút quıyp beredi. Jylan sútti ishıp bolǵan soń Aısulý pyshaqpen jylannyń quıryǵynan bir súiemnen artyq jerin kesip alady. Kesken jerden qan burq ete túipti de, áne-mine degenshe, jylan ólip qalady. Meń-zeń bop qabyrǵasy qaiysqan Aısulýdyń záre-quty ushady. Jeti uly úıge kirip kelse, sheshesiniń botadaı bozdap otyrǵanyn kóredi. Jerdegi jylannyń kesilgen quıryǵyn alyp qarasa, altyn emes, naǵyz jylannyń quıryǵy bolyp shyǵady. «Oıbaı-aı, altyn quıryqty inimizden aıyrylǵanymyz, osy-aý» desip shýlap qoıa beripti olar. Sótıp, qanaǵatsyz jeti aǵasy quıryqtarymen jer tópeshtep, ógizdei ókirip qalǵan eken (K.K.27).

2.2.29 Balasyn Joǵaltqan Kúnshe

Ertede Kúnshe deitin bir jesir áiel bolypty. Ol kúnderdiń bir kúni óziniń qurym lashyǵynan jalǵyz balasyn urlatyp alyp, zar ılepti. Kúnsheiniń mundaı kúıge ushyraǵanyn kórgen el-jurty qatty nalypty. «Beisharaǵa qalaı járdemdesemiz?» – dep ózara keńesedi.

Arada tórt jyl ótedi. Qansha izdegenmen bala tabılmady. «Tolybaı degen synshy bar, soǵan baryp aryz aıt», - dep, aýyl adamdary Kúnshege aqyl aıtty.

-Tolybaı myń túrli ańdar men qustardyń tilin bileđi. Adamnyń ne oilap otyrǵanyn aıtpai tabady. Jańa týǵan erkek qulynnyń óskende qandaı at bolaryn qatesiz aıradı. Áıteyir, bilmeitini joq, - desti...

Kúnshe erinen qalğan tory qasqa atqa salt minip, Tolybaıdy izdep ketti. Elsiz, jolsyz dalany kezip, jolshybaı talai tańdy atyrdy, talai kúndi batyrdy. Ózi júdep, aty ábden boldyrdy.

Óldim-taldym degende, Kúnshe Tolybaı danyshpannyń úıine jetti. Aq saqaly omyraıyn japqan qara shal óziniń julym-julym qara kúrkesiniń aldynda astyna eski tekemet tósep otyr eken. Ózi sińiri shyqqan kedeı edi. Sonda da danyshpandyq aitqan adamdarynan bir tıyn aıamaityn. Tolybaı Kúnsheni jyly shyraimen qarsy aldy. Onyń keletin kúni buryn bilip otyr eken. «Sizden aqyl suraıǵa alys jerden Kúnshe degen áiel kele jatyr», – dep, Tolybaıǵa qarlyǵashtary aıtyp qoıǵan eken.

- Qosh kelipsiń, shyraǵym, aryzynǵy aıta otyr, - deıdi Tolybaı.

Kúnshe eńirep jylap jiberedi.

- Jalǵyz balamnan aıyrylyp, qanaty kesilgen qustai sorlap qaldym, ata! Muńymdy shaǵaıyn dep, ádeıi sizge keldim.

Tolybaı Kúnsheniń aryzyn yqylaspen tyńdady. Qus bolyp ysqyryp qalyp edi, bir top qarlyǵash ushyp keldi. Qarlyǵashtar Kúnsheni qanatymen jelpip, aýyzdarymen sý búrkip júr. Tolybaı qolyn serpip ymdap qalyp edi, bir top qarlyǵash tizilgen boıarymen Kúnsheniń eline qaraı usha jóneldi.

Qarlyǵashtar keshke taman qaita oraldy. Barmaq basyndai bir sur tyshqandy alyp keldi.

Tyshqan óziniń kórgen-bilgenin Tolybaıǵa aıtyp berdi.

- Kúnsheniń balasyn irkildegen ala kózdi áıeldiń urlap ketkenin kórip edim, – dedi tyshqan.

Tyshqannyń aitqany Tolybaı adam tilimen jetkizip edi, Kúnshe eńirep jyly bastady:

- Oıbaı, balamdy urlaǵan Aıjaryq sum eken ǵoi. Ómir boıy bala kórmeı júrip, alpysqa jetkende, balaly bola qalǵanyna kúdiktenetin edim.

Tolybaı qus tilinde ysqyryp qalyp edi, dáý eki qara búrkit jetip keldi de eki ıyǵyna qona qaldy. Tolybaı búrkitterge ámir etti:

- Myna Kúnsheniń eline tez baryńdar da Aıjaryq degen kempirdi balasymen alyp kelińder.

Eki búrkit biikke samǵap ala jóneldi. Erteńine kún shyǵyp kele jatqan mezgilde, búrkittiń bireyi bet-aýzy qojyr-qojyr, eki ıyǵyna eki kisi mingendeı, basy qazandaı, shúńirek kóz qara kempirdi Tolybaıdyń aldyna ákep tastady. Ekinshi búrkit óziniń qanatyna mingizip ákelgen balany eppen túsirdi. Ózi appaq, kózi botanyń kózindeı jaýdyraǵan bala ań-tań bolyp únsiz tur.

Júregi birdeńeni sezgenderi bala kórgen jerden-aq Kúnshege qolyn sozdy. Aıjaryq balanyń qolyn qaǵyp jiberdi de ózine qaraı tartyp aldy.

- Myna Kúnsheniń balasyn ózine ber! – dep Tolybaı aqyryp qaldy.

- Óziń bir aljyǵan shal ekensin! – dedi Aıjaryq saspaı.

- Óz balamdı nege berein bireýge. Bala Kúnsheden kózin almaı jaýtańdap qaraı berdi.

- Tilimdi almasań, - dedi Tolybaı, - men bul balany ekeýińe teńdeı bólip beremin! Aıbaltasyn alyp balaǵa tura umtyldy. Aıjaryq tebirenbesten:

- Erik ózińde, – dep balany Tolybaıǵa qaraı iterip jiberdi.

Kúnshe Tolybaıdyń aıaǵyna jyǵylyp:

- Aǵataı, aıta kórmeńiz, qaıda júrse de tiri bolsyn! Osyǵan-aq beriniz, - dep jalyndy.

- Aıjaryq, bul seniń balań emes, sondyqtan onyń óli-tirisi sen úshin báribir. Al, Kúnshe - balanyń týǵan anasy. Sondyqtan ol balasy ózgege ketse de oǵan ómir tileıdi, ólimge qımaıdy, - dep, Tolybaı synshy balany shyn sheshesi Kúnshege alyp beripti (K.K.28).

2.2.30 Altyn Múizdi Kiik

Ertede Buldyrmergen degen ataqty ańshy bolypty. Ózi mergen, qarýly, aqyldy, er júrek adam eken.

Bir kúni ol ańǵa shyǵady. Ormandy, taýdy aralady. Sharshaǵan soń bir aǵashtyń kóleńkesine kelip demalady.

Buldyrmergen qarsy aldynda aǵyp jatqan bulaqqa qarap otyrady. Sóitse baiqamapty, bulaqtyń arǵy jaǵasynda, úlken jartastyń túbinde bir kiik jayılyp júr eken. Shańyraqtai eki múizi kúnge shaǵylsyp, jarqyraıdy. Tipti kóz qaratpaıdy. Buldyrmergen óz kózine ózi senbei, tańdana qaraıdy. Shyn kiik. Eki múizi qaraǵaıdai, jarqyraǵan altyn eken.

Mergen atyp almaq bolyp, myltyǵyn kezeıdi. Sol kezde altyn múizdi kiikke til bitip:

- Sabyr et, mergen! – dep, Buldyrmergendi toqtatady. Ańshy onyń janyına keledi. Ol ań aýlap júrip, burlin-sońdy mundaı keremetti kórmegen eken. Qatty tań qalady.

Altyn múizdi kiik áp-sátte altyn múizdi aq saqaldy shalǵa aınalady. Ústindegi kiimi kúmister jarqyraıdy. Al eki altyn múizi sol qalpynda qalady. Buldyrmergen eshteńe demei tańyrqai, tańdana qaraıdy.

- Osy taýda Buldyrmergen degen ataqty ańshy batyr bar dep estip, sony izdep shyǵyp edim. Ony bilmeisin be, balam? – dep suraıdy aq saqaldy shal.

- Otaǵasy, endeshe, sol Buldyrmergen men bolamyn! – deıdi ańshy.

- Olai bolsa, balam, seni izdep shyqqan sharýamdy aıtayın.

- Aıtyńyz!

-Meniń balam jer astyndaǵy eldiń hany edi. Men týǵan ákesimin. Qalamyzǵa jaqyn jerde tereń bir sai bar edi. Jyrma jyl boldy, sony bir jeti basty aıdabar mekendep aldy. Juma saıyn bir ul, bir qyz, on qoi salyq alǵyzyp jeıdi. «Salymǵa kónbeseń, búkil el-jurtyńdy qalasymen qosa jutamyn», – deıdi. Onyń ústine sol saıdyń mańyna barǵan adam bolsyn, mal bolsyn, áteýir tiri jandy qutqarmaıdy. Soǵan eshkimniń kúshi jetpeıdi. Ony tek Buldyrmergen ǵana jeńedi degen soń, halqymyzǵa bir jaqsylыq bola ma dep, seni izdep shyǵyp edim! – deıdi, aq saqaldy shal jylap.

- Malǵa ý jaǵyp, aıdabar jatqan saıǵa jibermedińizder me? Sony jutsa, ýlap ólmes pe edi? – deıdi Buldyrmergen oılanyp.

- Ony da jasap kórdik, balam. Jaýyz ýdan ólmedi. Jurтымyzdy jutyp taýysatyn boldy. Qolyńnan kelse, kópshilik úshin aıanba, shyraǵym! – deıdi shal ótinip.

- Jaraidy! – dep, Buldyrmergen saýyt-saimanyn sailap, altyn múiizdi shalğa ilesedi. Olar jerdiń ústi men astyn jalǵastyratyn úngirden ótip, qarttyń qalasyna barady.

Buldyrmergen boıyna bar kúsh-qýatyn jınap, qolyna júz qulash almas semser alady da aıdahar jatqan saıǵa keledi. Jotaǵa shyqsa, boran soǵyp tur eken. Jeldiń qattylyǵy sonsha, taýdyń eki betindegi tasty ushyryp ketip jatyr.

Buldyrmergen qaharlanyp, semserdi qolyna qóldeneń ustap, kúshti leppen tartyp jatqan aıdaharǵa qarai júredi. Surapyl boran ony ushyryp otyryp, aıdahardyń aýzyna bir-aq alyp barady. Ótkir semser jaýyz jylannyń eki ezyń tilip, quıryǵynan bir-aq shyǵarady. Ortasynan qaq bólingen aıdahar qımyldaýǵa shamasy kelmei, óledi. Alai-dúlei soqqan boran da tyna qalady. Boran aıdahardyń lebi eken.

Aıdahardan japa shekken jurt shat-shadyman qýanyshqa bólenedi. Buldyrmergendı qorshap alyp, qoshemettep, qalasyna alyp keledi. Ulan-asyr toı jasaıdy.

Altyn múiizdi shal:

- Balam, sen óziń jalǵyz ekensiń. Ań aýlap qana tirshilik etetin kórinesiń. Bizde mal da, dúnie-baılyq ta mol. Sen endi osynda qal da otaý tigip, tútin tútet, – deıdi Buldyrmergenge. Buǵan mergen kónbeıdi.

- Meniń ash-aryq aýylym, týysqandarym bar artymda. Olardy tastap, men munda óz basymnyń qamyn kúittep qala almamyn, – deıdi.

Buldyrmergenniń munda qalmasına kózi jetken altyn múiizdi shal oǵan hannıń qazynasynan kóp altyn, asyl dúnie syǵa tartyp, aýlyna attandyrǵan eken. Osydan soń Buldyrmergenniń aýyly da áldenip, kún kórisin jóndegen eken deıdi (K.K.29).

2.2.31 It pen Mysyq Adamǵa Qalai Úirendi?

Baıaǵy zamanda bir kempir men shal bolypty. Balalary joq eken. Shal egin egip, jınaǵan astyǵyn qambaǵa tyǵyp qoiady da únemdep, shetinen bazarǵa alyp baryp satyp, shai-tuzyn aryltady eken.

Bir kúni shal qambadaǵy astyǵynan alyp, bazarǵa aparyp satpaq bolady. Qambanyń esigin ashyp qalsa, tyshqandardyń órip júrgenin kóredi. Birde-bir dáni bútin astyq qalmpty. Tyshqandar jegenin jep, jemegenin ortasynan qaq bólip, shasha beripti. Munyń zardabynan kempir men shal qaiǵyrypty:

– Osy astyqpen kún kórýshi edik, endi qaitemiz? – dep zar eńirepti.

Sol kezde bulardyń tusynan ótip bara jatqan mysyq muńyn estip, qastaryna keledi de:

– Nege sonsha qaiǵyryp tursyńdar? – dep, jón surap quiryǵyn bulǵańdatady.

– Qaiǵyrmaı qaiteik, – deidi, shal muńyn shaǵyp. – Alaıaq tyshqandar qambadaǵy astyǵymyzdy talan-tarajǵa salypty. Sonyń jazasyn beretin birey tabylar ma eken bul dúnieden?

– Sol aıtqanyńdy men oryndaimyn, qane, kórsetshi sumyraı ury tyshqandardy, – dep, mysyq quiryǵyn bulǵańdatady batyrsynyp.

– Endeshe beri jú, – dep, shal mysyqqa qambanyń esigin ashyp beredi. Mysyq qujynaǵan tyshqandardy kóredi.

– Endi esikti jaıyp qoı da kete ber, – deidi mysyq shalǵa.

Úı-údiń arasyn sharlap, ashtyqtan ishegi shuryldap, qarny qabysyp júrgen mysyq qalyń tyshqanmen aıqasa ketedi. Áp-sátte bes-altaıyn ustap, qylǵyp salady da toıynyp alady. Úısiz-kúısiz aıdalany qańgyp júryshi edi, endi sy ótip, jańbyr timeitin qambada turatyn boldy.

Sótip, biraz yaqyttan keiın tyshqandar bul mańnan birjola bezip, jolamaı ketipti. Sonyń saldarynan tamaǵy azaıa bastaǵan mysyq kempir men shaldan:

– Qane, taǵy qandaı jumystaryń bar? – dep surapty. Kempir mysyqtyń jylyldaǵan júنینen sıpalap, erkeletedi. Tyshqannan qutylǵandaryna qıanysady.

– Ne qalaısyń, kane aıt, tileǵińdi oryndaǵa ázirmin, – depti shal. Mysyq óziniń qalaıyn aıtady:

– Men kóp nárse suramaıymyn. Meniń jalǵyz-aq tilegim bar. Tek úlerińniń bir buryshynan oryn berseńder bolǵany.

Kempir men shal mysyqtyń qalaıyn qabyıl alyp, úlerine kirgizedi. Mysyqqa úi ishinde ne istese de erik beripti. Qaıda jatam dese de tyıym salmapty. Úsheıi tatý-tátı birge turatyn bolypty.

Mysyqqa kempir kúnine bir tostaǵan sút beredi. Sútke toıyp alǵan mysyq jyly úide pyryldap uıyqtap jatady. Tamaq izdep, eshqaida qańǵymady.

Bir kúni tún ishinde shaldyń qorasyna qasqyr túsip, bir-eki qoıyn jep, basqasyn jaralap ketedi. Muny kórip shal qatty qamyǵady.

– Osy qoidyń sütün qorek etýshi edik. Endi qalaı kún kóremiz? Bul zulymdardyń zaıalyn beretin bireı tabyla ma?

Sol kezde mysyq shaldyń qasyna keledi de quıryǵyn bulǵańdatyp, erkeleı sóileidi.

– Bar, ondaı batyr. Men sony izdep taıyp, ertip keleiin, – dep, aıdalaǵa qaraı júgire jóneledi.

Mysyq jalpaq dalany sharlap, itti izdeidi. Bir kezde jer timiskilep, súmeńdep júrgen itti kóredi. Qasyna barady da:

– Men seni izdep keldim, – deidi, quıryǵyn bulǵańdata mańǵazdanyp. – Saǵan bir aqyl aıtayın. Bútip kóringen indi qazyp, súmeńdep timiskilenip júrgenshe, adamnyń qorasyn kúzetseń, qarnyń toq bolady. Jyly, jaıly jerde turasyń. Ashtyqtan buralyp júrgen it aıtqanyna kónedi de:

– Basta, endeshe, sol adamnyń qorasyna, – dep qulshynady.

– Al kettik onda, – dep, mysyq sońynan itti ertip aýylǵa keledi.

Shaldyń úine kelgen soń, kempir itke tamaq beredi. Qarny toıǵan it qoranyń aýzyna baryp, kúzetke turady. Túnimen kóz ilmeidi. Tún qarańǵylyǵy seilip, bozaryp tań atqan kezde, bir qasqyr qoı qoraǵa entelep jetip keledi. Ańdyp jatqan it shap berip, alqymynan ala tusedi. Qasqyr óldim-taldym degende zorga qutylyp, qasha jóneledi Ittiń erligin kórgen kempir men shal:

– Sen de bir er júrek ekensín!.. – dep, itti tamaqqa toıdyradı. Esik aldına úshik salyp beredi.

Sóıtıp kempir men shal, mysyq, it – tórteýi birine-biri kómektesip, qamsyz tura beredi.

Mysyq pen it adam balasynyń qolyna eń algash osylaısha úrenipti (K.K.30).

2.3. Çevirilen Metinler

2.3.1 Qasqyr men Kisi

Bir qasqyr tamaq izdep kele jatyp, qurýly turǵan qaqpangá túsip qalady. Olai julqynyp, bulai julqynyp, zorga qutylady. Qashyp bara jatqan kasqyrdy ańshylar kórip, artynan qýa jóneledi. Qasqyr sasqalaqtap bir eginshige kelip jayyn aıtady: «Qaitseń de meni jasyr, umytpaspyn jaqslyǵyndy, meni qabyńa salyp, arqalap júre ber», - deidi.

Qasqyr jylap turǵan soń, eginshi adam qabyna salyp alyp, arqalap júre beredi. Keshikpeı ańshylar myltyq. qylyshyn jarqylatyp jetip keledi. Kisiden suraıdy:

-Qashyp bara jatqan qasqyr kórmediń be?- dep. Kisi:

-Jańa bir qasqyr anaý shoqaidan qashyp ótti, tezirek umtylyńdar,- deidi. Ańshylar asyp ketkennen keın, eginshi qaptyń aýzyn sheship, qasqyrǵa:

-«Jónińe júre ber, maǵan da bir jaqslyq etersiń», - deidi. Qasqyr qýanyp sekirip shyǵyp, eginshige:

- «Men seni jeimin, qarnym ashty», - dep tap-tap beredi. Eginshi baıǵus sasqalaqtap:

- Aı, qasqyr, bunyń qalaı, men seni ólimnen qutqaryp alyp qalyp edim, jaqslyqqa jamandyq ete me eken, olai bolsa tóreleteik, qaisymyzdiki jón eken,- deidi.

Ekeýi kerisip turǵanda qańǵyryp bir jaǵynan túlki keledi. Bular túlkige oqıǵany bastan-aiyaq aıtyp shyǵady. Túlki:

- Joq sózdi aıtpańyzdar, menen basqa bireý estise kúlip júrer, dorbaǵa úlken qasqyr sydy degenge nanbaimyn, baryp turǵan ótirik,- deidi. Qasqyr men kisi «bul ras» dep kerisip bolmaıdy. Túlki qasqyrǵa:

- Qapqa kirmeı senbeımin,- deidi. Qasqyr sendirmekshi bop qapqa kirgende, túlki eginshige:

- «Baila qaptyń aýzyn, endi qımyldaıtyn keziń keldi, qane men kóreın, kúzdigúni egindi qalaı soǵyp júrsiń?» - deidi. Eginshi quralyn alyp, qasqyrdy ura bastady. Túlki:

- Endi qaptyń aýzyn ash,- deidi. Qasekeń aldy-artyna qaramastan shyǵa jóneledi. Artynan túlki:

- «Kópten beri istemegen bir ádil tórem edi»,- dep saq-saq kúlipti. Sótip, eginshi baıǵus túlkiniń aılasymen ajaldan qutylypty (BS. 73 c. 2011, s. 152).

2.3.2 Esekmergen

Bir kisi óler aldynda artynda qalyp bara jatqan jalǵyz balasy Esekmergenge óziniń basynan ótkenderin aıta kelip:

«Balam, sen ań aýlap júrip jalǵyz ormanǵa barma. Bara qalsań, taqyr jerdegi molaǵa túneýshi bolma», – deidi.

Balasy: «Maqul» deidi. Biraq bala eseıgen saıyn: «Ákem maǵan nege ormanǵa barma dedi? Osy ormanǵa baryp molany, taqyrdy bir kóreınshi», – degen oıǵa keledi de bir kúni sadaǵyn asynyp ormanǵa keledi. Bala jas bolsa da batyr, quralaıdy kózge atatyn mergen eken. Ózine-ózi senimdi, ormandy emin-erkin aralap, qus atyp alady, olardy pisirip jeidi. Aqyrynda, ormanda túneidi. Tünde úsh aǵashtyń basyn qurastyryp ot jaǵyp, jol qazanyna et asyp otyrǵanda, qasyna uzyn boıly bir jeztyrnaq keledi. Mergen jeztyrnaqqa et beredi. Biraq ol bergen etti alyp jeı almady. Esekmergen etti aýzyna qasyǵymen saladı. Et jep bolǵan soń, jeztyrnaq ketip qalady. Jeztyrnaq ketisimen, Esekmergen ottyń qasyna bir tomar aǵashty ákelip jatqyzyp, basyna bas kiiimin kıgizip, ústine syrt kiiimin jabady da ózi bir biik aǵashtyń butaǵyna shyǵyp, jeztyrnaqty kútedi. Jeztyrnaq mergen jatqannan keiın eptep kelip, jańaǵy tomar aǵashty bassalady.

Jeztyrnaqtyń tyrnaqtary tomarǵa shegedei qadalyp, kirip ketedi. Endi ol tomardan tyrnaǵyn sýyra almaı álek bolady. Mine, sol kezde Esekmergen ony sadaǵymen atyp óltiredi de tyrnaqtaryn kesip alady. Sol túndi ormanda ótkizip, endi molany izdeidi.

Aqyrynda o da tabylady. Mergen atyp alǵan ańdaryn asyp jep, bir kúni molanyń janyna túneidi. Túnde tamaq jep otyrǵanda, balanyń qasyna taýtailaq keledi. Bala áyelde taýtailaqtan seskenip qalady. Biraq artynsha júrek toqtatyp: «Bunyń jany tilinde bolar, ótkeni jalaǵan jerin oıyp ketedi deýshi edi», – dep oılaıdy da tilin kesip alady. Sótip, taýtailaq ta óledi.

«Ekeýinen aman óttim, endi nesine qorqamyn», – dep mergen taqyr jerdi izdeidi. Taqyr da tabylady. Mergen bir túndi sol jerde ótkizedi. Túni boıy eshteńe kelmeidi. Tanerteń tursa, aıalasyn bıik taý qorshap qalypty. Esekmergen taýdan ári de, beri de óte almaıdy. Alasa jerin izdep shyǵaıyn dese, jańaǵy taý silkinip qalady da bıiktep ketedi. Aqyry taýǵa til bitedi.

- Sen Esekmergensıń, men aıdaharmyn. Seniń batyrlyǵyńdy bilip, seni osyndaı aılamen qolǵa túsirip otyrmyn. Meniń eki týysym bar edi. Bireýi – jeztyrnaq, ekinshisi – taýtailaq, al sen onyń ekeýin de óltirip otyrsyń. Olar maǵan qıynshylyq jaǵdaıda kómek kórsetetin edi, endi olar joq. Sondyqtan sen budan bylaı maǵan bolysatyn bolsań ǵana elińe aman jiberemin, – deidi.

Esekmergen: «Jarııdy, bosatsań, bolysaıyn» – deidi. Jańaǵy taý aıdahar bolyp, endi Esekmergendi óziniń mekenine alyp keledi. Kelse, aıdahar aıtqandaı, ózinen basqa tiri aıdahar qalmaǵan eken. Olardyń bárin basqa bir ordaly aıdahar jyl saıyn óltirip turady eken. Olar búgin sońǵy aıdaharǵa kelip, sony óltirmekshi eken. Biraq buǵan Esekmergen dos bolyp, endi ekeýi birigip qarsy turady. Esekmergenniń qolynda qylyshy jáne jeztyrnaqtyń tyrnaǵy bar. Osy eki qarýyn kezek siltep, ol ordaly aıdaharlardy qyrady. Buǵan kónili tolǵan jalǵyz aıdahar

Esekmergenge at basyndaı altyn, qoı basyndaı kúmis beredi. Esekmergen buǵan yrza bolyp elge qaitady. Aqyrynda elin de tabady.

Esekmergen elden ketkende, onyń artynda jalǵyz sheshesi qalǵan. Ol balasyn jatsa da, tursa da oilatyn, kózinen sorasy aǵyp, jylaýmen júretin. Aqyry balasy aman-esen kelip, sheshesin qýantypty.

Sóitip, Esekmergen qyzyqty dáýren súrip, baı bolyp, barsha muratyna jetedi (BS. 75 c. 2011, ss. 96-98).

2.3.3 Tumarbas Batyr

Buryńǵy zamanda bir baı bar eken. Úsh qatyny bar da, balasy joq eken. Bir kúnderi baı qatyndaryna aıtady: «Men qartaıdym, senderden bala týmady, qydyryp áyliege túnein, qudaı bala bermes pe eken?» – deıdi. Temir taraq alyp, temir etik kúip jaraıy bala tilep júrip ketedi. Aılardan aı ótkende, jyldardan jyl ótkende, temir taraqtan tebendeı qalǵanda baıdyń aldynan bir julyndaı jerden tútin shyǵady. Baı oǵan jetip kelse, údiń ishinde bir jalmaıyz kempir otyr, baı kirip sálem beredi. Kempir sálemin alyp, biraz otyrǵan soń, daladan bireı kelip aıǵaı saldy: «Adam isi shyǵady ǵoi!» – dep. Kempir aıtady: «Aýzyńa bir salatuǵyn adam otyr». Bul kelgen jalmaıyz kempirdiń balasy eken, úige kirip baıdy jep qoidy.

Baı ketkende eki qatyny júkti bolyp qalǵan eken. Baıy ólgende, eki qatyn ul tapty. Báıbishe balasynyń atyn Tumarbas qoidy, toqaly balasynyń atyn Baıtas qoidy. Balalar jeti jasqa keldi. Tumarbas balalarmen asyq oınap júrip, balalarmen tóbelesedi. Bir balanyń asyǵyn tartyp alady. Sonda bul bala aıtady: «Sen bizge zorlyq qylǵansha tentirep ketken ákeńdi taıyp alsańshy», – deıdi. Tumarbas tez úine qatyp kelip, sheshesinen surady: «Meniń ákem qaida ketti, maǵan aıt», – dep. Sheshesi aıtady: «Sen týmaı turǵanda ketip edi, temir taraq, temir etik kúip edi, qudaıdan bala surap ketip edi, sodan beri ákeńniń qaida ekenin bilmeimin», – dep.

Báıbisheden týǵan Tumarbas ákesin izdep jóneldi. Bir kúnderi bolǵanda aldynan bir julyndaı jerden tútin shyǵady, bala soǵan jetip kelse, baıaǵy jalmaıyz kempirdiń úi eken.

Tumarbas ákesiniń etigi men taraǵyn tanıdy. Kempir bir qazan et asyp otyr edi. Qarny ashyp kelgen Tumarbas kempirden et surap edi, kempir bermedi. Tumarbas ashýlandy

da, kempirdi tóbege bir qoıyp óltirip, qazandaǵy bar etti jep, toıyp aldy. Sóıtıp, otyrǵanda bir adam daladan aıǵaı salady. «Úıde kim bar? Adam iisi shyǵady!» – dedi. Sonda úiden Tumarbas shyǵa keldi. «Ózim barmyn!» – dep, sol jerds ekeýi alysa ketedi. Tumarbas alyp uryp, basyn kesip aldy, ákesin óltirgen dáýdi óltirip, kegin aldy.

Endi bala eline qaıtty. Birneshe kún jol júrip úıine keldi, Sheshesinen suraıdy: «Maǵan irimshik qainatyp qoidyń ba?» Sheshesi aıtady: «Kúnde qainatyp qoıǵan irimshikti kúnde bir aqqý kelip jep ketedi». Tumarbas aqqýdyń keletin ýaqytyn bilip, myltyǵyn oqtap, bir shıdıń ishine kelip tyǵylyp otyrady. Bir ýaqytta aqqýlar ushyp keledi. İrimshikke kelip qonǵan ýaqytta myltyǵyn alyp tars etkizedi. Aqqý ushyp jóneledi, artynan Tumarbas shaba jóneledi. Biraz jerge barǵanda Tumarbas joǵary qarasa, joǵarydan bir nárese túsip kele jatyr. Qolyn tosyp ustap qarasa, adamnyń shynashaǵy. Ony alyp janqaltasyna saldy da, artynan shaba berdi. Aqqý bıktep ushyp, kórinbeı ketti. Bir kún ótken ýaqytta darianyń jaǵasynda myń buzaý baǵyp júrgen bir taz balaǵa jolyǵady. Tumarbas tazdan suraıdy: «Bul kimniń buzaýy?» – deıdi. Taz aıtady: «Aqbar degen hannıń buzaýy». Tumarbas: «Keshke barǵanda osy buzaýdyń bárin de balaımysyń?» – dedi. Taz aıtty: «Keshke aıdap baryp «balańǵyrdyń buzaýy balaı» desem, árbireýi ár terekke balaıyp qalady, ertesine: «sheshilińder» desem, sheshiledi, – dedi. Tumarbas aıtty: «Túnde ne jumys qylasyń?» Taz aıtty: «Qyzdardyń tabanyn sıpaimyn. Keshke barǵan ýaqytta qyzdar meni terige orap tastaıdy. Tórden esikke, esikten tórge domalatady», – dedi. Bárin estip bolǵan soń, tazdy joq qylyp, buzaýdy baǵyp júredi, qarý-jaraǵyn bir belgili jerge kómedi.

Kún kesh bolǵan ýaqytta myń buzaýdy aıdap aýylǵa keledi. «Balańǵyrdyń buzaýy balaı», - degen eken, buzaýlardyń ár-bireýi ár aǵashqa balaıyp qalady. Sonan soń Tumarbas hannyn úıine keldi. Qyzdar kúndegi qalyby boıynsha terige salyp Tumarbasty tórden esikke, esikten tórge domalatady. Bir ýaqytta qyzdar Tumarbasty oraǵan teriden shyǵaryp jiberdi. Túnde batyr qyzdarmenen birge jatady. Tumarbas tynyǵyp jatsa, hannıń kishi qyzy Qanykeı yńqyldaıdy. Tumarbas qyzdyń janyna baryp aıtady: «Seniń qai jeriń aýyryp jatyr?» – deıdi. Qyz aıtady: «Ne qylaıyn dep ediń?» Tumarbas: «Joq nársen bolsa, taýyp berein dep edim», – deıdi. Qyz: «Shynashaǵyma myltyq tiip, sol jerim aýyrady. Sol shynashaǵymdy taýyp bergen kisige men tier edim», – deıdi. «Men taýyp bersem. maǵan tier me ediń?». Qyz: «Tiemin», – dedi. Tumarbas qyzdyń

shynashağyn berdi. Qyz sonda munyń Tumarbas ekenin bildi. Qyz ben jigit birge jatyp, kónil qosyp júrdi. Bir kúnderi bolğanda han jurtyna jar shaqyrady: «Úsh qyzdy súgenine qosamyn, halqym jıylsyn», – dedi. Hannyń qol astyna qarağan barlyq halyq biri qalmaı keldi.

Bir elden jalğyz kelse de, Tumarbas hannyń qyzyn alypty. Batyr eline qaraı kóshedi. Óz eline esen-saý kelip, hannyń qyzymen qosylyp, Tumarbas muratyna jetti (BS. 75 c. 2011, ss. 143-145).

2.3.4 Arystan Patsha

Buryńgy zamanda bir arystan patsha bolyp turypty, neshe túrli ańdardy bilep. Sol arystannyń ózine jaqyn Maimun degen bir ýáziri bolypty. Arystan bir kúni bir jerge baryp, eki aı júrip kelmekshi bolyp, ózim kelgenshe patsha bola tur dep, ornyna Maimundy tastap ketipti. Arystannyń ketkenin bilgen soń, ár jerden ańdar kelip, oryn alyp turypty. Jáne arystannyń jái ýaqytta ózi turatuğyn bir jaqsy jerine bir túlki qatyn-balasymenen kelip, turyp aldy. Bir kúni muny kórip Maimun aıtypty:

– Áı, nadan túlki, patsha arystannan qoryqpaisyń ba, eger kelip qalsa, ne janyńdy qoiady, shapshań ket! – depti. Túlki aıtypty:

– Sen meni túlki dep oilaisyń ba, men arystan tугil jolbarystan da qoryqpaimyn. Bul jer menin atalarymnyń jerleri, mağan tise kerek, arystan aldy dep estip kelip edim, arystan qashyp kelgende sen mağan habar ber, arystannyń kim ekenin bildirein, – depti. Sonda bul Maimun qorqynysh oilap ketip qaldy.

– Bul túlki sýretinde bolyp júrgen basqa myqty ań bolar ma? – dep. Maimun ketisimen túlkiniń qatyny aıtypty:

– Bul jerge turmaı-aq keteik, egerde arystan kelip qalsa, Maimun baryp aıtsa, bizge ajal tapqyzar, – deidi. Onda túlki aıtypty:

– Arystan kelgende bir aıla qylarmyn, – deidi. Bir-eki kún ótken soń alystan bir daýys estiledi. Túlkiniń qatyny aıtypty:

– Arystan kelip qalypty, ne qylamyn dep ediń, aılań bolsa qyl, – deidi. Sonda túlki aıtypty:

– Arystan jaqyn kelgende, sen balalardy jylata ber, men aıǵaı salyp aıtamyn «balalar nege jylaıdy?» dep, sonda sen ait: «balalaryń jańa arystan etin qabap qylyp ber deidi» – dep ait deidi.

Bir ýaqytta arystan jaqyndai qalypty, sonda túlkiniń qatyny balalaryn jylata beripti. Túlki aıǵaı salyp aıtypty:

– Balalar nege jylaıdy? – depti. Qatyny manaǵy túlkiniń úretýi boıynsha:

– Balalar jańa arystan etinen qabap qylyp ber deidi, – depti. Sonda arystan estip, tura qalyp, qasyndaǵy Maimunǵa qarai aıtypty:

– Bul bir qýatty ań bolar ma, munda balalarǵa arystan etin tileıdi dep nege aitady, bul jerdi tastap, ekinshi saharaǵa ketpek kerek, – dep. Sonda qasyndaǵy Maimun aıtypty:

– Aı, taqsyr, taqsyr arystan, siz aqyr jer júzinde bolǵan ańnyń patshasy, kórińiz, eger kórseńiz, bir jaman kishkentaı ańnyń aılalary shyǵar.

Arystan jáne jaqynyraq júripti. Túlkiniń qatyny jáne balalaryn jylata beripti. Túlki jáne aıǵaı salypty:

– Nege jylatasýn balalardy, úıde jolbarys, qabylyan eti kóp emes pe? – deidi. Sonda qatyny aitady:

– Basqa ańdardyn etteri tolyp jatyr, jańa arystannyń etin tileıdi, – deidi. Sonda túlki aıtypty:

– Balalarǵa ait, biraz sabyr etsin, osy jerdi analyp júrgen bir arystandy Maimun dostym aldap alyp kelse kerek, kóp keshikpei kelse, arystandy ustap alyp balalarǵa etin qabap qylarmyn, – deidi. Sonda arystan qasyndaǵy Maimunǵa:

– Áı, zalym, qıanatshy Maimun, meni aldap óltirmekke kelesiń, ózim ólmesten buryn, áýeli seni óltireiın, – dep, Maimun beısharany páre-páre qylyp tastap, ózi tez qashyp ketipti. Túlki aılasymenen arystannyń jerin ózine qaratyp alady (BS. 74 c. 2011, ss. 157-158).

2.3.5 Ğajaryp Baq

Baıaǵy zamanda Asan men Qasen degen eki dos bolypıy. Ekeıı de kedeı adamdar eken. Asan ultaraqtaı jerine egin egip, Qasen óziniń az ǵana malyn baǵyp, kúnderin kóripti. Ekeıiniń de áıelderı qaitys bolǵan eken; Asannyń bar jubanyshy-aı dese aýzy, kún dese kózi bar sulý qyzy bolady da, Qasenniń úmiti - er jetip qalǵan qairatty balasy bolady.

Bir jyly kóktemde Asan egin salýǵa qamdanyp jatqanda, Qasen jutqa ushyraıdy: qys aıaǵy qatty bolyp, az ǵana maly qyrylyp qalady.

Kóziniń jasy kól bolyp, Qasen dosyna jylap keledi:

- Asan, senimen qoshtasayn dep kelip edim. Az ǵana malym qyrylyp qaldy. Endi ashtan ólmestiń qamyn qylyp, qayır surap tentirep ketemin de,- deıdi.

Bul sózdi estigende, Asannyń da kónili bosap, kózine jas kelip, Qasen dosyn qushaqtap turyp:

- Ekeıimiz jan degen joldas edik qoı, mal-janymyz bir emes pe edi? Meniń egindik jerimniń jartysy seniki bolsyn. Kónilińdi jubat, qolyńa ketpen alyp, tyrbanyp tirshilik qyl,- deıdi.

Sol kúnnen bastap, Qasen de egin salyp tirshilik etedi.

Kún artynan kún, aı artynan aı ótedi. Arada biraz jyldar bolady. Bir kúni Qasen óziniń jerin qazyp júrip, ketpeniniń zyńyldap, temirge tigenin baıqap, tań qalady. «Bul ne ǵajap eken?» - dep, sol jerdi tereńdetip qazyp jiberse, ishine toltyryp altyn salǵan bir qara qazan kórinedi.

Qasenniń qýanyshy qoınyna syımaı, qazannyń qulaǵynan súreı, dosynyń úıine qaraı júgiredi.

- Súinshi, Asan!-dep aıǵaılaıdy ol, júgirip kele jatyp,- súinshi, baqytty boldyń, úlken oljaly boldyń, men seniń jerińnen ishine altyn toltyrylǵan qazan taýyp aldym, endi kedeilikten qutyldyń. Asan ony qýana qarsy alyp:

- Seniń adaldyǵyńdy bilem ǵoı, Qasen. Biraq ol altyn meniki emes, seniki. Sen ony óz jerińnen qazyp aldyń ǵoı,- dep jaýap beredi. Oǵan Qasen bolmaı:

- Men de seniń peili keń, meirimdi kisi ekenińdi bilemin ǵoı, Asan, biraq sen maǵan jerińdi bergenmen jerińniń astyndaǵy qazynasyn bergen joqsyn ǵoı,-deidi. Biraq Asan da kóne qoımaıdy.

- Ardaqty dosym, jerdiń asty-ústindegi qazynanyń barlyǵy, sol jerge mańdaı terin tamyzyp eńbek etken adamdiki,- deidi. Altyndy alǵysy kelmeı, bul ekeıi uzaq talasady. Aqyry, Asan mynadaı bir bایلam aıtady:

- Talasty qoıalyqshy, Qasen, seniń kúieı bolatyn ulyń bar, meniń qalyndyq bolatyn qyzym bar. Balalardyń kónili jarasyp júr ǵoı, sol ekeıiniń basyn qosayıq ta, altyndy solarǵa bereik. Tym bolmasa, bizdiń balalarymyz kiriptarlyq kórmesin,-deidi.

Atalary osy bایلamyn aıtqanda, balalarynyń qıanysthan júrekteri jarylyp kete jazdaıdy. Sol kúni toı jasap, eki jasty qosady. Jas jigit jańa túsken kelinshegimen jeke otaı bolyp, Qasenniń úine shyǵady. Qasen qudasynyń úine kóshedi.

Kelesi kúni tań sáriden jańa qosylǵan jas zayıptylar altyn salǵan qazandy alyp, atalarynyń úine keledi. Qabaqtarynda kirbiń baryn kórgen Asan men Qasen:

- Ne bop qaldy, balalar? Erteletip kelgen túrleriń jaman eken,- dep suraıdy.

- Atalary bezgen nársege balalary ıe bolǵan jaramas. Biz altynsyz da baimyz. Súıip qosylǵan eki kónilden artyq dúniede qazyna bar ma?-deidi eki jas. Sótip, olar qazandy úidiń ortasyna ákep qoıady.

Endi altyndy kim alıy kerek degen talas qaita bastalady. Talasyp, aqyry, alysta ońasha turatyn bir dana qarıaǵa baryp, júginbek bolady.

Talai kún, talai tún júrip otyryp, bular álgi qarıanyń úine keledi. Aıdalada jalǵyz turǵan qarıanyń jupyny ǵana qarasha úi bar eken. Qarıa tórge tóselgen jyrtıq kızıdiń ústinde otyr, oń men solynda eki-ekiden tórt shákirt orıalasqan.

- Júginýge kelgen ekensińder, alystan arnap kelgen túrleriń bar, sharıalaryńdy aıtyńdar,- deidi qarıa kelgenderge.

Jolaıshylar qarıaǵa ózderiniń daı-sharlaryn aıtady. Bulardyń sózin tyńdap alyp, qarıa uzaq únsiz otyrady da, óziniń úlken shákirtine burylyp:

-Meniń ornymda bolsań, myna kisilerdiń daǵyn qalaı shesher eń?-dep suraıdy.

-Jer-dúniedeǵı qazynanyń ıesi han ǵoı, han ıeme aparyp berińder der edim,-dep jaıap qayırady úlken shákirt.

-Al meniń ornymda sen bolsań, qalaı shesher ediń?- deıdi ekinshisine. Ekinshi shákirti:

-Daılasqandar bezgen múlik bıdiki ǵoı, men ony ózim alar edim,- deıdi. Qarıa buryńǵıdan beter renjip, júzin sýytıa da, syr bildirmeı, úshinshi shákirtinen suraıdy.

-Al endi sen aıtshy, sen bolsań, qalaı shesher eń? Úshinshi shákirti:

-Bul altynnyń ıesi joq, ony eshqaisysy menshiktengisi kelmeıdi. Solı bolǵan soń-aq, men ony qatadan jerge kómdirip tastar edim,-deıdi. Qarıanyń júzi ábden túnerip ketedi. Ol endi eń kishi shákirtinen suraıdy:

- Al sen ne deısin, qaraǵym?

- Artyq sózim bolsa aıyp etpeńiz, ustazym,-deıdi kishi shákirt.-Men bolsam, osy altyndy jumsap, qulazyp jatqan dalada gúl janaǵan saıaly baq ósirer edim. Aryp-ashqan kem-ketikter sol baqtyń saıasynda tynys alyp, jemisin qorek etip, raqatyn kórer edi. Osy sózdi estigende qarıa kózine jas alyp, ornynan turyp, kishi shákirtin qushaqtadı.

-«Jasy kishi bolsa da, aqlyly artyqty aǵa tut» degen sóz ras eken ǵoı,- deıdi ol.-Seniń bıligiń ádil, balam. Osy altyndy alyp han ordasyna bar, sodan soń eń jaqsy tuqymdardy satyp alyp, qatyp kel de, óziń aıtqan baǵyndy ósir! Saǵan da, myna altyńǵa qyzyqpaǵan keń peil adal jandarǵa da kem-ketik, jarly-jaqybai ataıly ómir baqı rıza bolyp, alǵys aıtar. Jas jigit altyndy dorbasyna salyp alyp, jolǵa shyǵady.

Uzaq ýaqyt sapar shegip, aryp-ashyp, kúnderdiń kúni bolǵanda han ordasyna keledi. Qalanyń qaqpasyna kirisimen-aq bazarǵa baryp, mıya aǵashynyń tuqymyn izdeıdi.

Qyzylıdy-jasyldy mata men ár túrli áshekeıli zattardan kóz almaı, bazardy aralap júrgende, art jaǵynan kerýenniń syldyrлаған qońyraıy men bireıdiń aıqailaǵan ashshy daısyn estidi. Jas jigit artyna jalt qarasa, uzynnan-uzaq tizilgen kerýen kele jatyr eken. Túieniń qomyna júktiń ornyna oı men qyrda, sý men shólde bolatyn qus ataılyny tiri kúni teńdep alǵan. Olardy aıaǵynan matastyryp bailapty. Qustardyń qanattary qayırylyp

synyp, jel ushyrǵan mamyqtary aqsha bulttai qalqıdy. Túıeler aıańdaǵan saıyn, beishara qustar typyrlap, adamnyń saı-súıegin syrqrata shyryldady. Osyny kórgende jas jigittiń jany ýdaı ashyp, shydamy jetpeıdi, syǵylsqan qalyń jurttyń ortasynan jaryp ótip, jigit kerýen basyǵa kelip, ádeppen taǵzym etip:

-O, taqsyr, myna beishara qustardy osynshama qınaǵan kim? Muny qaıda apara jatyrсыз?-dep surady. Kerýen basy:

- Biz han sarayna bara jatyrмыз. Bul qustar - hannyń soǵymy. Sol qustar úshin bizge bes júz dilda beredi,-dep jaýap qaıyrady.

-Men myń dilda bersem, osy beishara qustardy bosatyp jiberesiń be?- dep surady jigit.

Kerýen basy jigittiń jupyny túrin kórip, onyń sózin eleń etpei júre beredi.

Sol kezde jigit ıyǵyndaǵy dorbasyn alyp, kerýen basyna altynyn kórsetedi. Kerýen basy óz kózine ózi senbei, qairan qalady. Biraq saýdager qyzylshyl bolmaı, altyndy kórgesin, súganaqtyǵy jeńip: «Qustardy bosatyp jiberińder»,- dep ámir etedi.

Buǵaýdan bosanǵan qustar tobymen aspanǵa kóteriledi. Kerýenniń ákele jatqan qustary tym kóp eken. Olar japyrlaı ushqanda, kúnniń kózin búркеp, qanattarynan esken jel daýylǵa aınalady.

Jigit ushyp bara jatqan qustarǵa qarap turyp, qustar kórinbei ketkennen keiin, qaýdyrap bosap qalǵan dorbasyn ıyǵyna salyp alyp, keiin qaitady. Qýanyshy qoınyna symaı, aıaǵy jerge timeı ándetip kele jatady. Biraq aýlyna jaqyndaǵan saıyn, kóniline ýayym kirip, istegen isine ókinip, qaıǵyra beredi.

- Basqa bireýdiń qazynasyn ózimniń oıyma kelgen nársege jumsaǵanym qalaı boldy? Kem-ketikter úshin baq egem degen ózim emes pe edim, ustazyma, meni tuqym ákeledi dep kútip otyrǵan aq kónil adamdarǵa ne deimin,- dep oilady. Jigit osylaı ózine-ózi yza bolyp kele jatady: bara-bara qaıǵysy údep, ábden aryp, qulap ketedi de, ózine-ózi ólim tilep jyldady. Aqyry, qaıǵy-qasiretten qajyp, uıqtap ketedi. Uıqtap jatyp tús kóredi, túsinde áldeqaidan bir áp-áдеми bulbul ushyp kelip, kókiregine qonyp, tamyljyǵan ásem ándi áýenimen:

- Ýa, keń peil jas jigit! Sen kóp qaıǵyryp nalyma! Erkin qustardyń saǵan beretin altyny joq. Biraq seniń jaqsylyǵyńdy basqa jolmen qaıyrar. Uıqyńnan oıanyp, jan-jaǵyńa qarashy! Kózińniń jasy tyıylmas pa eken?- deidi. Osyny aıtyp, bulbul pyr etip ushyp ketedi. Jigit kózin ashyp, jan-jaǵyna qarap, tań-tamasha qalady. Keń dalaǵa qaptap qonyp otyrǵan qustardy kóredi. Qustar aıaǵymen shuqyr qazyp, aýzyndaǵy dánderdi sol shuqyrǵa salyp, qanatymen topyraqty sypyryp, kómip jatady. Jigit qozǵalyp ketkende, qustardyń bári lap etip aspanǵa ushady da ketedi. Taǵy da qustar kúndi qalqalap, qaqqan qanattarynan esken jel daýylǵa aınalady. Jigit jan-jaǵyna qarasa, qustar qazǵan árbir shuńqyrdan jas shybyqtar kóktep shyǵa kelip, órmelep ósip, butaǵa kúltelengen, japyraǵy janaǵan úlken aǵashqa aınalyp jatqanyn kóredi. Qas qaqqansha bolmaidy, aǵashtyń butaqtaryna janaǵan gúlдер ósip, jupar iisi ańqyp ketedi. Sodan keiın gúlдер ushyp túsedі de, onyń ornyna qyp-qyzyl narttai almalar ósip shyǵa keledi.

Iran baǵy munyń shiregine de kelmeıshi edi. Qabyǵy marjandaı jarqyraǵan záylim alma aǵashtaryna san jeter emes. Qaz-qatar tizilgen aǵashtardyń arasynan pisip turǵan júzim, bal tatyǵan órik, jarqyraǵan kól, kókorai shalǵyn, baısheshekter kórinedi. Aǵashtyń saıasyndaǵy joldarǵa butaqtan jańa ǵana túsken japyraq tóselgen joldyń eki erneýinde asyl taspen áshekeilep órip tastaǵan aryqtardyń sýy syldyr qaǵady. Al joǵaryda, aǵash basynda, pyryldap ushyp-qonyp, tamyljytyp án salyp, jigittiń manaǵy túsinde kórgen bulbuldary ushyp júredi.

Jigit qairan qalyp, ónim be, túsim be dep senbeı, jan-jaǵyna qarai beredi. Óni men túsinıń qaısy ekenin aıyrý úshin, qatty aıqailap jibergende, óz daýsynyń jańǵyryǵyn ǵana estidi. Janaǵan baq ǵaıyp bolmai, sol ornynda tur. Óni ekenine kózi jetkennen keiın, jigit ókpesin qolyna alyp, qarıanyń úıine qarai júgiredi. Kelisimen bolǵan ýaqıǵany bastan-aıaq aıtyp beredi. Áńgimeni tyńdaǵannan keiın ustazy jáne onyń úsh shákirti, Asan men Qasen, olardyń balalary baqty kórmek bolady. Jigit jol kórsetip, olardy ertip keledi.

Kóp keshikpeı-aq, kulazyǵan japanda ǵajayıp baq ornaptı degen habar búkil elge taraıdy. Biraq olar baqtyń shetine jetisimen-aq, aldarynan jeti qulyp salynǵan temir qaqpaly úlken dýal paıda bolady. Qaqpadan óte almaıtynyna kózi jetken aqsúiekter erleriniń ústine shyǵyp, dýaldyń ústinen qolyn sozyp, almaldardy julyp almaqshy bolady. Biraq olar almaǵa qoly tiisimen-aq, esterinen aıyrylyp, jerge qulap túsip jatady. Muny

kórgen soń-aq, bai-myrzalardyń záresi ushyps, attarynyń basyn buryp, aýyldaryna qaraı qashady.

Olardyń artyn ala baqqa jer-jerden kedeiler kele bastaıdy. Kem-ketikter jaqyndasymen-aq, qaqpanyń qulpy bosap, esik aıqara ashylady. Baqqa áiel-erkek, kári-jas syımaı ketedi. Olar baqtyń ishindegi jolmen qydyryp, japyraqty taptap júrese de, japyraqtar solmaıdy. Olar aryqtan qanshama ishse de, aryq laılanbaıdy, taýsylmaıdy; olar aǵashtan qansha jemis alyp jese de, jemis azaimaıdy. Kúni boıy baq ishinde qııyljyǵan dombyra sazy, shyrqata salǵan án, toı-dýman saıabyrlamaıdy.

Ymyrt úirilip, qarańǵy túsken kezde, almalar jarqyrap, nur shashyp, qustar tamyljytyp án shyrqaidy. Qyzyq dýman basylyp, jarly-jaqybailar hosh iisti kók shalǵyndy tósenip, ómirlerinde alǵashqy ret raqatqa kenelip, tátti ııyǵa enedi (Akjolova, 2018 ss. 117-124).

2.3.6 Qustar Nege Sóilei Almaıdy?

Erte zamanda adamdar men qustardyń dostyǵy myqty bolypty. Qustar adamdardyń tilin túsine alatyn bolǵan eken.

Biik taýda búrkit ómir súripti. Bir kúni búrkittiń qarny ashyp, aýlatyn ań ańdyp otyrady taýdyń biik shyńynda otyryp. Biraq eshteńe tabylmaıdy. Kúnniń kózi búrkittiń kózine túsip, ol ııyqtap ketipti. Birazdan soń qustyń qanatynyń daýsynan oıanyp ketedi. Qarasa, qarshyǵa jemtigin aýlaǵan eken. Sótip kelesi bir tóbeshikke baryp jein dep jatyr eken. Ony kórgen búrkit qatty ashýlanady da qarshyǵa otyrǵan tóbeshikke baryp, qarshyǵany shuqyp tastaýǵa az qalady. Qarshyǵa qoryqpastan:

- "Búrkit, saǵan ne bolǵan dikeńdep? Durystap surasań saǵan da beremin ǵoı etten" deıdi. Sonda búrkit:

- "Maǵan seniń qonaqjaılyǵyń kerek emes. Jaı seniń ólip qalǵan ańdy qalaı jetinińdi kóreın dep keldim" deıdi. Biraq etti kórip kózi qyzyp barady. Onyń sózine qarshyǵa kúledi de:

- "Eger bul ań ólip qalǵan bolsa, onda sen kúni boıy ne qarap otyrdyń?". Bul suraqqa kónil-kúni túsip ketken búrkit:

- "Men bul ańdy kórmedim. Men buny emes, bir kózimmen qoıandy, ekinshi kózimmen elikti ańdyp otyrǵan edim. Sen olardyń etin jeı almaısyń ǵoi. Je aldyńdaǵy etti, sasyp ketpesin" dep jaıap qayırady. Búrkit pen qarshyǵa bir-birimen qatty urysyp qalady. Ekeýiniń shýyn estip qalǵan barlyq qustar jınalady. Qustar Qustandyń zanyn sailaıdy oılastyrady. Sol han urysty sheship berýi kerek bolady. Qustar shyqyldap, shýlap ketedi. Barlyǵynyń han bolǵysy keledi. Sol kezde Búrkit alǵa shyǵyp:

- "Men senderge han bolý kerekpin. Menen de biikte samǵap ushatyn eshkim joq" deidi. Biraq oǵan qustar kelispeı: "Joq, kerek emes! Sen óte tákápparsyń. Sol sebepten de biik quzda ómir súresin" dep qarsy bolady. Jarqanat shyǵyp:

- "Meniń han bolǵym keledi. Meniń qanatym senderdikindeı júnнен emes teriden. Alystaǵyny estip qoıamyn". Búgan kókek kelispeı qoıady:

- "Jarqanattyń han bolýy múmkin emes. Qustarǵa QUSPYN deidi, ańdarǵa AńMYN deidi. Onyń ústine túni boıy uıyqtamaı ushyyp júredi de bizge uıyq bermeidi. Sender úshin menen jaqsy han bolmaıdy. Meniń salǵan ánimmen búkil jer beti jáne jasyl jelek qulpyrady".

Kókektiń de sózine qustar kelispeı qoıady da bylaı deidi: "Kókek bizge han bolmaıdy. Ol óziniń balapandaryna qaramaı tastap ketedi".

Osy kezde qustar arasynda úlken aıtys-tartys týdy. Árbir qus ózin han qylyp sailaıdy usyndy. Qustar qatty shýlap ketedi. Muny estip joǵaryda taldyń basynda sıqyrshy qara qarǵa otyrady. Ol:

- "Aqyry bir-birińmen til tabysa almaıdy ekensinder, onda sóilemeı-aq qoıyńdar. Barlyǵynyń han bolǵysy keledi" deidi. Sol kezden bastap qustar adam sıaqty sóileýden qalady.

Mine, qustardyń áyızbirshiligi bolmaǵandyqtan barlyǵy birdeı sóileı almaı qalypty (<https://www.balakai.kz/ertegler/747-star-nege-syley-almaydy.html>15.08.19).

2.3.7 Altyn Saqa

Ótken zamanda bir bai bolypty, ol bir perzentke zar bolypty, zaryga júrip perzentti bolypty. Bai bir kúni jylqysyn sýara kólge kelse, kólđin ishinde bir qyp-qyzyl ókpe júzip júr eken. Baidyn aıdap kelgen jylqylary kóldegi júzip júrgen ókpeden úrkip, sýga jýymaıdy. Álgi jerde bai jylqylaryn qansha aıdasa da sýga jaba almaıdy. Sol kezde bai turyp, sýdağy júzip júrgen ókpeni quryqpen túrtip kóredi. Ókpe sýga batyp ketip, álden ýaqyttan soń jalmaýyz kempir bolyp sýdan shyğady da baidyn jağasynan ala ketedi. Bai kózi alaqandaı bolyp, qorqyp ketedi. Bai jalmaýyz kempirge:

- At basyndaı altyn berein, qoıa ber, – deıdi. Jalmaýyz kempir jibermeıdi.

- Osy jylqylarymnyń bárin berein, qoıa ber, – deıdi. Kempir kónbeıdi. Kempirden sasyp:

-Endi ne berein? – deıdi bai. Kempir:

-Jalğyz balańdy ber, jiberein,– deıdi. Bai jalğyz balasyn bermek bolady, kempir baidy qoıa beredi. Kempir baıga:

- Balańdy qai jerde beresin? – deıdi. Sonda bai:

-Erteń kóshemin, sonda balamnyń altyn saqasyn jurtqa tastap ketein, sen jurtta sol saqanyń janynda otyrasyń, – deıdi.

Sonymen bai jalmaýyz kempirge ýadesin berip, jylqylaryn aıdap, ketip qalady. Erteńinde kóshedi, jalğyz balasynyń altyn saqasyn umyttyryp, jurtqa tastap ketedi. Áýyl jańa qonysqa kóship barady. Asyq oınalyn dese, saqasy joq, bala altyn saqasyn joqtap, jylaıdy. Sonda ákesi:

- Keshe kóship júrgende, jurtta qalypty. Baryp alyp kele ǵoı,– deıdi. Bala barmaqshy bolady da ákesinen:

- Áke, qandaı taıga minip baralyn? – dep suraıdy.

- Jylqyshydan surap min, – deıdi bai. Jylqyshy balaıga:

- Quryǵyńdy quldyratyp, júgenińdi syldyratyp, jylqyǵa bar. Qai tai betińe qarasa, sony min, - deidi. Bala quryǵyn quldyratyp, júgenin syldyratyp, jylqyǵa kelse, shettegi bir qotyr tai balaǵa qaraı qalady. Bala sol qotyr taıdy ustaıdy da júgendeidi. Júgendegende taıdyń qotyry jazylady. Ústine toqym salǵanda, qunan bolady. Ústine er salǵanda, dónen bolady. Aıylyn tartqanda, besti at bolady. Bala ústine qarǵyp mingende, tulpar bolyp, kózdi ashyp-jumǵansha jurtqa jetip keledi. Jurtqa kelse, altyn saqasy oshaq basyndaǵy tezek túbinde jatyr eken. Saqa janynda bir kempir otyr eken. Bala kempirge:

-Sheshe, anaı jatqan saqamdy alyp bershi! – deidi. Sonda kempir:

-Shyraǵym, óziń túsip al. Kárilikten otyrsam -tura almamyn, tursam - otyra almamyn, - deidi. Sonda bala:

- Men jastyqtan tússem - mine almamyn, minsem - túse almamyn, – deidi.

Sonda balanyń taıy saqanyń janyna jata qalady. Bala úzeńgiden aıaǵyn sýyrmaı, saqany ilip alady. Tai tura qashady. Jalmaıyz kempir tura qýady. Bala qashyp keledi. Ári-beri qýyp jete almaıtyn bolǵan soń, kempir bir tisin julyp alyp, atyp jibergende, taıdyń bir aıaǵyn julyp túsiredi. Tai úsh aıaǵymen qashyp, jetkizbeidi. Kempir taǵy bir tisin julyp laqtyrǵanda, taıdyń taǵy bir aıaǵy julynyp túsedi. Tai eki aıaǵymen shaıyp bara jatyp, jolynda bir báiterekke kez bolady. Tai álsireiın deidi. Terek janyna bara bergende, bala taınan sekirip túsip, báiterektiń basyna shyǵyp ketedi. Jalmaıyz kempir báiterektiń túbin keshke dein qazady. Bir kezde bir qyzyl túlki keledi de kempirge:

- Sheshe, sharshaǵan ekensiń, men qaza turayın, sen uıyqtap demal, –deidi. Kempir jatady. Túlki tisti sýǵa atady da qazǵan shuqyrdy qarta bitep, ózi ketip qalady. Kempir tura kelse, tisi de joq, túlki de joq. Kempir taǵy bir tisin sýyryp alyp, ketpen qylyp, báiterekti qaza beredi. Bir ýaqytta taǵy da bir túlki kelip:

- Sheshe, ketpenińdi maǵan bere tur, sen sharshaǵan shyǵarsyń, men qazayın, – deidi. Sonda jalmaıyz kempir:

- Sen ketpenimdi alyp qashyp ketesiń, – deidi. Sonda túlki:

- Ol qyrdyń qyzyl túlkisi, men saıdyń aq túlkisimin. Baraǵyda bul balanyń ákesi ań aılap júrgende, meni qýyp, soǵa jazdaǵan bolatyn. Sondyqtan bul balada meniń keгим

bar, – deidi. Jalmaýyz kempir túlkiníń sózine senip, taǵy da ketpendi túlkige berip, ózi uıyǵa kirisedi. Túlki taǵy da ketpenin sýǵa laqtyp jiberedi de shuqyrdy bitep, ózi qashyp ketedi. Kempir tursa, taǵy da ketpeni de joq, túlki de joq. «Alda, oıbaı-aı, aldaǵan eken ǵoı» dep, taǵy da bir tisin sýyryp ketpen qylyp, báterektiń túbin qaza beredi. Sonda kempir aýzyn ashsa, bir-aq tisi qalypty. Kempir báterektiń túbin qaza-qaza qulatýǵa jaqyndaidy. Bir zamanda balanyń tóbesinen bir top qarǵa ótedi. Bala qarǵaǵa:

-Aý, qarǵalar, qarǵalar, qanatymen jorǵalar. Jailaýdaǵy bes tóbetime habar aıta ket, meni jalmaýyz kempirden arashalap alsyn, – deidi.

Sonda qarǵalar «qarq-qarq» etip ushyp ketedi. Bir mezgilde úrektek tóbeden ushyp ótedi, bala olarǵa da aıtady. Olar da úndemeı ushyp kete beredi. Bir mezgilde bir qarlyǵash báterektiń tóbesinen árli-berli ushyp júredi de balanyń tóbesine kelip qonady. Bala jylap turyp, buǵan da tapsyrady. Buryn bala qystaýyndaǵy uıa salǵan qarlyǵashtyń balapandaryna timeı, bulardy jaqsylap ósirip, ushyryp jiberedi eken. Sondyqtan bala qarlyǵashpen dos eken. Sonymen, qarlyǵash balanyń tóbetterine tapsyrǵanyń aıtyp barady. «Osyndaı pálen jerdegi báterektiń basynda bala tur, báterektiń túbin jalmaýyz kempir qazyp jaqyndatqan, endi qulatýǵa tıaı tur», – deidi, qarlyǵash balanyń tóbetterine. Muny estigen soń tóbetter shapqannan shaýyp otyryp, báterekke keledi. Sol kezde báterek te jerge qulaidy. Balanyń tóbetteri jalmaýyz kempirdiń qolyn qol, butyn but qylyp, jún-júniń shyǵaryp, talap tastaıdy.

Bala tóbetterine kezek-kezek minip, eline aman-saý jetedi. Bala jalmaýyzdan aman-saý qutylyp kelgenine áke-sheshesi qatty qýanyp, el-jurtyn jıyp, úlken toı qylady. Budan bylaı neshe kúnder ótken soń, balaǵy jalmaýyz kempirdiń qyzy qulaǵan báterektiń janyına keledi. Kelse, sheshesiniń jún-júni shyǵyp, ólip qalǵanyń kóredi. Kim óltirgenin bilý úshin sol jerde qarap júrese, itterdiń izi kórinedi. Munan soń qyz itterdiń izine túsip kele jatsa, kóp jylqyǵa kez bolady. Endi aýyl jaqyn ekenin bilip, ol júrip kele jatady. Itterdiń izi tup-týra baıdyń qotanyına alyp barady. Bul kezde qotanǵa balaǵy jalmaýyz kempirdiń qyzynyń kelgenin bilip, bes tóbet jalma-jan tura umtylady, qyz kempirdeı emes, óte-kúshti eken, bes tóbetke boı bermeıdi. Sol arada bala sadaqpen atyp, qyzdyń kózin shyǵarady, sadaqpen ekinshi atqanda, qyzdy óltiredi.

Sótip, jalmaýyzdan mángi qutylady (BS. 74 c. 2011, ss. 35-38).

2.3.8 Áýezhannyń Qyryq Uly

Baıaǵyda Áýezhan degen han bolypty. Hannyń qyryq balasy bar eken. «Osy balalaryma bir jerden qalyń bersem eken», – dep oılaıdy eken. Birneshe jyldar ótkennen keıin han bir baıdyń qyryq qyzy bar dep estidi. Soǵan qalyńmalyna sólesip, quda túsip kelýge kisi jiberipti. Ol baıǵa baryp:

- Bizdi han jiberdi. Balalaryna sizdiń qyzdaryńyzdy aıttırgysy keledi, – deıdi. Bar:

- Qyzdaryma qalyńmalǵa mal almaımyn, meniń úimnen ózderiniń úıine deıin tup-týra jol bolsyn, joldyń eki jaǵynda baý-baqsha, onyń túbinen sý shyǵyp, bulbuldar saırap turatyn bolsyn jáne osy aıtqandarymdy bir jylda bitirsın, – depti.

Bul sózin kisileri hanǵa aıtyp kelipti. Han muny maqul kórip, qyryq balasyn shaqyryp alyp, eń kenjesin alyp qalyp, otyz toǵyz balasyn birneshe nókerimen álgi jumysty bitirip kelýge jiberipti. Balalary birneshe aı júrip, bitire almaı keledi. Onan keıin úıde qalǵan kenje balasy:

- Áke, meni jiber, men bitirip keleıin! – deıdi. Ákesi:

- Qoi, balam! Otyz toǵyz aǵań bitire almaǵanda, sen qaidan bitireıin dep ediń? – deıdi.

- Joq, baramyn, – degen soń, ákesi balasyn jiberedi. Balasy úıinen joldas ertpesten, bir uzyn jolmen kele jatsa, bir appaq kımdi aqsaqaldy adamǵa ushyraıdy da oǵan sálem beredi. Shal sálemin alady. Shal:

- Qaraǵym, qaida barasyń? – dep surasa, bala baıaǵy tilekteriniń bárin shalǵa baıan etedi. Shal:

- Balam, men tilegińdi bereıin, kózińdi jum! – deıdi. Bala kózin jumady. Bir ýaqytta:

- Kózińdi ash! – deıdi shal. Kózin ashyn jiberse, baıaǵy tileginiń bári qabyl bolyp qalypty. Shal:

- Balam! Úiine bargan soń, qainyńa barma, aǵalaryń barsyn. Aǵalaryń baryp, birneshe aı jatyp qatar. Qaitarynda qatty boran bolady, sonda jolda bir áдеми appaq tam turady, ol tamǵa aǵalaryń barماسyn, – depti de ǵaryp bolyp, ushyp ketipti. Bala úiine kelipti. Aǵalary: «Ne qyldyń?» – deidi.

- Bitirdim, – dep jaýap beredi. Onan keiin han kishi balasyn alyp qalyp, otyz toǵyz balasyn qainyna jiberipti. Kenje balasy aǵalaryna baǵanaǵy shaldyń aıtqanyn aıtyp jiberipti. Aǵalary qainyna barady. Bargannan keiin birneshe aı jatyp, qalyńdyqtaryn alyp, kernei-syrnaılaryn tartyp, kele jatsa, balaǵy ǵajap shaldyń aıtqanyndaı, úlken boran bolady, jolda aınalasynda aǵashtar jainap turǵan appaq tam. Balaǵy: «kirme!» degen sóz esterinde. Aldyńǵylary kirmesten kóshti bastap júre beredi. Artta kele jatqan adamdary bilmesten, shaýyp baryp, attaryn baılap, kirip kete beredi. Aldyńǵylary olardy kórip, shaýyp kelip taǵy kiredi. Kirip qarasa, bir aıdahar ysqyryp:

-Bárińdi jutaryn ba? Joq, bolmasa, úlerińdegi kishi inilerińdi ákelip beresińder me? – deidi.

- Oıbaı, ákelip bereiik! – dep ýáde berip, júrip ketedi. Bular júre tursyn. Úıde qalǵan inisi uıyqtap jatyp, tús kóredi. Túsinde balaǵy aǵalarynyń «ákelip beremiz» dep ýáde qylǵanyn sezedi. Tura kelip, jaman kiim kiip alyp, úiden shyǵyp, qolyna talaq alyp kele jatsa, balaǵy aǵalary ketip bara jatyr eken. Olardyń bul balamen isi bolmaıdy. Bul bala aıdaharǵa ózi keledi. Kelse:

- Balam, jaqsy keldiń, arqama min! – deidi. Bala aıdahardyń arqasyna minedi. Mingen soń:

- Kózińdi jum! – deidi aıdahar. Bala kózin jumady, jerdiń bir shetine qaraı birneshe ýaqyt ushady. Aıdahar:

- Kózińdi ash! Kózińe ne kórinedi? – deidi. Bala:

- Anaý jerde bir uzyn aǵash tur, ol aǵashtyń basynda bir qyz otyr, – deidi. Aıdahar:

- Endeshe, tús! – deidi. Bala túsedi. Aıdahar:

- Sol qyzdy ákelip berseń, men seni jutpaımyn, bolmasa jutamyn, – deidi. Bala:

- Bolady, – dep, júrip kele jatsa, bir túlkiniń patshasynyń aıaǵy synyp jatyr eken. Bala:

- Men aıaǵyńa em qyların ba? – deıdi. Túlki:

- Em qyl, – deıdi. Bala synyǵyn ornyna salyp, bairap, sırap jibergen eken, túlkiniń aıaǵy jazylıp ketipti. Túlki:

- Myna júnimdi al. Men qai jerde kerek bolsam, júnimniń bir talyn tutatyp jiberseń, daıyn bolamyn, – depti. Onan shyǵyp kele jatsa, bir-qumyrsqanyń patshasy jaraly bolyp jatyr eken. Bala:

- Men jarańa em qyların ba? – deıdi. Qumyrsqa:

- Bolady, em qyl, – deıdi. Bala: «Súf», – dep jibergen eken, jazylıp ketipti. O da bir tas beripti.

- Qai jerde kerek qylsań, myna tasty otqa sal, sonda men daıyn bolamyn, – depti.

Onan soń bala qyzǵa kelipti. Qyzdyń qasynda qyryq dáý ıyqtap jatyr eken. Qyz:

- Qai jaqtan kele jatqan (qyzdyń qasyndaǵy qyryq dáý bir ıyqtasa qyryq kún ıyqtaidy eken), qandaı adamsyń? Buryn bul jerge adam kelip kórgen joq edi, – deıdi. Bala:

- Men hannyń balasy edim. Ákemiz túsinde sizdi kórip, ǵashyq bolyp: «Ízdep taýyp kel!» – dep, meni jiberip edi. Men birneshe jyl kezip júrip, sizge kezdesip otyrmyn, – deıdi. Qyz ıılanyp otyryp:

- Men saǵan ereıin, biraq eki maqsatym bar, sony bitirseń baramyn, bolmasa barmamyn, – deıdi. Bala:

- Maqsatyndy art, bitireıin, – deıdi. Qyz:

- Myna eki túlkimdi keshke deıin jaaı qýyp ustap ber jáne myna bir qap bıdaıdy qumǵa seıip jiberemin, bir dánin kem qylmastań terip beresiń, – deıdi. Bala:

- Bolady! – depti. Qyz eki túlkini jiberipti, bıdaıdy qumǵa shashypty. Baaıǵy túlki patshasynyń júnin tutatyp jibergen eken, túlkiniń patshasy daıyn bolypty. Bala:

- Anaı eki túlkini ustap ber! – depti. Ol ustap beripti. Sosyn baaıǵy qumyrsqanyń patshasynyń bergen tasyn otqa salǵan eken, ol daıar bolypty. Bala:

- Myna bıdaıdyń bir dánin kem qylmastań jınatyp ber! – deıdi. Ol qumyrsqalaryń jınap alyp, bıdaıdyń bir dánin qaldyrmaı jınatyp, balaǵa ákelip beripti. Bala ákelip qyzǵa beredi. Qyz:

- Jarasýń! Endi senimen júreıin, – depti. Bala qyzdy ertip ákele jatyr. Birneshe kún ótkennen keıin bala qyzǵa:

- Men seni aldap ertip kele jatırmyn, – deıdi, balaǵy isterin bastan-aıaq baıan etedi. Qyz:

- Men de bilip kele jatırmyn, biraq oǵan bir amal qylaıyq, – deıdi. Bala:

- Oǵan ne amal bar? – deıdi. Qyz:

- Sen oǵan menen buryn bir kún ozyp ket, sonan soń úıine bar, barǵan soń aıdabar: «Qyzdy ákeldiń be?» – der. Sonda sen: «Qyz tústik jerde kele jatyr», – dersiń. Sol ýaqytta aıdabar dalaǵa shyǵyp, ysqyrady, sol kezde sen sandyǵyndaǵy eki kepterdiń basyn julyp alsań, aıdabar ólip qalady, – deıdi. Bala aıdabarǵa keledi, kelgen soń aıdabar:

- Ákeldiń be qyzdy? – deıdi. Bala:

- Qyzyń tústik jerde kele jatyr, – depti. Aıdabar dalaǵa shyǵyp ysqyrǵan kezde, bala baryp kepterlerdiń basyn julyp tastap, dalaǵa shyǵa kelse, aıdabar ólip jatyr eken.

Bala sulý qyzdy alyp, muratyna jetipti (BS. 77 c. 2011, ss. 53-56).

2.3.9 Dostyq

Buryńǵy ótken zamanda bir jigit ańǵa shyǵyp, qus salyp júredi eken. Bir kúni bıik bir tasqa kelip otyrǵan kók qusty kóredi. Qustyń qasyna jaqyndap barady. Biraq, qus ushpady. «Bul ne qylǵan qus?» degen oımen ustap alyp qarasa, onyń qanat, quıyǵy julyńǵan eken. Kók qusqa raqymy túsip, jigit ony úıdegi atasyna aparyp kórsetedi. Atasy qusqa qarap otyrady da:

- Balam, bul qusty on bes kún baq. Sonan soń qalaǵan jaǵyna ushyryp jiber, – deidi. Jigit atasynyń aıtqanyn istep, qusty on bes kún baǵady. Osy kúnderdiń ishinde qusqa jańadan quiryq, qanat shyǵady. On besinshi kúni jigit:

- Qalaǵan jaǵyńa ushyp kete ber, – dep, qusty qoıa beredi.

- Maǵan jasaǵan jaqsylyǵyń úshin raqmet. Eger basyńa bir qıynshylyq tússe, meni taýyp al, men pálen jerde turamyn, – dep, kók qus meken-jayyn aıtyp, alǵysyn bildirip ushyp ketedi.

- Jaqsy, kerek ýaqytta taýyp alarmyn, – dep, jigit qala beredi.

- Qosh, jigit! – deidi de kók qus kókke kóterilip, kózden ǵayıp bolady.

Biraz ýaqyt ótkende, jigittiń atasy da, anasy da qaitys bolady. Ózi maldan, baqtan aıyrylady. Kırýge kóılek, ishýte tamaq tappai qalady. Endi ol balaǵy kók qusty izdeýge májbúr bolady. Birneshe kún jol júrgennen keiin, onyń aldynan bir adam shyǵady. Jigitke jolaýshy:

- Qaıda bara jatırsyń? – deidi.

- Kók qus degen dosym bar edi. Sony izdep bara jatırmyn. Onyń aýyly qai jerde ekenin bilmeisiń be? – dep jigit suraıdy.

- Bilemin, aýyly uzaq emes. Ony ne qylasyń?

- Maldan, baqyttan aıyryldym. Ol dosym edi. Kómek suraıyn dep bara jatırmyn.

- Olai bolsa, kók qustyń úıine barǵanda, úlken bir sandyqqa salynǵan kishkene kók qobdıshasy bar, sony sura. Sony alsań - baqytty da, bai da bolasyń.

- Jaqsy, – dep, jigit jolaýshyǵa alǵysyn aıtyp, jolyn jalǵastyrady.

Erteńine jigit dosynyń aýlyna jetedi. Kók qus izdep kelgen dosyn ábden syılap kútedi. Kúindirip, toıyndyrdy. Jigit dosynyń úıinde biraz ýaqyt bolady. Qaitatyn mezgil jetkende:

- Alys jerden aryp-talyp kelgen ekensiń. Ne buıymtaıyń bar, dostym? – deidi kók qus.

- Men senen mal da, jan da suramaimyn. Tek qana úlken sandyǵyńnyń ishindegi kishkene kók qobdishańdy bersen boldy, – deidi.

- Meniń kók qobdishamnyń baryn qaidan bildiń, bireý aıttı ma?

- Joq, eshkim aıtqan joq. Ózim bildim, – dep, jol-jónekeı kezdesken jolaýshy týraly aıtpaıdy.

- Qımas dosym ediń, bereiin. Biraq, qobdishany úııne jetkenshe ashpa.

- Jaqsy, – dep, kók qobdishany qoltyǵyna qysyp, jigit eline qartady. Birneshe kún jol júrgennen keiin shydamy taýsılǵan ol:

- Bul qobdishanyń ishinde ne bar eken? – dep ashyp kóredi. Sol kezde ishinen pyr etip eki kepter ushyp ketedi. Jigit izinen qýyp júrip, bireýin ustap alady. Endi ekinshisin ustaı bergende, aldynan kókjal arlan bóri shyǵa kelip, jigitti basyp ozady da shap berip kepterdi ustap alady. Sonda jigit bórige jalynyp:

- Dosymnan surap alyp kele jatyr edim. Kepterimdi ózime qaitaryp ber, – deidi.

- Kepterindi óziıne qaitaryp berer bolsam, bir jyldan keiin óziıdi jemin, – deidi bóri aıbattanyyp.

- Ózimdi jeseń de dosymnan alǵan kepterimdi jeme, qatıryp ber, – deidi jigit.

- Jaqsy, ýadeńde tur! Bir jyldan keiin oralamyn, – deidi de bóri kepterdi qaitaryp berip, jónine ketedi.

Jigit kepterdi qobdishaǵa salyp, birneshe kún jol júredi. Úııne kelip, sandyqty ashady. Eki kepter eki jaqqa ushyp baryp, úıdiń eki esigine qonady. Sálden soń úıdiń ishi qulpyryp, ózinen-ózi neshe túrli taǵamdar parda bolady. Osy kúnnen bastap jigit baı bastady.

Kún artynan kún, aı artynan aı ótedi. Baıaǵy bóriıniń keletin ýaqyty jetedi.

- Búgin kelip jeydi ǵoi, – dep, jigit qorqyp jatqan kezinde, bireý kelip, eki ıyǵynan kótere aspanǵa alyp ushady. Birazdan soń tars etip atylǵan myltyqtyń daýysy estiledi.

Qatty qorqyp qalğan jigit sóilei almaı, tili kúrmelip qalady. Bir ýaqytta esin jıyp, óz-ózone kelgen ol kózin ashyp qarasa, qarsy aldynda balaǵy kók qus otyr eken.

- Dosym bola turyp, meni nege munsha qorqyttıń? – deıdi jigit kók qusqa. Sonda qus:

- Dostym, meni durys túsinbediń. Men seni qorqytqan joqpyn, dostyq jasadym, – dep áńgimesin bastady.

- Ótkende kezdesken kókjal bóri sıqyrshy aǵam edi. Balaǵyda meniń qanat, quiryǵymdy julyp, elsiz jerge tastap ketken de sol bolatyn. Sol kezde sen meni taýyp aldyń. On bes kún baǵyp, kúshime keltirdiń. Qanat, quiryǵymdy jetildirdiń. Dostyq kómek kórsettiń. Men de saǵan dostyǵymdy bildirip, eshkimge bermei júrgen qobdışamdy berdim. Biraq, ázázil aǵam aramyzǵa qystyryldy. Ol ómir boıy meni kúndep keledi. Jolyn taýyp maǵan jamanshylyq jasaıdy da júredi. Meniń saǵan sol qobdışamdy bergenimdi bilip qoiyp, kepterdiń eń bolmasa bireýin alyp qalmaq bolǵan. Al, ol ǵajayıp kepterler bir-birinsiz kúshinen aıyrylar edi. Sonan soń ol ekeýimizdiń jaqyn dostyǵymyzdy sezip, seni óltirmek boldy. Osy oıyn bilip, men seni qutqaryp qalýǵa asyqtym. Ormanda ań aýlap júrgen ańshylardy izdep taýyp, aǵamnyń izine saldym. Biraq, olardyń der kezinde úlgermeitinin sezip, endi jalmaıyn dep turǵan jerinen ushıp kelip, seni aspanǵa ala ushqanym - sol. Eger osy kezde qatty shoshytyp alsam, keshire gór, – deıdi sózin aıaqtap.

- Joq, o ne degeniń? Qaita, men saǵan úlken alǵysymdy aıtpaqpyn. Sen bolmaǵanda, meniń ómirim áldeqalaı bolar edi. Osyndai jaqyn dos tapqanyma óte qýanystymyn, - dep alǵysyn bildiredi. - Dostym, endi aǵańmen ne bolǵanyn aıta qoıshy? - dep surady.

- Men seni aspanǵa kóterip ketken kezde, ańshylar da kelip jetip, ony ustap alyp ketti. Endi maǵan eshqashan da jamanshylyq jasaı qoımas, - dep kók qus jaýap beredi. Osy kúnnen bastap eki dos baqytty ǵumyr keshipti. Kómek kerek kún týa qalsa, bir-biriniń qasynan tabylady eken.

Olardyń dostyǵyn jurt balalaryna ónege etip aıtyp otyratyn bolypty (BS. 74 c. 2011, ss. 102-104).

2.3.10 Aǵaıyndy Eki Jigit

Bir baıdyń eki balasy bolypty. Olar jetim qalypty. Sonda eki bala jan bolmaǵan soń: «Ań aýlaryq! - deidi. «Elik aýlap kúnimizdi kóreik», deidi. Sonda ekeýi birlesip júrip kele jatqanda, tórt-bes kún júrgende azyqtary taýsylyp, ekeýiniń qarny ashady. Ne isterin bilmei, japandaǵy bir bulaqtyń qasyna kep, sýdy iship-iship, uıyqtap qalady.

Úlkeniniń túsine bir aqsaqaldy adam kiredi. Sonda úlkenine aıtqan: «Seniń inińnen saǵan opa kelmeidi. Oǵan óte jaqyn júrmе. Biraz jerge barǵanda budan aıryl. Bir jerge barǵanda jol eki aıyrylady, joldyń oń jaq aıyrlymyna sen tús, sol jaǵyna inińdi jiber. Oń qol jaǵyna barǵanda, talyqsyp uıyqtaısyń. Joldyń ústine jatpaı, oń jaǵyna shyǵyp uıyqta. Sol uıyqtaǵanyńnan erteń erte kózińdi ashyp ala sap, oń jaǵyna qarasań, bir ottyń ornındaı jerden bý shyǵyp jatar. Sol jerdi ashsań, at basındaı altyn jatar. Sony ala sap, tezirek elińe qait», - deidi.

Sonymen bala aqsaqaldyń tiline erip, aıtqanyn istep, eline qaityp baryp, turmystanyp ketedi. Al, inisi sol jolmen júrip otyryp, bir qaiqaimaǵa shyǵady. Jotanyń ústine shyǵyp, jan-jaǵyna qarap otyrды. Qarap otyryp, bir ortan sýdyń boıynan alty qanat aq orda kóredi. «Al, endi qarnym ashyp ketti, kim bolsa da soǵan barayın», – dep baryp ordaǵa kiredi. Úıde jan adam joq, bir qazan et qainap jatyr. Etten «kisi asyna sabыр» dep, azdap qana alyp jeıdi. Sonan keiın buryshtaǵy bir jaman bóstektіń ishine kirip, buǵynyp otyrady. Sonda shańyraqtan ushyp eki kepter keledi. Al, eki kepter ot basyna túskende bireýi aıdaı, bireýi kúndeı qyz bop túsedі. Bala qarap, syǵalap kórip otyrady. Sonda kishi qyz qý eken, jan-jaǵyna qarap: «Oıpyрмаı, bizdiń úden kisi kiіktiń iisi shyǵady ǵoı!» - deidi. Ápkesi:

- Áı, qoıshy, qaidaǵy kisi munda keledi? Qulazyǵan taýdyń basyna kisi kelýshi me edi? - dep, ekeýi etten alyp jeı beredi. Sótip jep otyrǵanda, taǵy eki kókek qolynda taraǵy bar eki shal bolyp túsedі.

- Oı, balalar, kisi kiіktiń iisi bar osynda, adamzattyń balasy bar osy jerde qarańdar, qarańdar!- dep bolmaıdy bir shal. Tegi qoımastai bolǵannan keiın, shaldyń sózinen qorqyp, bala ornynan turyp, artymenen dalaǵa syrǵı beredi. Sonda shal balany: «Asa taraqqpenen uryp óltirem», -deidi.

- Baba, mağan az ýaqyt berseñiz, aryzymdy aýtsam, sonan keiın ruqsat, óltirseñiz, - deıdi bala. - Aǵaıyndy ekeý edik. Áke-sheshemdi bireýler óltirip edi, ózim bir jetimmin. Ashtan óletuǵyn bolǵan soñ, taý-tasty qańǵyryp júrip, aǵaıyndy ekeýmiz shyǵyp edik. Al, endi janymdy qısańyz, endi kelmeiın, - deıdi de bala jyldıy.

- Al, ondaı bolsa bara ber, - dep shal balanyń jaýyrynynan sıpap, qoıa beredi. Sondaǵy kórgen úıı-dıý-periniń úıı eken. Odan júrip otyryp, bala qulazyǵan taý basyna ketti. Qańǵyp kele jatyp, bir myltyq taýyp alady. Eliktiń terisinen kúrke tigip alyp, eliktiń etin burqylatyp otyrsa, kózdiń ushynda jylytılǵan ot shyǵady. Etti «jeiın» - dep tabaqqa túsirip jatqanda kelip, qolyn jeńinen shyǵarmaı, bir sulý kelinshek:

- Árine! - dep úge kiredi.

- Eı, sen, munda qaidan keldiń? Munda adam balasy joq, - dep bala tik aıtady. Jaýap joq.

- Árine! - dep kúledi.

- Áı, sen, nege keldiń? - dep jáne aıtady bala.

- Árine, ot alaıyn dep keldim! - deıdi.

- Ot alaıyn dep kelseń, et je, - dep pyshaǵynyń ushymen et beredi. Qolyn jeńinen shyǵarmaı et alady.

- Óı, sen, nege qolyńdy shyǵarmaısyn? Kórset, qolyńdy! - deıdi bala.

- Árine! - dep qolyn shyǵarmaı, álgi kelinshek kishkene ot ustap ketedi.

Ol ketkennen keiın bala butaq jınap, bala qusatyp býady. Tóseǵine adamsha jatqyzyp, kúimin jaýyp, otty óshirip, ózi tóseǵiniń janyna myltyǵyn alyp turady. Bala ııyqtady-aý degen kezde kelinshek «árine» dep kirip kelip, butaqty bytyrlatyp, qıratyp jatqanynda jigit qatyndy týra mańdaıdan atyp óltiredi. Ony óltirip dalaǵa tastap qoıyp, ashyp qarasa, jıyrma saýsaǵy túgel jez tyrnaq eken. Jıyrma saýsaǵyn túgel kesip alady. «Láǵnat, seni it-qus jesin!» – dep tastap ketedi. Júrip otyryp, bir jerge kelse, óńkeı taýdyń elik-kúikterin bir adam baǵyp júı eken.

- Assalaýmaǵalaıkým, ata! - dep bala oǵan jaqyndasa, mańdaıynda jalǵyz kózi bar adam eken.

- Óı, balam, qulazyǵan taý basynda sen naǵyp júrsiń, munda qaidan keldiń? - deidi Jalǵyzkóz.

- Ata, panasyz jan edim, ata-anam joq edi. Balasyzǵa bala bolıyn, malshysy joqqa malshy bolıyn dep edim, - dep jyldaıdy.

- Ondaı bolsa, maǵan bala bol, meniń balam joq, - deidi shal.

Sótip, ony úıine ertip keledi. Malyn tas qoraǵa qamap qoıdy.

- Úıge júr, tamaq ishemiz, - deidi. Úıine kirip, asýly turǵan etti jeidi. Jatar ýaqytta shal:

- Al, balam, sen ıyqtaǵanyńda menen qoryqpa. Meniń kózim qarańǵyda ot bop janyp ketedi údiń ishın jaryq qyp, - deidi.

- Jaraıdy, ata, qoryqpaimyn. Endi dalaǵa shyǵyp keleınshi, - dep dalaǵa shyqty.

Et pisirip júrgen istik temirin ottyń astyna tyǵyp qoıady. Birazdan soń shal ıyqtaıdy. Sonda shaldyń kózi ot bop janaıdy, bala ıyqtamaı qarap jatady. «Uıyqtady-aý!» degen kezde bala shaldyń kerekjaraǵyn jınap, rettep qoıdy da, baıaǵy shaldyń kózine istik temirdi tyǵyp aldy. Shal turǵansha, bala qashyp ketti, qoradaǵy elik-kıiktiń arasyna kirip ketti.

- Jerdiń betinde kózim joq bolsa da tiri qoımaımyn! - dep shal aqyrdy. Bala bir tekeni alyp ıryp soıyp, sonyń terisin kıip, múıizin múıiz, basyn-bas qyp kıip alady da, kıikpen birge shyǵyp ketedi. Bylaı shyqqannan keıin «qudaı qutqarsa, qutyldym» dep eline qaıtyp, baýyrymen tabysyp, jaqsy turmystanyp ketken eken (BS. 75 c. 2011, ss. 218-221).

2.3.11 Hannyń Úsh Uly

Bir hannyń úıelmeli-súıelmeli úsh uly bolypty. Úsheyi de otaý ıesi jasyna jetkenimen, birde-biri úlenbepti. Han bir kúni ýázirin shaqyryp alyp:

- Balalarym er jetti, endi úsheýin de úlendiremin, kimniń qyzyn alady eken, tańdağan, súgen qyzdaryn ózderi aıtsyn, qalyń maly qansha bolsa da beremin, dáýletim jetedi, úsheýiniń toıyn bir kúni jasamyn, sen balalarymdy jeke-jeke shaqyr, aqyldasayyq, - dedi. Ýázir aldymen úlken ulyn shaqyryp keledi.

- Balam, - deidi han, - jasyń jetti, seni úlendiremin, jasaý-jabdyғын daıyn, qalyńmalğa beretin mal-múlik, altyn qazynam da jetedi, osy shahardan tańdağan qyzyn bolsa aıt, dereý quda túsemin de ile-shala toı jasamyn.

- Siz kimniń qyzyn uıǵarsańyz, sony alaıyn, - deidi úlken uly.

- Joq, onda bolmaıdy, sen óziń tańda, keiın dám-tuzdaryń jaraspasa, obaldaryń mende qalady, - deidi han.

- Maǵan erikti shynymen bergen bolsańyz, osy shahardaǵy saýdager Sıamnyń qyzyn alamyn, - dep jaýap beredi bala.

- Maqul, dereý quda túsemin, - dep, han ýádesin berip shyǵarady. Endi ortanshy ulyn shaqyrtyp, oǵan da:

- Dereý bireýge quda túsip, qalyńmalyn aıdatyp, toı jasap, kelinshek alyp beremin, kimdi alatynyńdy aıt, - deidi han.

- Meniń tilegimdi beretin bolsańyz, saýdager Sıamnyń qyzyn alamyn, - dep jaýap qayrady.

- Maqul, dereý quda túsemin saýdager Sıamǵa, - dep ýádesin berip, ony da shyǵarady. Kezek kenje ulyna keledi.

- Ata, siz shaqyrtqan ekensiz, soǵan keldim, ne tapsyrmaqshy edińiz? - dep, taǵzym etip tura qalady.

- Úsh uldyń kenjesi bola tursań da, sen de er jetiń, otaý ıesi boldyń, eki aǵańmen birge seni de dereý úlendirip, kelin túsireiın dep otyrmyn, osy shahardaǵy qalyń qyzdan súiip tańdağan bireýiń bar shyǵar, sony aıt, búginнен qaldyrmai úsheýińniń toıyńdy bir-aq isteimin, - deidi atasy.

- Sizdiń bóten pikirinińiz bolmasa, osy shahardaǵy saýdager Siamnyń qyzyn alar edim, - deidi kenjesi.

- Maqul, qudalyq sóilesip, toı jasaýǵa qamdanamyn, - dep, ony da shyǵarady.

Úsh ulynyń biriniń basyn birine qospaı, tutqıyl aqyl salǵanda, báriniń bir qyzǵa ǵashyq ekeni bilinip qaldy. Endi qaitý kerek? Bárine de óziniń aıtqan sózi boıynsha bir qyzdy alyp beretin bolyp ýáde ustatty. Han úsh ulyn qaita shaqyrtady da bylaı dep bilik aıtady:

- Úsheýiniń ár birińe júz túie toǵanaq artyp, otyzdan nóker qosamyn. Saýda qylyp, el aralap kelesińder. Ózderińe tiesili júz túie júkke qaisynyń qymbat baǵaly buıym ákelseńder ári kóp paıda túsirip kelseńder saýdager Siamnyń qyzyn sonyńa alyp beremin.

Úsh ul úsh júz túie toǵanaqpen jolǵa shyǵady. Árbiri óz baqtaryn synamaqqa, talailarynan kórmekke úsh bólinip, úsh shaharǵa kiredi. Úlkeni dúkenderdi aralap saýda jasaýdyń qamynda júrgende, bir adamnyń bir aına kóterip:

- Aına satamyn, aına satamyn, munyń quny - júz túie júk, - dep aıǵailap júrgenin kóredi.

- Júz túie júkke satatyn aınańnyń ne qasıeti bar solǵursha? - dep janyna keledi.

- Aınanyń qasıeti sol, aılyq jerdeginı osy aına arqyly kórýge bolady, - dep, aınany onyń aldyna ákeledi. Aıtsa aıtqandaı, aınany qolyna alyp qarasa, aıshylyq jerde qalǵan óziniń shaharyn, áke-sheshesin kóredi. Endi bir aınaldyryp Siamnyń qyzyna túsirse, aı men kúndeı bolyp, onyń otyrǵany kóredi.

- Maqul, júz túie júkke alaıyn aınańdy, - deidi de qolma-qol qunyn tólep aınany alady.

«Eki inim qaıda júr eken» dep, olardy izdestirip edi, eki shaharda júrgen ol ekeýin de kóredi. «Endi inilerimdi ertip alaıyn da úıme qaitaıyn» dep, ortanshy inisine qaraı jol tartady. Ortanshysy bir qalaǵa kiredi de dúkenderdi aralap kele jatyp, kilem kóterip satqaly júrgen bireýge tap bolady.

- Kilem satamyn, kilem satamyn, bul kilemge otyrsa boldy, kisini qalaǵan jerine qas qaǵymda jetkizedi, - dep aıǵailady ol. «Kilemdi alaıyn da shaharyma qaitaıyn, Siamnyń

qyzyna da tez jetemin, aǵam men inim mundaı nárse taba almaǵan bolar» dep oılaǵan ol qunyn suraıdy kilemniń.

- Júz túie júk, - deıdi. Bala dereý kelisedi de júz túie toǵanaqqa kilem alady. Saýdasyn bitirip turǵanda, janyna aǵasy keledi. Ekeýi inilerin izdep jolǵa shyǵady. Kenjesi aǵalarynan bólinip ketken beti bir shaharǵa keledi. Talai dúkendi aralaıdy. Neler qymbatty buıymdardy kóredi, bárin jaqtyрмаı júrgende:

- Alma satamyn, alma satamyn, - dep, jalǵyz almany kóterip, ushyp-qonyp júrgen bireýge kezgedi. «Osynsha júgirip jan talasqanda eńbek tólenerlik ne hıkmeti bolǵany bul almanyń? Jónin bileinshi» dep, shaqyryp alady janyna.

- Almanyń ereksheligi mynaý, ólgenine úsh kúnnen aspaǵan adamnyń qandayna bolsyn, almany iisketse tiriledi, almanyń qasietı - osy, - deıdi alma satýshy. Qunyn surasa, júz túie júk ekenin aıtady, «budan asyl qymbatty buıymdy eki aǵam taba almaǵan bolar, osyny bar aqshamdy bereiin de alaıyn» dep oılap, bala saýdagerden almany alady. Almany alyp turǵanynda, janyna eki aǵasy kelip qalady. Úsheýi de saýdasyn jasap bolǵany aıtady birine-biri. Ortaǵa salǵanda, bári de dúniede joq qymbat baǵaly buıymdar alǵan bolyp shyǵady. Aınany qoldaryna alyp, úsheýi shaharlaryn kóredi. Ata-anasyn kóredi. Qaita aınalyp, saýdager Sıamnyń qorasyna túsirse, jabyrlasqan qalyń adam kórinedi. Sútse olar Sıamnyń qyzy ólip, sony jerleýge jınalǵan kisiler eken. Taǵat qylmaı úsheýi kilemge otyrady da shaharlaryna keledi. Bular kelgende, qyzdy qabirge salyp, betin jaýyp jatqan kez eken. Dereý qaita ashtyrady da qyzǵa almany iisketedi, qyz:

- Pah, naǵyp qatty uryqtap qalǵamyn, - dep basyn kóteredi. Budan keiin qyzdy úsheýi alarmanǵa keledi. Qaisysy alý kerek, qyzdyń aman qalýyna bárinin de úlesi, eńbegi bar, taǵy da talas, qyzǵanysh týylady.

- Qyzdyń ólgenin men satyp alǵan aınamen kórmesek, keshigip keletin edińder, tez habar jetkizgen men, qyzdy men alýǵa tiistimin, - deıdi úlkeni.

- Aınadan kórgen künde de kilem bolmasa, yaǵynda kele almaıtyn edik, bári men satyp alǵan kilemniń arqasy, qyzdy men alýǵa tiistimin, - deıdi ortanshysy.

-Ýaǵynda kórgenmen, kelgenmen, qyzdy tirilterlik alma - dári bolmasa, barlyq eńbek zaia bolatyn edi, sondyqtan almany men taptym. Qyzdy men tirilttim, qyz maǵan tiesili, – deidi kenjesi. Qaisysynyn alýyna, eńbekteriniń zor ekenine tórelik aita almaı, jurttyn da bastary qatady. Osy kezde atasy otyryp bilik aitady:

- Sıamnyń qyzyn úlken balam alýǵa tiisti, útkeni meniń istemek bolǵan toıym - tuńǵyshymnyń toıy, bárinen buryn sol úlenýge tiisti, ekinshi, úsheyi aǵalasqan kúnde de qashan da jol úlkendiki bolady. Úshinshi, Sıamnyń qyzyn alamyn degendi aıtqan aldymen úlken ulym, tórtinshi, anamen buryn kórgen sol, ol habar bermeı keshigip qalar bolsa, qyz dúniede joq edi. Qanshalyq eńbekteri bolǵanmen, eki inisi aldymen aǵasyn úlendirip jeńgeli bolý kerek, onan keıin jastaryna qaraı úlenedi.

Jurt ta bul ádil tórelik boldy desedi, keıingi eki ul da aǵa alda bolýǵa tis desedi (BS. 74 c. 2011, ss. 254-258).

2.3.12 Tas Bolǵan Shahar

Áyelgi zamanda bir shaharda bir qart pen kempir bolǵan bir nysapty taýfiqty uly. Kúnderde bir kún bul jigit sapar shyǵýǵa oilap atasynan, anasynan ruqsat suraǵan. Ruqsat alyp ketip bara jatyp, bul jigit bir shaharǵa baryp kirgen. Ol shahar tas bolǵan. Árbir úleri hám nárseleri, kisileri keıbireyi otyń kesken jerinde baltasymen tas bolǵan, qaisybir adam otyń kótergen boıynsha tas bolǵan. Qaıbireyi kóshede júrgen kisi siaqty tas bolǵan. Bul shahardyń ne sebepten tas bolǵanyn bilmeı, bul jigit shahar boıynsha júrgen. Júre-jüre patshanyń úine kelip kirgen. Patshanyń úinde bir tiri adam kórmegen. Bolsa da patshanyń úinde eki-úsh saǵat kútip otyrǵan, bir adam kóriner me eken dep. Sol arada patsha úine patshanyń qyzy kelgen. Ol qyz bul jigitti kórip amandasqan, ári suraǵan «qaidan keldiń, qaıda barasyń», - dep. Bul jigit bárin bastan-aıaq aıtyp bergen. Sonan soń qyz aıtqan: «Bizge bir jaqsy taza kisi kerek edi, úsh tın patsha úinde dúǵa qylyp otyrýǵa, osyndai úsh kún dúǵa qylyp otyrýshy bolsa, bul shahardyń halyqtary jańadan tirilip óz túrine qaitatyn edi», - degen. Bul jigit qyzdyń sózin qabyl etip yrza bolǵan. Qyz ben jigit ýaǵda qylǵan, eger jigit úsh tın dúǵa qylyp shahar halqy tirilip óz sýretine qaitsa, qyz jigitke tımek bolǵan. Qyz jigitke úsh sham bergen de ózi ketken.

Bul jigit shamdy jandyryp dúğa oqýğa kirisken. Tún ortasy bolğan soń, bul jigit janyna sonsha kóp jyndar kelgen. Jyndar kelip bul jigitke dúğa qyla bastağan. Keibireýi otpen órtemekshi bolyp, keibireýi urmaqshy bolyp, keibireýi qorqatyn nársemen qorqytpaqshy bolyp, qorqytyp qarağan. Bul jigit tipti qoryqpağan. Tún ortasy ótken soń jynnyń bári de joq bolğan. Tań atqan soń, bul jigit jatyp uıyqtağan. Bir ýaqyttan soń patsha qyzy bul jigit janyna kelip surağan «qandaisyń» dep. Jigit jaýap berdi:

- Qudaıǵa shúkir, Qudaıdyń qudiretimen salamat qaldym, - dep. Qyz taǵy ketti. Ekinshi tún jáne sham jandyryp dúǵaǵa kiristi. Ekinshi túni buryńǵy ótken túnnen de qatty qorqynyshty boldy. Jigit tipti qoryqpady. Tún ortasy aýǵan soń jyndar taǵy da ketti. Bul jigit jatyp uıyqtady. Bir ýaqyttan soń qyz jáne kelip buryńǵy suraǵandaı taǵy surady. Bul qyz biraz otyryp ketip qaldy. Úshinshi tún bul jigit jáne shamdaryn jaǵyp dúğa oqýǵa kiristi. Bul tún buryńǵydan da tipti jaman qorqynyshty boldy. Bul qorqynyshty tilmen aıtyp, qaǵazǵa jazyp bitire almaıdy. Tún ortasy aýǵan soń jyndar ketti. Jigit jatyp uıyqtady. Erteńgisin qyz jáne kelgen edi, jigitke aıtqan:

-Aı, jigit, sen úsh tún mashaqat shektiń, tórtinshi kún jáne dýalǵa jazyp qoi, halyqtyń naǵyp tirilgenin. Eger de olaı etpesen meniń atam ashýlanar. Kim mundaı istedi dep. Qyz aıtyynsha, tórtinshi tún ótken soń tań atqanda árbir halyqtar tirilip júre bastady. Patsha da tirilip óziniń úine kirgen edi. Ashýlanyp suraǵan: «Kim bul isti istegen?» - dep. Sol arada dýaldaǵy jazýdy oqyp kórgen. Sol ýaqytta patshanyń qyzy atasy janyna kelip, atasyna aıtqan:

- Mine, osy jigit úsh tún dúğa qylyp, sizderdi tiriltti. Patsha qyzynan suraǵan:

- Ol jigitke ne bermekshi boldyń? - dep. Patsha qyzy aıtqan:

- Eger sizderdi tiriltse, ózim timek boldym, - degen. Patsha bul jigitti tipti jaqsy kórip, qyzyn bermek boldy. Sol saǵat toı qylyp, qyzyn bul jigitke bergen. Sonan bul patsha opat bolğan soń, bul jigit patsha ornyna patsha bolyp, qyz ekeýi jaqsy ómir súrgen (BS. 74 c. 2011, ss. 121-122).

2.3.13 Zaiyt pen Mysyq

Buryngý zamanda bir kedeı qart diirmenshi bolǵan. Bul diirmenshiniń qatyny joq eken. Úsh qyzmetkeri bar eken. Kóp zaman ótken soń bul qart óziniń qyzmetkerlerine aıtty:

- Men sizderdi endi shyǵaramyn, qartaıdym. Qazir tynysh óz kúnimdi ózim kórgim keledi. Solai bolsa da men birińdi alyp qalamyn. Maǵan qaisyńyz jaqsy at keltirseńiz, mine, sol ólgenimshe týysqandaı meni kútedi. Diirmen sol at keltirgenińizge qalady, - degen soń bular shyǵyp ketken. Bireýiniń aty Zaiyt eken, ekinshisi - Rafık, úshinshisi - Ǵabbas. Zaiyt - esalańdaý jyndy eken. Bular qarttan ketip bir aýylǵa jetkende joldastary Zaiytqa:

- Sen naǵyp at tabasyń, jyndy. Bizben birge barmaı-aq osy aýylǵa qal,- deidi. Zaiyt bulardyń sózin qabyl almaı «men de sizdermen baramyn» dep ilesip qalmaǵan. Bular kesh bolǵan soń dalada bir shuqyrǵa kirip jatqan. Zaiyttyń eki joldasy oıanǵan soń, Zaiytty oıatpai qashyp ketedi. Zaiyt kún shyqqan soń oıanyp qarasa, joldasy oıatpai qashyp ketken. Zaiyt qorqa-qorqa shuqyrdan shyǵyp toǵaımen bara jatyp aýyr oıanyp óz-ózine: «Men bir ózim qaldym, jaqsy atty qaıdan tabamyn», - deidi. Sol arada Zaiytqa toǵaıdan shyǵyp, bir ala mysyq kelip jolyqty. Zaiytqa aıtty:

- Qaıda barasyń?- dep. Zaiyt «osy mysyqqa aıtqanymen munan ne qaıyr» dep shynyn aıtpady. «Qaıda bolsa da baramyn», - dep jaýap berdi. Mysyq:

- Men saǵan paıda keltiremin, seniń ne izdegenińdi bilemin. Sen bir jaqsy at izdeısiń. Sen maǵan úsh jyl qyzmet etseń saǵan sonǵı jaqsy at beremin. Óziń ómiriń boıynsha izdep taba almaısyń,- deidi.

Zaiyt oıǵa qalyp oılaıdy. «Osy ala mysyq maǵan qandaı paıdaly sóz aıtty», - dep qyzmet qylǵa yrza boldy. Ala mysyq Zaiytty alyp kelip bir sıqyrly saraıǵa kirgizdi. Saraıdaǵy kóp mysyqtar, bul ala mysyq Zaiyt ekeýin qurmettep úge kirgizdi. Kesh bolǵan soń eki mysyq kelip oınai bastady. Bireýi Zaiytqa kelip aıtty «júgireıik» dep. Zaiyt aıtty:

- Men mysyqpen birge júgirgenim joq. Júgire almaımyń,- deidi. Biraz ýaqyt ótken soń bireýi Zaiytqa bir úı kórsetip «ııyqta» deidi. Zaiyt shamdy sóndirip ııyqtady. Tań atqan soń Zaiytty oıatyp, júydyryp quıyqtarymen betin súrtti. Zaiyt:

- Sizdiń súlgińiz júdá jaqsy jumsaq eken,- dedi. Sodan Zayıtqa tamaq ishkizip-jegizip bolǵan soń, Zayıttyń qolyna kúmis balta men kúmis pyshaq berip, ala mysyq aıtty:

- Bar, meniń shabynymnan pishen shaýyp kel, kúmis balta men kúmis pyshaqtyń bireýine de zıan qylmaı, ákelip beresiń,- deidi. Zayıt ala mysyqtyń aıtqanynyn istep, nárselerine zıan keltirmeı alyp kelip berdi. Zayıt aıtty:

- Endi maǵan aıtqan nárseniń bola ma?- dep. Mysyq aıtty:

- Bul qyzmetiń az, kóbirek qyzmet kórsetýiń kerek,- dedi. Mysyq:

- Kúmis burgyny, kúmis baltany, kúmis pyshaqty - bárin alyp maǵan bir saraı sal,- dedi. Zayıt ala mysyqtyń aıtqanynyn bárin de istedi. Zayıt aıtty:

- Maǵan aıtqan atyńyz bar ma?- dep jáne aıtty. Mysyq:

- Meniń qazir saǵan berer atym joq, bolsa da atty kórgiń kelse júz, kórsetemin,- dep Zayıtty alyp bardy. Saraıdaǵy tamasha óndi attardy Zayıt kórdi. On ekideı at tur, birinen-biri júdá jaqsy eken. Ala mysyq Zayıtqa:

- Men saǵan kazir bermeimin úsh kúnnen soń beremin,- deidi. Zayıt yrza bolyp, diirmenshiniń janyna barǵan edi. Diirmenshiniń qasynda buryńǵy joldastary otyr eken. Olardyń diirmenshige ákelgen attarynyń bireyi-aqsaq, bireyi-soqyr bolǵan. Joldastary Zayıtqa aıtty:

- Seniń atyń qaida?- dep. Zayıt:

- Meniń atym úsh kúnnen soń keledi,- deidi. Joldastary Zayıttyń bul sózin esitip kúlip:

- Seniń tapqap atyń qandai bolady eken, kóreik,- degen. Zayıt kirgen soń diirmenshi «otyr» dep aıtpaǵan. «Kıimiń jaman, atyń joq» dep, diirmenshi Zayıtqa azǵana tamaq beredi. Kesh bolǵan soń Zayıtty joldastarymen jatqyzbaı qazdardyń janyna qýyp shyǵarǵan.

Úsh kún ótken soń ertemen alty at jekken páyeskemen bir atty artyna balaǵan birey diirmenshige kelip tústi. Diirmenshiden surady:

- Zayıt qaida?- dep. Surǵan adam bir sulý qyz eken. Diirmenshi bul sulý qyzǵa:

- Zaiytty úge kirgizýge jaramaıdy. Ústi-basy tipti jaman, qazir ol qazdardyń arasynda,- dedi. Qyz Zaiytty shaqyryp ústine, basyna taza kım kıgızıp, jýyndyryp edi, Zaiyt júdá sulý bolyp, joldastary qyzǵanyp ketti. Bul qyz Zaiyttyń joldastarynyń ákelgen atyn qarap kórdi. Kórse, bireyi-aqsaq, bireyi-soqyr. Qyz diirmenshige:

- Mine, men Zaiyt úshin sizge at ákeldim. Diirmeniń de ózinde qalsyn,- dep, qyz Zaiyttyń qolynan ustap úsh at jekken páyeskege otyrǵyzyp alyp ketti. Zaiyt óziniń istegen kúmis úin kórdi. Bular sol jerde osy sulý qyzdy alyp, shattyqpen ómir keshirdi (BS. 74 c. 2011, ss. 118-120).

2.3.14 Jaqansha

Bar eken de, joq eken, ash eken de, toq eken. Ertegim ertek eken, eshkileri bórt eken, qyrǵaýly qyzyl eken, quryǵynyń júni uzyn eken, muzǵa mingen eken, buty tońǵan eken.

Ótken zamanda bip patsha bolypty. Onyń bir de balasy bolmaǵan eken. Bip kúni ýaıymdap otyrǵanda yázipi kelip: «Eı, patsham, nege qapa bolasyz?» - depti. Sonda patsha aıtypty:

- Meniń bir de balam joq, ony óziń de bilesiń. Men ólip ketsem, meniń ornymdy kimder bileıdi? - degende yázipi bip kitapqa karap aıtypty:

- Sizdiń qatynyńyz júkti, toǵyz aı, toǵyz kún degende bip ul týady. Ol ulyńyzdyń atyn Jaqansha qoıasyz, - depti. Aıtqanyndaı, toǵyz aı, toǵyz kún degende bala taýypty. Balasy Jaqansha bip kúnde bipge, eki kúnde ekige, úsh kúnde úshke, cegiz kúnde segizge kiripti. Jaqanshany moldaǵa bepipti. Bip aıda «Áptiekti» taýsypty. On tórtke kelgende qurandy jattapty. Odan soń ańshylyqqa úretpi. On toǵyzǵa kelgende jurttı jınap, toı qylyp, óziniń ornyna patsha qylypty. Bip kúni Jaqansha qyryq ýázirimen ańǵa shyǵypty. Eshnárse ata almastan qaityp kele jatsa, ústi-basy qońyraýly bip altyn kúik jolyǵypty. Ony qyryq ýázirimen qamalap turyp, Jaqansha aıtypty:

- Egerde osy kúik kimniń úctinen qarǵyp ketse, ony sol adam ózi baryp ustap keledi, - depti.

Kiik Jaqanshanyń aitqan cızine tucinip, Jaqanshanyń ustinen qarǵyp ketipti. Sonda Jaqansha aitqan sertimmen taimaimyn dep, artynan kyalap ketipti. Ol kiik bip dariǵa qarsy ushyrap, dariadan júzip ketipti. Jaqansha ne qylaryn bilmei, alańdap tursa, bip balyqshynyń qayıǵy jolyǵypty. Qayıqty alyp minein dep jatqanda alty yázipi artynan kelipti. Jaqansha qayıqqa otyra bergende alty yázipi bipge minip júre beredi. Darianyń arǵy jaǵyna ótip, jan-jaǵyna qarasa, kiik sharshap, tili salaqtap entigip jatqanda, Jaqansha baryp qylyshpen salyp qalyp, ortasynan qaq bólip, kiikti alyp, qayıqqa salyp, darianyń ortasyna kelgende jańbyr jaýyp, darıa tasyp, qayıǵymen aǵyp kete barypty. Alystan bip taý kóripti. Qasyna jaqyndap, sol jerge túsiptidaǵy, eki yázirin jiberipti, «baryp qara, ne bar» dep. Yázipi baryp qarasa, ártúrli jemister kóp eken. Jemisten bireýin alyp jatqanda jarty basty adam kóripti. Ol adam óziniń tilinshe baqyryp sólepti. Birazdyń arasynda jarty basty adam kóberip ketipti de, bularǵa tas ata bastapty. Bular qayıǵyna minip qasha bepipti. Qashyp bara jatqanda taǵy bip taý kóripti. Ol taýdyń tóbesinde bip altyn qorǵan kóripti. Sol jerge túse sala, bular qorǵanǵa kiriti. Kipip qarasa, bip patshanyń taǵy kórinedi. Bular sharshap kelip, sol jerge ıyqtap qalypty. Bip mezgilde oıansa, jan-jaǵynyń bápi qoıanǵa tolyp qalypty. Bular tań qalypty. Bip qoıan kelip aıtypty:

- Bizdiń bir de patshamyz joq. Senderdi jibermeimiz. Bizge patsha bolasyńdar! - depti. Bular «bolayıq», - depti.

Qoıandarǵa patsha bolyp júre bepedi. Bip kúni ańǵa shyqpaqshy bolypty. Ańǵa shyǵyp, bip toǵaıǵa kelipti, ol toǵaıdaǵy zıandy úlken ańdar umtyla bergende myltyǵymen basyp salypty. Ańdardyń ólgeni ólip, qalǵany qashyp ketipti. Bip jerde jazýy bar úlken tas kóripti. Oqyp qarasa: «Kúnshyǵysqa barsań, úlken ańdar kóp, soltústikke barsań, dıýlar kóp, kúnbatysqa barsań, úlkendigi qoıandar qumyrsqalar kóp. Ońtústikke barsań, jeztyrnaq sıaqtılar kóp», - depti. Bular ań-tań bolyp oılanypty. Yázirleri aıtypty:

- Tórt jaǵymyzdyń tórteýi de zıandy nárse eken. Endi tezdikten qashpasaq bolmaıdy, - depti. Jaqansha aıtypty: Kúnbatysqa qashsaq qutylarmyz, - depti. Sol kúni Jaqanshalar araqty kóberip, qoıandardy ábden mas qylyptydaǵy, jeteýi jaqsy jeti atqa minip qashypty. Kúndik jerge barǵanda qoıandar artynan bilip qalyp, qýypty. Jaqanshalar bip tóbege shyǵyp qarasa, qoıandar men qumyrsqalar urysyp jatyr eken. Bular «páleden» qutyldyq pa» dep, kete bepipti. Sıtıp, kele jatqanda alty yázirdiń aty boldyryp, aram

ólip, ózderi ashtan ólipti. Jaqanshanyń jalǵyz ózi qalypty. Aqyrynda Jaqanshanyń aty da ólip, qara basy qalypty. Bipaz júrgen soń aldynan daria shyǵypty. Darianyń arǵy jarynan bip taý kópipti. Jaqansha dariadan júzip ótpekshi bolyp sheshinip jatqanda bip adam turyp aıqailap sóilepti. «Bul dariadan júzip óte almaısyn. Erteń sýy qurıdy, erteń ót», - depti. Onyń aıtqan tilin alyp sol jerde jatypty. Erteńine oıanyp qarasa, sýy quryp qalypty. Dariadan ótip qalaǵa barady. Barsa, adamdardyń jartysy qatyp qalypty. Jaqansha bip adamnan surapty:

- Adamdarynyń jartysy nege qatyp qalǵan? Daria bip kún aǵyp, bip kún aqpaıtyny neci? -depti. Sonda álgi adam aıtypty:

- Kápirler kúnde balyq aýlaı beredi. Juma kúni balyq aýlama dese de, tyńdamaı aýlaı berdi. Sodan keın sýy bip kún quryp, bip kún aǵyp, adamy bip kún qatyp, bir kún tirilip júretin bolǵan, - deıdi. Jaqansha surapty:

- Men bul jerde kún kóre alamyn ba? - depti.

- Kún kóre alasyń.

- Bazar qashan bolady? - depti.

- Bazar erteń bolady, - depti.

Jaqansha erteńine bazarǵa baryp otyrsa, bipey jar shaqyryp jú: «Bip saǵat jumysymdy ictegen adamdy qyryq kún baǵamyn, qyryq kún altyn beremin», - dep. Jurttar cenbepti, sense de, barmapty. Jaqansha:

- Men isteimin! - depti. «Jüre ǵoı balam», - dep alyp ketipti. Kipip barsa, bip patsha otyr, bip jaǵynda qyzy, bip jaǵynda kelini.

- Kele ǵoı, balam, músápir ekensiń, - dep qasyna otyrǵyzyp Jaqanshaǵa aýqat bepip, qarnyn toqtap, úctin tazalap, kiindirip, qyryq kún baǵypty. Kúni bitken soń: «Balam endi bip saǵattyq jumysyńdy ictе», - depti. Jaqansha:

- Bolady isterin, - depti.

Jaqanshağa bip at mingizip, patshanyń ózi bip at minip, yázipi bip at minip, jylqyny soıyp alyp, bip taýdyń etegine kelipti. Jańaǵy jylqynyń soıǵan tepicin kópsetip, Jaqanshağa aıtypty:

- Sen osynyń ishine kikip jat, ne bilseń, ne tús kórseń maǵan aıtasyń, - depti.

- Bolady! - dep ishine kirip jatıpty. Bip nárse kóterip tastaǵandaı bolypty. Jaqansha basyn shyǵaryp qarasa, taýdyń tóbesine qustar shyǵaryp tastaptı. Jaqansha patshaǵa aıtypty:

- Endi men qatıyp túsemin! - depti. Sonda patsha aıtypty:

- Sen taýdaǵy tasty bepi tastaı ber, - depti. Jaqansha ábden tastap bolǵan soń, «boldy» - dep, túlege artyp alypty.

- Endi ceni biz túsirmeimiz, sol jerde qalasyń, - depti. Patsha taýdyń basynan altyn túcipetin mysty alyp ketedi eken. Jaqansha jylap, taýdy kezip qarasa, jan-jaǵynda ólip jatqan adamdardan basqa esh nárse kórmepti. Jaqansha jylap, bip jerde ıyqtap qalsa, túsinde bipey kelip aıtypty:

- Oń jaǵyńa qarai domalasań, qutylyp keteciń! - depti. Jaqansha oıanyp, oń jaǵyna qarai domalaptı, domalap jerge túsken soń, qol-aıaǵy shyqqan, jarylǵan Jaqansha jylap, áreń kele jatsa, bip qudyq kez kelipti. Ol qudyqqa shomylypty. Ycti-basynyń bápi — shyqqan, jarylǵan jer jazylıp, balaǵydaı bolypty. Jaqansha júpip kete bepipti. Alystan bip altyn qorǵan kóredi. Jaqansha júrip baryp, qorǵанныń ishine kikip qarasa, qustyń patshasy otyr deıdi. Bas jaǵy adamnyń basyna uqsaptı. Qustyń patshasy aıtypty:

- Balam, seni jel ushyryp keldi me, sý aǵyzyp keldi me? - depti. Jaqansha basynan ótkenniń bárin aıyp bepipti. Qustyń patshasy aıtypty:

- Áıtpese, men seni erteń bip qusqa mingizip, elińe jibereıin, - depti Jaqansha qıanyp: «Jaraıdy», - depti. Bip qus - patshasya qaǵaz alyp kep bepipti. Qaǵazdy oqyp qarap patsha:

- Meniń aǵam toı qylmaqshy eken. Meni soǵan shaqyrypty. Saǵan qyryq saraıdyń kiltin bepip ketemin. Qaisysyn qalasań, sonysyn ashyp, tamasha qylyp júrersiń, - depti. - Men úsh kúnde kelemın, otyz toǵyzyn ash, artyndaǵy bipeyin ashpa. Ashsań, basyń pálege

qalady, - depti. «Saraıdyń bápın ashyp tamasha qylyp júr dep, al myna saraıdy nege ashpa dedi eken! - dep oılapty Jaqansha. «Sony bip ashyp kóreın», - dep ashpa, bip úlken sý, bip jaǵynda taq, bip jaǵynda altyn shylapshyn, bip altyn shómish tur. Jaqansha jasyrynyp jatıpty. Bip kezde úsh qus kelipti. Úlkeni aıtypty:

- Adam ıcı shyǵady, -depti. Ortanshysy aıtypty:

- Ras, apa, shyǵady, - depti. Kishkenesi aıtypty:

- Shyqsa, ne qylady deisiń, - depti.

Ysheyi úsh silkinip, úsh qyz bolypty. Sýǵa túsipti. Jaqansha qyzdardy kórip, talyp qalypty. Úsh kún ótken soń qustyń patshasy kelipti. Kelip, saraıdyń bárin qarapty, taba almpty. Sol saraıda shyǵar dep ashyp qarasa, aýzynan aq kóbik aǵyp jatyr deidi. Tezden onyń aýzyna sý tamyzyp, tiriltip alypty. Jaqansha aıtypty:

- Maǵan sol qyzdardyń kishkenesin alyp bereciz, - depti. Patsha aıtypty:

- Ol qyzdar jylyna bip ret kelip, shomylyp ketedi. Olar pepi bolady. Sen ony alamyn deseń, ańdyp jatasyń, endigi kelgende kishkenesiniń kúimin alyp, jalynsa da bermeisiń, - depti. Jaqansha: «Bolady», - dep ańdypty. Ekinshi jyly úsheyi jáne kelipti. Jáne úlkeni aıtypty:

- Adam ıcı keledi, - depti. Ortanshysy aıtypty: «Ras aıtasyz», - depti. Kishkenesi: «Ne qylady deisiń?» - depti. Ysheyi úsh silkinip, sýǵa túsipti. Kishkenesiniń kúimin kúip alyp, bermepti. Ekeyi talasyp turǵanda periniń eki apasy ushıp ketipti. Patsha kelipti. Patshaǵa qyz jalynypty. Patsha:

- Bolmaıdy, ekeýinńi qosyp qoıamyz, - depti.

- Bolady, - dep kónipti. Patsha Jaqanshanyń ózin shaqyryp alyp, aıtypty.

- Sen myna kúimdi qashan bip bala týmaǵansha bermegin, - dep. Patsha bip úlken qustы shaqyryp alyp aıtady:

- Myna ekeýin eline alyp baryp, tastaısyń - depti. Yctine mingizip alyp, eline alyp baryp tastap, qus qatyp ketedi. Ekeyi atasynyń taǵyna barady. Atasy qýanyp: «Balam keldi, - dep elin jıyp, toı qylypty. Bip kúnderi Jaqansha óz kúimin kúip, qyzdyń kúimderin bip

temip sandyqqa salyp qoıypty. Bip kúni qyz úıdı sypıryp júrgende kımniń ısin bilipti. Sandyqta ekenin bilip, sandyqta aıaǵymen bip teyip buzyp, kımın kıp, bip silkinip, qus bolyp, úıdiń tóbesine shyǵyp, Jaqanshany kútip otyrpty. Bip mezigilde Jaqansha kelipti

- Jaqansha, men kettim, - dep ushıp ketipti. Jaqansha sol jerde talyp qalypty. Atasy jurttı jıyp:

- Osy balamdy kim jazyp berse, bastan aıaǵyna deın altyn shashamyn, - depti. Sonda bip adam aıtypty:

- Qyryq patshanyń, qyryq baıdyń qyzy kelip, óleń, aıtsa, sonda túzeledi, túregeledi, - depti. Sonda da Jaqansha túzelmepti, túregelmepti. Sonyń arasynda eline jaý kelip qalypty. Patsha eki myń áskerimen urysqa shyǵyp ketipti. Jaqanshaǵa bip mezigilde jan kippip, ecin jıyp, túregeleın depti. Túregelip, bip yázipin ertip urysqa ketedi. Bip jerge kelip, yázipmen ekeyi dem alyp, ulyqtap qalypty. Jaqansha oıanyp:

- Men urysqa barǵanda ne bitiremin, - dep oılanyp da, «men qyzǵa barayın» dep, qyzǵa qaraı jónelipti. Jaqansha bipneshe kúnnen soń, barıǵy qustıń patshasyna barypty. Basynan ótkenin aıtypty. Sonda qustıń patshasy aıtypty:

- Men bilmeimin, meniń aǵam bar, sol biledi. Men aǵama qaǵaz jazyp beremin, - dep. Qaǵaz jazyp bepip, bip qusyn shaqyryp alyp mingizip jibepipti. Bipneshe kúnnen soń patshanyń aǵasyna barypty. Patshanyń aǵasy qaǵazdy oqyp kerip: «Men bilmeimin, qustarymnan surap qarayın», - dep qustarynan surapty. Qustarynyń ishinen bip aq, kápi qus aıtypty:

- Men kishkene kúnimde meniń ákem tamaq izdep ketkende periler ustap qalyp edi, - depti. Sonda qustıń patshasynyń aǵasy aıtypty:

- Áıtpese, sol ákeńdi ustap qalǵan jerine alyp baryp tasta, - depti.

- Bolady! -dep, ústine mingizip alyp baryp tastapty. Jaqansha aı dalada jalǵyz ózi qańǵyryp qalypty. Sol kezde qashyp ketken pepi qyz úıine kelip jetipti. Sonda pepi qyzdyń áke-shesheleri urysyp:

- Sen sondaı bip patshanyń balasyn tastap kelgeniń bola ma? - dep. Periniń áke-shesheci eki júz pepi jinap, «sol balany taýyp kelińder», - depti.

- Bipeyi baryp baiaǵy qańǵyryp júrgen Jaqanshany kópip, atyn surap bilip, «shaqyrǵan adam sen ekensin», - dep, periniń úine alyp kelip, toı qylypty. Sodan perilerdi jinap, qyz ben ekeyi eki júz perimen Jaqanshanyń eline kelse, atasy baiaǵy jaýmen urysyp jatqan eken. Jaqansha eki júz pepige aitypty:

- Anaýsy meniń atamnyń áckepi, anaý kelgen jaý, - depti. Eki júz pepi jaýǵa urysqa shyǵypty. Jaýdyń bárin qıratyp jiberipti. Sonymen toı qylyp, Jaqansha periniń qyzyn alyp, eline kelip, jaýyn qyryp, ákesi men ózi murat-maqsatyna jetipti (BS. 74 c. 2011, ss. 346-352).

2.3.15 Altyn Qus

Ertede bir eki aǵaıyndy jigit bolypty. Úlkeni altyn aıratyn kásipshi eken. Bul úlkeni myńdy aıdaǵan bai bolypty. Kishisi kedeı bolǵan eken. Bul kishisiniń úelmeli-súelmeli eki uly bolypty. Úlkeninde bala joq eken. Jańaǵy eki bala kishkentai, kisige jaldaný qolynan kelmeidi, jas eken, tek úlken úiniń tezegin terip berip, qys bolsa aǵash jinap berip tamaqtaryn asyraidy eken.

Kúnderde bir kúni qalyń aǵashtyń ishinde otyń terip júrise, júni áp-áдеми, bir kók ala, qanatynyń, quıryǵynyń úshiniń alasy bar, áдеми gúldi, kisi qyzyǵarlyq qus kóredi. Muny kórgen soń eki bala qýady. Qus ta balalardan uzap ketpei ushyp-qonyp, ushyp-qonyp júredi. Bir mezgilde balanyń biri qustyń quıryǵynan ustai alǵanda qus ushyp ketip, bir tal qustyń quıryǵy balanyń qolynda qalady. Otyńyn alyp balalar úge kelip: «Biz áдеми qus kórdik, ustatpai ketti, bir tal quıryǵy qolymyzda qaldy», - dep aıta keledi. Quıryqty kórip jurt tań qalyp: «Mynaý tegin qus emes», - desti. Kóptiń ishinde bir kópti kórgen qaria adam otyryp: «Mynaý altyn qustyń quıryǵy, bul qusty ustap alyp soıyp etin jese, ol adamnyń basyna uryqtap tańerteń turǵanda ylǵı altyn túsip otyrady», - dedi. Muny estigen soń bábishe eki balaǵa mai berip, qaspaq berip kónildendirip: «Sol qusty ustap ákelińder», - dedi. Eki bala qýanyp otyń ákelýge, qusty ustap ákelýge ketti. Kúndegi aǵash teretin jerlerge kelse, ózderi kórgen ala qus taǵy da júr eken. Balalar erteden keshke deın sońyna túsip júrip, álden ýaqytta qusty ustap alady. Balalar qýanyp jeńeshesine ákelip beredi. Jeńeshesi balalarǵa bir-bir tostaǵan aıran men bir-bir ýys qurt berip edi, sekirip-sekirip qýanyp balalar ketti.

Báibishe qusty baýyzdap, júnin julyp úitip, baqyrashqa maıǵa qýyrdy. Álden ýaqytta balalar otyń alyp kelse, as úide ońasha baqyrashqa shyjyldap qustýń eti pisip tur eken. Eki bala qyzyǵyp ketip, kishisine esikten ańdytyp qoıyp úlkeni qasyqpen qustýń bir kishkene bólegin alyp yshqyryna tyǵyp alady. Sasyp-pysyp eki bala úidiń syrtyna shyǵyp qarasa, qustýń júregi eken. Eki bala júrekti ortasynan bólip jep alyp, aýyzdaryn súrtip úge keldi. Kelse, baı men báibishe ekeýi qustýń etin jep otyr eken. Balalargǵa bermeidi. Balalardyń onymen jumysy bolǵan da joq. Keshkisin úlerine kelip jatyp qaldy. Tańerteń turyp eki bala baıdyń úiiniń buzaýy men qozysyna ketip qaldy. Sheshesi údi jıyp júirse eki balanyń jastyǵynyń astynda bes jambydan on altyn jamby jatyr. Úndemeı-túndemeı baıy ekeýi qýanyp altyndy tyqty da qoidy. Endi uıqlary ábden qashyp baı men báibishe turyp jastyqtarynyń astyn sıpalap qarasa, altyn túgil tók te joq. Bul ótirik boldy desti de qoidy. Aılardan aı ótti, jyldardan jyl ótti, eki balanyń astynan besten on altyn jamby künde tabylıp turatyn boldy. Bir kúnderi balanyń ákesi altyndy shyǵaryp sata bastady. Az ýaqytqa jetpeı baıyp ketti. Munyń baıǵanyn aǵasy kóre almady. Bir kúni aǵasy inisin shaqyryp alyp:

- Sen myna eki balanyń kózin joǵalt, bezdirip jiber, áıtpese seniń myna altyndaryńdy kórse, ulyq eki balańdy óltiredi, áıtpese ózińdi óltiredi,- dedi. Muny estigen soń qorqynysh kirip «ne isteý kerek» deǵan oıǵa qalady. Eki balasy turyp aqyl berdi.

- Áke, sen saspa, oǵan oılap júrmе, biz ekeýmiz keteiik. Sender myna baılyqpen ólmeısińder. Biz de ólmeımiz, bir tabarmyz,- dedi. Ákesi muny «maqul» dep, eki balasyна azyq ázirlep bergizip, eki balasyn jóneltedi. Eki bala kele-kele jatyr, aılardan aı ótti, kúnderden kún ótti. Bir zamanda bir qalyń orman aǵashqa kelip kirdi. Biraz jer júrgen soń aǵashtyń ishinen on shaqty tazy kelip, eki balany talaýǵa umtylady. Balalardyń shyryldaǵan daýsymen tazylardyń iesi bir ańshy keldi. Kelip, balalardy aıyryp aldy. Balalardan: «Qaıda barasyńdar, ne qylǵan balasyńdar?» - dep surady. Balalar: «Balasy joq kisige bala bolamyz», - deǵendi aıtty. Ańshy: «Endeshe, maǵan bala bolyńdar! Meniń balam joq, bala qylyp alayın», - dedi. Balalar da: «Jarady, bolsaq bolayyq», - desti.

Ańshy baldardy alyp úine keldi. Balalardy óz balasyндаı qylyp tárbieleıdi. Myltyq atýdy úretti. Balalardyń bastarynan tańerteń turǵanda ylǵı jastyqtarynyń astynan altyn taýyp turady. Ańshy áielimen ekeýi birsypyraǵa deıin «bul ne keremet» dep qorqyp

júrdi, artynan úrenip ketti. Sótıp, ańshynyń úi altynǵa sımai ketedi. Bul altynnyń artynan qorqyp, bul ekeýi baladan endi qutylmaq bolady. Ańshy eki balaǵa sadaq, qarý-jaraǵyn sailap berip jóneltedi. Qoldaryna aq almas qanjar beredi. «Bul qanjardan ekeýiń bólinseńder biriniń amandyqtaryńdy ekinshi qanjargá qarap otyryp bilýlerińe bolady, eger biriń ólseńder, qanjardy tot basady», - dedi. Muny estip eki bala qanjardy alyp júrip ketti. Aılardan aı ótti, kúnderden kún ótti. Kele jatsa, bir qoian ketip bara jatyr edi, ekeýi sadaǵyn qolyna alyp atýǵa umtyldy. Qoian júgirip kelip: «Sender meni atpa, men senderge eki qoian alyp kelip berein», - dedi. Eki jigit qoıandy atpady. Qoian eki qoıandy ertip berip kete bardy. Eki jigit kele-kele jatsa, bir túlki kezdesti. Túlkini atýǵa eki jigit sadaqty qolyna alyp edi, túlki júgirip kelip: «Meni atpańdar! Men eki túlki ákep berein», - dep, eki túlki ertip kep beredi. Ony ertip eki jigit júre beredi. Kele-kele jatyp aldynan bir qasqyr kezdesti. Atýǵa eki jigit sadaqtaryn qoldaryna alyp edi, qasqyr júgirip kelip: «Meni atpańdar, men senderge eki qasqyr ertip ákep berein», - dedi de, eki qasqyr ákep ertip berdi. Onan júre-júre kelip, bir jolbarysqa kezdesti. Sadaqtaryn alyp atýǵa umtylganda jolbarys kelip: «Men eki jolbarys ákep berein, meni atpańdar», - dedi de, eki jolbarys ertip ákep berdi. Ańdaryn shubyrtyp kele-kele jatyp bir eki aıyr jolǵa keldi. Ekeýi bul eki jolǵa bólinbek boldy da, joldyń ortasynda turǵan bir báterekke qanjardy shanshyp, jandaryndaǵy ańdardy bir-birden bólisip alyp, eki jolǵa túsip ketti.

Úlkeni kele-kele jatyp bir úlken qalaǵa keldi. Qalanyń shetine kelip, ańdaryn shubyrtyp tamaqtanatyn, jatatyn úıge kirip ańdary da, ózi de tamaqtandy. Kóshege shyǵa kelse, qalanyń ishi qaiǵyly, óńkeı qara kingen jurt teńselýde.

- Bul ne? - dep bireýden surady.

- Bul bizdiń jerimizde jeti basty jylan bar, ol jylanǵa aıynda bir tý bıe men bir qyzdan berip turatyn edik. Búgin basqa jurttyń qyzdary taýsylyp, kezek hanyń qyzyna kelip, sony búgin jetin kúni edi. Soǵan jurt qaiǵylanyp júre,- dedi. Muny estigen soń: «Ol qai jerde, qalai barý kerek?» - dep surady.

Baratyn jerin bilip alyp, ańdaryn ertip alyp, jylannyń bar degen jerine qaraı bet burdy. Qaladan bes-alty shaqyrym jerde tigýli turǵan aq úıge keldi. Kirip kelip edi, úıde aı dese aýzy bar, kún dese kózi bar bir sulý qyz otyr. Jigitti kórip qyz jylap qoıa berdi. «Aǵajan,

ketińiz! Qazir jylan keledi de sizdi de, meni de óltiredi, ketińiz»,- dedi. Biraz ángimelesip otyrды da azdan soń jylannыń keletin ýaǵyn tosyp jatty.

Álden ýaqytta daýyldatyp, borandatyp jeti basty jalmaýyz aıdabar kelip, jigitti kórip, jylan: «Alyspaq kerek pe, atyspaq kerek pe?» - dedi. Ekeýi alysa ketti. Jeti kún, jeti tún alysty. Jigit álsirep jyǵylýǵa talaý kezde jolbarys jetip kelip, jylandy jardy da tastady. Jeti basyn kesip, jeti basynыń tiliniń úshterin kesip, oramalǵa túip alyp, ańdaryn ertip alyp bir jerge baryp ıyqtaýǵa kiristi. Jigit kúzetýge jolbarysqa ıyqtama dep tapsyrды, jolbarys qasqyrǵa, qasqyr túlkige, túlki qoıanǵa tapsyrды. Jigit ıyqtap qalady, ańdardыń da bári ıyqtap qaldy. Bular ıyqtap qalǵanda jylanǵa qyz ben bieni alyp kelgen kúzetshi júgirip kelip, jigittiń basyn kesip alyp, qyzdy arbasyna salyp alyp qalaǵa betin burды. Qyzǵa: «Endi sen maǵan tı, tımesen qazir óltirem»,- dedi. «Eger tısen ýadeń bolsyn, myna qumdy jut,- dep bir ýys qumdy eriksiz jutqyzды. Sótip, hanǵa kelip súinshi suraıdy. El-jurtyn jıyp, at shaptyryp han toı qyldy. Banaǵy qyzdy ákelgen adam kóringen áli jetken adamdardыń tilin kesip aldy. Sótip, olar ábiger bolyp jatqanda jigittiń ańdary ııqysynan oıanyp tursa, jigittiń basy bir bólek, keingi jaǵy bir bólek jatyr. Jolbarys qasqyrды qysty, qasqyr túlkini qysty, qoıan sasqannan alaı júgirdi, bylaı júgirdi, álden ýaqytta bir jerge júgirip baryp, bir jerden bir japyraq alyp keldi. Japyraqty alyp denesi men basyn qosyp, japyraqpen úkep jibergende «qatty ıyqtap ketken ekenmin» dep, jigit basyn kótere tura keldi. Basqa habarlarǵa ábden qanyp alyp, jıynǵa keldi. Kelse qyz qaiǵyly, janynda bir adam otyr, jigit kelgen soń qyz júgirip baryp qushaqtaı aldy. Han: «Jylandy kim óltirdi?» - degende, jigit qaltasynda oramalǵa túnilgen tilderdi tastay bergende, han jigitti janyna alyp, qyzdыń janyndaǵy adamdy dariǵa tastaýǵa buıyrды. Toıdy taratyp, han qyzyn jigitke berip qoıa berdi. Jigit kúnde ańdaryn ertip júrip ańǵa shyǵyp turды. Barlyq ańdardыń moınyna altyndap qarǵy taqty, qoıannyń moınyna altyn saǵat taqty. Kúnderde bir kún ańda júrip bir qalyń toǵaıǵa kezdesti. Sóitkenshe bolǵan joq qara daýyl soǵyp tún boldy. Ańdaryn jinastyryp tursa, bir úlken báterek tur eken. Báterekke jaqyn kelse, báterektiń túbi ań qalpynda, mal-jan qalpynda qatyp qalǵan qara tas, tań qalyp janyna jaqyn kelse, báterektiń basynda bir kempir otyr. Jigitke qarap kempir: «Qaraǵym, myna bir aǵashty yrgashy»,- dedi. Jigit nanyp aǵashty yrgap qalǵanda jigit te, aty da, ańdary da qara tas bolyp qatyp qalady. Áieli, el-jurty jinalyp joqtap júrdi.

Munymen bul tura bersin. İnisi bir jerge baryp qaita qaitty. Balağy aғasymen aırylған jerge kelip, shanshyp ketken almas qylyshy qarasa, tot basyp qalypty. «Aı!.. tıysqanym ne ólgen eken, ne shala jansar eken», - dep aғasynyń túsken jolyna túsip tartyp berdi. Kúnderden kún ótkende balağy aғasynyń kelgen tamaqhanasyna kelip ańdaryn tamaqtandyryp otyrsa, tamaq beretin adamdar álginiń jai-kúin surap, «áielimnen qalai turasyń?» dep surap jatyr. Jigit ne ekenin bilmei, ań-tań bolyp otyra beredi. Tamağyn ishıp jailanyp, qalanyń ortasyna qarai ańdaryn ertip kele jatyr edi, hannyń kútýshisi jetip kelip: «Sen pálen kúnnen beri qaidasyń? Biz izdep taba almaı júrmiz», - dep atynyń basynan jetektep hannyń úine alyp kelip atyn bailap, ańdaryn jailap úge engizedi. Hannyń qyzy ushyp turyp qushaqtai alyp súip, máz boldy da qaldy. Jigittiń oıynda dáneńe joq, tań qalyp otyr. Keshkisin áiel tósekti tündeğisindeı saldy. Jigit te qyzdyń yńǵaıyna qarap tur edi. «Jatyńyz, nege otyrsyz?» - degen qyzdyń syńsyған jıńishke daýsy sańq etti. Jigit biraz oılanyp otyryp tósekke jatty. Jumsaq erinder shópildep súisymen boldy. Tań atty, jigit «bul qalyń syrdyń betin qalai ashsam eken» degen oımen olarǵa syr bermei, ertemen ańdaryn ertip ańǵa shyqty. Baryp kele-kele bu da bir ańnan ekinshi ańdy qýymen júrip balağy qalyń toǵaıǵa keldi. Kelse, toǵaı ishi typ-tynysh, eshbir ańnyń dybysy bilinberdi. Jótelgen daýys toǵaıdy jańǵyryqtyrды. Álden ýaqytta: «Balam, beri kel!» - degen bir jaman daýys qulağyna sańq ete qaldy. Jan-jağyna qarasa, artynda bir aspanmen tildesken báiterectiń túbi tolған tasta ańnyń da, adamnyń da sýretteri. Baiqasa, myna jağynda bir atty adamdar da tur. Janyna jaqyn barsa, sońynan turған jolbarys, qasqyr, túlkihaıyannıń sýretterin kórip, munda bir syr baryn bildi de, kempirden jón surady. Kempir: «Qarağym, men jerge túse almaı turmyn, otyrsam tura almamyn, tursam otyra almamyn. Mynaı bir aғashty qozǵashy, sonan soń men jerge túsip senimen ańgimelesip jónimdi aıtayın», - dedi. Jigit sadağyn qolyna alyp: «Aıtpasań qazir atamyn», - dedi. Kempir sasyp banağy aғashtyń butağyn syndyryp alyp edi, banağy tas bolyp qalған ańdar, adamdar-bári qozǵalyp, bul jigittiń aıağyna jyğylyp jatty. Kempirdi atyp óltirip, artyna qarasa, aғasy ańdaryn jailap jatyr. Kóre salyp ekeıi qushaqtasyp kórisip, amandasyp elge qarai júryge bet aldy. Kele jatyp aғasy inisinen jón surady. İnisi aғasynan ótken ýaqıǵanyń bárin ýaqtynda qaldyrmaı aıtyp berdi. Aғasy muny estigen soń oılanyp, ashýlandy da: «Sen meniń áielimnen oınadyń», - dep inisiniń basyn qylyshpen bir-aq shapty, eki bólinip inisi qala berdi. Júre túsip baryp aғasy oıǵa tústi. «Qoı, meniń munym jaramas, bilmegen ý ishedi ǵoı, jalğyz

inimdi óltirip»,- dep qaita baryp, balaǵy japyraq shóppen inisin tiriltip alyp, ańdaryn shýlatyp qaiynyna keldi. Kelse, hannýn qyzy bul ekeýiniń qaisysy baıy ekenin bilmeı, ekeýiniń kiimi, mingen aty, túrлерinen bir-biriniń aıyqsyz ekeni sonдай, tek qana qoıanynyń moınındaǵy saǵatynan tanyp, kúıeyin aıryp aldy. Ótken jolǵy istegen isi esine túsip, sanyn bir-aq soqty. Hannýn qyzynan basqa er balasy joq edi. Ózi handyǵynan túsip, kúıey balasyna handyǵyn berdi. Bul eki jigittiń kishisi biraz kún daıyndalyp, azyq-túligin alyp jol júredi. Kúnderden kún, aılardan aı ótkende bir shaharǵa kelip jetti. Shahardyń shetinde bir kempirdiń úıine kelip tústi. Atyn baılap jaman úge kirip kelse, bir kempir jylap otyr. Jigit kempirge: «Shesheke nege jylaysyz?»- dedi. «Oı, qaraǵym-aı, men jylamaı kim jylasyn. Bizdiń hanymyz bar, onyń bala deǵende jalǵyz qyzy bar edi, sol kúndiz saı bolady, túnde aspannan kórinbeı albasty túsip qyzdy iektep ketedi, kúzetke kúnde túnde bir-bir jigitten turady. Ol jigittiń ózin shalyp qalady, ony han óltirip otyrady. Mine, ótken túni meniń balamdy osylaı kúzette turǵanynan jyn shalyp, búgin balamdy óltirgen kún edi. Soǵan jylap otyrmyn»,- dedi. Jigit: «Endeshe, sheshe, jylama, balańnyń ornyna bala bolamyn»,- dedi.

Ol kún sonymen tynyǵyp, kelesi kúni kempirden hannýn úıine surap keledi. Kelse aq boz úde aı men kúndeı bir sulý qyz otyr. Qyzben ángimege kirip otyrǵanda kesh boldy. Qyz myrs etip kúldi. «Nege kúldiń?» - dedi jigit. «Men adam balasy jynǵa kırıptar bolady ǵoı dep kúldim»,- dedi. «Nege?» - dedi jigit. Qyz: «Oıbaı, búgin osy údiń tóbesinen peri túsedi. Sizdi shalyp ketedi ǵoı dep kúldim»,- dedi. Sóıkenshe bolmady bir jigit jetip keldi. «E, nege otyrsyń? Shyq! Kúzetke turam»,- dedi. Jigit: «Joq, búgin men bolayın kúzette, sen júre ber»,- dedi. «Jolayshy, qoı, qalma!» - dep qyz úsh qayırdy. Jigit te úsh qayırdy, bolmaǵan soń qyz: «Qalsań qal»,- dedi. Ekinshi jigit qıanyp ketip qaldy. Álden yaqytta el ıyqtady degen kezde qyzdyń shyryldaǵan daısy shyqty. Jigit oıana kelse, bir túkti peri qyzdyń tizesin soryp jatyr eken. Endi peri dúǵa oqyp, eki qolyn jaıa bergende, oń qolynan jigit ustaı alady. Alysyp, alysyp álden yaqytta jigit alyp soǵyp óltirip, ustaǵan qolyn kesip alyp, qaltasyna salyp alyp, tura jónelgende, qyz eteginen ustaı alyp, artqy etegin kesip alyp qaldy.

Erteńgisin ertemen túndegi kúzetke turǵan jigit úge júgirip kelse, bir nársе ólip jatyr. Qyz kúndegiden deni saı, júgirip baryp hannan súinshi surady. «Osylaı jaıdy óltirip qyzdy aman alyp qaldym»,- dedi. Han at shaptyryp toı qylyp jurta jaıady. Baǵanaǵy

jigittiń atqanyna nanbaıdy. «Kimde-kim perini óltirse, sonyń oń qoly men óziniń artqy etegi kesilse, soǵan qyzymdy berem jáne taǵymdy, berem», - deıdi. Kóringen jurt bir áli kelgenniń oń qolyn kesip alyp, óziniń artqy óhirin kesip «men óltirdim» dep keledi. Bári de uqsaspaıdy. «Endi elde kim qaldy?» - degende: «Pálenshe kempirdiń úindegi qonaqtan basqa adam qalǵan joq», - deıdi. «Shaqyr!» - dedi han.

- Hannyń mende sharýasy joq edi ǵoi, - dep topqa keldi. Kelisimen qyz: «Meni jaýdan qutqarǵan osy jigit, men osyǵan tiemin», - dep qushaqtai aldy. Amal bar ma, han: «Ne belgiń», - degende qaltasynan qoldy alyp tastai berdi. Han toi jasap, tómendegilerge tóbel bie, joǵarǵy elge jorǵa bie soıyp, at shaptyryp, úlken toi qylyp, qyzyn álgi jigitke berip, taǵyn berip han qyp qoidy. Osymen biraz ýaqyt ótti. Bir ýaqytta jigittiń esine aǵasy men ákesi tústi. Atasynan ulyqsat surady. «Osylaı meniń aǵam pálen jerde han edi. Ulyqsat etseńiz ordany sonyń janyna kóshirein», - dedi. Atasy oǵan qarsy bolmady. Hannyń ordasy qalaı barǵanyn jas han ózi de bilmei qaldy. Erteńgisin aǵasy «inim keldi» dep toi qylyp jatqanyn kóredi. Sótip, áke-sheshesin aldyryp, ortaǵa úlken úin tigip, eki janyna eki hannyń ordasyn tigip ákesi de, balalary da barlyq muraty basyna jetip, saqaldary qairylyp artyna jetipti (BS. 74 c. 2011, ss. 313-320).

2.3.16 Ury

Balaǵyda bir kedeı ómir súripti. Onyń úsh balasy bolypty. Bir kúni kedeı balalaryn shaqyryp alyp:

- Osy ýaqytqa deın men senderdi asyradym, endi qartaıdym, álim bitti. Sender bolsańdar, áli jassyńdar, qalaı kún kórer ekensin, – deıdi.
- Baidyń malyn baǵamyz, – deıdi úlken uly men ortanshy uly.
- Sen she? – deıdi kedeı kishi uly. Sonda kishi uly turyp:
- Men baidyń malyn urlap, kún kórem, – degen eken. Onyń bul sózine ákesi ashýlanyp:
- Ury bolsań, menen ket, – dep, úiden qýyp jiberedi.

Bala úinen ketken soń jolmen júrip kele jatsa, bir aýyl kóship keledi eken. Ol kóshtiń artynan qalmaı, júrip otyrady. Kesh bata kósh bir toǵaıdyń janyna qonady. Balany

eshkim elemeidi. Bir kezde baıdyń úıı et asady. Áıelder úıge kirip ketkende qarny ashqan bala qazandaǵy etti qotaryp alyp, jegenin jep, jemegenin tastap ketip qalady. Ol toǵaıda túnep, tańerteń tursa, jurt uryqtap jatyr eken. Bala onshaqty qoidy aıdap, júre beredi. Bir kezde artynan shań kórinedi. Bul kele jatqan qyǵynshy shyǵar dep, ol qoidy toǵaıǵa aıdap jiberedi de, ózi mańaıdaǵy eski tamnyn dýalyna súıenip, tura qalady. Qyyp kele jatqan baıdyń ózi eken.

– Bala, bylai qaraı qoi aıdap ótken eshkimdi kórmediń be? – deıdi ol. Sonda bala turyp:

– Kórdim, biraq siz ony taba almaısyz. Men taıyp ákeler edim, myna dýal qulap kete me dep qorqyp turmyn, – deıdi.

– Dýalda turǵan ne bar edi? – deıdi bai ashylanyp.

– Bul dýal qulap ketse, jer dúniıeni topan sý qaptap, aqyrzaman bolady, – deıdi bala.

– Onda tura tur, men úıden tirey alyp keleıin, – dep, bai qaıta shapqanda, bala qoiyn aıdap, qutylyp ketedi. Bala aılasymen kún kóre beredi, kele-kele bir uryнын bar ekenin el-jurt túgel bileıdi. Ol tıraly han estip, eger ury shynymen ury bolsa, meniń shaqyrǵanyma keler dep oilap:

– Kimde-kim ury bolsa, maǵan kelsin! – degen jar salady.

Bala oilap-oılap, aqyrynda, hanǵa barady. Esikten kirgen balaǵa han aqyryp:

– Sen ury ma ediń? – deıdi.

– Iá, – deıdi bala. Han aıtady:

– Endeshe búgin túnnen qaldyrmai, meniń arǵymaǵymdy urla, urlai almasań, basyńdy alam, – deıdi.

– Qup, taqsyr, – dep, bala shyǵyp ketedi.

Qas qaraıa buıryqty oryndaıǵa bala kelse, hannyn arǵymaǵyn qyryq kúzetshi kúzetip otyr eken. Ury tún ortasyna deiin jasyrynyp júredi, biraq qyryq kúzetshi kóz ilmeıdi. Aqymaq kúzetshiler bir kezde arǵymaqty syatqa aparyp syarady da, onan keıin qalǵan

jylqylardy aıdap ketedi. Kúzetsez qalǵan arǵymaqty bala minip alyp, júre beredi. Erteńine bala arǵymaqty ákep, hanǵa tapsyrǵanda, han ekinshi tapsyrma beredi.

– Bir sandyq altynym bar, sony urla, – deıdi.

Keshke jaqyn bala buıryqty oryndaǵa kelse, han sandyǵyn qolyna ustap alyp, alańda árli-berli júr eken. Urynyń oıyna bir aıla kele qalady. Moınyn qyzyl boıaımen boıaidy da, hannyń aldın aınalyp baryp, aldına shalqasynan jata qalady. Janynan ótip bara jatqan han ony kóredi de:

– Qap, bishara-aı, birey óltirip ketken eken ǵoi, – dep úıine qaitady.

Ury hannyń aldın ekinshi orap kelip, taǵy da shalqasynan jata qalady. Han uryny ekinshi ret kórgende tańdanyp:

– Apyr-aı, osy ma eken, jańaǵy ma eken? – dep, sandyǵyn qoıa salyp, manaǵy jerge ketedi.

Ury sandyqty ala jóneledi. Erteńine han uryǵa úshinshi tapsyrma beredi:

– Endi meniń ózimdi urla, – deıdi.

Ury kelse, han urlaidy eken dep ordaǵa tyǵylmaımyn dep, úlken sandyqtyń ishine túsip, kúzetshilerine kúzettirip qoıypty. Kúzetshiler birinen soń biri kelip, kúzetip turady eken. Uryǵa bildirmeıbiz dep, eńbektep baryp, eńbektep qaitady eken. Munyń bárin baıqap alyp, ury bir ýaqytta kóp kúzetshiniń biri bolyp, eńbektep, sandyqtyń qasyna keledi. Kelisimen han ony kúzetshileriniń biri eken dep:

– Álgi ury keletin be? – deıdi.

– Taqsyr, kelip turmyn, biraq handy sandyqqa salyp kótergen uat shyǵar, arqama minińiz, – deıdi.

Bul joly da jyǵylyp qalǵan han balanyń mundaı ónerine rıza bolyp, ony ózine ýazir etip alǵan eken (BS. 77 c. 2011, ss. 79-81).

2.3.17 Qyryq Aqymaq

Bizden buryngy ótken zamanda bir bai bolypty. Bai óte sarań eken. Bir maly ólse, ía joǵalsa, tamaq ishpei, jer baýyrlap, jylaýmen bolady eken. Baidyń qyryq balasy bolypty. Bai sarańdyǵynan balalarynyń aldy qyryqtan asqansha qatyn ápermepti. Tóniregindegi el baidy da, qyryqqa kelgenshe qatynsyz júrgen balalaryn da mazaq qylysypty. Baidyń qyryq uly bul mazaqqa shydaı almaı:

– Qalada júrip, qońyz terip jegenimiz jaqsy,– dep, qańgyryp ketipti. Kózderine kóringendi jepti. Eń kishisi bir tasbaqa taýyp alyp, aǵalaryna bermeı, jepti. Aǵalary ony bilip qoıyp, kishi inisin sabap-sabap, qýyp jiberipti. Kishi inisi jalǵyz ózi kele jatyp, bir tastyń ústinde qonyp otyrǵan úlken qusty kóripti. Qusty kórgen soń aqyryn buǵyp baryp, qustyń sıraǵynan ustaı alypty.

Qus ony alyp ushyp taýdyń eń basyna, bir úńgirge aparyp tastapty. Álgi úńgirdiń ishinde úlken sandyq bar eken. Sandyqtyń ishi tolǵan altyn eken. Bala qaltasyna eptep salyp alypty da, sandyqty qaita jaýyp, maqtaný úshin baiǵy otyz toǵyz aǵalaryn izdepti. Birneshe kún júrip, aǵalaryn taýyp, altyndy kórsetipti. Aǵalary:

– Muny qaidan aldyń? – depti.

– Muny sonaý úlken taýdyń basynda bir úńgir bar eken. Úńgirde bir sandyq bar eken. Sonyń ishi tolǵan altyn eken. Sodan aldym, – depti.

– Sen oǵan qalaı bardyń? – dep surapty ekinshi aǵasy tańdana.

– Senderden bólingen soń bir qus tastyń basynda otyr eken, sonyń sıraǵynan ustap edim, sol aparyp tastady.

– Oıbai, sol qusty tabasyń ba? – depti úshinshi bir aǵasy.

– Tabamyn, – depti inisi masattanyp.

Qyrqy da birdei baiǵy qus otyrǵan tasqa kelgen eken, qus ornynda otyr. Baiǵy ádetinshe kishi bala qustyń sıraǵynan ustapty. Qalǵandary biriniń sıraǵynan biri ustapty. Qus bárin alyp ushyp, taýǵa jaqyndap qalǵanda eń tómendegi úlkeni turyp, aıqai salypty:

– Еі, sandyqtyń aýzy qandai eken?

– Sandyqtyń aýzy mynadai eken, – dep, kishi bala eki qolyn jayıp, kórsete berem dep, qustyń aıaǵynan aıyrylypty. Sótip, qyrqy da qulap ólipti (BS. 77 c. 2011, ss. 206-207).

2.3.18 Qoıshy men Shaitan

Erte-erte, erte zamanda, eshki quıryǵy kelte zamanda bir qoıshy baıǵa kóp jyldar boıy qoı baǵyp, eshbir aqy ala almaǵan soń baıdyń qorlyǵynan óletin bolǵan soń bir kúni túnde qoıdyń ishinde qoryp jatyp, eline qashyp ketedi. Ony eshkim bilmeıdi. Erteńine ony tek joqtap qoıady. Artynan az ýaqyt izdeıdi, biraq, taba almaıdy.

Qoıshy sol ketkennen bir alyq jerdegi eline bet alyp, júrip otyrady. Birneshe kúnder júrgen soń bir aýyldyń shetine kelip, tún bolǵan soń shettegi bir kishkene úge qonayn dep, kiredi. Úige kirse, úide qart pen kempir turady eken deıdi. Úi ari tar, ari kishkentai bolady.

– Ata, óte alystan kelemen, qonýǵa bola ma? – dep, qoıshy ulyqsat surady. Shal kúrsinip:

– Úiimiz tar, ózimiz shaq otyrmyz. Budan basqa bir keń úim bar edi, onda kázir shaitandar bar. Qysy-jazy sodan shyqpaıdy, jazda pishenimizdi taýyp beredi, qyzmetimdi bitiredi, al, qysta qarymdy kúreıdi. Kúnde «Qyzmet taýyp ber», – dep, mazamdy alady. Endi basqa bir úge qonasyń ǵoı, shyraǵym, – deıdi. Qoıshy bir qyzyǵyn kórgisi kelip:

– Ata-eke, ol úiine men jataın, talai ret shaitanmen joldas bolǵanmyn, – deıdi. Qart shaitan bar degen úiine qoıshyny kirgizedi. Qoıshy kirip, úidiń tórine ornalasyp jata bergende shaitandar jan-jagynan qoıshyny kídirmelep:

– Qyzmet ber, qyzmet ber, – dep, maza bermeıdi. Qoıshy barlyǵyna buıyq berip:

– Tań atqansha terezeniń aldynan bir úlken úi turǵyzyńdar, úidiń aldy kól, onda júzgen qazdar, ainala aǵash ósip tursyn, – deıdi. Shaitandar tún ortasy bolmai-aq, qoıshynyń tapsyrmasyn oryndap tastap, maza bermeıdi. Qoıshy mazasyn ala bergen soń barlyq shaitandardy jinap:

– Káne, barlygýn qoi bolyp, myna peshtiń ishine qoi bolyp kirińder de, úndemeı jata qalyńdar, – deıdi. Shaitandar peshtiń ishine kirgen soń peshtiń aýzyn da, turbasyn da úlken taspen qoishy bitep qoiady. Shaitandar shyǵa almaı:

– Toqta, sen qashan qoi baqqanyńda bir kezdesermiz, – dep, uıqyǵa kirisedi.

Tań atqan soń qoishy shalmen qoshtasyp, jolǵa shyǵady. Qoishy birneshe kúnder jol júrip, týǵan eline keledi. Áke-sheshesi qýanyp, toi jasaıdy. Biraq kedeılik, qoishy sol jerdegi bir baıdyń qoıyn qysta dalaǵa baǵyp shyǵyǵa eki qozyly qoi, bir qaiys etik, bir shekpen kımge jaldanady. Kúnderde bir kúni qoishy qoılardy qar astyndaǵy tebinde jayıp júirse, baıaǵy bekitip ketken shaitandary kelip, qoishymen amandasa bastaıdy. Qoishy bir qushaq qamysty alyp jiberip, órteı bastaıdy. Shaitandar qorqyp ketip:

– Oıbai, ne istep jatırsyń? – deıdi. Qoishy:

– Senderdi altyndaryńdy taýyp bermeıdi dep, órteıin dep jatırmyn, – deıdi. Záresi ketken shaitandar:

– Oıbai, óltirme, qazir altyndaryńyzdy ákelip bereıik, – dep jalyńǵan eken deıdi. Qoishy otty sóndire qoiady. Kóp keshikpeı, shaitandar da altyndy alyp kelip, qoishyǵa tabys etedi. Qoishy altyndy alyp, shaitandargá qosh aıtysyp, qala beredi. Qoishy altyndy daladaǵy bir iesiz úıge saqtap, baıǵa judyryqtatyn ákelip kórsetedi. Ómirinde altyn kórmegen baı qoishyǵa:

– Maǵan altynyńdy sat, – deıdi. Qoishy:

– Tórt júz qoiǵa al, – deıdi. Baı qoıyn berip, altyndy alady. Ekinshi kúni áyelgiden kóbirek altyn ákelip, baıǵa taǵy kórsetedi. Baı ony da qoishymen kelisip, jalǵyz arǵymaǵyna alady. Úshinshi kúni qoishy bir torsyq altyn ákelip, baıǵa kórsetedi. Baı ol altyndy jalǵyz qyzyna satyp alyp, qoishyny óz aldyna otaý etedi.

Kúnderde bir kúni qys ótip, jaz da shyǵady. Qoishy baıdan tiesili qoılaryn, zattaryn alyp, qalǵan altyny, altynǵa alǵan qoılaryn alyp, óz aldyna úı bolyp, sharýashylyq qurady. Úrei ushqan baı qoishydan qorqyp, irgesin aýlaqtat beredi (BS. 77 c. 2011, ss. 118-119).

2.3.19 Er Tóstik

Erte zamanda Ernazar degen kisi bolypty. Ernazardyń ózi baı bolypty. Tórt túlik maly sai bolypty. Qora tolǵan qoilary bolypty. Kele-kele túeleri bolypty. Óris tolǵan jylqylary bolypty. Ernazardyń segiz uly bolypty. Bir jyly úlken jut bolyp, el malyn alysqa, otarǵa aıdap ketipti. Ernazardyń segiz uly da sonyń ishinde ketipti. Bir qystyq azyǵyn alyp, kempiri men Ernazar úinde qalypty. Ernazardyń segiz uly sol ketkennen habarsyz ketedi, aılar ótedi, kelmeidi. Ernazardyń azyǵy taýsylady, ashyǵady, jeitin tamaq tappaıdy. Kempiri ekeýiniń turýǵa álderı áreń-áreń keledi.

Bir kúni keshke jaqyn kempiri tóseginen turyp, úiniń tündigin ashady. Turýǵa murshasy kelmeı jatqan shal shańyraqqa qarasa, shańyraqtyń kúldireýishinde kerýli turǵan ker bieniń tóstigi kózine túsedı. Ernazar qýanyp, esi shyǵady.

- Kempir, súinshi! Ker bieniń kerýli turǵan tóstigi maıly kórinedi, bol, jyldam asyp jibershı, - deıdi. Sótip, bular tóstikti qazanǵa saladı. Tóstikti asyp jep, shal men kempir áldenedi. Uzamaı kempir júkti bolady. Mezgili tolyp bosanady. Bir ul týady, onyń atyn tóstik jegen soń bitken bala dep Tóstik qııady.

Tóstik ózgeshe bala bop ósedi: bir aıda bir jastaǵy baladaı, eki aıda eki jastaǵy baladaı, úsh aıda úsh jastaǵy baladaı, bir jylda on bestegi jasóspirimdeı bolyp, eki jasynda alysqan kisilerin alyp uratyn bala bolady. Sadaq tartyp úrenedi, tartqan sadaǵyn toǵyz qabat ketpennen ótkizedi. Ań aýlap, qus atyp, ákesi men kempir sheshesin asyraıdy. Tóstik bir kúni aýyldyń arasynda otyrǵan tarǵaqty sadaqpen tartyp qalady. Sadaq tarǵaqtyń qanatyn úzip ketedi. Tarǵaq jyǵylmaı, bir qanatyn sabalap, qasha beredi. Tóstik ustayn dep qýyp júredi. Sótip júrgende, tarǵaq bir kempirdiń órmeginiń üstinen qarǵyp ótedi. Qýyp kele jatqan Tóstik te órmekten sekiredi. Sótkende Tóstiktiń bir baqaıy órmekti ilip ketedi. Órmektiń birsypyra jibi úzilip qalady. Órmek toqyp otyrǵan kempir:

- Alda ǵana sheshek-aı! Órmegimdi úzip ketiń-aý! Erteden qara keshke deın bútip jar qýalap, torǵaı atqansha, tentirep ketken segiz aǵańdy taýyp almaısyn ba? - dep qarǵap-sileıdi. Tóstik kempirge jaýap qaitara almaı, onyń sózine qatty qorlanady. Ásirese "tentirep ketken segiz aǵań" degen sóz oǵan qatty tiedi. Tóstik buryn aǵalary bar ekenin

estigen joq eken. Áke-sheshesi Tóstikke ony aıtpaıdy eken. Tóstik júgirgen betimen úııne keledi. Tóstiktiń ashýly túrin kórip sheshesi:

- Saǵan ne boldy? Kimmen janjaldastyń? - dep suraıdy. Tóstik kempirdiń sózin túgelimen sheshesine aıtady.

- Aǵalarym qaıda? Nege kelmeıdi? İzdep taýyp ákelemin! - deıdi. Sheshesi:

- Qaqqas kempir ótirik aıtady. Seniń aǵalaryń bolǵan joq, senbe onyń sózine, - deıdi. Sótıp, Tóstikti nandyryp qoıady. Taǵy bir kúni Tóstik asyq oınap júrip, álgi kempirdiń jalǵyz balasyn judyryǵymen qoıyp jiberse, bala talyp qalady. Kempir Tóstikti buryńǵydan da jaman qarǵap-sileıdi:

- Qyrshynyńnan qıylǵyr, Tóstik! Meniń jalǵyz balama áliń jetkenshe, aıdalada tentirep ólgen segiz aǵańnyń qýraǵan súregin taýyp alsań bolmaı ma? -deıdi.

Kempirdiń sózi Tóstikke oı salady. Sheshesinen aǵalaryn suraıdy. Sheshesi endi shynyn aıtady:

- Segiz aǵańnyń bary ras edi, jut jyly ketip edi, sodan qaitqan joq, qaıda júrgenderin bilmeıbiz, - deıdi. Tóstik aǵalaryn izdey qamyna kirisedi. Kempir-shalǵa ań men qustyń etin qaqtap úip beredi de, Tóstik jolǵa shyǵady. Beline sadaq bایلap, qolyna temir talaq alady, aıaǵyna etik kiedi. Aı júredi, jyl júredi, talai eldi, talai jerdi aralaıdy. Joldasy da - sadaǵy, azyǵy da - sadaǵy, jolynda kez kelgen ańdy atyp jep otyrady. Temir etikten teńgedeı, temir talaqtan tebendeı qalǵanda, alystan saǵym kótergen bel kórinedi. Óldim-taldym dep kelip, belge shyqsa, qaraýytqan qalyń jylqy kórinedi, jylqynyń ar jaǵynda el kórinedi. Jylqyǵa kelse, jylqynyń ishinde tigýli qara qos tur. Qosqa kirse, asýly mosy, ilýli baqyr túr. Baqyrdyń ishi pisken etke toly eken. Tóstik etke toıyp alady da, elge qaraı júredi. Tóstiktiń kelgen eli as berip jatyr eken. "Aǵalarymdy osy astan izdep kóreıin", - dep asqa tigilgen qalyń úıdi jaǵalai qydyra bastaıdy. Aryqtaǵan, azǵan, kúimi jyrtq-jyrtq Tóstikti eshkim eskermeıdi. Jalaı júrgen adamdy kim bilsin. Sótıp kele jatsa, tabaqshylar bir jerde: "Ernazardyń segizine tart, Ernazardyń segizine tart", - dep shýyldasyp júr eken. "Ernazardyń segizin kóreıin", - dep úge kirmek bolsa, tabaqshylar Tóstikti keıin qaraı súrep, qaqqapılai beredi. "Qatyrshy neme, áli etke toımadyń ba?"

- Kim kerek? Negyp júrgen adamsyń? - dep suraıdy. Tóstik:

- Mağan Ernazardyń segizi kerek, - deıdi.

- Adasyp ketken segiz aǵamdy izdep júrmın, - deıdi. Sol arada Ernazardyń segizi jón surasyp, Tóstikpen jylap-syqtap tabysady. Toǵyzy toǵyz jaǵynan shyǵyp, qalyń jylqyny aıdaı bastady. Biraq jylqy ulyǵyp, bir jaqty betke alyp júre almaıdy. Qansha aıdasa da serpilip, alǵashqy aıdaǵan jerine qaityp keledi de otyrady. Toǵyzy jylqyny neshe kún aıdaıdy. Aıaǵynda júrgize almaı jalyǵady. Bir kúni Tóstik mynandaı aıla tabady: barlyq jylqynyń basy - kúreń bieni ustap alyp, jylqynyń ortasyndaǵy bir dóńge shyǵady. Bieni jyǵyp, tórt aıaǵyn býady da, qyl buraı salyp, taqymyn buraıdy. Taqymy buralǵan soń, bie qatty shyńǵyrady. Bieniń shyńǵyrǵan daýsyna shurqyrasyp qalyń jylqy jınalady. Jylqy ábden jınalyp boldy degen kezde, Tóstik bieni turǵyzyp alady da, jetekteı jóneledi. Sonda qalyń jylqy óz betterimen bulardyń sońynan shubai jóneledi. Endi eshqaisy da jylqy aıdap álek bolmaıdy, kúreń bieni jetektep júredi de otyrady. Qalyń jylqy shubyryp eredi de otyrady. Sýdyń tunyǵyn ishe-ishe, shóptiń sonysyn jei-jei, talai asqardan asyp, shóldi basyp, Tóstigi bastap, Ernazardyń segizi aman-esen elderine keledi. Balalary aman-esen kelgen soń, Ernazar el jıyp, toı qylady. Túıeden býra, jylqydan aıǵyr, tý bie, qoidan qunan qoi soıyp, qymyzyn kóldei, etin taýdaı qylyp qoiady. Aqsaqal, qarasaqalyn túgel razy qylady. Toı tarqaǵannan keıin Ernazar toǵyz ulyń aıaqtandyry qamyna kirisedi. Toǵyzyna toǵyz kelinshek izdeıdi. Kelininiń toǵyzyn bir úiden tappaq bolyp, el qydyrady. Kóp eldi aralaıdy. Biraq Ernazar oilaǵandaı toǵyz qyz bir úiden tabylmaıdy. Sótip, Ernazar kúder úzip kele jatsa, aldynan bir aýyl kórinedi. Áýyldyń ortasyndaǵy úlken qońyr údiń tusyna kelip, meıman bolatyndyǵyn bildiredi. Úıge kirse, keregeniń basynda segiz syrǵa ilýli tur eken, sony kórgen soń, Ernazar eńkildep jylai bastady. Údiń baıbishesi Ernazardan:

- Nege jyladyń? - dep suraıdy.

- Jylaǵan sebebim: toǵyz ulyń bar, soǵan toǵyz kelinshek izdep júrgen adammyń, toǵyz ulyńnyń bir áke-shesheden týǵany sıaqty, toǵyz kelinimniń de bir áke-shesheden týǵan bolýyn izdep júrgen adammyń. Keregeniń basyndaǵy kóp syrǵany kórgende, tilegime jettim ǵoi dep qýanyp qalyp edim, sanasam, bireıi kem eken, soǵan jylap otyrmyn, - deıdi Ernazar.

-Endeshe jylama, taǵy bireýi bar, áne tur, - dep bárbishe tusbaqannan taǵy bir syrǵany alyp keledi. - Kenjekeimniń syrǵasy edi, muny segiz qyzymnyń syrǵasyna aralastyrmaıymyn, ana qyzdarym bir tóbe, Kenjekeim bir tóbe. Sondyqtan Kenjekeimniń syrǵasy olardikinen bólek turady, - dep syrǵany qaitadan ilip qoiady. Ernazar oǵan:

- Seniń segiz qyzyń bir tóbe, Kenjekeiń bir tóbe bolsa, meniń segiz ulyń bir tóbe, Tóstigim bir tóbe edi. Kenjekeiń Tóstigimdiki bolsyn, - deidi. Sıtıp, Ernazar toǵyz qyzǵa quda túsip qaitady.

Ernazar kelinderin alyp qaitýǵa toǵyz ulyńmen saparǵa shyǵady. Jolda bularǵa periniń qyzy Bektory kezdesedi, ol Tóstikti kórip, ǵashyq bolady. Tóstikti Kenjekeiden aıyryp qalý qamyna kirisedi. Ernazar toǵyz ulyńmen Kenjekeidin aýylyna baryp, kóp ýaqyt jatady. Otyz kún oıyn, qyryq kún toıyn istetip, kelinderin alyp, eline qaitpaqshy bolady. Kenjekeidin ákesi qyzdaryna túgel enshi berip, kóp jasaýmen uzatady. Sonda Kenjekei ákesiniń bergen enshisine, mingizgen at, arttyrǵan túie, tarttyrǵan jasaýyna razı bolmaıdy: "Ákem maǵan jylqydan Shalquryq atty bersin, jasaýdan Aqsyrmary saýytty bersin, túieden Quba ingendi bersin", - deidi. Kenjekeidin ákesi qyzyna ashýlanyp, kisisin qaita jiberedi: "Qyzyma aıta bar: Ernazardyń baılyǵy oǵan jetedi. Shalquryq atty suraǵany nesi? Shalquryq - jylqymnyń quty, qutqa qyz ie bolǵan jer bar ma eken? Quba ingen - túiemniń basy, túiemniń basyn suraǵany nesi, qyzda ondaı túie artqan bar ma eken? Aqsyrmary saýyt - atadan ulǵa qalatyn mura, meni qyzym qý bas degeni me? Qyzym ótip jaýlyǵyn bildirmesin", - deidi. Kenjekei ákesine qaita kisi salıpty:

"Shalquryqty suraǵanym,

Erge laıyq at edi, er minsin dep edim,

Quba ingendi suraǵanym,

Er qosyn artsyn dep edim,

Aqsyrmary saýytty suraǵanym,

Er Tóstik er edi, sol er kisin dep edim", - depti.

Ákesi Kenjekeidiń sózinen jeńilip, suraǵandaryn beripti. "Qyzyma sálem ait, Sorqudyqtń basyna kóshin qondyrmasyn, qondyrsa, kesir bolady", - depti. Kósh betimen tarta beredi. Bir kúni Sorqudyqtyń basyna kelip jetedi. Kenjekei atasyna kisi jiberip: "Atam búl qudyqqa qonbasyn, yrymy jaman jer", - dep habar aitqyzady. "Kelinim kelmei jatyp, meniń qonysymdy bilein degen eken", - dep Ernazar bolmastan álgi jerge qonady. Kósh qonysymen, Kenjekei basqa kelinderinen údi buryn tigip jiberedi de, atasyn qonaq qylady. Kenjekeidiń zerdeli ekenin Ernazar sol arada biledi. "Kelinim aqyldy eken, tilin beker almaǵan ekem", - dep ókinedi. Sol kúni tuman bolady. Kenjekei óz ákesiniń aitqany oıyna túsip, kirpigin ilmei jatady. Erte turyp qarasa, Quba ingen joq. "Quba ingen joq", - dep atasyna habar beredi. Ernazar at erttep minip, Quba ingendi anala qarap júirse, anadaı jerde turǵan Quba ingen kórinedi. Qasyna kelse, buıdasy bir kókpekke oralyp qalǵan eken. Janynda bir tal bar eken, taldyń túbinde jarbıǵan bir jaman kempir otyr.

- Sheshe, sheshe! Ana túneniń buıdasyına qol jalǵap jibershı, - deidi Ernazar. Kempir sonda:

-Tursam, otyra almamyn, shyraǵym, otyrsam, tura almamyn, shyraǵym! Áperýge álim joq, nashar adammyń, - dep múlaimsıdi.

Kempirdiń sózine nanyp, buıdany ilip alayın dep eńkeie bergende, Ernazardy kempirekeń shap berip jaǵadan ala ketedi. Aldap otyrǵan jalmaýyz kempir ekenin Ernazar endi ǵana biledi. Ernazarda tapjylýǵa shama joq. Olai-bulai julqynyp baıqap edi, bolatyn kórinbeidi, kempir qysyp áketip barady. Ernazardyń moıny úzilip, býynyp barady, shybyn jany shyǵyp barady. Ernazardyń "qoıa ber" degenine kempirdiń bosatatyn túri joq. Óletin bolǵan soń, Ernazar jalyna bastaıdy:

- Aǵarǵan saqal, shashym bar! Qartayyp kelgen jasym bar! Toǵyz kelinimdi jańa ǵana túsirip, jańa ǵana qyzyǵyn kóreın dep otyrmyn. Qoıa ber meni, sheshejan, - deidi.

- Joq, - dep kempir qysyp qoıady. Ernazardyń jany shyǵyp barady.

- Toǵyz kelin túsirip, Eldei kóship kelemen. Tolyp jatqan jasaýdan Toıǵanyńsha beremin. Bosat meni, sheshetai! - deidi.

- Joq, - dep kempir qysyp qoıady. Ernazardyń jany shyǵyp barady.

- Oǵanrazy bolmasań, Toǵaı tolǵan qoıym bar. Qansha alatyn oıyń bar?

- Joq, - dep kempir onan saıyn qysady, Ernazardyń jany shyǵyp barady.

- Oǵanrazy bolmasań, Jeli tolǵan túıem bar. Soǵan ber meni, sheshetaı! - Qoıa ber meni, sheshetaı! - deıdi.

- Joq,- dep kempir qysyp qoıady. Ernazardyń jany shyǵyp barady.

- Oǵanrazy bolmasań, óris tolǵan jylqym bar, - Ne aıatyn sıqym bar? O da bolsyn seniki, Bir ádil jan meniki, jibershı meni, shesheke! - deıdi.

- Joq, - dep kempir onan saıyn qysady. Ernazardyń jany shyǵyp barady. Oǵanrazy bolmasań, soıyldaı segiz ulym bar, - Mende qandaı qunyń bar? O da bolsyn seniki. Bir ádil jan meniki. Jibere kór, shesheke! - deıdi.

- Joq, - dep kempir qysyńqyrıp jibergende, Ernazardyń jany murnynyń ushyna keledi, ólyǵe az-aq qalady.

Oǵanrazy bolmasań, Atamasym ataıyn, Segizinen bir bólek, Jalǵyzymda qyat bop, jibershı meni, shesheke! - degende, kempirdiń qoly bosanyp sala beredi.

- Tóstikti maǵan qalaı beresiń? - dep suraıdy kempir. Oǵan Ernazar aıtady:

- Meniń qaltamda Tóstiktiń sadaǵynyń ushyn shyǵaratyn egeyi bar. Tóstik onsyz júre almaıdy. Men buny osy araǵa tastap keteiin. Tóstik izdep keledi, sonda óziń ustap al,- deıdi. Kenjekeı munyń bárin kórip turady. Ernazar Quba ingendi alyp qatyp keledi, kósh jóneledi, birneshe kún kóshedi. Tóstik túnde otaýyna kireiin dese, otaýy ılgı berik bolady. Bir kúni Tóstik jeńgelerin alyp otaýyna kiredi. Tósegine jatyp edi, Kenjekeı bolat kezdiktiń sabyn Tóstiktiń júregine tirep, úsh jaǵyn óz júregine qoıady:

- Qozǵalmaı jat, qozǵalsań ekeýmiz de jarylamyz, - deıdi. Tóstik munyń sebebin suraıdy. Kenjekeı:

- Ákeń seni Bektorynyń jalmaýyzyna berip ketken, sen meniki emessiń, jalmaýyzdan birjola qutylyp kel, -deıdi.

- Ákem meni jalmaýyzǵa nege beredi? - deıdi ol. Kenjekeı:

- Nanbasań, ákeńnen egeýińdi surap kórshi? - deidi. Erteń ertemen turyp, Tóstik:

- Ákelshi, áke! Myna jaqta kiik júr eken, sadaǵymnyń ushyn shyǵararın dep edim, egeýimdi bershi, - deidi. Ernazar sasyńqyrap qalyp, qorbańdap, óp-ótirik kisesin qaraǵan bolady da: "Qap, áttegen-aı, qalyp qoıǵan eken. Túneýgi Sorqudyqtyń basynda Quba ingendi izdep barǵanda, bir taldyń túbine túsip qalǵan eken ǵoi", - deidi. Sonymen, Tóstik egeýin izdemek bolady, egeýiniń qalǵan jeri neshe kúndik alys jol eken. Ernazardyń aıtýymen Tóstik egeýin izdeýge alty aıaqty ala atty, jeti aıaqty jiren atty minbek bolady. Tóstik jylqydan alty aıaqty ala atty minip, jeti aıaqty jiren atty jetegine alyp kele jatqanda, aldynan Kenjekeı shyǵyp, mynany aıtady:

- San jorǵany almadym.

Er aty dep tańdadym.

Aıyl-turmany, ábzelin

Tóstik, saǵan arnadym.

Jaby emes, qazaqy at,

Er serigi qolǵanat

Shalquiryqty min, Tóstik!

San jasaýyn almadym,

Saǵan bola tańdadym,

Aqsymaldaı saýytty

Osy jolǵa kı, Tóstik! - dep zarlaıdy.

Tóstik Kenjekeıdiń tilin alyp, Shalquiryq atty minetin bolady. Jylqydan Shalquiryqty ustap ákelýge kisi jiberse, barǵan kisige Shalquiryq at ustatpaıdy. Aldyna kelgenin tistep, artyna kelgenin teýip, mańaıyna jan jýytpaıdy. Shalquiryqty ustaýǵa Tóstiktiń ózi keledi. Shalquiryq Tóstikten qashpaıdy. Qolyn sozsa, tyrp etpeı turyp, júgenge basyn ózi usynady.

Tóstik júrerde, Kenjeker Quba ingenge býra shógeredi: "Ne Tóstik óldi degen kúni, ne Tóstik keldi degen kúni sheshil", - dep sert qylady. Tóstik jolǵa shyǵady. Tóstik aýylynan uzap shyqqan soń, Shalquiryq atqa til bitedi.

- Tóstik batyr, endi ekeýmizdiń janymyz bir, qandai pále bolsa da, birdei kóremiz. Meniń myna aıtqan sózderim esińde bolsyn. Egeýińniń qasynda jalmaýyz kempir seni kútip otyr, sen egeýińdi ala bergende, ustap almaq. Egeýge jaqyndaǵan kezde kempirdi aldaityn bir aqyl tap. Kempir aldana bergende, men betegeden biik, jýsannan alasa bola berein, sol kezde sen egeýdi ilip al da jónel, artyńa qaraýshy bolma, - deidi.

Kóp yaqyt jol júrgennen keiin, Tóstik egeý jatqan jerge keledi. Kelse, egeýdiń qasynda kempir otyr. Er Tóstik jaqyndai túsip: "Sheshe, sheshe artyńdaǵy qyzdardyń bári ózińdiki me?" - deidi. Sonda kempir artyna jalt qaraıdy. Sol mezgilde Shalquiryq betegeden biik, jýsannan alasa bola beredi. Tóstik te egeýdi ilip alyp jóneledi. Sonda kempir: "Sen be ediń, Tóstik, aldaǵan? Seni me, Tóstik, qap, bálem!" - dep, tamaǵy qyryldap, ókpesi syryldap, qatty sasyp, etegin basyp, Tóstikti qýa jóneledi. Tóstik qashyp keledi. Kempir qýyp keledi. Bir mezgilde taý qańbaqtai ushady, tas burshaqtai jaýady. Shalquiryqtyń quiryǵyna qazandai tas orala ketedi. Shalquiryqtyń shapqan salmaǵyna shydamai, qara jer qaq aıyrylady. Shalquiryq pen Er Tóstik jer astyna túsip ketedi. Sol kezde Shalquiryqqa til bitip:

- Biz endi jer astyna tústik, bizge budan bylai jer astynyń eli jolyǵady. Biraz júrgen soń jylan Bapy hannýń ordasyna kelgenimizde, meni alysqa qaldyryp, óziń ordaǵa kiresiń. Ordaǵa kirgenińde, esińde bolsyn: eki bosaǵadan, eki qara shubar jylan ysyl dap tura keledi, olardan seskenýshi bolma, olar - jylan Bapy hannýń esigin kúzetken quldary. Tór aldyna bara bergenińde, eki sur jylan ysyl dap keledi de, ekeýi de jeńińnen kiredi, qoınyńnan shyǵady, qoınyńnan kiredi, qonyshyńnan shyǵady. Búlar - jylan Bapy hannýń uly men qyzy bolady. Tóрге otyra bergenińde, dáý eki sary jylan ysyl dap tura keledi, odan da seskenbe. Bular - jylan Bapy hannýń ózi men áieli. Eger de bulardan seskenseń, seni Er Tóstik demeıdi, jer astynyń eline qadirimiz bolmaıdy, jer ústine jol taýyp shyǵa almaı qalamyz,- deidi. Biraz jer júrgen soń, Shalquiryq aıtqandai, jylan Bapy hannýń ordasy kórinedi. Tóstik Shalquiryqta anadaı jerge qaldyryp, sálem berip, úıge kiredi. Eki bosaǵadaǵy eki qara shubar jylan ysyl dap tura keledi. Tóstik odan seskenbeıdi. Tór aldyna bara bergende, eki sur jylan ysyl dap kelip, Tóstiktiń jeńinen

kirip, qoynnan shyǵady, qoynnan kirip, qonyshnan shyǵady. Tóstik olardan da seskenbeidi, tórge shyǵyp otyra beredi. Bir mezgilde tósektegi eki sary jylannń biri úlken kisi bolady da, biri sonyń bárbishesi bolady.

- Jaqsy keldiń, Er Tóstik! Jer astyndaǵy el de seni renjitpeidi, - deidi. Sur jylannyń biri jigiti, biri áдеми qyz bolyp ketedi. Olar da:

- Jer ústiniń Er Tóstigi, jer astyna jaqsy keldińiz. Jer astynyń alyptary, ónerpazdary seniń shyłaýyńda bolady, - deidi. Bosaqadaǵy eki qara shubar jylan eki qul bolyp ketedi. Tóstiktiń aldyna kelip, qol qýsryp turady. Tóstik jylan Bapy hannyń elinde uzaq ýaqyt turady. Jylan Bapy hannyń Temir han degen ara hany bar eken. Temir hannyń qyzyn jylan Bapy han surap, neshe ret kisi jiberse de, Temir han qyzyn bermei qoıǵan eken. Jylan Bapy han Tóstikti soǵan jumsaıdy. Temir hannyń qyzyn ákelip berse, Tóstikke óz qyzyn beretin bolyp ýáde qylady Tóstik jylan Bapy hanga Temir qyzyn ákep bermek bolyp jolǵa shyǵady. Temir hannyń eli jeti aılyq jer eken. Tóstik elsizben kele jatsa, aldynan bir adam kórinedi. "Bul ne qylǵan adam?" - dep abailasa, álgi adam aǵashtyń basynda otyrǵan eki saýysqannyń quıryǵyn bildirmei julyp alady da, bildirmegen boıymen biriniń quıryǵyn birine qondyryp qoıady.

- O, neǵyp júrgen jansyń? - dep Tóstik qasyına jetip keledi.

- Jerdiń ústindegi Tóstik jerdiń astyna tústi degenge, soǵan joldas bolayyn dep, jolyn tosyp júrgen adam edim, - deidi álgi kisi.

- Tóstikke joldas bolarlyqtaı qandaı óneriń bar edi? - deidi Tóstik.

- Alǵanda adamǵa sezdirmeitin asqan epti edim. Jan-janýarlardyń saǵy saýysqan bolsa, quıryqtaryn urlap alyp, biriniń quıryǵyn birine kızıgenimdi sezbei qalady, - deidi kisi.

- Jaraıdy. Endeshe, sol izdegen Tóstigiń men bolamyn, - deidi Tóstik. Ekeýi júrip keledi. Taǵy elsizben kele jatsa, joldarynda bir adam kórinedi. "Neǵyp júrgen adam?" - dep, baıqasa, kúikterdi matap júrgen adam eken. Eki aıaǵyna baılap júrgen qazandaı qara tasy bar. Sol tastarymen júrip, qashqan kúikterdi qutqarmaıdy.

- O, neǵyp júrgen adamsyń? - dep ekeýi qasyına jetip keledi.

- Jerdiń ústindegi Tóstik jerdiń astyna tústi dep estip, soǵan joldas bolıyn dep, jolyn tosyp júrgen adammyń, - deidi kisi.

- Joldas bolarlyqtaı qandaı óneriń bar adamsyń? - deidi Tóstik.

- Men aıaǵyma shań juqpas júrikpin, ushkan qus, júrgirgen ańnyń menen qutylatyny joq. Kúikterdi kýtanda, óz ekinimmen aǵyp ótip, kúikti ustaı almaıtyn bolǵan soń aıaǵyma qazandaı qara tas bایلap alyp qıamyn, sonda ekinim basylyńqyrap, kúikterden aǵyp ótip ketpeı, dál jetip ustaimyn. Jelalaq degen júrikpin, - deidi kisi.

- Jaraidy. Endeshe sol izdegen Tóstigiń men bolamyn, - deidi Tóstik. Sótip, úsheý bolyp júrip keledi. Bular kele jatsa, birtalaı kúnnen keın elizde taǵy bir adam kórinedi. "Ne qylǵan adam eken?" - dep baıqasa, álgi kisi birese jerge oń qulaǵyn tóseidi, birese sol qulaǵyn tóseidi, jer astynan bir nárse tyńdaǵan sıaqty bolady.

- O, neǵyp júrgen adamsyń? - dep, úsheýi qasyna jetip keledi.

- Jerdiń ústindegi Er Tóstik jerdiń astyna tústi degenge, sonń joldasy bolıyn dep, jolyn tosyp júrgen adammyń, - deidi kisi.

- Tóstikke joldas bolarlyqtaı qandaı óneriń bar edi? - deidi Tóstik.

- Jer astynyń ataqty tyńshysymyn. Qandaı jasyryn áńgime bolsa da tyńdap bilip alamyn, mende jasyryn syr bolmaıdy. Alystaǵyny, jaqyndaǵyny túgel esitetin Saqqulaq degen er bolamyn, - deidi.

- Jaraidy. Endeshe sol izdegen Tóstigiń men bolamyn, - deidi Tóstik. Sótip, tórteý bolyp júrip ketedi. Bular elsiz túzde kele jatsa, alysta bir taý kórinedi, ol taýdyń ústine taǵy bir taý shyqqandaı bolady. Jaqyndap kelip qarasa, bir adam taýdy olaı da kóterip qoıady, bulalı da kóterip qoıady. Bir taýdy kóterip, bir taýdyń ústine qoıady.

- O, neǵyp júrgen adamsyń? - dep, Tóstik qasyna jetip keledi.

- Jer ústindegi Tóstik jerdiń astyna tústi degenge soǵan joldas bolıyn dep, jolyn tosyp júrgen adammyń,- deidi kisi.

-Tóstikke joldas bolarlyqtaı qandaı óneriń bar edi? - deidi Tóstik.

- Jurttan asqan alyppyn. Jerdiń ústinde de, astynda da maǵan shaq keletin adam joq, qairatym ishime symaǵan soń, taýlardy kóterip ermek qylamyn. Taýsoǵar degen ermin, - deidi kisi.

- Jarady. İzdegen Tóstigini men bolamyn,- deidi Tóstik. Besey bolyp júrip ketedi. Bular japan dalada júrip kele jatsa, bir úlken kól kórinedi. Kóldiń sýy qas pen kózdiń arasynda sýalyp, joq bolyp ketedi de, qas pen kózdiń arasynda sharasynan asyp, erneýi tolyp ketedi. Er Tóstik joddastarymen munyń mánisine túsine almaıdy. "Bul sý qaidan kelip, qaida ketip jatyr?"- dep, ainala izdeidi. Sótse qamystyń arasynda bireý otyr, kóldiń sýyn urttap qalsa, joq bolady, aýzynan tógip jiberse, sý qaita ketedi.

- O, neǵyp otyrǵan adamsyń? - dep, Tóstik janyna jetip keledi.

- Jerdiń ústindegi Tóstik jerdiń astyna tústi degenge, joldas bolyp ereiin dep, jolyn tosyp júrgen adamyn, - deidi álgi kisi. Kóldiń sýy qarnyma juq bolmaıdy, qansha úlken daria bolsa da, bir-aq urttaıyn Kóltaýysar degen er bolamyn, - deidi kisi.

- Jarady. Endeshe sol izdegen Tóstigini men bolamyn, - deidi Tóstik. Altaý bolyp júrip ketedi. Kóp yaqyt jol júrgennen keiin, bularǵa bir oba kórinedi. Jaqyndasa obanyń basynda jalpıǵan bir adam otyr.

- O, neǵyp júrgen adamsyń? - deidi oǵan Tóstik.

- Jerdiń ústindegi Tóstik jerdiń astyna túskenin, jylan Bapy hanga keli onyń qorqytqanyan qoryqpai tórine shyqqanyn, odan Temir hannıń elin izdep shyqqan jolynda jer astynyń ónerpazdaryn jinap kele jatqanyn kórgen soń, soǵan joldas bolıyn dep, jolyn tosyp otyrmyn, - deidi kisi.

- Tóstikke joldas bolarlyqtai qandai óneriń bar edi? - deidi Tóstik.

- Jer astynyń qyraǵysymyn. Tóstik, seniń ne kúige ushyraǵanyńnyń bár kórip otyrmyn. Bar ónerim - qyraǵylyq, jerdiń asty-ústinde meniń kózime qaǵys jer joq, qandai nárse bolsa da, anyqtap qarasam, bárin de kóremin, - deidi kisi.

- Jarady. Endeshe meniń joldasym bol, - deidi Tóstik. Jeteý bolyp júrip ketedi.

Bular jeti aı jol júripti, Temir han eliniń otyrǵan jerine kelse, Temir han eliniń jurty jatyr. Tóstiktiń kele jatqanyn estip, kóship ketip qalǵan eken. Saqqulaq tyńdap kórse, Adam baspas degen jerge qonyp jatqan habar estiledi. Qyraǵy kóz jiberip edi, alty taıdyń ar jaǵynda, jeti kóldiń jelkesindegi jalpaq jartastyń astyna baryp tyǵylǵan eken. Taısoǵar joldaǵy taılardy alyp, kóshirip qoıa saladı. Kóltaıysar kólderdi urttap sýalta saladı. Er Tóstik joldastarymen kózdi ashyp jumǵansha Temir hannıń aýlyna jetip keledi. Er Tóstik kelgen soń, Temir han el jaǵyna da kisi salyp: "Qyzymdy qaisysynyń óneri assa, soǵan beremin", - dep habar aıtqyzady. Toı qylyp, el jinalady. Eki jaqtyń ónerin kórýge jer astynyń qaraıǵan halqynyń bári jinalady. Keshshe hannıń malǵa ákelgen qora-qora qoıynyń kele-kele túesiniń, úir-úir jylqysynyń bári de toıǵa soıylady. Er Tóstik joldastarymen bir úide otyrady. Bulardy toıǵyzamyn dep, qansha et ákelse de jetpeidi. Toıǵa arnalǵan tamaqtyń bárin Kóltaıysar jep qoıady. Tipti toıǵyza almaıtyn bolǵan soń, Temir han men Keshshe han birigip, bir amal tabady. Tóstikterdiń tamaǵyna ý salyp bermek bolady. Saqqulaq muny estip otyrady da, Tóstikke aıtady, Tóstik ursyp tamaqty qaitaryp jiberedi. Epti Tóstikterdiń tabaǵyna salǵan ýdy bildirmesten Keshshe hannıń nókeriniń tabaǵyna salyp jiberedi. Keshshe hannıń nókeri qyrylyp qalady. Budan jeńilgen soń Temir han at shabysyna shyǵady. Óziniń bar júrigin baıgege qosady. Er Tóstik Shalquıryqty daıarlaıdy. Qaraqshynyń túbine kelgen soń, Shalquıryqqa til bitedi:

- Eger atty óte alysqa aıdasa, meniń shabysym óte jyldam bolady. Úsh kún shapsam, búirim qyzyp, ózimdi toqtatýǵa shamam kelmeı, ketip qalým múmkin. Men kele jatqanda aldymnan arqan kerip qoı. Arqan úsh qabat bolsyn, bir qabaty kendirden bolsyn. Úsh qabat arqannyń úsheıi de úzilse, men saǵan joqpyn, aǵynymdy toqtata almaı ketkenim, úsheıi de úzilmeıse, men jyǵylyp ólemin, onda da saǵan joqpyn. Eger arqan jartylaı úzilse, men toqtaimyn, jyǵylyp qalsam da, janym qaitadan kiredi, kúder úzbe, - deıdi. "Er Tóstiktiń jalǵyz sholaǵy bir jerde zaryǵyp ólip qalsyn!" - dep, Temir han atty bir jumalyq jerge aıdatady. Balýan kúresi bastalady. Taısoǵarǵa balýan shaq kelmeıdi. Jer astynyń alyptarynyń bári jyǵylyp bitedi. Kúresýge kisi shyqpaǵan soń, Taısoǵar bir taıdy kóterip alyp, jurtqa kúshin kórsetedi. Temir han men Keshshe han qatty sasyp:

-Taýdy biz jaqqa qoia kórmesin! - dep Tóstikke jalynady. Tóstik taýdy ornyna qoıǵyzady. Bir jeti ótken soń, baıge attary qaityp oralady. Jurt qaraqshynyń túbinen attaryn kútedi. Bir mezigilde alystan bir shań kórinedi, shańnyń ishinen jaqyndai kele bir qara kórinedi. Shalquiryq ekenin tanyp, Er Tóstik úsh qabat arqan keredi. Shalquiryq quıynsha zaýlaǵan betimen arqanǵa kelip joq bolady. Qarasa, Shalquiryq jyǵylǵan eken. Shalquiryq talyp túsipti. Sonda Tóstik:

Úsh janyń bar edi, ekeýi shyqsa da, biri qalǵan shyǵar, tur, Shalquiryq! Tiril, Shalquiryq! - depti. Sol ýaqytta Shalquiryqqa jan kirip, oqıranyp túregeledi. Basqa attar birneshe kúnnen keın keledi. Temir han men Keshshe han balyan jáne at baıgesinen jeńilip, ne qylaryn bilmeı, sasady. "Endi jaiay jarys salyp kóreik", - deıdi. Jaiay jarysty bir kúndik jerden jibermek bolady. Er Tóstik Jelaiaqty qosady. Júriktir bir kún júrip baryp, barǵan jerine qonyp, erteńine ertemen jarysp qaitpaq bolady. Temir han júrgishterdiń ishine bir mystan kempirdi qosa jibergen eken. Baryp qonǵan jerinde sol mystan Jelaiaqqa:

- Shyraqym, sharshadyń ǵoi. Demińdi alyp uıyqta, jarysarda ózim oıatamyn, - dep ony aldap uıyqtatyp tastaıdy. Jelaiaq mystan kempirdiń sózine nanyp, qannen-qapersiz uıyqtap jata beredi. Bir mezigilde oıansa, shekesinen kún ótip barady. Tús bolyp qalǵan eken, júrgishter áldeqashan ketip qalypty. Kempirdiń aldaǵanyn bilip, Jelaiaq sanyn bir-aq soǵyp, tura jóneledi. Jerden bir ýs topyraqty ala jóneledi. Qustai ushyp, quıyndai uıytqyp kele jatsa, jaiaylar da qaraqshyǵa jaqyndap qalǵan eken, eń aldynda mystan kempir bara jatyr eken. Jelaiaq óte berip ýsyndaǵy topyraqty mystan kempirdiń kózine shashyp ketedi. "Alda ǵana sheshek-aı, myqtadyń-aý", - dep kempir kózin ýqalap qala beredi. Sótip, jaiay baıgesinde Er Tóstik jeńedi. Temir han endi qaitadan toı jasap, qyzyn jylan Bapy hanǵa uzatpaq bolady. Temir hannıń erneýi qyryq qulash úlken qazany tereń kólge túsip ketken eken. "Naǵyz er bolsa, sony alyp bersin", - dep ol Er Tóstikke kisi salady. "Kóldiń sýyn qurt!" - dep Tóstik Kóltaýysardy jumsap edi, qansha urttasa da, kóldiń sýy Kóltaýysardyń urtyna syımaıdy. Sýdyń úshтен biri qalǵanda Kóltaýysardyń urty sýǵa tolyp bitedi. Sonda Shalquiryqqa til bitip: "Qazandy men súngip alyp shyǵamyn", - dep ruqsat suraıdy. Er Tóstik ruqsat etedi. Shalquiryq:

- Men sýǵa súngigende, aq kóbik shyqsa - jaqsy bolǵany, qýana ber, aman-esen qazandy alyp shyqqanym. Qyzyl kóbik kórinse - jaman bolǵany, alyp shyǵa almaı, sý

astynda qalyp qoıǵanym, - deidi. Shalquıryq sýǵa súńgıp ketedi. Kópke deın eshnárse bilinbeidi. Bir mezgilde aq kóbik kórinedi. Er Tóstik qýanady. Onyń artynan uzamai qyzyl kóbik kórinedi. Er Tóstik shoshynyp, zarlana bastady. Er Tóstik zarlanyp turǵanda, Shalquıryq dáy qara qazandy quıryǵyna orap, sý ústine shyǵa keledi. Shalquıryqqa til bitip sóleidi:

-Sý óte tereń eken, túbine zorǵa jettim, qazandy zorǵa taptym. Sonda aq kóbik shyqty. Qazandy kóterip shyǵy qıyn boldy, tistep edim, shyǵara almadym. Sonda qyzyl kóbik shyqty. Quıryǵymdy uzartyp qazandy orap alyp, zorǵa shyqtym,- deidi.

Shalquıryqtyń aman-esen shyqqanyna Temir han eli qatty súsinedi. Temir han Er Tóstikterge arnap úlken sarai saldyryp, qudalardy sonda kirgizedi. Qudalardyń kirýi-aq muń eken, esik sart etip jabylyp qalady. Sarai tutas temirden salynǵan eken. Aýzyn myqtap qulyptap tastap, syrtynan taý-taý qylyp otyń úiedi de, ot jaǵyp órteı bastady. Sarai qyzýǵa aınalady. Saraıdyń ishindegi Tóstik joldastarymen kúetin bolady. Taýsoǵar ornynan turady da, saraıdyń esigin teýip jiberedi. Esik shalqasynan túsedı. Kóltaýysardń bir urtynda bir kóldiń sýy bar eken, búrkıp jibergende, analasyndaǵy órttiń bárin sóndirip tastady. Temir han men Keshshe hannıń aılası ábden qurıdy. Er Tóstikke qyzyn berip, jylan Bapy hannıń eline qarai shyǵaryp salady. Sótip, Er Tóstik jylan Bapy hanga qaitady. Qaityp kele jatqanda, joldan ergen alty joldasynyń bári de baiǵyda ózderiniń kezikken jerlerinen ári júrmeidi. "Budan ári barýǵa bizderge jol joq",- dep, olar Er Tóstikpen qoshtasyp qala beredi. Uzaq júrip, Er Tóstik jylan Bapy hannıń eline keledi. Aıtqanyn istep kelgen soń, ol Er Tóstikke óte razy bolady, óziniń qyzyn beredi, jáne: "Ne qalaısyn?"- dep Tóstikten suradı. Tóstik:

- Jer ústine shyǵamyn, elime qaitqym keledi,- deidi. Jylan Bapy han Tóstiktiń tilegin oryndap, qyzyn berip jáne qanshama joldas qosyp, jer ústine qarai shyǵatyn esikke qarai shyǵaryp salyp, qosh aıtysyp qala beredi. Jer ústine shyǵatyn esikke deın alty aılyq jol eken. Joldyń aýyrlyǵyna shydamai, jylan Bapy hannıń qyzy jóne joldastarynyń bári qyrylyp qalady, jalǵyz-aq Kúnke degen bir kúni men Shalquıryq, Er Tóstik úsheyi aman qalady. Úsheyi sharshap bir bulaqtyń basyna kelip jatady. Bulaqtyń basynda bir úlken báterek turady.

Bir mezigilde sol báterektiń basynan shýyldaǵan zarly daýys estiledi. Qarasa, shýyldaǵan balapandar eken. Er Tóstik sadaǵyn alady da, órmelep bara jatqan aıdahardyń eki kóziniń arasynan dáldep tartyp qalady, aıdahar jerge sylq ete túsedi. Aıdahardyń jerge qulap qalǵanyn kórgen soń, balapandar shoshýyn toqtatady. Er Tóstik bir daýystan shoshyp oıansa, qatty daýyl turǵan eken, daýyldyń artynan burshaq aralas jańbyr jaýady, jańbyrmen qabat sýyldaǵan daýys estiledi, sonyń artynsha uzamaı-aq bir alyp qara qus kórinedi. Alyp qara qus sýyldaǵan betimen báterekke kelip qonganda báterek maıysyp, synyp qala jazdaıdy. Bul alyp qara qus - samuryq eken. Samuryqtyń úlkendigi sondaı, jaıyp jibergende, bir qanatynyń ózi bir alyq jerdi alyp ketedi eken. Qonysymen samuryq báterektiń túbindegi Er Tóstikti búryǵe tap beredi, biraq balapandary shyr-shyr etken soń toqtady. Samuryqtyń eki basy bar eken: bir basy adamdikińdeı, bir basy qustikińdeı eken. Samuryqtyń adam basy Er Tóstikke til qatady:

- Eı, adam, bul jerge ne jumyspen keldiń? Meniń balapandarymdy aýlaı keldi be? Bul jerdi adam basqan emes, búl - meniń mekenim, - deıdi. Oǵan Er Tóstik:

- Men jer ústiniń Er Tóstigi edim, seniń mekenińe adasyp keldim, balapandaryńa qastyq oılaǵan joqpyn, ana jatqan aıdahardan aıryp aldym. Nanbasań, ózderinen sura, - deıdi. Balapandar Er Tóstiktiń jasaǵan jaqsylıǵyn jasyрмаı aıtyp beredi. Sol arada alyp qara qus Er Tóstiktiń aıaǵyna jyǵylp, onymen aırylmas dos bolady. Alyp qara qus jylyna bir-aq ret balapandaıdy eken. Sodan keıi balapandaryna jem izdep alysqa ketip, bir aıda bir-aq qatynap, qaitýǵa murshasy kelmeı júredi eken. Alyp qara qustyń sol ketkenin ańdyp júrip, sol mańdaǵy bi aıdahar jyl saıyn balapandaryn jep ketedi eken. Alyp qara qus sodan zapy bolyp qaitqanda: "Balapandarym aman bolsa eken", - dep jylap qaitady eken. Baǵanaǵy daýyl - asyǵyp ushqanda alyp qustyń qanatynan turǵan jel eken, jańbyr - sonyń jylaǵan kóziniń jasy eken. Ózi jem izdegen saparynan qaitqanda balapandaryn aman kórgeni osy joly-aq eken. Alyp qara qus Er Tóstikpen dos bolǵan soń: "Ne qalaısyń?" - dep suraıdy. Er Tóstik basynan keshken ángimesiniń bárin aıta kelip, adasyp júrgenin, endi jer ústine shyqqysy keletin aıtady. Alyp qus Er Tóstikti qanatyna mingizip ushyp, tar tesikten ótkizip jer ústine shyǵarady. Qoshtasarda Tóstikke bir tal qaýırsynyn úzip beredi.

- Denemdegi erekshe qasieti bar jalǵyz tal qaýyrsynym osy edi. Qysylǵan jerinde, osy qaýyrsyndy tutatsań, daıar bolamyn, qandaı qysymshylyqta bolsań da, qutqaryp alamyn. Eger de ony joǵaltyp alsań, menen járdem kútpе, - deıdi.

Jer ústine shyqqan soń, Er Tóstik kúnniń qyzýyna balqyp, aýyr uıqyǵa ketedi, esh nárseden qaýıpsız jata beredi. Er Tóstikti jalmaýyz kempir ustaı almaı qalǵan soń, periniń qyzy Bektory ashýlanyp, kempirdi býyndyryp óltirgen eken. Kempirden Shoıynqulaq degen bala qalǵan eken. Bektory soǵan Er Tóstiktiń shyǵatyn jerin kúzettirip qoiady.

-Er Tóstik jer astynda qalmaıdy, jerdiń betine qashan bolsa, áteýir, bir shyǵady, sol shyqqanyn andyp otyryp, ustap al. Eger ustaı almaı qalsań, menen jaqsylyq kútpеisiń, - deıdi. Shoıynqulaq sodan beri Er Tóstikti kúzetýmen bolǵan eken. Jer ústine shyǵyp, uıyqtap jatqan Tóstikti ustap, qol-aıaǵyn bailap alyp, Bektoryǵa ákelip beredi. Bektory Er Tóstikti zyndańa salyp tastaıdy da, Kúńkeni Shoıynqulaqqa qosady, Shalquıryqty bekitip ustaıdy. Sonymen Er Tóstik uzaq ýaqyt zyndanda qalyp qoiady. Shoıynqulaqtan júkti bolyp, Kúńke bir bala týyp alady. Shoıynqulaq Shalquıryqty minip ań aýlaıdy. Shalquıryqty bekitýge tusaý shaq kelmeıdi. Bir kúni Shoıynqulaq ańnan qaıtyp, Shalquırykqa tusaý taba almaǵan soń, ony óziniń qyryq qulash qaiys belbeýimen tusaıdy. Qaiys belbeýdiń bir jaǵy sheshilip ketedi. Aıaǵy bosalǵan soń, Shalquıryq shaýyp otyryp, Tóstik jatqan zydannyn basyna kelip, tuaǵymen jer tarpyp turady. Sótkende, belbeý Er Tóstik jatqan qudyqqa túsip ketedi. Belbeýinde Shoıynqulaqtyń shaqpaǵy bar eken. Tóstik sol shaqpaqpen alyp qara qus bergen qaýyrsyndy tutatady. Qaýyrsyn tutanysymen-aq, alyp qara qus jetip keledi; qanatyna mingizip, qudyqtan shyǵarady, qol-aıaǵyn sheship beredi.

- Qolymnan kelgen jaqsylyǵym osy, dosym, Shoıynqulaqqa álim kelmeıdi. Sebebi onyń jany ózinde bolmaıdy, janyn ol eshkimge biddirmeı ózinen bólek bir jerde saqtaıdy. Qaitseń de sonyń janyn taýyp al, janyn tappasań, qutyla almaısyń,-deıdi de, qoshtasyp ketip qalady. Tóstik Shalquıryqqa minip, Shoıynqulaqtyń úıine keledi. Kelse, Shoıynqulaq Shalquıryqty izdep ketken eken. Kúńke Tóstikke jylap kórisedi, kórgen qorlyqtarynyń bárin shaǵyp: "Shoıynqulaqtan qutqar", -dep jalynady. Er Tóstik Kúńkeden Shoıynqulaqtyń syryn túgel surap bileıdi. Shoıynqulaq balasyn óte jaqsy

kóredi eken, balasynan aıtıtny bolmaıdy eken. Sony bilgennen keın Tóstik Kúńkege mynany aıtady:

- Keshke Shoıynqulaq keledi, kelgennen keın tamaqqa ábden toıǵyzyp jatqyz, kózi uıqyǵa bara bergen kezde, balany qaita-qaita shymshyp, jylata ber. Shoıynqulaq: "Bala nege jylaıdy?" - dese, balań: "Men Shoıynqulaqtyń balasy emes, Er Tóstiktiń balasy bolsam kerek. Eger Shoıynqulaq meniń naǵyz ákem bolatyn bolsa, janymdy janyna qosqyzyp qoiatyn edi. Janynyń qaida ekenin maǵan áli aıtqan joq, - dep jatyr. Basqa esh náirse aıtpa, - deıdi. Sóitedi de, Er Tóstik balanyń besiginiń astyn qazyp alyp, jasyrynyp jatady. Keshke Shoıynqulaq keledi. Er Tóstik aıtqandaı, Kúńke ony tamaqqa toıǵyzyp jatqyzady. Jatqan soń balany jylata bastady. Balany áldilep ýatqan bolyp otyra shymshyp jylata beredi. Shoıynqulaq:

- Balam nege jylaıdy, surashy? - deıdi. Kúńke balanyń jylaǵanyn suraǵan bolyp, Shoıynqulaqqa jaýap qaiyrady:

- Balań: "Men Shoıynqulaqtyń balasy emes, Er Tóstiktiń balasy bolsam kerek. Eger Shoıynqulaq meniń shyn ákem bolsa, janymdy óz janyna qosqyzyp qoiar edi. Qosý bylai tursyn, janynyń qaida ekenin de osy kúnge deın maǵan aıtpaı jú. Er Tóstik bolsa janynyń qaida ekenin áldeqashan aıtyp berer edi, soǵan jylaımyń", - deıdi balań, - dep Shoıynqulaqty nandyrazy.

- Balam bylshyldamasyn! Onyń ákesi - Tóstik emes, men, oǵan meniń janym kerek bolsa, ońasha jerde aıtyp beremin, - deıdi Shoıynqulaq. Sóitedi de, Kúńkeni úiden shyǵaryp jiberip, Shoıynqulaq balasynyń besigine kelip, qulaǵyna sybyrlap janynyń qaida ekenin aıtady.

- Janym alysta, ony ózimmen birge saqtaımyń. Boryqty bulaqtsh basynda qyryq elik júredi, sonyń ishinde qaiqy qaraker elik bar, qaiqy karaker eliktiń ishinde toǵy qara sandyq bar, sol sandyqtń eń kishisiniń ishinde toǵyz balapan bar, sol toǵyz meniń janym bolady. Osyny bilip qoi. Janyń keýdeńe syımaı bara jatsa, soǵan aparyp qosa sal, biraq ózińnen basqa jan sezýshi bolmasyn, sezýshi bolsa, sen de, men de tiri qalmaımyz, - deıdi. Sodan keın ol ornyna baryp jatyp qalady.

Shoıynqulaqtyń janynyń qaida ekenin bilip algannan keın Tóstik salyp otyryp Boryqty bulaqtıń basyna keledi. Elikterdiń sı ishetin sıatyn ańdyp, jasyrynyp jatady. Kún shańqai tús bolǵan mezgilde qyryq elik Boryqty bulaq qaidasyń dep salyp kele jatady da, sıatqa jaqyndaǵan kezde osqyrynyp tura qalyp, qaita jóneledi. Kún ysyǵan saıyn elikter sıǵa bettep keledi de, jaqyndaǵan mezgilde osqyrynsh, tura qalyp, jalt berip, qaita jóneledi. Uzap ketedi de, shólge shydamai, sıǵa qaita oıysady biraq sıatqa jaqyndamaıdy, úrkip, osqyrynyp tura qalady. Álden ýaqytta elikter bir-birimen sóılese bastaıdy. Bireýi: "Sı basynda bir bóten iis bar", - deidi. Endi bireýi: "Adam iisi sekildi", - deidi. "Shoıynqulaqqa qastyq oılaǵan bireý shyǵar?" - deidi. Ásirese qaiqy qaraker elik, ózgesinen oqshaý, artynda júredi. Elikter álgide sózge kelgende, ol qasha jóneledi. Sonda Er Tóstik ún berip, mynany aıtady:

Jan serigim, qyryq elik,

Janym sende, qyryq elik.

Jasymnan boldyń jan serik...

Men Shoıynqulaqpyn, - deidi.

Sodan elikter qashpai, sıdy jaǵalai bastaıdy. Sýattan japyrlasyp sı ishýge bas qoiady. Art jaǵynan qaiqy qara elik te bas qoiady. Elikter óte shóldep qalǵan eken, sıǵa toıyp, qaryndaryn qampıtyp qaiqaiyp shyǵa keledi. Ásirese qaiqy qaranyń qarny jer syzyp, sıattan shyǵa bergen kezde, Tóstik qarnyn dál kózdep, sadaqty tartyp qalady, qarny aqtaryla toǵyz qara sandyq jerge saý ete túsedi. Eń kishisin ustaı alyp, Tóstik ashyp jiberse, ishi tolǵan balapan, shúpir-shúpir etedi. Sanap jiberse, toǵyz eken, Segiziniń moınyn julyp alyp: "Shoıynqulaqty shala-jansarynda bir kóreın", - dep, sonyń úıine tartady. Shoıynqulaqtyń úıine jaqyndaǵanda, Kúnke aldynan shyǵady. - Shoıynqulaq qalai? - dep suraıdy Tóstik. - Shoıynqulaq álsirep jatyr, - deidi Kúnke. Kelse, Shoıynqulaqtyń kózi zorǵa qımyldaıdy, bolar-bolmas qana demin alyp jatyr eken. "E, batyr, qalaisyń, dep, Er Tóstik mazaqtap jaqyndai bergende, Shoıynqulaqtyń qoly Er Tóstiktiń jaǵasyna shap ete qalady. Ekeyi alysa ketedi. Tóstik: "Op-ońai-aq jerge shanshyt tastaimyn ǵoi", - dep oılap edi. Shoıynqulaq ál bermeidi. Endi biraz alysqan Shoıynqulaqtyń kúsheip bara jatqandyǵy baiqalady. Tóstik býynyp qara terge túsip, áli ketip bara jatady. Tóbesinen taý basqandai denesin temir tor shyрмаǵan bolyp kórinedi.

Sol mezigilde Tóstik Kúnkege jalynady. Kúnke júgirip kelip, Tóstiktiń qoınyndaǵy sandyqty julyp alyp, ashyp kóredi. Qarasa, balapandar jybyrlap kóbeip qalǵan eken, moıyndaryn julyp-julyp alǵanda, Shoıynqulaq sylq etip qulaı ketedi. Tóstiktiń sandyqpen qoıyna tyǵyp ákelgen bir balapany segiz balapan bolyp qalǵan eken. Endi bireyi tirilse, Shoıynqulaq mólde ál bermeı ketpek eken. Balapandardyń moıny túgel julyńǵan soń, Shoıynqulaqtyń balasy besigin shyqyr-shyqyr etkizip, birdeme dep sóilep jatady. Tóstik qulaq salyp tyńdasa:

- Qap, bálem, Tóstik, saǵan qylmasam, ákem Shoıynqulaqtyń qunyn almasam! - dep shirenip-shirenip qoiady. Sol arada Tóstik onyń qol-aıaǵyn baılap, besik-mesigimen sýǵa tastap jiberedi. Sótıp, Bektorynyń jalmaýyzynan ábden qutylyp alady da, Er Tóstik elin izdep tarta beredi. Er Tóstik jer astyna túskenine kóp jyl bolady. Elde kúder úzip qoiady. Jalǵyz ǵana Kenjekeı: "Er Tóstik bir keler",- dep dámeli bolyp júredi. "Quba ingen qashan botalar eken? Er Tóstiktiń ne ólgen habary, ne kelgen habary qashan biliner eken?"- dep sonı kútymen bolady. Bir kúni Kenjekeı ertemen tursa, Quba ingen joq. "Boshalap ketpese ıgi edi!"- dep, Kenjekeıdiń júregi sý ete qalady. Jan-jaqtan júgirip Quba ingendi izdeidi, izdep júrip zarlap júredi. Quba ingen bir saıda botalaryn dep jatyr eken. Ar jaǵynan aqsaq boz atqa mingen bir aqsaqaldy shal kórinedi. Quba ingen botalap jatqanda Kenjekeıdiń belindegi torǵyn oramaly shyr aınala tarqatylyp, jazyla beredi. Kenjekeı: "Endi Tóstik ólgen eken. Tiri bolsa, áldeqashan bir habar bolar edi",- dep oılap, jylap otyrady. Aqsaqal shaldyń astyndaǵy boz at kisinep qoıa beredi. Kenjekeı attyń kisinegeninen onyń Shalquıryq ekenin tanıdy. Kenjekeı men Quba ingen ekeýin Er Tóstik te tanıdy. Sol arada amandasyp, máz bolysyp qalysady. Bári de balaǵydaǵy aıyrylǵan kúndegi qalyptaryna kelip, qaitadan jasarady. Er Tóstik jas jigit, Kenjekeı jańa túsken kelinshek, Shalquıryq besti at qalpyna keledi. Odan keıin uzaq jyldar ómir súrip, maqsattaryna jetedi (Ertegiler, 1989 ss. 5-30).

2.4 KAZAK MASALLARININ TÜRKİYE TÜRKÇESİ

2.4.1 Kaynak Kişilerden Derlenen Metinler

2.4.1.1 İyilik ve Kötülük (Jaqsylyq pen Jamandyq)

Bir zamanlar İyilik ve Kötülük varmış. Bir gün Kötülük yürüyerek uzun bir yola çıkmış. Uzun yol gittikten sonra yorulmuş ve at üstünde gelen İyilik'i görmüş. İyilik'ten onu da götürmesini istemiş ama İyilik at için ikisinin çok ağır olacağını söylemiş ve ata sırayla binme teklifini sunmuş. Kötülük kabul etmiş ama sözünü tutmamış ve İyilik'i yaya bırakıp gitmiş. İyilik ormanda bir ev görmüş ve o eve girip kazanda pişmiş yemeğın tadına bakıp çatının üstüne çıkıp dinlenmiş. Arada zaman geçmiş ve o eve aslan, kurt ve tilki gelmiş. İyilik o hayvanların evde konuştuklarına kulak misafiri olmuş. Tilki bir av evinde bir tencere altın gömülü olduğunu söylemiş. Kurt bir zenginin çok güzel ama hasta bir kızı olduğunu ve onu iyileştiren kişiye kızını vermeyi vaat ettiğini söylemiş. Zenginin koyunları arasında beyaz bir koyun olduğunu ve kızı onun yağlarını ovalarsa iyileşeceğini söylemiş. Aslan her gece zenginin ylkılarından bir tanesini çaldığını söylemiş. Ama sahibinin onu kimin çaldığını bilmediğini ve bulan kişiye ylkılarının hepsini vereceğini söylemiş. Ve aslana ancak ylkılarının içindeki kk kırmızı tayın yetişebileceğini söylemiş. Sabah İyilik hayvanlar gittikten sonra evden çıkıp zengine gitmiş ve hayvanlardan duyduklarını yaparak kızı iyileştirmiş. Zengin kızına evlenmiş. Av evindeki bir tencere altını bulmuş zengin olmuş. Ve aslanı da zenginin kırmızı tayıyla yakalamış zenginin bütün ylkılarını almış köyüne dönmüş. Aradan zaman geçmiş ve bir gün İyilik ile Kötülük bir yerde karşılaşmış. Kötülük İyilik'ten yaptığı yanlışından dolayı özür dilemiş ve nasıl böyle zengin olduğunu sormuş. İyilik hiçbir şey gizlemeden Kötülük'e anlatmış. Kötülük ormandaki eve gitmiş ama kazanda pişen bütün yemekleri yemiş. Hayvanlar gelince evde yabancı birinin olduğunu anlamış ve Kötülük' yemişler. (K.K.9)

2.4.1.2 Akıl, İlim, Mutluluk (Aqyl, Ğylym, Baqyt)

Akıl, İlim ve Mutluluk kendi aralarında kimin güçlü ve iyi olduğunu çözememekle iddiaya girmişler. Bunu çözebilmek için bii 'ye (kadı) sormaya gelmişler. Kadı önce Mutluluk'tan başlamış. İnsanı önceden mutlu ederek, heyecanlandırarak sonra onları mutsuz bırakıp, insanlara acı çektirdiğini söylemiş. Mutluluk'a Akıl'la dost olmasını tavsiye etmiş. Sıra İlim'e gelmiş. İlim'in çok güçlü ve onun sayesinde yoktan neler yaratacağını ve çok şeyi yok edebileceği kadar akıllı olduğunu söylemiş. Onun da Akıl'la dost olmasını söylemiş. En son sıra Akıl'a gelmiş. Hayatta akıldan öte hiçbir şeyin olmadığını söylemiş. Lakin insan sinirlenince onu bırakıp gideceğini o kişi kötü işlere yöneldikten sonra geri döndüğünde ise çok geç olduğunu söylemiş. Akıl'ın bazen birçok yanlış düzeltebileceğini bazen de düzeltemeyeceğini de söylemiş. Kadı Akıl, İlim ve Mutluluk'a dönüp kararını söylemiş. Akıl'ın insan olmasını, İlim'in at olmasını ve Mutluluk'un da kırbaç olmasını tavsiye etmiş. (K.K.8)

2.4.1.3 Aldar Köse (Aldar Kóse)

Eski zamanlarda bir köyde sakalsız sinsi Aldar Köse yaşarmış. Gözleri keskin, ayakları çabuk, elleri çevik ve kurnazmış. Aldar Köse fakir birisiymiş. Fakat akılsız ve cimri zenginleri kandırarak geçimini sağlıyormuş. Zenginlerin üstüne alay etmeyi seven ama fakirlere hiç zararı dokunmayan birisiymiş. O köyde Jatır-bay (zengin adam) cimri ve çok aptal biri varmış. Jatırbay'ın koyunlarının sayısı o kadar çokmuş ki şafaktan günbatımına kadar ancak sayabiliyormuş. Aldar Köse bir gün o zengine gelip, cebi olmadığı için parasını sürekli avucunda tutmak zorunda kaldığını söylemiş. Aptal zenginden kendisine yardımcı olmasını istemiş. Avucunda olan iki akçaya Jatırbay'ın bir oğlak satmasını istemiş. Aptal Jatır bay hemen koşup sakat ve zayıf olan ölmek üzere bir oğlağı getirmiş. Aldar oğlağı almış fakat vazgeçtiğini söylemiş. Elindeki iki akçayla birlikte oğlağı vererek bir kuzuyla değiştirmesini istemiş. Aptal zengin iki akça ve oğlağı kuzuyu değiştirmeyi çok güzel bir teklif olarak görmüş. En küçük kuzuyu getirip yerine iki akça ve oğlağı istemiş. Aldar kuzuyu da almış ama yine vazgeçtiğini söylemiş. Jatırbay'ın aptallığını kullanarak yine bir teklifte bulunmuş. İki akça, bir oğlak ve bir kuzu yerine keçi istemiş. Aynı şekilde keçiyi de elde etmiş. Fakat yine

vazgeçtiğini söyleyerek onların hepsini verip yerine bir koyun istemiş ama kendisinin seçeceği teklifini ileri sürdürmüş. Aptal zengin yine Aldar'a güvenmiş ve koyun seçmesine izin vermiş. Aldar koyunların içindeki en besili koyunu seçmiş ve yerine iki akçayı, bir oğlağı, bir kuzuyu ve bir keçiyi vermiş. Aptal zengin iki akça, bir oğlak, bir kuzu ve bir keçi karşılığında bir koyun verdiğini düşünerek mutlu olmuş. Ancak AldarKöse'nin sadece iki akça karşılığında besili bir koyun aldığını anlamamış. Aptal zengin Aldar'ı kandırdığını sanarak arkasından gülmüş. (K.K.4)

2.4.1.4 Ğanbağ Dede (Qanbaq Shal)

Bir varmış, bir yokmuş

Masalım masal imiş

Keçileri gri imiş

Sülünleri kırmızı imiş

Kuyrukları uzun imiş.

Zaman zaman içinde bir fakir dede ile nene varmış. Onlar öyle fakirlermiş ki günlük yiyecekleri yokmuş ve avcılık ile hayvancılıkla geçiniyorlarmış. Günde iki tane balık tutarsa birini de tilki götürüyormuş. Uzun kol istediğini alır kısa kol kısmetini almış. Dedenin en büyük düşmanı da o tilkiymiş. Dede küçük ve çok hafifmiş ki hep rüzgâr götürüyormuş o yüzden ona Ğanbağ (hafif, rüzgâr kolay uçurup giden) dede lakabını vermiş. Bir gün Ğanbağ dede o tilkiden kurtulmak istemiş ve yanına küçük çadırını ve komşuların kurban kestiğinde topladığı bağırsakları ile ayranını alıp uzun bir yola çıkmış. Birkaç gün yürüdükten sonra Dede yorulup ve bir yere konaklamak istemiş. Elindeki yiyecekleri bir yere ayran ile şişedeki suyu başka bir yere gömmüş. Omzundaki eşyaları indirir indirmez onu rüzgâr götürmüş. Rüzgâr Dede'yi uçurmaktan yorulduğunda onu iki dağ arasındaki geçide bırakıp gitmiş. Uyandığında Dede kendini bir devin yanında bulmuş. Dev iki elindeki dağları birbirine vurup durmuş. Dev Dede'ye nereye gittiğini sorduğunda Dede kahraman olacağını söylemiş. Dev Dede'yi alay ederek onun güçlü olup olmadığını denemek istemiş ve taşı kendisi gibi havaya atıp yakalamasını istemiş. Dede bunu yapamayacağını bildiği için devı kandırmaya

kalkmış. Eğer taşı havaya atarsa gökyüzünün yırtılacağını eğer yakalayamazsa da toprağın ikiye ayrılacağını söylemiş. Dev Dede'ye inanmış ve korktuğu için yapmamasını rica etmiş. Bunu fark eden Dede devin aptal olduğunu anlamış ve kandırmaya devam etmiş. Dede deve yerin göbeğini bulma teklifi sunmuş. Dev yeri vururken ayağı yere batmış ama tozdan başka hiçbir şey çıkmamış. Kurnaz dede bağırsakları gömdüğü yere gitmiş ve onun üstüne vururken bağırsaklar çıkmış. Bunu gören aptal dev çok şaşırılmış. Dede yine yerin beynini bulmayı teklif etmiş. Dev yeri vurduğunda yine tozdan başka hiçbir şey çıkmamış. Dede az önce kendisi gömdüğü ayran ve suyun üstünden vururken şişeler kırılıp onlar dökülvermiş. Bunu gören dev dedenin gerçekten çok güçlü olduğunu düşünmüş ve dededen çok korkmuş. Dev arkadaşlarıyla beraber evine yemeğe davet etmiş. Misafir gelirse evine de bereket geleceğini ve koyunun ikiz kuzu getireceğini söylemiş. Evine gelip neneye yarın misafire devlerin geleceğini söylemiş. Nene evde yiyecek olmadığını söylediğinde yarın ne dersem onu yap diye aralarında anlaşma yapmışlar. Ertesi gün dev iki arkadaşı ile Dede'nin çadırına gelmiş. Nene anlaştığı gibi evde yiyecek olmadığını söylemiş Dede de neneye dışarıdaki bir devin göğsünü diğerinin de başını yanındaki devin de yağlarından biraz kesip yemek hazırlamasını istemiş. Nene bıçağı alırken devler çok korkmuş ve çadırı üstünde götürerek kaçmışlar. Yolda tilkiye rastlamışlar. Dev tilkiye Dede'nin çok tehlikeli biri olduğunu ve ondan kaçtığını söylediğinde tilki alay etmiş ve Dede'den korkmadığını söyleyerek onları yolundan geri Dede'ye çevirmiş. Tilkiyi fark eden Dede yine kurnazlık yapmaya çalışmış. Onun dedesinin, babasının ona borçlu olduğunu söylemiş ve onun bir dev ile kurtulamayacağını söylemiş. Buna inanan dev tilkiyi boğarak öldürmüş. Böyle akıllılığı sayesinde Dede dev ve tilkiden kurtulmuş. (K.K.31)

2.4.1.5 Kunduracı ve Han (Etikshi jáne Han)

Bir gün han vezirlerine halkın çalışmamasını ve akşamları ışıkların yanmamasını buyurmuş. Böylece Han insanların emrini nasıl yerine getirdiğini kontrol etmeye karar vermiş. Vezirleri bunu halkına ilan ettiğini ve onların bunu yerine getireceğini söylemiş. Han o gün akşam kılık değiştirerek şehri kontrol etmeye çıkmış. Karanlık sokaklarda giderken bir ışığı fark etmiş ve o eve doğru yürümüş. Kapısını çalıp dilenmiş. O bir

kunduracının eviymiş. Misafir geldiğinde Kunduracı evinde çalışıyormuş ve yerinden kalkıp küçücük bir ekmeği vermiş. Fakir halinde giden Han Kunduracıdan niye hanın emrine uymadığını sormuş. Kunduracı bunun aptal bir emir olduğunu söylemiş. Fakir biri olduğunu ve sadece o işle geçindiğini, dört akça gelişi varsa dört akça kaybı olduğunu da söylemiş. Eğer insanlar çalışmazsa nasıl geçineceğini söylemiş. Han hiç karşı gelmeden saraya dönmüş ve vezirlerini çağırıp onların aptal olduklarını söylemiş ve emrinin neden aptalca bir karar olduğunu sormuş. Vezirlerinden dört akça geliş dört akça kayıp kelimesinin cevabını bulmasını emretmiş ve onlara üç gün süre vermiş. Eğer cevabını bulamazsa onları idam edeceğini söylemiş. Aradan üç gün geçmiş vezirleri cevabını bulamamış ve kaçmaya hazırlanırken kunduracı gelmiş. Bu sorunun cevabını ancak iyi bir ödül karşısında yanıtlayabileceğini söylemiş. Vezirleri kunduracıya dört bin akça vermiş ve hana götürmüştür. Kunduracı dört akça geliş dört akça kaybı anlamını böyle açıklamış. Bir akçayı borca verdiğini, bir akçayla eski borcunu ödediğini, bir akçayı kuyuya attığını ve son bir akçaya eşiyile beraber günlük geçindiğini söylemiş. Han bir akçaya eşiyile beraber geçindiğini anlamış fakat diğer üç akçayı nereye harcadığını anlamamış ve açıklamasını istemiş. Kunduracının bir akçayı borca vermesi oğlu için harcanan para olduğunu, bir akçayı eski borcunu ödemeye vermesi yarın yaşlandığında oğlunun onlara bakması için toplanan para olduğunu ve son olarak kuyuya attığı para kızı için toplanan para olduğunu, yani kız baba evinde misafir olduğunu söylemiş. Han kunduracının bu cevaplarını çok beğenmiş ve kendine vezir etmiş. (K.K.1)

2.4.1.6 Zengin ile Fakir (Baı men Kedeı)

Bir varmış bir yokmuş iki kardeş olmuş. Küçüğünün evladı yokmuş ama çok zenginmiş. Büyüğü fakirmiş ama Hasan ve Hüseyin diye iki evladı olmuş. Evlatları tarlada çilekler topluyorlarmış. Annesi toplanan çilekleri pazarda satarak aile onunla geçiniyormuş.

Bir gün çilek toplarken iki çocuk mavi bir kuşun uçup gittiğini fark etmişler ve arkasından koşarak yuvasına girmişler ve kuş yuvasındaki küçücük yumurtaları görmüşler. Yumurtaları yemeye kıyamamışlar gidip zengin amcalarına satmışlar. Cimri amcası onlara kuşu getirirlerse yine para vereceğini söylemiş. Çocuklar yine koşup gider ve kuşu yakalayıp amcasına getirmişler. Amcası cimri olduğuna rağmen verdiği

sözünü tutmuş ve çocukların ödülünü vermiş. Zengin adam hanımına pazara gittiğini söylemiş ve akşam yemeğine o kuşun hazır olmasını buyurmuş. Hanım kuşu kazana koyup komşu evine gitmiş. O esnada iki kardeş gelmiş kazandaki kuşun kalbini yemişler ve gitmişler. Hanım evine geldiğinde kuşun kalbinin çalındığını fark etmiş ve kocasından azar işitmekten çok korkmuş ve dışarıdaki horozun kalbini kazana atmış.

Akşam kocasıyla beraber yemeğini yemişler ve sevinerek sabah uyandığında yastıkları altında bir çuval altınların olacağını söylemiş. Lakin sabah uyandıklarında yastıkları altında altın olmadığını görmüşler. Hasan ile Hüseyin sabah uyandıklarında yastıkları altındaki altınları görünce çok şaşırılmışlar. Lakin babası hayatı boyunca böyle altınları görmediği için korkmuş ve zengin kardeşine gidip olanları anlatmış. Çok kıskanan zengin kardeşi buna kötü ruhların karıştığını ve iki evladını kurban olarak kesmezse bunun sonu çok kötü biteceğini söylemiş.

Akşam babası eve dönmüş uzun uzun düşünmüş ve iki evladını öldüremeyeceğini anlamış. Sabah babası komşusundan faytonu istemiş ve iki evladını oturtmuş. Evinden uzakta bir tarlada bırakıp akşam dönünce çilek toplamasını istemiş. Arkasına bakmadan ağlayarak evine dönmüş. Çocuklar babasının dönmesini beklerken gece ormanda kalmak zorunda kalmışlar. Sabah uyandıklarında başucunda yine altınların olduğunu görmüşler. Ama çocuklar korktuğu için altına dokunmamışlar. Orada bırakıp ileri gitmişler. Yolda yaşlı bir avcıya karşılaşmışlar. Ormanın çok büyük olduğundan nereden geldiğini bilmediğini ve ilk karşılaştığı eve evlat olacaklarını söylemişler. Yaşlı adam evladının olmadığını ve onları evladı olarak kabul edeceğini söylemiş. Çocuklar bu teklifi kabul etmiş ve ihtiyara borçlu kalmamak için kaldığı yerde iki çuval altını bırakıp gittiklerini söylemişler. İkisi uzun süre o adamın evinde kalmışlar. Cesur ve akıllı avcı olarak büyümüşler. Avcı ihtiyar adam o köydeki en zengin adam olmuş. Çocuklar büyüyünce yastıkları altındaki her sabah olan altınlar artık görünmeyi bırakmış.

Bir gün iki kardeş uzun sohbet ederek kendi anne babasını bulmaya karar vermişler. Avcı adam iki kardeşin kararına saygı duyarak onlara iki tane at ve bir hançeri verip yolcu etmiş. Hançerin özelliği ise iki kardeşin birine bir şey olursa paslanırmış. İki kardeş bir ay yol gitmişler. Sonunda yolun ikiye ayrıldığı yere gelmişler. Orada iki kardeş iki tarafa ayrılacağına karar vererek dönüş noktasının burası olacağını söylemiş ve iki ayırım yolun ortasına bıçağı saplamışlar. İki kardeş orda vedalaşmışlar ve iki

yolda gitmeye devam etmişler. Hasan uzun yoldan sonra önündeki büyük bir şehri görmüş ve o şehre doğru gitmiş. Her yaklaştığında o şehrin her yerinde asılı olan kara bayrak Hasan'ı şaşırtmış. İlk rast geldiği ihtiyar kadına niye kara bayrakların asılı olduğunu sormuş. Meğer o şehirde yedi başlı yılan her gün bir kız ve bir tavşan ile besleniyormuş. Sıra hanın kızına geldiğinde kara bayrakları asmayı emretmiş. Hasan hanın kızını o yedi başlı yilandan kurtarmış ve kız ona evleneceğini söyleyerek parmağındaki altın yüzüğü vermiş. Bu esnada kızın kurtulduğunu gören hanın veziri hana koşup gelmiş ve kızı onun kurtardığını anlatarak kızı handan istemiş. Han kızını vezire vermek üzereyken Hasan gelmiş ve ispatlamasını talep etmiş. Kızın yüzüğünü Hasan'da görünce vezir onu hırsızlıkla suçlamış. Ama Hasan yine bir teklifte bulunmuş. Eğer yilandan kurtardığı gerçekse yılanı pencereden atmasını istemiş fakat vezir bunu becerememiş. Hasan yedi başlı yılan almış pencereden ırmağa atmış. Han kızını Hasan'la evlendirmiş.

Bir gün Hasan han sarayındaki yaşamından yorulduğunda ava çıkmış. Yanında çok güzel bir av köpeği varmış. O gün hava çok sıcakmış ırmağın kenarında giderken ansızın hava değişmiş ve soğuk rüzgâr eserek hafifçe kar yağmaya başlamış. Issız yerde rüzgârdan korunabileceği bir ağaç ararken uzakta uzun ve büyük bir bayterek ağacını görmüş. Sanki büyük bir çadırı gibi görünmüş. O ağacın dibine atını ve köpeğini bağlayıp ısınmak için ateş yakmış. Bir an ağaç üstünde kar fırtınası gibi uluyan yaşlı bir kadını görmüş. Hasan yaşlı kadına inip ateşe ısınmasını söylemiş. Lakin yaşlı kadın inemediğini söylemiş ve Hasan'ın elindeki sopayı istemiş. Hasan o sopanın sihirli olduğundan haberi olmamış. Yaşlı kadın sihirli sopayı aldıktan sonra atı, köpeği ve Hasan'ı o sihirli sopayla taş etmiş. Öylece taş halinde o ağaç dibinde kalmışlar.

Abisiyle ayrılıktan sonra Hüseyin de büyük bir şehirde han olmuş. Hasan'ın öldüğü gün Hüseyin sanki hissetmiş gibi çok üzülmüş ve abisini aramaya gitmiş. Anlaştığı yol ayırımına geldiğinde hançerin yan tarafının paslandığını görüp çok üzülmüş. Ölmüş olsa da ölümünü bulmadan dönmemeye karar vermiş ve abisinin gittiği yoldan yürümeye devam etmiş. Abisinin yaşadığı şehre gitmiş ve yengesiyle karşılaşmış. Yengesi Hasan'ın ava gittiğini ve bir daha dönmediğini söylemiş. Hüseyin abisini arayıp ava gitmiş ve aynı ağacın yanına gelmiş. O da ağacın üstünde ağlayan bir yaşlı kadını görmüş. Ama Hüseyin o kadına bakarken içinde bir şüphe olmuş ve kadına silahı

dayayarak abisinin nerde olduğunu söylemezse öldüreceğini söylemiş. O yaşlı kadın korkusundan abisinin kendisi oturduğu taş olduğunu ve ona bunu vezirin yaptırdığını söylemiş. Hüseyin sihirli sopayla abisini kurtarmış.

İki kardeş o şehirde birkaç gün kaldıktan sonra anne babalarını aramaya eski köylerine gitmişler. Pazarda zengin amcalarına karşılaşmışlar. Amcası, anne babalarının ormanda penceresi olmayan bir çadırdaki oturduğunu ve ikisinin de kör olduğunu söylemiş. İki evlat anne babasına kavuşur babası her şeye amcasının suçlu olduğunu ve sırf evlatlarını öldürmemek için öyle yaptığını anlatmış. İki kardeş amcalarını kuyuya atmışlar. Anne babası ve eşleriyle beraber mutlu mesut olmuşlar. (K.K.3)

2.4.1.7 Pamuk Kız ile Kedi (Maqta Qyz ben Mysyq)

Zaman zaman içinde bir Pamuk kız ile Kedi varmış. Bir gün Pamuk kız evini temizlerken yerden bir kuru üzüm bulmuş. Kuru üzümü vermek için kedisine seslenmiş ama kedisi gelmemiş. Gelmediği için üzümü kendisi yemiş. Yedikten sonra kedisi gelmiş ve niçin çağırdığını sormuş. Pamuk kız kedisi gelmediği için kuru üzümü kendisinin yediğini söylemiş. Kedi kızdığı için buzdolabındaki sütü dökmüş. Sütü döktüğü için Pamuk kız onun kuyruğunu kesmiş. Kedi, Pamuk kızdan kuyruğunu geri istemiş. Pamuk kız sütü yerine getirirse kuyruğunu geri vereceğini söylemiş. Kedi ineğe gitmiş süt istemiş ama inek çok aç olduğunu ve yaprak getirmesinin istemiş. Kedi Ağaç'a gitmiş yaprak istemiş. Ağaç çok susadığını ve su getirirse yaprak vereceğini söylemiş. Kedi yolda giderken su götüren kızları görmüş ve onlardan su istemiş. Kızlar Kedi'den sakız istemiş. Kedi dükkâna gitmiş. Dükkâncı yumurta istemiş. Kedi tavuklara gitmiş. Tavuklar yem istemiş. Ne yapacağına şaşırarak Kedi yolda yeri kazan fareyi görmüş ve onun boğazını sıkarak ininde ne olduğunu sormuş. Fare kediye ininde yem olduğunu söylemiş ve kedi o yemi almış tavuklara götürmüş. Tavuklar ona yumurta vermiş, yumurtayı dükkâncıya götürmüş. Dükkâncı ona sakız vermiş, sakızı kızlara götürmüş. Kızlar kediye su vermiş, suyu ağaca götürmüş. Ağaç ona yaprak vermiş, yaprağı ineğe götürmüş. İnek ona süt vermiş, sütü Pamuk kıza götürmüş. Pamuk kız ona kuyruğunu geri vermiş. (K.K.2)

2.4.1.8 Keloğlan (Tazsha Bala)

Bir varmış bir yokmuş anne babasından yetim kalan bir Tazşa Bala varmış. Bir gün Tazşa Bala pazarı gezerken üzgün bir ihtiyar görmüş. Tazşa Bala evladı olmayanların onu evlat olmak istemesini arzulamış. İhtiyar evladının olmadığını ve onu evladı olarak kabul edeceğini söylemiş. Bir gün ihtiyar Tazşa Bala'ya ağacın üstünde olan kuşun yumurtasını belli etmeden getirmesini istemiş. Çocuk ihtiyar babasının istediğini yerine getirmiş. Lakin yumurtayı belli etmeden yerine götürmesini istemiş. Tazşa Bala hiç karşı gelmeden yumurtayı geri yerine götürmüş. İhtiyar çocuğun becerikli olup olmadığını sınamış. Ve çocuğun yaptığı işinden memnun kalmış. Bir gün üvey anne babası Tazşa Bala'ya orda bir zengin dede ile nenenin oturduğunu söylemiş. Onların cimri oldukları o kadar belliymiş ki geceleri yağları koynunda peynirleri başucunda yaslanıp yatarlarmış. Kendileri yemeye bile kıyamıyorlarmış kıskançlıktan misafirleri de ağırlamıyorlarmış. Üvey anne babası o evde çalışırken emeğinin doğru düzgün karşılığını alamadığını ve onlarda ahı kaldığını söylemiş. Geceleri koynunda sakladığı tereyağından getirmesinin istemiş. Gece vakti herkes uyuduktan sonra Tazşa Bala o zengin dedenin evine gitmiş dede ile nenenin ortasına yatmış ve nenenin sesiyle dedeye dönmesini istemiş sonra neneye dönüp dedenin sesiyle onun da diğer tarafa dönmesini istemiş. İkisi iki tarafa döner dönmez ortalarındaki tereyağını alıp kaçmış. Zengin dede çocukken aynı Tazşa Bala gibi sinsi ve akıllı olmuş. Ve bunu Tazşa Bala'nın yaptığını hemen fark etmiş çocuk evine yetişmeden diğer yoldan gitmiş kapıda ona kovaya vermiş üvey annesinin sesiyle su getirmesini istemiş. Çocuk ona inanmış ve elindeki tereyağı ona vermiş su alıp geldiğinde kandırıldığını anlamış. Hemen koşup gitmiş o zengin dedeye kapı önünde karşılamış ve nene sesiyle koyunların kurt yediğini ve gidip bakmasını istemiş. Zengin ihtiyar koyunları ararken kendi ahırında olduğunu görmüş ve kandırıldığını anlamış. Sabah baltayla gelmiş çocuğun üvey anne babasına onu öldüreceğini söylemiş ama onlar karşı gelmemiş. Zengin dede eşiyle beraber çocuğu öldürmek için plan yapmış. Nene pişi yapmış ve çocuktan mezarlıktaki babasına gidip kuran okumasını istemiş. Çocuk mezarlığa gidip kuran okuyup pişiyi yerken zengin dede mezarlıktan çıkıp onu öldürmeye kalkmış. Lakin çocuk çok hızlı davranarak dedenin elindeki baltayı almış dedeyi vurmuş. Dede çocuğa yalvararak ondan zorla kurtulmuş. Bu köyde herkesin hakkını yiyen hayvancıları ve çiftçileri fazlasıyla borçlu

yapan hanları varmış. Halkı o hanın borcundan kurtulamıyormuş. Onların içinde Tazşa Bala'nın üvey babası da varmış. Bunu öğrenen Tazşa Bala hanın kendi altınlarını kendisine vermeye plan yapmış ve hazinesinden bir kap altınını çalmış. Ertesi gün bunu öğrenen han o hırsızı yakalamak için vezirlerine hazine önünde derin çukur kazmasına emir vermiş. Bunu öğrenen Tazşa Bala hazine kapısına yaklaşmamış. Bu tuzaktan kurtulmuş. Han hırsızı yakalayamadığı için yine bir tuzak kurmayı düşünmüş. Hanın, insan yanına yaklaşınca çok bağırان bir narı varmış onu hazine önüne bağlatmış. Bunu da öğrenen Tazşa Bala gece nar için saman getirmiş öylece oradan uzaklaştırıp bir tarlaya bağlayıp gitmiş. Han üçüncü kez dışarıda çadır yaptırmış ve kızını o çadıra yerleştirmiş. Gece kızına gelen olursa evlendireceğini izah etmiş. Asıl amacı hırsız gelirse kızı onun elini kesecekmiş ve böylece hırsızı yakalamayı düşünmüş. Tazşa Bala bunu duymuş ve o köydeki bir kasaba gitmiş hanın koyun karnı istediğini söylemiş. Kasap eti verirken Tazşa Bala elindeki kılıcıyla kasabın elini kesmiş gece kızın çadırına gitmiş kasabın elini yakalatmış. Ertesi gün hanın vezirleri o kasabı yakalamış ama han olayı öğrenince onun suçsuz olduğunu anlamış ve özgür dilemiş. Yaptığı hiçbir tuzakların yardımı dokunmayınca han kendisi yakalamaya kara almış ve gece çadır yapmış ve orda kalmış. Tazşa Bala güzel bir kadın şeklinde giyinip gelmiş dul kaldığını söylemiş. Han ona evlenme teklifi sunmuş. Kadın maskesinde gelen Tazşa Bala oradaki asılı olan darağacı görmüş ve onun nasıl kullanacağını sormuş. Han kendine gösterirken Tazşa Bala onu orda asılı bırakıp yine hazinesinden bir kap altını çalıp gitmiş. Ertesi gün vezirleri hanı asılı bulmuşlar ve saraydaki bütün hekimler hanı iyileştirmiş. Bu olay bütün dünyaya yayılmış. Onunla sınırda olan bir köyün hanı bunları duyunca hanın beceriksiz bir han olduğunu ve çoban olsaydı bari diye alay etmiş. Bunu duyunca han çok sinirlenmiş ve o hırsız kendisi gelip teslim olursa onun bütün yaptıklarını affedeceğini ve kızını vereceğini ilan etmiş ama bir şartı olduğunu söylemiş. Tazşa Bala bunu duyunca kendisini riske atmış gidip hana teslim olmuş. Han Tazşa Bala'ya komşu köydeki hanı önüne getirirse bütün hatalarını affedeceğini söylemiş. Tazşa Bala şehrin bütün ustalarını toplamış ve demirden at arabası yaptırmış. Mavi keçiyi kesip üstüne giymiş ve her tarafına çan bağlatıp komşu şehrin sarayına gelmiş ve Allah tarafından gönderilen bir melek olduğunu izah ederek bağırmış. Eğer o hanı götürmeye yardım ederlerse Allah'ın razı olacağını eğer han tarafına çıkıp yardım etmezse bütün şehri yok edeceğini söylemiş. O hanın halkı korktuğundan “melek” Tazşa Bala'nın söylediklerini

yerine getirmiş ve hanlarını bağlayıp at arabasına bindirmişler. Tazşa Bala o hanı han sarayına getirmiş. Han alay eden tutsak hana neden kendisi o tuzağa düştüğünü alay ederek sormuş. Kendi halkının akıllı olduğunu da söylemiş. Sonunda iki han Tazşa Bala'nın akılına hayran kalmış ikisi de ona kızlarını vermiş. Damat etmekle kalmamış ikisi de Tazşa Bala'yı fikir alıcı olarak yanlarında bırakmışlar. (K.K.5)

2.4.1.9 Han ve Fakir (Han men Kedei)

Bir zamanlar akıllı fakir ve oğlu varmış. Bir gün fakir oğluna hiçbir zaman aptalla dost olma, yakın zamanda zengin olan kimseden borca para isteme ve asla eşine güvenme diye çok önemli bir hayat dersi vermiş. Oğlu babasının söylediği kişilerin aklını sınamak istemiş. Gitmiş aptalla arkadaş olmuş. Yeniden zengin olan kişiden borç almış ve eşinden gizli koyunu kesip kanını üstüne sürmüştü. Gelip eşine adam öldürdüğünü, giysilerindeki kanı yıkamasını ve bu sırrı kimseyle paylaşmamasını istemiş. Eşi elbette bu sırrı kimseyle paylaşmayacağına söz vermiş. Arada birkaç gün geçtikten sonra fakirin oğlu gitmiş eşiyle bilerek kavga etmiş. Eşi hemen koşup hana gitmiş her şeyi anlatmış. Han çocuğu mahkemeye çağırmış. Çocuk hanın mahkemesine giderken yolda aptal arkadaşına rastlamış. Onun koyun kestiğini bildiği için mahkemede şahit olmasını istemiş ama arkadaşı meşgul olduğunu ve gelemeyeceğini söylemiş. Yolda giderken borç aldığı zengin kişiye rastlamış. Mahkemeye gittiğini öğrenen zengin kişi borcunu geri ödemesini istemiş. Çocuk hana gelmiş her şeyi bilerek yaptığını anlatmış. Han çocuğu haklı çıkarmış. Gittikten sonra han fakir adamın akıllılığına ve oğlunun azimliliğine hayran kalmış ama onların kendisinden daha çok akıllı olduğundan korkmuş ve gün gelir tahtına onların geçebileceğinden tedirgin olmuş. Vezirlerine babası ile oğlunu beraber uzaklarda bir yerde derin kuyu kazıp oraya atmasını emretmiş. Arada yıllar geçmiş herkes o fakir ile oğlunu unutmuşlar. Lakin hanın başına bir felaket gelmiş. Yediği yemeğin kemiği boğazında tıkanıp kalmış ve hanı kimse kurtaramamış. Vezirleri hana o fakir ile oğlunu boşuna öldürttüğünü ve ancak onun kurtarabileceğini söylemişler. Han vezirlerine o ikisini büyük ihtimalle ölmediğini ve getirmesini emretmiş. Vezirleri yıllar önce onları attığı kuyuya gitmiş, bakmış ikisi de hâlâ ölmemişler. Onları kuyuya atarken fakir adamın yanında bir çanta kurtu¹ olmuş. Onun

¹ Yuvarlak kurumuş tuzlu peynir

sayesinde aç kalmamışlar ve ölmemişler. Vezirleri hanın durumunu anlatmışlar ve onlarla beraber gelmelerini izah etmişler. Lakin ikisi suçsuz yere kuyuya atıldığını ve gururlu hanın önünde gurursuz düşmeyeceklerini söylemişler. Vezirleri gidip bunu hana anlatmış. Han eğer onlar gelip kurtarsalar bütün hazinesini ve tahtını onlara vereceğine söz vermiş. Fakir adam ile oğlu hana gelmiş. Hanın bu hastalıktan kurtulması için kendi oğlunu kurban kesip oğlunun kanını içmesi gerektiğini söylemiş. Fakat han bunu kabul etmemiş. Ama vezirleri yine de han için bunu yapmaya karar vermişler. Adam vezirlerine keçiyi asıp oğlunu başka odaya kapatmasını istemiş yoksa hanın gördüklerinden ölebileceğini söylemiş. Han oğlunun sesini duyunca kendini tutamamış ağlamış. Han ağlarken boğulmuş ve boğazında sıkışmış olan kemik uçuvermiş. O an hanın tek evladını sağ salim getirmiş ve ondan gizli kestiği keçiyi hana göstermişler. Han verdiği sözü tutmuş. Fakire bütün hazinesi ve tahtını vermiş. (K.K.6)

2.4.1.10 Akıllı Kız (Aqyldy Qyz)

Uzun zaman önce bozkırda bir zengin kazak Edilbay yaşarmış. Onun üç tane oğlu varmış. İki oğlunu evlendirmiş sıra küçük oğlu Jandavlet'e gelmiş. Oğlunun ne kadar akıllı olduğunu sınamak için kırk keçiyi pazara götürüp onları satmadan kırk metre saten getirmesini istemiş. Oğlu bu görevin çözümünü çok düşünmüş ama bulamamış. Gece bir fakirin evinde konaklamaya kalmış. Sofra başında delikanlı babasının söylediğini herkesle paylaşmış ve çözüm bulamadığını söylemiş. Delikanlı konuşmasını tamamladıktan sonra fakirin kızı bunun çözümü çok basit olduğunu söylemiş: “Keçileri satmadan onların boynuzlarını kesip sat ve o para ya da kırk metre saten alırsın” demiş.

Ertesi gün delikanlı pazara gidip kızın söylediği gibi yapmış.

Babası, oğlunun bu sorusunun cevabını bulamayacağını bildiği için kimin yardım ettiğini sormuş. Delikanlı olanları babasına anlatmış. Zengin adam, oğlunu o akıllı kızla evlendirirse, oğlunun beceriksizliğini gizleyip hayatta başarılı biri olacağına ve hayatın bütün sınavlarını kızın akıllılığı sayesinde başaracağını düşünmüş. Oğlunu o akıllı kızla evlendirmiş.

Bir gün Edilbay pazara giderken üç gelinine ne lazım olduğunu sormuş. Büyük gelini aynalı güzel bir sandık getirmesini istemiş. Ortanca gelini güzel desenli bir halı

getirmesini istemiş. Küçük gelini ise hiçbir şey istememiş ama bir çantayı götürüp hiç açmadan geri getirmesini istemiş. Lakin Edilbay küçük gelininin niye hiçbir şey istemediğini ve çantada ne olduğunu çok merak edip açmış. Meğer çantada kırk keçinin kemirilmiş dirsek kemikleri varmış. Onu gören Edilbay küçük gelinine çok kızmış ve kemikleri bozkırda atmış. Anında onu soyguncular yakalamış. Edilbay onlara kendi özgürlüğü için altmış tane yaşlı devlerini ve yetmiş tane genç devlerini vereceğini söylemiş. Soyguncular bu anlaşmayı kabul etmiş. Onu ve karavanını özgür bırakmışlar.

Devleri almak için peşinden gelen soyguncuların lideri Edilbay'a onu çoktan takip ettiğini söylemiş. Ama onların kırk bir kişi olduğunu ve onu yakalamanın zor olduğunu ve şimdi o kırk kişinin nereye kaybolduğunu sormuş. O an Edilbay küçük gelininin verdiği çantadaki kırk kemiklerin sihirli olduğunu anlamış. "Evinin soğuk ya da sıcak olduğunu kış ve kimin yakın ya da uzak olduğunu başına gelen felaket anlatır" diye düşünmüş.

Edilbay köyüne geldiğinde gelini onun söylediği altmış yaşlı devin-köydeki altmış aksakal olduğunu ve yetmiş genç dev dediği-yetmiş tane gençlerin olduğunu hemen çözmüş ve onları çağırmış. Altmış aksakalın doğru karar alacağına ve yetmiş gencin soyguncuları öldürecek kadar döveceğini gelini anlamış. Böylece akıllı gelini sayesinde Edilbay soygunculardan kurtulmuş. (K.K.7)

2.4.1.11 Becerikli Çocuk (Tapqyr Bala)

Eski zamanlarda bir dul kadın varmış. Kadının bir oğlu ve bir kızı olmuş. Fakir bir aile oldukları için hiçbir zaman doyasıya yemek yiyememişler ve düzgün giysiler giyinememişler. Aradan uzun zaman geçmiş ve çocuklar büyümüş ama fakirlik yine de onları bırakmamış.

Bir gün oğlu gelip annesine mutluluğun ne olduğunu sormuş. Annesi, evlatlarının aç olmaması, düzgün kıyafetlerinin olması, çocuklarının hiç üzülmemesi işte bunun büyük bir mutluluk olduğunu söylemiş. Bunların yanında doğru akıl verebilen sadık bir arkadaşının olması ve bundan öte bir mutluluğun olmadığını söylemiş. Ama oğlu yine de annesinin yanından ayrılmamış, aklındakini annesine tekrar sormuş. Bir efsanede kahramanın cesaretli olduğu takdirde her zaman başarılı ve mutlu olacağını duyduğunu

ve bunun açıklamasını istemiş. Annesi bunun doğru olduğunu söylemiş. Eğer bir hedef belirleyip o hedefe doğru yürürse o insanı hiçbir zaman mutluluk ve başarının bırakmayacağını söylemiş. İnsan isterse her şeyi başaracağını ve sonunda mutluluğa ulaşacağını söylemiş. Kuşun kanatlarıyla havaya uçabildiği gibi insanın da hayalleriyle uçabileceğini söylemiş. O zaman oğlu mutluluğun peşinden gideceğini ve mutluluğun ona gelmesini beklemeyeceğinin söylemiş. Daha sonra oğlu yola çıkmak için annesinden izin istemiş. Annesi tereyağlı yulaf ezmesi yapıp oğlunu yolcu etmiş.

Çocuk uzun bir yolculuğa çıkmış, dağları, tepeleri ve gölleri aşip sonunda bir ormana gelmiş. Ormanda periler yaşıyormuş. Perilerin hepsi çocuğu görünce, insanoğlunu orada ölümün beklediğini bilmediğini söylemiş. Lakin çocuk, ölümden korkmadığını cesaretle söylemiş.

Çocuk ve periler güçlerini karşılaştırmak için anlaşma yapmışlar. Çocuk, eğer siyah taştan hangisi yağ çıkarabilirse onun kazanacağını söylemiş. Önce periler taştan yağ çıkarmaya çalışmış fakat hiçbiri becerememiş. Daha sonra çocuk, fark ettirmeden elini cebine sokup annesinin verdiği tereyağına elini sürüp, perilere taştan yağ çıkardığını söylemiş. Anlaştıkları gibi perilerin ona itaat etmesini söylemiş. Periler, anlaştıkları gibi çocuğu dinleyip evlerine götürmüşler. Onu doyurmuşlar, daha sonra yatağını hazırlamışlar. Çocuk uyuyacağı zaman perilerin kendi aralarında konuştuğunu duymuş. Onu öldüreceklerinden şüphe edince üstündeki montunu çıkarıp yattığı yere koyup yatağını bir köşeye çekip uyumuş. Gece yarısı periler kalkıp çocuğun uyuduğu yere onu öldürmek için çadırdan büyük bir taş atmış. Sabah olduğunda periler çocuğu sağ salim görünce şaşırılmışlar. Periler çocuğun nasıl uyuduğunu sormuş. Çocuk, çok iyi uyuduğunu ama onların sivrisineklerinin çok olduğundan dolayı rahatsız olduğunu söylemiş. Perilerin lideri çocuğun ölmediğini görünce ondan korkmaya başlamış ve onu ülkelerinden göndermek için çocuğa bir sürü hediye ve altın verip, onu evine kadar götürmeleri için peri askerlerine emretmiş.

Çocuk evine dönerken ormanda büyük bir kütük görmüş ve bunun annesinin işine yarayabileceğini düşünüp kütüğü peşinden gelen perilerin üstüne yüklemiş. Şaşırان periler birbirine bakıp, çocuk böyle güçlü ise annesinin de onun kadar güçlü olduğunu düşünmüşler. Çocuk eve sapasağlam gelmiş. O günden sonra fakir aile hiçbir şeye ihtiyaç duymamış. (K.K.10)

2.4.1.12 Seyis Köle (Jylqyshy Qul)

Evvel zaman içinde bir hanın çok sevdiği üç tane yilkısı varmış. Üç tane yilkılarına bakan çok güvendiği bir hancısı varmış. Han yilkıları için ondan başka kimseye güvenmemiş. Bir gün han vezirleriyle konuşurken onun çok saf ve hiçbir zaman yalan söylemediğine, ona kendine güvendiği kadar güvendiğini anlatmış. Bunu vezirleri kıskanmış. Bugüne kadar yalan söylemediyse öyle bir ihtiyacı olmadığını ama onun da yalan söyleyeceğine büyük veziri han ile iddiaya girmiş. Han, eğer onu yalan söyletebilirse kendi tahtını vereceğini, eğer yalan söyletemezse idam edeceğini söylemiş. Büyük vezir, hancıyı yalan söyleteceğine üç gün süre istemiş. Vezir akşam evine gelmiş. Onun üç tane eşi benzeri olmayan çok güzel kızları varmış. Vezir bu durumu kızlarına anlatarak onlardan yardım istemiş. Her akşam hancıya gidip sabaha kadar onun yanında kalıp dönerken bir tane yilkısının başını istediğini söylemelerini istemiş ve böylece hancı hana onun yilkılarının öldüğünü söyleyemeyeceğini ve yalan söylemek zorunda kalacağına emin olmuş. Kızları babasının söylediklerini yerine getirmiş. İlk önce büyük kızı gitmiş. Kız o kadar güzelmış ki peri gibiymiş, o güzelliği görünce hancı çok şaşırıp kalmış. Büyük vezirin kızı olduğunu ve sabaha kadar onun yanında kalacağını söylemiş. Sabah giderken kız, hancıdan bir yilkısının başını istediğini söylemiş. Hancı kızın istediğini yerine getirmiş. Ertesi gün ortanca kızı gelmiş aynı ablası gibi yapmış bir yilkının başını alıp evine gelmiş. Üçüncü gün en küçük kızı gelmiş ablalarının yaptıklarını yapmış babasının istediklerini yerine getirmiş. Dördüncü gün hancı han sarayına gitmiş fakat han yerinde olmamış. Hancı, hanın şapkasını giymiş ve hanın yerine kendini koyarak üç gün neden sevdiği yilkıları hakkında hiç haber vermediğini ve üç gün neden hiç gelmediğini sormuş. Hancı yilkılarının çok iyi ve sağlam olduğunu söylemiş ama kendi yalanlarından kendi çok utanmış çıkıp geri gelmiş, yine aynı soruyu kendine sormuş, yilkılarının hasta olduğundan ötürü gelemediğini söylemiş yine kendi yalanından çok utanmış çıkıp gitmiş. Üçüncü kez geldiğinde yalanın çok ama gerçeğin bir tane olduğun anlamış ne olursa olsun hana doğruyu söyleyeceğine karar vermiş. Hanın, vezirleriyle toplantı yaptığı odaya gitmiş. Han üç gün neden hiç haber vermediğini sormuş. Hancı, handan hiçbir şeyi gizlemeden, yalan söylemeden her şeyi anlatmış. Han çok sevdiği yilkılarını kaybettiğine çok üzülmüş ama hancının yalan söylemediği için onu cezalandırmamış. Han uzun süre sessiz kalmış

ve büyük vezirine dönmüş. Sinir ve kıskançlığın akıl düşmanı olduğunu, aşırı iştahın ise vicdanın düşmanı olduğunu söylemiş. Büyük veziri onu affetmesi için hana yalvarmış ama han onu idam etmiş. Hancıyı onun yerine veziri yapmış. (K.K.11)

2.4.1.13 Hanın Kızı Kendisine Kocayı Nasıl Seçti (Hannyń Qyzy Ózine Qalai Jar Tańdady)

Çok eski zamanda zengin bir han varmış. Onun çok güzel ve akıllı bir kızı varmış. Kız o kadar güzelmış ki bir kalemle anlatmak zormuş. Ona âşık olan delikanlılar çokmuş ama kimse gelmeye cesaret edememiş. Han kızını zorla değil kızının gönlü istediği zengin ya da fakir her kimse onunla evlendireceğini söylemiş. Fakat han kızı kimseyi beğenmemiş. Aradan yıllar geçmiş. Kız babasına gelip artık evlenme zamanı geldiğini söylemiş. Zaman geçince güzelliğini kaybedeceğinden korkmuş. Babasına, kim evlenmek isterse gelmesini ve kimin hediyesini beğenirse onunla evlendireceğini söylemiş. Han, kızının kimin hediyesini beğenirse onunla evleneceğini lakin kimin hediyesini beğenmezse idam edeceğini söylemiş. Bunu bütün şehir duymuş. İdam edeceğine rağmen herkes kendini seçeceğine güvenerek gelmiş. Zenginler karavanlarıyla bütün altın, pahalı hediyeler, desenli halılar kuyumcuların elle yaptığı takımlar getirmiş. Fakirler ise yaya gelmiş. Lakin han kızında bunların hepsi olduğu için onu kimse hediyesiyle kendine âşık edememiş. Sarayda kesilen kişi başları minareyi aşmış. O an üç şehirden gelen gençler birbiriyle tanışmış ve getirdikleri hediyelerini övmeye başlamışlar. Birinin elinde ayna varmış, dünyada olup biten her şeyi gösteriyormuş. Birinin elinde de halı varmış, istediği her yere anında götürüyormuş. Diğerinin elinde ise bir poşet elma varmış, hastayı ve ölmek üzere olan kişiyi o elmayla iyileştirebiliyormuş. Kendi aralarında arkadaş olmuşlar ve han kızı kimi seçerse de aralarının bozulmayacağına birbirine söz vermişler. Aynadan bakmış sarayın her yeri kan, ölen kişilerin başı dağ gibi ve onların arkasından ağlayan anneler han ile kızına beddua ediyorlarmış. Kız çok kötü hastalanmış, halsiz, yataklık olmuş. Üçü anında halıya binip saraya gelmiş ve onları hana götürmüşler. Üçüncüsü elmayı vermiş, kız yedikçe iyileşmeye başlamış ve neşesi yerine gelmiş, yataktan kalkmış. Kız elmayı veren çocuğa evleneceğini söylemiş. Diğer iki arkadaşı eğer ayna ile halı olmazsa kıza yetişemeyeceklerini ve neden onları seçmediğini sormuş. Kız, onların geç ya da erken

gelmelerinden fayda olmadığını söylemiş. Çünkü kızı iyileştirmesi için ayna ve halının faydası olmadığını söylemiş. Elma getiren çocuğun elmasını yediğini, geri veremeyeceğini ve onunla evleneceğini söylemiş. İkisi onun arkadaşı olduğu için onları öldürmeyeceğini ve hediyelerini geri vereceğini söylemiş. (K.K.12)

2.4.1.14 Üç Zeki Nasihat (Úsh Aqyldy Keñes)

Eskide bir zengin adamın bir tane oğlu varmış. Yılkılarına kendisi bakıyormuş. Bir gün yanına yabancı bir adam gelmiş “Evladım, bana yılkılarını ver ben sana yerine üç akıllı nasihat vereceğim” demiş. Delikanlı o nasihati duymak için bütün yılkılarını yabancı adama vermiş. Yabancı kişi delikanlıya, “Ekmek ve tuzunu seninle paylaşan kişiye asla ihanet etme, sabah hazır olan yemekten asla vazgeçme ve eğer sağ kolun dövüşüyorsa sol elinle durdur” demiş. Bunları söyledikten sonra adam yılkıları alıp gitmiş. Akşam delikanlı evine gelmiş babasına olan biten her şeyi anlatmış. Babası oğluna çok kızmış ve evden kovmuş. Nereye gideceğine şaşırان delikanlı ortalarda sürünmüş. Bir gün han sarayına gelmiş. Hanın güvenlikleri onu hana götürmüş. Han onun çok zeki olduğunu fark etmiş ve kendi güvenliği olarak işe almış. Delikanlı çok akıllı ve yakışıklıymış. Bir gün hanın eşi ona aşk olmuş ve gizli görüşme teklifi sunmuş o an delikanlı yabancı adamın söylediği birinci nasihati hatırlamış. Onunla ekmeğini paylaşan hana ihanet edemeyeceğini söyleyip hanımdan uzak durmasını istemiş. Hanım buna çok bozulmuş, hana gidip o delikanlıya iftira atarak öldürmesinin istemiş. Han delikanlıyı öldürmek için ona sabah erken ateşçilerden kömür getirmesini emretmiş ve ateşçilere ilk gelen kişiyi öldürmesi gerektiğini buyurmuş. Delikanlı sabah erken giderken yolda bir yaşlı neneyle karşılaşmış. Nene onun eve girip kahvaltı yapmasını istemiş. Delikanlı hanın emriyle gittiğini ve acelesi olduğunu söylemiş. Sonradan yabancı kişinin ikinci nasihati aklına gelmiş geri dönüp nenenin yaptığı yemeklerden yemiş, gidip ateşçilerden kömürü alıp gelmiş. Delikanlı nene evinde kahvaltı yaparken hanın eşi son kez delikanlıyı görmek için ateşçilere gelmiş ve orada ateşçiler onu yangına atmışlar. Delikanlı saraya sağ salim dönünce han çok şaşırılmış. Ama eşi kaybolmuş ve kimse nerede olduğunu bilmiyormuş. Han ateşçilere delikanlının nasıl sağ salim kaldığını öğrenmek için adam göndermiş ve onlardan ilk hanım geldiği için hanımı ateşe attığını öğrenince, han delikanlıyı büyücü diye suçlamış. Fakat delikanlı hana her şeyi anlatmak için müsaade

istemiş. Delikanlı evinden niye kovulduğunu, yabancı birinin ona verdiği üç nasihati ve hanımın yaptığı her şeyi anlatmış. Han delikanlıya inanmış ve hanımın kendi cezasını kendisi verdiğini söylemiş. Delikanlıyı suçsuz bulmuş ve evine dönmesine izin vermiş. Hediyesi olarak han delikanlıya at vermiş. Delikanlının yolculuğu uzun sürmüş, sonunda uzaktan köyünü görünce gideli ne kadar uzun zaman geçtiğini ve eşinin şu anki durumunu düşünmüş. Gece ortası evine gelmiş ve eşinin yanındaki bir genç çocuğu fark etmiş. Eşinin ona ihanet ettiğini düşünerek sinirle eline kılıcını alıp eşinin yanındaki genç çocuğu öldürmeye kalkarken yabancı adamın söylediği üçüncü nasihati hatırlamış ve sağ eliyle kaldıran kılıcı sol eliyle sıkı tutmuş. O an eşi uyanmış ve o giderken hamile kaldığını ve o genç çocuğun onun oğlu olduğunu söylemiş. Delikanlı onlara sarılarak eşinden ve oğlundan özür dilemiş. (K.K.13)

2.4.1.15 Zümrüdianka (Alyp Qara Qus)

Eski zamanda bir padişah varmış. Onun üç tane oğlu olmuş. Büyüğü Asan, ortanca oğlu Üsen ve en küçüğü Hasan. Hasan çok yakışıklı, akıllı, kahraman ve yardımsever çocuk olarak büyümüş. Padişah rüya görmüş, rüyasında olağanüstü bir kuş görmüş. Kuşu hayatında hiç görmediğini ve çok güzel olduğunu söylemiş. Güldüğünde ağzından çiçek demetleri, ağladığında gözlerinden boncuk boncuk mercan indiğini söylemiş. Asan ve Üsen'den o kuşu bulup getirmesini istemiş eğer getirmezse idam edeceğini söylemiş. Oğulları çok korktuğu için ne pahasına olsa da bulup getireceklerine söz verip yola çıkmışlar. Hasan iki abisinin kuşu bulmak için gittiklerini ancak kırk gün sonra öğrenmiş. Hasan babasına gelip niye abileriyle beraber göndermediğini sormuş. Hasan, babasının ona güvenmediğini ya da ağabeyleri kadar onu sevmediğini düşünerek ağlamış. Babası onu çok sevdiği için ağabeylerinin gittiği yolda gitmesine kıyamadığını söylemiş. Hasan babasının rüyasında gördüğü kuşu getirmesi için babasının rızasını almış, herkesle vedalaşmış ve iki abisinin arkasından yola çıkmış. Kırk gün öncesinden giden iki abisine yetişmiş. Üçkardeş uzun yol yürüdükten sonra önlerine üç ayrım yol çıkmış. Her yolun başında büyük taşlar varmış ve o taş üzerinde yazılar varmış. Birinci yoldaki taş üzerinde “Giderse, döner” yazılmış ve bu yoldan Asan gitmiş. İkinci yoldaki taş üzerinde “Giderse, belki döner belki dönmez” yazılmış ve bu yoldan Üsen gitmiş. Üçüncü yoldaki taş üzerinde “Giderse, dönmez” yazılmış ve bu yoldan Hasan gitmiş.

Aradan aylar geçmiş. Hasan önüne çıkan büyük şehre gelmiş. Orada Hasan birkaç geyik görmüş. Hasan'ın iki gündür yemeği bitmiş ve açmış. Geyiklerin birini vurmak için yayını almak üzereyken etrafına geyikler toplanıp bir şeyler anlatmak istemiş gibi bağırmaya başlamışlar. Hasan geyikleri vurmaktan vazgeçmiş ve ne olduğunu anlamak için şehre doğru gitmiş. Şehir içindeki saraya girdiğinde büyük altın tabakta olan eti görmüş. Yemek için tabağa elini uzatırken “İnsanoğlu elini çek” diyen sesi duymuş. Üstü başı paramparça, dişleri korkunç bir yaşlı nene dişleri arkasında bir şeyleri söyleyip yere tekmelediği an Hasan geyik haline dönmüş. Cadı Hasan'ı alıp dışarıdaki geyiklerin yanına götürmüş. Fakat Hasan insanlığını kaybetmesine rağmen aklını kaybetmemiş. Geyiklerin arasından ayrılıp, geldiği yoldan devam etmiş.

Aradan birkaç gün geçmiş Hasan geyik halinde yeniden yapılan bir saraya gelmiş. Hasan'ı güzel peri gibi bir kız karşılamış. Hasan'ın geyik değil insan olduğunu ve bunu kendine zulüm eden annesinin yaptığını söylemiş. Eğer kızla evlenecekse insan haline geri getireceğini söylemiş. Hasan'ın yüzüne bir avuç toprak attığında Hasan eski halinden daha çok yakışıklı olmuş. Hasan insan haline döndükten sonra kızla kibarca selamlaşmış, teşekkür etmiş ve her şeyi anlatmış. Kız da Hasan'a zulüm yapan cadının kızı olduğunu ve annesi tarafından insanlara yapılan haksızlıklara dayanamadığı için annesinden ayrı gittiğini ve artık hayatı boyunca insanları görememekten korktuğunu söylemiş. Hasan'ın onun sarayına gelmesi tesadüf olmadığını ve artık onun peşini bırakmayacağını söylemiş. Hasan, babasının rüyasında gördüğü güzel kuşu bulmak için yola çıktığını ve onu bulmayınca kıza evlenemeyeceğini anlatmış, fakat eğer kuşu bulup geri gelebilirse mutlaka onunla evleneceğine söz vermiş. Kız Hasan'ın geri dönse bile annesinin onları rahat bırakmayacağını söylemiş ve onu öldürmesi için bir yay vermiş, nereye vurursa da annesinin alnına degeceğinin söylemiş. Hasan kızın söylediği gibi yapmış ve cadıyı öldürmüştü. Kız, Hasan'ın gideceği için çok üzülmüş ve o kuşun bir zamanlar kendisinin olduğunu ve o kuşu perilerin kraliçesi Guljamal'ın askerleriyle gelip zorla aldığını anlatmış. Kuş insan gibi konuşabiliyormuş. Kuşu bulmanın kolay ama onu almanın çok zor olduğunu anlatmış. Hasan yine de hiçbir şeyden korkmadığını kuşu almadan dönmeyeceğini söylemiş. Kız onu ikna edemeyeceğini anlamış ve periler ülkesine nasıl gideceğini anlatmış. Batıya doğru doksan gün yürüdükten sonra önünden gökyüzüne degecek kadar büyüklükte dağ karşısına çıkacağını ve o dağın diğer tarafına ancak doksan günde yetişebileceğini söylemiş. Dağın diğer tarafında bir tek Bayterek

ağacının olduğunu, o ağacın üstünde Simurg kuşunun olduğunu ve periler ülkesine ancak onun götürebileceğini söylemiş. Hasan kızla vedalaşıp yolunu devam etmiş. Kızın anlattığı gibi dağa kadar doksan gün yürümüş. Dağın diğer tarafına da doksan günde yetişebilmiş. Kızın söylediği bayterek ağacının dibinde dinlenirken Simurg kuşunun yavruları bizi kurtar diye ağlamış. Onları yemek üzere olan büyük yılan öldürüp kuşun yavrularını kurtarıken çok şiddetli rüzgâr eserek yağmur yağmaya başlamış. Hasan ne olduğunu anlamamış. Kuşun yavruları bu rüzgârın annelerinin kanatlarından estiğini ve yağmurun annelerinin gözyaşı olduğunu söylemiş. Çünkü annesi yavruları için yemek bulmaya gittiğinde onları yılan yiyormuş ve her dönüşünde yavrularını bulamıyormuş. Fakat annesinin insan etini çok sevdiğini söylemiş o yüzden Hasan'a onların kanadı altına saklanmasını istemiş. Simurg geldiğinde yavrularını sağ salım görünce çok sevinmiş ve rüzgârı yağmur durmuş. O an güneş çıkmış. Simurg insan kokusunu alınca yavruları Hasan'ın onları yilandan kurtardığını söylemiş. Hasan kanatları altından çıkar çıkmaz Simurg onu yemeğe kalkmış ama yavruları boğazına yapışmış ve yememesi için yalvarmışlar. Simurg yavrularını yilandan kurtardığı için Hasan'a teşekkür etmiş, Hasan Simurgtan onu periler ülkesine götürmesini istemiş. Simurg yavrularına getirdiği yiyecekleri bırakıp Hasan'ı kanatlarına bindirip periler ülkesine götürmüş. Bir hafta geçtikten sonra kuşun yiyecekleri bitmiş ve halsiz olmaya başlamış o an Hasan iki bacağı kesip samuruğa et vermiş. Simurg o etin çok lezzetli olduğunu ve nerden aldığını sorduğunda kendi bacaklarını kesip verdiğini söylemiş. Simurg Hasan'ın iki bacağı kanatlarıyla okşadığında yaraları iyileşmiş. Samuruğ Hasan'ı periler ülkesine getirmiş ve üç gün içerisinde dönmezse onu beklemeden gideceğini söylemiş. Periler bir uyursa kırk gün uyuyacağını ve üç gündür onların uykuda olduğunu söylemiş. Hasan üç gün içerisinde döneceğine söz vermiş. Periler ülkesine gitmiş, her yer altından yapılmış, Hasan hayatı boyunca böyle bir güzel şehir görmemiş. Oranın güzelliğine gözü kamaşırken ne için geldiğini unutmuş. Altından yapılan saraya girdiğinde içerde kırk kız uyuyormuş, diğer odada bir kız uyuyormuş ve onun yanında altın kafeste babasının rüyasında gördüğü güzel kuş varmış. Hasan kafesi alırken kuş izinsiz almamasını, onu bırakmasını yoksa bağırınca bütün perilerin uyanacağını söylemiş. Ama Hasan onun eski sahibini tanıdığını ve babasının onu rüyasında gördüğünü ağabeyleriyle beraber aylardır onu aradığını söyleyerek ona yalvarmış. Kuş onunla gideceğini söylemiş ama sahibinin cebine bir mektup bırakıp

gitmesini istemiş. Hasan kuşun söylediklerini yapmış, kuşu alıp samuruğla anlaştığı yere gelmiş. Simurg gitmeye hazırlanıyormuş. Onları alıp bayterek ağacına kadar götürmüş. Sonra bir tüyünü vermiş. Hasan güzel kuşu alıp o tüylerin üstünde uçarak söz verdiği cadının kızına gelmiş. Kız Hasan ile kuşu gördüğünde çok sevinmiş. Birkaç gün dinlendikten sonra Hasan kız ile kuşu alıp tüylerin üstünde uçup giderken yolda acıkmış, üstü başı toz olmuş halsiz yaya giden ortanca abisi Üsen'i görmüş. Abisini yıkamış, yedirmiş, giydirmiş ve onu da tüylerin üstüne alıp uçup giderken ikinci abisini görmüş. Onun hali Üsen'den daha betermiş. Onu da yıkamış, giydirmiş, yedirmiş ve onu da tüylerin üstüne alıp kendi ailesine uçup gitmiş. Arada birkaç gün geçmiş bunlar bir yerde durmuşlar. O an iki abisi Hasan'ın kuşu bulduğunu kıskanmış ve onların zenginin hayvanlarına bakarak geçindiğini babası öğrenirse öldüreceğinden korkmuş. İki ağabey kendi aralarında Hasan'ı öldürmeye karar almış. Hasan'a kuyudan su almasını istemiş, Hasan aşağı inerken ipi kesmişler. Kızı kendi aralarında paylaşamamış o an kız kaçıp gitmiş. Asan ve Üsen babasının rüyasında gördüğü kuşu alıp ailesine gelmişler. Babası Hasan'ı sorduğunda onları dinlemeden denize girerken onu yayın balığının yediğini söylemişler. Babası bu haberi alınca çok üzülmüş ve günlerce yataklık olmuş. O an periler uykudan uyanmış ve kafesteki kuşun olmadığını görmüşler. Cebindeki mektubu alınca kuşu insanoğlunu çaldığını anlamışlar. Peri kızı askeriyle göğe uçmuş. Bir gün padişah kuşun ötmesi için emretmiş. Kuşun sesini duyan periler padişahın sarayına gökten insan olarak inmeye başlamış. Bunu gören halk çok korkmuş ve padişaha sığınmışlar. Peri lideri padişaha kuşu nereden aldığını sormuş. Padişah kuşu rüyasında gördüğünü ve üç oğlunu gönderdiğini söylemiş. Peri kızı Asan ile Üsen'i çağırıp kuşu nasıl ve nereden aldığını sormuş. Eğer yalan söylerse idam edeceğini söylemiş. İki kardeş yalanlar uydurmaya başlarken peri kızı kuşun konuşması için emretmiş. Kuş her şeyi anlatmış. Hasan çok akıllı ve iyi kalpli olduğunu, ağabeyleri için yaptığı bütün iyiliklere rağmen iki abisinin onu öldürdüğünü, bunları duyunca peri kızı Asan ile Üsen'i idam etmiş. Babası hiç karşı gelmemiş. Peri liderinin bir askeri varmış anından uçup gelen. Kuş onların henüz ölmediklerini söylemiş. Peri kızı onları bulmak için o askerini göndermiş. Askeri anında o ikisini bulup getirmiş. Babası Hasan ile cadı kızını evlendirmiş. Peri askerleriyle padişahın değerli misafiri olarak otuz gün oyun kırk gün düğünü kutlamışlar. Sonunda kuşu padişaha hediye etmiş. (K.K.14)

2.4.1.16 Âlim Delikanlı (Bilimdi Jigit)

Bir zamanlar eğitimli bir delikanlı varmış. Kendine akıllı bir eş bulmak için yola çıkmış. Yolda giderken bir kişiyle karşılaşmış. Yabancı kişiye yolu kısaltma teklifi sunmuş. Yabancı kişi bunu anlamamış. Çocuğun deli olduğunu sanmış. Yolda giderken tarlaya rast gelmişler. Delikanlı adama bu tarladaki ekmekleri yemiş mi yememiş mi diye sormuş. Adam yine çocuğun söylediklerinden hiçbir şey anlamamış. Gerçekten akli yerinde olmadığını düşünmüş. İkisi uzun yol gitmiş ve bir şehre gelmiş. Bir adam tabutu götürürken delikanlı tabuttaki adamın ölü olup olmadığını sormuş. Adam bunun kesin deli olduğuna karar vermiş ama öyle düşünmesine rağmen onu akşam evine yemeğe davet etmiş. Adam büyük kızına eve gelecek olan çocuğun deli olduğunu söylemiş. Kızı adama niye böyle bir düşünceye vardığını sormuş. Adam, “Yolda giderken yolu kısaltalım mı? Tarladaki buğdayları yemiş mi yememiş mi? Tabuttaki adam ölü mü diri mi?” diye üç tane saçma sapan sorular sordu demiş. Tabutta diri adam niye yatsın diye babası kızmış. Kızı o delikanlının deli değil çok akıllı olduğu ve babasının onları çözmeye ilimi yetmediğini söylemiş. Yolu kısaltalım mı demesi, sohbet edelim demiş, çünkü insanlar sohbet ederken yol kısalmış gibi oluyor ne kadar uzak yürüdüklerinin farkında olmazlar demiş. Tarladaki buğdayları yemiş mi yememiş mi sorusu, insan kendi yemeğiyle mi yapmış ya da başkasının emeğini mi yemiş demektir demiş. Tabuttaki insanın diri ya da ölü mü diye sorması, arkasında oğlu kaldıysa demek ki ölmemiş, çünkü uşakları olacaktır, eğer kızı kaldıysa demek ki ölen kişinin izi kalır demiş.

Kızının söylediklerinden sonra adam, çocuğun çok akıllı olduğunu anlamış ve kızıyla evlendirme teklifi sunmuş. Delikanlı kızın aklını ve güzelliğini beğenmiş. Böylece kendine yârini bulmuş. (K.K.15)

2.4.1.17 Salakbay ve Tilki (Salaqbai jáne Túlki)

Tilki ormanda avcılara yakalanmamak için dikkatle giderken bir kuşun kokusunu almış. Koşarak kokuyu aldığı yere gittiğinde ateşte pişen kuşu görmüş. Avcıların unutup gittiğini düşünmüş ve kuşu yemek için atlarken tuzağa düşmüş. Tuzak bacaklarını çok sıkı tuttuğu için kurtulamamış.

Ertesi gün avcı Salakbay tuzaktaki tilkiyi gördüğünde çok sevinmiş. Fakat tilki yalvarmaya başlamış. Eğer bırakırsa koyunlar, beyaz keçi çadırı ve güzel bir kız getireceğine söz vermiş. Salakbay tilkiye güvenmemiş ama bir kez şans vermek istemiş. Tilki onu kandırmayacağına ve sözünü tutacağını söylemiş. Salakbay tilkiyi bırakmış.

Tilki koşup zenginin çadırına gelmiş ve kızını Salakbay'a verme teklifi sunmuş. Onun şehirdeki en zengin olduğunu ve eğer kızını Salakbay'a verirse daha çok zengin olacağını söylemiş. Zengin, tilkinin kibar yalanlarına inanmış ve kızının karşılığında elli kurt ve elli koyun istemiş. Zengin, tilkiyi doyurmuş ve yolcu etmiş. Tilki etlere doymuş ve giderken yanında bir parça büyük eti daha götürmüştü. Giderken yolda onu kurt görmüş ve eti vermesini istemiş. Tilki: "Et yemek istiyorsan elli kurdu davet et ben sizleri bir zenginin şölenine götüreceğim" demiş. Kurt sevinip arkadaşlarına koşa koşa gitmiş.

Ertesi gün tilki elli tane kurdu alıp zengine gelmiş. Zengin kurtları demirden yapılan ahırına kapatmış. Zengin, tilkiye teşekkür ederek yine ete doydurmuş. Tilki yine yanında etin büyük bir parçasını götürmüştü ve koyunlara gelmiş. Onları da kandırıp zengine götürmüştü.

Zenginin istedikleri yerine getirdikten sonra tilki, damadı getirmeye gitmiş. Salakbay'a zenginin kızını alacağını söylemiş. Salakbay kızı getirmek için üstünde doğru düzgün giysileri bile olmadığını söylemiş. Tilki, Salakbay'a yaprak ve çiçeklerden güzel bir giysi dikmiş.

Zenginin evi ırmağın kenarındaymış. Ertesi gün sabah ikisi ırmağın kenarına gitmiş. Tilki, Salakbay'ın ırmağa atlamasını istemiş. Salakbay ırmağa atladıktan sonra tilki, zenginin köyündekilerden yardım isteyerek bağırarak suda yüzerken Salakbay'ın üstündeki giysileri yırtılmış.

Tilki, zenginin adamlarına peşinden soyguncuların geldiğini ve atlarını aldıklarını, onları görünce soyguncuların kaçtıklarını söylemiş. Zenginin adamları Salakbay ve tilkiyi kurtarmış. Onları çadırlarına götürüp Salakbay'a kadife bornoz ve kırmızı çizme giydirmiş. On gün şölen yapıp onları ağırladıktan sonra Salakbay'ın çadırında misafir olmaya karar vermişler. O an Salakbay çadırının olmadığı için zengin değil fakir olduğu için çok telaşlanmış gece ormana kaçmak istemiş. Ama tilki: "Yakınına yalan söyleme,

etrafındakilere sırrını söyleme” diye merak etmeden ona güvenmesini ve artık her şeyin çok güzel olacağına söz vermiş. Salakbay eşi, kaynana, kaynatası ve misafirlerle beraber köyüne doğru yol almış. Tilki önlerinden koşup gitmiş. Yolda bir sürü koyunları görmüş. Çobanlardan onların kimin koyunu olduğunu sorduğunda çobanlar Aydahar’ın² koyunları olduğunu söylemişler. O an tilki orada gelen askerler ejderhanın düşmanları olduğunu söylemiş. Çobanlar korktuğundan ne yapacaklarına şaşırılmışlar ama tilki onlara yine bir kurnazlık yapmış. Eğer bu koyunların Salakbay’ın olduğunu söylerse kurtulacaklarını söylemiş. İlerde yine ejderhanın koyunlarını görmüş ve yine çobanları öyle kandırmış. Çobanlar, misafirlere koyunların hepsi Salakbay’ın olduğunu söylemiş. Kaynatası damadının zengin olduğuna çok sevinmiş ama Salakbay yalanı ortaya çıkmasından çok korkmuş. Uzaklarda beyaz parlayan bir çadır görmüşler. Tilki onların çadırı olduğunu ve gidip sofraya hazırlaması için misafirlerin orada beklemesini söylemiş. O beyaz çadır ejderhanın imiş ve tilki çadıra ağlayarak girmiş. Ejderhaya, atlı asker adamların onu öldürmek için aradığını söylemiş. Ejderha dışarı çıkıp baktığında bir sürü atlı askerin ateşle geldiğini görmüş ve çok korkmuş. Tilki, kaçmak için geç olduğunu ve samanın arkasına saklanmasını söylemiş. Ejderha bir yığın samanın arkasına saklanırken tilki ateşi oraya atmış. Misafirler çadırdaki büyük yangını görmüşler. Tilki onları sofraya hazırlayıp soğuk kımız³la karşılamış. Düğünü orada kutlamışlar, misafirler memnun kalmışlar.

Tilki yine avcılarının olduğu ormana gitmek istememiş, Salakbay’ın yanında kalmış. (K.K.16)

2.4.1.18 Uyuz Serçe (Qotyr Torgai)

Bir gün uyuz serçe deve dikeninin yanına geldiğinde diken yarasını batarak acıtmış. Buna çok kızan serçe onu keçiye söylemekle tehdit etmiş. Uyuz serçe keçiye gelip o dikenin yemesini rica ettiğinde keçi uyuz serçeyi üzerek kovmuş. Serçe bu sefer keçiye çok kızarak onu kurda söylemekle tehdit etmiş. Uyuz serçe kurda gelip keçinin onu üzdüğünü söylemiş ve onu yemesini istemiş. Kurt uyuz serçe diye alay etmiş. Serçe kurdun yardım etmeden onu alay ettiğine çok kızmış, gidip çobana şikâyet etmiş. Çoban

² Aydahar-ejderha

³ Kımız-mayalanmış at sütü

uyuz serçe için zaman harcamak yerine uyumak istediğini söylemiş. Serçe çobanın bu cevabına çok üzölmüş gidip zengine çobanı şikâyet etmiş. Zengin uyuz serçeyi dinleyerek çobanı dövmektense kendi buğdaylarının hesabını yapmak istediğini söylemiş. Zenginin bu cevabına çok üzülen serçe fareye gidip zenginin onu üzdüğünü ve onun buğdaylarını yemesini rica etmiş. Fare kendi inini kazmakla meşgul olduğunu söyleyerek serçenin gitmesini istemiş. Serçe fareye çok kızmış ve dışarıda oynayan çocuklara fareyi şikâyet etmiş. Çocuklar oyunla meşgul oldukları için uyuz serçeyi kovmuşlar. Serçe ağlayıp neneye gitmiş. Nene yünü vurmakla meşgul olduğu için serçeyi kovmuş. Serçe ağlayıp fırtınaya gidip onu nenenin çok üzdüğünü ve yünleri uçurtmasını istemiş. Fırtına uyuz serçeye çok acımış ve onu üzenlerin cezasını vermeye söz vermiş. Gidip nenenin yünleri uçurup götürmüş. Nene gidip çocuklara kızmış, çocuklar fareye, fare gidip zenginin buğdayları koyduğu çuvalları delmiş, zengin çobanı dövmüş, çoban kurdu vurmuş, kurt keçiyi yemiş, keçi gidip dikenini yemiş. Böylece uyuz serçe dikenden öcünü almış. (K.K.17)

2.4.1.19 Babasının Oğluna Nasihati (Ákesiniń Ulyna Ósieti)

Bir ihtiyar ölmeden önce oğlunu yanına çağırıp nasihat vermiş. Öldükten sonra her cuma kız almasını istemiş. İkinci nasihati her şehirden sonra bir şehir yapmasını istemiş. Üçüncü nasihati ekmek yersen bal ye demiş. Babası öldükten sonra oğlu babasının söylediğı nasihatleri yerine getirmek istemiş ve her Cuma kız almış. Her şehirden sonra bir şehir yapmış ve her gün sadece bal yemiş. Böyle devam ederken babasından kalan bütün parayı bitirmiş. Bir gün bir ağaç dibince otururken yanına bir ihtiyar gelmiş. Neden üzgün olduğunu sormuş. Çocuk cevap vermek istememiş. İhtiyar ona yardım edeceğini söylemiş. Sonra çocuk ihtiyara babasının arkasından bıraktığı nasihati yaptığını söylemiş. Üç sene içinde parasız ve çaresiz kaldığını söylemiş. İhtiyar çocuğa babasının söylediğı nasihati yanlış anladığını o yüzden fakir kaldığını söylemiş. Çocuk ihtiyardan o nasihatın aslında nasıl olduğunu açıklamasını istemiş. İhtiyar, babasının her cuma kız al demesi, eşine saygılı ol ve onun değerinin bil, her şehir sonra şehir yap demesi, her şehirde sana saygı duyan arkadaşların olsun ve her gün bal ye demesi, ekmeğini alın teriyle emekle kazan demesi, demiş ihtiyar. Çocuk babasının nasihati o an anlamış. (K.K.18)

2.4.1.20 Öküz (Ógiz)

Zaman zaman içinde bir dede ile nene varmış. Onların evladı olmamış. Fakat bir tane inekleri varmış. Onun sütünü içerek geçiniyorlarmış. O yüzden inek yavruları süt içemediği için her sene ölüyormuş. Dede bir gün neneye bir sene ineğin sütünü içmemeyi ve ineğin buzağıyı emzirmesini teklif etmiş. Nene de dedenin kararına saygı duymuş ve bir sene ineği sağmadan yavrusunu emzirmiş. Bütün sütü kendisi içen yavrusu çok güzel ve yağlı boğa olarak büyümüş. Diğer ineklerden kendini çok farklı gören öküz onlardan ayrılıp develerin yanına gitmiş. Develerin yediği otları yemiş. Ama susuzluğa dayanamamış ve karnı çok ağırmış. Develer gibi susuzluğa dayanamayacağını anlayan öküz yılmaların yanına gitmiş. Onlarla beraber sürekli koştuğu için çok zayıflamış ve yorulmuş. Bir gün yılmalara kurt saldırmış. Yılmaların hepsi kaçıp kurtulmuş ama öküz kurtlara yakalanmış. Kurtlar onu ahıra kilitlemişler. Sürekli kurtarması için bağırıp durmuş. Onun sesini duyan inekler sesinden tanımış. Ona karşı hiç kin tutmadan gidip onu kurtların tuzağından kurtarmışlar. Zamanında arkadaşlarına yaptığı haksızlıktan dolayı öküz çok utanmış ve arkadaşlarından özür dilemiş. (K.K.19)

2.4.1.21 Tilki ile Bildırcın (Túlki men Bódene)

Bir zamanlar tilki ile bildırcın çok iyi arkadaş olmuşlar. Onlar her şeyi beraber yaşamışlar. Mutluluklarını da dertlerini de birbiriyle paylaşmışlar. Bir gün tilki bildırcından onu güldürmesini istemiş. Bildırcın onu takip etmesini istemiş. Bildırcın uçup giderken tilki peşinden koşarak gitmiş. Önünde bir nene ineği sağıyormuş, dede ise buzağı tutuyormuş. Bildırcın uçup gelip ineği sağan nenenin kafasına inmiş. Tilki onu fark etmemesi için biraz ileride gizlenerek izliyormuş. Dede nenenin kafasındaki bildırcını vurmak için eline küreği alıp, neneden kıpırdamasını istemiş. Nene sert vurmamasını rica etmiş. Lakin dede kürekle nenenin kafasına vururken bildırcın uçuvermiş, kürek nenenin kafasına değmiş. Nene yere düşmüş ve kavadaki süt yere dökülmüş. Bunu izleyen tilki kâh kâh gülmüş. “Dostum güldürebildim mi?” diye sormuş bildırcın. Tilki çok güldüğünün ve razı olduğunu söylemiş. Bir gün tilki bildırcından çok korkutmasını istemiş. Bildırcın çok korkutursa tilkinin kızacağını

söylemiş ama tilki kızmayacağına söz vermiş. Bıldırcın tilkiden gözlerinin kapatmasını istemiş ve tilkinin kafasına inerek iki kanadıyla tilkinin gözlerini kapamış. Bıldırcın onun gözlerinin açıncaya kadar açmamasını istemiş ve sağ dersem sağa sol dersem sola dön demiş. İkisi böyle devam etmiş. Bir ara bıldırcın tilkinin gözlerini açıp uçup gitmiş. Tilki gözünü açtığı anda önünde gelen bir sürü avcı ve köpeklerinin görmüş. Avcılar tilkiyi görünce onun peşine düşmüşler. Tilki çok korkmuş ve kaçıp ormana gelmiş. O an bıldırcın yanına gelip korkup korkmadığını sormuş. Tilki bıldırcına çok kızmış ve arkadaşını yemeye kalkmış. Bıldırcın tilkinin ağzındayken senelerdir arkadaş olduğuna rağmen onun ismini bilmediğini söylemiş ve son sözü olarak isminin Mangıt olduğunu söylemiş. Tilki ağzına sangıt⁴ derken bıldırcın tilkinin ağzından uçup gitmiş. O günden beri tilki ile bıldırcın artık arkadaş değillermiş. (K.K.20)

2.4.1.22 Vermesini Bilen Paylaşmasını da Bilir (Bere Bilgen Bölle Biler)

Eskiden bir fakir varmış. Binecek ne atı yiyecek ne yemeği varmış. Ama evladı çokmuş. Hayvanlardan sadece bir tek kazı varmış. Bir gün yiyecek hiçbir şey bulamadığı için o kazı kesip yemeye karar vermiş. Kazı kesip pişirmiş ama ona katacağı ne tuzu ne ekmeği varmış. Fakir o kazı tuzsuz ve ekmezsiz yemektense gidip hana hediye ederek birkaç günlük yiyecek istemeyi düşünmüş ve eşi de buna tamam demiş. Fakir pişirdiği kazı hana getirmiş. “Az da olsa bizim size verdiğimiz hediyemiz olsun” demiş. Han fakire teşekkür etmiş ve ailesi arasında herkese aynı payda dağıtmasını istemiş. Fakir bıçağı alıp kazın başını hana vermiş. “Bu ailenin başı sizsiniz o yüzden başını size vereyim, başsız boyun olmaz hansız hanım olmaz” diye boynunu hanıma vermiş. Hanın iki oğlu ve iki kızı varmış. Hanın izinden gelen iki oğlu olduğu için iki oğluna ayağını vermiş. İki kızın baba evinde misafir olduğu ve zamanı gelince baba yuvasında uçup gideceği için iki kızına iki kanadı vermiş. Kazın göğsünü fakir misafire diye kendine almış. Han fakirin bu adaleti ve akıllığına razı kalmış. Han ailesi fakiri ağırlamış, doyurmuş ve ailesine de yemekler vermiş. Bunu bir beyefendi duymuş. Fakirin bir kaz yerine handan hediyeler almasını çok kıskanmış. Ertesi gün hana beş tane kazı pişirip götürmüş. Han beyefendiye teşekkür etmiş ve ailesi arasında herkese aynı şekilde paylaştırmasını istemiş. Han ailesinde altı kişi varmış ve getirdiği kaz beş tane olduğu

⁴Sangıt-tükürmek

için beyefendi çok düşünmüş ve paylaştıramamış. Han fakirin paylaşması için evine davet etmiş. Fakir han ve hanıma bir tane kaz vermiş ve onların artık üç kişi olduğunu söylemiş. İki oğluna bir kaz verip onların da üç kişi olduğunu ve iki kızına bir kazı verip onların da artık üç kişi olduğunu söylemiş. Kalan iki kazı alıp kendisiyle beraber üç kişi olduğunu söylemiş. Han fakirin bu becerikliliğine yine memnun kalmış. Han beyefendiye “Gördün mü? Fakir benim aileme de aynı paylaştırdı ve kendisini de unutmadı. Vermesini bilen paylaşmasını da bilir” diye fakire hazinesinden çok hediyeler vererek yolcu etmiş. Beyefendiyi sarayından kovmuş. (K.K.21)

2.4.1.23 Tilki, Ayı ve Çoban (Túlki, Aı́ jáne Qoishy)

Bir gün çoban yaylada koyunlarını beslerken tilkinin peşinden koşan ayıyı görmüş. Tilki orda bir eve girivermiş ayı kapıdan geçemeyip orada sıkışıp kalmış. Tilki evin diğer tarafından çıkıp ayıya gelip dalga geçmiş. Onu uzaklarda çoban izlemiş. Ayı çırpınıp oradan çıkıp çobana gelmiş. “Ne gördün?” diye sorduğunda çoban korktuğundan hiçbir şey görmediğini söylemiş. Ayı, çobana köye gidip bunu herkese anlatırsa öldüreceğini söylemiş. Lakin çoban gördüklerini köye gidip herkese anlatmış. Bunu duyan herkes ayıyı alay etmiş. Hatta çocuklar kendi aralarında bunun şarkısını da söylemiş. Bunu duyan ayı sinirlenip çobana gelmiş. Çobanı öldürmek üzereyken, çoban ayıya ailesiyle vedalaşmak için yalvarmış. Ayı çobana üç gün süre vermiş. Çoban evine dönmüş komşuları ve ailesiyle iki gün vedalaşmış. Üçüncü gün çoban yaptığı hataları için pişmanlık duyarak ağlıyormuş o an tilki gelip niye ağladığını sormuş. Çoban ayı ile olan sıkıntılarını anlatmış. Tilki çobana yardım edeceğini söylemiş. Ayı ile anlaştığı yere gittiğinde uzaklardan koşarak toz duman yapacağını söylemiş ve ayı sorduğunda padişahın hamile eşinin ayı kalbi yemek istediğini ve padişahın ayıyı aradığını söylemesini istemiş. Ama karşılığında çobanın bir böbreğini istediğini söylemiş. Çoban çok sıkıştığından dolayı başka çaresinin olmadığı için kabul etmek zorunda kalmış. Tilki ikisi anlaştıktan sonra iki tarafa gitmiş. Çoban ayı ile anlaştığı yere gitmiş. Tilki de çobana söz verdiği gibi uzaklarda koşarak tozu dumana katmış. Ayı oraların neden bu kadar toz olduğunu sorduğunda çoban tilki ile anlaştığı gibi ayıyı arayan padişahın olduğunu söylemiş. Ayı korktuğu için oradan kaçıp gitmiş. Ayı gittikten sonra tilki gelmiş ve anlaştığı gibi çobanın bir böbreğini istemiş. Çoban böbreğini vermemek için

başka çare bulamamış ve üzümlere kepenegini yavaş çıkarmaya başladığında üç gün yemek yemediği için karnı guruldamaya başlamış. Bunu duyan tilki neyin sesi olduğunu sormuş. Çoban dün bir tazı yavrusunu yediğini ve onun büyüüp çıkmak üzere olduğunu söylemiş. Tilki tazıdan çok korktuğu için çobanın böbreğini almadan kaçıp gitmiş. Çoban ayı ve tilkiden böyle kolay kurtulmuş. (K.K.22)

2.4.1.24 Tembel Tavşan (Jalqaý Qoian)

Çok eskilerde orman içinde kuraklık olmuş. Yaz olmasına rağmen bir damla yağmur bile yağmamış. Bütün hayvanlar ve bitkiler çok zor zamanlar içinde kalmış. Bir gün hayvanlar toplanıp kuyu kazmaya karar vermişler. Lakin aralarındaki tavşan yavrusu daha küçük ve halsiz olduğunu, kuyu kazamayacağını söylemiş. Bütün hayvanlar buna çok kızmışlar. Sonunda hayvanlar kuyu kazmayı becermişler ve herkes doya doya su içmişler hatta herkes yıkanmışlar. Ama hayvanlar kuyu kazmaya yardım etmeyen tembel tavşanın su içmesine izin vermemişler ve onun su içmemesi için her gün bir hayvan nöbet tutmuş. Bir gün nöbet sırası file gelmiş. Tembel tavşan eskiden fil ile arkadaş olduğu için su vereceğini düşünmüş ve onun yanına gitmiş. Gittiğinde fil kuyu başında uyuyormuş. Tavşan uyandırmaya kalkmış ama uyanmamış. Gidip filin kulağına bağırarak. O an fil çok korktuğundan kuyu yanındaki yığılıya düşerek yığılıyı kuyuya düşürmüş. Kuyu kapanmış. Fil hayvanlara ne söyleyeceğine şaşırarak ve üzülerek. Tembel tavşan sabaha kadar o kuyuyu açma teklifi sunmuş. Fil, tembel tavşanın daha küçük ve halsiz olduğu için kuyuyu kazamayacağını söylemiş. Ama tembel tavşan bunu arkadaşları için yapacağına söz vermiş ve sabaha kadar fille beraber kuyuyu tekrar kazmışlar. Fil ertesi gün tembel tavşanın bu başarısını bütün hayvanlara söylemiş. Bütün orman hayvanları tavşanı alkışlayarak kuyudan su içmesine izin vermişler. “Emeğin ekmeği, tembelin canı tatlı” diye boşuna dememiş dedelerimiz. (K.K.23)

2.4.1.25 Karıncanın Kanaati (Qumyrsqanyń Qanaǵaty)

Eski zamanlarda bir âlim varmış. O bütün halkın, hayvanların, kuşların hatta bitkilerin bile dilinden anlayabiliyormuş. Bir gün âlim bahçede gezerken karıncaların yoğuruma rastlamış. Ama karıncaların hiç biri adamı fark etmemiş. Kimi yoğurumla meşgul kimi

ekmek kırıntıları toplamakla kimi ise başka karıncalarla tartışmakla meşgulumuş. Adam uzun süre onları izlemiş ve bir karıncayı eline almış. Karıncaya neden başının büyük olduğunu sormuş. Karınca çok akıllı olduğundan dolayı başının büyük olduğunu söylemiş. Âlim neden kuyruğunun büyük olduğunu sormuş. Karınca kuvvetinin orda olduğunu ve bütün ağırlıkları taşıyabileceğini söylemiş. Eğer kuvveti kuyruğunda olmasaydı hiçbir şey kaldıramadan yuvarlanıp düşeceğini söylemiş. Âlim üçüncü kez neden karnının çok ince olduğunu sormuş. Karınca bu soruya çok kanaatli olduğunu söylemiş. Âlim onun akıllı ve çalışkan olduğunu anladığını söylemiş. Ama ne kadar kanaatli olduğunu denemek istemiş. Karıncaya bir tane buğdayı ne kadar sürdürebileceğini sormuş. Karınca bir seneye yetiştirebileceğini söylemiş. Âlim karınca ve bir tane buğdayı bir kutuya kapatmış. Bir sene sonra açıp baktığında buğdayın hala yarısı kalmış. Ama karıncanın biraz halsiz kaldığını görmüş. Âlim, karıncadan bir buğdayı bir sene tüketeceğini söylediğini ve neden sadece yarısının yediğini sormuş. Karınca adamın bir sene sonra unutacağını düşündüğü için sadece yarısını yediğini söylemiş. Eğer hepsini bitirirse şu an ki halinden daha iyi olacağını lakin adam onu bir sene sonra özgür bırakmayı unutursa aç olduğu için ölmek istemediğini söylemiş. Âlim, eğer bir sene sonra onu unutursa o yarı kalan buğdayı ne kadar zamana yetiştirebileceğini sormuş. Karınca dört beş sene tüketebileceğini söylemiş. (K.K.24)

2.4.1.26 Meyveler ve Gökkuşağı (Jemister men Kempirqosaq)

Çok eski zamanlarda bütün meyveler sadece yeşil renge olmuştur. Onlar yağmurun yağmasına çok sevinerek oynamışlar. Oyuna o kadar dalmışlar ki yağmurun ne zaman durduğunu fark etmemişler. Ağacın yapraklarındaki yağmur damlaları da meyvelerle oynamak istemiş gibi renklerini değiştirip durmuş. Onu fark eden elma damlaya ne kadar güzel olduğunu söylemiş ve nasıl yağmurun içine girip rengini değiştirdiğini sormuş. Gökkuşağı yağmur damlasının içinde değil gökte olduğunu söylemiş. Elma göğe bakıp gökkuşağının güzelliğine hayran kalmış ve onun gibi renkli olmak istediğini söylemiş. Gökkuşağı Elmadan hangi renk olmak istediğini sormuş. Elma kırmızı olmak istediğini söylemiş. Gökkuşağı ona kırmızı renginden ışık vermiş ve elma anında kırmızı olarak güzelleşmiş. Bunu gören domateste kırmızı renk olmak istediğini söylemiş. Gökkuşağı domatese de kırmızı renginden ışık vermiş. Elma ve domatesin

kırmızı renkle çok güzel olduğunu gören patlıcan da kırmızı olmak istediğini söylemiş. Gökkuşağı patlıcanla da kırmızı renginden paylaşmış. Ama patlıcan kırmızı rengini beğenmemiş. Açık mavi renk istediğini söylemiş. Patlıcanın inatçı olmasını beğenmeyen Gökkuşağı verdiği rengini alamayacağını söylemiş ve mavi renk vermiş. Patlıcanın rengi kırmızı ile mavi karışımı koyu mavi olmuş. Patlıcan gökkuşağına küsmüş ve sessiz kalmış. Meyvelerin hepsi renkli olup birbirinden daha güzel olmaya başlamış. Bunları izleyen salatalık yaprakları arasından çıkamayıp biraz onlarla uğraşmış. Güzel Kabak acele etmeden sarı renk olmak istediğini söylemiş. Gökkuşağı kabağa sarı renk ışığını parlatırken yaprakları arasından atlamak isteyen salatalığın kafasına sarı renk ışığı düşürmüştü. Sarı renk kabağa yetmediği için aralarında yeşil çizgiler oluşmuş ama Kabak yine de kendi rengini çok beğenmiş ve memnun kalmış. Onunki gibi rengin kimsede olmadığı için Gökkuşağına teşekkür etmiş. Salatalık yeşil renk olmasına rağmen kafasındaki çiçeğin sarı olduğuna çok sevinmiş ve uzun uzun izlemiş. Deminden beri etrafında olup bitenleri uykulu izleyen karpuz, kabağın sarı rengini görünce uykusu açılmış ve gökkuşağından bir renk sormaya çalışırken gökkuşağı kaybolmuş. Karpuz o günden beri hep yeşil renk olarak kalmış ve gökkuşağının çıkmasını bekleyerek hep göğe bakıp yatıyormuş. (K.K.25)

2.4.1.27 Balıkçı ve Büyücü (Balyqshy men Sıqyrshy)

Evvel zaman içinde bir dede ile nene varmış. Onların bir tane kızları varmış. Onlar balıkçılıkla geçiniyorlarmış. Bir gün dede balık avlarken suda akıp gelen bir sandığı görmüş. Sandığı sudan çıkarıp evine götürmüş. Nene ile kızı sandığı açamamışlar ve dede ile üçü zorla açmışlar. Sandığın içinde yedi bükülmüş ejderha varmış. Fakir ailesi ejderhayı kurtardığı için ejderha onlara teşekkür etmiş. Bir asır o sandığın içinde yattığı için ve sandık çok küçük olduğu için halsiz, gücünü yitirmiş ve açlıktan ölecek hale gelmiş. Güneş yüzü göremediği için kör olmaya başlamış. Bu iyiliğin karşılığında ejderha onları balığın çok olduğu yere taşımak istediğini söylemiş. Fakir ailesi bu teklifi kabul etmiş. Birkaç gün sonra ejderha kendini toparlamış ve fakir ailesini eşyalarıyla beraber söylediği yere taşımış. Dede ile nene orada kendi çadırlarını dikmiş, kızı yemek pişirmiş hepsi bir aile gibi akşam yemeğini yedikten sonra ejderha onlarla vedalaşıp kendi ülkesine uçup gitmiş. Bir gün dede balık avlamak için suyun kenarına gitmiş.

Ağına çok büyük bir balık gelmiş. Balığın çok büyük olmasından dolayı dede tek başına sudan çıkaramamış ve yardıma nene ile kızı gelmişler.    balığı zorla çıkarmışlar. Bunun gibi iki tane daha avlamış. Dede   tane büyük balığı alıp han sarayına gitmiş. Han kocaman balıkları görünce çok şaşırmış ve dedeye   tabak altın vererek balıkları satın almış. Dede hanın verdiği altınları razı kalmış. Akşam yemeğine han o balıkları istemiş. Aşçı balıkları temizlemeye başlarken balık, onu yiyerek çok büyük hata yapacağını söylemiş ve ortadan yok oluvermiş. Aşçı olanları hana gelip anlatmış. Han diğerlerini pişirtmeye çalışırken yine aynısı olmuş. Han çok şaşırıp kalmış ve o balıkları getiren dedenin evine gidip nerden avladığını sormuş. Dede hana nereden avladığını söyleyerek yönlendirmiş. Yolda giderken han, suyun kenarında başı baş diğer tarafı taş olan kişiyle karşılaşmış. Han o adama kim olduğunu sormuş adam hana tez arada orayı terk etmesini istemiş çünkü eşi gelince çok kötü olacağını söylemiş. Han hiç bir şey anlamamış ve anlatmasına ısrar etmiş. Vücudu taş olan adam hana anlatmaya başlamış. Zamanında   boyut başında han varmış. Bir gün şehirleri gezip eve döndüğünde işçilerinin ağlayıp oturduğunu görmüş ve neden onlara ağladıkları sorduğunda eşinin bir büyücü dev ile arkadaş olup ondan büyü yapmayı öğrendiğini söylemiş. Bir gün onu  ld receğinden korktukları için ağladıklarını söylemişler. Han geceleri uyurken eşi atla bir yere gidip geldiğini söylemiş. Han işçilerinden bunu ispatlamasını istemiş. O gece de gideceğini öğrendiğinde han eşi gidince peşinden gitmiş lakin o zaman eşi dönmüş ama işçilerinin söylediği dev görmüş ve o dev kılıcı ile öldürüp evine dönmüş. Sabah uyandığında eşi yanında ağlayıp oturuyormuş. Neden ağladığını sorduğunda eşi onun yüzüne bir tabak suyu d k vermiş. Göründüğü gibi başı baş ama vücudu taş adama dönmüş. Bunun yanı sıra   boyutu   ayrı suya ve halkını balıklara dönüştürmüş. Eşinin her akşam o yolda gidip devin kemiklerine sarılıp ağladığını ve dönüşünde gelip onu dövdüğünü söylemiş. Bunların hepsini dinledikten sonra han o adama yardım etmek istemiş ve devin kemiklerinin nerede olduğunu sormuş. Onun söylediği gibi o yoldan gitmiş ve orada gerçekten ölmüş olan devin kemikleri varmış. Kemikleri ortadan kaldırıp oraya kendisi uzanmış. Aradan biraz zaman geçince o adamın eşi gelmiş ama orada başka insanın olduğunu fark etmemiş. Devin dirildiğini düşünerek sevinçten ona sarılmış. O an han dirilmiş dev gibi bayandan kocasını başın baş vücudunu taş yaptığı için kızmış ve gidip düzeltmesini emretmiş. Bunu beklemeyen bayan şaşırmış. Han bayanı alıp kocasına götürmüş o an bayan kocasının yüzüne yine bir tabak su dökmüş.

O an her şey eski haline dönüvermiş. Bayan da devin büyüünden kurtulmuş. İki han çok iyi arkadaş olmuşlar ve bunların hepsine sebep olan dede ile nenenin kızını han oğluna evlendirerek düğün yapmışlar. (K.K.26)

2.4.1.28 Altın Kuyruklu Yılan (Altyn Quiryqty Jylan)

Evvel zaman içinde bir kışlakta Aysulu isimli bir bayan yaşamış. Onun kocası ve yedi tane çocuğu olmuş. O kadar fakirlermiş ki günlük yiyecekleri için geçiniyorlarmış. Yedi çocuğunu yedirmek için kocası sabahtan akşama kadar tarlada çalışıyorsa Aysulu ormandan odun getirip ırmaktan su getirip yemek işlerinden kendine zaman bulamıyormuş. Lakin yedi çocuğu o kadar tembellermiş ki anne babasına hiç yardımcı olmuyorlarmış. Kötü zamanlarında bile çocuklarından hiç hayır olmamış. Aysulu her gün Allah'tan onlara yardımcı olacak hayırlı bir çocuk vermesi için dua ediyormuş. Günlerin birinde Aysulu hamile kalmış. Ama doğduğu bebek değil yılan olmuş. Doğurur doğmaz sürünerek evden çıkıp ormanda kaybolmuş. Doğduğu bebeğin insan değil yılan olduğuna ve onun da evden gittiğine çok üzülen Aysulu çok üzülmüş ve kendini günlerce toparlayamamış. Bir gün Aysulu rüya görmüş. Rüyasında doğurduğu yılan koynunda yatıyormuş ve annesinin onun için bu kadar üzülmemesini istemiş. Lanete vurulduğu için ikinci hayatında insan değil yılan olarak hayata geldiğini söylemiş. Annesi hangi lanet olduğunu sormuş. Yılan oğlu, zamanında aşırı zengin biri olduğunu ve kimseye yardım etmediğini hatta ak sütünü emziren annesine bile yardım etmediğini söylemiş. O kadar zengin olmasına rağmen annesinin açlıktan öldüğünü söylemiş. Yılan oğlunun bu günahını kara toprak kaldıramadığı için yılan olarak süründüğünü söylemiş. Ayrıca yaptıkları için de çok pişman olduğunu söylemiş ve günahını temizlemek için annesine her gün bir miktar altın getirerek yardım edeceğini söylemiş. Her gün geldiğinde bir bardak süt hazırlamasını istemiş ve sütü içtikten sonra kuyruğundan bir miktar kesip almasını istemiş. Onun hemen altın olacağını söylemiş. Annesi yine de içinden çıkan oğlu olduğu için canını acıtmaya kıyamamış. Ama bu onun canını acıtmayacağını söylemiş yılan oğlu. Ertesi gün uyanan Aysulu rüyasında gördükleri gerçekmiş gibi evin kenarında bir yerde yılanın olduğunu düşünerek onu aramaya başlamış ama bulamamış. Rüyasını gerçek kabul ederek bir tabak sütü evin tabanına koymuş yılan oğlunu beklemiş. Aradan biraz geçtikten sonra yılan oğlu gelip

tabaktaki sütü içmiş bittikten sonra kuyruğunu kes demiş gibi annesine dönüp bakmış. Aysulu yılanın kuyruğunu kesmek için eline bıçağı aldığı anda elleri titremiş. Ama rüyasında duyduğu oğlunun son sözünü hatırlayarak kuyruğuna bıçağı değdirirken kesilen bir miktar kuyruk hemen altına dönmüş. Yılan evden çıkıp ormana gidip kaybolmuş. O günden beri yılan oğlu her gün sabah evine gelip annesinin bir tabak sütünü içip bir miktar altın bırakıp kayboluyormuş. Aile durumu iyileşmeye başlamış. Yedi oğlu paraları sağda solda hesapsız harcamaya başlamış. Bir gün büyük oğlu annesine bu altınların az olduğunu ve daha çok kesmesini emretmiş. Annesinin itirazına rağmen durmamışlar ve annesi de tamam demiş. Bir gün geldiğinde annesi bir miktardan daha uzun kestiğinde yılan oğlu orda ölüvermiş. Kesilen kuyruk altın değil kuyruk halinde kalmış. Evin içi kan olmuş. Yedi oğlu eve geldiğinde annesinin ağladığını ve kesilen kuyruk altın değil yılan kuyruğu olduğunu görmüşler. Hayırsızlıkları sayesinde yılan kardeşlerini kaybettiklerini anlayan kardeşler orda ağlayıp kalmışlar. (K.K.27)

2.4.1.29 Oğlunu Kaybeden Künşe (Balasyn Joğaltqan Künshe)

Eskiden Künşe isminde bir dul kadın varmış. Günlerin birinde onun fakir kulübesinden tek oğlunu çalmışlar. Tek oğlunu kaybeden anne çok kötü hale düşmüş. Bunu gören komşuları onun haline çok üzölmüşler ve yardım etmek istemişler. Aradan dört sene geçmiş ama kimse onun oğlunu bulamamış. Köydeki komşuları Tolıbay denen kuş ve bütün hayvanların dilinden anlayan, herkesin içindeki düşüncelere dile getirmeden anlayan, yeni doğmuş tayın nasıl bir at olacağını da söyleyebilen bir adamın olduğunu söylemiş. O adama gidip yardım istemesini söylemişler. Künşe eşinden kalan ata binip o adamdan yardım istemek için yola çıkmış. Yol çok uzun sürmüş ve açlıktan zayıflamış, halsiz kalmış. Ama sonunda o adamı bulmuş. Beyaz sakalları omzunu kapatmış esmer bir dedeymiş. Tolıbay kendi fakir kulübesinin önünde halı sermiş oturuyormuş. Ne kadar fakir olsa bile yardım ettiği kimseden para, altın hiçbir şey almıyormuş. Yardımının karşılığını beklemeyen bir adammış. Künşe'nin geleceğinden haberdarmış. Bir gün önce kırlangıçlar onun yardımına ihtiyacı olan bir kadının yolda olduğunu söylemişler. Dede Künşe'yi çok iyi karşılamış. Künşe dedeyi görünce ağlayıvermiş. Tek çocuğunu kaybedince kanadı kesilmiş bir kuş gibi çaresiz kaldığını

söylemiş. Dede Künşe'nin derdini dinledikten sonra kuş gibi düdükleyince kırlangıçlar uçup gelmişler. Kırlangıçlar Künşe'ye kanatlarıyla hafifçe rüzgâr vererek ağızlarıyla su üflemişler. O an dede eliyle işaret edince kırlangıçların hepsi dizilerek Künşe'nin köyüne gitmişler. Kırlangıçlar akşamleyin dönmüşler ve parmak kadar küçücük bir gri renkli fareyi getirmişler. Fare kendi gördüklerini ve bildiklerini Tolıbay dedeye anlatmış. Oğlunu bir ela gözlü cadının götürdüğünü söylemiş. Farenin söylediklerini insan diliyle kadına anlattığında kadın ağlayıvermiş. Meğer kadın onun kim olduğunu biliyormuş. Ayjarık isimli bir şeytan olduğunu söylemiş. Hayatı boyunca hiç evladı olmamış ama altmış yaşına geldiğinde evladı olduğuna şaşırdığını da söylemiş. Tolıbay dede yine kuşlar gibi ötünce iki büyük kartal gelip iki omzuna oturmuş. O iki kartala o kadının köyüne gidip Ayjarık isimli neneyi oğluyla getirmesini emretmiş. Ertesi gün sabahleyin gün doğumunda iki kartalın birisi yüzü çamur, iki omzunda iki kişi varmış gibi, başı kocaman, gözaltı çökmüş esmer bir neneye getirip dedenin önüne bırakmış. Kartalın birisi de kanadına bindirip geldiği çocuğu yere yavaş indirip gitmiş. Gözleri boncuk gibi çok tatlı çocukmuş, olanlara şaşkın bakıp duruyormuş. Çocuğun kalbi sanki bir şeyleri hissetmiş gibi Künşe'ye bakıp elini uzatmış. Ayjarık sinirle çocuğun elini çekip çocuğu kendine almış. Ve Tolıbay dede Künşe'nin oğlunu geri vermesini söylemiş. Ayjarık dedenin akli yerinde olmadığını ve kendi çocuğunu başkasına vermeyeceğini söylemiş. Çocuk gözünü Künşe'den çekmemiş. Tolıbay dede çocuğu ikisine ortadan ayırıp paylaşacağını söyleyerek kılıcını alıp kalktığında Ayjarık hiç heyecan yapmadan izin vermiş. Fakat Künşe öyle yapmaması için dedeye yalvarmış. Onun olmazsa da oğlunun yaşaması için katlanacağını söyleyerek dizlerine kapılmış. O an Tolıbay dede çocuğun Ayjarık'ın değil Künşe'nin oğlu olduğunu söylemiş. Çünkü hiçbir anne kendi evladını ölüme kıyamadığını nerede ve kimin olsa da yaşaması için elinden gelen her şeyi yapacağını ve ona katlanacağını söyleyerek oğlunu Künşe'ye alıp vermiş. (K.K.28)

2.4.1.30 Altın Boynuzlu Geyik (Altyn Múizdi Kúik)

Eskiden Buldır isimli keskin nişancı bir meşhur avcı varmış. Kendisi çok cesur, akıllı ve silahlı bir kahramanmış. Bir gün kahraman ava çıkmış. Dağları ve ormanları gezmiş. Yorgunluktan bir ağacın gölgesinde dinlenmiş. Önünde akan ırmağı izlerken gözü

uzaktaki bir altın boynuzlu geyiği fark etmiş. İki altın boynuzu o kadar büyükmüş ki güneş gibi parlıyormuş. Daha önceleri böyle bir hayvanı görmeyen avcı şaşırıp kalmış. Yayını alıp vurmak üzereyken geyik insan gibi konuşup avcıyı durdurmuş. Avcı yavaşça geyiğin yanına yaklaştığında geyik beyaz sakallı bir dedeye dönmüş. Üstündeki giysileri gümüş gibi parlamış. Ama altın boynuzları o halde kalmış. Beyaz sakallı dede onu aradığını söylemiş. Arama sebebinin ne olduğunu avcıya anlatmış. Oğlunun yer altı diyarının hanı olduğunu söylemiş. Kendisi o hanın öz babası olduğunu da söylemiş. Onların şehrine yakın bir yerde derin bir çukurda yedi başlı ejderhanın olduğunu ve her cuma bir kız, bir erkek ve on tane koyunlarını yediğini söylemiş. Eğer şartlarını yerine getirmezse bütün halkını öldürmekle tehdit ettiğini söylemiş. O çukura giden insan ve hayvanların sağ salım çıkamadığını ve onları yedi başlı ejderhadan kurtarmaya kimsenin gücü yetmediğini söylemiş. Ancak Buldır avcının kurtarabildiğini söylediği için onu arayıp yola çıktığını söylemiş beyaz sakallı dede ağlayarak. Avcı hayvanları zehirleyip gönderirse ölmez mi diye sormuş. Ama onlar bunu da denemiş ama yine de ejderhadan kurtulamadığını söylemiş. Elinden gelirse ejderhadan kurtarması için yalvarmış. Buldır avcı onları kurtaracağını söylemiş. Zırhını giyinip, silahlarını hazırlayıp altın boynuzlu dedenin peşinden gitmiş. Onlar yeryüzü ile yer altını bağlayan bir mağarayı geçerek dedenin şehrine gelmişler. Buldır avcı bütün kuvvetini toplayıp elmas yüzlü kılıcını alıp ejderhanın olduğu çukura gitmiş. Tepeye çıktığında dışarıda çok sert fırtına varmış. Fırtına o kadar kuvvetliymiş ki dağ tepesindeki taşları uçurup gidiyormuş. Avcı fırtınaya rağmen vazgeçmeden kılıcını yatay tutarak ejderhaya doğru koşarken onu fırtına uçurup ejderhanın ağzına götürmüş. Keskin kılıcı ejderhanın ağzından keserek kuyruğundan çıkarmış. Tam ortasından ikiye ayrılan ejderha hiç kıpırdayamadan orada ölüvermiş. Ejderhanın eziyetinden kurtulan bütün şehir halkı Buldır avcıya alkışlayarak onu köylerine getirmişler. Bütün halk mutlu mesut, Buldır avcının hürmetine şölen yapmışlar. Altın boynuzlu beyaz sakallı dede avcının yalnız olduğunu artık onların köyünden biri olarak orda kalmasını ve bütün serveti onun olacağını söylemiş. Fakat avcı bunu kabul etmemiş çünkü onun arkasında bir halkının kaldığını ve onların da ona ihtiyacı olduğunu söylemiş. Kahraman avcının onların köyünde kalmayacağını anlayan altın boynuzlu dede ona han hazinesinden altınlar servetler verip yolcu etmiş. O günden itibaren avcının köyündeki halkın durumu düzelmiş. (K.K.29)

2.4.1.31 Köpek ile Kedi İnsana Nasıl Alıştılar? (It pen Mysyq Adamğa Qalai Úirendi?)

Eskiden bir dede ile nene varmış. Onların hiç evladı olmamış. Dede sabahtan akşama kadara tarlada çalışıyormuş. Tarladan getirdiği buğdayları ambarda saklıyormuş. Her gün azar azar pazara götürüp satıyormuş ve kazandığı paralarla eşiyle ikisi geçiniyorlarmış. Bir gün dede pazara gitmek için ambardaki buğdayları almaya gitmiş. Kapıyı açtığı anda ambardaki bütün buğdayları yiyen ortalığı dağıtan fareleri görüp üzülmüş. Fareler yediklerini yemiş yemedikleri ortasından kesip atmışlar. Bunları satamayacağına çok üzülen dede farelerden kurtulmak istemiş. Dede ile nene konuşurken yanlarından geçen kedi onların konuşmalarının kulak misafiri olmuş. Gelip farelerden kurtaracağını söylemiş. Dede kediyi ambara götürmüş. Günlerdir ortalıkta aç gezen kedi beş altı tane fareyi yiyip karnını doyurmuş. O günden beri fareler kedi korkusundan onların ambarına hiç yaklaşmamışlar. Farelerden kurtulan dede ile nene kediye ne istediklerini sormuşlar. Kedi evde onların yanında kalmak istediğini söylemiş. Dede ile nene kediyi evlerine almışlar. Nene her gün kediye bir tabak süt veriyormuş ve kediye istediği her yerde yatmasına, oynamasına izin vermişler. Dede, nene ve kedi üçü evde mutlu mesut yaşarken bir gün onların koyunlarını kurt basmış. Dede ile nene yine bu hallerine çok üzülmüşler. Kedi onlara yardım edeceğini ve ahıra bir bekçi bulacağını söylemiş. Onların koyunlarını kurtlardan korumak için bir kahraman bulup geleceğine söz vererek kedi evden ayrılmış. Kedi bütün bozkırı gezerek köpeği aramış. Aç ve halsiz gezen köpeğe rastlamış ve olayı anlatmış. Köpek rızasını vermiş ve kedinin peşinden gitmiş. Kedi ile köpek dedenin evine gelmişler. Nene köpeğe yemek vermiş, doyurmuş. Köpek akşamları gözünü hiç kırpmadan ahırdaki hayvanları korumuş. Gün doğumunda kurtlar gelip yine koyunlara saldırırken köpek kurdu yakalamış. Kurt köpekten zar zor kurtulmuş ve o günden itibaren o ahıra yaklaşmamış. Kurttan kurtardığı için dede köpeğe evin önünden küçük ev yapmış. Dede ile nene fare ve kurtlardan kurtulduğu için kedi ve köpeğe minnettar kalmış. Onları evine almış. Kedi ile köpek ilk insana böyle alışmışlar. O günden beri kedi ile köpek insanla arkadaş olmuşlar. (K.K.30)

2.4.2 Çeviri Metinleri

2.4.2.1 Kurt ile İnsan (Qasqyr men Kisi)

Bir gün aç kurt yemek arayıp gezerken tuzağa düşmüş. Sağa sola çırpınarak tuzaktan zorla kurtulmuş. Kaçıp giderken onu avcılar fark edip silahlarını alıp kurdun peşinden gitmişler. Kurt ne yapacağına şaşırıp bir çiftçiye onu saklaması için gidip yalvarmış. Avcılardan kaçtığını söylemiş. Kurt ağlarken çiftçi ona kıyamamış elindeki çuvala saklamış. Avcılar gelip ona kurdu sorduğunda kaçtığını söyleyerek başka tarafa yönlendirmiş. Avcılar uzaklaşınca çiftçi çuvalı açıp kurdu bırakmış. Lakin kurt aç olduğu için çiftçiye yemeye kalkmış. Çiftçi ona yardım ettiğini ve nasıl iyiliğe kötülük yapabileceğine şaşırmış. İkisi adaleti arayıp tilkiye gelmiş. Olayı tilkiye anlatmışlar. Fakat tilki kocaman bir kurdun o çuvala sığıdığını inanmayacağını söylemiş. Kurt bunu ispatlamak için tekrar o çuvalın içine girmiş. O an tilki çiftçiye çuvalın ağzını kapatıp kurdu dövmesini istemiş. Çiftçi aletini çıkarıp kurdu ölesiye kadar dövmüş. Kurt kurtulunca sağına soluna bakmadan kaçıp gitmiş. Tilki hayatı boyunca ilk defa böyle adaletli bir iş yaptığını şaşırıp kendi halinden memnun kalmış (BS. 73 c. 2011, s.152).

2.4.2.2 Esekmergen (Esekmergen)

Bir gün ölmek üzere olan adam ardında kalan tek oğlu Esekmergen'i çağırıp kendi tecrübelerinden son nasihatlerini söylemiş. Oğlunun tek başına ormana gitmemesini, ıssız yere ve mezara gitmemesini söylemiş. Oğlu kabul ederek babasının istediğinden çıkmamış. Lakin çocuk büyüdükçe babasının bu nasihatini çok düşünmeye başlamış. Bir gün babasının bu söylediklerini kendi gözleriyle görmeye karar almış. Kendisi çok iyi nişancıymış. Cesur kahraman olarak büyümüş. Yanına gelmek isteyenlerin hiç birini yanına almamış ve yola tek çıkmış. Yol boyu avcılık yaparak bir ormana gelmiş ve oradaki hayvanları vurarak kendine yiyecekler hazırlamış. Akşam eti pişirirken yanına uzun boylu bir jeztırnak⁵ gelmiş. Jeztırnak ilk defa Esekmergen'den korkmuş. Esekmergen cadıya et vermiş ama tırnaklarının uzunluğunda eti eline tutup yiyememiş. Esekmergen ona eti kaşıkla yedirmiş. Ama cadı bundan üşendiği için orayı terk etmiş.

⁵Jesztırnak-tırnakları uzun cadı

Esekmergen o cadının geri döneceğini hissetmiş ve oturduğu yere büyük ağacı getirip üstündeki giysileri ağaca asmış ve şapkaya giyip kendisi büyük ağacın üstüne çıkarak cadıyı takip etmiş. Karanlık olduğunda kahramanı uyudu diye cadı ateşin yandığı yere dönmüş. Kahramanı öldürmek amacıyla tırnaklarıyla vurduğunda ağaca tırnakları derin batmış ve çıkarmaya çabalarırken Esekmergen onu yaylasıyla öldürmüştür. Ağaçtan inip cadının tırnaklarını kesip yanına almış. Kahraman o geceyi ormanda geçirmiş ve ertesi gün babasının gitme diye uyardığı ıssız yerdeki mezarlığı aramış. Sonunda aradığı o mezarlığı da bulmuş. Ormanda avladığı hayvanları pişirip mezarlığın yanında gece kalmış. Yemek yerken Tautoylau gelmiş. Fakat o kahramanı görür görmez kaçıp gitmiş. Esekmergen cadının tırnağıyla onun dilini kesmiş. Tautoylau ölmüş. Çünkü onun canı dilindeymiş, dili zehirliymiş ki yaladığı yeri eziverirmiş. Kahraman babasının uyardığı iki sınavı geçtikten sonra son olan ıssız bir yere gidip gece orada kalmaya karar almış. ıssız yeri de uzun sürmeden bulmuş ve gece orada kalmış. Gece karanlıkta hiçbir şey görememiş. Sabah uyandığında etrafını dağlar kapatmış. Hiçbir yerden çıkamamış. Yüksek olmayan bir yerinden tırmanarak çıkmaya çalışırken dağ silkenmiş. Bir an dağlar insan gibi konuşmaya başlamış. Dağların ejderha olduğunu söylemiş. Esekmergen'in öldürdüğü cadı ile Tautoylau o ejderhanın akrabasıymış. Ejderhanın kötü günlerinde ona yardım ederlermiş ama onları öldürdüğü için artık Esekmergen'in yardım etmesi gerektiğini söylemiş. Eğer yardım ederse evine sağ salim göndereceğini de söylemiş. Esekmergen yardım edeceğini söylemiş. Dağ ejderhaya dönerek kahramanı kendi ülkesine götürmüş. Meğer ejderhanın anlattığı gibi hali kötüymüş çünkü diğer ejderhalarla savaşıyormuş. Kahramanı getiren dağ ejderha ikisi arkadaş olup diğer ejderhalara karşı savaşmışlar. Esekmergen cadıdan kesip aldığı tırnakları ejderhaları öldürmek için kullanmış. Esekmergen'in sayesinde onlar kötü ejderhalarla olan savaş kazanmışlar. Bu yardımından razı kalan ejderha Esekmergen'e at başı kadar altın, koyun başı kadar gümüş vermiş. Esekmergen çok mutlu kalmış ve kendi vatanına dönmeye karar almış. Esekmergen giderken arkasından ağlayan tek annesi kalmış. Oğlu gittiğinden beri gözyaşları hiç kurumamış. Sonunda Esekmergen kendi vatanına ve annesine kavuşmuş. Annesi ile mutlu mesut zengin hayatı yaşamışlar (BS. 75 c. 2011, ss.96-98).

2.4.2.3 Tumarbas Kahraman (Tumarbas Batyr)

Bir zamanlar bir bay (zengin) varmış. Onun üç tane karısı varmış lakin hiç evladı olmamış. Bir gün bay üç karısını yanına çağırıp artık yaşlandığını ve ardında kalacak miraslarına sahip olacak hiç evladının olmadığı için çok üzüldüğünü söylemiş. Tanrıdan evladı olması için dua ederek kutsal yerleri, evliyalari ziyaret edeceğini söylemiş. Eline demirden yapılmış bastonunu almış ve ayağına demir ayakkabısını giymiş, yaya yola çıkmış. Aradan aylar, yıllar geçmiş. Elindeki demir baston ezilmiş hale gelmişken bayın önünden biraz ileride bir evden duman çıkmış. Bay o eve doğru gitmiş. Evin içerisinde bir cadı yemek yiyormuş. Bay o eve girip cadıya selam vermiş cadı onun selamını almış sofrada otururken dışarıda cadı oğlunun bağırın sesi çıkmış. Evde insan olduğunu kokusundan hissetmiş. Cadı o bayı oğlunun yemesine izin vermiş. Bay ölmüş. Bay evden gittiğinde onun iki karısı hamile kalmışlar. Bay öldüğünde onlar doğum yapmış. Baybişe (1. karısı) oğlunun ismini Tumarbas, tokalı (kuma) ise oğlunun ismini Baytas koymuşlar. İki oğlan yedi yaşına geldiğinde dışarıda çocuklarla oynarken Tumarbas bir arkadaşının oyun aşığını elinden almış. Buna çok kızan arkadaşı kavga sırasında babasının kayb olduğunu söyleyerek Tumarbas'ı kızdırmış. Çocuk eve gelip annesine babası hakkında sormuş. Annesi onun evladı için dua etmeye gittiğini ve o günden beri nerede olduğunu bilmediğini söylemiş. Elinde demir bastonu ve demir ayakkabısı olduğunu söylemiş. Yedi yaşındaki çocuk babasını aramaya yola çıkmış. Tumarbas uzun yollardan sonra babasının gittiği cadı evinden çıkan dumanı fark etmiş. O eve gitmiş. İçeri girdiğinde cadı yemek yiyormuş ama çocuğa yemeğinden vermemiş. Tumarbas çok kızdığı için cadıyı öldürmüş ve yemeği doyasıya yemiş. O evde babasının demir bastonu ile demir ayakkabısını görmüş ve babasını onların öldürdüğünü anlamış. Bir müddet sonra cadı oğlu evde insan olduğunu kokusundan fark edip geldiğinde Tumarbas önünden çıkmış. Cadı oğlu dev ile ikisi tartışmışlar ve devin başını kesmiş. Babasının intikamını alıp aylar sonra evine dönmüş. Evine geldiğinde annesine peynir sormuş ama annesi her gün onun için hazırladığı peyniri bir kuğunun uçup gelip yediğini söylemiş. Tumarbas çok kızmış ve kuğuların geldiği saati öğrenmiş. Gidip ağaçlar arasına saklanmış. Kuğular uçup gelip peyniri yemeye yaklaşırken bir tanesini vurmuş. Kuğu uçup gitmiş kahraman da peşinden koşup gitmiş. Kuğu gökte uzaklaşırken gökten insan bileğinin kemiği düşmüş. Tumarbas elini uzatarak kemiği

yakalamış. Bu kemiği kahraman yan cebine koyarak onların arkasından gitmeye devam etmiş. Kuğular gökte kaybolmuş. Aradan günler geçmiş. Bir gün derya yanında giderken Tumarbas bin tane buzağı otlatan bir kel çocuğa rastlamış. Bu buzağının kimin olduğunu sormuş. Akbar denen bir hanın buzağıları olduğunu söylemiş kel çocuk. Tumarbas her akşam onların her birini bağlayıp sabah tekrar neden çözdüğü hakkında sormuş. Kel çocuk her akşam gidip buzağılara bağlan deyince bağlandıklarını ve her sabah çözül deyince kendileri çözüldüğünü söylemiş. Tumarbas kel çocuktan akşamları ne işle meşgul olduğunu da sormuş. Kel çocuk akşamları kızların ayaklarını ovaladığını söylemiş. Her akşam kızlar onu kapıdan köşeye kadar yuvarlatarak hayvan derisine sardıklarını söylemiş. Bunların hepsini öğrendikten sonra Tumarbas kel çocuğu yok edip onun yerine kendisi buzağıları otlatmış. Kendi silahlarını bir yere gömmüş. Akşam olduğunda Tumarbas bin tane buzağı ahıra götürüp kel çocuğun söylediği gibi bağlanın diye buzağılara emir vermiş. Her buzağı her köşedeki ağaçlara bağlanmışlar. Tumarbas hanın evine gitmiş. Kızlar her gün yaptıkları gibi Tumarbas'ı kapıdan köşeye köşeden kapıya kadar yuvarlatarak hayvan derisine sarmışlar. Bir an kızlar onu deriden çıkarıp yanlarına almışlar. Gece ortası hanın küçük kızının acıdan dayanamayan sesini duymuş. Tumarbas kızın yanına gidip neresi ağrıdığını sormuş. Kız bileğine silah oku değdiğini ve çok ağrıdığını söylemiş. Bileğini bulan kişiye evleneceğini de söylemiş. Tumarbas cebinde sakladığı o bilek kemiği vermiş. Kuğu kız onun Tumarbas olduğunu anlamış. Han kızını Tumarbas'a evlendirmiş. Han kızını alıp Tumarbas kendi evine dönmüş ve ailesiyle mutlu mesut yaşamışlar (BS. 75 c. 2011, ss.143-145).

2.4.2.4 Kral Aslan (Arystan Patsha)

Eskiden hayvanlar kralı Aslan varmış. Bütün orman hayvanları aslana uymuşlar. Aslanın sağ kolu maymun olmuş. Bir gün aslan başka sahralara ziyarete gitmiş ve tahtını maymuna emanet etmiş. Aslanın gittiğini bilen hayvanlar onun yerine yerleşmeye çalışmışlar. Tilki ailesiyle gelip aslan tahtına yerleşmiş. Bunu öğrenen maymun, aslan duyarsa onu öldüreceğini söylemiş. Lakin tilki o tahtın ona ait olduğunu ve aslandan korkmadığını söylemiş. Maymun gidince tilkinin karısı telaşlanıp oradan gitmek istemiş ama tilki orada kalmak için aslan geldiğinde bir çare bulacağını söylemiş. Aradan bir iki gün geçtiğinde uzaklardan aslanın sesi gelmiş. Tilkinin karısı

koşup tilkiye aslanın geldiğini ve bir çare bulmasını rica etmiş. Tilki karısına aslan yaklaşınca çocukları ağlatmasını istemiş. Neden ağladığını sorunca aslan etinden kebab istediklerini söylemesini rica etmiş. Aslan yaklaştıkça tilkinin karısı anlaştığı gibi çocuklarını ağlatmaya başlamış. Tilki yüksek sesle aslan duysun diye çocuklarının neden ağladığını sormuş. Tilkinin karısı anlaştığı gibi çocuklarının aslan etinden kebab istediklerini söylemiş. Bunu duyan aslan tedirgin olmaya başlamış. Sağ kolu olan maymuna onların aslan etiyile beslenen güçlü bir hayvan olduğunu ve oradan hemen başka sahraya gitmesi gerektiğini söylemiş. Maymun onların güçlü hayvan değil sinsi tilki olduğunu ve korkmadan kendi tahtına yerleşmesini söylemiş. Aslan ile maymun daha çok yaklaşınca tilkinin karısı yine çocuklarını ağlatmaya başlamış. O an tilki karısına evinde bulunan kaplan ve leoparın etleriyle biraz idare etmesini söylemiş. Birazdan maymun arkadaşı oralarda dolaşan aslanı kandırıp eline düşürürse aslan etinden onlara kebab yapacağını söylemiş. Bunları duyan aslan yanındaki maymunun onu kandırarak ölüme götürdüğünü ve onun hain olduğunu düşünerek onu paramparça etmiş. Kendisi korkusundan kendi tahtını bırakıp başka ormana kaçıp gitmiş. Böylece tilki sinsiliği sayesinde aslanın tahtını kendine alıp oradaki bütün hayvanları kendisi yönetmiş (BS. 74 c. 2011, ss.157-158).

2.4.2.5 Muhteşem Bahçe (Ġajayıp Baq)

Çok eskilerde Asan ve Hasen iki arkadaş olmuş. İkiside çok fakir olmuşlar. İkisinin de eşleri vefat etmişler. Asan'ın güzeller güzeli ve akıllı bir tek kızı varmış. Hasen'in de bir tek akıllı oğlu varmış. Asan çiftçilikle Hasen ise hayvancılıkla günlük hayatlarını geçindiriyorlarmış. Kış sonu bitmek üzereyken Asan bahar haşatına hazırlıklar başlatırken, kış çok soğuk olduğundan dolayı Hasen'in azıcık hayvanını kış götürmüş. Hayvanların hepsi öldüğünden dolayı kötü duruma düşmüş. Hasen haline çok üzülüp arkadaşı Asan'a ağlayıp vedalaşmak için geldiğini söylemiş. Hayatını devam etmek için dilenmeye çok uzaklara gideceğini söylemiş. Asan arkadaşının bu durumuna çok üzülmüş ve tarlasından ona da toprak verip çiftçilikle geçinmesini tavsiye etmiş. Hasen buna çok sevinmiş. O da çiftçiliğe başlamış. Aradan aylar, yıllar geçmiş. Bir gün Hasen tarlasında çalışırken çapası sert bir demire değmiş. Hasen onun ne olduğunu merak ederek daha derin kazmaya başlamış. Kazdığı yerden bir kazan altın bulmuş. Bulduğu

hazineyi görünce sevincinden arkadaşı Asan'a müjdeli haberi vermiş. Artık fakirlikten kurtulacağını söylemiş. Asan da bu habere çok sevinmiş ama altını kabul etmeyeceğini söylemiş. Çünkü toprağı ona verdiğini ve o toprağın onun olduğunu, toprak altındaki her şeyin ona ait olduğunu söylemiş. Hasen de bu itirazı kabul etmemiş. Zor günlerinde ona yardım ettiği için kendi toprağını onunla paylaştığı için o da bulduğu hazineyi onunla paylaşacağını söylemiş. İki arkadaş kendi aralarında çok tartışmış. Sonunda Hasen çocuklarının birbirlerinde gönlü olduğunu ve onları evlendirip düğün hediyesi olarak çocuklara verme teklifinde bulunmuş. Asan da bunu kabul etmiş. Çocukları bunu duyunca çok sevinmişler. İki çocuklarını evlendirip hazineyi onlara hediye etmişler. Çocuklar evlenip baba evlerinde ayrı çıkmışlar. Hasen de arkadaşı Asan'ın evine taşınmış. Bir gün çocukları babalarına gelip o altını kabul etmesinin yanlış olduğunu ve babalarına vereceklerini söylemişler. Dördü bu altını kendi aralarında paylaşamamış ve uzaklarda bir ihtiyara akıl sormaya gitmişler. İhtiyar başka şehirde oturduğu için yol uzun sürmüş ve sonunda ihtiyara ulaşmışlar. İhtiyar fakir çadırında delik olan halısı üstünde etrafında dört tane uşaklarıyla oturuyormuş. Gidip olanları baştan sona anlatmışlar. Dinledikten sonra ihtiyar dönüp büyük uşağından bu olay hakkında ne düşündüğünü ve onun yerinde olursa hazineyi kime vereceğini sormuş. Büyük uşağı dünyadaki bütün hazinelerin sahibi han olduğunu ve hana götürmesi gerektiğini söylemiş. İhtiyar bu cevaba razı kalmamış ama belli etmemiş. Dönüp ikinci uşağının kararını dinlemek istemiş. İkinci uşağı sahibi olmayan bütün hazineler kadınların olduğunu ve kendisi alacağını söylemiş. İhtiyar uşağının bu cevabına çok üzülmüş. Üçüncü uşağından sormuş. Üçüncü uşağı bu hazineyi kimsenin almak istemediği için gidip tekrar yere gömmesi gerektiğini söylemiş. İhtiyar daha beter üzülmüş. Son olarak en küçük uşağından yerinde ne olsa hangi karar vereceğini sormuş. En küçük uşağı haddini aşmak istemediğini söylemiş. Ama bu hazineyi çöl olan topraklarda muhteşem bir bahçe yaparak içinde rengârenk çiçekler ve çeşitli meyveler olmasını ve bu meyveleri yetim çoluk-çocuk, aç kalan fakirler bu bahçedeki meyveleri tüketerek aç kalmayıp güzel bir hayat geçirmesi için harcayacağını söylemiş. Yaşı çok küçük olsa da adaletli karar verdiğine ihtiyarın sevinçten gözlerine yaş dolmuş ve ayağa kalkıp küçük uşağına sarılmış. Altınları küçük uşağına verip han sarayındaki pazardan meyve tohumları getirip onun söylediği muhteşem bahçeyi yapmaya göndermiş. O bahçeden meyve yiyen yetim ve fakirlerin hepsi bir ömür o akıllı uşağına ve hazine için

tartışmayan o aileye bir ömür şükranlarını sunacağını söylemiş. Çocuk hazineyi çuvalına koyup yola çıkmış. Aradan günler geçmiş çocuk sonunda o pazara varmış. Şehrin kapısından girer girmez meyve ağaçların tohumlarını aramış. Pazardaki rengârenk kumaşlardan, süslerden gözünü alamadan gezerken arka taraftan bir karavan gelmiş. Develere su ve çöldeki, vahşi ve doğa kuşlarının hepsini diri diri bağlayıp getirmişler. Deve her hareket ettiğinde kuşların canı acıdığından cıyıklıyorlarmış. Kanatları kırıldığından tüyleri havaya uçuyormuş. Buna canı çok acıyan çocuk dayanamadan kalabalık insan ortasından ortaya çıkıp önce efendi gibi eğilip selam vererek karavan liderine o kuşları nereye götürdüğünü sormuş. Karavan lideri han sarayına götürürse beş yüz dildaya (para) satacağını söylemiş. Çocuk karavan liderine o kuşlara bırakırsa bin dilda vereceğini söylemiş. Karavan lideri çocuğun üstü başına bakarak söylediklerini önemsememiş. O an çocuk çuvalındaki hazineyi göstermiş. Altınlar karşılığında onlar bütün kuşları havaya uçurmuşlar. Kuşların hepsi bir anda uçtuğunda gökteki güneşi kapatmışlar ve kanatlarından esen rüzgâr fırtına gibi olmuş. Kuşların özgürlüğünü uzun uzun izleyen çocuk kuşlar gökte kaybolduktan sonra boş çuvalını omzuna atıp sevinerek evine dönmüş. Evine yaklaştıkça çocuk yaptığı işine pişmanlık duymuş. Fakir ve yetim insanlar için bahçe yapmaya kendisi karar verdiği için ve onun pazardan tohumlar getirmesini bekleyen iyi insanların hazinesini kendi istediklerine harcadığı için, hocasına ne söyleyeceğine şaşırان çocuk çok üzölmüş. Bu sorumluluğı dert eden çocuk yolda giderken üzüntüden kendine ölüm dileyerek ağlamış ve aç halsiz uyuyakalmış. Rüyasında uzaklardan uçup gelip omzuna inen çok güzel bir bülbölü görmüş. Bülböl, uçup giden özgür kuşların ona vereceğı altını olmadığını ama çocuğun onlara yaptığı iyiliğı başka bir şekilde ödeyeceğini ve bu kadar dert etmeden uyanıp etrafına bakmasını isteyerek güzel sesiyle ötmüş. Bülböl uçup gidince çocuk uyanmış. Uyandığında etrafındaki kuşları görüp çok şaşırıp kalmış. Kuşlar ayaklarıyla toprağı kazıp ağzındaki tohumları ekerek üstünü kanatlarıyla kapatıyorlarmış. Çocuk kalkınca bütün kuşlar bir anda göğöe uçup gitmişler. Kanatlarından yine sert bir rüzgâr esmiş. Çocuk etrafına baktığında kuşların kazdığı her çukurdan yeşil çubuğun filizlendiğini, çalılara tırmanarak yapraklı yeşil ağaç olduğunu görmüş. Gözü açıp kapayınca kadar ağaç yaprakları çiçek açarak her yer mis gibi kokmuş. Sonra çiçekler hızlı bir şekilde çırpınarak her ağaçta kıpkırmızı elma büyümeye başlamış. Çocuk olanlara hayran kalmış. İran bahçesi bunun yanında hiçbir şey değölmüş.

Kabukları inci gibi parlayan elma ağaçlarının sayısı yokmuş. Dizilmiş ağaçların arasında pişmiş üzüm, bal gibi kayısı, cam gibi parlayan tertemiz göl, etrafı yemyeşil kocaman bir bahçe oluşmuş. Ağaçların yanında yol kenarında iki tarafını pahalı taşlarla süsleyerek yapılmış akan su sesi insana huzur veriyormuş. Yukarıda ağaçların üstünde öten çocuğun rüyasındaki bülbüller uçuyorlarmış. Çocuk şaşkınlığından rüya mı gerçek mi ayıramıyormuş. Gerçek olduğunu anlamak için çocuk tüm sesiyle bağırarak. Sadece kendi sesini duyduğunda ve bahçenin kaybolmadığı gördüğünde bunların hepsi gerçek olduğunu anlamış. Ve bu haberi vermek için evine koşa koşa gitmiş. Gidip evdekilere olayları baştan sona kadar anlatmış. Hocası ve onun üç tane uşağı, iki arkadaş ve onun çocukları hepsi bu bahçeyi görmeyi çok merak etmişler. Çocuk onlara bahçeye getirmiş. Bu çöl faydalı olan muhteşem bahçe hakkında haber bütün dünyaya yayılmış. Uzun sürmeden dünyanın her ucundan insanlar gelmiş. Fakat onlar yaklaşıncı bahçe etrafında yedi kat kilitlenmiş büyük bir duvar olmuş. Zenginler bu bahçeye girememişler. Duvarlara binip elmayı almaya çalışırken bayılıp düşmüşler. Buna şaşırarak zenginler korktuğundan geri gitmişler. Onların ardından yetim ve fakirler gelmeye başlamış. Onlar yaklaşıncı duvarlar yıkılıp bütün kapılar açılmaya başlamış. Bahçe erkek kadın, yaşlı ve gençlere dolmuş. Onlar bahçeyi gezerken ağaçlara yapraklara zarar gelse bile hiçbir ağaç yaprakları solmamış. Onlar artık suyundan ne kadar içseler de su kirlenmemiş ve tükenmemiş. Meyvelerden ne kadar yeseler de hiç bitmemiş. Bütün gün bahçe içindeki dombıra saz sesi, şölenler, dans ve eğlenmeler bitmemiş. Akşamleyin gün battığında kuşlar ötüyormuş ve ağaçlardaki meyveler parlayıp bahçeyi aydınlatıyormuş. Gece olunca bütün eğlenceler sessiz kalıp bahçe içindeki kişiler hayatlarındaki en huzurlu ve en tatlı uykuya dalmışlar (Akjolova, 2018 ss. 117-124).

2.4.2.6 Kuşlar Niye Konuşamıyorlar (Qustar Nege Sólei Almaıdy?)

Çok eskilerde kuşlar ile insanlar arasında çok güzel bir dostluk bağı varmış. Kuşlar insan dilinden anlayabilirlermiş. Büyük dağ başında bir kartal yaşıyormuş. Bir gün çok açılmış ve avlayacağı hayvanı takip ediyormuş dağ başında. Güneş yüzü gözüne vurduğu için uyuyakalmış. Kuşkanadı sesinden uyanmış. Şahin bir hayvanı yakalamış ve bir tepeye gidip yemek üzereymiş. Bunu gören kartal ona çok kızmış ve şahinin oturduğu tepeye gidip onu çarpmaya kalkmış. Fakat şahin hiç korkmadan ne olduğunu

sormuş. Eğer sorarsa yemeğinden paylaşacağını da söylemiş. Çok sinirli kartal onun misafirperverliğini değil ölmüş hayvanı nasıl yiyeceğini görmeye geldiğini söylemiş. Oysa kırmızı eti görünce yiyesi gelmiş. Şahin ölmüş hayvansa neden onun sabahtan beri aç kaldığını söyleyerek kartalın söylediklerine dalga geçmiş. Şahinin söylediklerine üzülen kartal sabahtan beri bir gözüyle tavşanı bir gözüyle karacayı takip ettiğini söylemiş. O hayvanların etini şahinin yiyemediğini söyleyerek önündeki ölmüş hayvanın etini kokmadan bir an önce yemesini söyleyerek kartal da şahinle alay etmiş. Kartal ile şahinin kavgasını duyan bütün kuşlar etraflarına toplanmışlar. Kuşlar arasında kanun yapmak istemişler ve bunun gibi kavgaları bir hanın çözmesi gerektiğini düşünerek kendi aralarından bir han seçimi yapmaya karar almışlar. Kuşların hepsi han olmak istemişler ve bunu çözemediği için çok gürültü yapmışlar. O an kartal ortaya çıkıp hanın o olması gerektiğini söylemiş. Çünkü kuşlar arasında ondan yüksek kimsenin uçamadığını söylemiş. Ama kuşlar onun çok gururlu olduğu için yüksek tepede yaşadığını söyleyerek bu teklifini kabul etmemişler. Yarasa ortaya çıkıp han olmak istediğini söylemiş. Çünkü onun kanatları diğer kuşlarınkı gibi yünden değil deriden olduğu için uzaktaki her şeyi duyabildiğini söylemiş. Fakat guguk bunu reddetmiş. Yarasanın kuşlara kuş hayvanlara hayvan olduğunu söylüyor ve geceleri hiç uyumadığı için onların gece huzurunu kaçıracığını söyleyerek han olmaya kendisini layık olduğunu söylemiş. Onun güzel sesiyle tüm dünyanın ve etrafındaki yeşilliğini daha güzel olacağını söylemiş. Fakat kuşlar gugugu da hana layık görmüyorlar çünkü o kendi yavrularına bile bakamadığı için suçluyorlar. Böyle her kuş kendilerini han olmak için teklifini sunarken kuşlar arasında büyük bir tartışma başlamış. Bu gürültülü kavgadan rahatsız olan uzaklarda ağaç üstünde oturan büyücü karga kuşların birbiriyle anlaşılamadığı için onların bir daha konuşamaması için kuşlara büyü yapmış. O günden beri kuşlar insan gibi konuşma yeteneğini kaybetmişler

(<https://www.balakai.kz/ertegler/747-star-nege-syley-almaydy.html>15.08.19).

2.4.2.7 Altın Saka (Altyn Saqa)

Bir zamanlar bir bay (zengin adam) varmış. Hayvanları çokmuş ama bir tek evladı olmamış. Evliyalari gezip evladı olması için dua etmiş. Bir gün karısı hamile kalmış. Bir tek oğlu olmuş. Bir gün bay atlarına su içirmek için bir gölün yanına gelmiş. Ama

atları su içmekten ürkmüşler ve göle yanaşmamışlar. Meğer suyun üstünde kıpkırmızı çiğ ciğer varmış. Bay onun ne olduğunu merak ederek elindeki çubukla vurduğunda o ciğer cadıya dönmüş ve bayın yakasına yapışmış. Adamı öldüreceğini söylediğinde zengin adam bütün hayvanlarını ve bütün serveti yerine kendi özgürlüğünü istemiş ama cadı onun tek oğlunu istemiş. Bay o evladı yıllardır beklediği için bu teklif biraz zorlamış ama kabul etmiş. Bay yarın taşınacağını söylemiş ve oğlunun altın sakasını orda bırakacağını söylemiş. Oğlu almaya geldiğinde yakalamasını istemiş. Anlaştıktan sonra cadı bayı bırakmış. Ertesi gün onlar taşınmış ve cadıyla anlaştığı gibi bay oğlunun altın sakasını orda bırakmış. Taşındıktan sonra oğlu altın sakasını ararken babası eski evlerinde unuttuğunu ve gidip almasını istemiş. Oğlu babasından hangi ata binmesi gerektiğini sormuş. Babası seyise sormasını söylemiş. Oğlu gidip seyise sormuş. Seyis gemi silkeleyince sesine hangi at bakarsa ona binmesi söylemiş. Çocuk ahıra gidip gemi silkeleyince kenardaki uyuz tay bakmış. Çocuk uyuz tayı seçmiş ve ağzına gemi taktığında yaraları iyileşmiş. Üstüne deriyi attığında tay Qunan (2-3 yaşındaki at) olmuş, eyeri attığında Döner (3-4 yaşındaki at) olmuş. Ayılı bağladığında Besti (5 yaşındaki at) at olmuş. Çocuk sevincinden atın üstüne atlayıp bindiğin at Tulpar olmuş ve gözü açıp kapayınca kadar eski köye gelmişler. Köye yaklaştığında Tulpar insan gibi dile gelmiş. Babasının altın sakayı özel bıraktığını, cadının orada çocuğu yakalamak için beklediğini ve güvenmemesi gerektiğini uyarmış. Attan inmeden altın sakayı alıp kaçması gerektiğini söylemiş. Köye geldiğinde çocuğun altın sakası ocak yanındaki tezek altındaymış ve onun yanında tulparın söylediği gibi bir yaşlı nene oturuyormuş. Çocuk o neneye altın sakasını uzatmasını istemiş. Fakat nene çok yaşlı olduğu için oturursa kalkmadığını, kalkarsa oturamayacağını söylemiş. Çocuk çok küçük olduğu için ata binerse inemeyeceğini, inerse binemeyeceğini söylemiş. O an tulpar ocağın yanına yaklaşmış eğilmiş. Çocuk altın sakasını aldığı anda tulpar hızlı koşmaya başlamış. Cadı kalkıp peşlerinden koşmuş. Ama yetişemediği için bir dişini alıp tulparın ayağına vurduğunda tulparın bir ayağını kesmiş. Tulpar üçayağıyla koşmaya devam etmiş o an cadı yine bir dişini alıp ikinci ayağına vurmuş. Tulpar iki ayağıyla devam ederken yolun kenarında bir bayterek ağacına gelmişler. Çocuk tulpardan inip o bayterek ağacının üstüne çıkmış. Cadı çocuğu düşürmek için bir dişini yine alıp o ağacın dibini kazmaya başlamış. Biraz dibine yaklaşmak üzereyken bir kırmızı tilki gelmiş. Cadıya kazmaya yardım edeceğini söyleyerek onun yorulduğu için

gidip dinlenmesini istemiş. Cadı yorulduğu için tilkiye inanıp dişini ona vermiş kendisi uyumuş. Cadı uyuyunca tilki dişi suya atıp cadının kazdığı yeri geri gömüp kaçmış. Cadı uyandığında tilkiye kandırıldığını anlamış. Yine bir dişini alıp kazmaya başlarken beyaz tilki gelip yardım edeceğini söylemiş. Cadı kırmızı tilkinin onu kandırdığını söyleyerek artık güvenmeyeceğini söylemiş. Fakat beyaz tilki onun sinsi kırmızı tilki olduğunu söylemiş ve bu çocuğun babasında intikamı olduğunu ve gerçekten cadıya kazmaya yardım edeceğini söylemiş. Cadı yine beyaz tilkiye güvenmiş. Beyaz tilki de dişini suya atıp kazdığı yeri geri gömüp kaçmış. Cadı uyandığında yine kandırıldığını anlamış ve çok kızmış. Tekrar bir dişini alıp kazmaya devam etmiş ve dibine geldiğinde gökte kargalar uçuyormuş çocuk onların köyündeki beş tane köpeğine haber vermesi için yalvarmış. Fakat kargalar uçup gitmiş. Sonra ördekler uçup gelmişler. Çocuk onlardan da yardım istemiş ama onlar da uçup gitmişler. Çocuk bayterek başında dolanıp duran bir kırlangıcı görmüş. Meğer kışlağında yavrularına yuva yaptığı ve onları beslediği kırlangıçmış. Çocuk kırlangıç ile arkadaşmış. Kırlangıç hemen çocuğun beş köpeğine haber vermiş. Haberi alınca köpekler koşup gelmişler. Cadıyı parçalayıp öldürmüş ve çocuğu sağ salim köye götürmüşler. Çocuğunun sağ salim geldiği için babası şölen yapmış. Aradan yıllar geçmiş. Cadının kızı annesinin öldüğü bayterek ağacın dibine gelmiş. Oradaki köpek izleriyle çocuğun köyüne gelmiş. Onun geldiğini hisseden köpekler beşi beş taraftan onu parçalamaya çalışmış fakat cadı kızı cadıdan daha güçlüymüş. O an çocuk yaylasıyla kızın gözüne vurmuş. İkinci kere vurduğunda kız ölmüş. Böyle herkes cadı ve onun kızından kurtulmuş (BS. 74 c. 2011, ss.35-38).

2.4.2.8 Auezhan'ın Kırk Oğlu (Áýezhannyń Qyryq Uly)

Eskiden Auezhan isimli bir han varmış. Onun kırk tane oğlu varmış. Han kırk oğluna bir ailenin kırk tane kızıyla evlendirmeyi düşünmüş. Aradan yıllar geçtikten sonra han bir zenginin kırk tane kızı olduğunu duymuş. O kızlarını kendi kırk tane oğluna istediğini haber vermek için haberci göndermiş. Kızın babası kızları için başlık parası istemeyeceğini ama yerine iki ev ortasında dümdüz yol ve yolun iki kenarında yer altından su çıkıp ağaçlar üstünde bülbüllerin öteceği bir bahçe yapmasını istemiş. Ve bu bahçeyi bir sene içerisinde tamamlamasını arzu etmiş. Habercileri gelip hana anlatmış. Han bu isteği kabul etmiş. Kırk oğlunu çağırıp olayları anlatmış. En küçük oğlunu

yanına alıp diğer otuz dokuz oğlunu ve çalışanları o bahçeyi yapmaya göndermiş. Oğulları birkaç ay sonra yapamadığı için evlerine dönmüşler. Evdeki küçük oğlu babasından o bahçeyi kendisi yapmak için izin almış. Han izin vermiş fakat oğlu yanına kimseyi almamış. Yola tek başına çıkmış ve yolda giderken önünden bembeyaz uzun giyinmiş beyaz sakallı bir ihtiyar çıkıp nereye gittiğini sormuş. Çocuk böyle bir bahçe yapmak için yola çıktığını anlatmış. İhtiyar çocuğa dua edeceğini ve gözlerini kapatmasını istemiş. Çocuk gözlerini açtığında hayalindeki bahçeyi görüp şaşırıp kalmış. O an ihtiyar evine gittiğinde ağabeylerinin kız istemeye gideceğini söylemiş fakat çocuğun gitmemesini söylemiş. Dönüşte fırtına olacağını, fırtınada önünde görünen beyaz evin içine ağabeylerinin girmemesi gerektiğine uyarılmış. Bunları söyledikten sonra ihtiyar adam uçup gitmiş. Çocuk evine dönmüş. Babası ve ağabeylerine bahçeyi bitirdiğini söylemiş. Han yine küçük oğlunu yanına alıp diğer otuz dokuz oğlunu adamlarıyla kız istemeye göndermiş. Çocuk ihtiyarın söylediklerini ağabeylerine söylemiş. Ağabeyleri kız istemeye gitmişler. Orada aylarca kalmışlar ve kızları alıp evlerine dönerken küçük kardeşlerinin söylediği gibi yolda fırtına olmuş ve bahçe arasında bir beyaz evi gördüğünde girme dediğini hatırlamışlar. Ön tarafta gidenler eve girmeden evlerine doğru gitmişler fakat arka taraftakiler dinlemeden hepsi o eve girmişler. Meğer o evde büyük bir ejderha varmış. Ejderha evlerindeki küçük kardeşini getirmezse hepsini yiyeceğini söylemiş. Ağabeyleri küçük kardeşini getireceğini söz vererek yola çıkmışlar. O an çocuk rüya görmüş ve ağabeylerinin o eve girdiğini ve tehlikede olduklarını hissetmiş. Uyanır uyanmaz çocuk üstüne kötü kıyafetlerini giyip yola çıkmış. Eline çubuğunu alıp yolda giderken ağabeylerini görmüş fakat ağabeyleri onu fark etmeden yanından geçmişler. Çocuk ejderhaya kendisi gitmiş. Ejderha çocuğun geldiğine sevinerek üstüne oturtup gözlerini kapatmasını istemiş. Dünyanın diğer ucuna uçup gitmişler. Çocuk gözlerini açtığında ejderha ne gördüğünü sormuş. Çocuk uzaklarda bir ağacın olduğunu ve o ağacın ucunda bir kızın oturduğunu söylemiş. Ejderha o kızı getirirse onu öldürmeyeceğini söylemiş. Çocuk kabul etmiş. Yolda giderken tilkilerin kralının ayağı kırılmış. Çocuk gidip tilki kralının ayağını bir dua okuyarak iyileştirmiş. Tilki kralı çocuğa razı olmuş ve her türlü yardıma ihtiyacı olduğunda tüyü yakarsa yardıma hazır olacağını söyleyerek tüyünden vermiş. Çocuk tüyü alıp yoluna devam etmiş. Yolda giderken karınca kralının yaralı olduğunu görmüş. Çocuk onun yarasına puf deyince karınca iyileşmiş. Karınca da her türlü yardıma

ihtiyacı olduğuna taşı ateşe atarsa ona yardıma geleceğini söyleyerek bir taş vermiş. Çocuk taşı da alıp yoluna devam etmiş. Sonunda çocuk kıza gelmiş. Kızın yanında kırk tane dev uyuyormuş. Devler bir uyursa kırk gün uyurlarmış. Kız daha önce oralara hiçbir insanoğlunun gelemediğini ve onun gelmesine çok şaşırdığını söylemiş. Çocuk hanın oğlu olduğunu ve babası rüyasında güzel bir kıızı gördüğünü ve o kıızı bulması için onu gönderdiğini söylemiş. Çocuk yıllardır aradığını ve sonunda ona karşılaştığını söylemiş. Kız biraz düşünmüş ve çocukla beraber gitmesi için iki şart koymuş. Birinci şartı iki tilkiyi yaya akşama kadar yakalamasını istemiş. İkinci şartı ise kumun üstüne attığı bir çuval buğdayın bir tanesi bile eksik olmadan geri toplamasını istemiş. Çocuk tilki kralının verdiği tüyü yaktığında tilki gelmiş. Çocuk ona iki tilkiyi yakalamasını rica etmiş. Buğdayı toplamak için karınca kralının verdiği taşı ateşe atmış. Karınca geldiğinde kumun arasındaki buğdayın bir tanesini bile eksik etmeden toplamasını rica etmiş. Çocuk tilki ve karınca sayesinde kızın koyduğu iki şartı da yerine getirmiş. Kız razı olmuş ve çocukla beraber yola çıkmış. Aradan birkaç gün geçtikten sonra çocuk kıza yalan söylediğini aslında onu ejderhaya götürdüğünü söylemiş. Kız bunu bildiğini ve çare bulmaları gerektiğini söylemiş. Çocuk hangi çareyi kullanmaları gerektiğini kıza sormuş. Kız çocuğa ondan bir gün öncesinden gitmesini ve ejderha kıızı sorduğunda ileride yolda geldiğini söylemesini istemiş. O an ejderha çıkıp yola baktığında çocuğa ejderha evindeki sandıkta olan iki güvercinin kafasını koparması gerektiğini söylemiş. Çocuk kızın söylediği gibi bir gün öncesinden gitmiş. Ejderha dışarı çıkıp yola bakarken çocuk sandıktaki iki güvercinin kafasını koparmış. Dışarı çıkıp baktığında ejderhanın öldüğünü görmüş. Çocuk kıızı alıp evine gitmiş. Mutlu mesut yaşamışlar (BS. 77 c. 2011, ss.53-56).

2.4.2.9 Dostluk (Dostyq)

Zaman zaman içinde kuşları avlayan genç varmış. Bir gün yine ava çıktığında bir taş üzerinde oturan bir mavi kuşu görmüş. Genç mavi kuşun yanına gittiğinde kuş uçmamış. Kuşun uçmadığına şaşırان çocuk kuşu eline alıp baktığında onun tüyleri ve kuyruklarının parçalandığını görmüş. Kuşun bu hale gelmesine delikanlı çok acımış ve evine götürmüş. Evde dedesi kuşa biraz baktıktan sonra torununa kuşa on beş gün bakmasını ve on beş gün sonra uçurmasını tavsiye etmiş. Delikanlı dedesinin söylediği

gibi on beş gün kuşu beslemiş yaralarını sarmış. Kuşun yeniden tüyleri ve kuyruğu uzamış sonra istediği yöne uçuşuna izin vermiş. Delikanlıya razı olan kuş her yardıma ihtiyacı olduğunda ona yardım edeceğini söyleyerek uçup gitmiş. Günlerin birinde delikanlının dedesi ve onun eşi de vefat etmiş. Çocuk elinde olan bütün hayvanlardan ve servetinden de ayrılmış. Üstüne giyecek giysi, yiyecek yemek bulamayacak hale gelmiş. O yüzden bir zamanlar yardım ettiği mavi kuşu aramaya mecbur kalmış ve yola çıkmış. Gündüz gece aç halsiz kalmış. Yolda giderken bir adama rastlamış. Delikanlının nereye gittiğini sormuş. Adama olayı anlatmış ve mavi kuşun nerede olduğunu sormuş. Adam mavi kuşun mekânının çok uzakta olmadığını ve onun büyük bir sandığının olduğunu söylemiş. O sandığın içinde küçücük bir mavi sandığının olduğunu ve o sandığı istemesini tavsiye etmiş. Delikanlı adama teşekkür ederek yoluna devam etmiş. Sonunda aradığı arkadaşı mavi kuşun evine gelmiş. Mavi kuş onu sıcak karşılamış. Giydirmiş doyurmuş. Birkaç gün sonra delikanlı gitmeye karar almış. Mavi kuş uzaktan gelen arkadaşının hangi yardıma ihtiyacı olduğunu sormuş. Çocuk hiçbir şey istemediğini sadece o büyük sandığın içindeki küçücük mavi sandığı istediğini söylemiş. Mavi kuş delikanlının o sandığı nasıl öğrendiğine şaşırılmış ve kimin söylediğini sormuş. Delikanlı bunu kimsenin söylemediğini kendisi hissettiğini söylemiş. Mavi kuş değer verdiği dostuna kıyamadığı için o mavi sandığı vermiş. Fakat evine varmadan sandığı yolda açmamasını tavsiye etmiş. Delikanlı tamam deyip sandığı alıp yola çıkmış. Birkaç gün yol yürüdükten sonra sandığın içindekini merak edip açmış. Sandığı açtığında içinden iki güvercin uçup gitmiş. Peşinden koşarak birini yakalamış. Fakat birini kurt yakalamış. Kurda gidip arkadaşının verdiği hediyesi olduğu için yememesine yalvarmış. Kurt bir sene sonra delikanlıyı yiyeceğini söyleyerek kuşu bırakmış. Delikanlı kuşları alıp evine dönmüş. Eve geldiğinde sandığı açmış. İki güvercin evin iki tarafına yerleşmiş. O günden itibaren delikanlı zengin olmaya başlamış. Lakin kurdun geleceği gün yaklaşınca delikanlı çok tedirgin olmuş. Bir gün kurdun gelip yemesinden çok korktuğunda onu kulağından tutup göğe uçurup götürmüş ve bir silahın sesini duymuş. Delikanlı çok korkmuş. Gözünü açıp baktığında yanında arkadaşı mavi kuş oturuyormuş. Arkadaşına neden onu çok korkuttuğunu sormuş. Mavi kuş onu korkutmadığını aksine kurttan kurtardığını söylemiş. O kurt mavi kuşun ağabeyiymiş. Zamanında uçamaması için onun tüylerini parçalayan o kurt olduğunu

söylemiş. Arkadaşını kurtarmak için ağabeyi kurdu vurduğunu söylemiş (BS. 74 c. 2011, ss.102-104).

2.4.2.10 İki Kardeş (Aǵayyndy Eki Jigit)

Bir zengin adamın iki oǵlu varmış. Onlar yetim kalmışlar. Kimseleri ve yiyecekleri olmadığı için ikisi hayvan avlamaya çıkmışlar. İkisi beraber dört beş gün yürüdükten sonra yiyecekleri tükenmiş, aç kalmışlar. Ne yapacakları bilememişler ve bir pınarın suyunu içmişler. Orada ikisi uyuyakalmış. Büyük abisi rüyasında bir beyaz sakallı ihtiyar görmüş. İhtiyar, delikanlıya kardeşinden ona hayır olmayacağını ve ondan ayrılması gerektiğini söylemiş. Biraz yürüdükten sonra iki ayrım yola geleceğini ve onun sağ tarafı kardeşine sol taraftan gitmesi gerektiğini söylemiş. Sağ tarafa gittiğinde yolun üstünde değil yolun sağ kenarında uyuması gerektiğini söylemiş. Sabah uyandığında sağ tarafta küçücük duman çıkan yerde at başı kadar altın bulacağını ve altını alır almaz evine dönmesi gerektiğini söylemiş. Ertesi gün çocuk uyandığında rüyasında gördüğü ihtiyarın söylediklerini yapmış. Kardeşini sol tarafa göndermiş ve gittiği yerde at başı kadar altını alıp evine dönmüş ve zengin yaşamış. Yolun sol tarafından giden kardeşi tepeye çıkmış. Etrafına bakıp oturan kardeşi uzaklarda olan altı kanatlı beyaz çadırı görmüş. Çok acıktığı için kimin çadırı olsa da o çadıra gidip yemek yemeyi düşünmüş. Çadıra girdiğinde kimse yokmuş ama kazandaki pişen etten birazcık karnını doyurmuş ve çadırın köşesindeki eski yorganın altına girip saklanmış. Çadıra iki güvercin girmiş ve çok güzel iki kıza dönüşmüş. Küçüğü çok kurnazmış. Evde insan olduğunu hemen fark etmiş ama büyüğü bunu reddetmiş. İkisi kazandaki eti yerken eve giren iki guguk kuşu, bastonu olan iki ihtiyar olmuş. Onlar da evde insan olduğunu kokusundan anlamış. Bunların hepsini yorgan altından gizli izleyen delikanlı korktuğundan yavaş yavaş kapıya yaklaştığında ihtiyar adam onu fark etmiş ve bastonuyla dövmeye başlamış. Delikanlı yetim olduğunu ve abisi onu bırakıp gittiği için aç olduğundan dolayı onların evine girdiğini anlatmış. İhtiyar adam ona acımış ve sırtını okşayarak gitmesine izin vermiş. Delikanlı ormana gelmiş orada tüfek bulup bir geyiği vurmuş. Orada ağaçları keserek kendine küçücük bir çadır yapmış. Akşam geyik etini pişirip yerken yanına bir kız “tabii ki” diye gelmiş. Oğlan ona kim olduğunu sorduğunda kız yine “tabii ki” diye ateş almaya geldiğini söylemiş. Oğlan etten verirken

kız elbise kollarından parmaklarını çıkarmadan almış. Sonra yine “tabii ki” diye ateş alıp gitmiş. Delikanlı ondan şüphelendiği için gece tüfeğini yanına alıp yatmış. Gece ortası kız yine “tabii ki” diye geldiğinde delikanlı onu alnından vurup öldürmüştü. Gidip koluna baktığında yirmi parmaklı jeztırnak⁶ olduğunu anlamış ve bütün parmaklarını kesip ormana hayvanlara atmış. Delikanlı ormanda giderken ormanın bütün geyik ve karacalarını otlatan bir dedeyi görmüş. Yanına selam vermeye gittiğinde tepesinde bir tek gözü olduğunu fark etmiş. Delikanlı dedeye anne babasını birilerinin öldürdüğünü, yetim kaldığı için abisiyle ormana çıktığını ama tek başına aç kaldığını anlatmış. Evladı olmayana evlat olmak istediğini söylemiş. Tek gözü olan dede ona evlat olmasını teklif etmiş ve evine almış. Akşam tepegöz dede delikanlıyı bir geyik etiyle doyurmuş. Gece uyurken onun tek gözü ateş gibi parladığı için ondan korkmamasını söylemiş. Delikanlı gece tepegözlü dede uyuduğunda eti pişirdiği demiri alıp onun tek gözüne sokmuş. Gözü görmezse de onu öldürmek için dışarı koşmuş. Delikanlı, dede kalkıncaya kadar geyiklerin arasına saklanmış. Bir erkek keçiyi öldürüp onun derisini giyinmiş. Başını ve boynuzu başına giyerek geyiklerle beraber oradan kaçıp kurtulmuş. Delikanlı yurduna geri dönmüş ve abisiyle beraber mutlu yaşamış (BS. 75 c. 2011, ss.218-221).

2.4.2.11 Hanın Üç Oğlu (Hannyń Úsh Uly)

Bir hanın üç tane oğlu varmış. Üçü de evlenecek yaşa gelmelerine rağmen hiç birisi de evlenmemiş. Günlerden birinde han vezirine çocuklarının artık evlenmesi gerektiğini ve kimi istiyorlarsa ona evlendireceğini, başlık parası ne kadar olursa ona malının mülkünün yeteceğini söylemiş. Han oğullarıyla tek tek görüşmüş. Önce büyük oğluyla konuşmuş. Büyük oğluna istediğini kız varsa hemen evlendireceğini ve başlık parası için servetinin yeteceğini, düğün için her şeyin hazır olduğunu söylemiş. Hanın büyük oğlu babasının ona uygun gördüğü kızla evleneceğini söylemiş ama babası yarın aralarında sorun yaşanırса kendini suçlu hissetmek istemediğini söylemiş. O an büyük oğlu şehirdeki tüccar Siyam’ın kızına evlenmek istediğini söylemiş. Han, kızı hemen istemeye gideceğine söz vermiş. Sıra ortanca oğluna gelmiş. Babası ona da tercihi bıraktığı için o da şehirdeki tüccar Siyam’ın kızıyla evlenmek istediğini söylemiş. Babası onu da hemen evlendireceğine söz vermiş. Han en küçük oğluna yaşı küçük olsa

⁶Jesztırnak- tırnağı uzun cadı

da iki abisiyle beraber evlendireceğini söylemiş. Küçük oğlu da tüccarın kızıyla evlenmek istediğini söylemiş. Han üç oğluyla ayrı ayrı konuşarak üçünün de aynı kişiyle evlenmek istediklerini öğrenmiş ve ne yapacağına şaşırıp kalmış. Han üç oğlunu çağırıp her birine yüz tane yüklü deve ve yanlarına otuz tane yaver vereceğini söylemiş. Şehri gezerek tüccarlık yapmasını ve hangisi daha kaliteli daha pahalı nesneler getirirse onu tüccarın kızıyla evlendireceğine söz vermiş. Hanın üç oğlu üç yüz yüklü deveyi ve doksan yaveri alıp yola çıkmışlar. Lakin her biri kendi şansını sınamak için üçe ayrılarak üç farklı şehre gitmişler. Büyük oğlu tüccarlık yaparken bir adamın aynayı yüz yüklü deveye satacağını duymuş. Adamın yanına yaklaşıp o kadar pahalı aynanın ne özelliği olduğunu sormuş. Adam aynanın uzaklıkta bir aylık olup biteni görme özelliği olduğunu söyleyerek önüne koymuş. Hanın büyük oğlu uzaklarda kalan şehrini, anne babasını, tüccar Siyam'ın kızının güzelliğini ve iki ayrı şehirde olan iki kardeşini görmüş. Aynayı satın almış ve kardeşlerini alıp eve dönmek için onlara doğru yola koyulmuş. Ortanca kardeşi şehir dükkânlarını gezerken halı satan birine rastlamış. Halının özelliği olarak ona oturan kişiyi anında istediği yere götüreceğini öğrenmiş. Kardeşlerinin böyle bir şey bulamadığını düşünmüş ve tüccarın kızına kardeşlerinden önce ulaşmak için yüz yüklü devesine o halıyı satın almış. Halıyı aldıktan sonra yanına ağabeyi gelmiş ve ikisi küçük kardeşini aramaya gitmişler. Hanın en küçük oğlu şehirdeki bütün dükkânları gezmiş. Çeşitli kaliteli eşyaları görmüş ama hiç birini beğenmemiş. Bir an elma satan birini duymuş. Elmanın özelliği, ölen kişi üç gün geçmeden elmayı koklarsa dirilecektmiş. Ve elmanın fiyatı da yüz yüklü deveymiş. Ağabeylerinin bundan kaliteli nesne bulamadığını düşünerek o elmayı satın almış. Elmayı aldıktan sonra yanına iki ağabeyi gelmiş. Üçü birbirine satın aldıkları nesneleri överek kendi aralarında konuşmuşlar. Büyük ağabeyinin aldığı ayna ile kendi şehirlerini izlemişler. Tüccar Siyam'ın evine toplanan kişileri görmüşler. Meğer tüccarın kızı ölmüş ve herkes onu defnetmek için toplanmışlar. Üçü hemen halıya binip şehirlerine gelmiş. Bunlar geldiğinde kız mezara konulup üstü kapatılmak üzereymiş. Hemen yüzünü açarak ona elmayı koklatmışlar. Elmayı koklayan kız derin uyuduğunu söyleyerek uyanmış. Üç kardeş kızla evlenmek istemiş fakat hangisinin kızı alacağına karar verememişler. Çünkü kardeşlerden her biri kızın sağ salim kalmasına katkıda bulunmuş. Kardeşler arasında kıskançlık ortaya çıkmış. Hanın büyük oğlu satın aldığı ayna olmasaydı kızın öldüğünden haberleri olmayacağını söylemiş. Ortanca oğlu halı

olmasaydı geç geleceklerini söylemiş. En küçük oğlu ayna ve halının olmasına rağmen elma olmazsa kızın hayatta kalamayacağını söylemiş. Orada toplanan halk kızı kime vereceklerine şaşırılmışlar. O zaman han evlenme sırası ilk büyük oğlunda olduğunu ve kardeşleri ona öncelik göstermesi gerektiğini, onun aldığı ayna olmasaydı kızdan haberleri olmayacaklarını söylemiş. İki oğlunu sırası gelince evlendireceğini söylemiş. Halk bu kararın adaletli olduğuna, iki kardeş de öncelikle ağabeylerinin evlenmesi gerektiğine katılmışlar (BS. 74 c. 2011, ss.254-258).

2.4.2.12 Taş Olmuş Şehir (Tas Bolğan Shahar)

Çok eski zamanlarda bir şehirde dede ile nene yaşamış. Onların kanaatkâr bir oğulları varmış. Bir gün delikanlı seyahate çıkmaya karar alıp anne ve babasından izin istemiş. Anne babasından izni aldıktan sonra delikanlı yolda giderken bir şehre gelmiş. O taş olmuş bir şehirmiş. Şehirdeki bütün evler ve eşyalar taş olmuş. İnsanların bazıları da odun keser halde bazıları odun kaldırır halde bazıları ise sokakta yürürken taş olmuş. Bu şehrin tamamının neden taş olduğunu anlamaya çalışan delikanlı şehri dolaşmaya devam etmiş. Şehri dolaşırken han sarayına gelmiş. Han sarayına girdiğinde hiçbir canlı insan görmemiş. Sarayda biri çıkabilir diye iki üç saat beklemiş. O an han sarayına hanın kızı gelmiş. Kız delikanlıya selam vermiş ve buralara nasıl geldiğini ve nereye gideceğini sormuş. Delikanlı kıza her şeyi anlatmış. Kız bu şehirdeki insanların ve evlerin eski hale gelmesi için han sarayında üç gün dua edecek birisinin lazım olduğunu söylemiş. Eğer kabul edip şehirdeki her şey eski haline dönerse kız onunla evleneceğine söz vermiş. Delikanlı kıza yardım etmek için üç gün dua etmeyi kabul görmüş. İkisi anlaştıktan sonra kız delikanlıya üç tane lamba (eski zamandaki ışıklar) vermiş ve onu yalnız bırakıp gitmiş. Gece delikanlı ışıkları yakıp dua etmeye başlamış. Gece ortası delikanlı dua ederken yanına birçok cin toplanmış. Cinler gelip delikanlıya dua okumaya başlamışlar. Biri onu ateşle yandırmaya kalkmış, diğeri vurmaya, diğeri de onu korkunç şeylerle korkutmaya çalışmışlar. Fakat delikanlı hiç korkmamış. Gece bittiğinde bütün cinler yok olmuş. Sabah olduğunda delikanlı uyumuş. Bir müddet sonra han kızı gelip delikanlıya nasıl olduğunu sormuş. Delikanlı Allah sayesinde sağ salim olduğunu söylemiş. İkinci gece kız tekrar delikanlıyı baş başa bırakmış. Gece delikanlı tekrar ışıkları yakıp dua etmeye başlamış. Bu gece çünkü geceden daha da korkunç

olmuş fakat delikanlı hiç korkmadan sabaha kadar dua okumaya devam etmiş. Sabah yine uyumuş. Kız yine gelip delikanlının halini sormuş ve tekrar gitmiş. Üçüncü gece delikanlı tekrar ışıkları yakıp dua etmeye başlamış. Bu gece ise önceki iki geceden daha korkunç olmuş. Bu korkunçluğu dille söyleyip kâğıda yazıp anlatmak mümkün değilmiş. Gece yarısı geçtikten sonra cinler yine yok olmuşlar. Sabah olunca delikanlı yatıp uyumuş. Kız gelip delikanlıya üç gece zorluk çektiğini söylemiş ve taş olmuş bu şehrin insanları nasıl dirildiklerini anlaması için her şeyi duvara yazmasını istemiş. Yoksa hanın kızacağını söylemiş. Kızın söylediği gibi sabah olduğunda delikanlı her şeyi duvara yazarak anlatmış. Şehirdeki her şey eski haline gelmiş. İnsanlar dirilmiş ve eskisi gibi herkes kendi işlerine devam etmiş. Han dirildikten sonra kendi sarayına gelmiş ve bunu kimin yaptığını sormuş. O an kızı duvardaki yazıları okutup delikanlının üç gün dua okuması sayesinde her şey eski haline geldiğini söylemiş. Han, kızına delikanlının yardımı için ne vereceğini sormuş. Kızı, yardım ederse delikanlıyla evleneceğine söz verdiğini söylemiş. Delikanlının cesurluğuna ve bu yardımına sevinen han kızını delikanlıyla evlendirmiş. Aradan yıllar geçmiş ve han vefat etmiş. Delikanlı o şehirde han tahtına geçmiş ve eşiyle mutlu mesut yaşamışlar (BS. 74 c. 2011, ss.121-122).

2.4.2.13 Zayıt ve Kedi (Zayıt pen Mysyq)

Bir zamanlar fakir ihtiyar bir değirmenci varmış. Bu değirmencinin karısı yokmuş. Sadece üç tane hizmetçisi varmış. İhtiyar yaşlandığı için kendi hayatını yaşamak istemiş ve hizmetçilerine artık onları serbest bırakacağını söylemiş. Lakin ona iyi bit at getireni yanına alıp ömrü boyunca akraba olacağı teklifinde bulunmuş. İhtiyarın bu teklifinden sonra üç hizmetçisi iyi bir at aramaya çıkmışlar. Hizmetçilerinin birinin adı Zayıt, ikincisinin Rafik, üçüncüsünün ise Ğabbasmış. Zayıt, aptal bir deliymiş. Üçü yaşlı adamın evinden çıkıp köye yaklaştığında Zayıt'a aptal olduğu için o köyde kalmasını istemişler. Fakat onların peşini bırakmadan beraber gitmiş. Akşam olduğunda onlar bozkırda bir çukurun içine girip yatmışlar. Sabah iki arkadaşı Zayıt'ı uyandırmadan kaçıp gitmişler. Zayıt korkarak çukurdan çıkıp tek başına iyi atı nerden bulacağına şaşırıp kalmış. Ormanda tek başına giderken bir ela kediye rastlamış. Kedi onun nereye gittiğini sormuş. Zayıt kediden bir hayır gelmeyeceğini düşünerek onun sorusunu

önemsememiş. Fakat kedi onun iyi bir at aradığını bildiğini ve o atı bulmaya yardım edeceğini söylemiş. Eğer üç sene kediye hizmet ederse o atı bulacağını söylemiş. Zayıt kedinin bu teklifini kabul etmiş ve onun peşinden sihirli kediler ülkesine gitmiş. Saraya girdiğinde onu bütün kediler sıcak karşılamış. Akşam Zayıt'ın yanına iki kedi gelip oynamak istemiş ama Zayıt kediler gibi koşamadığını söylemiş. Bir kedi onu odasına götürmüş. Zayıt ışıkları kapatıp uyumuş. Ertesi sabah iki kedi gelip onun elini yüzünü yıkayıp kuyruklarıyla silmiş. Zayıt onların havlularının ne kadar yumuşak olduğunu söylemiş. Kediler Zayıt'ı doyurmuşlar. Yemekten sonra ela kedi onun eline bir gümüş balta ve gümüş bıçak vererek onlara zarar vermeden çayırdan gidip ot getirmesini istemiş. Zayıt kedinin söylediği gibi verdiği gümüş balta ve gümüş bıçağa zarar vermeden otu getirmiş ve anlaştıkları gibi atı istemiş. Ela kedi bu hizmetinin az olduğu için yine gümüş balta ile gümüş bıçağı verip saray yapmasını istemiş. Zayıt bu şartı da yerine getirmiş. Ela kedi onu atlara götürmüş. Zayıt sarayın ahırında olan bir birinden güzel olan on iki atı görmüş. Ancak kedi onun istediği atı üç gün sonra vereceğini söylemiş ve onu değirmencinin yanına göndermiş. Zayıt değirmenci ihtiyarın yanına geldiğinde onun yanında iki arkadaşı varmış. Onların getirdiği atın biri topal biri de körmüş. Onların Zayıt'ın hangi atı getirdiğini merak etmişler. Zayıt atın üç gün sonra geleceğini söylediğinde arkadaşları onu alay etmişler. Zayıt'ın üstü başı kötü ve yanında getirdiği atı olmadığı için ihtiyar değirmenci onu sofraya oturup yemek yemeye çağırmamış. Gece olduğunda onun arkadaşlarının yanına yatmasına izin vermemiş gidip kazların yanına ahıra göndermiş. Üç gün sonra altı atlı altın araba arkasına bir atı bağlayıp değirmenciye bir güzel kız gelip Zayıt'ı sormuş. Değirmenci Zayıt'ın üstü başı çok kötü olduğu için eve almadığını ve kazların yanına yatırdığını söylemiş. Kız Zayıt'ı çağırıp üstü başını yıkayıp temiz giysiler giydirmiş. Zayıt anında yakışıklı biri olduğu için arkadaşları onu kıskanmışlar. Kız Zayıt'ın arkadaşlarının getirdiği ata bakmış biri topal biri kör olduğunu görmüş. Değirmenciye bakıp Zayıt'a at getirmesini söylemiş. Ayrıca değirmenini de kendine bırakmış ve Zayıt'ın elinden tutup altı atlı altın arabaya binip gitmişler. Zayıt kendi elleriyle yaptığı gümüş sarayı görmüş ve kız ile o sarayda mutlu yaşamışlar (BS. 74 c. 2011, ss.118-120).

2.4.2.14 Jağanşa (Jaqansha)

Bir varmış bir yokmuş, bir açmış bir tokmuş. Masalı masalmış keçileri şişmanmış, sülünleri kırmızıymış, kuyruk yünü uzunmuş. Buza binmiş budu donmuş. Eski zamanda bir han varmış. Onun evladı olmamış. Günlerden birinde han vezirine evladı olmadığı için çok üzgün olduğunu ve yarın ölürse mirasına sahip çıkacağı kimsenin olmayacağını söylemiş. O an veziri bir kitaba bakarak eşinin hamile olduğunu ve dokuz ay dokuz gün sonra hanın bir oğlu olacağını söylemiş. Oğlunun ismini de Jağanşa koyacağını söylemiş. Vezirin dediği gibi hanın eşi dokuz ay dokuz gün sonra oğlunu doğurmuş ve ismini Jağanşa koymuşlar. Jağanşa bir günde bir yaşına iki günde iki yaşına üç günde üç yaşına sekiz günde sekiz yaşına gelmiş. Jağanşa'yı hocaya göndermişler. Hocadan bir ayda temel bilgileri öğrenmiş. On dört yaşında Kuran'ı ezberlemiş. Ondan sonra ona avcılığı öğretmişler. Han oğlu on dokuz yaşına geldiğinde halkı toplayıp şölen yapıp oğluna kendi tahtını verip padişah yapmış. Günlerden birinde Jağanşa kırk veziriyle ava çıkmış. Hiçbir hayvanı tutamadan avdan dönerken üzerinde ziller çalan altın bir geyik görmüşler. Jağanşa altın geyiğin etrafını kırk veziriyle kapatarak kimin üstünden atlarsa bir zat o kişinin gidip yakalaması gerektiğini söylemiş. Geyik Jağanşa'nın söylediğini anlayıp Jağanşa'nın üzerinden atlayıp kaçmış. Jağanşa verdiği sözü tutmak için geyiği yakalamaya peşinden koşmuş. Geyik bir derya kıyısına gelip oradan yüzerek geçmiş. Jağanşa ne yapacağını bilemeyip orada dolanırken bir balıkçının vapurunu görmüş. Vapuru alıp binmek üzereyken arkasından altı veziri gelmiş. Jağanşa vapura bindiğinde altı veziri de onunla birlikte binmişler. Deryanın öbür tarafına geldiğinde yorgunluktan dili dışarıda kalan geyiği görünce Jağanşa kılıcıyla onu ikiye bölüp öldürmüş. Ondan sonra onu vapura getirmişler. Deryanın tam ortasına geldiğinde sert yağmur başlayıp derya taşmış ve onların vapurunu su götürmüş. Uzakta bir büyük taş görmüşler. Yanına yaklaştığında iki vezirini taşla gidip bakmaları için göndermiş. Vezirler gidip baktığında orada bol bol meyvenin olduğunu görmüşler. Meyvelerden birini koparıırken yarım başlı bir adamla karşılaşmışlar. O adam kendi dilinde bir şey söyleyip bağırarak. Daha sonra yarım başlı adamlar çoğalarak onlara taş atmaya başlamışlar. Onlar vapurlarına binip kaçmışlar. Kaçıp giderken önünde bir dağ görmüşler. O dağın tepesinde altın bir kale varmış. Oraya gidip kalenin içine girmişler. Kalenin içinde bir han tahtı varmış. Yoruldukları için o kale içinde uyuyakalmışlar. Uyandıklarında her tarafın tavşanlarla

dolu olduğunu görüp çok şaşırmışlar. Bir tavşan gelip onların padişahı olmadığını ve onlara padişah olma teklifinde bulunmuş. Onlar da bu teklifi kabul etmiş ve tavşanlara padişah olmuşlar. Bir gün ava çıkmaya karar vermiş ve bir ormana gitmişler. Ormandaki iri hayvanlar onlara zarar vermeye başlarken tüfekle ateş etmişler. Hayvanların bazıları ölmüş, bazıları ise kaçmışlar. Ormanda giderken üstünde yazı olan bir taş görmüşler. Taşta: “Doğuya gidersen çok iri hayvanlar çok, kuzeye gidersen devler çok, batıya gidersen tavşan kadar büyük karıncalar çok, güneye gidersen jezıtnak (cadı) çok” diye yazılmış. Onlar bu yazıyı okuduktan sonra ne yapacaklarına şaşırıp kalmışlar. Vezirleri dört tarafının dördü de tehlikeli olduğunu ve kaçması gerektiğini söylemiş. O zaman Jağanşa batıya doğru kaçarsa kurtulacaklarını söylemiş. O gün Jağanşa ve vezirleri tavşanlara alkol verip sarhoş ederek yedisi yedi iyi ata binip kaçmışlar. Bir gün geçtikten sonra tavşanlar onların kaçtığını anlayıp peşlerinden kovalamaya başlamışlar. Jağanşa ve vezirleri bir tepeye çıkıp baktıklarında tavşanlar ile karıncaların kavga ettiklerini görmüşler ve beladan kurtularak yola devam etmişler. Yolda giderken altı vezirin atı yorgunluktan haram ölmüşler, kendileri de açlıktan ölmüşler. Jağanşa tek başına kalmış. Aradan zaman geçince Jağanşa’nın da atı ölüp yaya kalmış. Aradan günler geçer yaya bir deryaya gelmiş. O deryanın öbür tarafında bir şehir görmüş. Jağanşa yüzerek geçmek için soyunduğu sırada öbür taraftan bir adam ona bu deryayı yüzerek geçmenin mümkün olmadığını, yarın o deryanın kuruyacağını söylemiş. Adamın söylediğini dinleyip Jağanşa orada kalmış. Ertesi sabah uyandığında gerçekten derya suyunun kurduğunu görmüş. Deryayı geçip şehre gitmiş. Karşı taraftaki şehre geçtiğinde bazı inşaların taş olup kıpırdayamadığını görmüş. Oradan geçen bir adama neden bazı insanların taş olduklarını ve deryanın suyu bir gün var olup ertesi gün neden kurduğunun sebebini sormuş. Adam, o şehirdeki kâfirlerin cuma günleri balık avlama yasaklığına rağmen her gün balık tuttuklarını söylemiş. Onlara yapılan bütün uyarılara hiç kulak asmayıp devam ettikleri için su bir gün kuruyup bir gün olmaya, insanların bir gün ölüp, bir sonraki gün dirilmeye başladığını anlatmış. Jağanşa o şehirde yaşamının mümkün olup olmadığını ve pazarın ne zaman açılacağını sormuş. Adam orda yaşayabileceğini ve pazarın yarın açılacağını söylemiş. Ertesi gün Jağanşa pazara gidip oturduğunda bir adamın bir saatlik işi olduğunu ve ona yardım edene kırk gün bakacağını, kırk gün altın vereceğini duymuş. Halk inanmamış, inansa bile gitmemiş. O an Jağanşa gitmeye karar almış. Duyuru yapan adam Jağanşa’yı han

sarayına götürmüş. İçeri girdiğinde hanın bir yanında kızını, diğer yanında karısının oturduğunu görmüş. Jağanşa'yı yanlarına alıp onun fakir olduğunu bildiği için ona yemek verip, yeni giysiler verip kırk gün bakmışlar. Kırk gün sonra bir saatlik işi yapma zamanı geldiğini söylemiş. Jağanşa hazır olduğunu söylemiş. Jağanşa'ya bir at verip hanın kendisi de bir ata binmiş. Veziri de başka bir ata binip bir atı kesip yanlarına alıp bir dağ yanına gelmişler. Kestiği atın derisini alıp Jağanşa'ya için yatmasını söylemiş. Hangi rüya görürse ve öğrendiği ne varsa her şeyi anlatmasını istemiş. Jağanşa kabul ederek derinin içine girip yatmış. Bir an onu bir şey kaldırmış gibi hissetmiş ve deriden başını çıkarıp baktığında onu kuşların dağ tepesine götürdüğünü görmüş. Jağanşa hana nasıl aşağı inebileceğini sormuş. Han dağ tepesindeki bütün taşları aşağı atmasını istemiş. Jağanşa oradaki bütün taşları aşağı attıktan sonra han bütün taşları devlere yükleyip onu aşağı indirmeyeceğini ve orda kalması gerektiğini söylemiş. Han her sene böylece dağ tepesindeki bakırları götürüyormuş. Jağanşa ağlayıp dağ tepesinde dolaşırken cesetlerden başka hiçbir şey görememiş. Jağanşa ağlayıp uyuyakaldığında rüyasında birinin sağ tarafa doğru yuvarlanırsa kurtulacağını söylediğini görmüş. Jağanşa uyanır uyanmaz sağ tarafa doğru yuvarlanmış. Yuvarlanıp yere düştüğü zaman eli ayağı kırılmış. Jağanşa ağlayarak bir kuyunun yanına gelmiş. O kuyuda yıkandığında kırılan eli ayağı ve yaraları iyileşip eski haline gelmiş. Yoluna devam ederken uzaklarda bir altın kaleyi görmüş. Jağanşa altın kaleye girdiğinde bir kuş padişahının oturduğunu görmüş. Baş tarafı insana alt tarafı kuşa benziyormuş. Kuş padişahı Jağanşa'ya: "Evladım, seni rüzgâr mı su mu getirdi?" diye sormuş. Jağanşa yaşadığı bütün olayları anlatmış. O an kuş padişahı yarın onu bir kuş ile evine göndereceğine söz vermiş. O sırada bir kuş gelip padişahlara bir kâğıt vermiş ve padişah kardeşinin düğünü olacağını ve o düğüne gitmesi gerektiğini söylemiş. Fakat padişah gitmeden önce Jağanşa'ya kırk sarayın anahtarını vereceğini ve üç gün sonra döneceğini söylemiş. Verdiği kırk sarayın otuz dokuzunun hangisini isterse açıp eğelenebileceğini lakin kırkıncı sarayı açarsa başına bela geleceğini uyarılmış. Jağanşa kırkıncı sarayda ne olduğunu ve neden açmaması gerektiğini çok merak etmiş. Kırkıncı sarayı çok merak eden Jağanşa gidip kapıyı açtığında saray içinde büyük bir su birikintisinin, bir tarafında sandalyenin, diğer tarafında altın leğen ve altın kepçenin olduğunu görmüş. Jağanşa orada saklanıp yatmış. Bir zamanlar sonra üç kuşun uçup geldiğini görmüş. Kuşların büyüğü insan kokusunun olduğunu söylemiş. Ortancası da insan kokusunu aldığını

söylemiş. Küçüğü, gelirse de hiçbir şey olmayacağını söylemiş. Üçü üç defa silkinip üç kıza dönüşmüşler. Üçü de suya dalmış. Jağanşa, kızları görünce orada bayılmış. Üç gün geçtikten sonra kuşların padişahı dönmüş. Gelip bütün odaları dolaşmış lakin Jağanşa'yı bulamamış. Kırkıncı odada olabileceğini tahmin eden kuşlar padişahı orayı açtığında Jağanşa'nın ağzından köpük akıp ölmek üzere olduğunu görmüş. Padişah hemen onun ağzına su vererek onu ayıltmış. Jağanşa o kızların küçüğüne evlenmek istediğini söylemiş. Padişah o kızların yılda bir defa gelip yıkandığını ve o kızların peri olduklarını söylemiş. Eğer o kıza evlenmek isterse seneye geldiğinde küçüğünün giysilerini alıp ne kadar yalvarsa da elbiseleri vermemesi gerektiğini söylemiş. Seneye üç peri kızı tekrar gelmiş. Büyüğü insan kokusunun olduğunu söylemiş. Ortancası da insan kokusunu aldığını söylemiş. Küçüğü, gelirse de hiçbir şey olmayacağını söylemiş ve üçü de silkinip suya girmişler. O sırada Jağanşa küçüğünün giysilerini alıp giyinmiş ve kızın yalvarışlarına rağmen vermemiş. İkisi tartışırken peri kızın iki ablası uçup gitmişler. Padişah ta gelmiş. Kız padişaha yalvarmış. O an padişah ancak beraber olurlarsa vereceğini söylemiş. Kız kabul etmiş. Padişah Jağanşa'yı çağırıp kızın elbisesini çocuk doğuruncaya kadar ona vermemesini söylemiş ve bir kuşu çağırıp onları memleketine götürmesini emretmiş. Kuş Jağanşa ve peri kızı üzerine bindirip memleketine götürüp geri uçup gitmiş. İkisi babasının tahtına gitmiş. Babası evladının döndüğüne sevinerek halkı toplayıp şölen yapmış. Bir gün Jağanşa kendi giysilerini giyip peri kızın giysilerini demir bir sandığa koyup kapatmış. Bir gün kız evi süpürürken sandıkta olan giysilerinin kokusunu almış. Sandığı ayağıyla devirip kilidini kırmış. Kendi giysilerini giyip silkindiğinde kuş olmuş ve evin tepesine çıkıp Jağanşa'yı beklemiş. Jağanşa eve geldiğinde ben gidiyorum diyerek uçup gitmiş. Jağanşa orada bayılmış. Babası halkı toplayıp oğlunu iyileştirene baştan aşağı altın vereceğini söylemiş. Halkın arasından biri kırk padişahın kırk kızı gelip şarkı söylerse iyileşeceğini söylemiş. Kırk padişahın kırk kızlarının gelip şarkı söylemesine rağmen Jağanşa yine iyileşmemiş. Bu arada ülkeye düşman askerleri gelmiş. Padişah iki bin askeriyle savaşa gitmiş. Aradan zaman geçmiş Jağanşa kendine gelmiş. Kalkıp bir vezirini yanına alarak savaşa gitmiş. Yolda bir yere gelip ikisi uyuyakalmış. Jağanşa uyandığında savaşta ondan hayır olmayacağını ve peri kızın peşinden gitmesi gerektiğini düşünmüş. Jağanşa yine kuşlar padişahının sarayına gelmiş. Padişaha bütün olayları anlatmış. Kuşlar padişahı ona ancak ağabeyinin yardım edebileceğini söyleyerek bir mektup yazıp bir

kuşa bindirip Jağanşa'yı ağabeyine göndermiş. Jağanşa birkaç gün sonra padişahın ağabeyine gelmiş. Padişahın ağabeyi mektubu okuduktan sonra kendisi bilemediği için kuşlarına sormuş. Kuşların içinde bir ihtiyar kuş küçükken onun babasını perilerin yakaladığını söylemiş. Padişahın ağabeyi onun babasının yakalandığı yere Jağanşa'yı götürmesini emretti. İhtiyar kuş hemen Jağanşa'yı üzerine bindirip oraya götürmüştü. Jağanşa ıssız bir yerde tek başına kalmış. O sırada kaçıp giden peri kızı evine gelmiş. Han oğlunu bırakıp giden peri kızına anne babası çok kızmış ve iki yüz periyi Jağanşa'yı getirmesi için göndermiş. İssız bir yerde tek başına dolaşan Jağanşa'nın olduğunu öğrenen bir peri onu periler sarayına getirmiş. Peri kızın anne ve babası onlara düğün yapmışlar. Düğünden sonra kız ile Jağanşa'yı ve iki yüz periyi alıp Jağanşa'nın ülkesine gelmişler. Babası hala düşmanla savaşıyormuş. Jağanşa iki yüz periye babasının askerini ve düşmanlar askerini göstererek perileri düşmanlarına karşı savaşmaya göndermiş. İki yüz peri askeri savaşmaya gidip düşman askerlerini yıkmışlar. Böylece Jağanşa babası ve peri kızı ile muradına ermiş mutlu yaşamışlar (BS. 74 c. 2011, ss.346-352).

2.4.2.15 Altın Kuş (Altyn Qus)

Eski zamanda iki erkek kardeş yaşıyormuş. Kardeşlerin büyüğü altın madencisiymiş. O yüzden de çok zenginmiş. Küçük kardeş fakirmiş. Küçüğünün birbiriyle akran iki oğlu varmış. Büyük zengin olanın evladı yokmuş. Fakirin çocukları küçük oldukları için parayla iş yapmayı beceremezlermiş lakin büyük evlerin tezeklerini toplamaya, kışın odun için ağaçları toplamaya yardım ederek günlük hayatlarını sürdürmüşler. Günlerin birinde ormanda odun toplarken tüyleri güzel, ela gök, kanatlarının ve kuyruğunun ucunda ela renginde olan, görünce hayran kalacak derecede güzel bir kuş görmüşler. Bu kuşun güzelliğine hayran kalan iki çocuk kuşu yakalamak için peşinden koşmaya başlamış. Kuş da onlardan uzaklaşmadan uçup-iniyormuş. Bir an çocuğun biri kuşun kuyruğundan tuttuğunda kuş uçup gitmiş ve kuyruğunun bir tüyü çocuğun elinde kalmış. Odunu alıp çocuklar eve geldiğinde herkese güzel bir kuşu gördüğünü ve kuyruğunun bir tane tüyü elinde kaldığını fakat yakalayamadıklarını anlatmışlar. Kuşun kuyruğunu gördüğünde herkes onun sıradan bir basit kuşun olmadığını söylemişler. Ortamın içinde yaşlı bir ihtiyar o kuşun altın kuş olduğunu ve o kuşun etini yiyen kimseye her gün

sabah yastığı altında bir avuç altın fayda olacağını söylemiş. Bunu duyan baybişe⁷ iki çocuğa tere yağ ve kaymak vererek onların gönlünü alıp o kuşu yakalamasını istemiş. Ertesi gün iki çocuk sevinerek odun toplamaya ve o kuşu yakalamaya ormana gitmiş. Her gün odun topladıkları yere geldiklerinde dün gördüğü altın kuşun yine orada olduğunu görmüşler. Çocuklar sabahtan akşama kadar kuşu kovalamış ve sonunda kuşu yakalamışlar. Çocuklar çok sevinip yengelerine kuşu getirmişler. Yengeleri onlara birer kâse yoğurt ve birer avuç kurut⁸ vermiş. Çocuklar buna çok sevinip çıkıp gitmişler. Baybişe kuşu kesip tüylerini kopardıktan sonra etini tencerede kızartmış. O sırada çocuklar odunu toplayıp eve getirdiğinde mutfakta tencerede kavrulan kuşun etini görmüşler. Kuşun etini yemek isteyen iki çocuk kimsenin olmamasından faydalanarak büyüğü küçüğüne kapıyı gözetlettirip kuş etinden bir parça alarak gizlice dışarıya götürmüş. Çocuklar heyecanla dışarı çıkıp çaldıkları ete bakınca etin kuşun kalbi olduğunu görmüşler. İki kardeş onu ikiye bölüp yedikten sonra ağızlarını silip zengin amcalarının evine girdiklerinde amcası ve yengesi kuşun etini yiyorlarmış fakat etten çocuklara vermemişler. Akşam iki kardeş evlerine dönüp uyumuşlar. Sabah ikisi kalkıp zengin amcasının buzağı ve kuzularına bakmaya gitmişler. Anneleri evi temizlerken iki çocuğun yastıklarının altından beş çeyrekten on çeyrek altın bulmuş. Kimseye bir şey söylemeden kocası ikisi sevinçten altınları saklamışlar. Uyanır uyanmaz yastıklarının altından altınları arayan zengin amcası ile karısı hiçbir şey bulamamışlar. Ve bu kuşun altın vereceği hikâyesinin yalan olduğunu düşünüp unutmuşlar. Aradan aylar, yıllar geçmiş. İki çocuğun yastıklarının altından her gün beş çeyrekten on çeyrek altın çıkıyormuş. Bir gün çocukların babası altını çıkarıp satmaya başlamış. Az zaman içinde fakir aile zengin olmuş. Fakir kardeşinin zengin olmasını ağabeyi çok kıskanmış. Bir gün o kardeşini çağırıp iki çocuğunu evinden uzak tutmasını, uzaklara göndermesi gerektiğini söylemiş. Yoksa köy muhtarı o altınları öğrenirse ya onu ya da çocuklarını öldüreceğini söylemiş. Zengin kardeşinin söylediklerinden sonra kardeşi ne yapacağına şaşırıp heyecanlanmaya başlamış. İki çocuğu babasının endişelenmemesi gerektiğini ve onlar kendileri uzaklara gideceğini söylemiş. Yıllardır topladığı altınların anne babasına hayatı boyunca yeteceğini ve onlar artık kendi başlarının çaresine bakacaklarını söylemişler. Babaları bu teklifi kabul edip çocuklarına yemek hazırlayıp onları yolcu etmiş. İki kardeş aylardır yolda yürüdükten sonra bir gün ormana gelmişler. Ormanda

⁷ Baybişe - çok eşi olan erkeğin ilk hanımı

⁸ Kurut- kurutulmuş peynir

gezerken ağaçların arasından on tane tazi çıkıp onları ısirmaya çalışmış. Çok korkan çocukların çığlığına tazıların sahibi bir avcı gelmiş. Avcı çocukları tazılardan ayırıp almış ve onların kim olduğunu, nereye gittiklerini sormuş. Çocuklar kimsesiz olduğunu ve evladı olmayana evlat olmak istediklerini söylemiş. Avcı onları kendi çocuğu etme teklifinde bulunmuş ve iki kardeşte bunu kabul etmiş. Avcı çocukları evine götürmüş ve onları beslemiş. Onları kendi çocukları gibi büyütmüş. İki kardeşe silah kullanmayı ve ava çıkmayı da öğretmiş. Her gün sabah çocukların yastıklarının altında altınlar buluyormuş. Önceleri altınları bulduğunda karısı ikisi bunun mucize olduğuna şaşıyorlarmış sonraları ona da alışmışlar. Böylece avcının evi altınla dolmaya başlamış. Bu altınların onlara hayır getiremeyeceğinden korktukları için çocukları evlerinden uzaklara göndermeye karar vermişler. Bir gün iki kardeşin eline silah, yay ve beyaz elmaslı hançer verip onları yolcu etmişler. Beyaz elmaslı hançerin özelliği iki kardeşin birisi ölürse hançer paslanırmış. Böylece iki kardeş birbirinden uzaklarda olsa bile durumlarından haber alabilirmiş. İki kardeş avcının verdikleri alıp yola çıkmışlar. Aradan aylar geçmiş. Yolda giderken bir tavşana rastlamışlar. Yaylarını ellerine alıp onu vurmaya çalışırken tavşan onlara yaklaşıp eğer öldürmezse onlara iki tavşan getireceğine söz vermiş. İki kardeş tavşanı vurmamış ve tavşan onlara iki tavşan getirmiş. İki tavşanı yanlarına alıp yolda giderken bir tilkiye rastlamışlar. Tilkiyi de vurmaya çalışırken o tilki de öldürmezse onlara iki tilki getireceğini söylemiş. Tilkiyi de vurmamış ve tilki onlara iki tilki getirip gitmiş. Onları alıp ikisi yola devam etmişler. Birazdan karşılarında kurt çıkmış. Kurt da öldürmediği için onlara iki kurt daha getirmiş. Ondan sonra kardeşler kaplanı görmüşler. Kaplan da diğer hayvanlar gibi iki kaplan getirmiş. Hayvanlarıyla yolda gelirken iki kardeş iki yol ayırımına gelmişler ve orada ikiye ayrılma zamanı geldiğini anlamışlar. Hayvanları kendi aralarında bölüşerek yolun ortasındaki büyük bayterek ağacına hançeri saplayarak iki ayrı yola koyulmuşlar. Kardeşlerin büyüğü bir şehre gelmiş. Şehir dışındaki bir eve girip hayvanlarıyla beraber yemek yemişler. Şehir sokaklarına çıktığında ortalıkta dolaşan bütün insanların sadece simsiyah giyinmiş üzgün ve kaygılı olduklarını görmüş. Ne olduğunu öğrenmek için orada yürüyen bir adama sormuş. Meğer o şehirde yedi başlı ejderha varmış. Her ay ona bir sürü kısrak ve kız veriyorlarmış ve o gün sıra han kızına gelmiş. O yüzden herkes ona çok üzülmüş. Bunları öğrendikten sonra delikanlı onları yedi başlı yilandan kurtarmak istemiş. Ejderhanın nerede olduğunu ve nasıl ulaşabileceğini sormuş.

Hayvanlarını alıp o tarafa doğru gitmiş. Şehirden beş altı kilometre uzaklıkta olan beyaz bir çadıra girdiğinde içinde ay gibi ağzı olan gözleri güneş gibi parlayan han kızını görmüş. Kız delikanlıyı görünce ağlamaya başlamış. Ejderha gelirse ikisini yiyeceğinden çok korkmuş. Delikanlı ejderhanın gelme saatini beklemiş. Sonunda beklediği yedi başlı ejderha da gelmiş. Delikanlı ejderhayla yedi gün, yedi gece dövüşmüşler. Delikanlı çok yorulduğunda ona yardıma kaplan gelmiş ve ejderhayı öldürmüş. Delikanlı ejderhanın yedi tane başını ve yedi dilinin uçlarını kesip bir beze sarmış. Ejderhadan kurtulduktan sonra hayvanlarını alıp bir yere dinlenmeye gitmiş. Delikanlı kaplana uyumamasını ve girişi korumasını söylemiş. Kaplan kurda, kurt tilkiye, tilki tavşana bu işi emanet etmiş. Delikanlı uyumuş, hayvanların hepsi de uyuyakalmış. Bunlar uyuduğu zaman kızı ve kısırakları ejderhaya getiren bekçi içeri girip delikanlının başını kesip kızı alıp şehre dönmüş. Kızı onunla evlenmezse öldürmekle tehdit etmiş ve kızın yemini olarak bir avuç kumu kıza zorlayarak yutturmuş. Han sarayına gidip ejderhayı kendisi öldürüp kızı kurtarmış gibi yalan haber vererek han kızına şölen yapıp evlenmiş. Delikanlının hayvanları uyandığında delikanlının başının bir tarafta vücudunun diğer tarafta bulunduğunu görmüşler. Kaplan kurda, kurt tilkiye, tilki tavşana saldırmış. Tavşan onlardan çok korktuğu ve kendisi hatalı olduğu için oradan buraya koşturup durmuş. Bir yerden yapraklar getirip delikanlının başı ve vücudunun birleştiği yere yaprakları sürdüğünde, delikanlı çok derin bir uykuya daldığının söyleyerek uyanmış. Delikanlı hayvanlarını alıp daha önce gittiği şehir dışındaki eve gidip hayvanlarıyla beraber beslenmiş. Daha sonra insanların toplandığı yere gelmiş. Delikanlı geldiği zaman kızın üzgün olduğunu, yanında da bir adamın oturduğunu görmüş. Kız delikanlıyı gördüğünde gelip ona sarılmış. Han delikanlıdan ejderhayı kimin öldürdüğünü sormuş. O an delikanlı beze sardığı ejderhanın yedi tane dil uçlarını göstermiş. Bunu gören han delikanlıyı yanına alıp, kızının yanındaki adamın ise deryaya atılmasını emretmiş. Han tekrar şölen düzenleyip kızını delikanlıya evlendirmiş. Delikanlı her gün hayvanlarını alıp ava çıkıyormuş. Yanındaki bütün hayvanlarının boyunlarına altın tasma, tavşanın boynuna ise altın saat takmış. Bir gün ormana ava çıktığında aniden hava kararıp fırtına başlamış. Hayvanlarını toplarken büyük bir bayterek ağacını görmüş. Hayvanlarını alıp ağaca yaklaştığında ağacın dibinde hayvan ve insan şeklinde olan kara taşları görmüş. Delikanlı bu taşların ne olduğunu anlamaya çalışıp ağaca yaklaştığında bayterek

ağacının en tepesinde oturan bir yaşlı kadın delikanlıya o ağacı sallamasını rica etmiş. Delikanlı neneye yardım etmek amacıyla ağacı salladığında kendisi de hayvanları da kara taş kesilmişler. Karısı ve halkı arkasından ağıt yakmışlar. Küçük kardeşi bir yere gidip geri dönmüş. Ağabeyiyle ayrıldığı yere gelip ağaca sapladığı elmas hançere baktığında onun paslandığını görmüş ve ağabeyine bir şey oldu diye çok korkarak onun gittiği yola koyulmuş. Günlerin birinde ağabeyinin daha önce yemek yediği şehir dışındaki yemekhaneye gelip hayvanlarıyla yemek yerken oradaki insanlar onun eşiyle arasındaki durumu sormuşlar. Delikanlı onların sorduklarından hiç haberi olmadığı için şaşırıp kalmış. Delikanlı yemekten sonra hayvanlarını alıp şehir merkezine doğru giderken hanın bekçisi gelip o günden beri onu bulamadığı ve bugüne kadar nerede olduğunu sormuş. Onu han sarayına götürdüğünde kız sevinçten delikanlıya sarılmış. Delikanlı hiçbir şey anlayamamış. Akşam kız eskisi gibi yatağını hazırlamış ama delikanlı yatağa bakıp durmuş. Sabah delikanlı her şeyi çözmek için ve ağabeyini bulmak için hayvanlarını alıp ava çıkmış. Ağabeyinin gittiği ormana da ulaşmış. Orman içi çok sakinmiş. Hayvanların sesi bile çıkmıyormuş. Bir an “Evladım, buraya gelir misin?” diye bir kadının seslendiğini duymuş. Etrafına bakınmaya başladığında ucu gökle birleşen ağacın ucunda bir ihtiyar kadının oturduğunu görmüş. Ağaca yaklaştığında dibinde insan ve hayvan şeklindeki kara taşların olduğunu görmüş. Biraz dikkatli baktığında atlı adamların da bulunduğunu görmüş. O adamın arkasında kaplanın, kurdun, tilkinin ve tavşanın olduğunu fark edip burada bir sihrin olduğunu düşünmüş ve yaşlı kadına sormuş. Kadın yere inemediğini, oturursa kalkamadığını kalkarsa oturamadığını söyleyerek eğer ağacı sallarsa yere inip durumu anlatacağını söylemiş. Delikanlı eline yayını alıp öldüreceğini söylemiş. Ağaç tepesindeki yaşlı kadın korkudan ağacın bir dalını kırıp taş olan delikanlıyı ve onun hayvanlarını eski hallerine getirip onların ayağına kapılmış. Delikanlı kadını öldürüp arkasına baktığında ağabeyinin hayvanlarıyla beraber eski hallerine geldiğini görmüş. İki kardeş birbirine sarılıp birbirine olan biten her şeyi anlatmışlar. Ağabeyi kardeşinin eşiyle ihanet ettiğine çok kızmış ve kardeşini orada hançeriyle ikiye bölüp öldürmüştü. Fakat yolda giderken yaptıklarına çok pişman olup kardeşine geri dönüp onu yapraklarla tekrar diriltmiş. İki kardeş hayvanlarıyla beraber han sarayına gelmişler. Kız kocasını ayıramamış. Çünkü giyimleri, bindiği atları, birbirine o kadar benziyorlarmış ki sadece tavşanın taktığı altın saatten tanımış kocasını. Hanın, kızından başka evladı yokmuş. O yüzden tahtını

damadına vermiş. Han tahtına geçen delikanlının kardeşi artık dönmek için birkaç gün bir kaç gün hazırlanıp, yemeğini alıp yola koyulmuş. Aradan aylar geçmiş. Bir gün delikanlı bir şehre gelmiş. Şehrin dışında oturan bir yaşlı kadının evine gelmiş. Atını bağlayıp eve girdiğinde evin içinde bir kadının ağladığını görmüş. Delikanlı kadına neden ağladığını sormuş. Meğer o şehirde bir han varmış. Hanın bir tek kızı varmış. Kız gündüzleri sağ salim lakin geceleri onu gökten inen bir albastı alıp götürüyormuş. Bu sebeple şehirdeki her delikanlı her gün kıza bekçilik yapıyormuş. Lakin bekçilik yapan delikanlıları cin çarpıyormuş ve han onu öldürüyormuş. Dün o kadının oğlunun nöbetinde yine onu cin çarptığı için han onun oğlunu öldürmüştü. Delikanlı kadına onun evladı olacağını söylemiş. Ertesi gün yaşlı kadına hanın sarayını sorup o tarafa gitmiş. Ak boz bir evde ay ve güneş gibi güzel bir kız oturuyormuş. Kızla sohbet ederken gece olduğunu fark etmemiş. Kız gülmüş. Delikanlı niye güldüğünü sormuş. Kız insan çocuğunun cine tabi olacağına ve bugün onu da çarpacağına güldüğünü söylemiş. Delikanlı bunun neden böyle olduğunu sormuş. Kız bu gece yine bir perinin geleceğini söylerken eve nöbet tutmaya bir delikanlı gelmiş. Nöbete gelen delikanlı onun gitmesini istemiş fakat delikanlı bu gece onun bekçilik yapacağını söylemiş. Kız onun gitmeyeceğini anlayıp bekçiliğe gelen çocuğu geri göndermiş. Çocuk seve seve evine geri dönmüş. Gece herkesin uyduğu zaman birden kızın çığlığını duymuş. Delikanlı çığlıktan uyandığında tüylü bir perinin kızın dizini emdiğini görmüş. Sonra peri dua okumaya başladığında delikanlı perinin sağ elinden tutmuş. İkisi dövüşmeye başlamış ve delikanlı periyi öldürüp onun sağ kolunu kesip cebine koymuş ve evden hızlı bir şekilde kaçarken kız onun eteğinden tutmuş fakat o eteğini kesip kaçmış. Ertesi sabah kıza gece bekçilik yapmaya için gelen delikanlı eve girdiğinde bir ölünün olduğunu ve kızın sağ salim olduğunu görmüş. Delikanlı hemen hana müjdeli haberi vermek için saraya doğru koşmuş. Hana periyi öldürdüğünü ve kızını kurtardığını söyleyerek yalan haberi vermiş. Fakat han ona inanmamış. Han herkesi toplayıp periyi öldürüp sağ kolunu kesen ve eteği kesilen delikanlıya kızını ve tahtını vereceğini ilan etmiş. Herkes yalandan gücü ettiği birinin kolunu kesip kendi eteğini kesip hana gitmişler fakat han hiç birine inanmamış. Han yaşlı kadının evinde kalan misafiri çağırtmış. Delikanlı hanla bir işi olmadığına şaşırıp hana gitmiş. Kız delikanlıyı görünce onu periden kurtaran onun olduğunu söyleyerek ona sarılmış. Han periyi öldürdüğü hakkında delikanlıdan bir kanıt istemiş. Delikanlı cebinde olan perinin sağ kolunu göstermiş. Han kızını

delikanlıya evlendirip ona tahtını vermiş. Delikanlı uzaklarda olan ağabeyi ve babasını düşünmüş. Handan sarayı uzaklarda han olan ağabeyinin yanına taşımaya izin istemiş. Han izin vermiş. Ertesi gün ağabeyi yanına han olup gelen kardeşi için şölen yapmış ve anne babasını da çağırmış. İki kardeş iki han sarayının ortasına kendi anne babaları için büyük bir çadır yapmışlar. Herkes bir arada mutlu bir hayat yaşamışlar (BS. 74 c. 2011, ss.313-320).

2.4.2.16 Hırsız (Ury)

Eskiden bir fakir varmış. Fakirin üç tane oğlu varmış. Bir gün babası üç oğlunu yanına çağırıp yaşlandığı için çalışmaya hali olmadığını ve artık onlara bakamayacağını söylemiş. Üç oğluna hayatta nasıl tutunacağını sormuş. Büyük ve ortanca oğlu zenginin hayvanlarına bakarak hayatını sürdüreceklerini söylemiş. Küçük oğlu ise o zenginin hayvanlarını çalarak geçineceğini söylemiş. Küçük oğlunun bu cevabına çok kızan babası onu evden kovmuş. Evden kovulan çocuk yolda giderken taşınan bir köy insanlarını görmüş ve onların peşinden gitmiş. Akşamleyin göçebe bir ormanın yanına yerleşmişler. Lakin çocuğu kimse fark etmemiş. Biraz sonra zenginin ailesi göçebeye et yapmış. Çocuk, kadınlar eve girdiklerinde gidip kazandaki etten yediğini yiyip yemediğini bırakıp gitmiş. Çocuk gece ormanda kalmış. Sabah uyandığında herkes hala uyuyormuş. Çocuk yaklaşık on tane koyunu götürmüş. Birazdan arkasına baktığında uzaklarda tozu görmüş ve onun arkasından kovalayan birinin olduğunu düşünmüş. Çocuk korktuğu için koyunları ormana doğru gönderip kendisi yakınlarda olan bir eski evin duvarına yaslanmış. Meğer arkasından gelen zengin adamın kendisiymiş. Zengin, çocuğa oralarda koyunları görüp görmediğini sormuş. Çocuk o koyunların diğer tarafa gittiğini lakin onları bulamayacağını söylemiş. Eğer yaslandığı duvar olmasaydı kendisi bulup getireceğini söylemiş. Zengin o duvara niye yaslandığını sormuş. Çocuk o duvarı tuttuğunu eğer duvar düşerse dünyada sel olacağını ve ahiretin geleceğini söylemiş. Çocuğun söylediklerine inanan zengin duvara destek getirmek için evine döndüğünde çocuk koyunlarını alıp kurtulup gitmiş. Böylece çocuk kurnazlığı sayesinde hayatına devam etmiş. Aradan zaman geçince herkes bunun hırsız olduğundan haberdar olmuş. Bir gün han da bu hırsız hakkında olanları duymuş. Eğer hırsız olduğu gerçekse benim çağırdığıma gelir diye o hırsız ile görüşmek istediğini ilan etmiş. Hanın bu ilanı duyan

çocuk çok düşünür ve sonunda gitmeye karar vermiş. Han sarayına girer girmez han ona hırsız olup olmadığını sormuş. Çocuk hırsız olduğunu söylemiş. Han ona hırsız olduğunu ispatlaması için bu gece onun tulparını çalmasını emretmiş. Hırsız çocuk kabul etmiş. Karanlık çöktüğü zaman çocuk hanın tulparını çalmaya geldiğinde hanın tulparını koruyan kırk tane bekçiyi görmüş. Çocuk gece ortasına kadar gizlenip bekçilerin uyumasını beklemiş. Fakat hiç biri uyumamış. Bir müddet sonra hanın aptal bekçileri yıkları sulamaya geldiğinde han tulparını unutup diğer yıkları götürmüşler. Çocuk bu fırsatı yakalayıp hemen tulpara binip oradan ayrılmış. Ertesi gün çocuk tulparı hana getirdiğinde han ona yine bir görev vermiş. Hanın bir sandık dolu altınları varmış ve çocuğa onu çalmasını emretmiş. Akşam çocuk sandığı çalmaya geldiğinde sandığı koynunda tutan hanın sarayda dolandığını görmüş. Çocuğun aklına hemen bir düşünce gelmiş. Boynunu kırmızı boyayla boyayıp gidip hanın önüne düşmüş. Yanından geçen han onu birinin öldürdüğünü düşünerek acıyıp geçmiş. Çocuk kalkıp tekrar hanın önüne düşmüş. Han hırsız ikinci kez gördüğünde o hırsızın olup olmadığından emin olmak için sandığını yere indirip demin hırsızın düştüğü yere gittiğinde hırsız sandığı alıp kaçmış. Ertesi gün han hırsıza yine bir görev vermiş. Bu kez han kendini çalmasını emretmiş. Han, hırsız gelirse sarayda saklanmamak için büyük bir sandığın içinde saklanıp bekçilerine nöbet tutturmuş. Bekçileri birinden sonra bir gelip nöbet tutuyorlarmış. Hırsıza belli etmemek için bekçileri sandığın yanına emekleyerek gidip geliyorlarmış. Bunun hepsini izleyen hırsız bekçilerin yanına gidip onlara belli etmeden sandığın yanına emekleyerek gitmiş. Han onu bekçilerinin biri zannederek hırsızın gelip gelmediğini sormuş. Hırsız geldiğini söylemiş. Fakat hanı sandıkta götürmenin ayıp olduğunu söyleyerek sırtına binmesi istemiş. Bu sefer de kaybeden han çocuğun akıllığına razı kalıp onu kendisine vezir etmiş (BS. 77 c. 2011, ss.79-81).

2.4.2.17 Kırk Aptal (Qyryq Aqymaq)

Bizim dönemimizden çok eskilerde bir zengin varmış. Zengin aşırı derecede cimri olmuş. Hayvanlarından bir tanesi ölürse ya da kaybolursa yemek yemeden ağlayıp yatıyormuş. Zenginin kırk tane oğlu varmış. Zengin o kadar cimriymiş ki oğullarının büyüğü kırk yaşına gelinceye kadar hiçbir oğlunu evlendirmemiş. Etrafındaki herkes zenginle ve kırk yaşına gelinceye kadar evlenemeyen oğullarıyla alay ediyorlarmış.

Zenginin oğulları bu alaya dayanamadıklarından dolayı şehre gidip yerden böcek yesek bile razıyız diye evlerinden gitmişler. Evlerinden ayrılan çocuklar ne buluyorsa onu yiyerek geçiniyorlarmış. Kardeşlerin en küçüğü bir kaplumbağa bulup onu ağabeylerinden gizleyerek tek başına yemiş. Ağabeyleri bunu öğrendiğinde kardeşlerine çok kızmış ve döverek onu aralarından kovmuşlar. Küçük kardeşleri tek başına ormanda gelirken bir taş üstünde oturan bir kuşu fark etmiş. Yavaşça yanına yaklaşp kuşu ayaklarından yakaladığında kuş onu kaldırıp dağ başındaki bir mağaraya götürüp bırakmış. Mağara içinde büyük bir sandık varmış. O sandığın içi dolu altınmış. Çocuk altınlardan birazcık cebine koyarak sandığın ağzını kapatmış. Gidip ağabeylerine övünmek için otuz dokuz ağabeyini armaya gitmiş. Aradan birkaç gün geçtikten sonra ağabeylerini bulup altınları göstermiş. Altınları görünce ağabeyleri şaşırıp nereden aldığını sormuşlar. Çocuk büyük dağ başında bir mağaranın olduğunu ve o mağara içinde altınlarla dolu büyük bir sandığın olduğunu söylemiş. İkinci ağabeyi oraya nasıl gittiğini sormuş. Çocuk ağabeylerinden ayrıldıktan sonra büyük bir taşın üzerinde oturan bir kuşun ayaklarından yakaladığında kuş çocuğu kaldırıp dağ başındaki mağaraya bıraktığını söylemiş. O kuşu tekrar nasıl bulabileceğini sormuş üçüncü ağabeyi. Çocuk hayranlıkla bulabileceğini söylemiş ve ağabeylerini kuşun oturduğu taşın yanına götürmüştü. Kuş yine o taşın üzerinde oturuyormuş. Çocuk yine eskisi gibi kuşun ayaklarından tutmuş. Diğer kardeşler birinin ayağından biri tutmuş. Kuş hepsini kaldırıp dağ başına yaklaştığında en aşağıda olan büyük ağabeyi sandığın ne kadar büyük olduğunu bağırarak sormuş. O an kuşun ayaklarından tutan en küçük kardeşi iki elini bırakıp sandığın ne kadar büyük olduğunu göstermeye çalışırken kuşun ayaklarından ayrılmış. Ve kırk kardeş böyle ölmüşler (BS. 77 c. 2011, ss.206-207).

2.4.2.18 Çoban ile Şeytan (Qoishy men Shaitan)

Bir çoban yıllardır bir zengin adamın koyunlarına bakmış. Lakin emeği karşılığında hiçbir şey alamadığı için zengin adamın bu yaptıkları zoruna gitmiş ve gece koyunların arasında gizlenerek ertesi gün kaçıp gitmiş. Bunu kimse bilmemiş. Onu ertesi gün herkes aramış fakat bulamamışlar. Sonra unutmuşlar. Çoban bir ay yol uzaklığında olan köyüne doğru yola çıkmış. Aradan birkaç gün geçtikten sonra çoban bir köye gelmiş ve gece yorulduğu için bir küçücük eve girmiş. O evde bir dede ile nene yaşıyormuş.

Evleri hem dar hem çok küçükmüş. Çoban uzaklardan geldiği için çok yorgun olduğunu söyleyerek gece evde kalmaya dededen izin istemiş. Dede ah çekerek evlerinin çok küçük olduğu için kendileri zor sığdıklarını söylemiş. Hâlbuki büyük bir evlerinin olduğunu ama o evde şeytanların oturduklarını söylemiş. Yazın da kışın da o evde kaldıklarını söylemiş. Yazın samanlarını getirip hizmet ettiğini, kışın kapı önünü kardan temizleyip yardım ettiklerini söylemiş. Her gün iş bulması için rahatsız ettiklerini söylemiş. Artık başka bir ev bulmasını istemiş. Çoban şeytanları merak edip o evde kalmak istemiş ve dedeye yıllardır şeytanlarla arkadaş olduğu için onlarla beraber kalmaya izin istemiş. Dede şeytanların kaldığı evi çobanı götürmüş. Çoban eve girip yukarıda bir köşeye uzandığında etrafına şeytanlar toplanıp hizmet isteyerek onu rahatsız etmişler. Çoban herkese sabaha kadar pencere önüne büyük bir saray yapmasını ve önünde göl, gölde yüzen kazlar, etrafı bahçe olmasını emretmiş. Şeytanlar gece ortası olmadan çobanın emrini yerine getirip yine hizmet isteyerek onu tekrar rahatsız etmeye başlamışlar. Onlardan çok rahatsız olan çoban hepsinin koyun olarak sobanın içine girip uyumasını emretmiş. Şeytanların hepsi koyun gibi soba içine girdiğinde çoban soba ağzını kapatıp büyük bir taş diremiş. Şeytanlar çıkamadığı için bir gün onun koyunlara bakmaya çıktığında yakalayacağını söyleyerek uyuyakalmışlar. Sabah olduğunda çoban dede ile vedalaşıp yola çıkmış. Çoban birkaç gün sonra kendi köyüne varmış. Onun gelişine çok sevinen anne babası düğün yapmışlar. Fakat onlar fakirlikten hiç kurtulamadığı için çoban bir gün zenginin koyunlarını iki kuzulu koyun, bir eyer çizme ve tek parça giysi karşılığında hizmet etmiş. Günlerin birinde çoban koyunları kar altındaki yayılıma götürdüğünde eskiden soba içine kapattığı şeytanlar birinden sonra biri selamlaşmaya başlamış. Çoban bir kucak samanı alıp yakmaya başlamış. Şeytanlar ateşten korktuğu için çobanın ne yapmaya çalıştığını sormuşlar. Çoban onların altınları getirmeyecekleri için onları yakacağını söylemiş. Şeytanlar hayatları karşılığında altınları getireceklerine söz vererek yalvarmışlar. Çoban hemen ateşi söndürmüştü. Şeytanlar uzun sürmeden çobana altınları teslim etmişler. Çoban altınları alıp şeytanlarla vedalaşmış. Çoban altınları sahipsiz kalan bir evde saklayıp bir avuç altını zengine gelip göstermiş. Hayatında altın görmeyen zengin çobandan altınları satın almak istemiş. Çoban bir avuç altın karşılığında zenginden dört yüz koyun istemiş. Zengin hemen kabul edip altınları satın almış. Ertesi gün çoban dükkân altınlarından biraz fazla altın getirip yine zengine göstermiş. Zengin yine çobanla anlaşarak altınları tek

tulparına satın almış. Üçüncü gün çoban zengine bir şişe altın getirmiş. Zengin bir şişe altını tek kızına satın alıp onlara ayrı bir çadır yapmış. Günlerin birinde kış geçip yaz da gelmiş. Çoban zenginden kendine ait olan tulparını, altına satın aldığı koyunlarını ve eşyalarını, diğer kalan altınlarını alıp kendi yuvasını ve işini kurmuş. Çok tedirgin olan zengin çobandan korktuğu için ondan uzaklaşmaya başlamış (BS. 77 c. 2011, ss.118-119).

2.4.2.19 Er Töstük (Er Tóstik)

Eski zamanda Yernazar diye bir zengin adam olmuş. Ağıl dolu hayvanı, ahır dolu koyun sürüsü, yaylada develeri ve otaklarda atları varmış. Yernazar'ın sekiz tane oğlu varmış. Kıt dönemi başladığında diğer hayvancılar hayvanlarını açlığın olmadığı müreffeh bir ülkeye sürmüşler. Onlarla birlikte Yernazar'ın sekiz oğlu da göç etmiş. Bir senelik gıda arzını alıp Yernazar eşiyile beraber o köyde kalmışlar. Yernazar'ın oğulları hiç haber göndermemiş. Arada aylar, yıllar geçmiş oğulları dönmemiş. Yernazar'ın gıda arzı tükenmiş ve ikisi açlıktan halsiz kalmışlar.

Bir gün akşama doğru karısı yataktan kalkıp evinin tündiki⁹ (kiiz ui¹⁰ penceresi) açmış. Kalkmaya hali olmayan kocasının gözü şanırak¹¹'in direğindeki asılı duran atın tösüne (göğüs) ilişmiş. Yernazar sevincinden şaşırılmış.

Karısından müjdesini istemiş. Yağlı gibi gözükten atın tösünü pişirmesini istemiş. Tösü yedikten sonra ikisi de güç toplamış. Aradan çok geçmeden karısı hamile kalmış. Süresi dolunca doğurmuş. Bir oğlan dünyaya gelmiş. Adını tös yiyince oluşan bir çocuk diye adını Töstük koymuşlar. Töstük farklı bir çocuk olarak büyümüş. Bir ayda bir yaştaki çocuk gibi, iki ayda iki yaştaki çocuk gibi, üç ayda üç yaştaki bir çocuk gibi, bir yılda on beş yaştaki yetişkin gibi, üç yaşta dövdüğü kişiyi yere yıkacak kadar bir çocuk olarak büyümüş. Yayla ok atmayı öğrenmiş, çektiği yay oku dokuz kat demiri delermiş. Töstük bir gün köyde kuş görmüş ve onu vurmak istemiş. Kuşun peşinden koşarken halı dokuyan yaşlı kadının tezgâhının üzerine düşmüş. İpleri koparan Töstük'e yaşlı kadın

⁹ Tündik-geleneksel kiiz ui adı verilen çadır evin yuva şeklindeki tepe kısmına koyunyününden yapılmış bir halı bağlanmakta ya da sarılmaktadır. Sabahları aydınlık olması için açılan bu halı akşamları kapatılır. Eskide Kazaklar bunu pencere yerine kullanmışlardır.

¹⁰ Kiiz ui-Kazakların göçebe zamanlarındaki keçeden kapılmış çadır evi.

¹¹ Şanırak-keçe çadırın tepesindeki yuva şeklinde olan açıklık.

çok kızmış ve oynamak yerine kayıp olan sekiz abisini bulmasını söylemiş. Daha önce ağabeylerinden hiç haberi olmayan Töstük bunu duyunca çok üzülmüş ve annesine gelip ağabeylerinin nerede olduğunu sormuş. Annesi, yaşlı kadının yalan söylediğine, ağabeylerinin olmadığına inandırmış.

Bir gün Töstük arkadaşlarıyla oynarken bir arkadaşını yumruklamış. O çocuk bayıldığında çocuğun annesi çok kızmış ve o da ağabeylerinin hakkında söylenerek Töstük'e hakaret etmiş. Töstük her seferinde kaybolan ağabeylerini duyunca gelip tekrar annesine sormuş. Bu sefer annesi kaybolan sekiz ağabeyi hakkında doğruyu anlatmış. Kıtık döneminde kaybolduğu için nerede olduklarından haberleri olmadığını söylemiş.

Töstük kaybolan ağabeylerini bulmaya karar almış. Anne babasına avladığı hayvan ve kuş etlerini kurutarak bırakmış ve yola çıkmış. Yolculuğu çok uzun sürmüş. Elindeki yay kahramanın hem yoldaşı hem azığı olmuş. Demir baston iğne kadar olduğunda uzaktan serap gibi bir belde gözükmüş. Beldeye çıktığında yıkları ve arkasından bir köy görmüş. Yıkların yanına yaklaştığında oradaki çadırları görmüş. Töstük aç olduğu için çadır girip kazanda pişen etlerden karnını doyurmuş. Karnı doyunca Töstük ziyafet verilen köyü ev evi ağabeylerini aramış. Zayıf, yorgun ve giysileri yırtılmış olan Töstük'e kimse dikkat etmemiş. Uzakla aşçıların "Yernazar'ın sekizine verin" dediği seslerini duymuş. Yernazar'ın sekizini göreyim diye merak eden Töstük'ü içeri almamışlar. Töstük kaybolan sekiz ağabeyini aradığını anlatmış. O sırada sekiz ağabeyi gelmiş ve durumu öğrenince kardeşlerine kavuşmuşlar.

Kardeşler yıklarını alıp evlerine dönerken yolda yıklar yürümeyip günlerdir sıkıntılar yaşamışlar. O an Töstük yıkların başı olan boz kırağı alıp tepeye çıkarmış. Kırağı yıkıp, dört ayağını bağlayıp, diz ardını bükmüş. Kırağın çığlığını duyan bütün yıklar tepeye toplanmışlar. Yıkların hepsi toplandığı sırada Töstük kırağı kaldırıp yollarına devam etmişler. Bütün yıklar bunların peşinden gitmişler. Suyun temizini içe içe, otun iyisini yiye yiye dağları aşarak, çöllerden geçerek başta Töstük olmak üzere Yernazar'ın sekizi sağ-salim köylerine dönmüşler. Çocuklarının sağ-salim geldiğine sevinen Yernazar herkesi toplayıp şölen yapmış. Deve, at, koyunun en iyisinden kesmiş, kızı göl gibi eti dağ gibi koymuş. Gelen yaşlı misafirlerin hepsi

sevinmiş. Ziyafetten sonra Yernazar, dokuz oğlunu evlendirmeye karar vermiş. Dokuzuna dokuz gelin aramaya başlamış. Üstelik hepsi aynı ailenin kızları olmasını istemiş. Birçok ülkeye gezmiş. Ancak Yernazar dokuz kızı aynı aileden bulamamış. Yernazar vazgeçmeyi düşünürken az ilerisinde bir köyü görmüş. Köyün ortasındaki büyük ve kahverengi eve yaklaşıp ev sahibine misafir olarak geldiğini söylemiş. Yernazar, eve girdiğinde yatağa asılan sekiz küpeyi gördüğüne ağlamaya başlamış. Bunu gören evin hanımı neden ağladığını sormuş. Yernazar dokuz oğlunun bir anne babadan olduğu gibi gelinlerinin de bir anne babadan olmasını istediğini söylemiş. Kúpeleri gördükten sonra istediğinin olduğunu düşünerek neşelendiğini söylemiş. Ancak saydıktan sonra bir küpenin eksik olduğunu anladığı için tekrar üzölmüş. O an evin hanımı ağlamaması gerektiğini ve bir tane kızı daha olduğunu söylemiş ve küçük kızı Kenjekey'in küpesini getirmiş. Diğer sekiz kızlarından küçük kızının yeri ayrı olduğu için küpesinin de ayrı koyduğu anlatmış. O evin sekiz kızından Kenjekey'in yeri ayrı olduğu gibi Yernazar'ın da küçük oğlu Töstük'ün yeri de diğer sekiz kardeşlerinden ayrı olduğunu söylemiş. Yernazar Kenjekey'i küçük oğlu Töstük'e, diğer sekiz kızı sekiz oğluna evlendirmek istediğini söylemiş ve o aile ile evlendirme konusunu anlaşmışlar.

Yernazar gelinleri istemek için dokuz oğlunu alıp yola koyulmuş. Yolda bunlar peri kızı Bektörü ile karşılaşırılar. Bektörü Töstük'e aşık olur ve onu Kenjekey'le ayırma yollarını aramaya başlar. Yernazar oğullarıyla Kenjekey'in köyüne gitmişler ve otuz gün oyun kırk gün düğünden sonra gelinleri ve oğullarını alıp köyüne dönmek istemiş.

Yernazar dokuz oğlu ile Kenjekey'in köyünde bir hayli vakit geçirmiş. Otuz gün oyunu, kırk gün düğünü geçirdikten sonra evlerine dönmek için yola çıkmışlar. Kenjekey'in babası kızlarına bir sürü hediyeler verip vedalaşmış. Ancak, Kenjekey babasının verdiği hediyelere razı olmamış ve atlardan Şalkuyruğu, Aksırmalı zırhı, Ak Tös (Quba) devesini vermesini istemiş. Babası kızının bu isteklerine çok kızmış. Çünkü Yernazar'ın çok zengin olduğunu, istediği at yılmaları içindeki en kutsalı ve istediği Ak Tös de develerinin başı olduğunu söylemiş. Zırh ise babadan oğluna miras kalan hazine olduğu için ve onun oğlu olmadığına sinirlenmiş. Kenjekey babasının kızdığına böyle cevap vermiş:

Şalkuyruk'u istememin nedeni

Ona layık bir kahramanın binmesini istemesi,

Ak Tös deveyi istememin nedeni

Kahramanın yüklerinin taşımasına onu layık gördüğü,

Aksırmalı zırhı istememin nedeni

Er Tostük'ün bir kahraman olduğu

O zırha onu layık gördüğünü,- söylemiş.

Bunları duyunca babası kızının istediklerini elçiden göndermiş ve gece Sorkuduk'u geçerken orada gecelemeden Kenjekey babasının uyardıklarını kayın atasına haber göndermiş ama Yernazar gelinin bu uyarılarına çok kızmış ve orada geceleme için kalmışlar. Göç oraya yerleşirken Kenjekey başka gelinlerden önce çadırını kurmuş ve kayın atasını misafir etmiş. Kenjekey'in zeki kız olduğunu Yernazar anlamış ve onun söylediklerinin dinlemeden gecelemeğe kaldığına pişmanlık duymuş.

Gece hava çok sisli olmuş. Kenjekey kendi babasının öğütlerini düşünerek uyuyamamış. Sabah erken kalktığında Ak Tös'ün kaybolduğunu anlamış ve kayın atasına haber göndermiş. Yernazar atına binip oralardan deveyi aramış ve bir yerde bağlanıp kaldığını görmüş. Yanında bir ağaç varmış, ağacın dibinde de bir karıkoca oturuyormuş. Yernazar teyzeden devenin kayışısını uzatmasını istemiş. Teyze yaşlı olduğu için kalkarsa oturamayacağını oturursa da kalkamayacağını söylemiş. Teyzeye acıyan Yernazar deve kayışısını almak için eğildiğinde teyze onun boynuna yapışmış. Yernazar o zaman teyzenin cadı olduğunu anlamış. Yernazar kırıdayamamış. Kurtulmak için çırpınmasına rağmen kadının sımsıkı sardığından çıkamamış. Yernazar çok kötü hale gelmiş. Ölmek üzere olan Yernazar artık yaşlandığını, oğullarını evlendirip mutlu yaşamak istediğini söyleyerek cadıya yalvarmaya başlamış ama kadın onu dinlememiş. Daha beter boğmaya başlamış. Yernazar gittikçe kötü olmaya başlamış ve özgürlüğü karşılığında dokuz gelinini çeyzinden istediği kadar almasını istemiş. Cadı kabullenmemiş. Yernazar bu sefer koyunlarını, ylıkılarını ve develerini de vereceğini söylemiş. Cadı yine yok demiş. Hiç birine razı kalmayan cadı daha beter canını acıttığında canı burnuna gelen Yernazar sekiz oğlundan ayrı olan oğlu Töstük'ü

vereceğini söylemiş. O an cadı Yernazar'ı bırakmış. Nasıl getireceğini sormuş. Yernazar cebinde Töstük'e ait olan testereyi ona bırakacağını ve almaya geldiğinde yaklamasını söylemiş. Kenjekey uzaklarda bunların hepsini izliyormuş.

Yernazar gelininin devesini alıp yurduna dönmüş. Göç yola devam etmiş. Arada birkaç gün geçmiş. Onlar köylerine dönmüş. Töstük her akşam kendi yuvasına girmek istediğinde evi her zaman kapalı oluyormuş. Bir gün gece yatağına uzanırken Kenjekey bıçağın sapını Töstük'e ucunu da kendi yüreğine dayamış. Kıpırdarsa ikisinin de öleceğini söylemiş. Bunu anlamayan Töstük şaşırıp kalmış. Kenejekey, Töstük'e babasının onu Bektörü cadısına verdiğini, artık onun olmadığını ve cadıdan sonsuza kurtulması gerektiğini söylemiş. Babasının neden böyle yaptığını anlamayan Töstük ertesi gün sabah babasına testeresini sormuş. Babası testerene arıyormuş gibi yapmış ve konakladığı Sorkuduk'ta deveyi ararken orada düşürme ihtimali olduğunu söylemiş. Töstük düşünmeden onu gidip almak istemiş ve atlarından en güçlüsünü alıp yanına yine bir at almış. O an Kenjekey çıkmış ve:

Çok at almadım.

Tam bir erkek atı diye

Sürü içindeki biri değil diye

Tam bir kazak at diye

Erkek dostu ve yardımcısı diye

Şalkuyruğu al, Töstük!

Büyük çeyizimi almadım

Senin için seçtim onu

Bu zırhı al, Töstük!

Töstük, Kenjekey'i dinleyip, Şalkuyruğu getirmesini istemiş. Ama at kendisini yakalatmamak için her şeyi yapmış. Önünden gelenleri ısırarak, arkasından gelenlere tekme atmış ve kimseyi yaklaştırmamış. Atı almaya Töstük kendisi gitmiş. Ama at ondan kaçmamış. Töstük ata elini uzattığında çok sakince atın kendisi yaklaşmış. Tostik yola çıkarken, Kenjekey deveye ya Töstük öldüğü gün, ya da geri döndüğü gün yavrula

demiş ve kendisine de ya Töstük öldüğü gün ya da Töstük geri döndüğü gün çık diye bir yazmayı beline bağlamış.

Töstük köyden uzaklaştığında Şalkuyruk, “kahraman artık ne olursa olsun canımız da yolumuz da bir” diye insan gibi konuşmaya başlamış. Onu testerinin yanında bir cadı beklediğini ve onu almaya çalıştığında onu cadının yakalayacağını uyarılmış. Cadıdan kurtulmak için bir çaresini bulmaları gerektiğini söylemiş. Şalkuyruk cadının yanına geldiğinde eğileceğini ve o an testereyi alıp arkasına bakmadan koşması gerektiğini söylemiş. Çok geçmeden istediği yere gelmişler. Töstük testerinin yanında oturan cadıyı görmüş. Töstük testereyi alırken cadıya yakalanmamak için cadıya arkasındaki kızların hepsi onun olup olmadığını sormuş. Cadı arkasına dönerken Töstük testereyi alıp kaçmış. Çok sinirlenen cadı onların peşinden koşmuş. Bir anda dağlar uçuyormuş gibi, taşlar yağmur gibi akıyormuş gibi olmuş. Atın kuyruğuna kazan gibi büyük taş bağlanmış. At koştuğunda yer onun ağırlığına dayanamadan ikiye ayrılmış. Töstük ve at yeraltına düşmüş. O zaman atı yer altına indiklerini söylemiş. Yer altının yılan Bapı Hanın ordusu olduğunu, onu uzaklarda bir yerde bırakıp kendisi gitmesini söylemiş. Kapıdan girerken iki siyah yılanın onun köleleri olduğunu, içeri girdiğinde iki gri yılanın kolundan girip koynundan çıkacağını ve onların Bapı Hanın oğlu ve kızı olduğunu, yukarı çıktığında iki büyük sarı yılanın karşılayacağını ve onların Bapı Han ile karısı olduğunu ve hiç birinden korkmaması gerektiğini söylemiş. Töstük, atın söyledikleri gibi onun karşısına çıkan hiçbir yilandan korkmadan yukarı çıkıyor. Bapı Han Er Töstük’ü iyi karşılamış ve yer altında onu kimsenin üzmeyeceğini söylemiş. Gri yılanların biri oğlana bir de güzel bir kıza dönüşecek. Yılan sarayında herkes Töstük’ü iyi karşılamış ve Töstük yer altında uzun zaman kalmış.

Yılan Bapı Hanın arası iyi olmayan Temir han diyen bir han varmış. Yılan Bapı Han Temir Hanın kızını birkaç kez istemiş ve kişi göndermiş, ama Temir Han izin vermemiş. Yılan Bapı Han, Töstük’ü ona göndermiş. Eğer Töstük, Temir Hanın kızını getirirse, ona kendi kızını vereceğine söz vermiş. Töstük yılan Bapı Hanın istediğini yapmak için yola çıkmış. Temir Hanın evi yedi aylık uzaklıktaki bir yerdeymiş.

Töstük ıssız yeri geçerken birinin, ağaç üzerinde oturan iki saksaganın kuyruklarını onlara sezdirmeden değiştirdiğini görmüş. Bunun kim olduğu Töstük’ün dikkatini

çekmiş. O kişi Töstük'ün yanına gelip yer altına Töstük'ün indiğini duyunca onunla arkadaş olmak için onun yolunu gözlediği söylemiş. Töstük onunla arkadaş olmak için hangi yeteneğe sahip olduğunu sormuş. Adam kimseye fark ettirmeden her şeyi çalabileceğini söylemiş. Töstük, aradığı kişi onun olduğunu söyleyerek onu yanına almış. İki yolda giderken ayaklarına büyük siyah taşlar bağlayıp saiga avlayan birini görmüşler. Yanına yaklaşp sorduğunda o da yer altına inen Töstük'ü beklediğini söylemiş. Rüzgâr gibi hızlı koştuğunda uçan kuşlar, koşan hayvanlar bile kurtulamıyormuş. Saigaları avlarken çok hızlı koşup onun önlerine çıktığı için hep kaçırmıyormuş ve onları yakalamak için ayaklarına büyük taşlar bağladığını söylemiş. İsmi Jelayak'mış. Töstük onu da yanına almış. Üçü birkaç gün yol yürümüş. Karşılarında yeri sırayla kulaklarıyla dinleyen birini görmüşler. O da diğerleri gibi Töstük'ü beklediğini söylemiş ve gizlice söylenen her sırrı dinleyebilme yeteneğinin olduğunu, Saqqulaq olduğunu söylemiş. Töstük onu da yanına almış. Dördü yolda giderken dağları koparan birini görmüşler. Bütün dünyada onun kadar güçlü kimsenin olmadığını ve gücü içine sığdıramadığı için dağları koparıp oynadığını, Tausoğar olduğunu söylemiş. Töstük onu da yanına almış. Beşi birlikte giderken önündeki büyük bir gölün bir azalıp bir dolduğunu görmüşler. Sebebini anlamak için göl yanına yaklaşarak bakmışlar. Kamışların arasında gölü bir yudumla yutup geri çıkaran birini görmüşler. O da Töstük'ü bekleyen Koltausar olduğunu söylemiş. Töstük onu da yanına almış. Töstük arkadaşlarıyla önünde bir tepeyi görmüşler. Onun dünyada olup biten her şeyi görebilme yeteneği olduğu öğrenmişler. Gözlerinin çok keskin olduğunu söylemiş. Bunu da yanına alınca onlar yedi kişi olmuşlar. Yolculukları yedi ay sürmüş. Sonunda Temir Hanın yurduna da gelmişler ama orada kimseyi bulamamış. Çünkü herkes Töstük'ün geleceğini duyunca herkes taşınmış, kaçmışlar. Saqqulaq yeri dinlemiş ve insan adım atmaz denen yerde geceledikleri haberini almış. Keskin gözlü bakmış, altı dağın ötesinde, yedi gölün beldesinde kayataşlarının arkasında saklandıklarını görmüş. Tausoğar yoldaki dağları alıp yerini değiştirmiş. Koltausar gölleri yudumlayarak yerleri kurutmuş. Er Töstük yoldaşlarıyla gözü açıp kapayınca kadar Temir Hanın yurduna gelmiş. Er Töstük geldikten sonra Temir Han halkına haberci gönderip “Kimin hüneri iyiye ona kızımı veririm” demiş. Halkı toplayıp şölen yapmış. İki tarafın hünerini görmeye yer altının bütün halkı toplanmış. Keşşe Hanın getirdiği koyun, deve, yıldı sürüleri ziyafet için kesilmiş. Er Töstük yoldaşlarıyla bir çadırda ağırlanmış. Bunları

doyurmak için ne kadar et getirse bile yetmemiş. Ziyafet için hazırlanan yemeğin hepsini Költausar bitirmiş. Doyuramayacakları için Temir Han ile Keşşe Han bir araya gelip çare bulmaya çalışmışlar. Bunların yemeklerine zehir katmak istemişler. Saqqulaq bunu duymuş ve Töstük'e söylemiş. Buna kızan Töstük yemekleri geri göndermiş. Töstük'lerin tabağına katan zehri kimseye sezdirmeden Keşşe Hanın askerinin tabağına koymuşlar. Keşşe Hanın tüm askeri ölmüş. Bundan yenilince Temir Han at yarışması hazırlamış. Bütün yürük atlarını yarışa katmış. Er Töstük Şalkuyruk'u hazırlamış. Yarış alanına geldiğinde Şalkuyruk konuşmuş. Eğer yarışma üç gün sürecekse çok hızlı koştuğundan kendini durduramayacağını söylemiş. O yüzden önünden üç katmandan bir katmanın da kenevirden oluşan ip sermesini istemiş. Çünkü hızından ipin üçü de koparılsa öleceğini, eğer üçü de koparılmazsa yine yıkılıp öleceğini, ama yarısı koparılsa hızını durdurabileceğini o zaman kendine gelebişleceğini ümüdü kesmemesi gerektiğini söylemiş.

Er Töstük'ün yalnız atı yorgun argın ölsün diye Temir Han atı bir haftalık yere koşturtmuş. O arada pehlivanların güreşi başlamış. Tausogar'a denk gelecek kimse olmamış. Yer altı alplarının hepsi mağlup olmuş. Güreşecek kimse olmayınca Tausogar bir dağı kaldırıp herkese ne kadar kuvvetli olduğunu göstermiş. Temir Han ile Keşşe Han çok şaşırmışlar ve korktuklarından dağı bizim tarafa koymasın diye Töstük'e yalvarmışlar. Töstük dağı yerine koydurmuş. Bir hafta sonra yarışa katılan atlar geri dönmüş. Halk yarış alanında atlarını beklerken uzaklarda toz görünmüş, tozun arasından bir gölge belirlendiğinde onun Şalkuyruk olduğunu tanıyan Er Töstük üç katman ipi sarmaya başlamış. Şalkuyruk yıldırım hızıyla ipe gelip yok olmuş. Şalkuyruk yıkılmış ve bayılmış. O an Töstük tulparının üç canı olduğunu ve ikisi çıksa da bir canı kalması gerektiğini söyleyerek onun kalkmasını emretmiş. O an Şalkuyruk atlayarak ayağa kalkmış. Yarışmaya katılan diğer atlar birkaç gün sonra dönmüşler. At yarışmasını da kaybeden Temir Han ile Keşşe Han ne yapacaklarına şaşırmışlar. O zaman koşul yarışması düzenlemişler ve Jelayak katılmış. Yarışmaya Temir Han bir cadıyı göndermiş. Yarışmaya katılan herkes bir yerde dinlenip ertesi gün devam etmeyi anlaştırmışlar. O sırada cadı Jelayak'ı yarın erken kaldıracağına söz verip onu uyutmuş. Ertesi gün Jelayak uyandığında katılımcıların olmadığını ve güneşin tepeye çıktığını görmüş. Jelayak o an yaşlı teyzenin cadı olduğunu ve onu kandırdığını anlamış. Yerden bir avuç toprağı almış ve kuş gibi uçarak, rüzgâr gibi eserek koşmuş. Yarışmaya katılan

herkes alana yaklaşmışlar. En önde cadı gidiyormuş. Jelayak cadının yanından geçerken gözüne toprağı atmış. Cadı orada yıkılıp gözlerini ovalarken Jelayak yarışmayı kazanmış. Bu yarışmayı da kaybeden Temir Han kızını Yılan Bapı Hana bir şartı ile vereceğini söylemiş. Bir gölün derinlerinde Temir Hanın büyük bir kazanı battığını ve onu alması gerektiğini söylemiş. Töstük, Költausar'a gölü kurutmasını emretmiş. Költausar ne kadar yudumlasa bile gölün suyu ağzına sığmamış. Suyun üçte biri kaldığında Költausar'ın ağzı suya dolmuş. O an Şalkuyruk kazanı almaya izin istemiş. Er Töstük izin vermiş. Ama suya girdiğinde beyaz köpükler çıkarsa iyi olduğunu eğer kırmızı köpükler çıkarsa onun hali kötü olduğu, suyun altında kaldığı işareti olduğunu söylemiş. Şalkuyruk suya dalmış bir sürü hiçbir haber alamamış sonradan beyaz köpükler belli olmaya başlamış. Er Töstük sevinirken arkasından da kırmızı köpükler çıkmaya başlamış. Töstük tulparına çok heyecanlanıp korkmaya başladığında Şalkuyruk sudan kazanı alıp çıkmış. Tulparı suyun çok derin olduğunu, kazanı bulmak zor olduğunu ve bulduğunda beyaz köpükler çıktığını söylemiş. Kazanı dişlemeye çalışırken biraz zor olduğu için kırmızı köpüklerin çıktığını söylemiş. Şalkuyruk'un sağ salim çıktığına Temir Han da çok sevinmiş gibi Töstük ve onun arkadaşlarına özel çadır yaptırarak onları dönürleri olarak ağırlamışlar. Onlar çadıra girer girmez kapısı sert kapatılmış ve onları yakmaya çalışmışlar. O sırada Tausoğar kapıyı bir vurduğunda kapı kırılmış. Költausar ağzındaki suyla yangını söndürmüştü. Her hainlikte kaybeden Temir Han ile Keşşe Han artık ne yapacaklarına şaşırılmışlar ve kızını verip onları uğurlamışlar. Töstük kızı alıp arkadaşlarıyla beraber Yılan Bapı Hanın sarayına yola koyulmuşlar. Yolda arkadaşları buluştuğu yerlerde ayrılmışlar. Çünkü yer altının kapısı onlar için kapalı olduğunu söyleyerek Töstük ile vedalaşmışlar. Töstük kızı alıp Bapı Hanın sarayına gelmiş.

Bapı Hanın, Töstük'ün kahramanlığından çok memnun kalmış ve kendi kızına evlendirmiş. Töstük yeryüzüne çıkmak istediğini söylemiş. Yılan Bapı Han, Töstük'ün isteğini yerine getirip, kızını verip ve yanına asker verip yeryüzüne çıkacak kapıya kadar uğurlamış ve orada vedalaşmışlar. Yeryüzüne çıkacak kapıya kadar altı aylık yol varmış. Yolculuğun zorluğuna dayanamayan yılan Bapı Hanın kızı ve askerinin hepsi ölmüş, yalnız Könke adlı köle ile Şalkuyruk üçü kalmışlar. Üçü yorgun halde bir pınarın kenarına gelip orada dinlenmişler. O sırada ağacın üstünde kuş yavrularının sesini duymuşlar. Ejderha kuş yavrularını yemek için ağaca çıkmış. Töstük yayı alıp

ejderhanın gözlerine vurarak öldürmüş. Ejderha yere düştüğünde kuş yavruları sakinleşmişler.

Er Töstük şiddetli fırtına sesinden korkarak uyanmış. Fırtına sonrası dolu karışık yağmur yağmış. Bulutlar arasından büyük bir kuş görünmüş. Büyük Kara Kuş acayip hızla ağacın üstüne konduğunda ağaç az kalsın kırılacaktı. Bu büyük kuş simurg kuşu imiş. Simurg kuşu o kadar büyükmüş ki bir kanadı açtığında bir aylık yere kadar uzanmış. Simurg ağacın dibindeki Er Töstük'ü fark etmiş ve yemeye kalkmış. Fakar yavruları cik cik ederek durdurmuşlar. Simurg'un iki başı varmış: bir başı insanınki öbürü de kuşunki gibiymiş. Simurg'un insan başı Er Töstük'e dönüp neden geldiğini sormuş. Daha önceleri oraya insan ayağının değmediğini ve orası onun mekânı olduğunu söylemiş. Er Töstük oraya yanlışlıkla geldiğini ve onun yavrularına zarar vermeyen aksine yavrularını ejderhadan kurtardığını söylemiş. Yavruları bunun yalan olmadığını analarına beyan etmiş. Simurg, Töstük'e çok teşekkür etmiş. Simurg yılda bir kere yavrularmış. Yavrularını beslemek için bir uzaklara yem aramak için gidermiş ve ayına bir kere yavrularına uğrarmış. Her gelişinde ejderha yavrularını yermiş. Deminki fırtına bu kuşun hızlı uçuğunda kanatlarından esen rüzgârmış, yağmur ise onun gözyaşlarıymış. Ancak bu sefer yavrularını sağ salım görünce çok sevinmiş. Yavrularını ejderhadan kurtaran Er Töstük'e yardım ecediğini söylemiş. Er Töstük başından geçirdikleri olayları anlatarak yolunu kaybettiğini artık yeryüzüne çıkmak istediğini söylemiş. Büyük kuş Er Töstük'ü kanadına alarak uçup dar delikten geçirip yeryüzüne çıkarmış. Vedalışırken Töstük'e bir tane tüyünü vermiş. Ne zaman yardıma ihtiyacı olduğunda o tüye ateş koyarsa hazır olacağını söylemiş. Eğer tüyü kaybederse yardım edemeyeceğini de söylemiş.

Yeryüzüne çıkınca Er Töstük güneş altında hiç korkmadan rahat rahat uykuya dalmış. Er Töstük'ü cadı tutamayınca peri kızı Bektori sinirlenip cadıyı boğarak öldürmüş. Cadının Şoyunqulaq adlı çocuğu varmış. Bektori Er Töstük'ün yer altında kalmayacağını er ya da geç yeryüzüne çıkacağını bildiği için Şoyunqulaq'ı Töstük'ü yakalaması için bekçiliğe koymuş. Yakalayamazsa öldüreceğini söylemiş. Şoyunqulaq o günden beri Töstük'ün yolunu bekliyormuş. Uykuya dalan Töstük'ün elini kolunu bağlayıp Bektori'ye getirmiş. Bektori Töstük'ü zindana atmış. Künkey'i Şoyunqulaq'la evlendirmiş. Er Töstük uzun süre zindanda kalmış. Künkey hamile kalıp çocuğu

doğurmuş. Şoyunqulaq Şalkuyruğu binip ava çıkmış. Şalkuyruk'u bağlamak için halat yetmemiş. Bir gün Şoyunqulaq avdan dönüp Şalkuyruk'a halat bulamayınca kendisinin kırk katlı deri kemeriyle bağlamış. Deri kemerin bir tarafı çözülmüş. Ayakları serbest kalınca Şalkuyruk Töstük'ün yattığı zindana ayaklarıyla tekme atarken kemer Töstük'ün bulunduğu zindana düşmüş. Kemerinde Şoyunqulaq'ın çakmağı varmış. Töstük o çakmakla Simurg'un verdiği tüyü yakmış. Tüy alev alınca Simurg yanına gelmiş ve Töstük'ü zindandan kurtarmış. Fakat Şoyunqulaq'tan kurtarmaya gücünün yetmeyeceğini söylemiş. Çünkü Şoyunqulaq'ın canı başka bir yerde özel saklandığını ve onu bulmadan ondan kurtulamayacağını söyleyerek vedalaşmış.

Töstük Şalkuyruk'a binip Şoyunqulaq'ın evine gelmiş. Şoyunqulaq Şalkuyruk'u aramaya gitmiş. Künkey Töstük'le ağlayarak kavuşmuş. Töstük gittiğinden beri çektiklerini anlatmış ve Şoyunqulaq'tan kurtarması için yalvarmış. Töstük, Şoyunqulaq'ın canının nerede olduğunu öğrenmesini istemiş. Şoyunqulaq evladını çok seviyormuş. Künkey'den gece iyi karnın doyurup uykuya daldığında çocuğunu ağlatmasını ve Töstük'ün oğlu olsaydım canını benim yanımda saklardı diye söylemesini istemiş. Töstük beşik altını kazıp orada saklanmış. Akşam Şoyunqulaq geldiğinde Künkey Töstük'le anlaştığı gibi yapmış. Şoyunqulaq oğluna gizli söyleyeceğini söyleyerek Künkey'i evden çıkarıp beşikte yatan çocuğunun kulağına fısıldamış. Borıklı pınarın çevresinde kırk geyik varmış, onun arasında siyah geyik varmış, o geyiğin içinde siyah sandık varmış, o sandığın en küçüğünde dokuz civciv varmış, o dokuz civciv onun canı olduğunu söylemiş. Oğlunun canını oraya götürmesini istemiş. Ama bu sırrı biri öğrenirse ikisinin de öleceğini uyarılmış. Şoyunqulaq uykuya daldığında Töstük, Borıklı pınarının yanına gelmiş. Geyiklerin su içeceği zamanı beklemiş. Güneş tepeye yükseldiğinde geyikler su içmeye gelmişler. Ama hiç biri suya yaklaşmadan ürküp geri çekilmişler. Kendi aralarında konuşmaya başlamışlar. Birisi oradan insan kokusunun geldiğini söylemiş. Birisi Şoyunqulaq'a kötülük düşünen birinin olduğunu söyleyerek hepsi kaçmaya başlarken Töstük Şoyunqulaq gibi konuşmuş:

Can yoldaşım, kırk geyik,

Canım sende, kırk geyik.

Yaşımdan oldun can yoldaş...

Ben Şoyunqulaq'ım.

O an bütün geyikler onun yanına gelmişler. Havanın çok sıcaklığından geyikler çok susamışlar. Karınları yere degecek gibi su içmişler. Siyah geyik su içerken Töstük yayını çekip karnından vurmuş. Karnından dokuz sandık yere dökülmüş. En küçük sandığı açtığından içinden dokuz tane civciv çıkmış. Sekizinin boynunu koparmış ve bir tanesinin koparmadan Şoyunqulaq'ı son kez halsiz görmek için onun evine gitmiş. Önünden Künkey karşılamış. Şoyunqulaq'ın nefesi daralıp halsiz yattığını söylemiş. Töstük alay ederken Şoyunqulaq onun boynuna yapışmış ve ikisi dövüşmeye başlamış. Şoyunqulaq güçlendikçe güçlenmeye başlamış. Töstük artık baş edemeyeceğini anlayınca Künkey'e sandık içindeki civcivin boynunu koparmasını istemiş. Künkey sandığı açtığından civcivler sekiz olarak çoğalmaya başladığını görmüş. Künkey bütün civcivlerin boynunu koparmış. Şoyunqulaq yere yıkıldığında beşik içindeki çocuk fısıldamaya başlamış. Töstük bebeğe yaklaştığında oğlu babası için intikam alacağını söylemiş. O an Töstük onun elini ayağını bağlayarak beşiğiyle birlikte suya atmış. Böylece Bektori cadısından tamamen kurtulup Er Töstük yurduna dönmeye yola koyulmuş. Er Töstük'ün yer altında kaybolduğuna çok uzun zaman geçince herkes onun döneceğinden ümidini kesmişler. Yalnız Kenjekey “Er Töstük gelecek” diye ümitle beklemiş. Devenin yavrulamasını Töstük'ün ya gelişinden ya ölümünden olan habere bağladığı için her gün devesinin yavrulamasını beklemiş.

Bir gün sabah uyandığında Kenjekey devesinin kaybolduğunu görmüş ve çok korkmuş. Devesi uzaklarda yavrulamış. O an Kenjekey'in belindeki yazma çözülmüş. Kenjekey Töstük'ün öldüğünün düşünmüş. Ölmezse çoktan haber göndereceğini düşünmüş. O sırada uzaklarda beyaz sakallı ihtiyarı görmüş. At kişnediğinde Kenjekey onun Şalkuyruk olduğunu anlamış. Töstük ile Kenjekey kavuştuğunda ikisi de eski genç hallerine dönmüşler. Mutlu mesut muradına ermişler (Ertegiler, 1989 ss.5-30).

III. BÖLÜM: KAZAK MASALLARININ PSİKANALİTİK TAHLİLE GÖRE İNCELENMESİ

3.1 Psikanaliz Üzerine

Sigmund Freud'un tanımlayıp geliştirdiği psikoanalitik kuramlar, özellikle Freud'un yaşamının sonlarına doğru kavramsal içerik olarak önemli değişiklikler geçirmiştir. Psikoanalitiğin kurucusu Freud, insanların bilinçaltına attıkları dürtüleri ortaya çıkarmaya ve anlamlandırmaya çalışır. Freud, bu dürtülerin hayal kurma ve rüya gibi yollarla dışa vurduğuna inanır. Freud, *Psikanaliz Üzerine* kitabında geniş bir şekilde rüya tanımlaması yapar. Bu tanımlama; Sigmund, (1976) “rüya bir sırrın açığa vurulması, fakat eksik terimlerle açığa vurulmasıdır” (s.28) şeklindedir. İnsanların bilinçaltında yer alan tüm durumlar rüya sayesinde açığa vurulur ancak bu açığa vurma eksik bir şekilde gerçekleşir. Bunu tamamlayacak olan yorumlamadır. Görülen rüya ile rüyanın gizli düşüncelerini rüyanın yorumlanması ile açıklarız.

Terry Eagleton, (2017) “Rüyalar, bilinçdışı ana giriştir; ama tek giriş değildir.”(s.185) der. Rüyalar dışında özellikle Freud'un “parapraxis” adını verdiği ve bu kavramın izlerini bilinçdışı durumlarında görebileceğimiz ifade edilemeyen dil sürçmeleri, yanlış okuma ve anlamalar ve nesneleri yanlış sınıflandırmalar da bilinçdışı açılan diğer kapılar olarak değerlendirilir.

Bunların yanında Freud; yapısal kuram çerçevesi içerisinde id, ego ve süper ego kavramlarına açıklık getirir. Bilinçdışı kavramı, id kavramının biyolojik ihtiyaçları gidermek adına insanlığın en ilkel isteklerinden oluştuğunu ifade eder. Süper ego kavramı ise toplumsal açıdan uyarılan vicdanları içerir, tinsel ve ahlaki yasaklamalarla ide karşı koyar. Ego ise, id ve süper ego arasındaki arabulucu görevini üstlenir. Freud, bu kavramlar üzerine geliştirdiği fikirler nedeniyle birçok düşünür tarafından eleştirilmiştir. Özellikle cinsel arzu tarafından yönlendirilen id kavramı üzerine olan görüşü Jung ve Adler gibi düşünürlerin kendisinden ayrılarak taraf konuma geçmelerine neden olmuştur.

Sigmund Freud'un rüyalar ve onların oluşum süreçleri üzerindeki değerlendirme ve görüşleri, bilinçdışı süreçlerin işleyiş tarzlarını anlamlandırabilmek için kullandığı temel

metotlardan biri olmuştur. Rüyaların örtük içerikleri farklı metotlarla görünür ve açıklanabilir içeriğe dönüştürülmektedir. Bu içeriklerden bazıları şunlardır: simgeleştirme, daraltma, yön verme ve yansıtmadır.

Paul Ricoeur, *Freud ve Felsefe* kitabında *Psikanaliz ve Dil* başlığı altında dil ve simge kavramlarının psikanalizle olan iç içeliğine değinir. Ricoeur, (2006) Freud'un yorumlarının uygulamasız olmayacağını bunu da metinsel yaklaşımla olacağını savunur. "Metinsel yaklaşım, Freud metinlerinde uygulamanın gözden gizleyebileceği yönlerde odaklanabileceği gibi, tek kaygısı analiz ilişkisinde olup bitenleri açıklamak olan bir bilimin gözden kaçırabileceklerinde de odaklanabilir." (s.18). Ayrıca simgeleştirme kavramında simgenin işlevini genel dolayım durumuna getirerek tanımlar. Simgesel biçim kavramıyla bir problemin yanıtını oluşturmada önce, bir sorunun genel sınırlarını belirginleştirmektedir.

Genel olarak Freud ve onun psikanaliz düşüncesine bakacak olursak, Bayrak, (2016) "insanların bilinçaltına attıkları bazı dürtüleri hayal kurma, rüya vb. yollarla dışa vurduklarını düşünür."(s.294). Dışa vurum olarak rüyanın ömrü, uyku süresince ruh dünyamızın çalışır halde olmasıdır. Uyku halinde, gerçek dışı dünyadan kendimizi ayırırız ve böylece psikozun ortaya çıkması için uygun şartlar sağlanmış olur.

3.2 Arketip Kavramı

Arketip kelime olarak kalıp, şablon anlamlarına gelmektedir. Arketipler insanların geçmişten günümüze kadar gelen süreçte ortaya çıkan ve biriken kültür değerlerinin yapıtaşlarıdır. Jung'a göre arketip kavramı "*psikoloji dünyasına kazandırdığı "arketip" terimi, psikoloji literatüründe, algılamamızı örgütleyen, bilinç içeriklerini düzenleyen, değiştiren ve geliştiren yapılar olarak tanımlanmaktadır*" (<http://sosyolojisi.com/arketip-kavrami-jungun-arketip-kavrami/3148.html> 19.09.19).

Geçmişte karşılaşılan sorunlar, birbirleriyle ilişkili olaylar belirli kalıplara oturtuktan sonra nesilden nesile aktarılmıştır. Arketipleri sadece belirli bir millete indirgemek yanlış olmaktadır. Çünkü arketipler evrenseldir. Her millet kendi arketiplerini oluşturabilir. Her insan hangi milletten olursa olsun aynı arketip imgelerine sahiptir.

Arketipler zihnin algılama alanını daha geniş kapsamlara yaymaya ve nesne, cisimler üzerinde olan varlığı daha da etkin kılmaya yönelik, modern söylemlerin karşılığına denk gelmektedir. Arketip, genellikle günümüzde psikolojik kavramlara yönelik olarak ortaya konmuştur. Bilinç içeriklerini düzenleyen geliştiren ve katkı sağlayan özellikler bütünü olarak ifade edilmektedir.

Jung’a (2003) göre

“Arketipin kendisi boş, salt biçimsel bir unsurdur, kendi tasvirinin a priori bir olasılığından, facultas praeformandi'den (tasarlanan yeti) başka bir şey değildir. Kalıtım yoluyla aktarılanlar tasvirler değil, biçimlerdir, bu bakımdan da yine biçimsel olan içgüdülere tekabül ederler. Arketiplerin varlığı nasıl kanıtlanamazsa, somut bir biçimde görülmedikleri sürece içgüdülerinki de kanıtlanamaz. Değişmez tek şey, prensipte hep aynı geometrik orantılara sahip olan eksen sistemidir. Aynı şey arketip için de geçerlidir: prensipte nitelenebilen arketip, tezahür biçimini asla somut olarak değil, yalnızca prensipte belirleyen değişmez bir anlam çekirdeğine sahiptir. Örneğin anne arketipinin ampirik olarak nasıl tezahür ettiği tek başına ondan türetilemez, başka faktörlerden de kaynaklanır” (s.21).

3.2.1 Anne Arketipi

Jung, (2009) “arketipsel sembolizm teorisinde arketiplerin sonsuz yansımaları bulunduğunu belirtmektedir. Anne arketipi de bu yansılardan birisidir. Metin ve yazılarda sıkça karşımıza çıkmaktadır. Jung, anne kavramını kişinin kendi annesi başta olmak üzere üvey anne, büyük anne ve kayınvalide figürlerinin de dair etmektedir. Bu figürler anlatı metinlerine daha geniş kapsamında bakıldığında yine anne arketipini çağrıştıran simgeler olarak ülke, toprak, orman ve akarsu biçiminde de yansıyabilmektedir. Bu neticenin en iyi örneklerinden birisini “Anadolu” adlandırması ya da “Toprak Ana” söylemlerinde görmek mümkündür. Jung’a göre anne arketipinin başlıca bazı özellikleri

dişinin sihirli otoritesi, bilgelik ve ruhsal yücelik olarak özetlenmektedir”
(s.22).

Türkiye Türk masallarında ve başka ülke masallarında olduğu gibi anne arketipi Kazak masallarında da sıkça karşımıza çıkmaktadır. Üvey anne arketipinde çocuğa kötü bir davranış sergilenmektedir. Çocuk ne kadar iyi olursa olsun üvey anne arketipi çoğu durumlarda ve genellikle kötü davranışta bulunmaktadır. Annenin kendi evladına sevgisi bambaşkadır. Annelik içgüdüsünün vermiş olduğu değerler çerçevesinde insan ve hayvanlarda annelik kutsal bir kavramdır. Annelik kavramı dünyada eşi benzeri görülmemiş bir tutkuyu barındırmaktadır. Dokuz ay çocuğunu rahminde taşıyan anne, her şartta çocuğunu kabullenmiştir. Çirkin, güzel, engelli ayrıca bazı durumlarda yılan olarak doğması ya da kötü davranış sergileyen evladına karşı bile anne evladını her şeyden üstün görmekte ve verdiği değerden bir an olsun vazgeçmemiştir. Türk halkları arasında bir anne adeta Tanrıdan sonra çocuğuna tapar. Evladına büyük değer vermekte ve onu her durumda korumaya çalışmaktadır.

Her anlatı ve masallarda kahraman anne tarafından macera yoluna çıkmaktadır. Örneğin üvey anne baskısından kahraman evden ayrıldıktan sonra erginlenme dönemine girmektedir.

3.2.2 Anima ve Animus Arketipleri

İnsanoğlu dişi ve erkek olmak üzere iki cins olarak nesillerini devam ettirirler. Diğer canlılardan farklı olarak düşünebilen, yorumlayabilen, empati kurabilen insan yıllar içerisinde kendisine anlam yükleyip tarihe iz bırakmıştır. Karşılıklı birbirleriyle etkileşim halinde bulunan insan kendilerini geliştirmiş ve daha çok kaynaşmışlardır. Jung bu etkileşimi şöyle açıklamıştır: *“Tarih boyunca etkileşimlerini sürdürmüş olan kadın ve erkeğin birbirlerine ait bazı özellikler edinmiş olmaları, karşı cinsi daha iyi anlayabilmelerine yardımcı olmuştur. Dolayısıyla anima ve animus da insanın yaşamını sürdürebilmesinde önemli rol oynar”* (Geçtan, 2012: 168).

Karşılıklı cinsler arası gelişen bu etkileşim anima ve animus olarak ifade edilmektedir. Bütün erkeklerde doğuştan getirilen kadın imgesi bulunmaktadır. Bu kadın imgesi ileride karşı cinsle ilgili yapabileceği seçimleri etkilemektedir. Bu durum erkeğin bilinç dışında gelişen ve zihninin derinliklerinde oluşmaktadır. Bilinç dışında oluşan bu

durumlar masal ve anlatımlarda anima arketipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Masal ve anlatılarda ortaya çıkan anima arketipi kendisini, kahramanın zor durumda olan kadına yardımı sırasında göstermektedir.

Aynı şekilde kadınlarında bilinçdışında erkeksi özellikler taşıdığı görülmüştür. Bu duruma da animus arketipi adı verilmiştir. Jung, (2003) “*Gölgeye bilincin yansımasıyla, karanlıkta kalan aydınlığa alınır. Daha ileri aşamada cinsiyetler arası ötekiliğin de çözümleneceği ve aşılabacağı bir karşılaşma belirleyicidir: Erkek, bilinçdışında bütünleyici öge olarak yer alan dişi imgesi ("anima") ile tanışır*”: (s.13)

“Bu çift cinsellik biyolojik bir gerçektir... Her erkek, içinde, o ya da bu kadına ait olmayan sonsuz bir kadın imgesi taşır. Bu imge özünde bilinçdışıdır ve erkeğin organik sistemindeki asıl kadın biçiminin, yani bir arketipin, kalıtsal bir ögesidir. Bu asıl resim, kadınlığın tüm atasal deneyimlerinin ve o güne dek kadınlığın bıraktığı izlerin bir birikiminden oluşur. İmge bilinçdışı olduğu için sevilene bilinçsizce yansıtılır. Tutkuya ya da nefrete neden olan budur”. (Jung 2001: 16)

“*Kadının entegre edeceği ruh-imgesi ("animus") ise erildir; Jung'un erkek için söyledikleri, mutatis mutandis kadın için de geçerlidir*”(Jung 2003:13).

3.2.3 Ben Arketipi

Jung'un (2003) Dört Arketip eserinde:

“Arketipin taşıyıcısı öncelikle kişisel annedir, çünkü başlangıçta çocuk onunla tam bir ortaklık, bilinçdışı bir özdeşleşme içindedir. Anne, çocuğun hem fiziksel hem de psişik önkoşuludur. Ben bilincinin uyanmasıyla ortaklık yavaş yavaş ortadan kalkar ve bilinç, bilinçdışıyla zıtlasmaya başlar ki bu da bilincin önkoşuludur. Böylece Ben ve anne ayrımı oluşur ve annenin kişisel özellikleri giderek belirginleşir” (s.38).

Çocuk doğumdan itibaren anneye daha uzun zaman geçirmektedir. Sürekli olarak anneye ihtiyaç duymaktadır. Anne her koşulda çocuğun ihtiyaçlarını gidermektedir. Bir süre sonra çocuk özgür olmak istediğinden dolayı anneden kısmi olarak kopmalar başlamaktadır. Böylece ortaya Ben arketipi çıkmaktadır. Ben arketipi insanların hayatla mücadele edebilme, önüne çıkan tüm zorlukları aşma ve bunlar arasındaki dengeyi

sağlayabilme durumunu temsil eden arketiptir. İnsanoğlunun hemen hemen hayatının her aşamasında bu arketipten faydalandığı görülür.

3.2.4 Baba Arketipi

Anlatı ve masalarda Baba arketipi kahramanlara en çok yol gösteren ve en çok etkileyen arketiptir. Hayatta karşılaşılan otorite boşluğunu doldurmak için de Baba arketipi önemli rol oynamaktadır. Birçok durumda baba sevgisinin kazanılmasına önem gösterilmektedir. Bu sevgi babanın kazanılması için babanın istekleri herhangi bir sorgulamaya tabi tutulmadan karşılanmaya çalışılır. Baba arketipi hem dinamizmi hem de enerjiyi temsil etmektedir. Baba arketipi kız ya da erkek çocuğuna karşı çok baskılayıcı ve tutucu davranış sergilediği durumda erkek ya da kız babanın bu tutumlarıyla da bir savaş içerisine girmektedir. Baba arketipinin hem olumlu hem olumsuz bu davranışları kahramanların erginlenme sürecinde dinamizm kapmasında fayda sağlar. Baba arketipinin otoritesi evlatlarına karşı çok baskınsa özellikle de kız çocuklarına baskın olduğu durumlarda kız çocuğunun evleneceği kişi de baba tarafından belirlenmektedir.

3.2.5 Ruh Arketipi / Yüce Birey Arketipi

Jung, (2003):

"Yaşlı bilge adam" düşlerde büyücü, hekim, rahip, öğretmen, profesör, büyükbaba ya da otorite sahibi herhangi bir kişi olarak görünür. İnsan, gulyabani ya da hayvan görünümündeki ruh arketipi, insanın idrak, anlayış, iyi bir tavsiye, karar, plan gibi şeylere ihtiyaç duyduğu, ama kendi imkânlarıyla bunlara ulaşamadığı durumlarda ortaya çıkar" (s.86).

Bu ruh arketipiyle alakalı olan bir durumdur. Anlatı ve masalarda ruh arketipi farklı bünyelere bürünerek kahramana yol göstermektedir. Çoğunlukla Hızır olarak çıktığına inanılır. Aksakallı, yaşlı, uzun boylu ve aklara bürünmüş olarak tasvir edilmektedir. Yürüdüğü yerlerde çimenler bitmektedir. İnsanların hayatta karşılaştıkları durumları ve hatta ölüm gibi olaylarında da bu durumla ilişkilendirildiği görülmüştür. Kahramanların çok çaresiz kaldığı durumlarda, savaş veya yaşam kavgası verdiği maddi

manevi olumsuz durumların da ortaya çıktığına inanılır. Bu durumlarda yol gösterilmesinde veya rehberlik tapılmasında ruh arketipinin hayvan yüzüne bürünerek de sıkça karşımıza çıkmaktadır. *“Masallarda yardımcı hayvanlar motifiyle sık sık karşılaşırız. Bu hayvanlar insanlar gibi davranır insanların dilini konuşur ve insanlarınkinden daha üstün bir zekâ ve bilgiye sahiptirler. Bu durumda, ruh arketipinin bir hayvan aracılığıyla ifade edildiğini söylersek yanlış olmayız.”* (Jung 2003: 99-100.)

İnsanlar bilinçaltına ister istemez birçok imge ve olay yerleştirmektedir. Kişi istemediği olayları ya da dürtüleri, kötü anılarını, korkularını baskılayarak bilincine atmaktadır. Bunun gibi durumlar kişinin uyku halindeyken ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Tecrübeler, insan hayatının iyileştirerek daha iyi bir hayat sürmesi durumunda da bilge arketipi olarak ortaya çıkmaktadır. İnsan her davranışından her hatasından bir ders çıkarmaktadır. Bir nevi bu hayata ışık tutmak, yol göstermek, daha iyiye ulaşmak diye bakılmaktadır.

3.2.6 Kahraman Arketipi

Masal ve anlatılar da her zaman bir başkahraman ön plana çıkmaktadır. Bireylerin psikolojik ve ego kısmında kendilerini o kahraman yerine koydukları görülmektedir. Bir nevi kahramanla özdeşleşerek onun dünyada ki yansıması olarak kendisini görmektedirler. Kişi kendisini kahraman yerine koyarak önüne çıkabilecek her türlü zorlukla başa çıkabilmektedir. Savaş, çatışma veya önüne çıkan engellerle mücadele vererek sonuçta nihai amacına ulaşmaktadır. Ödül olarak eve dönüş ya da sevdiği bir kişiyle evlenir. Cesur ve kahramanca davranarak hiç bir şeyden korkmadığını ispatlar. Yolda önüne çıkabilecek sorunları bile bile üzerine gider ve kendisini ispatlama fırsatı bulur. Indick: *“Mitolojik kahraman benliğin başlıca simgesidir. Kahraman yalnızca bir arketip değildir. O merkezi arketiptir. Kahraman arketipi tek bir kavram içerisine sığdırılamayacak kadar geniştir. Çünkü diğer bütün arketipler benliğin farklı kısımlarını temsil ederken, kahraman benliğin kendisidir. Arketiplerin hepsini bir araya getiren odur.”* (Indick, 2011:133)

3.2.7 Yetim Arketipi

Yetim kelimesi kelime anlamı olarak babasız ya da annesiz olan kimseye denilmektedir. İnsanlar küçük yaşlardan itibaren anne veya babasını kaybederek zorlu hayatla mücadele içerisine girerler. Her zaman hayat yolunda bir yol gösterici, kurtarıcı ve sığınacağı liman arayan kişi bu durumdan mahrum kalmaktadır. Tek başına hayatın çıkaracağı engeller karşısında yaşam mücadelesi verirler. Bu arketip kişilerden bağımsız olarak her bireyde farklı özelliklerde görülmektedir. Yetim arketipi bu durumlardan hiçbir zaman vazgeçmemek gerektiğini savunmaktadır. Önüne çıkacak hangi engel olursa olsun hayatla tek başına da olsa mücadele edecek sıkıntıların üzerine gidecektir. Pearson'a (2003) göre *"Yetim sıkıntı içindeki bir kız gibi, uygun güçten ya da becerilerden yoksun olarak düşmanca bir ortamla başa çıkmak zorundadır"* (s.68)

3.2.8 Gezgın Arketipi

İnsan doğuştan merak içgüdüleriyle dünyaya gelmektedir. Her insan küçük yaşlardan itibaren keşif ve araştırma içerisine girerler. İnsan doğası gereği girişimcilik ruhuyla yeni bilgilere yeni olgulara yeni gelişmelere açtır ve bu açlığını gidermek ister. Bu bir nevi insanın kendisinin tutsağı olması, kendisine engel olamayarak güdülerle bu hareketi başlatmasıdır. Bu yolla birey sonuca ulaşmak ister ve böylelikle bu tutsaklıktan kurtulmak ister. Pearson'a (2010) göre: *"Yetimin öyküsü cennette başlıyorsa gezginin ki tutsaklıkta başlar. Peri masallarında müstakbel gezgin bir kulede ya da mağarada tutsak olabilir ve genelde de bir cadının dev bir canavarın bir ejderhanın ya da başka bir korkunç yaratığın tutsağıdır"* (s.100)

3.2.9 Fedakâr Arketipi

"Fedakarlığın en hakiki ifadesi sevgiden kaynaklanır" (Pearson, 2010: 183). İnsan doğumdan ölüme kadar birçok alanda yardıma ihtiyaç duymaktadır. Kişinin doğumundan itibaren en çok ihtiyacını gideren ve her konuda yardımını esirgemeyen kişiler olarak ebeveynler gelmektedir. Bireyin karşılıksız olarak tüm ihtiyaçları karşılanmaya çalışılır. Bu durum sevgi bağıyla şekil almakta ve sevgi kelimesiyle ifade

edilmektedir. Daha sonra ki süreçte ebeveynlerden kopmalar başlayarak çevreden bu ihtiyaçlar karşılanmak ister ya da kişi kendi başka ihtiyaç sahiplerine destek olmaya çalışmaktadır. Fedakârlık kavramı da bununla paralellik göstermektedir. Kişiler kendilerinden bilerek ve isteyerek kendi çıkarlarına olsa bile mevcut durumdan karşı taraf lehine vazgeçmektedirler. Tabi bu süreç hayat döngüsü içerisinde her kişiye uğrayacak ve herkes bir gün kendi lehine bu döngüden fayda sağlayacaktır. Ortak kültürün oluşması ve kültürel değerlerin herkese fayda sağlayacak yapı taşları olması kişilerin kendilerinden fedakârlık yapmalarıyla mümkün olacaktır. Toplumda fedakârlık yapan kişiler çok hoş karşılanmaktadır. Bunun bir hoşgörü ve ahlaki değer olduğu savunulur. Bu yüzden iyi bir toplum hedefleyen herkes fedakârlıklar yapmaya özen göstermekte ve yapan kişilere saygı duyulmaktadır. Anlatı ve masallarda da fedakârlık yapan kahraman sadece kendi adına ya da bir kişi için fedakârlık yaptığı sayılmamaktadır. Bu fedakârlık herkesi, toplumu ve dünyayı karşıladığına inanılır.

3.2.10 Masum Arketipi

Masumiyet: saflığı temsil etmektedir. Bir kişinin günahsız olması anlamına gelmektedir. Genellikle masum arketipi oluşturulurken çocukluk dönemine vurgu yapılır. Çünkü çocuklar daha hayat tecrübeleri olmayan hayata hep saf çıkarsız bakan varlıklardır. Her bireye, herkese karşı şefkat dolu bakarlar. Hayata karşı bir tecrübeleri olmadığından dolayı yaptıkları hatalar bile hoş görülmektedir. Bu yüzden masum arketipinin kaynağı çocukluktan gelmektedir. Kahraman bir maceraya çıktığında, kötü bir durumla karşılaşınca bu masumluğu içerisindeki güdüler ve enerji sayesinde kurtulacağı düşünülür.

3.2.11 Büyücü Arketipi

Kahraman yolculuğa çıktığında birçok engelle karşılaşmaktadır. Bu engellerden bazılarını cadılar, devler, periler oluşturmaktadır. Kahraman nihai amacına ulaşırken büyücüler tarafından farklı şekillere dönüştürülebilmektedir. Eğer kahraman nihai amacına ulaşırsa büyücünün yaptığı bu şekillerden ya da cezalardan kurtulacak ve

sonuçta güzel bir armağan alacaktır. Büyücü arketipi gölge arketipinin bütünleşmesi sonucu ortaya çıkmaktadır.

3.2.12 Persona / Maske Arketipi

Maskeler insanların gerçek hayatta takınmış olduğu davranış ve karakterlerden tam zıttı davranmalarına imkân sağlamaktadır. Gerçek davranış veya karakterleri gizlemede kullanılır. Kişiler kendilerini bulundukları kişilik özelliklerinden soyutlayarak olmak istedikleri şekilde davranabilmektedirler. Bir nevi kendilerini gölgelemekte denilebilmektedir. Maskelerin gerekliliği sosyal ilişkilerin iyileştirilmesi için de önemlidir. Maskeler kişi ile dünya arasında denge sağlayan etmenleri içerisine almaktadır. Bu durum sosyal ilişkileri düzenleyeceği gibi her insanın çıkarına yarayacak davranışları da ortaya çıkarır. Jung maskelerin ne kadar gerekli olduğunu ve sosyal ilişkileri düzenleme açısından gerekliliğini şu şekilde açıklamaktadır: “*Persona geliştirmeyi savsaklayan insanlar kaba, huzursuzluk yaratan ve dünyadaki yerlerini bulmada zorluk çeken eğilimler sergilerler*” (Fordham, 2011: 63).

3.2.13 Gölge Arketipi

Gölge arketipi insanların her zaman karanlık bir tarafının olduğunu belirtir. İnsanların bilinçaltında kötülük yapma eğilimi vardır. Bu eğilim kişilerin hayatlarında ortaya çıkacak bazı durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bu genelde olumsuz olsa da gölge arketipinin olumlu olduğu durumlarda vardır. Kişilerin hayatlarında illaki engeller ve çıkmazlara düşecekleri zamanlar vardır. İşte bu durumdan kurtulması bazı durumlarda gölge arketipinin sayesinde olur. Her insan böyle olaylarda içlerinden gelen sesi dinlediklerini söylerler ve bu sayede düştükleri durumdan kurtulduklarını dile getirirler. Bu söyledikleri iç ses aslında gölge arketipidir. Kahramanlar maceraya çıktıklarında birçok kötü kişilerle karşı karşıya kalırlar. Bu kahramanın gideceği yol da önüne çıkabilecek önüne engel olacak bazı durumları yansıtır. İnsanlara kötülük yapan devler, cadılar, periler veya üvey evladına kötü davranan üvey anneler gölge arketipinin ortaya çıkardığı yansımalarıdır. “*Gölge, bireysel bilinçdışıdır. Toplumsal standartlara ve bizim*

ideal kişiliğimize uymayan tüm vahşi istek ve duyguları kapsar. Utanç duyduğumuz ve kendi hakkımızda bilmek istemediğimiz herşeydir” (Fordham, 2011:65).

3.3 Kazak Halk Masallarının Psikanalitik Kurama Göre Tahlili

3.3.1 İyilik ve Kötülük

Yola Çıkış

Masalda İyi kahraman arketipidir. Kahramanın Kötü ile karşılaşp aynı yöne gitmesi ise yola çıkıştır. Yola çıkış evresinde kahramanların birbirlerine verdikleri sözle sınavlar yolunun başlangıcına adım atılır.

Erginlenme

Kahramanın ormandaki eve gitmesi bize sınavlar yolunun başlangıcını verir. Eve gelen hayvanların konuşması doğaüstü unsurdur. Kötü'nün masalda geçen davranışları bize gölge arketipini verir. Kahraman, evdeki hayvanlardan duyduklarını uygulayarak erginlenme yolundaki ilk eşiği aşar. İyi'nin olumlu davranışları neticesinde zengin olması bize nihai ödülü gösterir. Kötü'nün İyi'yi kıskanması neticesinde ceza faktörü meydana gelmiştir. Masalın sonunda Kötü cezalandırılmıştır. Masalda geçen kişilerin İyi ve Kötü olarak adlandırılması, masalın içerisinde olay örgüsünün bu iki zıt kutup üzerine kurulduğunu bildirir.

3.3.2 Akıl, İlim ve Mutluluk

Yola Çıkış

Masalda geçen Akıl, İlim ve Mutluluk kahraman arketipleridir. Üç kahramanın iddiaya girmeleri, maceraya çağrıdır. Bu eşikte Kadı yüce birey arketipidir. Masalda yüce birey, kahramanlara öğütler verir ve kahramanların iddialarına çözümler sunar. Masalın sonunda yüce bireyin tavsiyeleri bize birlikteliğin gerekli olduğunu bildirir. Akıl olmadan İlim'in olmayacağını ve Mutluluk'un da meydana gelmeyeceğini ifade eder. Tabiatla aklını en çok kullanan varlık insandır. İnsan, akılla bütünleşmiştir. At, ilimin oluşum evrelerinin ilkidir. İnsanlar atı evcilleştirerek sınırlarını aşmıştır. Kırbaç ise

motivasyonu ve hırsı bildirir. Mutluluk olduğu sürece insan daha fazlasını arzu eder ve elde edebilir. İnsan at ve kırbaç bütünlemesi ile aslında bir Kazak bireyin anlayabileceği net ve somut tiptedir.

3.3.3 Aldar Köse

Yola Çıkış

Aldar Köse, kahraman arketipidir. Köse tipi Türk masallarında kurnazlığın sembolüdür. Masalda erginleşmeye aday bir birey olarak verilmiştir. İnsani özellikleri bakımından üstündür. Masalda zengin adam bize gölge arketipini verir. Cimri ve akılsızdır. Aldar Köse'nin zengin adamı kandırması, maceraya çağrıdır. Zengin adamı kandırıp koyunları elde etmesi ilk eşiğin aşılmasıdır.

Erginlenme

Aldar Köse, aklını kullanarak kahramanlığını gerçekleştirmiştir. Aldar Köse'nin masalın içerisinde sınavlar yolunu aşması ve zengin olması ise nihai ödülüdür. Aptal zenginin aklın ışığında hareket etmemesi sonucu zarar etmesi ise ceza faktörüdür.

3.3.4 Qanbaq Dede

Yola Çıkış

Qanbaq dede, kahraman arketipidir. Tilki, dedenin malına zarar vermektedir. Tilki, masalda gölge arketipi olarak verilmiştir. Tilki, kurnazlığıyla bilinen bir hayvandır. Türlü oyunlarla dedenin malına zarar vermektedir. Tilkiyle dedenin mücadelesi bize yola çıkış evresini bildirir. Masalın kahramanı olan dedenin tilkiden kurtulmak istemesiyle yola çıkması, kahramanlığını gerçekleştirme yolunda ilk adımı olan yola çıkış evresidir.

Erginlenme

Dedenin rüzgâr neticesinde bir dağa uçuşması, erginlenme aşamasında gerçekleştirmesi gereken sınavlar yoludur. Rüzgâr, kahramanın maceraya atılmasında olağanüstü unsur olarak verilmiştir. Kahramanın sınavlar yolunda karşılaştığı dev, zorlukları ve sıkıntıları

temsil eder. Nine, dedenin devi atlatmasında yardımcı unsur olarak verilmiştir. Dev, Dede'yi sınavlar yoluyla denemek istemektedir. Dede, aklını kullanarak tilkiyi ve devi yenmiştir. Dev'in tilkiyi öldürmesi bize dedenin aklını kullanarak erginlendiğini düşündürmektedir. Ayrıca tilkinin ölmesi ise nihai ödüdür. Masalda vurgulanan tema, aklın öncülüğüdür.

3.3.5 Kunduracı ve Han

Yola Çıkış

Kunduracı, masalda kahraman arketipi olarak verilmiştir. Han, gölge arketipi olarak karşımıza çıkar. Han'ın gece karanlığında aklındaki sorusunun cevabı aramak için yola düşmesi bize karanlığın tüm gizlilikleri içinde barındırdığını düşündürmektedir. Kahraman, Han'ın sorularıyla yüzleşerek kahramanlığını gerçekleştirme yolundaki ilk adım olan "ilk eşiğin aşılması" evresini geçer.

Erginlenme

Kahraman, Han'ın araştırdığı soruya akla yatkın cevaplar vererek kahramanlığını gerçekleştirmiştir. Han'a verdiği cevapların içerisinde dün, bugün ve yarın ne yapılması gerektiğiyle ilgili öğütler yer alır. Öğütler, kişinin hayatta sağlam adımlar atması açısından önem teşkil eder. Kahraman, içinde öğüt barındıran bu davranışlara uyararak ve aklını kullanarak vezirlik makamına kadar çıkmıştır. Kahramanın vezir olması ve kötü vezirlerin cezalandırılması masalın nihai ödülü olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.3.6 Zengin ile Fakir

Yola Çıkış

Hasan ve Hüseyin masalda kahraman arketipi olarak verilmiştir. Anneleri, masalda fedakâr arketipi olarak karşımıza çıkar. Anne, fedakârlık örneği gösterip toplanan çilekleri satarak ailenin geçimini sağlamaktadır. Yola çıkış evresi, çocukların mavi bir kuşu takip etmesiyle başlar. Kuş, özgürlüğün simgesidir. Mavi renk, özgürlüğün ve yaşamın simgesidir. Masalda çocukların kuşu takip etmesi, özgürlüğün ve yaşama

arzusunun genç yaşlarda insanlarda bulunması gerektiğini bildirir. Çocuklar, yuvada gördükleri yumurtaları alarak yola çıkış evresinde ilk eşiğin aşılmasını sağlarlar.

Erginlenme

Kahramanlar, elde ettikleri yumurtaları satarak sınavlar yoluna adım atarlar. Amca, gölge arketipi olarak belirmiştir. Cimri ve kötü kalpli olarak verilmiştir. Çocuklar, amcalarının oyunlarından kurtularak kahramanlıklarını gerçekleştirmişlerdir. Kötü kalpli amcanın yastığının altında altın bulunmazken çocukların yastıkları altında altın bulunmuştur. Bu durum kahramanların erginlenme aşamasında elde ettikleri nihai ödülleriştir. Ayrıca yüce birey arketipi olan Avcı Dede'yle karşılaşmaları ve onun evine gitmeleri balinanın karnı evresidir. Burada kahramanlar, avcıdan bilgiler edinerek kahramanlıklarını sağlayacaklardır. Ayrıca artık yastıklarının altında altın madenin bulunmaması da bize kahramanlığın gerçekleştiğini bildirmektedir.

Dönüş

Çocukların, ormana babaları tarafından terk edilmeleri dönüş eşiğinin reddidir. Bu kısımda karşılaştıkları olaylarla yüzleşmeleri ve evlenmeleri ise erginliğin tamamlanmışlığını bildirir. Evlilik, bireylerin yeterli düzeye ulaştıklarında gerçekleşecek bir olgudur. Bu aşamada Cadı, gölge arketipi olarak bildirilir. Cadının oyunlarından kurtulmak ise büyülü kaçış evresidir. Büyülü kaçış sayesinde kahramanlar, kötülerini cezalandırma eğilimine geçeceklerdir. Cadının taşlaşma motifinden kurtulmak ise dönüş eşiğinin aşılması evresidir. Masalda geçen kötü kalpli vezir ve amca gölge arketipini temsil ederler. Kahramanların dönüş aşamasında bunları cezalandırmaları ve taşlaşma motifinden kurtulmaları yaşama özgürlüğünü bildirir.

3.3.7 Pamuk Kız ile Kedi

Yola Çıkış

Kedi, masalda kahraman arketipi olarak verilmiştir. Kedi, olumsuz davranışı neticesinde kuyruğundan olmuştur. Kuyruğunu geri kazanabilmesi için süte ulaşması gerekmektedir. Sütü aramaya çıkması sınavlar yolunun başlangıcıdır. Kahraman böylelikle maceraya atılır.

Erginlenme

Kahraman, sütü bulmak için macerada karşılaştığı hayvanların isteklerini yerine getirir. Hayvanların isteklerini yerine getirip kuyruğunu Pamuk kızıdan alması ise nihai ödülü bildirir.

3.3.8 Keloğlan

Yola Çıkış

Masalda Tazşa Bala yetim arketipi olarak verilmiştir. Evladı olmayan nine ve dedenin Tazşa Bala'yı evlatlık edinmesiyle maceraya çağrı başlar. İhtiyar'ın Tazşa Bala'yı sınavlarla sınaması bize İhtiyar'ın yüce birey olduğunu düşündürmektedir. Cimri zengin komşu, masalda gölge arketipi olarak verilmiştir.

Erginlenme

İhtiyar nine ve dedenin Tazşa Bala'dan zengin adamın tereyağını almasını istemesi erginleşme aşamasında sınavlar yolunun başlangıcıdır. Kahramanın baltayı alarak cimri komşuyu vurması, ilk eşiğin aşılmasıdır. Masalın devamında Han'la ilgili verilen ifadeler bize Han'ın da gölge arketipi olduğunu düşündürmektedir. Tazşa balanın kadın kılığına girip Han'ın oyunlarını alt etmesi bize masalda don değiştirmenin olduğunu göstermektedir. Tazşa Bala'nın sınavlardan geçerek kahramanlığını kazanması nihai ödüdür.

Dönüş

Tazşa Bala'nın Han'a teslim olması, erginleşme aşamasından çıkıp dönüş eşiğinin reddedilmesi evresine girdiğini düşündürmektedir. Tazşa Bala'nın evlenmesi ise nihai ödüdür. Tazşa Bala artık dönüş aşamasında bilge bir tip olarak belirir. Danışman olarak unvan kazanır.

3.3.9 Han ve Fakir

Yola Çıkış

Fakir adam ile oğlu, kahraman arketipidir. Oğlan'ın, babasının söylediği kişilerin aklını sınamak istemesi maceraya çağrıdır. Aptal, gölge arketipidir. Kahramanın aptalla olan diyalogu sınavlar yolunun başlangıcıdır. Kahramanın Han'a her şeyi anlatması ve Han'ın onu haklı çıkartması ilk eşiğin aşılmasıdır. Han'ın tahtını kaybetme korkusuyla vezirlerine oğlanı ve babasını kuyuya atma emrini vermesi, bize Han'ın da gölge arketipi olduğunu düşünmektedir.

Erginlenme

Fakir adam ve oğlunun Han'ı düştüğü durumdan kurtarmaları, erginlenmenin gerçekleştiğini göstermektedir. Kuyu, balinanın karnı evresini işaret eder. Kahramanlar burada benliğini kazanırlar ve kahramanlık maceralarında daha sağlam adımlar atarlar. Masalın sonunda akıllarını kullanarak gölgeyi alt etmişlerdir. Gölgenin cezalandırılması ve fakirin de zengin olması nihai ödülü bildirir.

3.3.10 Akıllı Kız

Yola Çıkış

Edilbay, kahraman arketipidir. Edilbay, üç gelinine sorular sorarak maceraya çağrı evresine girer. Soyguncularla karşılaştığında küçük gelinin ona verdiği nesneleri kullanması ise ilk eşiğin aşılması evresidir. Burada fakirin kızı, yüce birey arketipiyle karşımıza çıkar. Soyguncular ise gölge arketipidir.

Erginlenme

Edilbay ve oğlu, karşılaştıkları sınavları yüce bireyin verdiği akılla aşarak erginleşmelerini gerçekleştirmişlerdir. Edilbay'ın soygunculardan kurtulması ve sihirli nesnelerin yardımıyla kahramanlık mücadelesinde karşılaştığı sorunları çözmesi nihai ödülü bildirir.

3.3.11 Becerikli Çocuk

Yola Çıkış

Masalda geçen dul kadının oğlu, kahraman arketipidir. Dul kadın, anne arketipi ve yüce birey arketipi olarak karşımıza çıkar. Fedakâr ve bilge özelliklerini taşır. Çocuklarına öğütler vererek onların iyi bir birey olmalarını ister. Kahramanın mutluluğun peşinden gitmek istemesi maceraya çağrıdır. Çocuğun ormana doğru hareket etmesi, yola çıkıştır.

Erginlenme

Kahramanın periler ülkesinde perilerle mücadelesi ise sınavlar yoludur. Bu sınavlar neticesinde kahraman asıl kimliğini kazanacaktır. Çocuk perileri, annesinin yani yüce bireyin ona verdiği nesneler sayesinde atlatmıştır. Ayrıca perilerin evine gitmesi bize balinanın karnı evresini bildirir. Periler kahramana kötülükler yaparak onu öldürmek istemektedirler. Burada periler gölge arketipi olarak bildirilir. Kahraman, perileri yenerek evine doğru yola çıkar. Karşılaştığı sınavları başarıyla atlatarak kahramanlığını kazanmıştır. Evinde artık bolluğun ve bereketin olması ise masalın nihai ödülüdür.

3.3.12 Seyis Köle

Yola Çıkış

Hancı, kahraman arketipidir. Han'ın vezirle hancı üzerinden iddiaya girmeleri, maceraya çağrı evresini göstermektedir. Vezir ve kızları, gölge arketipi olarak verilmiştir. Vezirin kızlarının Hancı'ya oyunları, sınavlar yolunu bildirmektedir. Kahraman gölgenin oyunlarına karşı kendini koruyamamıştır. Hana gittiğinde kendiyi iç taşmaya girerek yaptığı yanlışları sorgulaması balinanın karnı evresini göstermektedir. Bu iç çatışmada kahraman kendi benliğini geri kazanım evresine geçecektir.

Erginlenme

Hancı, Han'ın huzuruna girerek sınavlar yoluna adım atar. Burada kahramanlığını ispat etmeye çalışır. Doğruluğun ve dürüstlüğün izinde yanlışlarından kurtulma eğilimine girer. Doğruluk ve dürüstlük sayesinde sınavlar yolunu başarıyla atlatır. Kahramanlığını

gerçekleştirerek vezirlik makamına kadar yükselir. Bu makam onun nihai ödülüdür. Masalın sonunda ise gölge arketipleri cezalandırılmıştır. İyilik ve doğruluk, kötülüğe karşı açtığı savaşı kazanmıştır. Kötüler, kendi açtıkları kuyuya kendileri düşmüşlerdir.

3.3.13 Hanın Kızı Kendisine Kocayı Nasıl Seçti

Yola Çıkış

Masalda üç genç kahraman arketipi olarak verilmiştir. Evlilik isteği onların maceraya çağrısıdır. Han, masalda gölge olarak verilmiştir. İdam cezasını uygulaması, bize hanın gölge arketipi olduğunu düşündürmektedir. Kahramanlar, birbirlerine söz vererek arkadaş olurlar ve masalda ilk eşiği dostluk neticesinde aşarlar.

Erginlenme

Ayna, halı ve elma doğaüstü unsur olarak verilmiştir. Ayna, yaşanan zamanı simgeler. Halı, akıp giden zamanla ilişkilendirilir. Elma ise şifayı ve sıhhati simgeler. Üçünün varlığıyla başarıya ulaşılacağı bize bildirilmektedir. Kahramanların saraya gitmeleriyle sınavlar yolu başlar. Elma neticesinde kızın iyileşmesi, bize elmanın doğurganlık ve evlilik sembolü olduğunu gösterir. Kızın sağ salim iyileşmesi ve kahramanların ölmekten kurtulmaları ile sınavlar yolu atlatılmış olur. Elma ile sembolize edilen evlilik neticesinde nihai ödüle kahraman ulaşmış olur. Diğer semboller ise birlikteliği ve gerekliliği sembolize eder. Kahramanların birbirlerine verdikleri sözü de yerine getirmeleri ve hayatta kalmaları bir diğer nihai ödül olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.3.14 Üç Nasihat

Yola Çıkış

Masalda çocuk kahraman arketipiyle verilmiştir. Yabancı adam, yüce birey arketipi olarak verilmiştir. Çocuk yabancı adamın nasihatlerini dinlemek için bütün yolkalarını ona vermesiyle maceraya çağrı evresi başlar. Bu durumun karşılığında çocuğun evden kovulmasıyla macera başlar.

Erginlenme

Kahramanın hanın sarayına girmesiyle sınavlar yolu başlar. Burada karşılaştığı sınavlardan, yüce bireyin ona verdiği nasihatler sayesinde kurtulur. Hanın karısı ona sahip olmak ister. Masalda gölge arketipi olarak verilmiştir. Yüce bireyin ona verdiği nasihatler neticesinde doğruluğun izinde hareket eder. Yolda gördüğü nine ise yardımcı unsur olarak verilmiştir. Kahraman nasihatlerin tümünü yerine getirerek sınavlar yolundan başarıyla kurtulur. Hanın ölüm cezasından kurtularak eve döner. Evde karşılaştığı olayı da üçüncü nasihatle atlatır. Oğluna ve eşine zarar vermez. Böylelikle nihai ödülüne kavuşmuş olur.

3.3.15 Zümrüdüanka

Yola Çıkış

Hasan, masalın kahraman arketipidir. Üç erkek kardeşin en küçük olanıdır. Kahramanların genel özelliklerinden olan bir evin en küçüğü olma özelliğini barındırır. Cesur ve zekidir. Masalda karşımıza rüya motifi çıkmaktadır. Babalarının rüyasında gördüğü kuşun izinden gidecek olan çocuklar maceraya çağrı evresiyle karşılaşılır. Hasan ağabeylerinin izinden giderek maceraya atılır. Masalda geçen yol ayrımı ifadesiyle ilk eşik aşılr.

Erginlenme

Hasan, cadının oyunları ile mücadele etmek zorunda kalır. Burada sınavlar yolunun başladığını görürüz. Sınavlar yolu içerisinde don değiştirme motifinin kullanıldığı bildirilmektedir. Hasan, mucizevî bir şekilde geyik haline dönüştürülmüştür. Cadının ona yaptığı bu kötülükten dolayı gölge arketipinin olduğu düşünülmektedir. Cadının kızı, yüce birey gibi kahramanın macerasında ona yardımcı olan en önemli unsurdur. Sınavlar yolunda bayterek ağacı, yılan ve kuşlara rastlar. Burada bayterek ve yılan motifiyle yaratılış mitlerine gönderme vardır. Yaratılış mitleri dünyanın yaratılışı hakkında bilgiler içeren inanış boyutundaki unsurlardır. Kahramanın da aynı düşünceyle kahramanlığını yaratması evresinde olduğunu bildirmektedir. Simurg, yeniden doğuşu ve hayatı simgeler. “Simurg, Pers mitolojisinde ortaya çıkan ve zaman içerisinde doğudaki hikâye ve efsanelerde de yer almaya başlayan bir kuştur. Türk Mitolojisi'nde

ise "Anka Kuşu" veya "Tuğrul Kuşu" olarak anılan bu kuş için bir de derler ki "Simurg", öldükçe küllerinden yeniden doğan Phoenix'e benzermiş”

(<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/simurg-nedir-40906893/21.09.19>).

Simurgun sayesinde kahraman, olağanüstü bir şekilde sınavlar yolunu geçmiştir. Cadı kızını alarak nihai ödülüne ulaşmıştır.

Dönüş

Kahraman, sınavlardan başarıyla kurtularak babasına gitmek için yola koyulur. Dönüş eşiğinde Simurg’un tüyleri sayesinde büyülmüş kaçış evresine girer. Ağabeylerini kurtarır fakat ağabeyleri kıskançlık içerisinde olurlar. Gölge arketipinin ortaya çıktığını görürüz. Hasan’ı kuyuya atarlar ve babası çok üzülür. Onun öldüğünü sanır. Masalda Hz.Yusuf kıssasına gönderme bulunmaktadır. “*H. Yusuf kardeşleri tarafından kıskanılır ve av bahanesi ile götürülüp bir kuyuya atılır*” (Altınkaynak, 2015:44). Kahraman, büyülmüş kaçış süreciyle buradan kurtulur. Babasının yanına gider. Gölge arketipi olan cadı ve Hasan’ın kardeşleri cezalandırılır. Hasan, cesareti ve güvenilirliği neticesinde kahramanlığını kanıtlamış olur. Masalın sonunda Hasan, Cadı kızıyla evlenir ve padişah da kuşa sahip olur. Hasan, babasının gönlünü alır.

3.3.16 Alim Delikanlı

Yola Çıkış

Âlim delikanlı masalın kahraman arketipidir. Yolda giderken bir adamla karşılaşmasıyla maceraya çağrı evresi başlar. Yabancı adama yolu kısaltma teklifini sunmasıyla ve adamın da bunu kabul etmesiyle ilk eşik aşılar.

Erginlenme

Kahraman, yabancı adama sorular sorarak onun bilgi seviyesini ölçmek ister. Böylece onu etkilemeyi başaracaktır. Yabancı adam sorulan sorulara anlam veremez ve bunu kızına anlatır. Kızı, kahraman gibi zekidir. Soruların cevaplarını babasına iletir. Soruların cevaplarında helal kazanç, hoş sohbet ve ardında bırakacağı soyudur. Bunların üçüyle güzel bir hayat sürüleceği bildirilmektedir. Kahramandan etkilenen kızın babası

ona kızını verir ve kahraman böylelikle macerasında mutlu sona ulaşır. Nihai ödülü evlilik olarak alır.

3.3.17 Salakbay ve Tilki

Yola Çıkış

Masalın kahramanı tilki ve Salakbay'dır. Tilki, kurnazlığın ve aklın sembolüdür. Ancak avcının tuzağına düşmüştür. Salakbay'la bu tuzak sırasında olan münasebetiyle maceraya çağrı evresi başlar. Salakbay'ın isteklerini yerine getirmek için yola koyulur. Tilki, Salakbay'a kız almak için zengin adama gider ve ilk eşik böylece aşılmış olur.

Erginlenme

Zengin adam, masalda gölge arketipi olarak verilmiştir. Kahramanların zengin adamla mücadelesi sınavlar yolunu bildirir. Zengin adamın oyunlarından tilki, akı ve pratikliğiyle kurtulmuştur. Salakbay ve tilkinin aklın ışığında zengin adamı alt etmesiyle gölge arketipi cezalandırılmış olur. Tilki, doğruluk ve zekilik ışığında Salakbay'ın yanında kalır. Böylece nihai ödül ortaya çıkar. Salakbay ve tilki zıt kutuplardır. Zıt kutupların birleşmesiyle iki tarafın da eksikliği giderilmiş olur. Birbirlerini tamamlayıcı konuma erişirler.

3.3.18 Uyuz Serçe

Yola Çıkış

Uyuz serçe masalın kahraman arketipidir. Dikenin yarasını acıtmasıyla maceraya çağrı evresi başlar. Masalda verilen gölge arketipi dikendir. Dikeni keçiye tehdit etmekle korkutması ise ilk eşik aşılmasıdır.

Erginlenme

Serçe, gittiği her kapıda meşguliyetle ve sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu aşama onun sınavlar yolu aşamasıdır. En sonunda rüzgârın yanına gider ve rüzgâr ona yardımcı olur. Rüzgâr yardımcı unsur olarak verilmiştir. Kahraman onun sayesinde çözemediği bütün sorunları bir iplik gibi çözmeye başlar. En sonunda ise amacına ulaşır. Herkesi birbirine düşürerek öcünü alır. Nihai ödülüne ulaşmış olur.

3.3.19 Babasının oğluna Nasihati

Yola Çıkış

Kahraman arketipi oğlan olarak verilmiştir. Kahramanın babası oğluna ölüm döşeğindeyken nasihatler verir. Böylece maceraya çağrı evresi başlamış olur. Kahraman babasının öğütlerini uygulamaya başlar ve yola çıkış evresi tamamlanmış olur.

Erginlenme

Masalda ihtiyar, yüce birey arketipi olarak verilmiştir. Kahraman, babasının öğütlerini yanlış algılamıştır. Yüce birey kahramana nasihatlerin nasıl doğru olduğunu aktarmıştır. Böylece karşılaştığı sınavlardan öğüt almıştır. Babasının öğütleri içerisinde sevgiyi, saygıyı, dostluğu ve helal kazancı içerir. Güzel bir hayat yaşamak için bunlar gereklidir. Masalın sonunda ise kahraman yaptığı yanlışın farkına varır ve nihai ödülüne kavuşur.

3.3.20 Öküz

Yola Çıkış

Masalın kahramanı öküz olarak verilmiştir. Kahramanlığını gerçekleştirmeden önce cılız ve sağlıksız bir hayvandır. Hayvanın sahipleri ineğin sütünü içmeyi bırakırlar ve sütü emmesi için ona bırakırlar. Kahraman büyür ve artık bulunduğu yeri beğenmez. Böylelikle maceraya çağrı evresi başlar. Develerin yanına gitmesiyle ilk eşik aşılar.

Erginlenme

Öküz, macerasında sıkıntılarla karşılaşır. Develer ve atların yanlarında kalır. Bu durum sınavlar yoluyla mücadelesini bildirir. Kurtlarla karşılaşır ve kurtlar gölge arketipi olarak verilmiştir. Öküzü ahıra kapatırlar. Öküz bu evrede balinanın karnı evresindedir. Burada bilinçaltına iner ve kendiyle yüzleşir. Yaptığı hataları anlar yardım diler. Ona yardım edenler kendi cinsinden olan hayvanlardır. Öküzü kurtarırlar ve öküz yaptığı hatayı anlayıp onlardan özür diler. Öküz hayatta kalarak nihai ödülüne kavuşmuş olur.

3.3.21 Tilki ile Bıldırcın

Yola Çıkış

Tilki ve bıldırcın masalın kahramanlarıdır. Tilkinin bıldırcına gülmek istediğini söyler. Böylece maceraya çağrı evresi başlar. Bıldırcın nenenin başına konar. Bu evre ilk eşiğin aşılması evresidir.

Erginlenme

Bıldırcın tilkiyi çıktıkları bu maceralarda istekleri doğrultusunda olaylarla karşılaştırır. Bu durum sınavlar yolunun başlangıcı gösterir. Dede ve nene olayından başarıyla kurtulurlar. Avcı olay örgüsünde ise tilki korkularıyla yüzleşmek zorunda kalır. Kahramanlığını kanıtlamak için yaşam ve ölüm arasında kalır. Kahraman bu sınavı da atlatır. Masalın sonunda ise kahramanların iç çatışmaları görülür. Birbirleriyle ters düşerler ve tilki masalda aptal bir varlık olarak verilir. Bıldırcın daha zeki varlık olarak verilmiştir. Aklını kullanarak tilkinin elinden kurtulur. Masalın nihai ödülü bıldırcının hayatta kalmasıdır. Tilkinin nihai ödülü ise kendisinden daha zeki olan varlıklara karşı güdülendiği düşmanlık duygusudur.

3.3.22 Vermesini Bilen Paylaşmasını da Bilir

Yola Çıkış

Fakir adam, kahraman arketipidir. Kazı hana götürmek istemesiyle maceraya çağrı evresi başlar. Han, fakir adamın teklifini kabul eder ve ilk eşik aşılmış olur.

Erginlenme

Fakir adam, kazı hanın ailesine eşit parçalarda dağıtmıştır. Bu durum bize sınavlar yolunun başlangıcını bildirir. Kaz, sembolik olarak masalda görünmektedir. Kazın parçaları üzerinden ailenin kısımlarına gönderme yapılmaktadır. Kazın başı baba, ayakları erkek evlatlar, kanatları kızlara ve göğüs yani kalp de misafir olarak verilmiştir. Kahraman karşılaştığı bu sınavı başarıyla geçmiştir. Elindeki azlıkla yetinmeyi ve yetirmeyi becermiştir. Masalda geçen beyefendi ise gölge arketipi olarak verilmiştir. Kıskançlığı ve elindekini kullanmasını bilmeyen bir motifle karşımıza çıkmaktadır. Fakir adam onun imkânlarını değerlendirerek yine hanın gözünde yükselir. Böylelikle

nihai ödölü olarak hazineden pay alır. Gölge arketipi olan beyefendi ise kovularak cezalandırılır.

3.3.23 Tilki, Ayı ve Çoban

Yola Çıkış

Çoban, ayı ve tilkinin olayına tanık olur ve maceraya dâhil olur. Çoban, kahraman arketipi olarak verilmiştir. Ayıya söz vererek kurtulur ama bu sözü yerine getirmez. Yasağın çiğnenmesiyle maceraya çağrı evresi başlar. Çobanın tilkiyle karşılaşması ve onunla anlaşma yapması ise ilk eşiğin aşılmasıdır.

Erginlenme

Çoban, hayatta kalabilmek için sınavlarla yüzleşir. Ayı, gölge arketipi olarak verilmiştir. Tilki, kurnaz bir hayvandır. Onun zekiliği sayesinde ayının elinden kurtulur. Bu hadisede tilki, yardımcı unsur olarak belirir. Çoban tilki sayesinde ilk sınavını başarıyla atlatır ancak tilkiye böbreğini vermek istemez. Bundan dolayı aklını kullanarak tilkinin oyunlarından kurtulur. Aklını kullanarak güçlü bir hayvana karşı mücadelesini kazanır ve aynı şekilde tilkiyi kendi silahıyla vurmuş olur. Çoban, kahramanlığını kanıtlar ve nihai ödölü ise akıl olarak verilmiştir.

3.3.24 Tembel Tavşan

Yola Çıkış

Tavşan, kahraman arketipidir. Masalda kıtlık bulunmaktadır. Kıtlık, sorunların ve açlığın simgesi olarak verilmiştir. Ormanda hayvanlar el birliğiyle su çıkarmışlardır. Su, yaşamın ve bereketin simgesidir. Tavşan, suyun çıkarılmasına yardım etmemiştir. Diğer hayvanlar onun buradan su içmesine izin vermemişlerdir. Tavşan için suya ulaşma isteği maceraya çağrı evresidir. Tavşanın su için mücadeleye atılması ise ilk eşiğin aşılmasıdır.

Erginlenme

Tavşan'ın fille karşılaşmasıyla sınavlar yolu başlamış olur. Tavşan bu aşamada kendini ispatlamalı ve suya ulaşmalıdır. Fil, yanlış bir hareketle yaşamın ve bereketin simgesi

olan suya engel olmuştur. Hatanın düzeltilmesinde tavşanla iş birliği yapar ve bu kaynağa tekrar ulaşırlar. Tavşan boyuna ve cüssesine rağmen büyük iş başarmıştır. Karşılaştığı bu sınavdan geçerek diğer hayvanlara kendini kanıtlamıştır. Tavşanın nihai ödülü, diğer hayvanlardan elde ettiği saygınlık ve suya ulaşmadır. Tavşan böylece kahramanlığını elde etmiş olur.

3.3.25 Karıncanın Kanaati

Yola Çıkış

Masalda karınca ve âlim kahraman arketipi olarak verilmiştir. İkisinin karşılıklı diyalogundan masal dinleyicilerine öğütler aktarmak hedeflendirmiştir. Âlim olağanüstü güçlere sahip birisi olarak verilmiştir. Tüm canlılarla konuşabilmesi bize Hz. Süleyman'ı anımsatmaktadır. Âlim üzerinden metinler arasılık bağlamında bir gönderme yapılmış olabilir. Âlimin karıncayı eline almasıyla maceraya çağrı evresi başlar. Karıncanın onunla konuşmasıyla ilk eşik aşılır.

Erginlenme

Karınca âlimin sorduğu sorulara cevaplar vererek sınavlar yolu sürecine girer. Âlim karıncayı denemek ister ve bir kabın içerisine bırakır. Burada kap balının karnı evresidir. Karınca kabın içerisinde bilinçaltına inerek kendi benliğini yaratma eğilimine girer. İçinde bulunduğu durumu değerlendirerek sağlam adımlar atmaya çalışır. Âlime verdiği cevaplarda da kanaatin ve akıllılığın önemine vurgu yapar. Böylelikle asıl nihai ödülün kanaat ve akıl olduğu belirtilmektedir.

3.3.26 Meyveler ve Gökkuşığı

Yola Çıkış

Meyveler, yağmurun altında oyun oynarlar ve zamanın nasıl geçtiğini anlamazlar. Elmanın yağmur damlasını fark etmesiyle maceraya çağrı evresi başlar. Elmanın renk istemesiyle de ilk eşik aşılmış olur.

Erginlenme

Meyvelerin teker teker birbirlerinden gördüğü renkleri istemesiyle sınavlar yolu başlamış olur. Patlıcan gibilerinin kararsızlığı neticesinde renklerinin koyu olacağına vurgu yapılır. Patlıcan renginin farklı olmasını istemiştir ve bu neticede rengi karışık tonda olmuştur. Bazı meyvelerin ise sabırlı olması neticesinde başlarına çiçek gibi sarı rengin vuracağı belirtilir. Sarı renk sevgiyi ve güzelliği sembolize eder. Masalda meyvelerin nasıl renk aldıklarıyla ilgili açıklamalar vardır. Doğaüstü unsurlara başvurulmuştur. Masalın sonunda ise karpuzun en son haberinin olmasıyla yeşil kalması ve gökkuşağını beklemesi belirtilmiştir. Ele geçen fırsatın zamanında değerlendirilmesi gerektiğine bu şekilde vurgu yapılmıştır. Masalın nihai ödülünün ise meyvelerin istedikleri renklere ulaşmaları olarak düşünülebilir.

3.3.27 Balıkçı ve Büyücü

Yola Çıkış

Masal, iki olay örgüsüyle oluşturulmuştur. Birinci olay örgüsünün kahramanı dededir. Dede balık tutmak için ağ atar ve sandık bulur. Sandığı el birliğiyle alırlar. Bu aşamada asıl vurgulanmak istenen zorlukların üstesinden el birliğiyle gelineceğidir. Sandıktan çıkan ejderha aileye yardım eder ve onları bol balığın olduğu yere götürmek ister. Onlara bu teklifi sunması maceraya çağrı evresidir. Aile ejderha sayesinde bol balıklı yere gelir ve ilk eşiği aşarlar. İkinci olay örgüsünde ise kahraman arketipi han olarak verilmiştir. Dede hana balık götürür ve balıkları pişirmek için aşçıya verirler. Balık olağanüstülükler sergileyerek konuşur. Hana kendisini yememesini söyler. Han bu durumu merak eder ve dedenin evine doğru yola koyulur. Bu aşama ikinci olay örgüsünün maceraya çağrı evresidir. Hanın dedeyle olan diyalogu ise ilk eşiğin aşılmasıdır.

Erginlenme

Birinci olay örgüsünde sınavlar yolu, dedenin ağına balık takılmasıyla başlar. El birliğiyle balıklar çıkarılır. Dede ejderhaya yaptığı iyiliğin mükâfatını almıştır. Balıkları hana götürür ve altınların sahibi olur. Dedenin nihai ödülü elde ettiği altınlardır. Kahramanlığını gerçekleştirir ve ailesini fakirlikten kurtarır. İkinci olay örgüsü hanın

dedeye ulaşmasıyla devam eder. Bu olay örgüsünde ise hanın balığın ve dedenin söylediklerini sorgulaması sınavlar yolunu bildirmektedir. Han, taşlaşan birisiyle sohbet eder. Onu bu durumdan kurtarmak için yola koyulur. Mezarda kemiklere dokunması, atalarına ve geçmişine saygı duymayı sembolize eder. Karşılaştığı tüm sınavlardan başarılı olur. Han, bayanı alıp kocasına götürür ve taşlaşan koca hanımın su serpmesiyle eski haline gelir. Su, benliğin geri kazanımını sembolize eder. Hanın nihai ödülü dostluk ve arkadaşlıktır. İki olay örgüsünün ortak nihai ödülü ise evlilik olarak verilmiştir.

3.3.28 Altın Kuyruklu Yılan

Yola Çıkış

Aysulu masalda kahraman arketipi ve fedakâr arketipi olarak verilmiştir. Ettiği dua sayesinde çocuk sahibi olmuştur. Çocuğun yılan olarak doğması maceraya çağrı evresini bildirir. *“Yılan, yaratılış mitlerinde sürünmekle ve dışlanmakla cezalandırılan varlık olarak geçer”* (Altınkaynak, 2015a, 84). Masalda da reenkarnasyona inanç söz konusudur ve yılan geçmiş hayatında işlediği günahların cezasını ödemektedir. Masalda gölge arketipi, Aysulu’nun yedi çocuğu olarak verilmiştir. Tatminsizlikleri ve açgözlülükleri en belirgin özellikleridir. Aysulu, rüya görerek ilk eşiği aşmış olur.

Erginlenme

Aysulu, yılan oğlunun kuyruğunu kesmekle yüzleşir. Bu durum sınavlar yolunun başladığını bildirir. Aysulu oğlunun dediklerini yapar ve fakirlikten kurtulur. Ancak gölgenin oyunlarına yenilir. Açgözlülüğü neticesinde oğlundan olur. Masalda nihai ödülün yerine ceza motifinin uygulandığını görüyoruz. Aysulu hem oğlundan hem de zenginlikten olmuştur. Masalın asıl teması azla yetinmek ve açgözlü olmamaktır.

3.3.29 Oğlunu Kaybeden Künşe

Yola Çıkış

Künşe, masalda kahraman arketipi ve anne arketipi olarak verilmiştir. Çocuğunu kaybetmesiyle maceraya çağrı evresi başlar. Tolıbay dede masalda yüce birey arketipi

olarak verilmiştir. Kahraman, yüce bireyi aramak için yola koyulur. Onun bu hareketi ilk eşiğin aşılmasıdır.

Erginlenme

Künşe, yüce bireyin yardımlarıyla çocuğuna kavuşmaya çalışır. Masalda kırlangıçlar ve fare doğaüstü özelliklere sahip yardımcı unsur olarak verilmiştir. Bu hayvanlar gölge arketipi olan Ayjarık'ın yerini bildirmişlerdir. Kartallar da yine aynı özelliklerle gölge arketipini yakalayıp getirmişlerdir. Kahramanın gölge arketipiyle yüzleşmesi sınavlar yolunu bildirir. Yüce bireyin gölge arketipini ortadan kaldırmak istemesiyle çocuğuna zarar geleceğini de düşünen Künşe, anne arketipi (anima) özelliklerini göstererek yüce bireye engel olmak ister. Bu davranışıyla erginleşme aşamasını tamamlamış olur. Nihai ödül olarak da kaybolan çocuğuna kavuşmuş olur. Çocuğun ikiye bölünmesi sınavı pek çok masalda karşımıza çıkar.

3.3.30 Altın Boynuzlu Geyik

Yola Çıkış

Buldır, masalda kahraman arketipi olarak verilmiştir. Av için yola çıkmasıyla maceraya çağrı evresi başlar. Gördüğü altın başlı geyiği vurmamasıyla ilk eşiği aşmış olur.

Erginlenme

Masalda altın başlı geyik don değiştirme motifiyle verilmiştir. Yüce bireye dönüşmüş ve kahramanı ona yardım etmesi için ikna etmiştir. “*Konuşan geyikler*” de, Türk halk edebiyatında çok görülür. Yalnızca insanlara yardım etmek için değil; insanlardan yardım dilenen, geyikler de görülür (Ögel, 2006 s.104). Kahraman böylelikle sınavlar yoluna atılmış olur. Sınavlar yolunda karşılaştığı ejderha, halka zulmeden gölge arketipi olarak verilmiştir. Kahraman masalda gölgeyle savaşıp kahramanlığını kanıtlamak istemektedir. Kahraman, rüzgâr sayesinde ejderhayı yenmiştir. Rüzgâr doğaüstü yardımcı konumundadır. Kahraman gölgeyi yenerek halkı zulümden kurtarmıştır. Nihai ödül olarak halkın saygınlığını ve altınları kazanmıştır.

3.3.31 Köpek ile Kedi İnsana Nasıl Alıştılar?

Yola Çıkış

Masalda kedi ve köpek kahraman arketipi olarak verilmiştir. Kurt ve fare ise dedenin mallarına zarar verdiği için gölge arketipini temsil ederler. Kedi dedeyi farelerden kurtaracağını söyler ve maceraya atılır.

Erginlenme

Kedi, fareleri yiyerek kahramanlığını gerçekleştirir. Dede ve ninenin koyunlarını kurttan korumak için bir bekçi bulmaya söz verir. Bulduğu bekçi köpektir ve köpek kurtlarla olan mücadelesinden başarıyla çıkar. Böylelikle kedi ve köpeğin nihai ödülü, dede ve ninenin evinde barınmak olmuştur. İnsanların en sadık dostları olmaya hak kazanmışlardır.

3.3.32 Kurt ile İnsan

Yola Çıkış

Çoban, masalda kahraman olarak verilmiştir. Avcılardan kaçan kurda yardım etmesiyle ilk eşiği aşar.

Erginlenme

Çoban, kurdu kurtararak sınavlar yoluna adım atar. Bu aşamada kurdun gölge arketipi olduğunu görürüz. Çoban, yaptığı iyilik karşısında kötülük görmektedir. Tilki, yüce birey arketipi olarak verilmiştir. Akıllı ve kurnaz olduğu için fikrine danışılmıştır. Tilki, kahramana yardım ederek kurdun çuvala girmesini talep eder ve çobanın kurdu cezalandırmasını sağlar. Çoban, kurdu cezalandırarak nihai ödülüne ulaşmış olur. Gölge arketipi ise yaptığı yanlışın cezasını aç kalarak ödemiş olur.

3.3.33 Esekmergen

Yola Çıkış

Masalda Esekmergen kahraman arketipi olarak verilmiştir. Zeki, çevik ve avcıdır. Kahramanın babası yüce birey olarak verilmiştir. Oğluna öğütler vermiştir. Ancak oğlu

babasının verdiği öğütleri sorgulamak ister ve maceraya çağrı evresi başlar. Babasının ilk öğüdü olan ormana gitmemeyi sorgular. Ormanda gece kalmasıyla ilk eşik aşılmış olur.

Erginlenme

Kahraman, babasının öğütlerini sorgulaması sonucunda gölge arketipleriyle karşılaşmış olur. Bu durum sınavlar yolunun başladığını göstermektedir. Masalda geçen cadı, gölge arketipi olarak kahramanı öldürmek ister. Ancak kahraman, aklını kullanarak onun zehirli tırnaklarını keser ve onu öldürür. İlk sınavından başarıyla kurtulur. İkinci öğüdün üzerine gider. Kahraman aslında korkularının üzerine gitmektedir. Olay örgüsü korkuları yenme üzerine kuruludur. Mezarlıkta karşılaştığı Tautoylau gölge arketipini yanına aldığı cadının tırnaklarıyla alt eder. Karşılaştığı sınavlardan başarılı olarak kahramanlığını kanıtlamış olur. Ejderha ondan yardım diler. Ejderhaya yardım ederek halkı zulümden kurtarır. Saygınlık ve sevgi kazanır. Ayrıca kazandığı altınlar da onun nihai ödülüdür.

3.3.34 Tumarbas Kahraman

Yola Çıkış

Masalda Tumarbas kahraman arketipi olarak karşımıza çıkar.

Doğumu olağanüstülükler barındırır. Yedi yaşındayken babasının izini aramaya düşer. Bu onun maceraya çağrısıdır. Babasının izinden hareket etmesi ise ilk eşğin aşılmasıdır.

Erginlenme

Kahraman, cadı evini görür ve içeri girer. Böylelikle kahramanın kendi benliğini kazanımında önemli bir süreç olan sınavlar yolu başlamış olur. Kahraman burada babasını öldüren gölge arketipleri cadı ve oğlunu öldürür. Babasının mirasına sahip çıkarak eşyalarını alır. Eve döner. Kahramanlığını kanıtlamıştır ve nihai ödülü olarak da intikamını almıştır.

Dönüş

Kahraman eve geldiğinde annesinden peynir ister ve annesi peynirleri kuğunun yediğini söyler. Kahraman buna kızar ve dönüş eşiğini reddeder. Kuğunun peşine düşer. Ondan düşen kemiği alır ve iz sürer. Kahramanın karşılaştığı çoban yardımcı unsur olarak verilmiştir. Ondan öğrendiği bilgilerle kuğulara ulaşır. Aklını kullanarak canı acıyan kıza yardım eder. Böylelikle dönüş eşiğini aşar. Kahramanın onunla evlenmesi ise yaşama özgürlüğünü sembolize eder.

3.3.35 Kral Aslan

Yola Çıkış

Masalın kahramanı tilki olarak verilmiştir. Tilki zeki ve çevik bir hayvandır. Aklı ve bilgeliği temsil eder. Aslanın gücüne karşılık aklını kullanarak tahta yerleşmek ister. Böylece maceraya çağrı evresi başlar. Maymuna tahtı almak istemesini söylemesiyle ilk eşiği aşmış olur.

Erginlenme

Tilki, karısıyla plan yapar ve sınavlar yolu başlamış olur. Karısı, aslan yaklaştığında kocasının söylediği gibi yapar ve aslanı korkutmayı başarırlar. Bunu sadece akıllarını kullanarak başarırlar. Masalın sonunda ise aslan maymunu öldürür ve kaçır. Aklın, güçten üstün olduğu vurgulanmaktadır. Tilki, nihai ödül olarak tahta kavuşur ve erginliğini tamamlamış olur.

3.3.36 Muhteşem Bahçe

Yola Çıkış

Masalın kahramanı, üçüncü mürit olan küçük çocuk olarak verilmiştir. Altınları kullanma amacından bahsetmesiyle maceraya çağrı evresi başlar. Ancak pazarda gördüğü hayvan satıcısından hayvanları kurtarmak ister. Pazardaki satıcı gölge arketipi olarak verilmiştir. Hayvanları gölgeden kurtararak ilk eşiği aşar.

Erginlenme

Kahraman, rüyaya dalar ve sınavlar yolu başlar. Rüya motifi gerçek olur ve kuşlar onun bu zorlu yolculuğunda ona yardımcı unsur olarak masalda yer edinirler. Kahramanın istediği baha yaratılır. Bu neticede kahraman nihai ödülüne kavuşmuş olur. Fakirlere ve kimsesizlere yardım etmenin önemine vurgu yapılmıştır. Asıl zenginliğin ise iyilik olduğu belirtilmiştir. İyilik sayesinde herkesin mutlu mesut yaşayacağı, çölün bile cennet olacağı vurgulanır.

3.3.37 Kuşlar Niye Konuşamıyorlar?

Yola Çıkış

Masalın kahramanları kuşlar olarak verilmiştir. Kuşlar, liderlik mücadelesi içerisindeyler. Bu amaç macerayı çağrışı bildirir. Gürültü neticesinde tüm kuşların bir araya gelmesiyle ilk eşik aşılmış olur.

Erginlenme

Masalda kuşlar kendi özelliklerini ortaya atarak lider olmaya çalışırlar. Bu sınavlar yolunu bildirir. Ancak kuşlar arasında anlaşmazlıktan dolayı karga olaya müdahale olur. Karga, büyücüdür ve yüce birey arketipini simgeler. “Karga hain bir kuş” (Ögel, 2006 s.551). Kavgayı bitirmek adına konuşma yeteneklerini ellerinden alır. Onları anlaşamadıkları için cezalandırmıştır. Karganın yüce birey olarak düşünülmesi, uzun ömürlü oluşundan ve kuşlar arasında zekiliğiyle bilinmesinden kaynaklanmaktadır. Aklını kullanarak meseleyi kapatmıştır.

3.3.38 Altın Saka

Yola Çıkış

Zengin adamın oğlu sıkıntılı süreçten sonra dünyaya gelir. Oğlan, masalda kahraman arketipi olarak verilmiş. Baba ve cadı gölge arketipi olarak karşımıza çıkar. Oğlanı öldürmek isteyen cadı plan yapar. Babası ona yardımcı olur. Oğlanın altın sakasını almak için eski evine doğru hareket eder ve maceraya çağrı evresi başlar. Oğlan atı

seçmek için ahıra gider ve gemi sallar. Atını seçerek ilk eşiği aşmış olur. At, olağanüstü özelliklere sahip olur ve kahramanın en yakın arkadaşı olur.

Erginlenme

Oğlan'ın altın sakasını almasıyla sınavlar yolu süreci başlar. Atın yardımı ve fedakârlığıyla cadıyı atlatır. Bayterek ağacı yaratılışı sembolize eder. Kahraman bu ağaca sığınarak kahramanlığını yaratma eğilimine girer. Gölge, tilkilerin oyununa kanar ve başarısız olur. Tilki, akli ve bilgeliği sembolize eder. Aklın gölge gibi kötülükleri yenebileceği mesaj olarak aktarılır. Kır langıçlar kahramana yardımcı konumda verilmiştir. Köpeklerin gelip gölgeyi parçalamasıyla kahraman özgürlüğüne kavuşur ve evine dönerek nihai ödülüne kavuşmuş olur. Kahramanlığını kanıtlayan kahraman son görev olarak ise cadının kızını öldürerek bir kez daha gölgeyi yenmiş olur.

3.3.39 Auezhan'ın Kırk Oğlu

Yola Çıkış

Masalda evlilik olayıyla maceraya çağrı evresi başlar. Kızların babasının isteği yerine getirilmelidir. Bunu sadece küçük çocuk başarabilmiştir. Çocuk, masalda kahraman arketipi olarak verilmiştir. Bahçeyi yapmak için yola çıkmasıyla ihtiyar birisiyle karşılaşmıştır. İhtiyar yüce bireydir. Ona yardımcı olur ve öğütler verir. Kahramanın en büyük destekçisi olarak verilmiştir. Kahraman rüyaya dalar ve ilk eşik aşılmış olur.

Erginlenme

Çocuk olağanüstü güçlere sahip olarak evine döner. Evine döndükten sonra karşılaşacağı olaylarla sınavlar yoluna girer. Çocuk bilgelik vasfını kazanmıştır ve ağabeylerine öğütler verir. Ancak ağabeyleri onu satmışlardır. Ağabeylerinin gölge arketipi olduğunu çıkarmaktayız. Çocuk bir diğer gölge arketipi olan ejderhayı yenmek için tekrar yola çıkar. Ejderhanın isteklerini kabul eder. Yolda karşılaştığı tilki ve karınca olağanüstü özellikler sergileyen yardımcı unsur konumunda verilmiştir. Kahramanın iyiliğine karşılık ona yardım edeceklerdir. Kahramanın kurtardığı kızın isteklerinin yerine getirilmesini sağlamışlardır. Kız, yüce birey özellikleri göstererek çocuğun ejderhayı yenmesi için ona yol göstermiştir. Masaldaki güvercinlerin boyunlarının kesilmesi, kötülüğün ve fenalığın son bulması anlamına gelir. Ayrıca asıl

söz sahibinin kahraman olduğu vurgulanır. Gölge arketipi yenilir ve kahraman nihai ödülü olan evliliğe kavuşur.

3.3.40 Dostluk

Yola Çıkış

Masalın kahramanı avcı gençtir. Avcı genç mavi kuşu alıp eve gider ve ona yardım eder. Ona yardım ederken dedesinin öğütlerine uyar. Dede, yüce birey arketipidir. Kuş iyileşir ve gider. Çocuk dedesini ve eşini kaybeder. Fakirlikten kurtulmak istemesiyle maceraya çağrı evresi başlar. Yolda gördüğü adamdan öğütler almasıyla ilk eşiği aşar.

Erginlenme

Çocuk kuşu bulur ve sınavlar yolu başlar. Kuşun öğütlerine uymayarak yanlış yapar. Kurdun güvercini yiyeceğini görür. Kurt gölge arketipidir. Çocuk ondan güvercinini kurtarır fakat kurdun onu yiyeceği gün yaklaşır. Mavi kuştan aldığı güvercinler sayesinde kurttan kurtulur. Güvercinler, kahramanın yolculuğunda ona yardımcı unsur olarak verilmiştir. Dostu olan mavi kuş, gölge arketipini öldürür. Çocuk nihai ödülü olarak canını kurtarmış olur. Dostluğun ve iyiliğin önemi vurgulanarak en yakın akrabadan bile kıymetli olduğu bildirilmektedir.

3.3.41 İki Kardeş

Yola Çıkış

İki kardeşin mal almak için yola koyulmasıyla maceraya çağrı evresi başlar. Çocuklar bir pınardan su içerek uykuya dalarlar. Bu hadiseni bade içmeyle ilişkili olduğunu düşünmekteyiz. Kahramanlığa ilk adımın işaretidir. Çocuklar rüya görürler. Rüya motifiyle yapmaları gerekenler yüce birey tarafından iletilmiştir. Büyük çocuk nihai ödülünü macerada almıştır. Fakat küçük çocuğun daha yaşayıp göreceği şeyler vardır. Yol ayrımında soldan giderek ilk eşiği aşar.

Erginlenme

Küçük çocuk gördüğü çadıra giderek sınavlar yoluna atılmış olur. Çadırdaki kuşlar don değiştirme motifiyle karşımıza çıkmaktadır. Çadırdaki sınavından da başarıyla çıkan

kahraman, gölge arketipiyle mücadele eder. Tepegöz dede, gölge arketipini temsil eder. Çocuk aklını kullanarak tepegözü alt eder. Don değiştirerek gizlenir ve evine gider. Nihai ödülü olarak ağabeyiyle mutlu mesut yaşarlar. Ayrıca tepegöz hikâyesiyle Basat'ın Tepegöz'ü öldürmesi arasında benzerlikler bulunur. Masalda bu hikâye örgüsüyle atıf yapılmış olabilir.

3.3.42 Hanın Üç Oğlu

Yola Çıkış

Hanın çocukları evlendirmek istemesiyle maceraya çağrı evresi başlar. Oğlanlar babaları tarafından sınava tutulur. Pazara hareket etmeleriyle de ilk eşik aşılmış olur.

Erginlenme

Çocukların pazarda satın aldıkları nesnelerle sınavlar yolu başlamış olur. Ayna, olup biten olayları sembolize eder. Halı, masallarda hızlı ulaşım aracı olarak kullanılır. Elma ise evliliği ve doğurganlığı sembolize eder. “Bir ak ihtiyarın veya dervişin kesip verdiği elmayı karıkoca; kabuklarını da atları yiyor. Böylece karıkocanın çocukları, atlarının da konuşan bir tayı doğuyor” (Ögel, 2006 s.3). Üçkardeş bu nesneleri kullanarak el birliğiyle kızı kurtarırlar. Birbirlerine ihtiyaçlarının olduğunu anlarlar. Örf ve adetlere saygı duyulur ve nihai ödül olarak büyük oğlan kızla evlenir.

3.3.43 Taş Olmuş Şehir

Yola Çıkış

Kahraman, annesinden ve babasından izin isteyerek maceraya atılır. Oğlanın taş olan bir şehre gelmesiyle ilk eşik aşılmış olur. Taşlaşma, varlığın ve bütünlüğün kesintiye uğraması anlamına gelir. Kahraman bu bozukluğu gidermenin yollarını arayacaktır.

Erginlenme

Kahraman insanların taş kestiği saraya girer ve sınavlar yolu başlamış olur. Burada kızla tanışır ve bu kız ona kahramanlığını gerçekleştirmesi sürecinde öğütler verir. Kız, yüce birey arketipi özellikleri sergiler. Oğlan dua ederken cinler gelir. Cinler, gölge arketipi olarak verilmiştir. Kahramanı gittiği bu yolda caydırmaya çalışırlar. Kahramanın sabrı

ve azimliliği cinleri atlatmasıyla neticelenir. Duvarlara yazdığı yazılarla büyü bozulmuş olur. Masalın sonunda verilen söz yerine getirilerek kahraman nihai ödülü olan kıza kavuşmuş olur.

3.3.44 Zayıt ve Kedi

Yola Çıkış

Zayıt, masalda kahraman arketipi olarak verilmiştir. Diğer hizmetçilere göre aptal ve akılsızdır. At getirmek için yola çıkmalarıyla maceraya çağrı evresi başlar. Gölge arketipi olan diğer hizmetçiler, onu yalnız bırakırlar ve böylelikle ilk eşiğin aşılması evresine geçer.

Erginlenme

Zayıt, yürürken kediye rastlar ve böylelikle onun sınavlar yolu başlamış olur. Kedi yüce birey arketipi olarak verilmiştir. Olağanüstülükler sergiler. Kediler ülkesine giderler ve Zayıt orada sınavlara tabii tutulur. Zayıt başarılı olunca sabretmesi gerektiği söylenir ve evine döner. Evine döndüğünde değirmenci de ona gölge arketipi olarak rahatsızlıklar verir. Ona yemek vermez ve ahırda yatırır. Ancak kahraman sabrının mükâfatını alır. Güzel bir kız gelir ve onu baştan aşağı değiştirir. Zayıt erginlenmiş olur. Nihai ödül olarak da Zayıt emeği olan sarayda, kızla mutlu mesut yaşarlar. Emeğin, çabanın ve sabrın önemine vurgu yapılmıştır. Gümüş objelerle süslenen saray ibaresi, yaşanılan zamanı ve mekânı sembolize etmiştir. Zamanın ve mekânın güzelleşmesi için ise emek, çaba ve sabrın gerekliliği gösterilmektedir.

3.3.45 Jağanşa

Yola Çıkış

Jağanşa masalda kahraman arketipi olarak verilmiştir. Doğumunda mucizevi olaylar olmuştur. Büyümesi ve eğitim alması kısa sürmüştür. Tamamen kahraman özellikleri taşımaktadır. Av merasimine gitmesiyle maceraya çağrı evresi başlar. Geyiği takip etmesiyle de ilk eşiği aşmış olur.

Erginlenme

Geyiği yakalama evresi bize sınavlar yolunun başladığını göstermektedir. Bu yolda ilk olarak taşlaşan canlıları ve taşan deryayı geçmiştir. Taşlaşma, bir yasağın çiğnenmesiyle oluşmuştur. Yola çıktığı bu evrede ona yasakları çiğnememesi öğüt edilir. Tavşanlar ülkesine padişah olarak gölgeyle ilk savaşını vermeye başlar. Tavşanlar, gölge arketipini simgeler. Av sırasında kahramanın peşine düşerler ancak kahraman onları atlatmasını bilir. Yolda karşılaştığı kuş padişahı ise yüce birey arketipini simgeler. Kahramana kol kanat gerer. Ona kırkinci odaya girmemesini tembihler fakat kahraman bu yasağı çiğner. Kırkinci odada kahraman rüya görerek bade içer. Artık kahramanlığını sağlamlaştırmaya başlar. Peri kızıyla evlenmek ister. Ona sahip olur fakat yine yasağı çiğner. Kahramanın sınavlar yolunda karşılaştığı olaylarda yasağın çiğnenmesi motifi sıklıkla karşımıza çıkar. Kız, don değiştirme motifiyle kuşa dönüşür ve kaçır. Yine kahraman yüce bireyin yardımlarıyla kıza kavuşur. Nihai ödülünü evlenerek alan kahraman babasını da savaştan kurtarır. Kahramanlığını kanıtlamış olur.

3.3.46 Altın Kuş

Yola Çıkış

Masalda kahramanlar ikiz kardeşlerdir. Kardeşlerin kuşun peşinden gitmesiyle maceraya çağrı evresi başlar. Kuşu getirmeleriyle de ilk eşik aşılmış olur. Amca ve yenge masalda gölge arketipi olarak verilmiştir. Onların oyunlarından dolayı gençler evlerinden olurlar. Ailelerini zengin ettikten sonra onlara zarar gelmemesi için yola çıkarlar.

Erginlenme

Çocuklar ormanda avcının köpekleri tarafından kısıtılırlar. Bu olayla beraber sınavlar yolu başlamış olur. Çocuklar avcının yardımıyla kurtulurlar. Avcı yüce birey arketipidir. Çocukları evladı olarak alır ve onları eğitir. Çocuklar da onu yastıklarının altında her gün buldukları altınlarla zengin ederler. Avcı, bir zaman sonra bu durumdan endişelenir ve onlara silah vererek gönderir. Hançer, olağanüstü özellikler sergileyerek ikizlerin birbirlerinden haber almalarını sağlar. Yardımcı unsur olarak verilmiştir. Ayrıca çocukların ormanda gördükleri hayvanları öldürmemeleriyle de doğaya saygıya işaret

edilir. Hayvanlar bunun karşılığında onların yardımcıları konumuna erişirler. Yol ayrımı, sınavların çetin olacağına işaretler. Bir çocuk gittiği yolda halkı zulümden kurtarır ve ejderhanın parçaları sayesinde kimliğini ispat eder. Ayrıca doğaüstü olarak tavşanın yardımıyla tekrar dirilmiştir. Bekçi ise gölge arketipidir. Kimliğini ispat eden kahraman, gölgeyi cezalandırmıştır ve nihai ödülü olan evliliğe kavuşmuştur. Ancak cadının oyunlarıyla tekrar hikâyenin içerisine dâhil olur. Masalda cadı, gölge arketipi olarak verilmiştir. Taşlaşma motifi kullanılarak kahramanı kimliksizleştirme yapılmıştır. Diğer kahraman ise gittiği yola cin gibi gölge arketiplerini yenmiştir. Fakat aynı şekilde bekçi gibi gölge arketipine yenilmiştir. İkizinin yaşadığı gibi tavşan tarafından diriltirilmiştir. Ayrıca yanına aldığı cinin parçalarıyla da kimliğini ispat etmiştir. Kardeşini aramaya gider ve kardeşini gölgenin esaretinden kurtarır. Masalın sonunda da iki ülkeye han olmaları ve ailelerini yanlarına almalarıyla kahramanlıklarını kanıtlamış olurlar. Nihai ödülleri alırlar.

3.3.47 Hırsız

Yola Çıkış

Hırsız, babasının onu kovmasıyla maceraya atılır. Göçebelerin yemeklerini çalarak da ilk eşiği aşar.

Erginlenme

Hırsız, zenginin koyunlarını çalarak sınavlar yoluna girmiş olur. Bu aşamada zengin adamı aklını kullanarak alt eder. Ünü hana kadar yayılır. Han onu çağırır ve kahramanın kendi benliğini kazanımı süreci başlar. Hanın bekçilerini yine aklını kullanarak atlatır ve hana kendini ispat eder. Kapalı sandığın içerisinde bile onu çalar. Bu durumdan sonra hanı etkilemeyi başarır ve nihai ödülü olan vezirlik makamına kadar yükselir.

3.3.48 Kırk Aptal

Yola Çıkış

Cimri baba gölge arketipini sembolize eder. Çocuklarına mallarını vermez ve onlara kötü davranır. Kırk sayısı, bütünlüğü ve birleştiriciliği sembolize eder. Kırk kardeş de

masalda birlikte hareket ederek yola çıkarlar. Babalarından ayrılmak istemeleriyle maceraya atılırlar. Günlük bulduklarını günlük yiyerek geçinirler ve böylece ilk eşik aşılr.

Erginlenme

Küçük çocuk masalda kahraman arketipi olarak verilmiştir. Yanlış ve yalnız hareketi sonucunda dışlanmıştır. Kırk sayısıyla bütünleşen durum otuz dokuza düşmeleriyle bozulmuştur. Çocuk tek başınadır ve sınavlar yoluna girer. Kuş, yüce bireyi sembolize eder. Küçük çocuğa yardım etmiştir. Küçük çocuk yeniden tamamlanmışlığı sağlamak için ağabeylerini altına götürmek ister. Ancak yine yaptığı bir hareketle bütünlüğü bozmuş olur. Masalın nihai ödülü birlik ve bütünlüktür. Ancak masalın sonunda birlik ve bütünlüğün yok oluşu görülmektedir.

3.3.49 Çoban ile Şeytan

Yola Çıkış

Masalda çoban kahraman arketipi olarak verilmiştir. Çalıştığının hakkını alamayınca zengin adamın yanından kaçmak ister. Zengin adam gölge arketipidir. Zengin adamın yanından kaçmayı başarır ve maceraya çağrı evresi başlar. Kaçtığında bir ev görür ve o eve yerleşir. Böylelikle ilk eşiği aşmış olur.

Erginlenme

Çoban, şeytanları emrine alır. Onları kullanarak sınavlar yolunda zengin adamla mücadele eder. Aldığı altınları ve aklını kullanarak zengin adama karşı açtığı savaşı kazanır. Zengin adam malsız kalır ve cezasını bulur. Çoban ise nihai ödülünü evlilik ve zenginlikle almış olur.

3.3.50 Er Töstük

Masalda yer alan sekiz sayısı bize eksikliği verir. İnsan ana rahminde dokuz ay bekler. Dokuzuncu aydan sonra ancak kendi benliğine kavuşur. Sekiz kardeşten sonra gelen dokuzuncu kardeş olan Er Töstük bize masal kahramanı oluşunu verir. Masal Er Töstük etrafında şekillenecektir. Sekiz sayısı ayrıca sonsuzluğun simgesidir. Masalda yer alan

sekiz sayısı bize bireylerin kendi benliğini kazanımlarının sonsuza kadar süreceğini düşündürmektedir.

Doğumundan önce yer alan kıtlık ifadesi masalarda sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Kıtlık, yok oluşu simgelemektedir. Kaos ortamı “kıtlık” ifadesi ile imgenlenmektedir. Bozulan düzenin yeniden düzenlenmesi için bir yol göstericiye ihtiyaç duyulduğunu bildirmektedir. Masalda yer alan kahraman, kaos ortamı içerisinde olan bir dünyaya adım atmaktadır. Masalarda ve efsanelerde genellikle kahramanların doğumunda olağanüstü durumlar gerçekleşir. Dünyaya gelen kahraman kıtlığı bitirecek ve toplumuna yol gösterecektir.

Bir yılda on iki ay olduğu için masadaki on iki sayısı bize bütünlüğü vermektedir. Türkler on iki hayvanlı Türk takvimini kullanmışlardır. Bu da Yaratılan âlemi bize ifade etmektedir. Zamanın tamlığını ve artık masalda kahramanın yeryüzüne doğacağını bildirmektedir.

Masalda yer alan kahramanın annesi bir obje sayesinde hamile kalmıştır. Bu bize kutsallığın önemli olduğunu ima etmektedir. “Kahraman, uzun bir süre çocuksuz kalan ve artık yaşlanmış olan soylu bir çiftin, yüce birey tarafından kendilerine verilen bir obje (genellikle elma) sayesinde armağan edilen çocuk olarak dünyaya gelir.” (Altınkaynak, 2015, s.12) Bu masalda da kahraman bir obje sayesinde dünyaya gelmektedir. Olağanüstü bir şekilde ana rahmine düşmüştür.

Güneş, batmasıyla bitmişliği, doğmasıyla aydınlığı ve kurtuluşu simgeler. Masalda da kahramanın doğumuyla güneşin doğuşu paralellik göstermektedir. Semavi dinlerin öncesinde Şamanizm’de güneş önemli bir yere sahiptir. Kozmolojik olarak kaostan kozmosa çıkışı simgeler. Işığı nedeniyle aydınlığın sembolüdür. Türkler için güneşin doğduğu yön kutsaldır. “Güneşin doğduğu taraf, doğu yönüdür. Türklerde en kutsal olan yön de, bu yöndür. Esas Türk kitlelerinin batıda olmasına rağmen, devletin önemli olan tarafları da doğu bölümleriydi.” (Ögel, 1989, s.278) Güneşin Türk toplumundaki yeri bununla sınırlı değildir.

Çocuğa verilen Er Töstük isminin anlamı ise Er-kahramanlık demektir (masalın açar ibaresini bize bildirmektedir), Töstük ise yediği objenin ismi olduğu için o ismi vermiştir. Er-kelimesi bize masal kahramanının kim olduğu hakkında bilgi vermektedir. Masalarda yer alan kahramanlar doğaüstü bir bebeklik dönemi geçirirler. Örneğin Oğuz

Kağan destanında Oğuz Kağanın bebekliği olağanüstülüklerle verilir. “Geldi ana göğsüne, aldı emdi sütünü istemedi bir daha, içmek kendi sütünü! Pişmemiş etler ister, aş, yemek ister oldu! Etraftan şarap ister, eğlenmek ister oldu! Ansızın dile geldi, söyler konuşur oldu! Kırk gün geçtikten sonra, yürür oynar oldu!” (Ögel, 1989, s.114) Başka bir örnek “Hazreti İsa doğar doğmaz konuşarak annesinin temizliğine şahadet eder. Henüz anne kucağında, kundakta iken konuşan çocuklarla ilgili bir hadis vardır ve bu hadisle Hazreti İsa’nın da dâhil edildiği üç çocuğun kundakta iken konuştuğundan bahsedilmektedir.” (Altınkaynak, 2015, s.21) Bunun gibi masallarda, efsanelerde ve dini anlatılarda kahramanlar olağanüstü bebeklik dönemi geçirirler. Aynı bunun gibi Er Töstük de olağanüstülüğe sahiptir. Tüm bunlar bize kahraman arketipinin varlığını bildirmektedir. Kahraman masalların temel unsurudur. Olaylar ve sınavlar kahramanın çevresinde gelişir. Bu sınavlardan başarılı olarak kendi benliğinin gerçekleştirmesi beklenir. Böylelikle toplumun yol gösterici konumuna ulaşır.

Yola Çıkış

Yola çıkış evresi; kahramanın bir takım sınavlara tabii tutulacağı bölümdür. Maceraya çağrı kısmı; kahramanın kıt zamanda kaybolan sekiz tane abisini bulmaya çıkmasıyla başlar. “Mitolojik yolculuğun –‘maceraya çağrı’ olarak belirlediğimiz bu ilk aşaması kahramanı çağıran ve onun ruhsal ağırlık merkezini toplumun sınırlarından bilinmeyen bir bölgeye çekmiş olan kaderi belirtir” (Campbell, 2013, s.72) Kahraman bu bölümde kendi biyolojik doğumundan mitolojik olarak doğumuna geçmeye hazırlanmaktadır. Kahraman abilerini bularak baba evinde döner. Bu bölüm ilk eşiğin aşılmasıdır. Kahraman ilk sınavından başarıyla geçmiştir.

Masalın devamında yer alan düğünün 30 ve 40 sayılarının bildirilmesi tamamlanmışlığın simgesidir. Masalda dokuz erkek oğlanın dokuz kız ile evlenmesi farklı masallarda da karşımıza çıkabilmektedir. Bu bize kader ve bağlanmışlığın simgesini vermektedir.

At, insanın kahramanı geliştirmesinde en büyük yardımcısı olmuştur. At sayesinde savaşlar kazanılmış, gidilmedik yerlere gidilmiş, taşımada ve toprağın işlenmesinde kolaylık sağlanmıştır. Masallarda ise at, kahramanın yolculuğunda yoldaşdır. Kahraman gibi olağanüstü güçlere sahip olmaktadır. Kahramanın karşılaştığı zorluklarda ona yardım etmektedir. Masaldaki deve simgesi yine kahramanın yolculuğunda aynı vasıflara sahiptir. Zor koşullara adapte olması ve dayanıklı yapıya

sahip olmasıyla gücün simgesi olmuştur. Zırh ifadesi de kahramanı korunmanın simgesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Erginlenme

Kahramanın eşinin belli hayvanlarını getirmesini istemesi bize masaldaki kahramanın erginleşme bölümünü anlatmaktadır. Bu bölümde kahraman sınavlar yoluyla kahramanlığını kanıtlayacaktır. Campbell (2013) eserinde kahramanın erginlenme süreciyle ilgili bilgiler verir:

“Eşiği geçtikten sonra, kahraman bir dizi sınavdan geçmek üzere tuhaf biçimde akışkan, belirsiz biçimlerin düş dünyasında ilerler. Bu, mit-maceranın sevilen bir aşamasıdır; mucizevi sınavlar ise işkencelerle dolu bir dünya edebiyatı yaratmıştır. Kahraman bu bölgeye girmeden önce karşılaştığı doğaüstü yardımcının önerileri, tılsımları ve gizli araçlardan yardım almaktadır. Ya da insanüstü yolculuğu sırasında kendisini her yerde destekleyen iyi kalpli bir güç olduğunu ilk kez burada da fark edebilir” (Campbell, 2013, s.13).

Bu bölümde kahraman gölge arketipiyle karşılaşmaktadır. “Kişiliğin daha düşük düzeydeki parçası. Seçilmiş bilinçlilikle başa çıkamadıkları için yaşam sürecinde kendilerini ifade etmelerine izin verilmeyen ve bu nedenle, bilinçdışında karşıtlık yaratmaya çalışan ve oldukça bağımsız bir ‘hizap’ oluşturan tüm bireysel ve ortak ruhsal ögeler” dir. (Jung, 2001, s.19) Bu nedenle gölge arketipi masalarda kötücül özellikleri karşılar. Kahramanın mitolojik doğumu esnasında ona zorluklar çıkarır. Kahramanın kendi benliğini kazanmaması için ona musallat olur. Kaos ortamının devam etmesi için çabalar.

Kahramanın yer altına inmesi kahramanın bilinçaltına inmesinin ifadesidir. Kişioğlu kendini en çok güvende hissettiği yer ana rahmidir. Annesinin karnında oluşuyla bütün kötülüklerden korunmaktadır. Bu nedenle kahraman sınavlarla karşılaştığında, ana rahmine dönüşünü arzular. Yer altına inme de bilinçaltına inmektir ve ana rahmine dönüştür. Bu da bize kahramanın sonsuz yolculuğundaki balinanın karnı evresini hatırlatmaktadır. Kahraman burada bilinçaltına inerek kendi güçlerinin farkında olacaktır. Kendi benliğini sorgulayacaktır. Kaos ortamından kurtuluş için çözümler arayacaktır. Kendi güçlerinin farkında olacağı evredir.

Altı tane kahramana yolculuğunda yardım eden doğaüstü güçlere sahip kişiler bulunmaktadır. Kahramanın kendini gerçekleştirmesinde yardımcı olmaktadır. Masallarda gölgenin oyunlarına karşıt olarak kahramana yardımcı kişiler konumlandırılır. Masal boyunca kahramanın karşılaşacağı zorlukların çözümü için ona destekçi olurlar.

Dönüş

Dönüş evresi; Simurg kuşunun yardımıyla başlar. Kahramanı bulunduğu durumdan kurtarmıştır. Tüylerinden yeniden doğuşu ve ölümsüzlüğü simgeler. Simurg kuşunun masala konumlandırılması, kahramanın da onun gibi kendi küllerinden yeniden doğacağını bildirmektedir. Kahraman böylelikle benliğini kazanacaktır. Kahraman artık mitolojik doğumunu gerçekleştirmiştir. Altınkaynak, (2015) “*Kahraman yurduna döner. O artık toplumun ruhu olmuştur*” (s.13). Kahraman artık topluma yol gösterici konumdadır. Toplumun sürüklendiği kaos ortamını ortadan kaldıracaktır.

Dev, zorluğun simgesidir. Aşılamaz durumlar ve karşılaşılan zorluklar dev ile imgelenmiştir. Devin ortadan kalması; zorlukların bittiğini bildirmektedir. Masalda kahraman cadı oğlu devi ve ejderhayı yenmesi kahramanın erginleşmesini ve güçlendiğini göstermektedir.

Nihai ödül kahramanın mutlu mesut ailesi ile yaşamasıdır. Masalların sonunda genellikle kötüler cezalandırılır iyiler kazanır. Gölge neslinin devamını sağlayamamıştır. Kötülüğün biteceğini bildirmektedir. Kahraman neslini devam ettirmek için yurduna dönmüştür. İyiliğin sürececeğini böylelikle anlamaktayız. Ayrıca mutlu mesut yaşarlar ifadesi masalın bitiş epizodudur.

3.4 Kaynak Kişilerden Derlenen Metin Epizotları

3.4.1 İyilik ve Kötülük

1. Kötülük yürüyerek uzun bir yola çıkar. Uzun yürüyüşten sonra çok yorulur ve at üstünde gelen İyilik’e rastlar. Aynı yere gittiklerini öğrenirler.

2. Kötülük çok yorulduğunu söyler ve ata bindirmesini rica eder. İyilik, ata ikisinin aynı anda binmesinin çok ağır olacağını söyler ve bir anlaşmada bulunur. İyilik, Kötülük'e ata sırayla binerek öyle devam etme teklifi sunar.
3. Kötülük, İyilik'e verdiği sözünü tutmaz ve onu yaya bırakıp ata biner, İyilik'i geride bırakıp yoluna devam eder.
4. İyilik, ormanda bir küçük ev görür. Evde kazanda pişen yemeğin tadına bakar ve çatının üstüne çıkıp dinlenir.
5. Eve kurt, tilki ve aslan gelir. İyilik, o üç hayvanın sofra başında konuştuklarına kulak misafiri olur.
6. Tilki, terk edilmiş bir av evinde bir tencere altın gömülü olduğunu söyler.
7. Kurt bir zenginin hasta kızı olduğunu ve onu iyileştirene kızını evlendireceğini vaat ettiğini söyler. Zenginin koyunları arasında beyaz bir koyun olduğunu ve kızı onun yağlarını ovalarsa iyileşeceğini söyler.
8. Aslan her gece zenginin yatkılarından bir tanesini çaldığını söyler. Ama sahibinin onu kim çaldığını bilmediğini ve bulan kişiye yatkılarının hepsini vereceğini söyler. Ve aslana ancak yatkılarının içindeki küçük kırmızı tayın yetiştirebileceğini söyler.
9. Sabah hayvanlar gittikten sonra İyilik de çıkıp zengine gider.
10. Hayvanlardan duyduklarını yapar kızı iyileştirir, altını bulur zengin olur ve aslanı kırmızı tayıyla yakalar, zenginin bütün yatkılarını alır köyüne döner.
11. Zaman geçer İyilik ile Kötülük bir yerde karşılaşır. Kötülük yaptığı yanlış için özür diler ve nasıl böyle zengin olduğunu sorar.
12. İyilik hiçbir şeyi gizlemeden anlatır.
13. Kötülük ormana gider o evi bulur ama kazandaki bütün yemeği yer. Hayvanlar eve döndüklerinde evde yabancı birinin olduğunu anlarlar. Kötülük'ü saklandığı yerden bulup yerler.

3.4.2 Akıl, İlim ve Mutluluk

1. Akıl, İlim ve Mutluluk kendi aralarında kimin güçlü ve iyi olduğunu çözememekle iddiaya girerler ve bunu bii¹²'ye (kadı) sormaya gelirler.
2. Kadı önce Mutluluk'tan başlar. İnsanı önceden mutlu ederek, heyecanlandırarak sonra onları mutsuz bırakıp, insanlara acı çektirdiğini söyler. Mutluluk'a Akıl'la dost olmasını tavsiye eder.
3. Sıra İlim'e gelir. İlim'in çok güçlü ve akıllı olduğunu söyler. Onun da Akıl'la dost olmasını söyler.
4. En son sıra Akıl'a gelir. Akıl'ın bazen birçok yanlış düzeltebileceğini bazen de düzeltemeyeceğini de söyler.
5. Kadı, Akıl'ın insan olmasını, İlim'in at olmasını ve Mutluluk'un da kırbaç olmasını tavsiye eder.

3.4.3 Aldar Köse

1. Zenginlerin üstüne alay etmeyi seven ama fakirlere hiç zararı dokunmayan fakir Aldar Köse olur. Akılsız ve cimri zenginleri kandırarak geçimini sağlar.
2. Jatır-bay (zengin adam) cimri ve çok aptal biridir. Fakat koyunlarının sayısı o kadar çoktur ki şafaktan günbatımına kadar ancak sayabilir.
3. Aldar Köse cebi olmadığı için parasını sürekli avucunda tutmak zorunda kaldığını söyleyerek zengini kandırır. Avucunda olan iki akçaya bir oğlak satmasını ister.
4. Zengin hemen koşar sakat ve zayıf olan ölmek üzere bir oğlağı getirir.
5. Aldar oğlağı alır ama vazgeçtiğini söyler ve elindeki iki akçayla birlikte oğlağı vererek bir kuzuyla değiştirmesini ister.
6. Aptal zengin iki akça ve oğlağı kuzuyu değiştirmeyi çok güzel bir teklif olarak görür. En küçük kuzuyu getirir, yerine iki akça ve oğlağı ister.

¹²Bii-kazım, kadı

7. Aldar yine aynı şekilde iki akça, bir oğlak ve bir kuzu yerine keçi ister ve elde eder sonrasında hepsinin yerine bir koyun ister.
8. Aptal zengin yine Aldar'a güvenir ve koyun seçmesine izin verir.
9. Aldar koyunların içindeki en besili koyunu seçer ve yerine iki akçayı, bir oğlağı, bir kuzuyu ve bir keçiyi verir.
10. Aptal zengin hepsinin yerine bir koyun verdiğine mutludur. Ancak Aldar Köse'nin sadece iki akça karşılığında besili bir koyun aldığını anlamamıştır.

3.4.4 Qanbaq Dede

1. Fakir dede ile nene günlük yiyecekleri avcılık ile hayvancılıkla geçinirler.
2. Günde iki tane balık tutarsa birini de tilki götürür. Uzun kol istediğini alır kısa kol kısmetini alır der. Dedenin en büyük düşmanı da o tilkidir.
3. Dede küçük ve çok hafiftir ki hep rüzgâr götürür o yüzden ona Qanbaq (hafif, rüzgâr kolay uçurup giden) dede lakabını verir.
4. Qanbaq dede o tilkiden kurtulmak için yanına çadırı ve yiyecekleri alıp yola çıkar. Dede yorulur ve elindeki koyun bağırsaklarını bir yere, ayran ve şişedeki suyu başka bir yere gömer ve orda konaklar
5. Omzundaki eşyaları indirir indirmez onu rüzgâr götürür. Rüzgâr Dede'yi uçurmaktan vazgeçtiğinde onu iki dağ arasındaki bir geçide bırakır. Uyandığında Dede kendini bir devin yanında bulur.
6. Dev iki elindeki dağları birbirine vurup durur.
7. Dev Dede'ye nereye gittiğini sorduğunda Dede kahraman olacağını söyler. Dev Dede'yi alay ederek onun güçlü olup olmadığını denemek ister ve taşı kendisi gibi havaya atıp yakalamasını ister.
8. Dede bunu yapamayacağını bildiği için devi kandırmaya kalkar. Eğer taşı havaya atarsa gökyüzünün yırtılacağını eğer yakalayamazsa da toprağın ikiye ayrılacağını söyler.

9. Dev Dede'ye inanır ve çok korkar. Bunu fark eden Dede devin aptal olduğunu anlar ve kandırmaya devam eder.
10. Dede, deve yerin göbeğini bulma teklifi sunar. Dev vururken ayağı yere batar. Dede bağırsakları gömdüğü yerin üstüne vururken bağırsaklar ortaya çıkar. Bunu gören aptal dev çok şaşırır.
11. Dede yine yerin beynini bulma teklifinde bulunur. Dev yeri vurduğunda yine toz çıkar. Dede gömdüğü ayran ve suyun üstünden vururken şişeler kırılıp onlar dökülür. Bunu gören dev dedenin gerçekten çok güçlü olduğunu düşünür ve dededen çok korkmaya başlar.
12. Dede, devi arkadaşlarıyla beraber evine yemeğe davet eder.
13. Dede neneye devlerin geleceğini ve onları yine korkutmak için neneye aralarında bir anlaşma yapar.
14. Dev iki arkadaşı ile misafire geldiğinde dede anlaştığı gibi neneye dışarıdaki bir devin göğsünü diğerinin de başını yanındaki devin de yağlarından biraz kesip yemek hazırlamasını ister.
15. Nene bıçağı alırken devler çok korkar ve çadırı üstünde götürerek kaçarlar.
16. Dev yolda tilkiye rastlar ve dedenin çok tehlikeli biri olduğunu ve ondan kaçtığını söylediğinde tilki alay eder ve Dede'den korkmadığını söyleyerek onları yolundan geri Dede'ye çevirir.
17. Tilkiyi fark eden Dede onun dedesinin, babasının ona olan borcunu bir dev ile ödeyemeyeceğini söyler. Buna inanan dev tilkiyi boğarak öldürür.
18. Böyle akıllılığı sayesinde Dede dev ve tilkiden kurtulur.

3.4.5 Kunduracı ve Han

1. Han halkının, onun emrini nasıl yerine getirdiğini kontrol etmek için akşamları kimsenin çalışmamasına ferman çıkarır. Vezirleri bunu halkına ilan ederler.

2. Han o gün akşam kılık değiştirmiş olarak şehri kontrol etmeye çıkar. Karanlık sokaklarda giderken bir ışığı fark eder ve o eve doğru yürür. Kapısını çalıp dilenir.
3. O bir kunduracının evidir. Misafir geldiğinde Kunduracı evinde çalışıyordur ve yerinden kalkıp küçücük bir ekmek verir.
4. Han, Kunduracıdan niye hanın emrine uymadığını sorar.
5. Kunduracı bunun aptal bir emir olduğunu söyler. Fakir biri olduğunu ve sadece o işle geçindiğini, dört akça gelişı varsa dört akça kaybı olduğunu da söyler.
6. Han hiçbir şey söylemeden saraya döner. Vezirlerine “Dört akça geliş dört akça kayıp” kelimesinin cevabını bulması için onlara üç gün süre verir. Eğer cevabını bulamazsa onları idam edeceğini söyler.
7. Arada üç gün geçer vezirleri cevabını bulamaz ve kaçmaya hazırlanırken kunduracı gelir.
8. Bu sorunun cevabını ancak iyi bir ödöl karşısında yanıtlayacağını söyler. Vezirleri kunduracıya dört bin akça verir ve hana götürür.
9. Kunduracı, bir akçayı borca verdiğini, bir akçayla eski borcunu ödediğini, bir akçayı kuyuya attığını ve son bir akçaya eşıyle beraber günlük geçindiğini söyler.
10. Han bir akçaya eşıyle beraber geçindiğini anlar fakat diğler üç akçayı nereye harcadığının açıklamasını ister.
11. Kunduracı, bir akça borç; oğlu için harcanan para olduğunu, bir akça eski borç; yarın yaşlandığında oğlunun onlara bakması için toplanan para olduğunu ve kuyuya attığı para kızı için toplanan para olduğunu yani kız baba evinde misafir olduğunu söyler.
12. Han kunduracının bu cevaplarını çok beğenir ve kendine vezir eder.

3.4.6 Zengin ile Fakir

1. Biri zengin biri fakir iki kardeş olur. Küçükünün evladı yok ama çok zengindir. Büyüğü fakirdir ama Hasan ve Hüseyin diye iki evladı olur.
2. Hasan ve Hüseyin'in tarlada topladığı çilekleri annesi pazarda satarak geçinirler.
3. Bir gün tarlada çilek toplarken iki kardeş mavi kuşu yakalar ve kuşu zengin amcalarına satarlar.
4. Zengin adam hanımına akşam yemeğine o kuşun hazır olmasını buyurur. Hanım komşu evine giderken iki kardeş kazandaki kuşun kalbini yerler.
5. Mavi kuşun kalbini yediğinde sabah yastıkları altında altın bulacağını söyler. Fakat sabah altını bulamayınca hüsrana uğrarlar.
6. Hasan ile Hüseyin sabah uyandıklarında yastıkları altındaki altınları görünce çok şaşırırlar. Lakin babası hayatı boyunca böyle altınları görmediği için korkar ve zengin kardeşine gidip olanları anlatır.
7. Çok kıskanan zengin kardeşi buna kötü ruhların karıştığını ve iki evladını kurban olarak kesmezse bunun sonu çok kötü biteceğini söyler.
8. Akşam babası evine döner uzun uzun düşünür ve iki evladını öldüremeyeceğini anlar.
9. Sabah komşusundan faytonu ister iki evladını oturtup evine uzakta bir tarlada bırakıp akşam dönünceye kadar çilek toplamasını ister.
10. Çocuklar babasının dönmesini beklerken gece ormanda kalmak zorunda kalırlar.
11. Yolda yaşlı bir avcıya karşılaşırlar. Avcı iki kardeşi kendi evladı ederek onları evine götürür.
12. İki uzun süre o adamın evinde kalırlar. Cesur ve akıllı avcı olarak büyürler.
13. Çocuklar büyüyünce yastıkları altında her sabah beliren altınlar artık kaybolur.
14. Bir gün iki kardeş kendi anne babasını bulmaya karar alırlar. Avcı adam iki kardeşin kararına saygı duyarak onlara iki tane at verir ve yolcu eder.

15. Uzun yol sonunda iki kardeş iki ayırım yolda iki tarafa gitmek zorunda kalırlar. Dönüş noktasının orası olacağını söyler ve iki ayırım yolun ortasına bıçağı saplarlar.
16. Hasan önünde çıkan şehre gider. Han kızını yedi başlı yılandan kurtarır. Kız ona altın yüzüğünü hediye eder ve Hasan'la evlenir.
17. Hasan'ın kahramanlığından yararlanmak isteyen vezirin yalanları ortaya çıkar ve saraydan atılır.
18. Bir gün Hasan ava çıkar ve orada bir cadı tarafından sihirli sopa sayesinde taş döner.
19. Abisiyle ayrılıktan sonra Hüseyin de büyük bir şehirde han olur.
20. Hasan'ın öldüğü gün Hüseyin çok üzülür ve abisini aramaya gider. Anlaştığı yol ayırımına geldiğinde bıçağın yan tarafının kırıldığını görür ve çok üzülür. Abisinin han olduğu şehre gelir.
21. Abisinin ava gidip bir daha dönmediğini öğrenir. Arkasından o da ava çıkar ve o cadıyla karşılaşır. Sihirli sopa sayesinde abisine yeniden kavuşur.
22. Abisi ikisi yine anne babasını bulmaya karar alırlar ve yola çıkarlar.
23. Aylardır aradığı anne babasına sonunda kavuşurlar. Zengin amcasını cezalandırarak kuyuya atarlar.
24. İki kahraman eşleriyle ve anne babasıyla mutlu mesut yaşarlar.

3.4.7 Pamuk Kız ile Kedi

1. Pamuk kız ve onun tembel kedisi olur.
2. Pamuk kız evini temizlerken bir kuru üzüm bulur. Kedisine seslenir ama kedi gelmediği için kuru üzümü kendisi yer.
3. Kedi geldiğinde çok kızar ve buzdolabındaki sütü döker.
4. Pamuk kız sütü döktüğü için cezalandırarak kedinin kuyruğunu keser.
5. Kedi Pamuk kızdan kuyruğunu geri ister, Pamuk kız da yerine süt ister.

6. Kedi süte ulaşabilmek için bir sürü sınavlardan geçer. Sonunda fareden yemi alır tavuklara götürür, yumurtayı alır dükkâncıya götürür, sakızı alır kızlara götürür, suyu alır ağaca götürür, yaprağı alır ineğe götürür. İnekten sütü alır Pamuk kıza götürür ve kuyruğunu geri alır.

3.4.8 Keloğlan

1. Tazşa Bala anne babasından yetim kalır.
2. Evladı olmayan ihtiyar dede ile nene onu kendi evladı olarak kabul eder.
3. İhtiyar Tazşa Bala'yı birçok sınavlarla sınar. Tazşa Bala'ya ağacın üstünde olan kuşun yumurtasını belli etmeden getirmesini ve geri yerine götürmesini ister.
4. Çocuk yumurtayı kuşa belli etmeden alır ve belli etmeden geri koyar. Üvey babası memnun kalır.
5. Onların cimri zengin komşuları olur. Misafir ağırlamak bir yana kendi yemeklerine bile kıyamazlar. Geceleri yağları koynunda, peynirleri başucunda yaslanıp yatarlar.
6. Üvey anne babası o evde çalışırken emeğinin karşılığını alamadığını ve onlarda ahı kaldığını söyler ve üvey oğlundan zenginlerin geceleri koynunda sakladığı tere yağdan getirmesinin ister.
7. Gece vakti herkes uyuduktan sonra Tazşa Bala o zengin dedenin evine gider, dede ile nenenin ortasına yatar ve ses tonu değiştirerek ikisini kandırıp tereyağı alıp kaçar.
8. Zengin dede çocukken aynı Tazşa Bala gibi kurnaz ve akıllı olduğu için onu kapı önünde bekleyip üvey annesinin sesiyle onu kandırıp, tereyağı elde eder.
9. Çocuk su alıp geldiğinde kandırıldığını anlar. Hemen koşup gider o zengin dedeyi kapı önünde karşılar ve nene sesiyle koyunlarını kurt yediğini ve gidip bakmasını ister.
10. Zengin ihtiyar koyunları ararken kendi ahırında olduğunu görür ve kandırıldığını anlar. Sabah baltayla gelir çocuğun üvey anne babasına onu öldüreceğini söyler.

11. Zengin dede eşiyle beraber çocuğu öldürmek için plan yapar.
12. Nene pişi yapar ve çocuktan mezarlıktaki babasına gidip kuran okumasını ister.
13. Çocuk mezarlığa gidip kuran okuyup pişiye yerken zengin dede mezarlıktan çıkıp onu öldürmeye kalkar. Lakin çocuk çok hızlı davranarak dedenin elindeki baltayı alır. Dede çocuğa yalvararak zorla kurtulur.
14. Bu köyde herkesin hakkını yiyen hayvancıları ve çiftçileri fazlasıyla borçlu yapan han olur. Hanın borcundan kurtulamayanların arasında Tazša'nın üvey babası da olur.
15. Bunu öğrenen Tazša Bala hanın kendi altınlarını kendisine vermeye plan yapar ve hazinesinden bir kap altınını çalar.
16. Hazinesinden altınlarının çalındığını öğrenen han o hırsızı yakalamak için vezirlerine hazine önünde derin çukur kazmasını emreder. Bunu öğrenen Tazša hazine kapısına yaklaşmaz.
17. Han hırsızı yakalayamadığı için yine iki tane tuzak kurar. Tazša bu tuzaklardan yine kurtulur.
18. Yaptığı hiçbir tuzakların yardımını dokunmayınca han kendisi yakalamaya kara alır ve gece çadır yaptırır ve orda kalır.
19. Kadın maskesinde gelen Tazša Bala oradaki asılı olan darağacı görür ve kurnazlığı sayesinde hanı o ağaçta asılı bırakıp yine hazinesinden bir kap altını çalıp gider.
20. Vezirleri hanı asılı bulur. Bu olay bütün dünyaya yayılır. Onunla sınırda olan bir köyün hanı bunları duyunca hanı alay eder.
21. Herkese alay olan han çok sinirlenir ve o hırsız kendisi gelip teslim olursa onun bütün yaptıklarını affedeceğini ve bir şartla kızını vereceğini ilan eder.
22. Tazša Bala bunu duyunca kendisini riske atar, gidip hana teslim olur. Han Tazša Bala'ya komşu köydeki hanı önüne getirmesi şartıyla bütün hatalarını affedeceğini söyler.
23. Tazša Bala keçi kılıfında komşu şehre gidip alay eden hanı, han sarayına getirir.
24. Tazša Bala üstüne düşen bütün sınavları becerir.

25. Sonunda iki han Tazşa Bala'nın akılına hayran kalır ikisi de ona kızlarını verir. Damat etmekle kalmaz ikisi de Tazşa Bala'yı fikir alıcı olarak yanlarında bırakırlar.

3.4.9 Han ve Fakir

1. Akıllı fakir adamın bir oğlu olur.
2. Fakir, oğlunun hiçbir zaman aptalla dost olmamasını, yakın zamanda zengin olan kimseden borca para istememesini ve asla eşine güvenmemesini söyler.
3. Oğlu babasının söylediği kişilerin aklını sınamak ister. Gider aptalla arkadaş olur. Yeniden zengin olan kişiden borç alır ve eşinden gizli koyunu kesip kanını üstüne sürer.
4. Eşine adam öldürdüğünü, giysilerindeki kanı yıkamasını ve bu sırrı kimseyle paylaşmamasını ister. Eşi elbette bu sırrı kimseyle paylaşmayacağına söz verir.
5. Fakirin oğlu gider eşiyle bilerek kavga eder. Eşi hemen koşup hana gidip her şeyi anlatır.
6. Han vezirlerine çocuğu getirmesi için emreder.
7. Çocuk, han sarayına giderken yolda aptal arkadaşına rastlar. Onun şahit olmasını ister ama arkadaşı onu satar. Borç aldığı zengin kişi onun durumunu duyunca hemen borcunu ödemesini ister.
8. Çocuk hana geldiğinde her şeyi bilerek yaptığını anlatır. Han çocuğu haklı çıkarır.
9. Han fakir adamın akıllılığına, oğlunun azimliliğine hayran kalır ama onların kendisinden daha çok akıllı olduğundan korkar ve tahtına onların geçebileceğinden tedirgin olur.
10. Vezirlerine babası ile oğlunu beraber uzaklarda bir yerde derin kuyu kazıp oraya atmasını emreder.

11. Hanın boğazında yediği yemeğin kemiği tıkanıp kalır ve hanı kimse kurtaramaz. Vezirleri hana o fakir ile oğlunu boşuna öldürttüğünü ve ancak onun kurtarabileceğini söylerler.
12. Vezirlerini yıllar önce onları attığı kuyuya gönderir, ikisinin de hala hayatta olduğunu görürler.
13. Onları kuyuya atarken fakir adamın yanında bir çanta kurtu¹³ olur. Onun sayesinde aç kalmazlar ve ölmezler.
14. Vezirleri hanın durumunu anlatırlar ve onlarla beraber gelmelerini izah ederler. Lakin ikisi suçsuz yere kuyuya atıldığını ve gururlu hanın önünde gurursuz düşmeyeceklerini söylerler.
15. Han eğer onlar gelip kurtarırsalar bütün hazinesini ve tahtını onlara vereceğine söz verir.
16. Fakir adam oğluyla beraber han sarayına gelir. Hanın kendi oğlunu kurban kesip onun kanını içmesini söyler.
17. Han içtiği keçi kanını kendi oğlunun olduğunu düşünerek kusar. Ve boğazındaki kemik dışarı çıkar.
18. O an hanın tek evladını sağ salim getirir ve ondan gizli kestiği keçiye hana gösterirler. Han verdiği sözü tutar. Fakire bütün hazinesi ve tahtını verir.

3.4.10 Akıllı Kız

1. Uzun zaman önce bozkırda bir zengin kazak Edilbay yaşar. Onun üç tane oğlu olur.
2. İki oğlunu evlendirir sıra küçük oğlu Jandaulet'e gelir. Oğlunun ne kadar akıllı olduğunu sınamak için kırk keçiye pazara götürüp onları satmadan kırk metre saten getirmesini ister.

¹³ Yuvarlak kurumuş tuzlu peynir

3. Oğlu bu görevin çözümünü çok düşünür ama bulamaz. Gece bir fakirin evinde konaklamaya kalır. Sofra başında babasının söylediğini herkesle paylaşır ve çözüm bulamadığını söyler.
4. Fakirin kızı keçileri satmadan onların boynuzlarını satıp o paraya da kırk metre saten almasını söyler.
5. Çocuk pazara gidip kızın söylediği gibi yapar ve kırk metre saten alıp babasına gelir.
6. Babası oğlunun bu sınavı becermesi için fakirin akıllı kızının yardım ettiğini öğrenir ve oğlunu o akıllı kıza evlendirir.
7. Edilbay pazara giderken, büyük gelini aynalı güzel bir sandık getirmesini; ortanca gelini güzel desenli bir halı getirmesini; küçük gelini ise bir çantayı götürüp hiç açmadan geri getirmesini ister.
8. Edilbay küçük gelininin verdiği çantadaki keçi boynuzları görüp onları atar. Anında onu soyguncular yakalar.
9. Edilbay onlara kendi özgürlüğü için altmış tane yaşlı devlerini ve yetmiş tane genç devlerini vereceğini söyler. Soyguncular bu anlaşmayı kabul eder, onu ve karavanını özgür bırakırlar.
10. Devleri almaya gelen soyguncuların lideri Edilbay'a kırk bir kişi olduğu için onu yakalamak zor olduğunu söyler. Edilbay küçük gelininin verdiği çantadaki kırk kemiklerin sihirli olduğunu anlar.
11. Edilbay köyüne geldiğinde gelini onun söylediği altmış yaşlı devin köydeki altmış aksakal olduğunu ve yetmiş genç dev dediği yetmiş tane gençlerin olduğunu hemen çözer ve onları çağırır.
12. Altmış aksakalın doğru karar alacağına ve yetmiş gencin soygunları öleceği kadar döveceğini gelini anlar. Böylece akıllı gelini sayesinde Edilbay soygunlardan kurtulur.

3.4.11 Becerikli Çocuk

1. Bir dul kadının oğlu ve kızı olur. Onlar çok fakir olurlar.

2. Oğlu annesine mutluluğun ne olduğunu sorar. Annesi, evlatlarının aç olmaması, hiç üzülmemesi ve sadık bir dostun olması büyük bir mutluluk olduğunu söyler.
3. Oğlu bir efsanede kahramanın cesaretli olduğu takdirde her zaman başarılı ve mutlu olacağını duyduğunu ve annesinden bunu açıklamasını ister.
4. Annesi oğluna bir hedef belirleyip o hedefe doğru yürürse onu hiçbir zaman mutluluk ve başarının bırakmayacağını ve insan isterse her şeyi başaracağını ve sonunda mutluluğa ulaşacağını söyler.
5. Oğlu mutluluğun peşinden gitmek için annesinden izin ister. Annesi tereyağlı yulaf ezmesi yapıp oğlunu yolcu eder.
6. Çocuk uzun bir yolculuğa çıkar, dağları, tepeleri ve gölleri aşip sonunda ormandaki periler ülkesine gelir.
7. Perilerin hepsi çocuğu görünce onu burada ölümün beklediğini söylerler.
8. Çocuk, ölümden korkmadığını cesaretle söyler.
9. Çocuk ve periler güçlerini karşılaştırmak ister ve hangisi siyah taştan yağ çıkarırsa onun kazandığını ve herkesin ona hizmet edeceğini anlaşırlar.
10. Perilerin hiçbiri bunu beceremez. Daha sonra çocuk, fark ettirmeden elini cebine sokup annesinin verdiği tereyağına elini sürüp, perilere taştan yağ çıkardığını söyler.
11. Anlaştıkları gibi perilerin ona itaat etmesini söyler. Periler, anlaştıkları gibi çocuğu dinleyip evlerine götürür. Onu doyururlar, daha sonra yatağını hazırlarlar.
12. Çocuk gece uyurken perilerin onu öldürmesinden şüphelenir ve ön yargılı davranır. Gece yarısı periler kalkıp çocuğun uyuduğu yere onu öldürmek için çadırdan büyük bir taş atar.
13. Sabah periler çocuğun ölmediğini görünce ondan korkmaya başlar ve onu ülkelerinden göndermek için çocuğa bir sürü hediye ve altın verip onu evine kadar götürürler.

14. Ormanda giderken çocuk büyük bir kütük görür ve bunun annesinin işine yarayabileceğini düşünüp kütüğü perilerin üstüne yükler. Periler kahramanın annesinin de çok güçlü olduğunu düşünürler.
15. Çocuk eve sapasağlam gelir. O günden sonra fakir aile hiçbir şeye ihtiyaç duymazlar.

3.4.12 Seyis Köle

1. Bir hanın çok sevdiği üç tane atı olur. Han üç atını sadece bir seyisine güvenir.
2. Han vezirleriyle konuşurken ona çok güvendiğini söyler. Bunu vezirleri kıskanır.
3. Büyük veziri, onun yalan söyleyeceğine han ile iddiaya girer. Han, vezirine onun yalan söyletebilmesi için üç gün süre verir. Eğer kazanırsa tahtını kazanamazsa idam edeceğini söyler.
4. Vezirin üç tane eşi benzeri olmayan çok güzel kızları vardır. Vezir bu durumu kızlarına anlatarak onlardan yardım ister ve aralarında anlaşma yaparlar.
5. Anlaştıkları gibi ilk önce büyük kızı seyise gelir. Kızın güzelliğine seyis şaşırıp kalır ve istediği atın başını kesip verir.
6. Ertesi gün ortanca kızı gelir aynı ablası gibi yapar bir yilkının başını alıp evine gelir. Üçüncü gün en küçük kızı gelir ablalarının yaptıklarını yapar. Kızları babasının istediklerini yerine getirir.
7. Seyis han sarayına gelir hana yalan söylemeye vicdanı el veremediği için her şeyi gizlemeden yalansız anlatır.
8. Han uzun süre sessiz kalır ve büyük vezirine dönüp: sinir ve kıskançlık-akılın düşmanı olduğunu, aşırı iştah-vicdanın düşmanı olduğu söyler.
9. Büyük veziri affetmesi için hana yalvarır ama han onun yaptığı hatasından dolayı idam eder. Hancıyı onun yerine veziri yapar.

3.4.13 Hanın Kızı Kendisine Kocayı Nasıl Seçti?

1. Bir zengin hanın çok güzel ve akıllı bir kızı olur.
2. Kız o kadar güzeldir ki bir kalemle anlatmak zordur. Ona âşık olan delikanlılar çoktur ama kimse gelmeye cesaret edemez.
3. Arada yıllar geçer. Kız babasına gelip artık evlenme zamanı geldiğini söyler. Zaman geçince güzelliğini kaybedeceğinden korkar.
4. Han, kızı kimin hediyesini beğenirse ona evlendireceğini lakin kimin hediyesini beğenmezse idam edeceğini söyler. Bunu bütün şehir duyar.
5. İdam cezası olmasına rağmen herkes kendini seçeceğine güvenerek gelir. Zenginler karavanlarıyla, fakirler ise yaya.
6. Han kızında her şey olduğu için kimsenin hediyesini beğenmez. Sarayda kesilen kişi başları minareyi aşar.
7. O sırada üç şehirden gelen gençler birbiriyle tanışır ve getiren hediyelerini övmeye başlar.
8. Birinin elinde ayna; dünyada olup biten her şeyi gösterir, birinin elinde de halı; istediği her yere anında götürür, diğerinin ise bir poşet elma; hastayı ve ölmek üzere olan kişiyi o elmayla iyileştirebildiğini söylerler.
9. Aynadan baktıklarında han sarayın her yeri kan, ölen kişilerin başı dağ gibi ve onların arkasından ağlayan anneler han ve kızına beddua eder. Kız çok kötü hastalanır.
10. Üçü anında halıya binip saraya gelir ve onları hana götürür. Kıza elmayı yedirdiğinde iyileşir ve yataktan kalkar.
11. Kız elmayı veren çocuğa evlenme kararını alır.
12. Diğer iki arkadaşı eğer ayna ile halı olmazsa kıza yetişemeyeceklerini ve neden onları seçmediğini sorarlar.
13. Kız, çocuğun elmasını yediğini ve geri veremeyeceği için onunla evleneceğini söyler. İkisi onun arkadaşı olduğu için onları öldürmeyeceğini ve hediyelerini geri vereceğini söyler.

3.4.14 Üç Nasihat

1. Bir zengin Kazak'ın bir tane oğlu olur. Zenginın ylıkılarına oğlu bakar.
2. Bir gün yanına yabancı bir adam gelir ve ylıkılarının karşılığında ona üç tane nasihat vereceğini söyler. Çocuk kabul eder.
3. “Ekmek ve tuzunu seninle paylaşan kişiye asla ihanet etme, sabah hazır olan yemekten asla vazgeçme ve eğer sağ kolun dövüşüyorsa sol elinle durdur” der ve ylıkıları alıp gider.
4. Akşam çocuk evine gelir, babasına olan biten her şeyi anlatır. Babası oğluna çok kızar ve evden kovar.
5. Nereye gideceğine şaşırarak çocuk ortalarda sürünür. Bir gün han sarayına gelir. Han onun akıllı çocuk olduğunu fark eder ve kendi bekçisi olarak işe alır.
6. Çocuk çok akıllı ve yakışıklıdır. Bir gün hanın eşi ona aşk olur ve gizli görüşme teklifi sunar o an çocuk yabancı adamın söylediği birinci nasihati hatırlar.
7. Hanımdan, uzak durması istediğinde hanım ona çok bozulur ve çocuğa iftira atarak handan onu öldürmesini ister.
8. Han çocuğu öldürmek için onun sabah erken ateşçilerden kömür getirmesini ister ve ateşçilere ilk gelen kişiyi öldürmesini emreder.
9. Delikanlı sabah erken giderken yolda bir yaşlı neneyle karşılaşır. Nene onun eve girip kahvaltı yapmasını ister. Delikanlı yabancı kişinin ikinci nasihati hatırlar. Kahvaltıdan sonra ateşçilerden kömürü alıp saraya gelir.
10. Delikanlı nene evinde kahvaltı yaparken hanın eşi son kez delikanlıyı görmek için ateşçilere gelir ve orada ateşçiler onu yangına atar.
11. Delikanlı saraya sağ salim dönünce han çok şaşırır. Ortadan eşi kaybolur ve ateşe onun atıldığını öğrenir.
12. Delikanlı, hana her şeyi baştan sona kadar anlatır. Delikanlıyı suçsuz bulur ve evine dönmesine izin verir. Hediye olarak han delikanlıya at verir.
13. Delikanlının eve dönüşü uzun sürer, uzaktan köyünü gördüğünde ardında kalan eşinin şu anki halini düşünür.

14. Gece ortası evine gelir ve eşinin yanında uyuyan bir genç çocuğu görür.
15. Eşinin ona ihanet ettiğini düşünerek sinirle eline kılıcını alıp eşinin yanındaki genç çocuğu öldürmeye kalkarken yabancı adamın söylediği üçüncü nasihati hatırlar.
16. Eşi uyandığında, o giderken hamile kaldığını ve o genç çocuğun onun oğlu olduğunu söyler. Delikanlı onlara sarılarak eşinden ve oğlundan özür diler.

3.4.15 Zümrüdüanka

1. Eski zamanda bir padişah ve üç oğlu olur. Asan, Üsen ve Hasan.
2. Bir gün padişah rüyasında olağanüstü güzel bir kuş gördüğünü söyler. Güldüğünde ağzından çiçek demetleri, ağladığında gözlerinden boncuk boncuk mercan indiğini söyler.
3. İki oğlunu o kuşu bulmak için yolcu eder. Getiremezse ikisini de idam edeceğini söyler.
4. Kırk gün sonra Hasan ağabeylerinin kuşu bulmak için gittiklerinin öğrenir. Hasan da babasından izin alıp ağabeylerinin arkasından gider.
5. Üç kardeş üç ayrı yolda ayrılmak zorunda kalırlar.
6. Hasan cadı tarafından geyik haline gelir. Ama cadı kızı tarafından yine insan haline döner.
7. Babasının rüyasında gördüğü kuşu bulmak için cadının kızı ona yardımcı olur. Hasan dönüşte ona evleneceğine söz verir.
8. Hasan kızın söylediği gibi doksan gün yol yürür ve dağ arkasındaki bayterek ağacına gelir. Orada Simurg'un yavrularını yılandan kurtarır.
9. Simurg teşekkür etmek için Hasan'ı periler ülkesine götürür. Periler uyurken Hasan peri kızının cebine mektup bırakır ve altın kafesteki kuşu alıp gider.
10. Simurg Hasan'ı bayterek ağacının yanına getirir sonradan bir tüyünü onlara verir.

11. Hasan Simurg'un tüyüyle cadının kızını ve çok zorluklar çeken iki abisini alıp evine döner.
12. Yolda bir yere konaklar orada iki abisi Hasan'ı kıskanır ve öldürmeye karar alırlar. Hasan'ı kuyuya inerken ipi keser, kız bunlardan kaçıp gider. İki kardeş kuşu alıp ailesine döner.
13. Babaları Hasan'ın ölümünü duyunca hastalanır.
14. Periler uykudan uyanınca kuşun kaybolduğunu ve mektubu aldığı anda onu insanoğlunun çaldığını anlar.
15. Bir gün babası güzel kuşun ötmesi için emir verir. O kuşun sesini duyunca peri kızı askerleriyle gökten padişahın sarayına inerler.
16. Olağanüstü ve insan dilinde konuşan kuş peri kızına ve padişaha onu Hasan getirdiğini ve ağabeylerine yaptığı bütün iyiliklere rağmen onların Hasan'ı öldürdüğünü anlatır.
17. Peri kızı iki kardeşin yalan söylediğini anlayınca onları idam eder.
18. Peri kızının çok hızlı askeri tarafından Hasan ile cadı kızı ailesine döner.
19. Babası onları evlendirir, peri kızını misafiri olarak otuz gün ağırlar.
20. Peri kızı kuşu padişaha hediye eder.

3.4.16 Alim Delikanlı

1. Çok bilimdar bir delikanlı olur. Kendine layık olan bir eş aramaya yola çıkar.
2. Yolda giderken bir adamla karşılaşır. Yabancı kişiye yolu kısaltma teklifi sunar. Lakin yabancı kişi bunu anlamaz ve çocuğun deli olduğunu düşünür.
3. Yolda giderken tarlaya rast gelirler. Delikanlı adama "Tarladaki ekmekleri yemiş mi? Yememiş mi?" diye sorar. Adam yine çocuğun söylediklerinden hiçbir şey anlamaz. Gerçekten aklı yerinde olmadığını düşünür.
4. İki uzun yol gider ve bir şehre gelirler. Bir adam tabutu götürürken delikanlı tabuttaki adamın ölü olup olmadığını sorar. Adam bunun kesin deli olduğunu düşünür.

5. Lakin o düşüncelerine rağmen adam delikanlıyı akşam evine yemeğe davet eder.
6. Adam büyük kızına eve gelecek olan çocuğun deli olduğunu söyler. Kızı adama niye böyle bir düşünceye vardığını sorar.
7. Adam, “Yolda giderken yolu kısaltalım mı? Tarladaki buğdayları yemiş mi yememiş mi? Tabuttaki adam ölü mü diri mi?” diye üç tane soru sorduğunu söyler.
8. Kızı o delikanlının deli değil çok akıllı olduğunu söyler. Sadece babasının onları çözmeye ilimi yetmediğini söyler.
9. “Yolu kısaltma teklifi sohbet etmek istemesidir. Tarladaki buğdayları yemiş mi yememiş mi sorusu, insan kendi emeğiyle mi yapmış ya da başkasının emeğini mi yemiş demektir. Tabuttaki insanın diri ya da ölü mü sorusu, arkasında oğlu kaldıysa demek ki ölmediği, eğer kızı kaldıysa demek ki ölen kişinin izi kaldığını sormasıdır” diye cevap verir.
10. Kızının cevaplarından sonra adam delikanlının çok akıllı olduğunu anlar ve kızına evlendirir.

3.4.17 Salakbay ve Tilki

1. Salakbay diye bir avcı olur. Bir gün tilki Salakbay’ın tuzağına düşer. Öldürmemesi için avcıya koyun, beyaz çadır ve güzel kız getireceğine söz verir.
2. Avcı tilkiyi öldürmeyip ona şans verir.
3. Tilki zengin adama gidip kızını Salakbay’a ister.
4. Zengin adam kızı için elli kurt ve elli koyun ister.
5. Tilki elli kurt ve elli koyunu kandırarak zengine getirir. Zengin onları demir sarayına kapatır.
6. Salakbay’ın üstündeki giysileri yırtık olduğu için tilki ona yaprak ve çiçeklerden giysi diker.
7. Ertesi gün Salakbay ve tilki zengine kız istemeye giderler. Zengin adam ırmağın yanında oturuyordur.

8. Tilki, Salakbay'ın ırmağa atlamasını ister. Zenginin adamları Salakbay'ı ırmaktan çıkarırken tilki onların atlarını soygunların aldığını söyler.
9. Zenginin adamları Salakbay ve tilkiyi çadırlarına götürür, giydirir ve yedirirler.
10. On gün şölen yapar ve Salakbay'ın çadırına gitmeye karar alırlar.
11. Salakbay yalanlarının ortaya çıkacağından çok korkar ama tilki her şeyi kurnazlığıyla kazanır.
12. Salakbay'ın çadırına giderken yolda koyunlar görür ve çobanlardan, onların ejderhanın koyunları olduğunu öğrenir.
13. Atlı askerin ejderhanın düşmanları olduğunu söyleyerek çobanları kandırır ve koyunları Salakbay'ın olduğunu söylemesine teklif eder.
14. Çobanlar atlı askerlerden korktukları için koyunların Salakbay'ın olduğunu söylediğinde kaynatası damadının zengin olduğuna inanır ve sevinir.
15. Önünde beyaz çadırı görürler. Tilki bu beyaz çadırı Salakbay'ın olduğunu ve sofraya hazırlaması için misafirlerin orada beklemesini ister.
16. Çadıra gidip ejderhaya, düşmanları onu öldürmek için geldiğini söyler. Ejderha bir sürü atlı ateş yakan askeri görünce çok korkar ve tilkinin söylediği samanın arkasına saklanır.
17. Tilki samanı ateşle yakarak ejderhadan da kurtulur.
18. Misafirleri ağırladıktan sonra tilki ormana gitmekten vazgeçer ve orada Salakbay'ın yanında kalır.

3.4.18 Uyuz Serçe

1. Uyuz serçe deve dikeninin yanına gelir ve diken onun yaralarına batarak acıtır. Buna çok kızan serçe onu keçiye söylemekle tehdit eder.
2. Uyuz serçe, keçiye gelip derdini anlattığında keçi onunla dalga geçerek kovar.
3. Keçiye kızan uyuz serçe derdini gelip kurda anlatır ama onun tarafından da kovulur.

4. Kurdun yaptıklarına üzülen serçe gidip çobana şikâyet eder. Çoban da onu kovar.
5. Çobanı sahibi zengine şikâyet eder ama yine kovulur. Zengin adamı gidip fareye şikâyet eder. Fare tarafından yine hüsrana uğrar.
6. Bu sefer fareyi gidip oyun oynayan çocuklara şikâyet eder, çocukları yünleri vurmakla meşgul olan neneye şikâyet eder lakin hiç biri tarafından yardım göremeyince yine üzüлp gider ve neneyi fırtınaya şikâyet eder.
7. Ancak fırtına uyuz serçenin derdini dinleyip, nenenin yünlerini uçurup götürür.
8. Nene çocuklara, çocuklar fareye kızarlar, fare gidip zenginin çuvallarını delikler, zengin adam gidip çobanına kızar, çoban öcünü gidip kurttan alır, kurt keçiden alır, keçi öcünü almak için deve dikenini yer.
9. Böylece fırtına sayesinde uyuz serçe herkesten öcünü alır.

3.4.19 Babasının oğluna Nasihati

1. Bir ihtiyar ölmeden önce oğluna nasihat verir.
2. Öldükten sonra her cuma kız almasını, her şehirden sonra bir şehir yapmasını ve ekmek yerse bal yemesini ister.
3. Babası öldükten sonra oğlu babasının söylediği nasihatleri yerine getirmek ister ve her Cuma kız alır. Her şehirden sonra bir şehir yapar ve her gün sadece bal yer.
4. Böyle devam ederken babasından kalan bütün parayı bitirir. Bir gün yanına bir ihtiyar gelir. Çocuk her şeyi ona anlatır. O ihtiyar, çocuğa bu nasihatlerin açıklamasını yapar.
5. Babasının “her cuma kız al demesi; eşine saygılı olması ve onun değerini bilmesi gerektiğini, her şehir sonra bir şehir yap demesi; her şehirde saygı duyan arkadaşların olsun demesi ve her gün bal ye demesi; ekmeğini alın teriyle kazan demesi” diye açıklar.
6. Çocuk babasının nasihati yanlış anladığı için o hale geldiğini anlar.

3.4.20 Öküz

1. Dede ile nenenin bir tane ineği vardır. Onun sütünü ikisi tükettiği için her sene doğduğu yavrusu açlıktan ölür.
2. Dede, neneye bir sene ineğin sütünü kendileri içmeden buzağının emmesini teklif eder.
3. Nene bir sene ineği sağmadan yavrusunu emzirir. Bütün sütü kendisi içen yavrusu çok güzel ve yağlı boğa olarak büyür.
4. Diğer ineklerden kendini çok farklı gören öküz onlardan ayrılıp develerin yanına gider. Develerin yediği otları yer. Ama susuzluğa dayanamaz ve karnı çok ağırır.
5. Develer gibi susuzluğa dayanamayacağını anlayan öküz yılmaların yanına gider. Onlarla beraber sürekli koştuğu için çok zayıflar ve yorulur.
6. Bir gün yılmalara kurt saldırır. Yılmaların hepsi kaçıp kurtulur ama öküz kurtlara yakalanır. Kurtlar onu ahıra kilitler. Sürekli kurtarması için bağırp durur.
7. Onun sesini duyan inekler sesinden tanırlar. Ona karşı hiç kin tutmadan gidip onu kurtların tuzağından kurtarırlar.
8. Zamanında arkadaşlarına yaptığı haksızlıktan dolayı öküz çok utanır ve arkadaşlarından özür diler.

3.4.21 Tilki ile Bıldırcın

1. Tilki ile bıldırcın çok iyi arkadaş olurlar. Onlar her şeyi beraber yaşarlar. Mutluluklarını da dertlerini de birbiriyle paylaşırlar.
2. Bir gün tilki bıldırcından onu güldürmesini ister. Bıldırcın da onu eğlendirmek için takip etmesini ister. Bıldırcın uçarak, tilki peşinden koşarak gider.
3. Önünde inek sağan nene ile dedeyi görürler. Bıldırcın uçup gelip ineği sağan nenenin kafasına iner. Dede, nenenin kafasına vurduğunda bıldırcın uçup gider ama dayağı nene yediği için tilki çok güler.

4. Tilki bir gün bıldırcından onu korkutmasını ister ve küsmeyeceğine söz verir. Bıldırcın tilkiyi avcılara yakalatır ve tilki ormana kaçıp zorla kurtulur.
5. Bıldırcın tilkinin yanına gittiğinde ona çok kızan tilki onu yemeye kalkar.
6. Tilki bıldırcını öldürmek ister ama bıldırcın uyanıklık ederek isminin mangıt olduğunu söyler.
7. Tilki sangıt derken bıldırcın uçup gider ve birbirine düşman olurlar.

3.4.22 Vermesini Bilen Paylaşmasını da Bilir

1. Bir fakir adamın binecek ne atı yiyecek ne yemeği vardır. Ama evladı çoktur.
2. Hayvanlardan sadece kazları olur. Bir gün yiyecek hiçbir şey bulamadığı için o kazı kesip yemeye karar verir. Kazı kesip pişirir ama ona katacağı ne tuzu ne ekmeği vardır.
3. Fakir o kazı tuzsuz ve ekmezsiz yemektense gidip hana hediye etmek ister ve eşiyle anlaşıp.
4. Fakir kazı hana getirir. Han, fakirden ailesi arasında kazı paylaşmasını ister.
5. Fakir, aile başı han olduğu için kazın başını hana verir. Kazın boynunu hanıma verir.
6. Hanın iki oğlu ve iki kızı vardır. Hanın izinden gelen iki oğlu olduğu için iki oğluna ayağını verir.
7. İki kızın baba evinde misafir olduğu için iki kızına iki kanadı verir. Kazın göğsünü fakir, misafire diye kendine alır.
8. Han fakirin bu adaleti ve akıllığına razı kalır. Han ailesi fakiri ağırlar, doyurur ve ailesine de yemekler verir.
9. Bunu kıskanan bir beyefendi ertesi gün hana beş tane kazı pişirip götürür. Han beyefendiye teşekkür eder ve ailesi arasında herkese aynı şekilde paylaşmasını ister.
10. Han ailesinde altı kişi ve getirdiği kaz beş tane olduğu için beyefendi çok düşünür ama herkese aynı paylaşmayı beceremez.

11. Han, kazı ailesine aynı paylaşırması için fakiri evine davet eder.
12. Fakir, han ve hanıma bir tane kazı verir ve onların artık üç kişi olduğunu söyler.
13. Hanın iki oğlu ve iki kızına da birer tane kazıdan verip onların da üçüşer kişi olduklarını söyler.
14. Kalan iki kazı alıp kendisiyle beraber üç kişi olduğunu söyler.
15. Han fakirden yine memnun kalır. Hazinesinden hediyeler vererek yolcu eder.
16. Han beyefendiye “vermesini bilen paylaşmasını da bilir” diye sarayından kovar.

3.4.23 Tilki, Ayı ve Çoban

1. Bir gün çoban yaylada koyunlarını beslerken tilkinin peşinden koşan ayıyı görür. Tilki orada bir eve giriverir ayı kapıdan geçemeyip orada sıkışıp kalır. Tilki evin diğeri tarafından çıkıp ayıya gelip dalga geçer.
2. Ayı çırpınıp oradan çıkıp onu uzaklarda izleyen çobana gelir. Gördüklerini gidip köydekilere anlatırsa öldüreceğini söyleyerek ayı çobanı tehdit eder.
3. Çoban ayının tehdidine rağmen gidip köydeki herkese anlatır. Herkes ayıyı alay etmeye başlar.
4. Bunu duyan ayı çobanı yakalar ve öldürmeye kalkar. Çoban son söz hakkı olarak gidip ailesiyle vedalaşmak ister.
5. Ayı çobana üç gün süre verir.
6. Çoban komşuları ve ailesiyle iki gün vedalaşır. Üçüncü gün çoban yaptığı hatalarına ağlarken tilki gelip niye ağladığı sorar ve çoban ayı ile olan sıkıntılarını anlatır.
7. Tilki, çobana onun böbreği karşılığında ona yardım edeceğini söyler. Çoban bunu kabul eder. Tilki ile anlaşır ve ayıya gider.
8. Tilki de çobana söz verdiği gibi uzaklarda koşarak tozu dumana katar. Ayı oraların neden bu kadar toz olduğunu sorduğunda çoban tilki ile anlaştığı gibi ayıyı arayan padişahın olduğunu söyler.

9. Ayı korktuğu için oradan kaçıp gider. Ayı gittikten sonra tilki gelir ve anlaştığı gibi çobanın bir böbreğini ister.
10. Çoban böbreğini vermemek için başka çare bulamaz ve üzülerek kepenegini yavaş çıkarmaya başladığında üç gün yemek yemediği için karnı guruldamaya başlar.
11. Bunu duyan tilki neyin sesi olduğunu sorar. Çoban dün bir tazı yavrusunu yediğini ve büyüüp çıkmak üzere olduğunu söyler. Tilki tazıdan çok korktuğu için çobanın böbreğini almadan kaçıp gider.
12. Çoban ayı ve tilkiden böyle kolay kurtulur.

3.4.24 Tembel Tavşan

1. Eskilerde orman içinde kuraklık olur. Yaz olmasına rağmen bir damla yağmur bile yağmaz. Bütün hayvanlar ve bitkiler çok zor zamanlar içinde kalırlar.
2. Bir gün hayvanlar toplanıp kuyu kazmaya karar alırlar. Lakin aralarındaki tavşan yavrusu daha çok küçük olduğunu ve kuyu kazamayacağını söyler. Bütün hayvanlar buna çok kızarlar.
3. Sonunda hayvanlar kuyu kazmayı becerirler ve herkes doya doya su içerler hatta herkes yıkanır.
4. Ama hayvanlar kuyu kazmaya yardım etmeyen tembel tavşanın su içmesine izin vermezler ve onun su içmemesi için her gün bir hayvan nöbet tutar.
5. Bir gün nöbet sırası file gelir. Tembel tavşan eskiden fil ile arkadaş olduğu için su vereceğini düşünür ve onun yanına gider.
6. Fil kuyu başında uyur. Tavşan fili uyandırmak için kulağına bağırır. O an fil çok korktuğu için kuyu yanındaki yığılıya düşer. Yığılı kuyuya düşerek kuyuyu kapatır.
7. Fil hayvanlara ne söyleyeceğine şaşırır ve bu duruma çok üzülür.
8. Tembel tavşan sabaha kadar o kuyuyu açma teklifi sunar. Fil, tembel tavşanın daha küçük ve halsiz olduğu için kuyuyu kazamayacağını söyler.

9. Ama tembel tavşan bunu arkadaşı için yapacağına söz verir ve sabaha kadar fille beraber kuyuyu tekrar kazarlar.
10. Fil ertesi gün tembel tavşanın bu başarısını bütün hayvanlara söyler. Bütün orman hayvanları tavşana alkışlayarak kuyudan su içmesine izin verirler.

3.4.25 Karıncanın Kanaati

1. Bir zamanlar bütün halkların, hayvanların, kuşların hatta bitkilerin bile dilinden anlayabilen bir âlim olur.
2. Bir gün âlim bahçede gezerken karıncaların yoğuruma rastlar. Ama karıncaların hiç biri adamı fark etmez.
3. Karıncaların bazıları yoğurumla meşgul bazıları ekmek kırıntıları toplamakla bazıları ise başka karıncalarla tartışmakla meşguldür.
4. Adam uzun süre onları izler ve bir karıncayı eline alır. Karıncadan neden başının ve kuyruğunun büyük olduğunu, karnının neden çok ince olduğunu sorar.
5. Karınca çok akıllı olduğundan dolayı başının büyük olduğunu, bütün kuvvetinin kuyruğunda olduğu için ve bütün ağırlıkları taşıyabileceği için büyük olduğunu söyler.
6. Kuvveti kuyruğunda olmazsa hiçbir şey kaldıramadan yuvarlanıp düşeceğini de söyler. Karnının ince olma sebebi de kanaatli olmasından dolayı olduğunu söyler.
7. Âlim onun akıllı ve çalışkan olduğunu anlar ama ne kadar kanaatli olduğunu denemek ister.
8. Karıncaya bir tane buğdayı ne kadar sürdürebileceğini sorduğunda karınca bir seneye yetiştirebileceğini söyler.
9. Âlim karınca ve bir tane buğdayı bir kutuya kapatır. Bir sene sonra açıp baktığında buğdayın hala yarısı kaldığını ve karıncanın halsiz olduğunu görür.
10. Âlim, karıncaya neden buğdayın yarısını tükettiğini sorar.

11. Eğer hepsini bitirirse şu an ki halinden daha iyi olacağını lakin adam onu bir sene sonra özgür bırakmayı unutursa aç olduğu için ölmek istemediğini söyler.
12. Âlim, eğer bir sene sonra onu unutursa o yarı kalan buğdayı ne zamana kadar yetiştirebileceğini sorar. Karınca dört beş sene tüketebileceğini söyler.

3.4.26 Meyveler ve Gökkuşağı

1. Çok eski zamanlarda bütün meyveler ve sebzeler sadece yeşil renginde olurlar.
2. Bir gün onlar yağmurun yağmasına çok sevinerek oynarlar. Oyuna daldıkları için yağmurun ne zaman durduğunu fark etmezler.
3. Ağacın yapraklarındaki yağmur damlaları da meyvelerle oynamak ister gibi renklerini değiştirip durur. Onu fark eden elma damlaya ne kadar güzel olduğunu söyler ve nasıl yağmurun içine girip rengini değiştirdiğini sorar.
4. Gökkuşağı yağmur damlasının içinde değil gökte olduğunu söyler. Elma göğe bakıp gökkuşağının güzelliğine hayran kalır ve onun gibi renkli olmak istediğini söyler.
5. Gökkuşağı elmaya hangi renk olmak istediğini sorar. Elma kırmızı olmak istediğini söyler. Gökkuşağı ona kırmızı renginden ışık verir elma anında kırmızı olarak güzelleşir.
6. Bunu gören domates ve patlıcan da kırmızı renginden alırlar. Ama patlıcan kırmızı rengini beğenmez. Açık mavi renk istediğini söyler.
7. Patlıcanın inatçı olmasını beğenmeyen gökkuşağı verdiği rengini alamayacağını söyler ve mavi renk verir. Patlıcanın rengi kırmızı ile mavi karışıp koyu mavi olur. Patlıcan gökkuşağına küsüp sessiz kalır.
8. Bunları izleyen Salatalık yaprakları arasından çıkamayıp biraz onlarla uğraşır.
9. Güzel kabak acele etmeden sarı renk olmak istediğini söyler. Gökkuşağı kabağa sarı renk ışığını parlatırken yaprakları arasından atlamak isteyen salatalığın kafasına sarı renk ışığı düşürür.

10. Sarı renk kabağa yetmediği için aralarında yeşil çizgiler oluşur ama Kabak yine de kendi rengini çok beğenir ve memnun kalır.
11. Etrafında olup bitenleri uykulu izleyen karpuz, kabağın sarı rengini görünce uykusu açılır ve gökkuşağından bir renk sormaya çalışırken gökkuşağı kaybolur.
12. Karpuz o günden beri hep yeşil renk olarak kalır ve gökkuşağının çıkmasını bekleyerek hep göğe bakıp yatıyordur.

3.4.27 Balıkçı ve Büyücü

1. Evvel zaman içinde bir dede ile nene olur. Onların bir tane kızları vardır. Onlar sadece balıkçılıkla geçiniyorlardır.
2. Bir gün dede balık avlarken suda akıp gelen bir sandığı görür. Sandığı sudan çıkarıp evine götürür. Sandığı üçü zorla açarlar. Sandığın içinden yedi bükülen ejderha çıkar.
3. Bir asır o sandığın içinde yattığı için ve sandık çok küçük olduğundan dolayı ejderha halsiz, güçsüz ve açlıktan ölme haline gelir. Güneş yüzü göremediği için kör olmaya başlar.
4. Ejderha, fakir aileye bu iyiliği karşılığında onları balığın çok olduğu yere taşımak istediğini söyler. Fakir ailesi bu teklifi kabul eder.
5. Ejderha iyileştiğinde fakir ailesini söylediği yere taşır. Dede ile nene orada kendi çadırlarını diker, kızı yemek pişirir ve hepsi bir aile gibi akşam yemeğini yedikten sonra ejderha onlarla vedalaşıp kendi ülkesine uçup gider.
6. Bir gün dede balık avlamak için suyun kenarına gider. Ağına çok büyük bir balık gelir. Balığın çok büyük olduğundan dolayı dede tek başına sudan çıkaramaz ve yardıma nene ile kızı gelir. Bunun gibi iki tane balık daha avlar.
7. Dede üç tane büyük balığı alıp han sarayına gider. Han kocaman balıkları görünce çok şaşırır ve üç tabak altın karşılığında balıkları satın alır.
8. Han akşam yemeğine o balıkları ister. Aşçı balıkları temizlemeye başlarken balık, onu yiyerek çok büyük hata yapacağını söyler ve kaybolur.

9. Aşçı olanları hana gelip anlatır. Han diğerlerini pişirtmeye çalışırken yine aynı olur. Han çok şaşırıp kalır ve o balıkları getiren dedenin evine gidip nerden avladığını sorar.
10. Yolda giderken han, suyun kenarında başı baş diğer tarafı taş olan kişiye karşılaşır. Adam, eşi gelince çok kötü olacağı için hanın tez arada gitmesini uyarır.
11. Han anlatması için çok ısrar eder. Karşısındaki adam eskiden han olduğunu ve eşi bir büyücü ile arkadaş olarak herkesi büyülediğini söyler. O büyücü dev öldürdüğü için kendisinin o hale geldiğini de anlatır.
12. Han karşısındaki adama yardım etmek ister. Eşinin gittiği yeri öğrenir ve ölmüş olan devin yerine kendisi yatar. Büyücü kadın geldiğinde han, dev gibi her şeyi eski hale getirmesini talep eder.
13. Han, bayanı alıp kocasına götürür o an bayan kocasının yüzüne bir tabak su döker. O an her şey eski haline döner. Bayan da devin büyüsünden kurtulur.
14. İki han çok iyi arkadaş olurlar ve bunların hepsine sebep olan dede ile nenenin kızını han oğluna evlendirerek düğün yaparlar.

3.4.28 Altın Kuyruklu Yılan

1. Bir kışlakta Aysulu isimli bir bayan yedi çocuğu ve kocasıyla birlikte yaşamaktadır. Fakir bir ailedirler.
2. Aysulu ev işleriyle kocası tarlada çalışmaktadır. Çocuklar aileye yardımcı olmamaktadır.
3. Aysulu her gün Tanrı'dan, kendisine yardımcı olacak bir evlat vermesi için dua eder. Çocuk olur ancak bu çocuk bir yılanıdır.
4. Çocuk doğar doğmaz ormana gider ve kaybolur.
5. Aysulu evladını kaybettiği için üzülmemektedir. Annesinin rüyasına gelen bu çocuk önceki hayatında işlediği günahların cezası olarak yılan şeklinde geldiğini söyler.

6. Yılan çocuğun günahı önceki hayatında çok zengin olduğu halde annesine yardım etmeyip açlıktan ölmesine sebep olmasıdır.
7. Oğlan annesinden her gün bir tabak süt ister. Bunun karşılığında kuyruğundan bir parça kesmesini ister. Bu parça altın olacaktır.
8. Rüyasından uyanan Aysulu yılan oğlanına bir tabak süt verir ve kuyruğundan bir parça keser. Bu parça altın olur. Bu her gün devam eder.
9. Ailenin durumu iyileşmeye başlayınca yedi oğlu parayı sağa sola hesapsız harcamaya başlar. Bir gün büyük oğlu annesine bu altınların az olduğunu ve daha çok kesmesini emreder. Oğlunun isteğinin yerine getiren Aysulu kuyruğu daha uzun kesince yılan çocuk ölür.
10. Kesilen kuyruk altın değil kuyruk halinde kalır. Evin içi kan dolar. Yedi oğlu eve geldiğinde annesinin ağladığını ve kesilen kuyruğun altın değil yılan kuyruğu olduğunu görürler.
11. Açgözlülükleri neticesinde yılan kardeşlerini ve onun hediyesi altından mahrum olmuşlardır.

3.4.29 Oğlunu Kaybeden Künşe

1. Künşe isminde fakir bir dul kadının tek oğlunu çalarlar. Anne bu duruma çok üzülür. Komşuları ona yardım etmek ister.
2. Aradan dört sene geçtiği halde bulunamayan oğlu için Tolıbay denen bilge kişiye başvurmasını söylerler.
3. Künşe kocasından kalan tek ata binip meşakkatli bir yolculuktan sonra bilge kişiye ulaşır.
4. Tolıbay Künşe'nin geleceğini kırlangıçlardan öğrenmiştir.
5. Künşe'yi çok iyi karşılayan Tolıbay kırlangıçlara çocuğu bulması için görev verir. Kırlangıçların bulduğu fare çocuğu bir cadının çaldığını bildirir.

6. Künşe, cadının Ayjarık isimli bir şeytan olduğunu söyler. Hayatı boyunca hiç evladı olmamıştır ama altmış yaşına geldiğinde evladı olduğuna şaşırdığını da söyler.
7. Tolıbay iki büyük kartala çocuğun ve cadının getirilmesiyle ilgili emir verir.
8. Tolıbay Ayjarık ve Künşe'yi imtihana çeker. Çocuğu ikiye ayıracak ve aralarında paylaşacaktır. Çocuğunun ölmesini istemeyen Künşe isteğinden vazgeçtiğini bildirir. Tolıbay çocuğun gerçek annesinin Künşe olduğunu anlar ve çocuğu Künşe'ye verir.

3.4.30 Altın Boynuzlu Geyik

1. Buldır diye çok cesur, akıllı ve keskinliğiyle meşhur bir avcı olur.
2. Buldır avdayken bir ağacın gölgesinde dinlenir ve ırmağın diğer tarafındaki altın boynuzlu geyiği fark eder.
3. Avcı geyiği vurmak istediğinde geyik beyaz sakallı ihtiyara dönüp onu aradığını söyler.
4. Oğlunun yer altı diyarının hanı olduğunu söyler ve yedi başlı ejderhadan kurtarması için yardım ister. Avcı yardım edeceğini söyler ve ihtiyarın peşinden onların ülkesine gider.
5. Avcı kılıcını yatay tutup ejderhaya koştuğunda fırtına onu uçurup ejderhanın ağzına doğru götürür. Tam ortasından ikiye ayrılan ejderha hiç kıpırdayamadan orada ölür.
6. Ejderhanın eziyetinden kurtulan bütün şehir halkı Buldır avcıya alkışlayarak onun hürmetine şölen yaparlar.
7. Altın boynuzlu beyaz sakallı ihtiyar avcıya o köyde kalıp bütün servetine sahip çıkmasını teklif eder. Fakat Buldır halkını bırakamayacağını söyler.
8. İhtiyar, kahraman avcıya hazinesinden altınlar verip onu yolcu eder. O günden sonra avcının halkı fakirlikten kurtulur.

3.4.31 Köpek ile Kedi İnsana Nasıl Alıştılar?

1. Dede ile nene tarladan getirdiği buğdayları ambara saklayıp azar azar pazarda satarak geçinirler.
2. Bir gün dede pazara gitmek için ambardaki buğdayları almaya gider ve bütün buğdayları yiyen ortalığı dağıtan fareleri görür. Bunları satamayacağına çok üzülen dede farelerden kurtulmak ister.
3. Dede ile nene konuşurken yanlarından geçen kedi onların konuşmalarının kulak misafiri olur ve onları farelerden kurtarır.
4. Kediye razı kalan dede ile nene kediyi evine alır ve onu her gün sütle beslerler.
5. Bir gün onların koyunlarını kurt basar. Kedi onların koyunlarını kurtlardan korumak için bir kahraman bulup geleceğine söz vererek evden ayrılır. Kedi bütün bozkırı gezerek köpeği arar.
6. Köpek rızasını verir ve kedinin peşinden gider. Nene köpeği doyurur.
7. Köpek akşamları gözünü hiç kırpmadan ahırdaki hayvanları korur. Gün doğumunda kurtlar gelip yine koyunlara saldırırken köpek kurdu yakalar. Kurt köpekten zar zor kurtulur ve o günden itibaren o ahıra yaklaşmazlar.
8. Dede ile nene fare ve kurtlardan kurtulduğu için kedi ve köpeğe minnettar kalırlar. Onları evine alır. Kedi ile köpek ilk insana böyle alışır.

3.5 Çeviri Metin Epizotları

3.5.1 Kurt ile İnsan

1. Avcıların tuzağına yakalanan kurt tuzaktan kurtulup avcılardan kaçarken bir çiftçiye rastlar ve saklaması için yalvarır. Ağlayan kurt'a kıyamayan çiftçi onu elindeki çuvalda saklayıp peşinden gelen avcılara yalan söyler.
2. Aç kurt çuvaldan çıkınca çiftçiye yemeğe kalkar. Çiftçi bu iyiliği karşılığında kurt'un bu yaptığına şaşırır.
3. İkisi adaleti arayıp tilkiye gelir. Olayı tilkiye anlatırlar.

4. Tilki kocaman bir kurt'un o çuvala sığıdığını inanmadığı için kurt'un tekrar o çuvala girmesini söyler.
5. Kurt ispatlamak için çuvala girdiğinde tilki çiftçiye ağzını bağlayıp cezasını vermesini söyler.
6. Çiftçi aletini çıkarıp kurdu ölesiye kadar döver.

3.5.2 Esekmergen

1. Esekmergen'in babası ölmeden önce ona tek başına ormana gitmemesini, ıssız yere ve mezara gitmemesini söyler.
2. Kahraman büyüdüğünde babasının nasihatini çok düşünür ve tek başına yola çıkar.
3. Ormanda et pişirirken yanına uzun boylu jeztırnak¹⁴ gelir. Esekmergen onunla beraber et yer ve jeztırnak gittikten sonra ağaç üstüne çıkıp onu takip eder.
4. Karanlık çöktüğünde jeztırnak kahramanı öldürmeye gelir ama Esekmergen onu öldürür ve tırnaklarını kesip cebine koyar.
5. Kahraman babasının söylediği mezarlığa gider. Mezarlıkta yanına Tautoylau gelir. Tautoylau'ın canı dilinde olduğu için Esekmergen cadının tırnağıyla onun dilini kesip öldürür.
6. Kahraman babasının uyardığı iki sınavı geçtikten sonra ıssız bir yere gidip gece orada kalmaya karar alır.
7. Kahramanın öldürdüğü cadı ile dev ejderhanın yardımcılarıdır. Ejderha dağ şeklinde kahramanın önüne çıkar ve yardım etmesi gerektiğini söyler.
8. Kahraman ejderha ile bir olup diğer ejderhalarla savaşır ve cadının tırnaklarıyla bütün ejderhayı öldürüp savaşı kazanırlar.
9. Kahramandan razı kalan ejderha ona at başı kadar altın, koyun başı kadar gümüş verir.
10. Esekmergen annesi ile mutlu mesut zengin hayatı yaşarlar.

¹⁴Jesztırnak-tırnakları uzun cadı

3.5.3 Tumarbas Kahraman

1. Bir zenginin üç karısı olur ama hiç birinden evladı olmaz. Demirden yapılmış bastonunu ve ayakkabısını giyip, Tanrıdan dua ederek kutsal yerleri ziyaret etmek için yola çıkar.
2. Elindeki demir bastonu ezilmiş hale geldiğinde bir cadı evine gelir orada cadının oğlu dev tarafından öldürülür.
3. Zengine adam evden gittiğinde onun iki eşi hamile kalır. Çocuklar yedi yaşına geldiğinde birinci eşinin oğlu Tumarbas babasını bulmak için yola çıkar.
4. Tumarbas babasının öldürüldüğü cadı evine gelir ve babasını demir bastonu ile ayakkabısını gördüğünde cadıyı ve oğlunu öldürüp babasının intikamını alır.
5. Tumarbas evine döndüğünde her gün annesinin peynirini kuğuların yediğini öğrenir ve kuğular peynire yaklaşırken bir tanesini vurur. Vurduğunda gökten bir insan kemiğini düşer ve o kemiği cebine koyup kuğuların peşinden gider.
6. Tumarbas bin tane buzağı otlatan bir kel çocuğa rastlar ve onun sayesinde kuğuların bir zengin hanın kızları olduğunu öğrenir.
7. Tumarbas çobanı öldürür ve han sarayına çoban yerine kendisi gider. Gece kızların ayaklarını ovalamaya gittiğinde küçük kızının kemiği kırıldığını ve acı çektiğini öğrenir.
8. Kuğu kız kemiğini bulan kişiye evleneceğini söylediğinde Tumarbas cebindeki kemiğini kıza verir. Kız onun Tumarbas olduğunu anlar.
9. Han kızını Tumarbas'a evlendirir. Tumarbas kızı alıp kendi evine döner ve aiesiyle beraber mutlu yaşarlar.

3.5.4 Kral Aslan

1. Orman kralı aslan, başka sahraya ziyarete giderken sağ kolu maymuna tahtını emanet eder. Aslanın gittiğinden haberdar olan hayvanlar tahtına geçmeye çalışırlar.
2. Tilki tahtın onun ailesine ait olduğunu söyler ve ailesiyle gelip yerleşir.

3. Tilki eşinden, aslan geldiğinde çocuklarını ağlatıp aslan etinden kebab istediklerini söylemesini ister.
4. Aslan ve maymun yaklaşınca anlaştıkları gibi tilkinin eşi çocuklarının aslan etinden kebab istediklerini söyler. Tilki evdeki kaplan ve leoparın etiyile idare etmesini ister. Tilki, maymun arkadaşı aslanı kandırıp eline düşürürse onlara aslan etinden kebab yapacağını söyler.
5. Bunları duyan aslan yanındaki maymunun onu kandırarak ölüme götürdüğünü ve onun hain olduğunu düşünerek onu paramparça edip öldürür.
6. Aslan korktuğundan başka ormana kaçtığı için tahta tilki geçer ve hayvanları yönetir.

3.5.5 Muhteşem Bahçe

1. Çiftçilik ve hayvancılıkla geçinen Asen ve Hasen diye iki arkadaş olur. Onların birinin kızı birinin de oğlu olur.
2. Kıt dönemi Hasen'in bütün hayvanlarını götürdüğü için Asen arkadaşının çiftçilikle geçinmesi için ona toprak verir.
3. Bir gün Hasen tarlasında çalışırken yer altından bir hazine bulur ve bunu toprağını paylaşan arkadaşına götürür. Asen bunu kabul etmez.
4. Hasen ve Asen çocuklarını evlendirir ve hazineyi onlara verir. Çocukları da bu hazineyi kabul etmediği için dördü bir ihtiyardan yardım almaya gelir.
5. İhtiyar onları dinledikten sonra yanındaki üç uşağının fikrini sorar ancak en küçük uşağının kararını beğenir ve hazineyi ona verir.
6. Küçük uşağı çölde bir bahçe yaratmak istediği için hazineyi alıp yola koyulur. Ancak pazarda tohumları ararken karavan üstündeki kuşların acı çektiğini görür ve hazineyi onları kurtarmak için verir.
7. Kuşları özgürlüğüne kavuşturur fakat tohumları alamadığı için yolda çok üzülür ve uykuya dalar. Rüyasında bir kuş gelip onun uyanmasını ister.

8. Gözlerini açtığında kuşların onun hayalindeki bahçeyi yaptığını görür ve onu bekleyen ustası ve hazine sahiplerini o bahçeye getirir.
9. Bu muhteşem bahçenin özelliği, zenginler girmek istediğinde bahçe etrafında büyük duvarlar oluşup kapı yedi kilitle kapanır. Ama dünyanın her ucundan gelen bütün fakirler bahçeden istediği kadar yiyip içtiğinde bile meyveler de sular da tükenmez.

3.5.6 Kuşlar Niye Konuşamıyorlar?

- 3 Eskilerde kuşlar insan dilinde anlayabilir ve onlarla güzel bir dostluk bağları olur.
- 4 Şahini kıskanan kartal kavga çıkarır. Bunu bütün kuşlar duyar ve rahatsız olurlar.
- 5 Kavgayı çözemeyen kuşlar kendi aralarında kanun yapmayı ve aralarından birini han olarak seçmeyi düşünürler. Kuşların hepsi han olmak için tek tek teklifte bulunurlar.
- 6 Aralarında anlaşılamayan kuşların gürültüsünden rahatsız olan büyücü karga herkesi sihirler.
- 7 O günden sonra kuşlar insan gibi konuşma yeteneğini kaybederler.

3.5.7 Altın Saka

1. Bir zenginin Tanrı'dan dua ederek sahiplendiği bir tek oğlu olur.
2. Zengin adam bir gün atlarını sulamaya göle götürdüğünde su üstündeki kırmızı ciğeri görür. Adam ciğere vurduğunda ciğer cadıya dönüşür.
3. Cadı adamı yakalar ve canını almak ister. Adam özgürlüğü için bütün hayvanlarını vereceğini söyler ama cadı oğlunu ister. Adam kabul etmek zorunda kalır.

4. Adam ailesinin alıp başka köye taşınır ve oğlunu eski evdeki altın sakasını almaya gönderir. Oğlan seyisin yanına gider ve hangi atı alacağını sorar. Seyis gemi silkelediğinde hangisi bakarsa onu almasını söyler.
5. Oğlan gemi silkelediğinde en cılız at bakar. Oğlan ata gemi vurduğunda at tulpara dönüşür. Köyüne yaklaştığında tulpar çocuğu tehlike olduğunu uyarır.
6. Cadı oğlanın altın sakasının yanında oturur. Oğlan attan inmeden altın sakasını alıp kaçtığı için cadı iki kere atın ayağına dişini fırlatır ve atın iki ayağını keser.
7. Yolda bayterek ağacına rastlar ve çocuk o ağacın üstüne çıkar.
8. Cadı çocuğu düşürmek için bir dişini yine alıp o ağacın dibini kazmaya başladığında kırmızı tilki gelip yardım etmek amacıyla cadının dişinin alıp suya atar ve kazdığı yeri gömüp kaçıp gider.
9. Cadı uyandığında gömülen yeri yine kazmaya başladığında beyaz tilki de cadıyı kandırıp aynısı yapar.
10. Çocuk gökte uçan kargalardan, ördeklerden köyündeki beş tane köpeğine haber gönderir fakat onlar uçup giderler.
11. Bir zamanlar çocuk kışlakta kırlangıç yavrularına yuva yapıp onları besler. Ve bu kırlangıç haberi yetiştirerek çocuğa yardım eder.
12. Haberi alan köpekler cadıyı parçalayıp öldürür ve çocuğu sağ salım köye götürürler.
13. Aradan yıllar geçtiğinde cadının kızı annesinin öldüğü bayterek ağacın dibindeki köpek izleriyle çocuğun köyüne gelir. Cadı kızı çok güçlü olduğu için onu köpekler öldüremez ve çocuk iki kere gözünden vurarak öldürür.

3.5.8 Auezhan'ın Kırk Oğlu

- 1) Auezhan kırk oğlunu evlendirmek ister ve kırk kızı olan bir hanın olduğunu duyduğunda ona haber gönderir.
- 2) Han bu teklifi kabul eder fakat ona iki ev arasında güzel bir bağ yapılmasını şart koşar. Auezhan kabul eder.

- 3) Auezhan küçük oğlunu yanında tutarak diğer oğullarına bahçeyi bitirmesini söyler. Oğlanlar bitiremez ve eve gelirler. Küçük oğlan bitirmek için izin ister ve yola koyulur.
- 4) Yolda küçük bir ihtiyar görür ve ihtiyara durumu anlatır. İhtiyar ona gözlerini kapatmasını söyler ve dua eder. Çocuk rüyasında bahçeyi görür.
- 5) Ağabeylerinin ise kız istemeye gideceğini ve dönüşte fırtına olacağını söyler. Ona ağabeylerini uyarması için öğütler verir. İhtiyar kaybolur.
- 6) Çocuk eve gelir. Ağabeyleri onu yanlarına almadan yola düşerler. Çocuk onlara öğütler verir.
- 7) Ağabeyleri eve dönerken küçük kardeşlerinin öğüdünü hatırlarlar fakat yerine getirmezler.
- 8) Bir ejderha onlara musallat olur ve o küçük oğlanı getirmelerini ister. Ağabeyleri bunu kabul eder.
- 9) Eve geldiklerinde çocuk bunları bildiğini söyler ve yola düşer. Ejderhaya gelir. Ejderha onu yakalar ve onunla yola çıkarlar. Ejderha ne gördüğünü sorar. Çocuk bir kızı gördüğünü söyler ve kırk devin olduğunu söyler.
- 10) Ejderha o kızı getirmesini ister ve onu öldürmekle tehdit eder. Çocuk yola çıkar.
- 11) Yolda tilkiye yardım eder tilki ona tüyünü verir ve tüyü yaktığında ona yardıma geleceğini söyler. Biraz daha gittiğinde bir karınca görür ve ona yardım eder. Karınca ona taş verir ve bu taşı ateşe attığında yardımına geleceğini söyler.
- 12) Çocuk gider ve kızı alır. Yolda kızı neden kurtardığını söyler. Kızın iki şartı vardır. İki tane tilki yakalamasını ve bir buğday torbasından dökülen buğdayları eksiksiz toplamasını ister. Çocuk tilki ve karıncayı yardımına çağırır. Kızın isteklerini yerine getirir.
- 13) Yolda ejderhayı atlatmak için plan yaparlar. Kız ona öğütler verir. Çocuğa sandıktaki iki güvercinin başını koparmasını söyler. Çocuk bunu yapar ve ejderha ölür.
- 14) Kız ve çocuk evlenirler.

3.5.9 Dostluk

- 1) Genç bir avcı bir gün kuş avlamaya gider.
- 2) Av sırasında bir kuş görür ve kuşun yanına gider. Gördüğü mavi kuşa şaşırır ve eline alır. Eline aldığı tüylerinin döküldüğünü görür ve ona acıyarak alıp evine götürür.
- 3) Evine götürdüğünde dedesi ona on beş gün bakmasını söyler.
- 4) Genç kuşa bakar ve kuş iyileşir. Bu iyiliğin karşısında ona yardım edeceğini söyler ve gider.
- 5) Gencin dedesi ve eşi olur. Çok sefil bir hâle gelir. Kuşu bulmaya karar verir yola çıkar.
- 6) Yolda bir adama rastlar ve adama durumu anlatır. Adam da ona kuşun yerini söyler ve ondan bir sandık almasını öğütler.
- 7) Çocuk gider kuşu bulur. Kuş onu çok iyi ağırlar. Çocuk kuşa durumunu anlatır ve ondan sandığı ister. Kuş sandığı verir ve sandığı yolda açmamasını söyler.
- 8) Çocuk sandığı alır yola koyulur fakat sandığın içinde ne olduğunu merak eder. Sandığı açar ve iki güvercin görür. Güvercinlerin biri kaçır ve kurdun esiri olur.
- 9) Kurda gider ve yalvarır güvercini vermesini ister. Kurt güvercini verir fakat bir yıl sonra geldiğinde onu yiyeceğini söyler. Çocuk kabul eder ve eve gider.
- 10) Aradan bir yıl geçer ve çocuk korkmaya başlar. Kuş onu göğe çıkarır ancak bir silah sesi duyar ve mavi kuşun kurdu vurduğunu görür.
- 11) Mavi kuş yanına gelir ve durumu anlatır. Kurdun onun kardeşi olduğunu ve yıllar önce onu yaralayanın bu ağabeyi olduğunu söyler. Dostunu kurtarmak için kurdu vurduğunu söyler.

3.5.10 İki Kardeş

- 1) Zengin adamın iki oğlu yetim kalır ve yiyecekleri tükendiği için ava çıkarlar. Av sırasında pınarın suyunun içen iki kardeş uyuya kalır.

- 2) Büyük ağabeyi rüyasında bir dede görür. Dede ona öğütler verir. Büyük oğlan onun dediklerine uyar. İki yol ayırmasına gelirler. Büyük oğlan sağ tarafa gider ve altın bulur. Sol tarafa giden küçük çocuk ise bir şey elde edemez.
- 3) Kardeşi uzaklarda altı kanatlı bir beyaz çadırı görür. İçine girip yemek yerken kuşların gelip insana dönüştüğünü görür. Onlara yakalanan çocuk yetim olduğunu söyleyince onu bırakırlar.
- 4) Çocuk ormana gelir ve bir tüfek bulur. Geyiği vurup akşam onu pişirirken yanına bir kız gelir. Kız ateşten alıp gittiğinde çocuk şüphelenir gece tüfeğini yanına alıp yatar.
- 5) Karanlık çöktüğünde kız çocuğu öldürmeye gelir ve çocuk onu alnından vurarak öldürür. Yirmi parmaklı cadı olduğunu görünce çocuk bütün parmaklarını kesip hayvanlara atar.
- 6) Delikanlı ormanda giderken ormanın bütün geyik ve karacalarını otlatan tepesinde bir tek gözü olan bir dedeyi görür. Çocuk ona yetim kaldığını anlatır dede onu evine götürür.
- 7) Gece çocuk, tepegöz dedenin gözüne şişi saplar ve koyun postu giyerek oradan kaçıp kurtulur. Delikanlı yurduna geri döner ve abisiyle beraber mutlu yaşar.

3.5.11 Hanın Üç Oğlu

1. Hanın evlilik çağına gelmiş üç oğlu vardır. Han sırayla oğullarına kiminle evlenmek istediklerini sorduğunda üçünün de aynı kıza âşık olduklarını öğrenir.
2. Öğrendiklerine şaşırarak han üç oğlunu sınav yoluna gönderir.
3. En değerli nesneleri kim getirirse tüccarın kızını ona alacağını söyleyip her bir oğluna yüz yüklü deve ve otuz adam vererek onları yolcu eder.
4. Büyük oğlu yüz yüklü deveye her şeyi gösteren bir ayna satın alır. Ortanca oğlu da yüz yüklü deveye hızlı uçan bir halı, üçüncü oğlu ise ölüyü diriltiren bir elma satın alır.

5. Kardeşler aldıklarını birbirlerine göstererek övünürler. Büyük oğlu elindeki aynada kızın ölmek üzere olduğunu görür. Ortanca oğlunun halısı ile yetişip küçük oğlanın elmasını koklatarak kızı diriltirler.
6. Kızı kimin alacağı konusunda aralarında anlaşmazlık çıkar. Han önceliğin büyük oğluna ait olduğunu söyler. İki kardeşi ve orada toplanan halkı hanın bu kararını adaletli görür ve büyük oğluna evlendirir.

3.5.12 Taş Olmuş Şehir

1. Eskilerden bir nene ile dedenin kanaatkâr bir oğlu olur.
2. Oğlan seyahate çıkmak için anne babasından izin alır.
3. Oğlan taş olan bir şehre gelir. Şehrin insanların taş olma sebebini araştırırken yolu saraya düşer ve padişahın kızı ile karşılaşır.
4. Kız o sarayın han kızı olduğunu ve neden o şehrin taş olduğunu anlatır. Her şeyi eski haline gelmesi için oğlandan yardım ister ve karşılığında onunla evleneceğine söz verir.
5. Kız, oğlana üç mum vererek gider. Her sabah oğlanın halini öğrenmeye gelir.
6. Oğlan şehri eski haline getirebilmek için üç gece boyunca sırayla mumları yakıp sabaha kadar dua eder. Bu sırada cinler de üç gece boyunca oğlanı korkutmaya çalışırlar.
7. Kız oğlandan her şeyi duvarlara yazmasını ister.
8. Dördüncü gün taş olan halk dirilir, şehir eski haline döner.
9. Han halkının ve şehrin oğlan sayesinde eski hale geldiğini duvarlardaki yazılardan anlar.
10. Han oğlanın cesurluğuna ve yardımına razı kalır ve kızını delikanlıyla evlendirir.
11. Aradan yıllar geçer han vefat eder. Delikanlı tahta geçer han olur.

3.5.13 Zayıt ve Kedi

1. Bir zamanlar fakir bir değirmenci ve onun Zayıt, Rafik ve Gabbas adlı üç hizmetçisi olur.
2. Adam onları çağırıp yaşlandığı için hangisi çok iyi bir at getirirse onun yanında kalacağını söyler.
1. Üç hizmetçisi iyi bir at aramaya yola çıkarlar. Zayıt aptal biri olduğu için arkadaşları onu bırakıp atlarını aramaya giderler.
2. Zayıt ormanda tek başına kalır ve bir kediye rastlar. Kedi, Zayıt'a üç yıl ona hizmet ederse karşılığında ona çok iyi bir at vereceğine söz verir.
3. Zayıt, kediye üç yıl hizmet eder, kedinin söylediği gümüş sarayı yapar. Kedi, Zayıt'a değirmencinin evine gidip atı üç gün beklemesini söyler.
4. Zayıt'ın arkadaşları değirmenciye biri kör, diğeri topal bir at getirirler.
5. Zayıt eve atsız ve kötü giysili geldiği için adam onu sofraya almaz ve gece kazların yanına gönderir.
6. Üç gün sonra bir kız altı atla altın arabada çok güzel bir atı getirip değirmenci adama verir. Zayıt'ın arkadaşları onu çok kıskanırlar.
7. Zayıt'ı güzelce giydirip ikisi giderler. Zayıt'ın yaptığı gümüş sarayda mutlu yaşarlar.

3.5.14 Jağanşa

- 1) Bir hanın, veziri tarafından haber verilen, Jağanşa adında bir oğlu olacaktır.
- 2) Çocuk her gün bir yaş daha doldurur. 8 yaşında eğitime başlar, 19 yaşında babası ona tahtı bırakır.
- 3) Jağanşa ava çıkar, çevirdikleri geyik Jağanşa'nın üstünden atladığı için, o geyiği avlamak görevi kendine verilir.
- 4) Geyiği götürürken derya taşar ve yarım başlı adam onları kovar. Onlardan kaçarken tavşanların sarayına gelirler ve Jağanşa onlara han olur.

- 5) Bir gün ava giderken taşın üzerinde yazı görürler. Kahraman doğuya gitmeyi uygun görür ve kaçarlar. Yolda vezirleri ve atları ölür Jağanşa tek kalır.
- 6) Jağanşa bir gün akıp ertesi gün akmayan deryaya ve insanları bir gün taş olup bir gün canlı olan şehre gelir.
- 7) Jağanşa pazarda otururken bir adamın bir saatlik işi olduğunu ve ona yardım edene kırk gün bakacağını, kırk gün altın vereceğini duyar ve yardım edeceğini söyler. Adam onu han sarayına götürür. Onu kırk gün besler.
- 8) Han, kahramanı tepeye götürür ve bir deri içine yatırıp gördüğü rüyayı anlatmasını ister. Kahraman deri içindeyken kuşlar onu götürüp dağ tepesine bırakırlar.
- 9) Han, dağdaki kayaları aşağı atmasını ister ve kayalar bitince onu orada bırakıp gider.
- 10) Kahraman orada uyuyakalır ve rüyasında bir adam ona öğüt verir. Adamın söylediklerine uyarak sağ tarafa döner ve dağdan aşağı yuvarlanırken her tarafı kırılır. Yolda giderken bir kuyuya rastlar ve onun suyuna yıkandığında kırıkları geçer.
- 11) Kahraman uzaklarda bir altın kale görür. Kale kuş padişahına aittir. Kuş padişahı ona kırk oda anahtarı verir lakin kırkinci odayı açmaması gerektiğini uyarır ve acil işleri olduğu için kaleyi bırakmak zorunda kalır.
- 12) Kahraman kırkinci kaleyi merak eder ve açar. Açtığında orada üç kuşun güzel peri kızları olduğunu görünce bayılır. Kuş padişahı ölmek üzere olan Jağanşa'yı kırkinci odadan bulur.
- 13) Jağanşa peri kızların küçüğüne evlenmek istediğini söyler. Padişah peri kızının kıyafetini almasını ve vermemesini söyler. Jağanşa öyle yapar ve kıza sahip olur. Padişah onları bir kuşa bindirip evine gönderir.
- 14) Peri kızı elbisesine tekrar kavuştuğunda kuş olup Jağanşa'nın evinden kaçıp gider. Jağanşa hastalanır.
- 15) Peri kızın anne babası Jağanşa'yı bırakıp gittiği için kızlarına çok kızar ve Jağanşa'yı bulmak için askerlerini gönderir.

- 16) Babası düşmanlarla savaşa gittiğinde Jağanşa iyileşir ve babasının peşinden gider. Yolda rüya görür ve peri kızının peşinden gitmeye karar alır.
- 17) Jağanşa tekrar kuş padişahından yardım ister. O sırada peri askeri Jağanşa'yı bulup periler ülkesine getirir ve onları tekrar evlendirirler.
- 18) Jağanşa evlendikten sonra perileri alarak babasına yardıma gider. Peri askerleri sayesinde savaşı kazanırlar ve mutlu mesut yaşarlar.

3.5.15 Altın Kuş

- 1) Zengin ve fakir iki kardeş olur. Zenginın çocukları olmaz fakirin ikiz çocuğu olur.
- 2) Çocuklar ailelerinin günlük ihtiyaçlarını karşılamak için ormanda çalışırken bir kuş görürler. Kuşu yakalayamazlar ancak tüyünü alıp eve gelirler.
- 3) Köyde bir kişi kuşun çok değerli olduğunu ve onu yiyenlerin yastık altlarında her gün altın olacağını söyler. Bunu duyan amcası ve yengesi çocukları ormana gönderir ve o kuşu alıp gelmelerini söyler. Çocuklar gider kuşu yakalar ve onlara getirirler.
- 4) Yengesi kuşu pişirir ve çocuklar tencereden kuşun kalbini çalıp yerler. Çocukların yastıkları altında altın olurken yengesi ve amcasının yastığının altında altın olmaz.
- 5) Amcası kıskanır ve babalarını korkutur. Çocuklarının öleceğini ve köyden göndermesini söyler. Çocuklar bunu duyar ve babalarından izin alarak giderler.
- 6) Ormanda bir avcı onları köpeklerden kurtarır ve evlat edinir. Çocuklar burada avcılığı ve silah kullanmayı öğrenirler. Avcı, zenginleşir fakat korkar. Çocuklara silahlar ve hançer vererek gönderir. Hançerin özelliği birisi ölürse bir yanının pas tutacağıdır.
- 7) Çocuklar yola düşerler. Gördükleri hayvanları öldürmezler ve hayvanlarda yanlarına birer hayvan getirerek onlara sözlerini tutmuş olurlar. Çocuklar hayvanları bölüşürler ve yol ayrımına gelirler. Yol ayrımındaki ağaca hançeri saplarlar.

- 8) Gencin biri herkesin ejderha zulmü gördüğü ülkeye gelir. Burada halkı ejderhanın zulmünden kurtarır ve kızla evlenmek ister. Hayvanları ona yardım eder. Kahraman ejderha parçalarını torbasına koyar. Ancak bekçi gelip onu öldürür ve kızla evlenir. Tavşan yapraklarla sahibini tedavi eder.
- 9) Kahraman gelir ve asıl ejderhayı öldürenin o olduğunu ispatlar. Bekçi cezalandırılır ve kızla evlenir.
- 10) Bir gün tavşanın koluna altın saat takar ve tüm hayvanlarıyla ava gider. Bir ağacın tepesindeki nene onu kandırır ve hepsi taş olur.
- 11) Diğer kardeş de gittiği ülkede cinin tuzağından han kızını kurtarır fakat bekçi gelip onu öldürür. Tavşan kahramanı diriltir ve gidip bekçiye öldürürler. Asıl kızı kurtaran kişinin o olduğu anlaşılır ve bekçi cezalandırılır. Oğlan kızla evlenir.
- 12) Bir gün bayterek ağacına gidip bakar ve hançerin pas olduğunu görür. Ağabeyinin gittiği yola gider. Ağabeyini cadıdan kurtarır ve saraya dönerler.
- 13) İki kardeş iki han kızıyla evlenir ve ailelerini de yanlarına alırlar.

3.5.16 Hırsız

- 1) İhtiyar yaşlandığı için üç tane evladına bakamayacağını söyler ve kendilerini nasıl geçindireceğini sorar.
- 2) Büyük ve ortanca oğulları zengine seyis olarak geçineceklerini, küçük olan ise zenginin malını çalarak geçineceğini söyler. Babası kızar ve onu kovar.
- 3) Çocuk yola düşer ve göçebe insanları görür. Onların boş bir anında gider ve yemeklerini çalar.
- 4) Çocuk daha sonra zengin adamın koyunlarını çalar. Kaçarken zengin adamın onu takip ettiğini görür ve bir duvara yaslanır.
- 5) Zengin adam onu görünce hırsızı görüp görmediğini sorar fakat oğlan ona görmediğini söyler. Zengin adamın duvara niye yaslandığını sormasına da duvarı tutmazsa felaket olacağını söyler. Adam evinden kazık getirmeye gittiğinde hırsız koyunları götürür.

- 6) Han bu hırsızın ününü duyar ve yanına çağırır. Oğlan tereddüt etse de hanın huzuruna gider. Han onu sınavlara tabii tutar. Tulparını çalmasını ister.
- 7) Hırsız bekçileri atlatır ve çalar.
- 8) Han altınları çalmasını ister, hırsız gider çalar.
- 9) Han en sonunda kendisini çalmasını ister ve bir sandığın içine girer.
- 10) Nöbetçilerin hareketlerini izleyen hırsız hanı çalar ve han da onu vezir eder.

3.5.17 Kırk Aptal

- 1) Zengin bir adam gün geçtikçe cimrileşir ve çocuklarını da kırk yaşına gelmeden evlendirmez.
- 2) Etrafındakiler bu durumla alay ederler. Çocuklar alay konusu olmaktansa aç kalmayı tercih ederler.
- 3) Yola çıkarlar ve ne bulurlarsa onu yerler. Küçük kardeşleri bir gün kaplumbağa bulur ve ağabeylerine söylemeden onu yer. Ağabeyleri buna sinirlenir ve onu dışlarlar.
- 4) Küçük çocuk yalnız başına giderken taşın üstünde bir kuş görür ve onu yakalar. Kuş uçar ve çocuk da onunla birlikte uçar.
- 5) Kuş onu bir mağaraya götürür. Mağarada altın dolu sandık vardır. Çocuk altınların birazını alır ve ağabeylerine bu durumu anlatmaya gider. Tekrar onu yanlarına alacağını düşünür.
- 6) Gelir ağabeylerine durumu anlatır. Ağabeyleri o kuşa onları götürmesini ister. Çocuk kuşu yakalar ve kardeşler de ip gibi ayaklardan tutarak kuşla birlikte havalanırlar.
- 7) Büyük kardeş altının ne kadar olduğunu sorar. En başta olan küçük çocuk da elleriyle altının bolluğunu tarif ederken hepsi aşağıya düşer ve ölürlər.

3.5.18 Çoban ile Şeytan

- 1) Çoban zengin adama yıllarca çalışır ve emeğinin karşılığını alamaz. Bundan dolayı yanından kaçır.
- 2) Yola düştüğünde bir ev görür. Gece ortası olduğu için dede ile nenenin evinde kalmak istediğini söyler fakat evleri küçük olduğunu söyler.
- 3) Yanlarında yine bir evlerinin olduğunu fakat orada şeytanların olduğunu ve kalmasının mümkün olmadığını söyler.
- 4) Çoban ısrar eder ve şeytanlarla beraber o evde kalır. Şeytanlar hizmet isteyerek onu rahatsız ettiği için bağ yapmasını emreder. Şeytanlar tekrar hizmet etmek ister ve bu seferde sobanın içine girmelerini emreder. Şeytanlar sobaya girince kapatır.
- 5) Evine geldiğinde fakirlikle tekrar yüzleşmek zorunda kalır.
- 6) Köyündeki zengin adama gidip ihtiyaçları karşılığında çalışmaya başlar.
- 7) Koyunları otlatırken şeytanlar gelir. Şeytanları ölümle tehdit eder. Şeytanlar canlarını kurtarmak için tekrar ona hizmet etmeyi kabul ederler.
- 8) Çoban altınları bulup getirmelerini ister ve altınları elde eder.
- 9) Çoban altınları kullanarak zengin adamın malına, atına ve kızına sahip olur.
- 10) En sonunda zengin adam çobandan korkmaya başlar ve kaçır gider.

3.5.19 Er Töstük

1. Eski zamanlarda aha Yernazar ve onun sekiz oğlu, sekiz asistanı mutlu hayatlarını yaşarlar.
2. Kıtık başlar ve Kazaklar, hayvanlarını açlığın olmadığı müreffeh bir ülkeye sürer. Onlarla birlikte Yernazar 'ın sekiz oğlu da göç eder.
3. On iki ay geçer. Oğullar babalarına dönmez ve kendileri hakkında hiçbir haber göndermezler. Yernazar'ın gıda arzı tükenir.

4. İhtiyar adam yukarı baktığında şanırak'ta (çadır evin tavanı) asılı olan töstüğü (at göğüsü) görür. Onu pişirir yerler ondan sonra karısı hamile kalır 9 ay sonra doğum yapar.
5. Bebek dünyaya geldiği gün güneş doğar, kıtlık zamanı sona erer. Çocuğun ismini Töstük koyarlar. Bebek gün gün değil, saat başı büyümektedir.
6. Büyüdükçe güçlü yiğit olmaya başlar. Ava çıkar ve onun kadar kimse ok vuramaz. Ava çıkıp anne babasına yemekler getirir.
7. Bir gün komşu kadından kıt zamanında kaybolan sekiz tane abisinin olduğunu duyar. Onları bulmak için yola hazırlanır. Onları ararken arada iki sene geçer. Birçok ülkeyi ziyaret eder.
8. Sonunda abilerini bulur ve yılkılarıyla hep beraber baba evine dönerler. Anne babası çok sevinirler.
9. Babası dokuz oğlunu bir anne kızlarıyla evlendirmeye karar alır ve dokuz oğlunu anneleri bir olan dokuz kıza evlendirir. 30 gün oyun 40 gün düğün yapar.
10. Kenjekey babasından, kocası Er Töstük için Şalkuyruk'u (at), Ak Tös'ü (deve) ve Aksırmatsaut (zırh) ister. Babası da ona Er Töstük'ün layık olduğunu anlar ve gönderir.
11. Sorquduq bataklığına geldiklerinde cadı tarafından kötülüklere uğrarlar.
12. Er Töstük cadıdan kaçarken yeraltındaki yılanlar kralı Banı Han'ın sarayına düşer. Yeryüzüne çıkmak için Banı Han'ın şartlarını yapmak zorunda kalır.
13. Kahraman yola çıktığında onun yardımına altı tane olağanüstü yetenekleri olan yol arkadaşları katılır.
14. Keşe Han'ın sarayına gelirler. Banı Han'ın şartı olan Keşe Han'ın kızının kazanmak için birçok yarışmalara katılır ve bu yarışmaları arkadaşlarının yardımıyla kazanır ve kızı alıp yılanlar sarayına gelir.
15. Yeryüzüne çıkmaya çalışırken kuşlar ülkesinde kaybolur. Onları çift başlı kartaldan kurtarır. Samuruğ kuşu bunları kanatları üstüne alır ve yeryüzüne çıkmasına yardımcı olur.
16. Cadının oğlu devi öldürür.

17. Ailesine döner ve Kenjekey'le mutlu olurlar.

SONUÇ

Kazak halk edebiyatının en önemli türlerinden biri olan masallar halkın geleneğini, göreneğini, örf ve adetini, kültürlerini eğitici bir şekilde gelecek kuşaklara aktarması bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bir toplumun şekillenmesi onun sözlü edebiyatı sayesinde anlam kazandığı için sadece masal değil efsane ve diğer türlerinde önemi oldukça fazladır. Masallarda anlatılan her olay bulunduğu topluma bir mesaj verir. İçinde bulunduğu o toplum bu mesajları alır ve gençler sayesinde geleceğe aktarır. Bu çalışmada yer alan Kazak olağanüstü masallarda olağanüstü güce sahip olan kahraman; cadı, dev ve peri gibi olağanüstü yaratıklar; sahibine yolculuk boyunca eşlik eden, onu tehlike anında uyaran ve zor durumlarda yardımcı olan at, deve ve onu koruyan zırh; çocukları kıtlık zamanında kayıp olan aileye Tanrı tarafından armağan edilen töstüğü (Koyunun döşü) yiyerek çocuk sahibi olması; kötülerin her zaman cezalandırılması; başkahramanın sonunda sevdiği kızla evlenmesi anlatılmaktadır. Bu yapıların hemen hepsi Türk Dünyası'nın diğer bölgelerinde anlatılan masallarda ve diğer anlatı türlerinde de benzer karşılıkları vardır.

Masalda geçen unsurlar tarihin ilk devirlerinde sözlü olarak anlatılsa da günümüze yazılı olarak kazandırılmıştır. Bu masal ve diğer masallar yazılı olarak günümüze geldiği için unutulma tehlikesi ortadan kalkmıştır. Fakat bu masallar ilk derlenme evresinde sözlü olarak toplandığı için yazıya geçirilmede bazı zorluklar yaşanmıştır. Kazak edebiyatındaki masal türü XIX. yüzyılın başlarında gelişmeye başlar ve sözlü gelenekler yazıya aktarılır. Bu aktarmayı ilk başta Rus bilim adamları daha sonra ise Kazak bilim adamları yapar. Bu sayede masal türü eğitimin bir parçası haline gelerek Kazakistan'daki okullarda öğrencilere ders olarak verilmektedir.

Bu tez çalışmamızda halk edebiyatının temel taşı olan masal türünün yapısından ve oluşumundan söz edilmiştir. Bu yapı ve oluşum Kazak Halk Masalları ile örneklendirilerek yeni bir bakış açısı kazandırılmıştır.

Araştırma sonucunda görülmüştür ki geçmişten günümüze kadar masallarla ilgili olan yaklaşımlar halen daha devam etmektedir. Masalların bireylere bebeklik döneminden başlayarak ölüme kadar geçen sürede, her aşamada bir şeyler kattığı görülmüştür. Genellikle öğüt verme ve olaylarda ders çıkarma gibi özelliklere sahiptir. İnsanların

halen daha bu masallara inanıyor olması geçmişten beri kalıplaşarak gelip kültüre sahip çıkmak ile nitelendirilebilir.

Arketipler özellikle bireylerin anlatı ve masallarda genellikle kahramanlardan oluştuğu görülmüştür. Kahramanların bir olay karşısında, sonuca gittikleri süre içerisinde başından geçen olayların ve sonucunda ulaştığı maddi manevi değer ve ödüllerin karşılığı olduğu görülmüştür. Kahramanlar süreç içerisinde karşılarında her zaman cadı, dev, peri, hızır gibi düş ürünü olan yapay kişilerle karşılaşmıştır. Kimileri bu süreçte kahramana destek olurken kimileri ise bu sürece engel olmaya çalışmışlardır.

Kaynak kişilerden; masalların halk arasında yaygın olduğu ve hemen hemen herkesin bu konu hakkında bilgisinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kişilerin en az bir masal bile olsa konuya dahil oldukları açıktır. Kaynak kişilerin de zaten bu masallarla büyüdüğü, onların atalarının da bu şekilde büyüdüğü kayıtlarının arasındadır.

Ayrıca Kazak masalları eski gelenek ve görenekleri de aktardığı görülmüştür. Yerleşim ve sosyal yapı hakkında da bilgi vermişlerdir. Yaşam kültüründen bahsedilmiş o zamanki etnik yapı ve toplumsal yapı hakkında da masallar yol gösterici olmuştur. Buna ek olarak halen daha öneme sahip olan atların en eski dönemden itibaren değerli ve özel olduğu masallar sonucunda görülmüştür.

Bireylerin herhangi bir konu hakkında yanlış düşüğü, tecrübe konusunda yol göstermesi, başka birine öğüt vermek açısından da masallardan yararlanıldığı görülmüştür. Özellikle gelişim çağındaki olan çocukların ilgi gösterdiği kahramanları hayatlarının odağına yerleştirdikleri görülmüştür. Bunun neticesinde çocuklar bir hataya kapıldıklarında kahramanların yanında olduklarını ya da bir hata yaptıklarında kötü karakterler tarafından cezalandırılacağı düşüncesi içerisinde olduklarıdır.

KAYNAKÇA

YAZILI KAYNAKLAR

- ALPTEKİN, A. B. (2003). *Kazak masallarından seçmeler*. 1. baskı. Ankara: Akçağ Yayınları
- ALTINKAYNAK, Erdoğan. (2003). “Yer altı diyarının kartalı” Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırmaları Dergisi, S, 26, s. 10-34, Ankara
- ASLANOĞLU, İ. (1991). *Türk masalları*. İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları
- AVEZOV, M. (1997). *Folklor yazıları seçmeler*. Ankara: Bilig Yayınları
- BAKIRCI, N. (2010). *Türk dünyası coğrafyasında tespit edilmiş hayvan masalları üzerinde bir inceleme*. Elazığ: Manas Yayıncılık
- BAYTURSINOV, Ahmet. (1991). *Ak Jol (Ak Yol)*, Almatı.
- BORATAV, P. N. (1992). *Zaman zaman içinde*. İstanbul: Adam Yayınları
- CAMPBELL, J. (2013). *Kahramanın sonsuz yolculuğu*. çev. Sabri Gürses. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık
- DOĞANÇ, H. A. (1988). “*Stith Thompson ve masal (the folktale) adlı kitabı,*” *masal araştırmaları folktale studies I*. hzl. Nuri Taner. İstanbul
- KAJIBAYEVA, G.K. (2011). *Kazak çocuklar nazımı antolojisi*. Almatı.
- EKİCİ, M. (2015). “*Türk Dünyası masal araştırma yöntemleri ve masallardaki değerler*” *Türk dünyası masal araştırmaları (tastarakay’dan keloğlan’a)*. Editör: İsa Özkan. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Haz. AKJOLOVA, G. (2018). *Kazahskiye Narodnye Skazki (Kazak Halk Masalları)*, Astana: Foliant, 2. Baskı.
- Hazırlayanlar: Berdibayev R., Düysenov M., Eleukenov Ş., Kaskabasov S., Sıdıkov T., (1988) Kazak folkloru tarihi, Kazak SSB “Gılım” Yayınevi, Almatı.
- Hazırlayanlar: Kaskabasov S., Azibayeva B., Alibekov T., Alpısbayeva Q., Toyşanulı A. (2011), Babalar Sözü: Jüztomdık (Babalar Sözü: Yüz ciltlik), Astana, “Foliant” , 74.Cilt.

Hazırlayanlar: Kaskabasov S., Azibayeva B., Alibekov T., Alpısbayeva Q., Toyşanulı A. (2011), Babalar Sözü: Jüztomdık (Babalar Sözü: Yüz ciltlik), Astana, “Foliant” , 77.Cilt.

Hazırlayanlar: Kaskabasov S., Azibayeva B., Alibekov T., Alpısbayeva Q., Toyşanulı A. (2011), Babalar Sözü: Jüztomdık (Babalar Sözü: Yüz ciltlik), Astana, “Foliant” , 75.Cilt.

Hazırlayanlar: Kaskabasov S., Azibayeva B., Alibekov T., Alpısbayeva Q., Toyşanulı A. (2011), Babalar Sözü: Jüztomdık (Babalar Sözü: Yüz ciltlik), Astana, “Foliant” , 73.Cilt.

Hazırlayanlar: Kaskabasov S., Azibayeva B., Alibekov T., Qorabay S., Toyşanulı A. (2011), Babalar Sözü: Jüztomdık (Babalar Sözü: Yüz ciltlik), Astana, “Foliant” , 76.Cilt.

JANUZAKOVA, F. (1980). Kazak halk masalları, “Jazuşı” Yayınları, Almatı.

JUNG, Carl Gustav. (2003). *Dört Arketip*, çev. Zehra Aksu Yılmaz, Metis Yayınları, İstanbul.

İNDİCK, William. (2011). *Senaryo Yazarları İçin Psikoloji*, çev. Ertan Yılmaz ve Yeliz Karaarslan, İstanbul: Agora Kitaplığı.

JUNG, Carl Gustav. (2009). *İnsan ve Sembolleri*, çev. Ali Nahit Babaoğlu, İstanbul: Okyanus Yayınları.

GEÇTAN, Engin. (2012). *Psikanaliz ve Sonrası*, İstanbul: Metis Yayınları.

FORDHAM, Freida. (2011). Jung Psikolojisinin Ana Hatları, çev. Aslan Yalçın, İstanbul: Say Yayınları.

KASKABASOV S. (1972) Kazahskaya volshebnaya skazka (Kazak olağanüstü masalları). Alma-Ata: Nauka.

KASKABASOV, Seyit (1984), Kazaktın halık prozası (Kazak halk nesri), Almatı.

Kazak Edebiyeti: Ensiklopediya (Kazak Edebiyatı: Ansiklopedi). Almatı: Kazakistan 1999.

Kazak Ertegileri, 6 tomдық (Kazak Masalları, 6 ciltlik). Almatı: Jazuşı Yayınları, Balalar Adebıyeti Yayınları, 2005.

Kazak Ertegileri: Hayvanat Ertegileri (Kazak Masalları: Hayvan Masalları). Almatı: Damu İnstitutı Yayınları, 1999.

Kazak Ertegileri: Kiyal-Gajayıp, Turmıs Salt (Kazak Masalları: Olağanüstü, Gerçekçi Gelenekten Derlemeler) Almatı: Aruvna Yayınları, 2002.

Kazak Halık Èdebiyeti / Ertegiler T.I (Kazak Halk Edebiyatı / Masallar Cilt I). Almatı: Jazuvşı Yayınları, 1988.

Kiyal-Gajayıp Ertegiler: Halık Avızı Jelisi Boyınşa. (Olağanüstü Masallar: Sözlü Masallar) (Derleyen S. Mamet). Almatı: Balavsı Yayınları, 2001.

KONIRATBAYEV, A. (1999). *Kazak folklorının tarıhı*. Almatı.

MİNGAJEDTİNOV, M.H. (1969), Motiv chudesnogo rojdeniya v bogatyrskoi skazke. – “Epicheskie janry ustnogo narodnogo tvorchestva” (Kahramanlık masaldaki olağanüstü doğum motifi. “Sözlü halk sanatının epik türleri”). Baş. Gu:Ufa.

ÖGEL, Bahaeddin; (1989) Türk Mitolojisi I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

BORATAV, P.N. (1992). *Az Gittik Uz Gittik*, İstanbul.

ÖGEL, Bahaeddin; (2006) Türk Mitolojisi II. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

SAKAOĞLU, S. (2002). *Masallar Türk dünyası ortak edebiyatı-Türk dünyası edebiyat tarıhı*. C. 2. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları

SAKAOĞLU, S. (2012). *Masal araştırmaları*. 5. Basım. Ankara

SAMİ, Ş. (1989). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Enderun Kitapevi.

PEARSON, Carol. (2003). *İçimizdeki Kahraman*, çev. Semra Ayanbaşı, İstanbul: Akaşa Yayınları.

SARPKAYA, Seçkin; (2014) Türkiye Sahası Masal ve Efsanelerinde Demonolojik Varlıklar. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

SAVRAN, H. (1998). *Kazakça ve kazakça hayvan masallarına örnekler*. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi: Cilt U Sayı: 1, s.1-9

SEYİDOĞLU, B. (1986). *Masal Türk dili ve edebiyatı ansiklopedisi*. C.6. İstanbul: Dergâh Yayınevi

SİGMUND, Freud, (1976), *Psikanaliz Üzerine*, Çev: Ali Avni Öneş, Koza Yayınları, İstanbul.

Editör BAYRAK, Özcan (2016), *Sorularla Yeni Türk edebiyatı*, Kesit Yayınları

RİCOEUR, Paul (2006), *Yoruma Dair, Freud ve Felsefe*, Çev: Necmiye Alpay, Metis Yayınları

EAGLETON, Terry (2017), *Edebiyat Kuramı*, Çev: Tuncay Birkan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

ALTINKAYNAK, Erdoğan (2015), *Anlatın Esasına Dayalı Metinler ve Din*, Atalay Matbaası, Ankara.

JUNG, C. G. (2001), *Anılar, Düşler, Düşünceler* (“*Erinnerungen, Traeume, Gedanken von C.G. Jung*”, yay. haz. Aniela Jaffé, 1961), çev. İris Kantemir, Can Yayınları, İstanbul.

ŞİMŞEK, Esmâ; (2001) Yukarı çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması, C. I, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

ZHAMAKİNA, Alfiya; (2009) Kazak Masalları Üzerine Bir Derleme. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Kazak Halık Edebiyeti (Kazak Halk Edebiyatı, koleksiyonu), (1989). *Ertegiler* 4.cilt, Kazak SSR Gıllım Akademiyası, M.O. Avezov atındağı edebiyet jane öner institutı, “Jazuşı” Almatı.

DİJİTAL KAYNAKLAR:

Edebiyat Öğretmeni. (t.y). Masal. Erişim adresi:

<https://www.edebiyatogretmeni.org/masal>

(<https://www.balakai.kz/ertegler/747-star-nege-syley-almaydy.html>15.08.19).

(<https://www.turkedebiyati.org/anlatimin-ozellikleri.html/16.09.2019>)

(<http://sosyolojisi.com/arketip-kavrami-jungun-arketip-kavrami/3148.html/19.09.2019>)

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/simurg-nedir-40906893/21.09.19>

KAYNAK KİŞİLER

K.K.1: Lazzat Adilbekova Mahaykızı, 1963, Almatı şehri, Kazak Dili ve Edebiyatı, öğretmen, profesör

K.K.2: Nuriddin Ermaşev, 1937, Kızılorda şehri, Janakorgan kenti, Tömenarık ilçesi, emekli

K.K.3: Sagira Odanova Amageldikızı, 1968, Tülkibas kenti, Maşat ilçesi, Kazak Dili ve Edebiyatı, öğretmen, profesör.

K.K.4: Saken Seyilbek İkrabayulı, 1954, Jambıl kenti, Sarıözek ilçesi, Folklor tanımı, Doçent.

K.K.5: Satbekova Aygöl Amantaykızı, 1967, Kızılorda şehri, Janakorgan kenti, Kazak Dili ve Edebiyatı, profesör

K.K.6: Şamşıya Abdualiyeva, 1941, Kızılorda şehri, Janakorgan kenti, Tömenarık ilçesi, öğretmen, emekli

K.K.7: Tınıştık Ermekova Nurdaulet kızı, 1966, Aktöbe şehri, Bayganin kenti, Kazak Dili ve Edebiyatı, profesör.

K.K.8: Aşimov Majit Aydarbekoviç, 1956, Janakorgan kenti, Jayılma ilçesi, pilot, iş adamı, emekli.

K.K.9: Jünisova Külayna, 1958, Janakorgan kenti, Jayılma ilçesi, dükkâncı, emekli.

K.K.10: Kudabasova Ulbosın Bayanovna, 1958, Aktöbe şehri, No 174 gimnaziya, öğretmen

K.K.11: Şolpanbekova Gülnar Seysenbekovna, 1966, Jambıl kenti, Talas ilçesi, No 174 gimnaziya, öğretmen.

K.K.12: Baysalova Marjan Rahmetollina, 1964, Jambıl kenti, Korday ilçesi, No 174 gimnaziya, öğretmen.

K.K.13: Jünisov Orınkoja Abilpeyisoviç, 1956, Taşkent şehri, Zarya-Kommunizm ilçesi, tarla işçisi, emekli.

K.K.14: Mirzahojayev Aydar-Koja, 1955, Talap kenti, mühendis, emekli.

K.K.15: Smatulla Rüstem Alimbetoviç, 1957, Talap kenti, şöfür.

K.K.16: Atabayev Fayzulla Atabayev, 1956, Şiyeli kenti, Talap ilçesi, tarla işçisi, emekli.

K.K.17: Zamanova Aymansulu Zamanovna, 1959, Janakorgan kenti, Oktyabr ilçesi, tarla işçisi, emekli.

K.K.18: Jünisova Sarsenkül Duanovna, 1954, Terenözek kenti, öğretmen, emekli.

K.K.19: Jakayeva Halbibı Saparbayevna, 1960, Janakorgan kenti, Tömenarık ilçesi, küaför, emekli.

K.K.20: Jumanova Külayım Muhataşovna, 1957, Atırıau şehri, Kurmangazı kenti, öğretmen, emekli.

K.K.21: Şakenova Pernekül Payırovna, 1958, Janakorgan kenti, emekli.

K.K.22: Kojabekova Ulbosın Sayfudinovna, 1959, Jetisay kenti, tarla işçisi, emekli.

K.K.23: Umenova Bibihadişa Saydayevna, 1930, Otırar kenti, Şauildir ilçesi, aşçı.

K.K.24: Şakenova Aytkül Tayırovna, 1961, Janakorgan kenti, Tömenarık ilçesi, tarla işçisi.

K.K.25: Şermuhametovna Anipa, 1951, Taşkent şehri, Almazar kenti, aşçı.

K.K.26: Ahmetova Asiya Ömirjanovna, 1989, Almatı şehri, Rayımbek kenti, öğretmen.

K.K.27: Akılhojayev Polat Ahmetoviç, 1955, Talap kenti, şöför, emekli.

K.K.28: Aşimova Azira Aydarbekovna, 1954, Janakorgan kenti, Jayılma ilçesi, aşçı, emekli.

K.K.29: Jünisova Özipa Seyilhanova, 1956, Janakorgan kenti, Manap ilçesi, emekli.

K.K.30: Ömirbekova Nazım Musahanovna, 1973, Almatı şehri, Kegen kenti, Jalanaş ilçesi, öğretmen.

K.K.31: Şukeyeva Akerke Kuanışovna, 1988, Almatı şehri, Rayimbek kenti, Kaynar ilçesi, ana okul öğretmeni.

K.K.32: Konkayeva Venera Abdirazakovna, 1971, Kızılorda şehri, öğretmen.

K.K.33: Abanov Alihan Nurgalımoviç, 1958, Taldıkorgan kenti, Sarkan ilçesi, Almalı ortaokul müdür yardımcısı, emekli.

K.K.34: Abanova Şaliman Nurgalımovna, 1961, Taldıkorgan kenti, Sarkan ilçesi, işsiz.

K.K.35: Kekilbayev Perdebay, 1964, Janakorgan kenti, Jayılma ilçesi, No 195 okul güvenliği.

K.K.36: Dürmanova Ultay Sadenovna, 1962, Janakorgan kenti, Jayılma ilçesi, emekli.

K.K.37: Dihambayeva Anar Kenjegülovna, 1965, Kızılordaşehri, Janakorgan kenti, iş hanımı.

K.K.38: Rayimbaeva Gulmaira, 1971, Jambıl kenti, Merki ilçesi, öğretmen.

K.K.39: Aytuman Onay Usturganovna, 1959, Aktau şehri, öğretmen.

K.K.40: Gabbasova Hanşayım, 1922, Semei şehri, emekli.

K.K.41: Baybatırova Kulsika, 1957, Doğu Kazakistan bölgesi, Öskemen şehri, Katon Karagay ilçesi, emekli.

K.K.42: Nauanova Zariya Abdibekovna 1965, Janakorgan kenti, emekli.

EKLER

DERLEME ESNASINDAKİ KAYNAK KİŞİLERLE FOTOĞRAFLAR

**Prof. Tınıştık Ermekova Nurdauletkızı, 1966, Kazak Dili ve Edebiyatı bölümü,
Kazak Milli Kızlar Pedagoji Üniversitesi, bölüm başkanı**

**Prof. Lazzat Adilbekova Mahaykızı, 1963, Kazak Dili ve Edebiyatı bölümü,
Kazak Milli Kızlar Pedagoji Üniversitesi, öğretmen**

Nuriddin Ermaşev, 1937, Kızılorda şehri, Janakorgan kenti, Tömenarık ilçesi, emekli

Şamşıya Abdualiyeva, 1941, Kızılorda şehri, Janakorgan kenti, Tömenarık ilçesi, öğretmen, emekli

Nuriddin dede ve Shamshiya teyze ile derleme esnasında

Şolpanbekova Gülnar Seysenbekovna, 1966, No 174 lise  ğretmeni

Kudabasova Ulbosın Bayanovna, 1958, No 174 lise öğretmeni

Konkayeva Venera Abdirazakovna, 1971, Kızılorda şehri, müdür yardımcısı, öğretmen.

Ahmetova Asiya Ömirjanovna, 1989, Almatı şehri, Rayımbek kenti, öğretmen

Ömirbekova Nazım Musahanovna, 1973, Almatı şehri, Kegen kenti, Jalanaş ilçesi, öğretmen.

Doç. Saken Seyilbek İkrambayulı, 1954, Folklor tanımı.

**Prof. Sagira Odanova Amageldikızı, Kazak Dili ve Edebiyatı, Kazak Milli
Kızlar Pedagoji Üniversitesi, öğretmen,**

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 29/06/2020

Tez Başlığı : KAZAK MASALLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 883 sayfalık kısmına ilişkin, 29/06/2020 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 6 'tır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- ☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- ☐ Kaynakça hariç
- 3- ☐ Alıntılar hariç/dâhil
- 4- ☐ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Ardaahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nde belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

29.06.2020

Adı Soyadı: Dinara ASHIMOVA
Öğrenci No: 17201500001
Anabilim Dalı: TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
Programı: HALK EDEBİYATI
Statüsü: ☐ Yüksek Lisans ☒ Doktora

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih:29/06/2020

Tez Başlığı: KAZAK MASALLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

29.06.2020

Adı Soyadı: Dinara ASHIMOVA
Öğrenci No: 17201500001
Anabilim Dalı: TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
Programı: HALK EDEBİYATI
Statüsü: ☐ Yüksek Lisans ☒ Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

UYGUNDUR

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Detaylı Bilgi: <https://www.ardahan.edu.tr/birim.aspx?id=1002003>
Telefon: 0-4782117522 Faks: 0-4782117523 E-posta: sbe@ardahan.edu.tr

ÖZGEÇMİŞ

İsim Soyisim:	Ashimova Dinara Mazhitovna
Yaşadığı Yer	Kazakistan, Almatı şehri, “Zhas Kanat” 1/46, No 4
Cep Telefonu	+905389103014, +7 7024564447
E-posta Adresi	dinara.mazhitovna88@mail.ru
Doğum Tarihi	12 Ekim 1988
Uyruk	Kazak
Cinsiyet/Medeni Hal	Kadın/ Evli
Çalışma Bilgileri	
Mesleği / Unvanı	Doktora Öğrencisi (Türk Dili ve Edebiyatı)
Çalışma Durumu	Türk dili öğretmeni
Toplam İş Deneyimi	1 Yıl
Eğitim Bilgileri	
Genel Eğitim Seviyesi	
1995-2006 (Lise)	No 163 ortaokul, Zhanaqorğan kenti
2006-2010 (Lisans)	Abay Kazak Milli Pedagoji Üniversitesi Yabancı Dili: İki Yabancı Dili (Türkçe-İngilizce)
2010-2012 (Yüksek Lisans)	Abay Kazak Milli Pedagoji Üniversitesi Tercümanlık: İngilizce
Eylül 2016 (Doktora)	Türkiye, Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Türk Halk Edebiyatı)
Yabancı Dil	Kazakça (Ana Dili) Rusça (Çok iyi) Türkçe (Çok iyi) İngilizce (Çok iyi)